

*PAGINAE
HISTORIAE*

SBORNÍK NÁRODNÍHO ARCHIVU
23/1

OBSAH

STUDIE

- Zázemí Specianovy nunciatury u císařského dvora v Praze
v letech 1592–1594 7
(*Alena Pazderová*)
- Poslední z rodu: Johana Eusebie Barbora říšská hraběnka ze Žďáru,
provdaná Myslíková z Hyršova a následně z Caretto-Millesimo
(po 1630–1709) 55
(*Hynek Fridrich*)
- Sdružený zločin čarodějnictví a české země 104
(*Zuzana Koblrová*)
- Vzestup stranického funkcionáře. Stríčky z ostravského působení
Rudolfa Slánského ve dvacátých letech. 136
(*Jan Chadima*)
- Urovnání československo-vatikánských vztahů
a jmenování nového nuncia v roce 1935 163
(*Zlataše Kukánová*)
- Personální „očista“ v oblasti veřejné správy na příkladu činnosti
pražské očištné komise v letech 1946–1947 217
(*Eva Šímová*)

MATERIÁLY

- Nobilitace Tadeáše Hájka 241
(*Josef Smolka*)
- Viktor Metternich. Stručný obraz života nadějného diplomata
a jeho rodiny ve světle Viktorovy korespondence otci
Klemensi Metternichovi 262
(*Tereza Pluskalová*)

ZPRÁVY

- Národní archiv v roce 2014 299
(*Eva Drašarová*)
- Ohlédnutí za 6. setkáním přátel Národního archivu 352
(*Lenka Kločková*)
- „Archival Cooperation and Community Building in the Digital Age“
– závěrečná mezinárodní konference projektu European Network
on Archival Cooperation 354
(*Jitka Křečková – Kateřina Zenklová*)
- Projekty disertačních prací 359
(*Kateřina Zenklová – Tereza Pluskalová – Pavel Vaško – Matěj Trepěš*)

LITERATURA

Lucie B. Petrusová – Alexandr Putík: Fase pražských židovských rodin z let 1748–1749 (1751). Edice pramene k návratu z tereziánského vypovězení	377
(<i>Lenka Matušíková</i>)	
Broumovský urbář	381
(<i>Jan Krlín</i>)	
Jaroslav Čechura: Neklidný život obyčejné ženy. Johana Peřková (1703–1745)	383
(<i>Jaroslav Dibelka</i>)	
Dějiny města Plzně 1 (do roku 1788)	389
(<i>Ivan Hlaváček</i>)	
Barbora Štolleová: Pod kuratelou Německé říše	396
(<i>Monika Sedláková</i>)	
Česká filharmonie pod tlakem stalinské kulturní politiky v padesátých letech	400
(<i>Tomáš Kalina</i>)	
Jiří Křesťan: Případ Václava Talicha	411
(<i>Jakub Šlouf</i>)	
Anti-Pithart čili Opatrná chvála vzpurnosti	413
(<i>Jiří Křesťan</i>)	
Pavel Kosatík: Tigrid, poprvé. Průvodce osudem inteligentního muže ve dvacátém století	420
(<i>Zora Machková</i>)	
Seznam autorů	423

STUDIE

ZÁZEMÍ SPECIANOVY NUNCIATURY U CÍSAŘSKÉHO DVORA V PRAZE V LETECH 1592–1594*

ALENA PAZDEROVÁ

Specianova nunciatura u císařského dvora v Praze se uskutečnila v letech 1592 až 1598 za pontifikátu papeže Klimenta VIII. Spadá do období, kdy se Řím, regenerovaný tridentským koncilem, stal znovu přirozeným centrem církevní politiky, obnovoval svou autoritu v mezinárodním měřítku a snažil se o získání vlivu na veškeré evropské katolické panovníky. Komplikované poměry v Říši, zasažené od první poloviny 16. století reformací, byly v Římě všeobecně známy, a proto je samozřejmé, že papežská kurie věnovala říšské nunciatuře zvýšenou pozornost. Úkolem této studie je přiblížit zázemí Specianovy nunciatury v první polovině jejího trvání, tj. v letech 1592–94. Pojem „zázemí“ lze chápat v širším a v užším smyslu. V širším smyslu to byly kuriální úřady a instituce, které řídily a financovaly Specianovu činnost, ale také úřady a instituce říšské a dvorské, které různou měrou jeho činnost ovlivňovaly a na nichž byl s různou intenzitou závislý. V užším smyslu to byla tzv. *famiglia*, tj. nunciaturní úřad v Praze a vlastní nunciova domácnost. Hlavní zázemí Specianovy nunciatury představovaly centrální instituce papežského státu – státní sekretariát a papežská komora, dalším zázemím byly instituce, úřady a poradní orgány na pražském dvoře, které spoluplytvářely vnitřní a zahraniční říšskou politiku včetně české, neboť českým záležitostem měl Speciano věnovat prvořadou pozornost. K Praze, kde sídlil císařský dvůr, se upínaly zraky všech, a proto vše, co se dělo v Praze, mělo sloužit jako vzor ostatním.¹

Pro pochopení souvislostí používám čtyř exkurzů, do nichž jsem zasadila Specianovo působení v Praze. Tři exkurzy jsou do dějin správy papežského

---

* Tato studie je výsledkem grantového projektu GA ČR, reg. č. P405/12/2037: *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem*, Tom. I. *Epistulae et acta Cesari Speciani 1592–1598*, pars 1–2 (1592–1594).

¹ *Quel che si ordina et eseguisce dove sta l'Imperatore si tira in essemplio per tutte l'altre parti di Germania, et saria il dovere che dove ha havuto principio il male cominciase a derivar il bene*, viz Caetaniho finální relace z r. 1592, s. d., s. 1., (Archivio Segreto Vaticano (dále ASV), fond Miscellanea, Armario II 71, f. 3–60).

státu ve 2. polovině 16. století, kdy se v církvi prosazuje bojovný potridentský duch, výrazně formující i papežskou diplomacii: V prvním je stručně osvětlena instituce nunciatur, její vývoj ovlivněný vznikem reformace a zejména kvalitativní změny ve 2. polovině 16. století, ve druhém je přiblížen papežský státní sekretariát jakožto výkonný orgán zahraniční politiky a diplomacie papežského státu, nerozlučně spjatý s nunciaturami, a ve třetím pak instituce papežské komory jakožto nejvyššího finančního úřadu Svatého stolce, financujícího papežskou zahraniční politiku včetně platů nunciů. Poslední, čtvrtý exkurz stručně nastiňuje chod a složení úřadů a institucí, které spoluvytvářely zahraniční i domácí politiku císařského dvora. Specianovo působení v Praze bylo se všemi výše uvedenými úřady a institucemi s různou intenzitou spjata a ovlivňováno po celou dobu jeho působení v Praze.

1. Počátky budování nunciaturních zastoupení, jejich rozvoj ve 2. polovině 16. století a výsledná podoba za pontifikátu Klimenta VIII.²

Diplomatickému zastoupení v zahraničí nevěnoval papežský dvůr poměrně dlouho pozornost a byl proto předstížen jinými italskými státy, zejména benátskou Signorií, která si jako první uvědomila důležitost pravidelných zpráv z ciziny³. Až do konce 15. století se kurie spokojila se zaběhnutým systémem legátů a kolektorů (tj. svých příležitostných zástupců a zplnomocněnců v cizině), pověřovaných dočasně určitým speciálním úkolem, zatímco všechny velké evropské státy již měly v Římě své stálé zástupce. Změněné postavení římské církve po vzniku reformace vedlo kurii v průběhu první

---

² V tomto exkurzu stručně shrnuji poznatky k problematice zřizování nunciatur a jejich rozvoje obsažené v základní literatuře, staré i novější: Biaudet, Henry: *Les Nonciatures Apostoliques permanentes jusqu'en 1648*. Helsinki 1910; Blet, Pierre: *Histoire de la Représentation Diplomatique du Saint-Siège des origines à l'aube du XIXe siècle*. In: *Collectanea Archivi Vaticani* 9. Città del Vaticano 1982; Feldkamp, Michael F.: *Die europäischen Nuntiaturen in der frühen Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der Luzerner Nuntiatur*. *Zeitschrift für Schweizerische Kirchengeschichte* 88, 1994, s. 27–48; Halkin, Léon-Ernest: *Les archives des Nonciatures*. Bruxelles – Rome 1968; Pieper, Anton: *Zur Entstehungsgeschichte der ständigen Nuntiaturen*. Freiburg i. Br. 1894; týž: *Die päpstlichen Legaten und Nuntien in Deutschland, Frankreich und Spanien seit der Mitte des 16. Jahrhunderts*, 1. Teil. Münster 1897; Wittstadt, Klaus: *Zum päpstlichen Gesandtschaftswesen im Mittelalter und Neuzeit*. *Römische Historische Mitteilungen* 12–13, 1970–71, s. 289–291. Z domácí literatury si stále uchovává svou platnost záslužná práce Stloukal, Karel: *Papežská politika a císařský dvůr pražský na předělu 16. a 17. věku*. *Práce z vědeckých ústavů IX*. Praha 1925. K dějinám Německé kongregace viz Krasenbrink, Josef: *Die Congregatio Germanica und die katholische Reform in Deutschland nach dem Tridentinum*. In: *Reformationsgeschichtliche Studien und Texte* 105. Münster 1972. Pro ilustrativnost jsem exkurz doplnila stručnými biogramy významných aktérů.

³ Biaudet, H.: *Les Nonciatures*, s. 17n.

poloviny 16. století k hledání nových politických forem, které by jí pomohly uhájit ohrožené pozice. Jednou z nich bylo zřizování stálých diplomatických zastupitelství – nunciatur – na jednotlivých panovnických dvorech katolické Evropy. Jejich systematické zakládání spadá do pontifikátu Lva X.⁴ Jako rodilý Florentan, ovlivněný vyspělým diplomatickým uměním rodného města, představil nový kurz papežské politiky, v němž byla dána přednost diplomacii před řinčením zbraní. Nunciové však ještě plně nedisponovali kompetencemi stálých vyslanců, protože kromě nich užívala kurie v závažných případech stále legáty a nová praxe se překrývala se starou. Radikální změna ve vývoji nunciatur nastala ve druhé polovině 16. století. Rok 1560 znamenal počátek razantního rozvoje papežské diplomacie v celém katolickém světě a po tridentském koncilu se Řím opět stal centrem církevní politiky. Významnou roli v rozvoji kuriální diplomacie v tomto období sehráli papež Pius IV.⁵ a jeho synovec, slavný reorganizátor episkopální administrativy Karel Boromejský⁶. Od této doby se datuje zásadní obrat v zahraniční politice papežského dvora: v centru pozornosti kurie jsou náboženské otázky, papežská diplomacie se stává účinným nástrojem v boji proti heretikům a kvalitativně se začíná odlišovat od světské diplomacie, sledující pouze své politické či politicko-ekonomické cíle; tento obrat se zákonitě odrazil i v postavení a úkolech nunciů. Úspěšně nastoupený vývojový trend byl finalizován za pontifikátu Řehoře XIII.⁷, který má pro rozvoj papežské diplomacie dějinný význam, protože v tomto období byly dobudovány institucionální základy nunciaturní diplomacie, na nichž v mnoha aspektech setrvává

⁴ Lev X, 1475–1521, syn Lorenza de' Medici, zv. Nádherný (Il Magnifico), 1489–91 studium teologie a církevního práva v Pise, 1492 kardinál, 1513–21 papež, 1513 otevřel 6. zasedání reformního Lateránského koncilu, který ukončil 1517 bez skutečného výsledku, 1517 nařídil křížovou výpravu proti Turkům, 1521 bulou *Decet Romanum pontificem* exkomunikoval Martina Luthera; mecenáš umění, obnovitel římské univerzity (Dizionario Biografico degli Italiani (dále DBI), sv. 64. Roma 2000).

⁵ Pius IV. (Giovanni Angelo Medici), 1499–1565, studium práv v Bologni, 1546 arcibiskup v Dubrovniku a vicelegát v Bologni, 1546 generální komisař papežských pomocných oddílů ve Šmalkaldské válce, 1549 kardinál, 1559–1565 papež, 1562 svolání 3. pokračování tridentského koncilu, 1564 povolení kalicha laikům v Rakousku a v Čechách, 1564 XI 13 vydání buly *Iniunctum nobis* obsahující tridentské vyznání víry (*Professio fidei Tridentinae*) (Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon (dále BBKL), sv. 7, 1994, sl. 665; Enciclopedia dei Papi 3. Roma 2000).

⁶ Karel Boromejský (Carlo Borromeo), 1538–1584, studium na univerzitě v Pavii, 1559 Dr. iur., 1559 nepot Pia IV., 1560 kardinál, administrátor milánské diecéze, 1563 kněžské svěcení, 1563 biskup milánský, 1566 přesídlení do Milána, intenzivní pastorační činnost a provádění dekretů Tridentského koncilu (Lexikon für Theologie und Kirche (dále LThK) 2, 1994, s. 598n.).

⁷ Řehoř XIII. (Ugo Boncompagni), 1539 vstup do církevních služeb, 1558 biskup ve Vieste, 1565 kardinál, papežem 1572–1585, 1572 na počest vítězné námořní bitvy u Lepanta zavedl Růžencovou slavnost, 1578 založil vatikánskou observatoř, 1582 provedl reformu kalendáře (gregoriánský kalendář); ústřední postava protireformace, mecenáš vědy a umění (Enciclopedia dei Papi 3, Roma 2000, s. 200–202; DBI, sv. 59. Roma 2000; BBKL, sv. 2, 1990, sl. 323–325).

dodnes: kardinál-legát má jinou funkci než nuncius, pro kterého je předepsaná biskupská nebo arcibiskupská hodnost, diplomatický personál nunciatury má přesně vytýčeny funkce, tituly a příjmy, je zcela mimo sféru vlivu domácího kléru a nunciatura má pevné sídlo ve vlastní budově.⁸ Za Řehořova pontifikátu dospěla kurie k definitivnímu závěru, že postup reformace nelze eliminovat mocenskými prostředky. Hlavním důvodem byl sám císař, který nemohl být v tomto boji adekvátním partnerem kurie. I když nebylo pochyb o jeho katolické pravověrnosti, byla jeho hlavním politickým zájmem – s ohledem na náboženskou a politickou situaci v říši – vláda v souladu s nekatolickými stavy.

V novém protireformačním kurzu papežské politiky připadla hlavní úloha nunciům a nunciaturní instituce se stala účinným nástrojem propagace katolické víry. Kromě úkolů, které měli nunciové shodně se svými světskými kolegy, byla jejich hlavním úkolem péče o náboženské a církevní záležitosti v místě jejich působnosti. Nuncius se stal hlavou kléru v oblasti své nunciatury a byla na něj přenesena vůdčí duchovní autorita, kterou dosud disponovali místní biskupové a arcibiskupové jakožto *legati nati*, což zákonitě čas od času vedlo ke sporům. V souladu s novým kurzem Řehořovy nunciaturní politiky nevyšílala kurie své diplomatické zástupce pouze k panovnickým dvorům, ale také na místa zvláště ohrožená reformací.⁹ Hned po svém nastoupení na Petrův stolec se Řehoř XIII. zaměřil na římskou říši masivně zasaženou reformací. Od tehdejších předních expertů na německou problematiku si nechal vypracovat podrobné expertízy o postavení katolické církve a o zdejší náboženské situaci a na základě jejich závěrů vybudoval v Římě zvláštní kongregaci pro říšské záležitosti, tzv. Německou kongregaci (*Congregatio Germanica*), jejímž úkolem byl dohled na církevní poměry v říši a navrhování účinných způsobů jejich nápravy. Velmi prozíravé bylo, že v Německé kongregaci zasedali kardinálové, kteří důvěrně znali německé poměry, jako např. Ludvík Madruzzo¹⁰ a Markus

---

⁸ Biaudet, H.: *Les Nonciatures*, s. 83n., 263.

⁹ Od šedesátých let 16. století byly proto nově zřizovány tzv. „protireformační“ nunciatury: savojská (založena Piem IV. v roce 1560), jihoněmecká (založena Řehořem XIII., operovala v letech 1573–1583), štyrskoohradecká (založena Řehořem XIII. v roce 1580, zrušena v roce 1620 Řehořem XV.), v Kolíně nad Rýnem (založena Řehořem XIII. v roce 1584, zrušena v roce 1794 Piem VI.), v Luzernu (založena v roce 1586 Sixtem VI.) a ve Flandrech (založena v roce 1596 Klimentem VIII.).

¹⁰ Lodovico Madruzzo, 1532–1600, cca 1545 kanonikát v Brixenu, 1550 kanonikát v Tridentu, 1549–1551 studium v Lovani a v Paříži, 1559 papežský legát k říšskému sněmu v Rezně, 1561 kardinál, 1567 biskup tridentský, 1569 člen komise pro revizi Vulgáty, 1573–1600 kardinál-protektor Německé říše, 1580 předseda Německé kongregace, 1578 legace k císaři Rudolfo II., 1582 legace k říšskému sněmu v Augsburgu, 1593 X–XI legace k císaři Rudolfo II., 1594 legace k říšskému sněmu v Rezně, od 1595 stále v Římě, člen četných kongregací (Jaitner, Klaus: *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenthöfen 1592–1605*, Tübingen 1984, s. CCVIII–CCX).

Sittich von Altemps (Hohenembs)¹¹, oba italsko-německého původu, nebo bývalí nunciové u císařského dvora¹². V součinnosti s Německou kongregací byly vydávány také instrukce pro nuncie, které po dlouhá desetiletí patřily k základním kamenům kuriální politiky v říši. Do Řehoře XIII. disponovala kurie v říši pouze jedinou stálou nunciaturou u španělského královského dvora v Madridu, protože nunciatura u císařského dvora ve Vídni obnovila svou činnost po několikileté odmlce až v roce 1560. Situace v říši ale jasně signalizovala neudržitelnost stávajícího stavu, protože zvládnutí tak složité problematiky na tak rozsáhlém území nebylo v silách jediného nuncia. Proto již roku 1573 zřídil papež Řehoř XIII. v říši jihoněmeckou nunciaturu pro Bavorsko, Salcburk, Štýrsko a Tyrolsko, v roce 1579 došlo k reorganizaci švýcarské nunciatury, v roce 1580 byla zřízena na přání Karla Štýrského zvláštní nunciatura ve Štýrském Hradci a v roce 1584 byla zřízena v Kolíně nad Rýnem nunciatura pro německý západ. Všechny tyto nunciatury lze označit za německé a jsou dokladem speciální pozornosti, kterou kurie poměrům v říši věnovala. Reorganizace kuriálního diplomatického zastoupení provedená za Řehoře XIII. zůstala v podstatě nezměněná až do konce 18. století. V roce 1594 navázal papež Kliment VIII.¹³ na dílo svého předchůdce založením nunciatury v Nizozemí, takže na sklonku 16. století operovalo v Evropě třináct stálých nunciatur.¹⁴

S vývojem nunciatur se paralelně rozvíjela i kuriální diplomacie a u kurie se vyprofilovala vlastní diplomatická škola, ve které byl kladen větší důraz na každodenní úřední praxi než na teorii. Příprava tehdejších kariérních diplomatů začínala v nižších kuriálních úřadech, po zapracování stoupal kandidát po žebříčku úředních hodností výše a po nabytí potřebných zkušeností mohl být přidělen jako auditor k některé z nunciatur. Ve většině případů

¹¹ Markus Sittich von Hohenembs (Altemps), 1533–1595, 1560 biskup cassanský (Cassano all'Innio), 1561–1589 biskup kostnický, 1561 kardinál (Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448 bis 1648. Ein biographisches Lexikon (dále BHRR), hg. v. Erwin Gatz unter Mitwirkung von Clemens Brodtkorb, Berlin 1996, s. 301–304).

¹² Stanislaus Hosius, Polák, 1560–1561 nuncius na císařském dvoře, 1561–63 papežský legát k tridentskému koncilu; Giovanni Morone (1576 papežský legát na říšském sněmu v Řezně, 1578 papežský legát ve Flandrech); Zaccaria Delfino (1561–65 nuncius na císařském dvoře); Giovanni Francesco Commendone (1563–65 nuncius v Polsku, 1566 papežský legát k říšskému sněmu v Augsburgu, 1568/69 papežský legát k císaři Maxmiliánu II., 1571–73 jednání s císařem a v Polsku ohledně ligy proti Turkům).

¹³ Kliment VIII. (Ippolito Aldobrandini), 1536–1605, studium na univerzitách v Boloni, Padově (zde 1556 doktorát), Perugia a Ferrare, 1568 auditor kardinála Michele Bonelliho, 1570 členem kolegia soudců Roty, 1571 v legaci kardinála Bonelliho do Španělska a Portugalska (v legaci i pozdější nuncius Cesare Speciano), 1585 kardinál, 1586 velký penitenciář, 1588–89 papežský legát v Polsku pro urovnání sporů o polský trůn mezi Zikmundem Vasou a arcivévodou Maxmiliánem Habsburským, 30. ledna 1592 zvolen papežem (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. LXXIII–LXXXI).

¹⁴ Čtyři v německo-habsburské oblasti: Praha, Kolín nad Rýnem, Štýrský Hradec a Švýcarsko (Lucern); tři ve španělsko-habsburské oblasti: Španělsko, Portugalsko a Nizozemí; čtyři v Itálii: Benátky, Neapol, Florencie a Savosko; dále ve Francii a v Polsku.

začínali nunciové svou diplomatickou kariéru u italských panovnických dvorů nebo menších dvorů evropských. Za pozornost stojí, že v kariérním postupu nehrála prvořadou roli délka odsloužených let, ale osobní schopnosti adeptů, i když byla tato zásada někdy porušována (protektce vlivných příbuzných, osobní přízeň papeže nebo nepotů). Předpokladem pro samostatné vedení velké nunciatury (tj. u císařského dvora, španělské nebo francouzské) bylo nejen právníké vzdělání, které uchazeči získávali na univerzitách v Pavii, Boloni nebo v Perugii, ale také politický rozhled, diplomatické zkušenosti a komunikační schopnosti a v neposlední řadě i urozený původ. Národnost zpočátku nehrála žádnou roli, protože papežská hierarchie byla mezinárodním útvarem, ale po některých negativních zkušenostech se nunciatury koncem 16. století zcela italizovaly.

Porovnáme-li výše řečené se Specianovým životopisem¹⁵, dospějeme k závěru, že jeho kariéra byla typická pro preláta tehdejší doby a že splňoval veškerá kritéria, kladená na adepty nunciaturního úřadu. Pocházel z urozené cremonské rodiny, jejíž četní příslušníci figurovali v městských i církevních dějinách, absolvoval studium práva v Pavii a Bologni, disponoval doktorátem obojího práva, měl kněžské svěcení a jako jeden z nejbližších spolupracovníků Karla Boromejského získal pod jeho vedením neocenitelné zkušenosti v oblasti pastorační práce a uvádění dekretů Tridentského koncilu do každodenního života. Úřední praxi absolvoval v kuriálních úřadech, zprvu jako referendář obojí signatury, a poté jako sekretář Kongregace pro biskupy a řeholníky. Jako biskup v Novaře a posléze v Cremoně získal praktické zkušenosti v oblasti duchovního vedení a ekonomického řízení diecéze a první diplomatické ostruhy si vysloužil v roce 1571 jako člen legace Pia V. k panovnickým dvorům ve Španělsku a Portugalsku. Pro vlastní Specianovu kariéru byl důležitý jeho pobyt v Římě, kde navázal četné užitečné kontakty a přátelství, ať už jako účastník slavných „notte vaticane“ – večerní univerzity Filipa Neriho¹⁶, nebo jako člen římského okruhu Karla Boromejského, z něhož se rekrutovalo,

---

¹⁵ Základní literatura ke Specianovu životopisu: Vita di Msg. Ces. Speciani, Bergamo 1786 (autor neudán); Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. CCLI–CCLII, 53–79; Marcocchi, Massimo: Istituzioni ecclesiastiche e vita religiosa a Cremona in età post-tridentina. Gli episcopati di Niccolò Sfondrati e di vescovo Cesare Speciano (1560–1607). In: Storia religiosa della Lombardia, Diocesi di Cremona, a cura di A. Caprioli – A. Rimoldi – L. Vaccaro. Brescia 1998, s. 169–214; Matoušek, Josef: Kurie a boj o konsistoř podobojí za administrátora Rezka. Příspěvek k dějinám katolické obnovy v Čechách. ČČH 37, 1931, s. 38–41; Moroni, Gaetano: Dizionario di erudizione storico ecclesiastica, sv. 7. Venezia 1841, s. 147, sv. 18, Venezia 1843, s. 182, heslo *Speciano Cesare, vesc. di Novara e Cremona*; Mosconi, Natale: La nunziatura di Praga di Cesare Speciano (1592–1598) nelle carte inedite vaticane e ambrosiane, a cura di. Brescia 1966, sv. 1, s. 9–36, sv. 2, s. 9–20; Peraldo, Giuseppe: Studi sulla riforma cattolica: Cesare Speciano. In: Studia Patavina 16, 1969, č. 2, s. 271–278.

¹⁶ Filippo Romolo Neri, 1515–1595, 1551 kněžské svěcení, život zasvětil péči o mládež, zakladatel Kongregace oratoriánů schválené 1575 papežem Řehořem XIII., 1622 kanonizován (Cerrato, E. A.: San Filippo Neri, www.oratoriosanfilippo.org).

kromě Speciana, osm dalších nunciů, kteří později hájili kuriální zájmy na evropských panovnických dvorech. A v neposlední řadě to byla osobní známost s Klimentem VIII., s nímž se – ještě jako Ippolitem Aldobrandinim – seznámil na legaci do Španělska a Portugalska.

2. Státní sekretariát za Klimenta VIII. v letech 1592–1594¹⁷

S vývojem evropské diplomacie a v důsledku zřízení stálých nunciatur se měnil státní sekretariát (*Segreteria dello Stato Ecclesiastico*), přímo podřízený papeži, v jednu z centrálních úředních institucí římského dvora (*Corte di Roma*).¹⁸ Byl příslušný pro vyřizování diplomatické korespondence a koordinaci papežské zahraniční politiky, do jeho kompetence spadala také problematika vnitrocírkevní reformy a protireformace. Jednotlivé úřady státního sekretariátu byly volně obsazované a nemohly být získávány koupí. Při každém nástupu nového papeže byly obvykle přeořazovány lidmi, kteří měli jeho důvěru a které si s sebou přivedl ke kurii. V čele státního sekretariátu stáli vedoucí sekretáři, jejichž počet podle potřeby osciloval mezi 1–3 osobami; ty monopolně ovládaly vyřizování nunciaturní korespondence a aktivně se podílely na vzniku instrukcí, jimiž byli nunciové vybavováni před cestou do svých legací. Každý ze sekretářů disponoval jedním a více spolupracovníky (zástupci), jejichž počet se měnil podle aktuální potřeby.

V 16. a na počátku 17. století zastávali funkci státních sekretářů různé osoby, od prostých kleriků až po kardinály. Roku 1591 byl státní sekretariát rozdělen papežem Innocencem IX.¹⁹ na tři oddělení: Giovanni Andrea Caligari²⁰

¹⁷ V tomto exkurzu shrnuji poznatky získané ze starších i novějších prací věnovaných problematice státního sekretariátu: Jaitner, Klaus: Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenthöfen 1592–1605. Tübingen 1984; týž: Der Hof Clemens VIII. (1592–1605). Eine Prosopographie, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken (dále QFIAB) 84, 2004; Kraus, Andreas: Die Geschichte des päpstlichen Staatssekretariats im Zeitalter der katholischen Reform und der Gegenreformation als Aufgabe der Forschung. Römische Quartalschrift 84, 1989, Heft II [= Festschrift zum einhundertjährigen Bestehen der Römischen Quartalschrift und des Römischen Instituts der Görres-Gesellschaft Band II], s. 74–103; Prodi, Paolo: Il sovrano Pontefice. Un corpo e due anime: la monarchia papale nella prima età moderna [= Annali dell'Istituto storico italo-germanico. Monografia 3]. Bologna 1982; týž: Lo sviluppo dell'assolutismo nello stato pontificio, secoli XV–XVI, sv. I: La monarchia papale e gli organi centrali di governo. Bologna 1968. Exkurz je opět doplněn biogramy významných aktérů.

¹⁸ Prodi, P.: Lo sviluppo, s. 115.

¹⁹ Innocenc IX. (Giovanni Antonio Facchetti), 1519–1591, 1544 Dr. iur. v Boloni, 1559 referendář obojí signatury, 1560 biskup nicasterský, 1566–72 nuncius v Benátkách, 1576 patriarcha jeruzalémský, 1583 kardinál, 29.10. 1591 zvolen papežem (Biaudet, H.: Les Nonciatures, s. 264; Hierarchia Catholica Medii et Recentioris Aevi (dále HC), Bd. 3, hrsg. v. G. von Gulik u. C. Eubel, Münster 1923, s. 210, 256; Pastor, Ludwig: Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Reformation und Restauration, sv. X. Freiburg/Br. 1927, s. 574 n.).

²⁰ Giovanni Andrea Caligari, biskup v Bertinoro, říjen 1584–začátek r. 1587 nuncius ve Štýrském Hradci (Rainer, Johann: Quellen zur Geschichte der Grazer Nuntiatur, 1580–1620. Römische Historische Mitteilungen 2, 1959, s. 75n.).

byl příslušný pro Francii a Polsko, Giovanni Francesco Zagordi²¹ pro Iberský poloostrov a Itálii a Minuccio Minucci²² pro Německo a Balkán; každý z nich měl k ruce svého zástupce. K dalším změnám v papežském státním sekretariátu došlo o rok později, na podzim v roce 1592, kdy 12. září jmenoval Kliment VIII. své dva synovce, Cinzia Passeri-Aldobrandiniho²³ a Pietra Aldobrandiniho,²⁴ nejvyššími sekretáři (*Supremi Secretarii*) a současně vymezil jejich kompetence vůči jednotlivým oddělením státního sekretariátu. Cinziu Aldobrandinimu byly podřízeny nunciatury na císařském dvoře, v Kolíně nad Rýnem, Štýrském Hradci, Švýcarsku, Polsku, Florencii, Benátkách a Neapoli; kromě toho měl na starosti diplomatické vztahy papežského státu s Urbinem, Parmou, Lukou, Janovem, Milánem, Mantovou, Ferrarou, Mirandolou, Sicílií a Levantou. Minucci zůstal i nadále ve funkci sekretáře a byl mu přímo podřízen. V té době plnil funkci Minucciho zástupce s největší pravděpodobností Lanfranco Margotti.²⁵ Pietro Aldobrandini byl příslušný nejprve pro Francii, Španělsko a Por-

²¹ Giovanni Francesco Zagordi, 1593 biskup v Cittaducale, 1598 biskup v Belcastro, zemř. 1599 (HCMA, sv. 4, Münster 1935, s. 111, 152).

²² Minuccio Minucci 1551–1604, studia v Padově, Dr. iur., od r. 1581 ve službách kardinála Ludvíka Madruzza, 1584–1586 bavorský rada v Mnichově, 1587 kněžské svěcení v Praze nunciem Filipem Segou, 1591 sekretář *Congregatio Germanica*, 1591–1595 státní sekretář příslušný pro německé záležitosti a Balkán, 1595 jmenován biskupem v Zadaru (Biaudet, H.: *Les Nonciatures*, s. 274; Hansen, J.: *Nuntiaturberichte*, s. 744–785; Jaitner, K.: *Die Hauptinstruktionen*, s. LII–LVI). Kromě Speciana udržoval Minucci stálý kontakt s nepotem Cinziem Aldobrandinim, jemuž věnoval v r. 1599 svůj pamětní spis s návrhy na stabilizaci katolické víry v Německu, uložený v Německém historickém ústavu v Římě (*Acta Minucciana*, Ms. Nr. 4, f. 348r–353v).

²³ Cinzio Passeri-Aldobrandini, 1555–1610 I 1, synovec Ippolita Aldobrandiniho, pozdějšího papeže Klimenta VIII., převzal příjmení Aldobrandini, studium na Collegium Germanicum, v Perugii a v Padově, zde r. 1578 Dr. iur., poté člen *famiglie* Ippolita Aldobrandiniho, 1588/89 doprovázel strýce na jednání v Polsku, 1592 IX 18 pověřen papežem vedením státního sekretariátu spolu se svým bratrancem Pietrem Aldobrandinim, orientován prošpanělsky, podporován kardinály Madruzzem a Caetaním a španělským vyslancem Sessou, 1592 referendář obojí signatury, 1593 IX 17 jmenován kardinálem (*il Cardinale San Giorgio*), dlouhodobě ve stínu Pietra Aldobrandiniho, po r. 1598 jeho vliv u papežského dvora omezen (Jaitner, K.: *Die Hauptinstruktionen*, s. XCVI–CXXV).

²⁴ Pietro Aldobrandini, 1571–1621 II 10, studia u oratoriánů v Římě pod patronátem Filipa Nerihy a Cesare Baronia, zprvu určen pro světskou dráhu, 1592 IX 18 pověřen papežem vedením státního sekretariátu spolu se svým bratrancem Cinziem Aldobrandinim, podporován Florentány, kastelán hradu Sant'Angelo, 1593 IX 17 jmenován kardinálem (*il Cardinale Aldobrandini*), 1594 protektor Savojska, Janova a Švýcarska, 1597 papežským legátem ve Ferrare, kde po smrti vévody Alfonsa d'Este prosazoval nárok papežského státu na navrácení Ferrary, 1598 s papežem ve Ferrare, jmenován prefektem sekretariátu brevií, v listopadu kněžské svěcení, 1599 v čele papežské komory (*Camerlengo*), 1600 papežský legát na svatbu Marie Medicejské s Jindřichem IV. ve Florencii, poté legátem ve Francii, 1602 velký penitenciář, 1605 titul legáta *in universis Italia*, 1605–1621 převážně na svém biskupství v Ravenně (Jaitner, K.: *Die Hauptinstruktionen*, s. XCVI–CXXV).

²⁵ Lanfranco Margotti, 1558–1611, studium práv v Padově (?), 1574 uváděn jako notář v Parmě, 1586/87 apoštolský protonotář nunciatury Filipa Segy u císařského dvora v Praze, 1592 ve službách Cinzia Aldobrandiniho ve státním sekretariátu, 1596 nástupce Minucciho ve státním sekretariátu, 1608 kardinál, 1609 biskup viterbský (Jaitner, K.: *Die Hauptinstruktionen*, s. XLIX–LI).

tugalsko, Savojsko a Avignon, ale brzy převzal od svého bratrance do své kompetence i záležitosti většiny italských území.

Se státním sekretariátem spolupracovaly další sekretariáty. Přímo na něj byla napojena činnost tří sekretariátů: pro šifry (*Segreteria delle Cifre*), pro knížecí brevia (*Segreteria dei Brevi ai Principi*) a pro brevia (*Segreteria dei Brevi*). Jako sekretář šifer působil po celý pontifikát Klimenta VIII. Matteo Argenti,²⁶ který měl stejně jako státní sekretáři přímý přístup k papeži. Jako sekretář knížecích brevií působil od roku 1572 až do své smrti v roce 1593, s výjimkou let 1585–1591, Antonio Boccapaduli.²⁷ Vystřídal jej Silvio Antoniani,²⁸ který tento úřad vykonával do roku 1603. Vyhotovování fakult pro všechny nuncie příslušelo sekretariátu brevií. V jeho čele stál v letech 1590–1606 Marcello Vestri di Barbiano.²⁹ Za zmínku stojí ještě sekretariát pro suppliky a memoriály (*Segreteria delle Suppliche e dei Memoriali*), jehož vliv na diplomatickou korespondenci byl ale pouze okrajový.

Speciano byl přímo řízen státním sekretariátem, který mu poskytoval bezpečnou jistotu úředního zázemí a kterému byl odpovědný za svou činnost; jmenovitě státnímu sekretáři pro německé záležitosti Minuccimu a kromě něj, od konce září 1592, nejvyššímu státnímu sekretáři pro německé záležitosti Cinziu Aldobrandinimu. S Minuccim jej vázalo osobní přátelství, které trvalo i po jeho vynuceném odchodu ze státního sekretariátu v roce 1595. Minucci, s úzkými vazbami na bavorský dvůr, patřil k tehdejším největším znalcům německé problematiky a byl také autorem řady pamětních spisů pojednávajících o neutěšeném stavu katolické církve v Německu, v nichž kromě aktuálních rozborů také podrobně prezentoval své návrhy na zpětné získání Německa pro katolickou víru, upozorňoval na možná úskalí a radil, jak se jim vyhnout.³⁰ Speciano nepochybně jeho práce znal a mohl je v případě potřeby využívat v každodenní

²⁶ Matteo Argenti, nar. 1561–1612, 1591–1606 sekretář šifer (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. XLVI, pozn. 17; týž: Der Hof Clemens VIII., s. 362, pozn. 326).

²⁷ Antonio Boccapaduli, 1534–1593, 1555 Dr. iur. v Římě, 1572–1585 a 1591–1593 sekretář knížecích brevií, 1574 *Soprintendente a Maestro* papežské kaple, 1574 kanovník u sv. Petra v Římě (Jaitner, K.: Der Hof Clemens VIII., s. 261, pozn. 320).

²⁸ Silvio Antoniani, 1540–1603, 1568 kněžské svěcení, sekretář Sv. kolegia, *Maestro di Camera*, 1593 kanovník u sv. Petra v Římě, sekretář knížecích brevií, 1599 kardinál (DBI, sv. III, Roma 1961, s. 511–515; Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. LXXXII–LXXXIII).

²⁹ Marcello Vestri da Barbiano, 1588 referendář obojí signatury, 1590 sekretář brevií, 1596 *Abbeviator de Curia*, 1596 kanovník u sv. Petra v Římě (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. XLVII, pozn. 22; týž: Der Hof Clemens VIII., s. 263, pozn. 331).

³⁰ Např. *Discorso sopra il modo di restituire la religione cattolica in Alemagna* (Biblioteca Apostolica Vaticana (dále BAV), Barb. lat. 1322, f. 76–102) či *Stato della religione in Alemagna. Pericoli che soprastano et rimedii* (BAV, Urb. lat. 839, f. 107r–167v). Minucci udržoval stálý kontakt s nepotem Cinziem Aldobrandinim, jemuž věnoval v r. 1599 svůj pamětní spis s návrhy na stabilizaci katolické víry v Německu uložený v Německém historickém ústavu v Římě (Deutsches Historisches Institut in Rom/ Istituto Storico Germanico di Roma, dále DHIR), Acta Minucciana, Ms. Nr. 4, f. 348r–353v).

praxi. Podobně přátelský poměr udržoval Speciano i se svým hlavním nadřízeným Cinziem Aldobrandinim, kterého si velmi vážil a nikdy nepřestal být jeho věrným stoupencem, a to i poté, kdy ve státním sekretariátu převážil vliv jeho mladšího a dravějšího bratrance Pietra. S ostatními sekretáři (Argenti, Boccapaduli, Vestri) byl Speciano pouze v úředním styku, omezeném na řešení úředních úkolů či ojedinělých problémů (distribuce brevií, problém se šiframi pro tajnou komunikaci s ostatními nuncií).

3. Apoštolská komora za Klimenta VIII. v letech 1592–1594³¹

Od vrcholného středověku byla Apoštolská komora (*Camera Apostolica*) nejvyšším finančním úřadem Svatého Stolce, moderně řečeno ministerstvem financí. V čele stál komoří (*Camerarius, Camerlengo*), jehož úřad byl od 16. století přenecháván některému z kardinálů za 60 tisíc skudů. Jeho úloha byla redukována na ověřování jurisdikčních nálezů a na administrativní úkoly uvnitř církevního státu a současně zastával čestný úřad arcikancléře římské univerzity. Jako kardinál-komoří Apoštolské komory působil v letech 1587–1599 Enrico Caetani³².

Dalším důležitým úředníkem papežské komory byl auditor, po kardinálech jeden z nejvyšších kuriálních prelátů. Také tento úřad byl od roku 1588 získáván koupí, a to za 60 tisíc skudů³³. Pro výkon svého úřadu měl auditor k dispozici široké spektrum soudních nálezů v civilních a trestních procesech v oblasti církevního práva včetně procesů s duchovními, působil také jako soudce kléru vyňatého z místní církevní jurisdikce a jako odvolací soudce. Od roku 1590 až do svého zvolení kardinálem v roce 1596 vykonával tento úřad Camillo Borghese³⁴.

Hlavními spolupracovníky kardinála-komořího a faktickými vykonavateli jeho úřední agendy byli komorní klerikové. Pod vedením děkana působili při výkonu soudních pravomocí papežské komory jako jednotný orgán. Sixtus V. v roce 1587 stanovil počet komorních kleriků na 12 a cena za tento úřad byla 40 tisíc skudů. Komorní klerikové byli využíváni pro různé úkoly v komoře

---

³¹ V tomto exkurzu vycházím z literatury: Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen; týž: Der Hof Clemens' VIII.; Partner, Peter: Papal financial policy in the Renaissance and Counter Reformation. Past and Present 88, 1980, s. 17–62. Exkurz jsem opět doplnila příslušnými biogramy.

³² Enrico Caetani, studium v Římě a v Perugii, 1573 Dr. iur., 1574 referenrář obojí signatury, 1585 patriarcha alexandrijský, kardinál, 1587 kardinál-komoří, 1589–1590 papežský legát ve Francii, 1592 prefekt Kongregace pro biskupy a řeholníky, 1596 papežský legát v Polsku (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. CLXXXII–CLXXXIV).

³³ Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. LXII.

³⁴ Camillo Borghese, 1552–1621, studium práv v Perugii, Dr. iur., 1588 papežský vicelegát v Boloni, 1590 auditor komory, 1593 zvláštní papežský legát do Španělska, 1596 kardinál a člen Římské inkvizice, 1600 protektor Skotska, 1603 kardinál-vikář pro Řím, 1605 V 16–1621 I 28 papež se jménem Pavel V. (BBKL, sv. 7, 1994, sl. 18–19).

a ve správě církevního státu a působili také jako inspektoři regionálních vlád nebo generální komisaři papežských námořních či pozemních vojenských oddílů. Za Klimenta VIII. vlastnilo komorní klerikát 21 osob. Prezidentem papežské komory (*Presidente della Camera*), který měl na starosti její administrativní chod, byl v letech 1586–1609 Marc' Antonio Olgiate³⁵.

Hodnostně výše než komorní klerikové stál ještě generální komisař papežské komory (*Commissario Generale della Camera*), jemuž příslušel dohled na dodržování jurisdikce papežské komory a na řádný chod komorních jednání. Od doby papeže Sixta V.³⁶ byl získáván komorní komisiariát koupí. Ve sledovaném období zastával tento úřad Paolo Coperchio³⁷.

Kolegium komorních kleriků volilo ze svého středu hlavního pokladníka – správce státního pokladu (*Tesoriere Generale*). Také tento úřad – jako většina úřadů papežské komory – byl na prodej za 60 tisíc skudů. Jeho úkolem bylo vykonávat dozor nad veškerými finančními transakcemi papežské komory a kontrolovat nad kolektoriemi a příjmy z nich. Ve sledovaném období zastával tento úřad Bartolomeo Cesi³⁸ až do svého jmenování kardinálem v roce 1596. *Tesoriere Generale* měl spolu s papežem a kardinálem-komořím jako jediný právo udělovat příkazy centrální pokladně papežské komory, která byla provozována římskou bankou. Na začátku každého pontifikátu docházelo pokaždé k výměně bankovního domu, který papežské finance spravoval. Nově zvolený papež jmenoval nového bankéře, který měl jeho důvěru, generálním depositářem (*Depositario generale*) a většinou současně i tajným správcem státního pokladu (*Tesoriere Secreto*). Kliment VIII. pověřil oběma těmito funkcemi 4. února 1592 Giovanni Battistu Ubertiniho³⁹ z Florencie, který patřil k jeho *famiglii* a spravoval i jmění papežových rodinných příslušníků.

³⁵ Marc' Antonio Olgiate, ?–1627, 1579 referendář obojí signatury, 1586–1609 prezident papežské komory (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. LXIII, pozn. 19).

³⁶ Sixtus V. (Felice Peretti di Montalto), 1521–1590, 1534 vstup do františkánského konventu u Montalta, studium teologie, 1547 kněžské svěcení, 1548 Mag. Th., 1551 rektor semináře v Sieně, 1553 rektor semináře v Neapoli, 1557 apoštolský vizitátor v Benátkách, 1560 konsultor římské inkvizice, 1558 zakladatel Opaskového bratrstva sv. Františka, 1570 biskup v Sant'Agata de' Goti, 1571 biskup ve Fermu, 1566–1568 generální vikář františkánského řádu, 1585 papež, 1586 stanovil počet členů kardinálského kolegia na max. 70 (platilo do roku 1956), 1588 vydání apoštolské konstituce *Immensa Aeterni*, reorganizace římské kurie, zavedení návštěvy *ad limina Apostolorum*, tj. povinné návštěvy Říma pro všechny biskupy, kde skládali 1x za 5 let účty ze svého úřadu (BBKL, sv. 10, 1995, sl. 599–609).

³⁷ Paolo Coperchio, ?–1600, od 1592 generální komisař Apoštolské komory, 1594 konzistoriální advokát, 1595 fiskální advokát (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. LXII, pozn. 15).

³⁸ Bartolomeo Cesi, 1568–1621, příslušník vévodské rodiny Acquasparta, studium v Perugii, 1587 Dr. iur., apoštolský protonotář, referendář obojí signatury, komorní klerik, 1590 hlavní pokladník, 1596 kardinál, důvěrník Klimenta VIII. a Pietra Aldobrandiniho, za Pavla V. odešel od papežského dvora (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. LXVIIIIn.).

³⁹ Giovanni Battista Ubertini, 1592 *Tesoriere segreto e Depositario generale*, za úřad depositáře zaplatil 700 skudů ve zlatě; Sixtus V. možnost zakoupení úřadu zrušil (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. LXVI, pozn. 38).

Papežská komora poskytovala pražské nunciaturě oficiální finanční záze-
mí. Jí byl Speciano placen a od ní získával i příslušné finanční kompenzace či
refundace za mimořádná vydání, která s chodem nunciatury přímo nesouvisela
(např. vyplácení podpory konvertitům, příležitostně ubytování katolických
vyslanců z ciziny atp.). Problémem bylo, že jak nunciův plat, tak případné kom-
penzace byly vypláceny nepravidelně, často se zpožděním několika měsíců
a Speciano byl odkázán pouze na vlastní omezené finanční prostředky. Z tohoto
důvodu byl v častém písemném styku s Bartolomějem Cesim, kterému odesílal
opětovně urgence a stížnosti. Problémy se stupňovaly od vyhlášení turecké vál-
ky v roce 1593 a následujícího roku přesáhly obvyklou mez. Papežská komora
tehdy poskytovala císaři pravidelnou finanční podporou na vydržování vojska
v Uhrách ve výši 20 tisíc skudů měsíčně a dokonce uvažovala o jejím navýše-
ní, což ale spolu s dalšími výdaji na vnitřní chod a bezpečnost papežského státu
jeho pokladnu neúměrně zatěžovalo a způsobovalo opožděné vyplácení měsí-
čních platů nunciů a jednotlivých podpor. Finanční podpory pro císaře na tu-
reckou válku nedostával Speciano v hotovosti, ale ve směnkách adresovaných
na některý z renomovaných evropských bankovních domů. Za doručení a úče-
lové využití papežské finanční podpory císaři byl Speciano osobně zodpověd-
ný. Ve sledovaném období byl Speciano ve styku s bankovními domy Capponi
v Benátkách, Giustiniani v Římě, Ubbertini ve Florencii a s Torrigiani a Fuggery
v Norimberku.

4. Císařský dvůr a jeho diplomacie v posledním desetiletí 16. století⁴⁰

Od devadesátých let 16. století přenechával císař vedení zahraniční politiky taj-
né radě (*Geheimer Rat, Consiglio Secreto*), zřízené pro tento účel již Ferdinandem I.
Podle dvorského pořádku (*Hofordnung*) z 1. ledna 1527 byla tato rada panovní-
kovým hlavním poradním orgánem v zahraničních záležitostech. Její pracovní
náplní bylo vyřizování došlých depeší císařských vyslanců a listů zahraničních

---

⁴⁰ Exkurz byl vypracován na základě literatury: Ehrenpreis, Stefan: Kaiserliche Gerichtsbar-
keit und Konfessionskonflikt. Der Reichshofrat unter Rudolf II. 1576–1612. Göttingen 2006;
Gschliesser, Oswald, von: Der Reichshofrat. Bedeutung und Verfassung, Schicksal und Beset-
zung einer obersten Reichsbehörde von 1559 bis 1806. In: Veröffentlichungen der Kommission
für neuere Geschichte des ehemaligen Österreichs 33. Wien 1942. Hausenblasová, Jaroslava:
Der Hof Kaiser Rudolfs II. Praha 2002; Fellner, Thomas – Kretschmeyer, Heinrich: Die öster-
reichische Zentralverwaltung, I. Abteilung: Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der öster-
reichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749), I. Bd.: Geschichtliche Übersicht. Wien 1907;
Kretschmeyer, Heinrich: Das deutsche Reichsvizekanzleramt. Archiv für österreichische Ge-
schichte 84, 1898; Matoušek, Josef: Turecká válka v evropské politice v letech 1592–1594. Praha
1935; Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka – Dobeš, Jan: Dějiny správy v českých zemích od počát-
ku státu po současnost. Praha 2005.

panovníků.⁴¹ Počet členů nebyl písemně stanoven a byl různý. Složení tajné rady ani její kompetence nebyly přesněji vymezeny a vyplývaly jak z jejího personálního složení, tak z potřeb aktuální politické situace. Tajná rada často zasahovala i do českých záležitostí, byly-li pouze v pravomoci císaře (pak se již nerozlišovalo mezi kompetencí říšskou a českou), ale často i jako poradní orgán císaře, jakožto českého krále. Podobně nejasný byl vztah tajné rady k dvorské radě (*Hofrat*, *Consiglio Aulico*), jejíž kompetence také nebyly přesně stanoveny. Císařův nezáměr o vládní agendu vedl k osamostatnění tajné rady, která zůstávala i nadále panovníkovým poradním sborem, ovšem bez rozhodující pravomoci; v této době se již jednalo většinou pouze o panovníkův formální souhlas nebo podpis. Prostředníkem mezi tajnou radou a císařem byl vicekancléř,⁴² který byl z titulu své funkce jejím členem a dohlížel na vedení protokolů o jejich zasedáních. Vicekancléř v tajné radě referoval jak o obsahu listů zahraničních panovníků adresovaných císaři, tak depeší císařských vyslanců, s nimiž byl i v osobním písemném styku po celou dobu jejich působení v cizině a byl tak hlavním osobou císařské zahraniční politiky.⁴³ Tajná rada nedisponovala vlastní kanceláří, tuto funkci pro ni plnila dvorská kancelář, jejíž sekretáři byli pravidelnými účastníky jejich zasedání. Sekretář německých listů obstarával císařovu korespondenci s říší, sekretář latinských listů vyřizoval korespondenci zahraniční (mimo říši), především listy císařových zahraničních vyslanců; jeho význam byl tedy pro zahraniční politiku nesporně důležitější.

Pro císařskou politiku bylo rozhodující složení tajné rady. V důsledku několikerého úmrtí jejich vůdčích osobností koncem osmdesátých a počátkem devadesátých let 16. století⁴⁴ došlo v jejich řadách ke generační výměně. Deset následujících let, až do svého sesazení, formovali Rudolfovu evropskou politiku „nejmocnější císařovi ministři“ Wolfgang Rumpf⁴⁵ a Pavel Sixt Trautson⁴⁶. Je-

⁴¹ Fellner, T., Kretschmeyer, H.: Die österreichische Zentralverwaltung, s. 37. Instrukce tajné rady z r. 1527 otištěna tamtéž, s. 107.

⁴² Od roku 1559 byl současně i představeným dvorské kanceláře.

⁴³ Kretschmeyer, H.: Das deutsche Reichsvizekanzleramt, s. 491n.

⁴⁴ Roku 1587 zemřel říšský vicekancléř Zikmund Viehauer, počátkem roku 1590 prezident tajné rady Jan Trautson a člen tajné rady Adam z Dittrichštejna a na jaře 1591, po krátkém působení v úřadu prezidenta tajné rady, který převzal po Trautsonově smrti, zemřel i hrabě Leonard Harrach starší.

⁴⁵ Wolfgang Rumpf, sv. pán von Wüloß, původem z Korutan, 1564–1571 s arcivévodou Rudolffem, Arnoštem a Albrechtem ve Španělsku, 1576 XII–1587 nejvyšší komoří, 1593–1600 IX 28 prezident tajné rady, poté spolu s Trautsonem propuštěn, zemřel roku 1606 (Evans, Robert J. W.: Rudolf II. a jeho svět. Myšlení a kultura ve střední Evropě 1576–1612, Praha 1997, s. 96n.; Hausenblasová, J.: Der Hof, s. 205, 207, pozn. 7, s. 394, pozn. 1; Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. 78, pozn. 60; Janáček, J.: Rudolf II. a jeho doba, Praha 1987, viz rejstřík; Matoušek, J.: Turecká válka v evropské politice v letech 1592–1594, Praha 1935, s. 42n.).

⁴⁶ Paul Sixt Trautson, hrabě von Falkenstein, syn prezidenta tajné rady Hanse Trautsona a Brigitty, rozené Madruzzo, tety kardinála-protektora říše Ludvíka Madruzzo, 1581–1590 správce úřadu vrchního dvorního maršálka, 1590–1600 X 27 vrchní dvorní maršálek (Evans, R. J. W.: Rudolf II., s. 96n.; Matoušek, J.: Turecká válka, s. 42n.; Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. 78, pozn. 61).

jich souputníkem, a do jisté míry i konkurentem, byl až do své předčasné smrti v roce 1594 říšský vicekancléř Jakub Kurz.⁴⁷ Ve stínu této trojice stáli další nově jmenovaní tajní radové, využívaní císařem k důležitým posláním v Německu: Jan Kryštof von Hornstein zu Grüningen⁴⁸, který přešel roku 1588 k císařskému dvoru ze služeb würzburského biskupa, a Jan Wolf Freimann z Mühlfeldu,⁴⁹ v letech 1587 a 1594 jeden z kandidátů na úřad vicekancléře. Kurz se zasloužil o odstranění největších nepořádků, které panovaly od osmdesátých let 16. století jak v tajné radě, tak v dvorské kanceláři a ochromovaly jejich funkčnost. Jeho „pravou rukou“ byl sekretář latinských listů Jan Barvitiuss⁵⁰, který přišel do dvorské kanceláře z bavorských služeb, a s nímž se Kurz, původem z Bavorska, osobně znal ještě před jeho příchodem na císařský dvůr. Přes spory s Rumpfem a Trautsonem dosáhl Kurz u dvora významného postavení. V jeho domě pod Petřínem se scházela i tajná rada, ke Kurzovi docházeli před svým odjezdem císařští vyslanci pro informace a po svém návratu ke dvoru jej navštěvovali jako prvního. Kurz byl až do své smrti v březnu 1594 v pravidelném styku i s papežským nunciem. Změny ve složení tajné rady se nijak nedotkly jejího konfesijního složení a politického zaměření. Přes značné úsilí říšských protestantů nikdy nepronikl do jejich řad žádný příslušník augsburské konfese, zůstala výlučně katolická a udržela si svůj světský charakter, protože veškeré snahy nunciů dosadit do ní některého z významných prelátů skončily neúspěchem.

Při řešení různých úkolů a problémů přicházely Speciano do styku s trojicí hlavních úředníků – Rumpfem, Kurzem a Trautsonem. Rumpf měl hlavní slovo při udělování audiencí; při císařově stále se stupňující neochotě k jejich udělení

⁴⁷ Jakub Kurz von Senftenau, 1552–1594 III 11, původem z Bavorska, na císařském dvoře od roku 1579, 1581–1583 císařův vyslanec v Kolíně nad Rýnem, 1586 spolu s hrabětem Daunem na obedienním poselství u papeže Sixta V., 1587–1593 správce říšské dvorské kanceláře, 1593 III říšský vicekancléř, manželka Uršula, dcera jeho předchůdce v úřadu Johanna Webera (Hausenblasová, J.: *Der Hof*, s. 205, 207, pozn. 8 a s. 211, pozn. 214; Jaitner, K.: *Die Hauptinstruktionen*, s. 78, pozn. 62; Janáček, J.: *Rudolf II., viz rejstřík*; Matoušek, J.: *Turecká válka*, s. 42n.).

⁴⁸ Hans Christoph von Hornstein zu Grüningen, 1542–1606, ze starého švábského rytířského rodu, 1569 přísedící říšského komorního soudu, pro roce 1574 rada a hofmistr würzburského biskupa Julia Echterera, 1590 říšský dvorní rada a císařský komisař na sjezdu říšských zástupců (*Reichsdeputationstag*), 1589 a 1601 uváděn v seznamech Hofstaatu jako tajný rada (*Allgemeine Deutsche Biographie* (dále ADB) 13, s. 159; Hausenblasová, J.: *Der Hof*, s. 205 a 207).

⁴⁹ Johann Wolf(gang) Freimann von (Hohen) Randeck, 1546–1610, Dr. iur., v seznamech Hofstaatu uváděn roku 1584 jako říšský dvorní rada a 1589 jako tajný rada, 1593 císařským komisařem v Klévsku (spolu s Ludvíkem Hoyosem), 1594 správce úřadu říšského vicekancléře (*Neue Deutsche Biographie* (dále NDB) 5, s. 423n.; Hausenblasová, J.: *Der Hof*, s. 205, 207 a 209; Matoušek, J.: *Turecká válka*, s. 44, 220).

⁵⁰ Johannes Barvitiuss, ca. 1555–1620, původem z Utrechtu, Dr. iur. a Dr. phil., od konce roku 1581 v bavorských službách, 1588 bavorský dvorní rada, poté říšský dvorní rada, 1589 císařský tajný rada, 1592 povýšen do hraběcího stavu, 1589–1607 sekretář latinské expedice říšské dvorní rady, jeden z nejdéle sloužících a nejbližších rádců Rudolfa II., později ve službách arcivévodů Matyáše a Ferdinanda II. (Jaitner, K.: *Die Hauptinstruktionen*, s. 72, pozn. 45; Matoušek, J.: *Turecká válka*, s. 43, 51n.; NDB, sv. 1, s. 615n.).

není divu, že jejich vzájemný vztah nebyl právě srdečný, ale vždy zůstal korektní. S Trautsonem Speciano jednal minimálně. Nejvíce se stýkal s říšským vicekancléřem Jakubem Kurzem, s nímž projednával všechny závažné problémy a Kurz mu také často tlumočil císařova přání a rozhodnutí. Dle Specianovy korespondence se s Kurzem stýkali téměř každý týden, někdy i vícekrát. Vzhledem k dlouhým lhůtám při vyřizování úřední korespondence (termín vyřízení Speciano trefně označoval řeckými kalendami – „alle calende greche“), způsobeným nechutí císaře k úředním záležitostem i laxností a politikařením císařských úředníků, byl Kurz také často hromosvodem Specianových stížností a urgencí a téměř pravidelně se za tyto potíže nunciiovi omlouval. Speciano si cenil jeho dobré vůle, vstřícnosti a spolehlivosti a byl si vědom jeho úřednických kvalit. Přestože jejich vzájemný vztah lze označit spíše jako nadstandardně korektní, nikoli důvěrné přátelský, zpráva o Kurzově smrti se jej hluboce dotkla. Do Říma napsal 15. března 1594: „Kurz dobré paměti byl tím, kdo uváděl věci do pohybu a Jeho Výsost mu věřila více než ostatním...“⁵¹ S Kurzovým dočasným zástupcem Dr. iur. Freimannem ani s řádným Kurzovým nástupcem v úřadu říšského vicekancléře Dr. iur. Corraduzem⁵² si Speciano již tak nerozuměl a nemohl se na ně spoléhat. O Freimannových kvalitách ostatně pochyboval již od jeho mise do Klévaska na podzim roku 1592 (vyslán za Hoyosem), nedůvěřoval mu pro jeho vstřícnost k heretikům a 6. prosince 1594 o něm dokonce napsal do Říma: „řečený pán nemá zdaleka nadání ani schopnosti, které měl Kurz dobré paměti...“⁵³ Z císařových rádců si Speciano nejvíce vážil Hornsteina, s nímž velice dobře vycházel a o němž již v únoru 1593 referoval do Říma, že „je velice vzdělaný a jedním z nejlepších lidí, kteří jsou v těchto krajích“⁵⁴. Byl proto zklamán, když Hornstein, který dočasně převzal Kurzovu agendu spolu s Freimannem, nebyl jmenován do úřadu říšského vicekancléře.

Z dalších císařských radů byl v centru Specianovy pozornosti Ludvík Hoyos⁵⁵, vyslaný na podzim roku 1592 do Klévaska jako císařský komisař

⁵¹ Speciano Cinziu Aldobrandinimu, Praha 1594 III 15, Archivio Segreto Vaticano (ASV), Fondo Borghese, serie III, 111 ab, f. 297r–300v, orig.; Biblioteca Ambrosiana Milano (BAMi), D 121 suss., f. 122v–126v, konc.

⁵² Rudolf Corraduz (Corraduci, Korraduz), Dr. iur., zemř. okolo roku 1618, 1593 mimořádný císařský vyslanec gratulační a obedienní v Římě, v březnu 1594 spolu s Hornsteinem dočasně převzetí agendy říšského místokancléře Kurze po jeho smrti, 1601 a 1612 uváděn jako tajný rada, 1601 jako říšský vicekancléř, ale nikoli jako říšský dvorní rada (Evans, R. J. W.: Rudolf II., s. 99, 185, 219 a 284; Hausenblasová, J.: Der Hof, s. 205, 207, pozn. 13 a s. 278, 279; Matoušek, J.: Turecká válka, zejm. s. 57 a 220).

⁵³ Speciano Cinziu Aldobrandinimu, Praha 1594 XII 6, BAMi, D 121 suss., f. 529v–530v, kop.

⁵⁴ Speciano Cinziu Aldobrandinimu, Praha 1593 II 2, BAMi, D 125 suss., f. 69r–72r, konc.

⁵⁵ Ludwig Gomez von Hoyos, 1551–1600, nejstarší syn Jana (Juana), říšského svobodného pána Hoyose a Judity von Ungnad, 1564 kavalírská cesta do Ingolstadtu a Padovy, 1579 sňatek se Zuzanou Trautsonovou, v seznamech Hofstaatu uváděn roku 1580 jako kráječ, 1584 jako říšský dvorní rada a 1589 jako rada dvorské komory (Hausenblasová, J.: Der Hof, s. 211, 218; Matoušek, J.: Turecká válka, s. 44).

s úkolem prošetřit tamní poměry (řešila se otázka regentské vlády a šíření kalvinismu) a dodat císaři obširný memoriál, na jehož základě by bylo vydáno císařské rozhodnutí. Hoyosova tříměsíční mise nesplnila očekávaný účel a Speciano měl o něm od té doby, i když ne zcela oprávněně, nevalné mínění. Za zmínku stojí ještě schopný tajný rada Hans Kobenzl⁵⁶, který se osvědčil na podzim roku 1592 jako mimořádný císařský vyslanec do Říma, Florencie, Lukky a Ferrary, kam se odebral se žádostí o papežskou finanční pomoc pro císaře na válku proti Turkům.

Závěrem je třeba zmínit ještě jeden rozšířený nešvar. V souvislosti s vysokými úředníky se u dvora šuškal o velkých úplatcích. Speciano se s tímto problémem setkal v únoru roku 1593 při řešení investitury Modeny a Reggia, za niž byl ferrarský vévoda ochoten dát císaři 200 tisíc skudů; oficiálně se ovšem mluvilo o pomoci císaři na válku proti Turkům. Od ferrarského agenta Ricciho, který v Praze vedl příslušná jednání, se také dozvěděl přesnou výši úplatků daných vysokým úředníkům za „proferarrský“ lobbying u císaře – Rumpf dostal 20 tisíc skudů, Kurz 10 tisíc a Trautson blíže nespecifikovaných „*dalších pár pěkných tisíc*“; Speciano k tomu dodává: „*a vím, že všem je to málo...*“⁵⁷ K těmto úplatkům se vrací ještě v srpnu 1594 (udělení investitury se stále protahovalo), kdy píše do Říma: „*Všem ministrům Jeho Výsosti se dala suma zmiňovaná již několikrát, a proto je tato záležitost neustále protěžovaná tady, kde prezenty mají takovou váhu, že se věc dostala až na kazatelnu...*“⁵⁸ O jiných úplatcích ve sledovaném období se Speciano ve své korespondenci konkrétně nezmiňuje, ale mezi řádky lze vyčíst, že patřily k zaběhnuté praxi. Morálně uvědomělý Speciano sám úplatky nikdy nebral. Např. 7. března 1594 píše Minuccimu: „*...jsem přesvědčen, že jsem nikomu nezavdal důvod k nespokojenosti, za své služby jsem nevzal ani halíř a nepřijímal jsem dary od dvořanů; kdybych tak činil, byl bych sice oblíben, ale zprotivil bych se svým zásadám*“.⁵⁹

---

⁵⁶ Hans Kobenzl von Proßegg, ?–1594, písař v kanceláři Ferdinanda I., 1558 písař latinských listů, 1559 císařský sekretář pro rakouské záležitosti, 1563 potvrzení šlechtického stavu a zlepšení znaku, 1564 přestup do služeb arcivévody Karla, ale nadále činný v císařových diplomatických misích, 1569–1576 štýrský dvorský vicekancléř, 1576–1591 komorní prezident, 1591–1594 tajný rada, 1581 povýšení do stavu svobodných pánů, komtur řádu německých rytířů, 1575/76 císařský vyslanec v Moskvě, 1588/89 v Krakově, seznámení s Ippolitem Aldobrandinim a jeho synovcem Cinziem, 1592 X–XI mimořádný císařský vyslanec v Římě se žádostí o papežskou finanční pomoc císaři na válku proti Turkům, Florencii, Luce a Ferrare, 1594 účast na říšském sněmu v Řezně jako zástupce Štýrska, zde 16. 8. zemřel (Horvat, K.: Prilozi za hrvatsku povijest iz archiva rimskih. In: *Starine* 34 (1913), s. 80n.; týž: Kobenzelovi izvještaji, 1592–1594, kardinalu Cintiju Aldobrandiniju, državnomu tajniku pape Klementa VIII. In: *Starine* 32 (1907), s. 131–316; Jaitner, K.: *Die Hauptinstruktionen*, s. 51, pozn. 35; Pastor, L.: *Geschichte der Päpste XI*, Freiburg/Br. 1927, s. 200).

⁵⁷ Speciano Cinziu Aldobrandinimu, Praha 1593 II 9, BAMi D 125 suss., f. 484v, konc.

⁵⁸ Speciano Cinziu Aldobrandinimu, Řezno 1594 VIII 18, BAMi, D 121 suss., f. 604r–605v, kop.

⁵⁹ Speciano Minuccimu, Praha 1594 III 7, BAMi, D 121 suss., f. 109v–112r, konc.

4.1 Zahraniční vyslanci na císařském dvoře v Praze

Zastoupení zahraničních panovníků u císařského dvora v Praze v posledním desetiletí 16. století bylo reprezentativní. Roku 1592 zde bylo akreditováno šest zástupců zahraničních panovnických dvorů: Nejváženější a první v pořadí po nunciu byl Guillén San Clemente,⁶⁰ zastupující španělského krále, benátského dóžete zastupoval Giovanni Delfini,⁶¹ toskánského velkovévodu Giovanni Battista Concini,⁶² mantovského vévodu Enea Gonzaga,⁶³ ferrarského vévodu Valentino Florio⁶⁴, parmského vévodu Marc'Antonio Ricci⁶⁵, Janovskou republiku Dr. Lelio Costa⁶⁶ a francouzského krále Guillaume Ancel⁶⁷.

Nejbližším Specianovým spolupracovníkem byl španělský vyslanec San Clemente. Jejich úzká spolupráce vyplývala z tradičního spojení španělských a rakouských Habsburků, na nutnost této spolupráce byl také kladen důraz v papežské instrukci a výslovně byla doporučována i ve finální relaci Specianova předchůdce Caetaniho. Spolupráce obou diplomatů přerostla v oboustranné přátelství: San Clemente díky dlouhodobému pobytu u císařského dvora a svým znalostem císařské zahraniční i domácí politiky, důvěrné znalosti dvorského prostředí a přátelství s významnými šlechtici a úředníky byl Specianovou opravdovou podporou, bez níž se často, zejména v počátcích své nunciatury, neobešel. Speciano si získal San Clementeho svými prošpanělskými

⁶⁰ Don Guillén de San Clemente, vrchní hofmistr císařovny Marie, po jejím návratu do Španělska 1581 V 14 vyslancem španělského krále na dvoře císaře Rudolfa II. až do své smrti v roce 1608, rytíř řádu sv. Jakuba z Calatravy (Evans, R.: Rudolf II., viz rejstřík; Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. 301, pozn. 23; Marek, Pavel: La embajada española en la corte imperial (1558–1641). Praha 2013; Matoušek, J.: Turecká válka, s. 49; Schweizer, Joseph: Die Nuntiatuur am Kaiserhofe. Die Nuntien in Prag Alfonso Visconte 1589–1591, Camillo Caetano 1591–1592, Nuntiaturrechnungen aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken, hrsg. V. der Görres-Gesellschaft, Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte 18, Paderborn 1919, viz rejstřík).

⁶¹ Giovanni Delfini (Delfino, Dolfino), 1545–1622, studia v Padově, 1586 řádným vyslancem Benátské signorie ve Francii, od roku 1590 vyslancem na císařském dvoře v Praze, 1595–1598 v Římě, 1603 biskupem ve Vicenze, 1604 kardinál (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. 541, pozn. 1; Matoušek, J.: Turecká válka, s. 49; Schweizer, J.: Die Nuntiatuur, s. 170, viz též rejstřík).

⁶² Giovanni Battista Concini (Concino), 1590 VII–1594 VI rezident toskánského velkovévodu na císařském dvoře, jeho sekretáři byli Curzio Picchena a Giulio Guidi (Matoušek, J.: Turecká válka, s. 49).

⁶³ Enea Gonzaga, od r. 1591 vyslanec vévody mantovského na císařském dvoře v Praze (Matoušek, J.: Turecká válka, s. 49; Schweizer, J.: Die Nuntiatuur, s. 388, pozn. 5).

⁶⁴ Valentino Florio, sekretář ferrarského vévody Alfonsa II. d'Este, 1592–1594 ferrarský rezident na císařském dvoře v Praze (Matoušek, J.: Turecká válka, s. 49).

⁶⁵ Marc'Antonio Ricci, od 1590 agent parmského vévody Ranuccia I. Farnese na císařském dvoře v Praze (Matoušek, J.: Turecká válka, s. 49; Schweizer, J.: Die Nuntiatuur, s. 414, pozn. 1).

⁶⁶ Dr. Lelio Costa, 1592 agent Janovské republiky na císařském dvoře v Praze (Matoušek, J.: Turecká válka, s. 49).

⁶⁷ Guillaume Ancel, ?–1615, sekretář francouzského krále, 1589–1593 vyslanec francouzského krále na císařském dvoře v Praze (Kohndorfer-Fries, Ruth.: Diplomatie und Gelehrtenrepublik. Die Kontakte des französischen Gesandten Jacques Bongars (1554–1612), Tübingen 2009, s. 243n.; Matoušek, J.: Turecká válka, s. 49; Schweizer, J.: Die Nuntiatuur, viz rejstřík).

sympatiemi, důkladnou znalostí španělských poměrů díky svému působení na nunciaturě v Madridu a v neposlední řadě měli společné španělské přátele. S ostatními vyslanci a agenty se Speciano, jakožto hlava diplomatického sboru, setkával pravidelně na bohoslužbách v císařské kapli, na příležitostných akcích (obědy, večere, slavnosti), které i sám pořádal a při řešení aktuálních záležitostí. Kromě něj se ve sledovaném období nejčastěji stýkal s vyslanci ferarrským, mantovským a parmským (vlekoucí se problematika udělení investitury Modeny a Reggia, nástupnictví ve Ferrare) a s vyslancem toskánským (vyslání toskánského sboru na uherské bojiště 1593, snahy toskánského velkovévody o získání královského titulu 1594).

4.2 Císařovi diplomaté v Římě

S početným zastoupením zahraničních vyslanců na císařském dvoře v Praze ostře kontrastoval nedostatečný počet císařských vyslanců v cizině. Ve sledovaném období císaře zastupovali pouze čtyři řádní vyslanci (*ambasciatori, oratori ordinarii*): u papežské kurie v Římě, u španělského dvora v Madridu, u Vysoké Porty v Cařihradu a u benátské Signorie. To mělo své logické opodstatnění: v Římě se projednávaly zásadní říšské církevně-politické záležitosti, v Madridu evropské politické záležitosti společné oběma větvím habsburského rodu, v Cařihradu zase stále aktuální pohraniční spory a problémy císařských poddaných na územích okupovaných Turky a vyslanectví v Benátkách bylo důležité z hlediska informačního. Do jiných zemí byli vyslanci posíláni pouze ad hoc. Císařští vyslanci se rekrutovali z řad vysoké šlechty, většinou byli členy dvorské a tajné rady a převažovali mezi nimi šlechtici z alpských zemí. Ve své činnosti se řídili císařskými instrukcemi a ve sledovaném období mezi nimi nefiguroval žádný příslušník české šlechty. Pokud nebylo obsazeno místo řádného vyslance, zastupovali císařské zájmy sekretáři jednotlivých legací, nešlechtici, většinou s právním vzděláním. Kromě nich zastupovali císaře v zahraničí ještě tzv. komisaři (*commissarii*), hodnostně na přechodu mezi mimořádnými vyslanci a odbornými právními experty, vysílání k prošetření důležitých kauz a problémů (např. Štrasburk, Klévsko). Vyslancem v Římě byl do března roku 1591 Vít Dornberg z Dorneggu,⁶⁸ poté zůstalo vyslanectví téměř dva roky neobsazené a odkázané na kardinála-protektora říše Madruzza. Po mnoha urgencích jmenoval císař v srpnu roku 1592 Leonarda ml. hraběte z Harra-chu zdejším vyslancem, ten však odejel do Říma až v březnu následujícího

---

⁶⁸ Vít Dornberg z Dornbergu, 1583, císařský vyslanec v Benátkách, 1590 III–1591 III císařský vyslanec v Římě, kde zemřel; Burschel, Peter, Vogel Christine (ed.): Die Audienz: Ritualisierter Kulturkontakt in der Frühen Neuzeit, Köln–Weimar–Wien 2014, s. 186, pozn. 91–94; Matoušek, J.: Turecká válka, s. 60 a rejstřík.

roku.⁶⁹ Kromě kardinála Madruzza se v tomto mezidobí v případě potřeby angažoval při hájení císařových zájmů také španělský vyslanec u kurie hrabě Antonio Sessa⁷⁰(v císařských instrukcích pro vyslance v Římě bylo výslovně řečeno, že mají vždy postupovat v dohodě se španělským vyslancem). U španělských králů Filipa II. a Filipa III. v Madridu zastupoval císaře do roku 1606 hrabě Jan Khevenhüller,⁷¹ u Vysoké Porty to byl do roku 1592 Dr. iur. Bartoloměj Petz,⁷² vystřídáný v témže roce Bedřichem Kreckwitzem,⁷³ který působil v Konstantinopoli až do vyhlášení turecké války 1. května 1593, a v Benátkách zastupoval dlouhodobě nejmenovaného řádného vyslance sekretář zdejší legace Bernardino Rossi.⁷⁴ Korespondenci se všemi vyslanci a sekretáři v zahraničí obstarával sekretář latinských listů Jan Barvitiuis, jehož vliv na formování císařské diplomacie a na oblast císařovy zahraniční politiky byl dominantní.

Všechny císařovy zahraniční vyslance poznal Speciano osobně. Již na své cestě do Prahy se koncem června 1592 seznámil s dr. Petzem, který se vracel po ukončení své vyslanecké mise z Cařihradu domů. Petz, jeden z nejlépe informovaných znalců turecké problematiky, byl Specianovi prospěšný zejména v době otevřené války s Tureckem, i když ne vždy sdílel Speciano jeho optimismus a měl se na pozoru před jeho ukvapenými závěry, protože, jak napsal do Říma, „*Petz často říká to, co si přeje, aby bylo, nikoli to, co ve skutečnosti*

⁶⁹ Leonard Harrach ml., v srpnu 1592 jmenován císařským vyslancem v Římě, v Římě 1593–1594, syn Leonarda Harracha st., tajného rady arcivévodvy Arnošta, člena a v roce 1590 presidenta Tajné rady (Matoušek, J.: Turecká válka, viz rejstřík).

⁷⁰ Antonio Fernández de Cordoba-Cardona y de Requeses, Duque de Soma y Sessa, 1551–1606, od 1592 IV 14 španělský vyslanec v Římě, 1601 španělský státní a válečný rada, 1602–1603 admirál a vrchní velitel Neapolského království, 1603–1606 vrchní hofmistr španělské královny Markéty (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. 87, pozn. 12).

⁷¹ Johann Khevenhüller, 1538–1606, z hraběcího rodu s majetky převážně v okolí Villachu, císařský vyslanec v Madridu od roku 1571 (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. 165, pozn. 14).

⁷² Bartholomäus Petz (Pezzen), 1574 Dr. iur. v Bologni, 1575 císařský válečný rada, 1587–92 císařský vyslanec v Konstantinopoli, 1594 účast na říšském sněmu v Řezně, titul S. Lateranensis Palatii et Imperialis Consistorii comes, 1601 uváděn jako říšský dvorní rada, 1603 povýšen do stavu svobodných pánů, zemřel roku 1605 (ADB 53, s. 41–47; Hausenblasová, J.: Der Hof, s. 211, 215, pozn. 41; Matoušek, J.: Turecká válka, s. 33, 299; Niederkorn, Jan Paul: Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593–1606), s. 556).

⁷³ Friedrich von Kreckwitz, z lužicko-slezského šlechtického rodu, konverze ke katolicismu, 1592 III– 1593 III vyslanec u vysoké Porty, 1584, 1589 uváděn v dvorských seznamech jako říšský dvorní rada, na počátku turecké války zajat na rozkaz paši Sinana, zemřel na útrapy tureckého zajetí roku 1594 v Bělehradu (ADB 17, s. 100; Hausenblasová, J.: Der Hof, s. 211, 215, Anm. 31; Loebel, Anton H.: Zur Geschichte des Türkenkrieges von 1593–1606. In: Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft 6, 1899; 10, 1904; týž: Der Schlesier Friedrich von Kreckwitz als Kaiserlicher Gesandter bei der hohen Pforte. In: Zeitschrift des deutschen Vereins für Geschichte Mährens (dále ZVGS), XLVIII (1914), S. 160–173, passim; Matoušek, J.: Turecká válka, zejména s. 33n. a 92n.).

⁷⁴ Bernardino Rossi, císařský sekretář v Benátkách (Matoušek, J.: Turecká válka, viz rejstřík; Niederkorn, J.P.: Die europäischen Mächte, viz rejstřík).

je.⁷⁵ Petzova nástupce Kreckwitze poznal v Praze pouze letmo. Zato císařova vyslanec ve Španělsku Khevenhüllera poznal důkladně. V srpnu 1592 přijel Khevenhüller na přání španělského krále do Prahy projednat císařův neustále odkládaný sňatek se španělskou infantkou Isabellou Klárou Evžení a otázku Rudolfova nástupnictví v říši. Po téměř šesti měsících, aniž by něčeho dosáhl, se vrátil zpět do Madridu, ale Speciano s ním zůstával v kontaktu i nadále při řešení španělské vojenské a finanční pomoci císaři na válku proti Turkům a při jednáních o vstupu Španělska do protiturecké ligy, formované papežem Klimentem VIII. V Benátkách nebyl v této době stálý císařský vyslanec, ale z nunciaturní korespondence vyplývá, že Speciano byl v kontaktu se sekretářem tamního vyslanectví Rossim při řešení některých pro císaře zvláště nepřijemných otázek (výstavba benátské protiturecké pevnosti Palma ve Friaulu na rakouském území, problémy s piraterií Uskoků, uzavření spojenectví císaře s Benátkami a jejich vstup do protiturecké ligy). Nejvíce trápení měl Speciano s císařovým vyslancem v Římě Harrachem ml., který zdaleka nedosahoval kvalit svého otce, na svůj úřad jednoznačně nestal a v roce 1594 dokonce Speciana u kurie očerňoval.

4.3 Instituce kardinálů-protektorů

Zbývá ještě zmínit instituci kardinálů-protektorů,⁷⁶ která měla důležitou funkci spojovacího článku jednotlivých panovnických dvorů s kurií. Kardinálové-protektoré zastupovali v kardinálském kolegiu a v kongregacích zájmy zemí jim svěřených, pokud se v nich projednávaly záležitosti týkající se těchto zemí. Nejčastěji se jednalo o obsazování uprázdněných míst světské i řeholní hierarchie, ale významnou roli hráli také v konklávích, kde podle instrukcí „svých“ panovníků lobovali pro zvolení některého z adeptů na papežský úřad. Byli jmenováni panovníkem příslušné země a jejich jmenování podléhalo papežskému souhlasu. Kardinálové-protektoré udržovali stálý písemný styk jak s panovníky a panovnickými dvory, tak s představiteli církevní hierarchie jim svěřených zemí. Politický význam kardinálů-protektorů se odvíjel od jejich osobních vlastností a diplomatických schopností i od aktuální politické konstelace a byl proto velmi různý. Koncem 16. století mělo v kardinálském kolegiu faktický politický vliv pět kardinálů-protektorů: říše, španělský,

---

⁷⁵ Speciano Cinziu Aldobrandinimu, Praha 1594 XII 26, BAMi, D 121 suss., f. 564v–570v, konc.

⁷⁶ K problematice kardinálů-protektorů a kardinálů-viceprotektorů viz Wodka, Josef: *Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie*. Innsbruck – Leipzig 1938 (včetně chronologických přehledů); Faber, Martin: *Scipione Borghese als Kardinalprotektor. Studien zur römischen Mikropolitik in der frühen Neuzeit* (= Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz. Abteilung für Abendländische Religionsgeschichte. Bd. 204). Mainz 2005; Blaas, Richard: *Das Kardinalprotektorat der deutschen und der österreichischen Nation im 18. und 19. Jahrhundert*. Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 10, 1957, s. 148–185.

francouzský, benátský a savojský. Zájmy císařovy zde zastupovali dva kardinálové: kardinál-protektor říše, častěji uváděný podle dobového úzu jako protektor Germánie (*Protettore dell' Imperio, di Germania*) a kardinál-protektor dědičných zemí (*Protettore dei stati patrimoniali*), nazývaný někdy rakouským. Kardinál-protektor uherský, objevující se v 1. polovině 16. století, již v této době zmiňován není.

Protektorem Germánie byl po dlouhá léta, od roku 1573 až do své smrti v roce 1600, tridentský biskup a kardinál Ludvík Madruzzo, v osmdesátých letech 16. století ústřední postava kardinálského kolegia a kreator papežů. Kromě císaře zastupoval v kardinálském kolegiu také španělského krále, protože nominální kardinál-protektor španělský byl pro svou neschopnost a neuspořádaný osobní život zcela bez vlivu. Madruzzo byl v písemném styku s oběma panovníky, na jejichž dvorech měl i své agenty, a tlumočil jejich přání v papežské konsistoři, kongregacích i v konklávích. Pro funkci kardinála-protektora říše jej předurčovaly jeho důkladné znalosti německých poměrů, získané z četných legací v říši. V této oblasti s ním mohl držet krok pouze státní sekretář Minuccio Minucci. V dobách, kdy nebylo obsazeno místo řádného císařského vyslance v Římě, byl Madruzzo jediným obhájcem císařových zájmů u kurie. Vykonyvání protektorské funkce bylo úkolem velmi čestným, ale málo výnosným a velmi namáhavým. Starý a nemocný Madruzzo, mentálně však stále v dobré kondici, proto od konce osmdesátých let 16. století stále častěji pobýval ve svém biskupském paláci v Tridentu. V Římě zůstával jeho osobní sekretář a důvěrník Carlo Crotta,⁷⁷ s nímž byl ve stálém písemném styku, stejně jako s císařským dvorem v Praze. Madruzzova častá nepřítomnost v Římě si vyžádala jmenování viceprotektora říše.

Také kardinálové-viceprotektori byli jmenováni panovníkem příslušné země a poté schvalováni papežem. Jejich pravomoci byly stejné jako protektorů, s nímž konzultovali všechny důležitější záležitosti a které zastupovali v době jejich nepřítomnosti u kurie. V letech 1587–1593 byl viceprotektorem říše kardinál Filip Spinola,⁷⁸ původem z janovské patricijské rodiny. Po jeho smrti se ucházel o funkci viceprotektora říše kardinál Ottavio Paravicini.⁷⁹ Po delším váhání, a s ohledem na Madruzzovo doporučení, císař jeho kandidaturu přijal.

⁷⁷ Carlo Crotta (Grotta), hofmistr, sekretář, důvěrník a příležitostný agent kardinála Madruzza, 1594 účast na říšském sněmu v Řezně, zemř. 1597 (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. 354, pozn. 1; Matoušek, J.: Turecká válka, s. 64).

⁷⁸ Filippo Spinola, 1560 referendář obojí signatury, 1566 biskup v Bisignanu, 1569 v Nole, 1583 XII 12 kardinál, 1587–1593 kardinál-viceprotektor říše, prefekt Kongregace biskupů a řeholníků, zemřel 1593 VIII 20 (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. XCIII; Matoušek, J.: Turecká válka, s. 62n.; Schweizer, J.: Die Nuntiatur, s. 575, pozn. 1).

⁷⁹ Ottavio Paravicini, 1552–1611, z římské šlechtické rodiny, 1584 biskup v Alexandrii, 1587–1591 legát a latere ve Švýcarsku, 1591 kardinál, 1593 kardinál-viceprotektor říše, 1600 kardinál-protektor říše (Matoušek, J. Turecká válka, s. 64n.; Schweizer, J.: Die Nuntiatur, viz rejstřík).

Paravicini však v Římě obstarával pouze běžnou církevní agendu, v závažných záležitostech se císařská diplomacie vždy obracela na Madruzzo.

Protektor dědičných zemí měl ve srovnání s kardinálem-protektorem říše pro císařskou politiku význam spíše okrajový a jeho aktivity se týkaly pouze církevně správních záležitostí. Ve sledovaném období vykonával tuto funkci kardinál Ondřej Rakouský.⁸⁰ Protože prodléval často mimo Řím, zastupoval ho trvale viceprotektor dědičných zemí kardinál Alfonso Gesualdo,⁸¹ děkan kardinálského sboru.

S kardinály-protektory i viceprotektory Speciano spolupracoval s různou intenzitou po celé sledované období. Nejintenzivnější byla jeho spolupráce s kardinálem Madruzzoem, s nímž úzce spolupracoval zejména v říjnu až listopadu 1593, kdy byl Madruzzo vyslán papežem do Prahy, kde měl osobně projednat několik ožehavých otázek. V první řadě to byla otázka Rudolfova nástupnictví v říši, kterou císař tvrdohlavě odmítal řešit, dále záležitosti turecké války, zejména způsob výplat a účelné využití papežské finanční pomoci císaři na tuto válku, a v neposlední řadě to byly problémy spojené s Maxmiliánovými ambicemi na polský trůn, které brzdily vstup Polska do protiturecké ligy. Speciano dokázal Madruzzoa zainteresovat i v českých církevně náboženských problémech; výsledkem byl společný memoriál císaři o neutěšené náboženské situaci v Čechách a o nutnosti splynutí utrakvistů s katolíky. A v Madruzzoovi našel i vítaného spojence v boji s českým vicekancléřem Želinským, který mu byl dlouhodobě trnem v oku a o jehož odstranění se marně snažil po celý svůj pobyt v Praze. S Madruzzoem i s jeho sekretářem Karlem Crottou byl Speciano v písemném styku i po Madruzzoově odjezdu z Prahy na sklonku října 1593. K další široké spolupráci Speciana s Madruzzoem došlo v květnu až září následujícího roku na říšském sněmu v Řezně, kterého se oba zúčastnili v úloze papežských legátů. Podobně jako v Praze, tak i v Řezně byla jejich spolupráce velice plodná; oba legáti zde podali císaři dvanáct memoriálů k aktuálním problémům v říši i v Čechách. Speciano měl v Madruzzoovi vítanou oporu a využíval jeho silnou osobnost k nátlaku na císaře, aby se státnickými otázkami zabýval. Hlavní starosti císaře na říšském sněmu však byly finance na válku s Turky, k ostatním záležitostem

---

⁸⁰ Ondřej, arcibiskup rakouský, 1558–1600, syn arcibiskupa Ferdinanda Tyrolského a Filipíny Welserové, 1576 studium v Římě, 1576 XI 19 kardinál, 1580 probošt v Murbach-Luders, 1580 koadjutor v Brixenu, 1589 biskup kostnický, 1590 kníže-opat v Reichenau, 1591 biskup brixenský, 1598 IX 12–1599 VIII 31 místopředseda rakouského arcibiskupství Albrechta ve španělském Nizozemí (BHRR, s. 21n.; HC I, s. 45, 141; Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, S. 70–I, pozn. 42; Matoušek, J.: Turecká válka, s. 65; NDB III, s. 43n.).

⁸¹ Alfonso Gesualdo, z neapolské rodiny knížat z Venosy, 1562 III 10 kardinál, 1574 protektor Neapolského království, od roku 1581 viceprotektor rakouských dědičných zemí, 1591 protektor Portugalského království, 1591 děkan kardinálského kolegia, 1596 kardinál neapolský, zemřel 1603 (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. LXXXn.; Moroni, G.: Dizionario di erudizione storico ecclesiastica, sv. 29. Venezia 1844, s. 107n.; Wodka, J.: Zur Geschichte, s. 64, 93, 112).

zaujímal, jako vždy, laxní postoj. Jak vyplývá ze Specianovy korespondence s Římem, byl první memoriál o církevních poměrech v Čechách podán císaři v polovině června 1594, o týden později to bylo dalších jedenáct memoriálů věnovaných aktuálním otázkám projednávaným na říšském sněmu. Memoriály ale zůstaly bez jakékoli císařovy reakce a všechny urgencye jejich vyřízení byly marné. Madruzzo, znechucený císařovým mlčením, opustil Řezno 11. srpna a Speciano po něm převzal funkci korespondenčního informátora Říma o dění na říšském sněmu. Omluva dr. Corraduze z téhož dne se slibem brzkého vyřízení podaných memoriálů, která byla bezprostřední reakcí na Madruzzův odjezd, byla jen slabou náplastí na marné snažení obou legátů a ještě 18. prosince si Speciano stěžuje do Říma, že memoriály podané v Řezně nebyly dosud vyřízeny.

S kardinálem Gesualdem Speciano úzce spolupracoval zejména v roce 1593, kdy se řešilo obsazení arcibiskupského stolce. Od smrti arcibiskupa Martina Medka počátkem února 1590 uplynuly téměř tři roky, než po dlouhých tahanicích jmenoval císař 14. prosince 1592 Zbyňka Berku z Dubé pražským arcibiskupem. Kardinál Gesualdo figuroval v Berkově informativním procesu, který byl započat začátkem roku 1593 a o němž bude řeč později. S kardinály Spinolou a Gesualdem spolupracoval Speciano intenzivně již v létě 1594 při zajišťování finanční pomoci Svatého stolce císaři na válku proti Turkům. Jak informuje sekretář Minucci 22. července Speciana, oba kardinálové osobně prezentovali Klimentu VIII. císařův list s prosbou o pomoc.⁸² První papežská pomoc, byť skromná, na sebe nenechala dlouho čekat, neboť již 10. srpna referuje Speciano do Říma, že prodjednal s Kurzem využití 20 tisíc skudů poukázaných císaři z Říma a složených u bankovního domu Torrigiani v Norimberku.⁸³ Oba kardinálové se i nadále angažovali při naplňování papežova úsilí o vybudování protiturecké ligy evropských panovníků.

5. Speciano v Praze v letech 1592–1594

Na jaře roku 1592 došlo k obvyklé výměně nunciů u císařského dvora v Praze, k níž pravidelně docházelo přibližně po třech letech.⁸⁴ Papež Kliment VIII. se tentokrát rozhodl svěřit pražskou nunciaturu Cesaru Specianovi, kterého pro tento úkol předurčovalo jeho právnické vzdělání, dlouholeté působení

⁸² Minucci Specianovi, Řím 1592 VII 22, ASV, Fondo Borghese, serie I, vol. 804, f. 79r–84v, kop.; Segr. Stato, Germania 15, f. 55v–58r, kop.; Fondo Pio 151, f. 36r–38v, kop.

⁸³ Speciano papeži Klimentu VIII., Praha 1592 VIII 10, BAMi, D 124 suss., f. 51v–57v, konc.

⁸⁴ Papežovo rozhodnutí sdělil kardinál Peranda 1592 II 29 dosavadnímu nunciovi u císařského dvora Camillu Caetanimu osobním dopisem [Biblioteca Apostolica Vaticana (BAV), Ottobon. lat. 2199, s. 369–372].

ve službách Karla Borromea a podíl na jeho reformních akcích, zkušenosti nabyté praxí v kuriálních úřadech, úspěšná správa cremonske diecéze a zejména jeho tříleté působení na nunciatuře v Madridu v letech 1586–1588. Svou roli jistě sehrála i papežova osobní známost se Specianem, datovaná od roku 1571. Po papežově rozhodnutí o instalaci nového nuncia v Praze následovaly další nezbytné kroky. V první řadě bylo třeba císařova souhlasu, a proto již 29. února 1592 sdělil kardinál Peranda⁸⁵ osobním dopisem papežovo rozhodnutí stávajícímu nunciu u císařského dvora Camillu Caetanimu.⁸⁶ Peranda, zřejmě aby předešel Rudolfově podezřívavosti, neopomněl zdůraznit, že se jedná o osobní, nikým neovlivňované papežovo rozhodnutí. Specianovo jmenování bylo císařem přijato zřejmě bez problémů, alespoň z nunciaturní korespondence nejsou známy žádné námitky. O Specianův souhlas nešlo, vyplýval z církevní disciplíny a jeho povinností byla poslušnost příkazů nadřízeného. Přesto Speciano, vědom si diametrální odlišnosti poměrů v říši a ve Španělsku, které důvěrně znal ze svého předchozího působení, dlouho váhal a věřil do poslední chvíle, že bude nahrazen jiným kandidátem. Dalším krokem bylo vyřízení nezbytných úředních formalit, tj. vydání příslušných písemností potřebných pro cestu nuncia do nového působení a pro výkon jeho úřadu. To byl úkol státního sekretariátu a rychlost jejich vyřízení je dokladem funkčnosti kuriálního byrokratického aparátu: čistopis papežské instrukce⁸⁷, jejímž autorem byl Minuccio Minucci, má datum 5. května, Specianovy šifry⁸⁸ z pera Mattea Argentiho nesou datum 7. května, příslušná pověřovací brevia⁸⁹, jejichž autorem byl sekretář knížecích brevií Antonio Boccapaduli, jsou ze 14. května, glejt⁹⁰ vyhotovený sekretářem brevií Marcellem Vestrim má datum 20. května a Specianovy fakulty⁹¹ od téhož sekretáře nesou datum 22. května.

---

⁸⁵ Kopie Perandova listu viz pozn. 84.

⁸⁶ Camillo Caetani, 1552–1602, 1573 Dr. iur. v Perugii, 1573 komendatární opat v San Vincenzo al Volturno u Isernie, 1588 patriarcha alexandrijský, 1589 v legaci svého bratra Enrika do Paříže, 1591–1592 V nunciu na císařském dvoře v Praze, 1593–1599 nunciu na královském dvoře v Madridu (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. CLXXIX–CLXXXI).

⁸⁷ Minuccioho koncept papežské instrukce měl původně datum 1592 IV 26, Minucci jej z blíže neuvedených důvodů posunul na 5. květen. Vlastnoruční koncept Specianovy instrukce z pera Minuccioho je uložen v jeho pozůstalosti v Německém historickém ústavu v Římě (Acta Minucciana, Ms. 11, f. 190r–213v). Originál této instrukce se nedochoval, kopie jsou uloženy ve Vatikánském tajném archivu (Bolognetti 42, f. 2r–17v) a ve Vatikánské apoštolské knihovně (Urbinatus latinus 866, fol. 277r–290v; Ottobonianus latinus 3185, f. 124r–153v). Jejich tištěnou podobu viz Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. 53–79 a Schweizer, J.: Die Nuntiatur, s. 589–605).

⁸⁸ Kopie šifer a šifrovacího klíče jsou uloženy ve Vatikánské apoštolské knihovně (Chigi M II 56, f. 76r–77v).

⁸⁹ Kopie pověřovacích brevií jsou uloženy ve Vatikánském tajném archivu (Arm. XLIV 37, f. 113r–14v, Kop.).

⁹⁰ Kopie glejtu je uložena ve Vatikánském tajném archivu (Sec. Brev., Reg. 191, f. 205r, Kop.).

⁹¹ Kopie fakult jsou uloženy ve Vatikánském tajném archivu (Sec. Brev., Reg. 354, f. 69r–76r a Reg. 191, f. 249r–251v, Kop.; Arm. XLV, 43, f. 82r, Kop).

Po přijetí úřadu odjel Speciano koncem května 1592 z Říma přes Sienu do Cremony, kde zařídil vše potřebné k odjezdu a počátkem července se vydal do Prahy⁹². Cestu mu usnadňoval glejt a pověřovací brevia. Cestoval přes Trident do Innsbrucku, kde vykonal zdvořilostní návštěvu u arcivévody Ferdinanda Tyrolského, odtud do Lince, kde navštívil arcivévodu Matyáše a poté zamířil do Vídně, kde se mu dostalo audience u arcivévody Arnošta. Do Prahy přibyl 29. června 1592⁹³ a byl slavnostně uvítán končícím nunciem Camillem Caetaním⁹⁴, který v Praze zůstal ještě další měsíc, aby Speciana zasvětil do úřední problematiky, zařídil vstupní audienci u císaře, kam jej doprovodil a oficiálně představil císaři a poté dvoru. Do Prahy Speciano nepřijel nepřipraven. Jak již bylo řečeno výše, z Říma byl vybaven obligátní papežskou instrukcí a fakultami a při oficiálním slyšení jak u papeže, tak ve státním sekretariátu získal další důvěrné informace, které nemohly být svěřeny papíru. V Praze k nim přibyla ještě další důležitá písemnost, když mu Caetani odevzdal svou závěrečnou relaci, která jej podrobně uváděla in medias res jeho úřadu.

Jak ale tyto písemnosti vypadaly po formální stránce a jaký byl jejich obsah? Pozastavme se nejprve u papežské instrukce a u fakult; oba druhy písemností byly alfou a omegou Specianova působení v Praze. V případě papežské instrukce bylo nespornou výhodou, že státní sekretář pro Německo Minucci, který ji koncipoval, byl Specianovým dlouholetým přítelem a velkým znalcem německých poměrů. Jak bylo řečeno v úvodním exkurzu o papežské diplomacii, patřily instrukce pro papežské nuncie k jejím základním kamenům. V 16. století se vyprofilovalo vnitřní členění instrukcí na tři části, které v podstatě kopírovalo stavbu středověké listiny.⁹⁵ Preambule (protokol) obsahovala oslovení nuncia a obecný obsah jeho pověření, nejdůležitější část (narratio), členěná do více odstavců, přinášela výčet hlavních úkolů včetně aktuálně dosažených výsledků i cenné informace o důležitých osobách, s nimiž bude mít nuncius co do činění v místě své legace, a závěrečná část (eschatokol) obsahovala technické a protokolární náležitosti. Instrukce byly původně psány latinsky, od 2. poloviny 16. století převažuje italština. Vzhledem ke své důležitosti byly již od poslední čtvrtiny 15. století ve státním sekretariátu uchovávány pro služební účely koncepty nebo kopie papežských instrukcí ve zvláštních svazcích a v případech

⁹² Poslední Specianův dopis z Cremony je datován 1592 VI 3.

⁹³ O svém příjezdu informoval Speciano státního sekretáře Minucciho hned následující den, 1592 VI 30 (Biblioteca Ambrosiana, Milán, Ms. D 124 suss., f. 18v–19v, konc.).

⁹⁴ Ceremoniál slavnostního uvítání nového nuncia odstupujícím nunciem a zástupci diplomatického sboru akreditovanými u císařského dvora 1 míli před Prahou popisuje v roce 1581 Pompeo Vizani, osobní sekretář nuncia Ottavia Santa Croceho (Pazderová, Alena: Jak vypadala nunciava domácnost? Mikrosonda do každodenního života pražské nunciatury ve 2. polovině 16. století, *Paginae historiae* 22/2, Praha 2014, s. 391.

⁹⁵ Terminologii, historii a diplomatický rozbor papežských instrukcí z pontifikátu Klimenta VIII. viz Jaitner, K.: *Die Hauptinstruktionen*, Kap. II: *Aktenkunde*, s. XXXIII–XLII.

potřeby byly využívány při koncipování instrukcí nových.⁹⁶ Je to markantní zejména u instrukcí pro papežské nuncie k císařskému dvoru z 2. poloviny 16. století, neboť problémy, které s sebou přinášela reformace, byly dlouhodobého charakteru (tzv. *negotii pendentis*) a dědily se z nuncia na nuncia. To je i Specianův případ: v jeho instrukci nalézáme pasáže doslovně převzaté nejen z instrukce jeho předchůdce Caetaniho, ale i Caetaniho předchůdců, stejně jako v instrukcích Specianových následovníků, Farneseho⁹⁷ a Spinelliho,⁹⁸ pasáže z instrukce Specianovy⁹⁹.

Specianova papežská instrukce je délkou přímo úměrná své důležitosti: její dochovaný originální koncept má 50 folií, kopie pak okolo 35 folií. Psána je v italském jazyce. V úvodní preambuli je obecné sdělení o papežově úmyslu obnovit katolictví v říši a zdůrazněn vzor císaře, připomenuta důležitost katolických rádců, nutnost obsazení uprázdněných biskupství a upozornění na nebezpečí ohrožující katolickou víru. Vlastní obsah instrukce (narratio) je členěn podle zemí: Uhry – země České koruny – Německo. Uvnitř nich pak vytyčuje hlavní problémy, které je třeba řešit: v Uhrách nedostatek katolických duchovních a velitelů v pohraničních posádkách a obsazení uprázdněných biskupství, v Čechách dovést do úspěšného konce splynutí husitů s katolíky, odstranit negativní reformační projevy a napravit neutěšený stav míšeňské diecéze. Největší pozornost je věnována Německu: V první části jsou nastíněny všeobecné problémy (význam říšské církve, nutnost předchozího papežského souhlasu při jmenování biskupů a udílení císařských regálů, upozornění na požadavky protestantů, význam říšského komorního soudu pro konfesijní otázky a potřeba vzájemné komunikace mezi nuncií na území říše), ve druhé části je pozornost zaměřena na některá zvláště významná říšská témata (publikace závěrů tridentského koncilu, otázka nástupnictví v Jülišsku-Klévsku, štrasburský biskupský spor v důsledku zdejší dvojí biskupské volby, problém s protestanty v Cáchách, Halberstadtu, Osnabrückeru, Lübecku a v Brémách, význam Brém pro christianizaci severu). Na závěr (eschatokol) je připomenuta potřeba zřízení jezuitské koleje v Linci a jmenování císařského vyslance v Římě,

---

⁹⁶ Kraus, A.: Das päpstliche Staatssekretariat unter Urban VIII., 1623–1644. Forschungen zur Geschichte des päpstlichen Staatssekretariats. In: Römische Quartalschrift 29, Supplementheft, Rom–Freiburg i. Br.–Wien 1964, s. 219, pozn. 7.

⁹⁷ Ferrante Farnese, 1542–1609, referendář obojí signatury, 1572 biskup v Montefiascone, 1573 biskup v Parmě, 1594 správce Marche, od podzimu 1596 jmenován Specianovým nástupcem, odjezd do Prahy kvůli zdravotním problémům neustále odkládal a do Prahy nikdy nedorazil (Jaitner I, s. 199n.; Jaitner II, s. CXCIIn.).

⁹⁸ Filippo Spinelli, ?–1616, 1592 koadjutor biskupství v Policastru a titulární arcibiskup rhodský, 1597 komorní klerik, 1598–1603 nuncius na císařském dvoře v Praze (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. CCLIII–CCLIV).

⁹⁹ Blíže viz též diplomatický rozbor instrukcí v úvodu edice Kristen, Zdeněk: Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628, tom. 3: Epistulae et acta Johannis Stephani Ferrerii 1604–1607, vol.1/1. Praha 1944, s. 5–28.

poté následuje jmenovitý výčet vlivných císařských rádců a závěrečné formule (Regest papežské instrukce viz Příloha 1).

Nyní se zaměříme na fakulty.¹⁰⁰ Pro své duchovní působení byli nunciové vždy vybavováni různými pravomocemi (fakultami), jejichž šíře závisela na tom, kdy a kam byli vysíláni. Tyto fakulty jim byly odevzdány před odjezdem do místa působení ve formě papežského breve. Specianovy fakulty z 22. května 1592 jsou typickou ukázkou fakult koncipovaných v potridentské době: byly rozsáhlé, s důrazem na široké pravomoci v oblasti vizitací a církevní reformy, ale pravomocí místních biskupů se dotýkaly pouze výjimečně. Také fakulty byly koncipovány, stejně jako papežské instrukce, po vzoru středověkých listin a měly tři části. Protokol obsahoval pozdrav Specinovi, definici úřadu legáta a latere a vymezení obvodu jeho působnosti v říši. Narratio vypočítává Specianovy pravomoci v oblasti civilního a trestního církevního práva. Podle dobového úzu nemají tyto pravomoci logický sled podle jednotlivých oborů práva, jak bychom očekávali, ale jsou vzájemně promísené – od oprávnění přijímat veškerá opatření pro zachování církevní disciplíny a církevních zákonů, přes vizitační pravomoci v diecézích, prelaturách, farách, kláštřích a konventech, vyšetřování a trestání provinilců proti církevním nařízením, absolve, dispensy, výnosy v oblasti trestního a civilního soudnictví, udělování odpustků, právo jmenovat veřejné notáře a písaře až po udělení jednoduchých beneficí či povolování konzumace jídel zakázaných v postní době. Závěrečný eschatokol pak odkazuje na závazné dokumenty (Regest Specianových obecných fakult viz Příloha 2). Generální fakulty stejného data opravňovaly Speciana k rozhovorům s heretiky a schismaticy a ke čtení a cenzuře zakázaných knih. Další generální fakulty z 23. května 1592 obsahují oprávnění absolvovat veřejně i neveřejně heretiky a schismaticy, a to i opakovaně, a po předchozí veřejné abjuraci před důvěryhodnými svědky a notářem, a po jejich slibu, že nebudou opakovat svá pochybení, je navracet do lůna katolické církve za pomoci dvou i více mistrů teologie. Dále oprávnění dispensace od iregularit, v případě kleriků od překážek bránících jejich svěcení, v případě laiků od překážek bránících jim v přijetí veřejných úřadů, a možnost delegovat tyto fakulty na biskupy a představené řádů. Podobně jako papežské instrukce, tak také fakulty pro nuncie vysílané do říše ve 2. polovině 16. století měly ustálený charakter a vykazovaly shodné pasáže převzaté z fakult předchůdců.

Pro Specianovu cestu do Prahy byl dále nezbytný glejt (*salvus conductus*), zaručující mu svobodný průjezd všemi územími, což bylo jednoduché breve, v němž papež oznamoval všem čtoucím Specianovo vyslání jakožto svého nuncia k císaři Rudolfovi a požadoval od nich, aby mu vycházeli vstříc a nebránili mu v jeho poslání.

¹⁰⁰ K problematice fakult viz stále aktuální Steinherz, Samuel: Die Facultäten eines päpstlichen Nuntius im 16. Jahrhunderte. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 19, 1898, s. 327–342.

Příslušná pověřovací brevía, která měl Speciano předkládat cestou a v Praze, sloužila k těmž účelům. Rozdíl byl v tom, že nebyla adresována všem čtoucím, ale konkrétním osobám, a měla mu zaručit nejen přístup k nim, ale také jejich podporu a přízeň. Osobní, byť krátký papežův list byl vnímán příjemci jako pocta a závazek, vždyť nuncius byl prodlouženou rukou papeže a papež jím dával najevo, že dotyčného zahrnuje mezi důvěryhodné osoby. To ale platilo spíše v případě šlechticů Viléma z Rožmberka a Jiřího Popela z Lobkovic a císařských úředníků Rumpfa, Trautsona, Barvitia a dalších; v případě světských knížat, jejichž územími nuncius projížděl, a v případě císaře a rakouských vévodů se jednalo o běžnou praxi a samozřejmou zdvořilost, byť byl cíl stejný. Pro případ potřeby nechyběla ani pověřující brevía *in bianco*.

Pro každého nuncia byl v sekretariátu šifer sestavován zvláštní šifrovací klíč a byly mu přiděleny jeho osobní šifry. Ve Specianově případě v nich byli číselnými kódy označeni papež (02), nunciové (např. 384 mons. patriarcha Caetano), panovníci a panovnické domy (07 císař, 295 Rakouský dům atp.), významní šlechtici (242 arcivévoda Maximilián, 393 španělská infantka Maria Clara Eugenie, snoubenka Rudolfa II. atp.), důležité osoby světské i duchovní, země a národnosti (274 Čechy, 470 Němci atp.), města (378 Praha, 482 Vídeň atp.), široký rejstřík věcné problematiky, např. apoštolské breve (235), desátky (289), koncil (296), konfese (226 katolíci, 344 luteráni atp.), rebelie (369), řády (387 jezuité atp.), válka (352), ale i tituly (408 J. Exc.), úřední hodnosti (403 sekretář), jednotlivá písmena (např. 28, 38, 48 = a), jednotlivá slova (20 = být) a spojky (např. 53, 83 = s). Kromě číselných kódů byly užívány i tečky a zvláštní značky nad počátečními číslicemi nebo písmeny (např. 55 s tečkou nad počáteční pětkou = naposledy). K těmto šifrám obdržel Speciano také šifry pro svou korespondenci se svými kolegy-nuncii polským, štyrskohradeckým a kolínským.

Podle ustáleného úzu bylo povinností nunciů na konci jejich legace vypracovat tzv. finální relaci, v níž bilancovali výsledky svého působení a shrnovali zkušenosti nabyté v průběhu plnění svých povinností. Finální relace je ve své podstatě protějškem papežské instrukce, obohaceným o konkrétní výsledky nunciové práce a jeho osobní postřehy. Jedno paré své finální relace dávali odcházející nunciové k dispozici svým nástupcům. Stručně lze konstatovat, že finální relace vykazují individuální znaky svých autorů a liší se svou kvalitou. V hodnotovém žebříčku sice nedosahovaly významu papežských instrukcí, které měly svůj úředně věcný a sevěřený tvar, ale pro nově nastoupivšího nuncia byly neocenitelnou pomůckou, zvláště byl-li jeho předchůdce dostatečně všímavý, společenský a disponoval-li širším okruhem důvěrníků. Charakteristiky vyšších úředníků, zahraničních vyslanců, vlivných šlechticů až po panovníka a příslušníky jeho dvora (včetně jejich povahových vlastností, schopností i slabostí a majetkových poměrů), hraničící občas s klepy, jsou dnes zábavnou četbou, ale pro tehdejšího diplomata byly vítanou pomocí a východiskem nejen

pro úspěšné navazování známostí, ale zejména pro vlastní diplomatická jednání. Caetani byl nesporně nejen dobrým diplomatem, ale také všímavým pozorovatelem. Jeho finální relace jistě Specianovi ušetřila nejedno klopýtnutí, neboť přišel do zcela odlišného kulturního a jazykového prostředí, s nímž neměl žádnou osobní zkušenost. Caetaniho finální relace neudává ani datum, ani místo svého vzniku, ale podle narážky ve Specianově listu z 10. července 1592 lze usuzovat, že vznikla před tímto datem v Praze.¹⁰¹ Svou obšírností překonává rozsah papežské instrukce, stejně jako ona je psána dobovou itaštinou, ale je daleko rozmanitější a čtivější.¹⁰² Na necelých 60 foliích se nám před očima odvíjí dvouleté působení nuncia Caetaniho u císařského dvora (Regest Caetaniho finální relace viz Příloha 3).

Vnitřní stavba finální relace po formální stránce kopíruje papežské instrukce. V preambuli je charakterizován hlavní úkol Svatého stolce (i nunciů), tj. obrana a rozkvět katolické víry v křesťanském světě a náprava současných poměrů, které vedly k oslabení autority církve a císařství. Široké narratio je, až na malé výjimky, členěno podle zemí: Německo – císařský dvůr – České království – vedlejší země České koruny – Uhry – Rakouské arcivévodství (mysleny Dolní Rakousy), naposled je ve zvláštním odstavci věnována pozornost jezuitům. Narratio přináší nejprve informace o současném stavu Německa, jeho příčinách i o prostředcích vedoucích k nápravě, dále se zabývá speciálními německými problémy (tzv. *negotii particolari*) a vypočítává německé záležitosti, jejichž liknavé řešení se protahovalo po dlouhá desetiletí (tzv. *negotii pendenti*). Poté je podrobně přiblížen císařský dvůr, tj. císařovy poradní orgány a jejich personální obsazení, doporučení, jak jednat s císařskými úředníky, jmenný výčet zahraničních vyslanců, příslušníků dvora včetně heretiků a upozornění, že nunciatura u císařského dvora vyžaduje zvláštní pozornost a opatrnost. Poměrně velký prostor věnoval Caetani Českému království, které by podle něj mělo sloužit jako vzor ostatním zemím, protože zde sídlí císařský dvůr, k němuž se upírají oči celé říše. Velkou pozornost věnuje zdejší církevní situaci, heretickým konfesím a zvláště utrakvistům a jejich konzistori, líčí neutěšený stav katolické církve a řeholních řádů a vyjmenovává nápravné prostředky, jejichž realizace je zapotřebí: zejména připomíná nutnost vybudování řádné katolické univerzity a výchovu kněžského dorostu ve spolupráci s jezuity. Závěrem podává jmenovitý výčet nejvyšších úředníků království včetně jejich osobních

¹⁰¹ Speciano informuje svým listem z 1592 VII 10 Klimenta VIII. o své audienci u císaře Rudolfa II., kterou vykonal v doprovodu Caetaniho téhož dne. Při této příležitosti uvádí: *et parlai secondo l'instruzione lasciatami da Mons. Patriarca* (mluvil jsem podle instrukce zanechané mi mons. patriarchou, tj. Caetanim).

¹⁰² Kopie Caetaniho finální relace je dochována ve Vatikánském tajném archivu (Miscellanea, Armario II 71, f. 3r–60v) a její další, ale neúplná kopie, v římské Biblioteca Casanatense (Ms. 2772, Nr. 2, nefol.). Podle neúplného textu z bibliotéky Casanatense ji otiskl Schweitzer, J.: *Die Nuntiatur*, s. 581–586.

charakteristik, majetkových poměrů a konfesionální příslušnosti a výslovně upozorňuje na nutnost výměny nekatolických ministrů; na církevní poměry se zaměřuje i ve vedlejších zemí České koruny. V Uhrách upozorňuje na problém neobsazených biskupství, z jejichž příjmů císař financuje obranu turecké hranice, a poukazuje na zdejší rozmach kalvinismu. V Dolních Rakousích zdůrazňuje roztržku biskupa Vídeňského Nového Města Melchiora Klesla s jezuity a stěžuje si na Klášterní radu (*Klosterrat*)¹⁰³, zasahující nepatřičně do církevní juristiky. Eschatokol se týká předání úřední agendy. Bohužel zde výslovně uváděné pomůcky pro úřední potřebu nunciatury kanceláře, tj. instrukce pro nunciovy spolupracovníky a tituláře, se nedochovaly.

5.1 Institucionální rámec „pražské“ nunciatury

Z hlediska institucionálního byla nunciatura tvořena soudem a kanceláří. Oficiálním sídlem nunciatury u císařského dvora byla Vídeň. V roce 1583 se nunciatura spolu s císařským dvorem přestěhovala do Prahy. O jejím sídle ve 2. polovině 16. století se dochovaly pouze kusé zmínky v odborné literatuře nebo ojediněle přímo v nunciaturní korespondenci. Nunciové do Speciana včetně něj v dochovaných korespondencích své sídlo v Praze adresně neuvádějí. Výjimkou jsou údaje o sídle nunciatury za nuncia Ottavia Santa Croceho z roku 1581, kdy jeho osobní sekretář Pompeo Vizani píše, že sídlí v domě na Malé Straně, patřícím do svatotomášské farnosti.¹⁰⁴ Sídlo papežské nunciatury za Specianova nástupce Spinelliho bylo údajně na Starém Městě pražském, odkud se v roce 1600, v době nepokojů ve městě, nuncius ze strachu před napadením kacíři odstěhoval na Malou Stranu, kde sídlila početná italská kolonie a zahraniční diplomaté.¹⁰⁵ Speciano přesnou lokaci svého pražského sídla neuvádí a v datacích se o něm zmiňuje pouze obecně „Datum Pragae in aedibus nostrae solitae residentiae“.¹⁰⁶ Protože ani v literatuře není o sídle nunciatury v této době žádná zmínka, nezbyvá než konstatovat, že se zatím sídlo Specianovy nunciatury v Praze lokalizovat nepodařilo.

Specianův oficiální latinský titul podle tituláře řezenského sněmu z roku 1594 zněl „*Illustrissimus et Reverendissimus Dominus, D. Caesar Specianus, Episcopus Cremonensis et Comes ad Sacram Caes. Maiest. Nuncius Apostolicus,*

---

¹⁰³ Klášterní rada (Klosterrat), založena 1568 I 5 Maximiliánem II. jako pětičlenné grémium, které jménem zemského knížete vykonávalo dozor nad všemi kláštery v Dolních Rakousích (*unter und ob der Enns*). Klášterní rada kontrolovala především správu majetku a ovlivňovala volby klášterních představených, rozpuštěna byla v roce 1634 (Wiedemann, Theodor: *Geschichte der Reformation und Gegenreformation im Lande unter der Enns*, Bd. 1, Prag 1879, s. 195ff.

¹⁰⁴ Pazderová, A.: Jak vypadala nunciatura domácnost?, s. 392, pozn. 26.

¹⁰⁵ Stloukal, K.: Papežská politika, s. 90.

¹⁰⁶ Viz Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu (dále SČ), sv. VIII (1592–1594), Praha 1895VIII, s. 336.

cum potestate legati de latere“. Speciano sám se v listinách tituluje: „*Caesar Specianus, Dei et sanctae sedis apostolicae gratia episcopus Cremonensis et comes ac sanctissimi domini nostri papae Clementis VIII et dictae sedis ad Caesaream Maiestatem cum facultate legati a latere nuntius*“ a na úředních dokumentech i v nunciaturní korespondenci se vždy podepisoval „*C. episcopus Cremonensis, nuntius apostolicus*“.

Speciano stál v čele „pražské“ nunciatury, řídil ji, zodpovídal za její chod a měl v podstatě tři hlavní úkoly. Z hlediska občansko-právního byl řádně akreditovaným diplomatem u císařského dvora, u něhož zastupoval kuriální zájmy. Jako konsekrovaný biskup byl oprávněn k projednávání všech záležitostí týkajících se svěcení i ke svěcení samotnému (vysvětil např. roku 1593 nového pražského arcibiskupa Zbyňka Berku z Dubé). Vybaven fakultami legáta a latere byl oprávněn k výkonu církevně právní jurisdikce Svatého stolce, podobně jako ostatní biskupové. Toto oprávnění ale šlo dále nad rámec běžných biskupských pravomocí v oblasti práv rezervovaných Svatému stolci, za jejichž výkon byl podle fakult osobně zodpovědný. Jako vrcholný představitel nunciatury zodpovídal za její personál, finanční hospodářství a veškerá úřední jednání. Prioritou papežské kurie byla samozřejmě co největší úspěšnost jejich diplomatů. Proto u kurie vznikaly četné obecné i konkrétní návody pro diplomaty vysílané k cizím dvorům, které normovaly jejich působení v cizině a jsou dochovány ve Vatikánském tajném archivu v Římě.¹⁰⁷ Stloukal je ve své záslužné studii výstižně nazývá „katechismy římské diplomacie“.¹⁰⁸ Speciano s nimi byl nepochybně obeznámen a řídil se jimi.

Co se týče obvodu Specianovy působnosti v říši, ten je přímo vymezen v jeho generálních fakultách a zahrnoval rakouské dědičné země a Německo, s výjimkou Kolína nad Rýnem, Mohuče, Trevíru, Basileje, Štrasburku, Špýru, Wormsu, Mnichova, Osnabrücku, Paderbornu, Lutychu, Lucemburku, Horního Německa až po Belgii, a Jullišska-Klévska.

Vedení nunciatury bylo pro nuncia finančně značně náročné. O finančních aspektech nunciatur ale víme pouze málo. O konkrétních finančních částkách vydávaných na chod nunciatury není v korespondenci žádná zmínka,¹⁰⁹ podobně jako o finanční náročnosti Specianova pobytu na říšském sněmu v Řezně v roce 1594, jehož náklady musely být enormní, soudě podle zmínek o drahotě ubytování a potravin. Nunciům byla přiznána pevná měsíční částka na provoz nunciatury, kterou nemuseli vyúčtovávat, což by bylo zbytečné, protože ji výdaje stejně daleko přesahovaly. Finanční odškodnění nunciů obecně bylo velmi

¹⁰⁷ ASV, Miscelanea, Armario II, t. 111.

¹⁰⁸ Stloukal, K.: Papežská politika, s. 69, pozn. 173.

¹⁰⁹ Lutz, Georg.: Glaubwürdigkeit und Gehalt von Nuntiaturreporten. In: QFIAB 53/1973, s. 260n.

nízké, přestože výkon jejich úřadu a náklady na reprezentaci byly vysoké.¹¹⁰ Důvodem bylo deficitní hospodářství církevního státu, který se až do svého zániku v roce 1860 pohyboval v červených číslech.¹¹¹ Obvyklý měsíční „plat“ nuncia u velké nunciatury, tedy i u císařského dvora, činil ve sledovaném období 230 zl., u nunciatur menších byl přirozeně nižší a od konce 16. století přicházel nepravidelně, často s několikaměsíčním zpožděním.¹¹² Z těchto důvodů byli do úřadu nunciů zpravidla jmenováni vyšší církevní hodnostáři (biskupové, kardinálové), ponejvíce z řad vyšší nebo vysoké italské šlechty, finančně dostatečně zabezpečené jak jejím majetkem, tak svými prebendami (nebo alespoň jimi). Přesto se jako červená niť vinou nunciaturními korespondencemi z této doby nářky nunciů na opožděné zásilky peněz z Říma. Kromě pevně stanovené částky sice náležely nunciům také další příjmy, vyplývající z výkonu jejich soudních pravomocí daných fakultami, avšak o skutečné výši Specianových příjmů v této oblasti si nemůžeme udělat přesnější obrázek, protože se nedochovaly žádné údaje o taxách za jednotlivé úřední úkony a tato agenda ani není, až na několik zmínek (manželské dispensy, grácie, indulgence) předmětem nunciaturní korespondence. Vymáhání těchto poplatků bylo často velmi obtížné a obvykle nemohly přispět k podstatnému vylepšení finanční situace nunciů, což je i Specianův případ. 21. března 1593 Speciano poznamenává, že „*Němci by chtěli všechno zadarmo*“¹¹³, což ale platilo za jeho působení všeobecně a nikoli jen pro Němce. V listu Minuccimu z 21. června 1593 jej žádá, aby nebyl zatahován do finančních záležitostí – jednalo se o uhrazení expedice poštovních zásilek do Říma v záležitosti obsazení kanovnického místa v Halberstadtu – protože úhrada poštovního je velkým finančním břemenem a je ohrožena jeho reputace, při čemž dodává: „*několik takových jsem zaplatil, ale nemohu platit všechno*“¹¹⁴. Je třeba ještě dodat, že veškeré výdaje na chod nunciatury a zabezpečení všech jejích členů včetně služného (*salarium*) a cesty do místa působení a zpět (*viaticum*), které byly poměrně vysoké, platil nuncius ze svých prostředků a nikdy mu nebyly zpětně uhrazeny v plné výši. Speciano si v korespondenci často stěžuje na své dluhy, pregnatně svou situaci vylíčil např. 8. června 1593, kdy

---

¹¹⁰ Biaudet, H.: *Les Nonciatures*, s. 67.

¹¹¹ Fink, Urban.: *Die Luzerner Nuntiaturs 1586–1873. Zur Behördengeschichte und Quellenkunde der päpstlichen Diplomatie in der Schweiz. Collectanea Archivi Vaticani 40, Luzerner Historische Veröffentlichungen*, sv. 32. Luzern – Stuttgart 1997, s. 108.

¹¹² Datované záznamy o vyplácení Speciana a dalších nunciů jsou uloženy ve Státním archivu v Římě ve fondu Depositeria generale di Papa Clemente VIII. Libri d'entrata e uscita della Tesoreria Generale, knihy č. 157–1579, 1581–1593. Této problematiky se dotýká i Stephan Ehes v úvodu své edice kolínské nunciatury Giovannioho Franceska Bonomiho (*Nuntiatursberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken. Die Kölner Nuntiaturs, Band I.: Bonomi in Köln. Santonio in der Schweiz. Die Strassburger Wirren*, bearb. von Stephan Ehes und Aloys Meister. München – Paderborn – Wien 1969², s. XIII).

¹¹³ Speciano Cinziu Aldobrandinimu, Praha 1593 III 21, BAMi, D 124 suss., f. 110v–113v, kop.

¹¹⁴ Speciano Minuccimu, Praha 1593 VI 21, BAMi, D 125 suss., f. 208v–211v, konc.

píše Minuccimu do Říma: „... věřte mi jako knězi, jestliže tento můj úkol (*nunciatura*) bude trvat příliš dlouho, zruinuje mě to a zbankrotuji, a už teď mám tolik dluhů, že je to hanba.“¹¹⁵ 7. března 1594 urguje v Římě své provize a upozorňuje na své velké dluhy u kupců, protože musel konvertitovi Langemu vyplatit ze svého již osmkrát měsíční podporu, která mu byla v Římě přiznána.¹¹⁶ Co se peněz týkalo, byly vyřizovací lhůty v papežské komoře dlouhé, jak vyplývá z dalšího Specianova listu z 11. dubna, kdy zdůrazňuje, že jeho provize již mají zpoždění 5 měsíců, což jej přivádí do svízelné situace, přičemž ještě stále vyplácí ze svého i podporu Langemu.¹¹⁷ Ve velmi obtížné situaci se Speciano nacházel v době svého pobytu na říšském sněmu v Řezně, kde v důsledku drahoty a nedostatku potravin byly jeho výdaje daleko vyšší než v Praze a kde měl také četné vedlejší náklady v důsledku svých politických jednání; např. 7. července 1594 žádá Minuccioho o kompenzaci výdajů, které vznikly při jeho angažmá v záležitostech války proti Turkům.¹¹⁸

Z pramenů je známo, že Speciano ze svého úřadu v Praze nezbohatl, naopak byl nucen neustále přispívat ze své vlastní kapsy. Konečná bilance výdajů na pražský pobyt byla vskutku neradostná, neboť byl nucen vydat ze svého asi padesát tisíc skudů¹¹⁹, a to byla na tehdejší poměry opravdu velká suma.

5.2 Nunciova *famiglia*

Pro zabezpečení chodu pražské nunciatury měl Speciano k dispozici celý štáb spolupracovníků, označovaný jako *famiglia*. Pod tímto pojmem se rozumí všechny osoby, které byly součástí nunciatury a nunciovy domácnosti a žily s ním „pod jednou střechou“, tj. jak nunciaturní úředníci, tak obslužný personál.¹²⁰ Jednalo se o osoby duchovní i laiky, přičemž významné úřední posty zastávali vždy duchovní. Z hlediska sociálního složení se *famiglia* dělí vyšší (*famiglia alta*), jejíž příslušníci se rekrutovali z urozených osob duchovních

¹¹⁵ Speciano Minuccimu, Praha 1594 VI 8, BAMi, D 125 suss., f. 197r–199v, konc.

¹¹⁶ Speciano Minuccimu, Praha 1594 III 7, BAMi, D 121 suss., f. 109v–112r, konc.

¹¹⁷ Speciano Minuccimu, Praha 1594 IV 11, BAMi, D 121 suss., f. 109v–112r, konc.

¹¹⁸ Speciano Minuccimu, Řezno 1594 VII 7, BAMi, D 121 suss., f. 269v–271v, konc.

¹¹⁹ La nunziatura di Praga di Cesare Speciano (1592–1598) nelle carte inedite vaticane e ambrosiane, a cura di Natale Mosconi, tom. I. Brescia 1966, s. 17.

¹²⁰ K termínu *famiglia* a k jejímu složení viz Koller, Alexander: Diplomazia e vita quotidiana. Il nunzio Ottavio Santacroce e la sua familia. In: Per il Cinquecento religioso italiano. Clero, cultura, società. Atti del Convegno internazionale di studi, a cura di Maurizio Sangalli. Roma 2003, s. 635–648; týž: Nuntienalltag. Überlegungen zur Lebenswelt eines kirchlichen Diplomatenhaushalts im 16. und 17. Jahrhundert. In: Impulse für eine religiöse Alltagsgeschichte des Donau-Alpen-Adria-Raumes, hrsg. von R. Klieber – H. Hold. Wien – Köln – Weimar 2005, s. 96–108; týž: Vademecum für einen Nuntius. Römische Historische Mitteilungen 49, 2007, s. 179–225; Pazderová, A.: Jak vypadala nunciova domácnost?, s. 388 n.; Völkel Markus: Römische Kardinalshaushalte des 17. Jahrhunderts. Borghese – Barberini – Chigi, Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 74, Tübingen).

a světských, a na nižší (*famiglia bassa*), do níž spadali příslušníci nižšího kléru a obslužný personál, rekrutovaný z osob neurozených, v jehož čele stály osoby pocházející většinou ze střední měšťanské vrstvy. Až do konce 16. století je velice obtížné rekonstruovat personální obsazení nunciatur, u nižšího personálu je to téměř nemožné, i když výjimky existují. Jednou z nich jsou již zmiňované deníkové záznamy Pompea Vizaniho, který v nich podává jmenovitý výčet příslušníků nunciatury *famiglie* včetně jejich funkcí.¹²¹ V běžné nunciaturní korespondenci bývají většinou nunciaturní úředníci i personál uváděni pouze funkcemi. Výjimkou není ani Specianova korespondence. Částečný popis Specianovy *famiglie* jsem našla v dobovém tisku věnovaném zasedání říšského sněmu v roce 1594. Bývalo dobovým zvykem, že jednání říšských sněmů včetně titulářů, císařova „Hofstaatu“ a seznamu všech zúčastněných osob a jejich doprovodu vycházela tiskem. Dne 7. června 1594 udělil v Řezně císař privilegium na tištěné vydání popisu sněmu a tituláře Petru Fleischmanovi z Puntzelwitz, který již v roce 1582 publikoval říšský sněm v Augsburgu.¹²² Tisk není foliován ani paginován, psán je německy a latinsky. Téměř na konci se nachází „*Status Nuncii Apostolici ad Aulam S. Caesaream Maiest. Episcopi Cremonensis*“, který přináší jednostránkový seznam Specianovy *famiglie* přítomné v Řezně včetně titulů a funkcí, z něhož vyplývá, že Speciana doprovázelo na říšský sněm 19 osob.¹²³ Je samozřejmé, že do Řezna neodcestovali všichni, část příslušníků nunciatury *famiglie* musela zůstat v Praze, ale jejich počet ani jména se nedochovaly. Vzhledem k tomu, že podle odborné literatury mívaly velké nunciatury, mezi něž nunciatura u císařského dvora patřila, okolo 35 osob, můžeme se domnívat, že do Řezna odcestovala menší polovina osazenstva. Několik informací o příslušnících pražské nunciatury najdeme také v edici Sněmů českých.¹²⁴

---

¹²¹ Viz Koller, A.: *Diplomazia*, s. 640n.; Pazderová, A.: *Jak vypadala nunciatura domácnost?*, s. 392, pozn. 29.

¹²² Kurtze aigentliche Beschreibung des zu Regensburg in disem 94. Jahr gehaltenen Reichstag... Alles mit sonderm fleiß zusamb beschriben durch Petern Fleischman von Puntzelwitz, auf Selmelwitz, zu Jacobsdorff Erbsaß, Kay. May. Reichs Ehrenholdt, gedruckt zu Regensburg durch Andream Burger Anno 1594 (Strahovská knihovna, Sign. P 59).

¹²³ Pod titulkem *Eiusdem Nuncii Aulam* jsou uvedeni: Alexander Guallonus, I.U.D., prothonotarius apostolicus, archipresbiter ecclesiae cremonensis, auditor causarum; Fulvius Offredus, canonicus cremonensis; Petrus Camporeus, I.U.D., prothonotarius apostolicus, secretarius; Sigismundus Scalvus, I.U.D., domus praefectus; Constantinus Iassonus, cubiculari praefectus; Ioseph Iacobinus, dapifer; Octavius Botta, pincerna; Caesar Ferrarius, praefectus stabuli; Michael Cottenetus, prior Monte rotti, abbreviator; Augustinus Vectinus, capellanus; Ioannes Bentius, capellanus et elemosinarius; Ioannes Franciscus Botta, cubicularius; Gerlavus Rottarius, cubicularius, Anthonus Brixianus, cubicularius. Jako *Coadiutores Cubiculariorum* jsou uváděni: Chritophorus Fodor, Franciscus Cotellus, Ioseph Hannetus, Lucas Hannetus a Henricus N. Aichsfeldensis.

¹²⁴ SČ VIII, č. 119, s. 333, 336. Zde jsou uváděni: Alexander Guazzonus, auditor domini nucii; Chritophorus Fodor, laicus Pragensi; Michael Cotonetus, perpetuus commendatarius prioratus loci de Montereto Cluniacensis ordinis, Bisunensis diocesis ac publicus apostolica autoritate notarius dictique reverendissimi domini nuntii apostolici cancellarius. V rejstříku

Bohužel tyto informace a kusé zmínky v nunciaturní korespondenci nám dovolují pouze částečnou (poloviční) rekonstrukci nunciovy domácnosti. V jejím čele stál majordomus (*Domus Praefectus*), v pořadí důležitosti třetí po nunciuovi a auditorovi. Ve sledovaném období zastával tuto funkci Dr. iur. Zikmund Scalvus. Členy *famiglia alta* byli kromě něj auditor Alexandr Gualloni (Guazzoni), sekretář Dr. iur. Petr Campori, kancléř Michal Cottenetus a cremonský kanovník Fulvio Offredi, členy *famiglia bassa* byli kaplan Agostino Vettini, kaplan a almužník Giovanni Bentio a dále obslužný personál, tj. 1 stolník, 1číšník, 1vrchní stájník, tři komorníci, řízení vrchním komorníkem a 5 pomocných komorníků. Zmínky o dalším personálu, běžném u každé nunciatury, chybějí, ale je jisté, že by se bez nich nunciouva domácnost neobešla. Z korespondence je znám ještě nákupčí (*spenditore*), původem z Uher, kterého Speciano získal do svých služeb od svého předchůdce a o němž 8. září 1592 píše, že je dobrý katolík a znalec místního jazyka.¹²⁵ Co se týče jazykové vybavenosti Specianovy *famiglie*, kromě italštiny a latiny byla z komunikačních důvodů nezbytná znalost němčiny, kterou nuncius neovládal (v mnoha případech včetně audiencí u císaře si vystačil s latinou, italštinou a španělštinou), a proto využíval služeb tlumočníka, jak uvádí např. 23. února 1593, kdy informuje Řím o svém rozhovoru s Petrem Vokem z Rožmberka.¹²⁶ V listu z 8. února 1593 se také zmiňuje, že nechal přeložit jedním z členů své domácnosti několik písemností z francouzštiny do italštiny.¹²⁷

5.3 Soud

Nunciaturní soud byl odvolací instancí pro soudní případy rozhodované v prvním stupni biskupským soudem. Pouze v případě exemptních klášterů, tj. vyňatých z biskupské soudní pravomoci, působil nunciaturní soud jako prvoinstanční. Mohly zde být projednávány sporné záležitosti civilní nebo z oblasti duchovní, pokud byly předtím projednány před příslušným soudem na diecézní nebo arcidiecézní úrovni a dotýkaly se závažných církevních záležitostí nebo pokud byl účastníkem sporu klerik. Nunciaturní soud byl tedy podle materie nebo žalobce soudem první nebo druhé instance. Dlouhá instanční cesta, pomalé vedení procesů a s tím spojené vysoké náklady byly příčinou trvalých stížností na církevní soudnictví.

Představeným nunciaturního soudu byl auditor, většinou Ital, který byl nejbližším nunciovým spolupracovníkem. Pokud byl tento nepřítomný, přebíral

---

Sněmů jsou tito uváděni: Guazzoni, Alexander, auditor papežského nuncia v Praze; Fodor, Kryštof, komoří papežského nuncia při dvoře císařském a Cotonetus, Michal, komendator monteretský, notář a kancléř papežského nuncia v Praze.

¹²⁵ Speciano papeži Klimentu VIII., Praha 1592 IX 8, BAMi, D 124 suss., f. 102v–105v, konc.

¹²⁶ Speciano Cinziu Aldobrandinimu, Praha 1593 II 23, BAMi, D 125 suss., f. 72r–77v, konc.

¹²⁷ Speciano Cinziu Aldobrandinimu, Praha 1593 II 8, BAMi, D 125 suss., f. 46r–48r, konc.

auditor vedení nunciatury. Předpokladem pro výkon úřadu auditora byla znalost kanonického a příslušného zemského práva. Ve sledovaném období zastával funkci auditora Dr. iur. Alexander Gualloni, apoštolský protonotář a cremonský arcipřyst. K vyhotovování písemností a k písařským pracem využíval auditor služeb nunciaturní kanceláře.

5.4 Kancelář

Nunciaturní kancelář spravovala nunciaturu. V jejím čele stál kancléř, někdy označovaný také jako abbreviator, který byl odpovědný za její chod. Kancelář vyhotovovala úřední a soudní listiny, byly zde vyřizovány žádosti o udělení dispensů a grácií (milosti) a obecně veškeré úřední písemnosti nunciatury. V rámci své infrastruktury prováděla nunciatura také překladatelské a notářské práce, které přímo nesouvisely s jejími diplomatickými úkoly a k nimž byl způsobilý kancléř i jako notář a překladatel. Jedním z důležitých úkolů nunciatury byla také zodpovědnost za archiv kanceláře. Pro nunciaturní kancelář pracoval určitý počet osob, tj. kancléř, případně jeho zástupce, a jeden nebo více písařů. Není pochyb, že se kancelář řídila předpisy upravujícími písemný styk nunciatury s centrálou v Římě¹²⁸ a předpisy upravujícími vnitřní chod nunciaturní kanceláře.¹²⁹ Jejich konkrétní znění neznáme, protože se v písemné pozůstalosti Specianovy nunciatury nedochovaly, ale jsou zmiňovány v závěru Caetanovy finální relace, kde je výslovně uvedeno předání úřední agendy a pomůcek pro výkon úřadu (instrukce pro Specianovy spolupracovníky, tituláře). Kancléfem ve sledovaném období byl Michael Cottenetus, komendatární převor monteretský, uváděný také jako abbreviator, který prováděl i notářské úkony. Na rozdíl od nuncia a auditora byl pravděpodobně německého původu, znalý latinského a italského jazyka. Sekretářem nunciatury byl Dr. iur. Petr Campori,¹³⁰ apoštolský protonotář, který byl jako auditor se Specianem již na madridské nunciatuře. Kromě toho zde působilo několik písařů, jejichž jména ani přesný počet nejsou známy.

---

¹²⁸ „Ricordi per ministri de' principi in generale“ (ASV, Miscelanea, Armario II, t. 111, ff. 309–320). Tyto podrobné předpisy vytyčují hlavní účely, pro které vznikly, a podrobně nastiňují nunciatury úkoly, důraz kladou na kritiku depeší. In extenso otištěny Stloukalem v příloze jeho studie (Stoukal, K.: Papežská politika, s. 213–17).

¹²⁹ Návod, jak vést nunciaturní kancelář, s názvem „Per la Segretatia alcuni notabili“, má 31 paragrafů, které upravují způsob zasílání nunciaturní korespondence, zásady psaní pravidelných zpráv, jejich formální úpravu a náležitosti (adresy, oslovení), rozlišení na zprávy veřejné (*lettere pubbliche*) a soukromé (*lettere particolari*), zásady šifrace a sestavování souborných aktuálních zpráv jak z místa nunciatury, tak ze zahraničí (*avvisi*). In extenso otištěny v Stoukal, K.: Papežská politika, s. 217–220).

¹³⁰ Pietro Campori, 1554–1643, studium v Luce a Pise, Dr. iur., 1585 ve Specianových službách, 1586–89 Specianovým auditorem na nunciatuře v Madridu, 1592–1598 Specianův sekretář v Praze, 1616 kardinál, 1621 papežský kandidát, 1621 biskup v Cremoně (Jaitner, K.: Die Hauptinstruktionen, s. CCLII, pozn. 738; Fleischman, P.: Kurtze aigentliche Beschreibung).

Největším Specianovým počinem ve spolupráci s nunciaturním soudem a kanceláři byly ve sledovaném období dvě kauzy – kauza abjurace utrakvistů a informativní proces pražského arcibiskupa Zbyňka Berky. První se týkala konverze utrakvistických farářů ke katolické víře. Specianovi se podařilo získat na listinu s odvoláním utrakvistických bludů podpisy 49 utrakvistických kněží (vyznávají, že chtějí vyznávat a učit katolickou víru, slibují poslušnost papeži a arcibiskupovi, Jana Husa považují za kacíře, ruší jeho svátek, slibují nepodávat svátost oltářní dětem, dospělým pak pouze podle ustanovení církve po předchozí ušní zpovědi a v kostelech i školách vést lid k návratu ke katolické víře), kteří současně podepsali i formulář s předtištěným tridentským vyznáním víry (*professio fidei*). Oba dokumenty byly odeslány do Říma, Následně byl vypraven Specianem do Říma i utrakvistický administrátor Fabián Rezek z Gelspachu, který zde 1. září 1593 v inkvisiční kongregaci kleče na kolenu před papežem odvolal utrakvistické bludy jménem svým a podepsaných kněží. Notářská listina o tomto aktu, jímž papež přijímá Rezka a podepsané kněze podobojí do lůna katolické církve, podepsaná Marcellem Vestrim de Barbiano a kardinálem de Alexis nese datum 21. října 1593¹³¹. Na tomto úspěchu se spolu se Specianem podíleli auditor Gualloni (Guazzoni) a kancléř Cottenetus, předpokládám i součinnost dominikánského teologa Jana Pavla Nazariho (viz spolupracovníci nunciatury), s nímž, byť není jmenovitě uváděn, mohl Speciano (případně i auditor nebo kancléř) konzultovat věroučné otázky v průběhu jednání s utrakvistickými kněžími.

Druhou kauzou byl informativní proces Zbyňka Berky z Dubé, kterého Rudolf II. jmenoval 14. prosince 1592 pražským arcibiskupem. Již 5. prosince posílá Minucci Specianovi oficiální instrukci, aby se ujal přípravy informativního procesu.¹³² V den Berkova oficiálního jmenování o něm Speciano referuje do Říma a oznamuje, že práce na procesu byly zahájeny a za měsíc poté, 5. ledna 1593 informuje Cinzia Aldobrandiniho, že posílá hotový proces do Říma a doufá, že bude v pořádku, protože jej dělal poprvé.¹³³

Jak ale takový informační neboli schvalovací proces vypadal? Každé (arci)biskupské jmenování muselo být posouzeno a schváleno v Římě zvláštní kardinálskou komisí. Ta pro své rozhodování potřebovala mít k dispozici veškeré dokumenty a informace o příslušné osobě. Kromě ověřených opisů oficiálních úředních dokumentů se jednalo i o výpovědi svědků. Berkův informativní proces měl tři části: 1. proces (pražský) byl ukončen k 5. lednu 1593, 2. proces (olomoucký) byl ukončen k 7. lednu 1593 a 3. proces (řezenský) byl ukončen

¹³¹ Viz SČ VIII, č. 119, S. 329–340.

¹³² Minucci Specianovi, Řím 1592 XII 14, ASV, Fondo Borghese, serie I, 804, f. 189v–194v, kop.; Segr. Stato, Germania 15, f. 107v–109v, kop.; Fondo Pio 151, f. 75v–77r, kop.

¹³³ Speciano Cinziu Aldobrandinimu, Praha 1593 I 5, BAMi, D 125 suss., f. 9r–12v, 14v–15r, konc.

k 17. lednu 1593.¹³⁴ Oficiálním výstupem Berkova prvního procesu je notářský instrument (*Primus processus formatus a Rev.mo D.no Caesare episcopo Cremonensi ac ad M.tem Caesaream apostolico nuncio, super qualitatibus Rev.mi Sbignei Berka ad ecclesiam Pragensem, a dicta Caesarea M.te nominatum*), který vyhotovil Michal Cottenetus, kancléř nunciatury. Obsahuje veškeré informace a doklady o Berkově vzdělání, jeho církevních a *úředních* hodnostech včetně výpovědí svědků z řad duchovních i laiků, které dokládají jeho bezúhonný a mravný život. Notářský instrument spolu s formulářem vyznání víry, autentifikovaným Specianem a kancléřem Cottenetem a se Specianovým průvodním listem adresovaným Klimentu VIII. z 5. ledna 1593 byly následně odeslány do Říma. Výstupem 2. procesu je notářský instrument olomouckého notáře Pavla Palinka (Paulinus Palinck), ověřený olomouckým biskupem Stanislavem Pavlovským, daný v Olomouci 7. ledna 1593. Tento notářský instrument přináší doklady a svědectví o Berkově působení jako člena olomoucké kapituly a je k němu přiložen Pavlovského list Specianovi, stejného data, s jeho osobním svědectvím o Berkovi. Informace v něm obsažené byly Cottenetem zapracovány do notářského instrumentu pražského procesu. Výstupem třetího procesu je, stejně jako v předchozích případech, notářský instrument. Jeho autorem byl opět kancléř Cottenetus, který do něj zapracoval informace podané o Berkovi z Řezna tamním administrátorem Jakubem Millerem. Nese datum 17. ledna 1593 a obsahuje transumpt notářského instrumentu o výpovědích svědků v Berkově procesu konaném v Řezně 2. ledna a Millerova průvodního dopisu. Také tento notářský instrument byl odeslán do Říma spolu se Specianovým listem Klimentu VIII. z 19. ledna 1593. Posledním oficiálním dokumentem odeslaným z Prahy ve věci Berkova informativního procesu je Specianovo potvrzení Berkovy abjurace bludů a jeho následné absoluce z 28. května 1593. Text abjurace i absoluce byl předepsán v breve Klimenta VIII. z 13. dubna 1593.

V Římě představil Berkův proces kolegiu kardinálů kardinál-inkvizitor Gesualdo, který byl jeho oficiálním relátorem. Závěrečné posouzení kardinálské komise vyznělo v Berkův prospěch, není datované a je signované kardinálem-inkvizitorem Gesualdem a kardinály Markem Sittichem von Altempse a Franceskem Sforzou.¹³⁵ V nastoupení Berky do úřadu pražského arcibiskupa

---

¹³⁴ Originály všech písemností Berkova informativního procesu jsou uloženy ve Vatikánu v Archivu Kongregace pro doktrínu víry při Sv. Oficiu (Archivio della Congregazione per la Dottrina della fede, Sanctum Officium, Stanza Storica). Za veškeré informace k němu děkuji Dr. Tomáši Parmovi, docentu katedry církevních dějin a dějin křesťanského umění Cyrilometodějské teologické fakulty UP v Olomouci.

¹³⁵ Závěrečné podpisy tří kardinálů: Ego Alphons ep.us Ostien. card.lis Gesualdus ex deductis in presenti processu in cong.ne rerum consiliarium et s.mae inquisitionis iussu S.mi D. N.ri diligenter examinato, certo existimo r.dum P.rem D. Sbigneum Berka idoneum esse, qui Pragensi ecclesiae in archiepiscopatum praeficiatur cum super iis, super quibus visus est dispensatione indigere, fuerit per S.tem S. sufficienter cum eo dispensatum. Ego M. Sitticus card.lis ab Altempse idem censeo cum r.mo D. relatore. Ego F. card.lis Sfortia idem censeo.

již nestálo nic v cestě. Papežská konfirmační bula vydaná Klementem VIII. 22. května 1593 byla s paliem zaslána do Prahy a 10. října byl Berka slavnostně vysvěcen nunciem Specianem.

5.5 Spolupracovníci nunciatury

Nunciatury v místě svého působení běžně využívaly při zajišťování plnění svých úkolů také řadu externích spolupracovníků. Patřili k nim římský agent, teologové, různí poradci a informanti. I o nich však nacházíme v nunciaturní korespondenci pouze kusé zmínky a jejich jména Speciano neuvádí. Římsští agenti byli u kurie zavedenou institucí, dokonce její pevnou součástí a jejich služeb využíval každý, od jednotlivců po instituce, k hájení a propagování svých zájmů.¹³⁶ Specianovým římským agentem byl s největší pravděpodobností jeho synovec, právník a kuriální úředník mons. Dezio Cavenago (i když jej Speciano jako svého agenta výslovně neuvádí).¹³⁷ Cavenago v Římě nejen hájil Specianovy zájmy, ale informoval jej o novinkách a častěji se objevoval i v Praze. Speciano jej využíval také k předávání důvěrných informací do Říma a jako spolehlivého doručitele závažných písemností; při tehdejších nepořádkách v poštovním spojení to bylo jediné spolehlivé řešení doručení citlivé zásilky.

Dalším externím spolupracovníkem nunciatury byl dominikánský kněz a vyhlášený teolog P. Jan Pavel Nazari (Ioannes Paulus Nazarius)¹³⁸, vyslaný generálem řádu dominikánů Hypolitem Beccariou do Prahy, kam odcestoval v roce 1592 ve Specianově doprovodu. V Praze měl Nazari reformovat generální studium dominikánského řádu a vyučovat zde teologii, veřejně vyvracet hereze, propagovat katolickou víru a působit i literárně. Tomuto úkolu zasvětil podstatnou část svého života, zemřel v Praze roku 1645 nebo 1646 ve věku 90 let. Speciano jistě využíval jeho teologických služeb při své práci s heretiky, při přípravě konvertitů na veřejné i soukromé abjurace spojené s vyznáním víry a zejména při naplňování svého hlavního úkolu, jímž bylo navrácení utrakvistů do lůna katolické církve. Jeho jméno ve své korespondenci sice neuvádí, ale domnívám se, že jím uváděný „můj teolog“ (*mio theologo*) je právě Nazari.

Stejně nemožné je i určit jména Specianových informantů. Každý nuncius byl totiž odkázán na přesné a důvěryhodné zprávy, protože novinové zpravodajství bylo v plenkách, noviny přicházely se zpožděním a jejich zprávy obsahovaly pouze útržkovité, často i mylné informace, které ztrácely rychlé na aktuálnosti. Tajné a citlivé zprávy získávali nunciové díky svým privátním kontaktům s vlivnými a důvěryhodnými osobami, které nemohly

¹³⁶ Viz Herrmann, Horst: Die römische Agenzie für kirchliche Angelegenheiten Deutschlands und Österreichs. Römische historische Mitteilungen 10–11, 1966–68, s. 182n., 186n.

¹³⁷ Mons. Dezio Cavenago, původem z Milána, Dr. iur., 1590–1595 referendář obojí signatury, tajný komoří papeže Řehoře XIV. (BAV, Urb. lat. 1064, f. 194; Jaitner, K.: Der Hof, s. 178).

¹³⁸ NA, ŘD, inv. č. 12, *Collectanea OP*, s. 223–4.

z pochopitelných důvodů uvádět jmenovitě jako svůj zdroj, a zejména od řádových členů oddaných kurii, v případě Speciana to byli zejména jezuité. Z nunciaturní korespondence vyplývá, že Specianovi byly doručovány dobové týdenní zprávy, tzv. *avvisi*, z Vídně, Uher (uherského bojiště) a Benátek.¹³⁹ Jejich informace byly v nunciaturní kanceláři zpracovány do aktuálních *avvisi* z Prahy, které byly pravidelně odesílány s nunciiovými depešemi do Říma; autoři jednotlivých zpráv nebyli nikdy uváděni.

Dobrá výběr členů i spolupracovníků nunciatury měl rozhodující význam, protože nuncius byl bezprostředně odkázán na jejich spolupráci a jakékoli selhání mohlo mít dalekosáhlé negativní důsledky nejen pro její úřední činnost, ale i ve vztahu ke dvoru a rezidenčnímu městu. V případě Prahy s většinovým nekatolickým obyvatelstvem to platilo dvojnásob. Nedůstojné chování, výtržnosti nebo spory s místním obyvatelstvem by pro nuncia vždy znamenaly velké komplikace. Proto byl u všech osob, které byly součástí nunciatury, kladen velký důraz jak na jejich úřední zdatnost, tak na jejich morální vlastnosti. Nunciatura byla „kouskem Říma v Praze“, musela jít příkladem a důstojně reprezentovat. Na základě nunciaturní korespondence lze konstatovat, že měl Speciano při výběru svých spolupracovníků šťastnou ruku, neboť se o žádných potížích s personálem nezmiňuje. Většinu spolupracovníků si převedl s sebou z Cremony a důvěrně je znal, někteří, jako sekretář Campori a tři nejmenovaní písaři s ním působili již na madridské nunciatuře, takže jejich pracovní i morální vlastnosti měl důkladně prověřeny.

Závěrem nezbyvá než konstatovat, že kvalitní a fungující zázemí bylo hlavním předpokladem úspěšného působení všech nunciů. To však bylo ovlivňováno i mnoha dalšími faktory, církevními, politickými, ekonomickými i personálními, které nemohli předpokládat ani ovlivňovat a které jejich činnost často komplikovaly nebo přímo mařily, jako tomu bylo i ve Specianově případě, ale to je již jiná kapitola.

---

¹³⁹ *Avvisi* 1592 V 12–XII 29, Biblioteca Ambrosiana, Milano (dále BAMi), Ms. D 124 suss., fol. 294r–336r; *Avvisi* 1593 I 4–XII 28, BAMi, Ms. D 125 suss., fol. 515r–577v; *Avvisi* 1594 I 3–XII 27, BAMi, Ms. D 121 suss., fol. 628r–702r.; NA, ŘD, inv. č. 12, Collectanea OP, s. 223–224.

PŘÍLOHY

Příloha 1

Kliment VIII. Cesaru Specianovi, Řím, 1592 V 5

Biblioteca Apostolica Vaticana, Urbinatus latinus 866, fol. 277r–290v, kop.; Ottobonianus latinus 3185, f. 124r–153v, kop.; Archivio Segreto Vaticano, Fondo Bolognetti 42, f. 2r–17v, kop.; Deutsches Historisches Institut, Acta Minuciana, rkp. 11, f. 190r–213v, konc.; Edice: Jaitner, K.: Die Hauptinstructionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen 1592–1605, Tübingen 1984, s. 53–79; Schweizer, J.: Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken 1589–1592, 2. Abteilung, 3. Band: Die Nuntien in Prag: Alfonso Visconte 1589–1591, Camillo Caetano 1591–1592 Paderborn 1919, s. 589–605.

Papežská instrukce pro Cesare Speciana, nuncia a latere na císařském dvoře v Praze (regest).

I. Úvod: Papežův úmysl obnovit katolictví v říši. – 1. Informace prostřednictvím finální relace předchůdce. – 2. Císařův osobní příklad při obraně a šíření katolické víry. Současné oslabení protestantů v důsledku vnitropolitické situace ve Falci a v Sasku. – 3. Význam dobrých katolických císařských rádců; spolehlivost katolických knížat, nespolehlivost protestantských; náhrada dosavadního zpovědníka. – 4. Rychlé obsazení uprázdněných biskupství v Praze a v Uhrách prostřednictvím císařské nominace nutné; nebezpečí ztrát pro katolickou víru.

II. Uhry: 1. Nedostatek katolických kněží v posádkách; jmenování katolických důstojníků; zřízení jezuitské koleje; jednání s arcivévodou Arnoštem. – 2. Jmenování biskupů pro uprázdněná biskupství na územích obsazených Turky důležité pro jejich hlasy na sněmu; vhodní kandidáti; doporučení absolventa německé koleje v Římě (*Collegio Germanico*).

III. Země Koruny České: 1. Čechy: Pokus o spojení husitů s katolickou církví. – 2. Rivalita Rožmberk-Lobkowitz; možné poškození katolických zájmů a císařského domu. – 3. Plzeň a České Budějovice: Jediná katolická města neodpadlá od Říma; ohrožení Českých Budějovic. – 4. Slezsko a Morava: Chvála biskupů vratislavského a olomouckého. Lužice: Politováníhodný stav míšeňské diecéze.

IV. Německo – všeobecné problémy: 1. Informace předchůdcem. Význam říšské církve: Péče o volbu katolických biskupů; napomenutí kapitul; císařské regály pouze po předchozím souhlasu papeže; odmítnutí indulgence evangelickým administrátorům; zamezení jejich účasti na sněmech. – 2. Starý cíl protestantů: Přístup ke všem prebendám a hodnostem říšské církve („*Freistellung*“);

spis císařského sekretáře „*De autonomia*“. Znalosti průběhu rozpouštění německých říšských sněmů kvůli konfesijním otázkám. – 3. Úzké kontakty s ostatními nuncií v Německu a s jezuitu; význam přesných a rychlých informací o vývoji důležitých církevně politických záležitostí. – 4. Říšský komorní soud: Paritní obsazení konfesí; požadavky protestantů; význam soudu pro konfesijní otázky.

V. Německo – speciální témata: 1. Vzorem zveřejnění závěrů Tridentského koncilu mohučským arcibiskupem; možné napomenutí císařem. – 2. Jülišsko-Klévsko: Regentství vévodkyně Jakoby nebezpečím pro katolickou víru; volání po císařově zákroku; císařova nerozhodnost; zprávy kolínského nuncia o problematice nástupnictví; otázka svatby klévské princezny Sybily. – 3. Štrasburk: Rozdělení kapituly stoupenci sesazeného kolínského arcibiskupa na protestantskou a katolickou část; podpora evangelickým městem. Stáří biskupa; nebezpečí ztráty biskupství ve prospěch protestantismu po smrti biskupa. Jednání o koadjutorovi; kandidáti. – 4. Důvody ohrožení Štrasburku stejné jako předtím Kolína nad Rýnem: Obsazování kanovnických míst pouze šlechtici bez ohledu na konfesí; reformní návrhy na složení kapitul se souhlasem císaře; začátek problémů v Kolíně nad Rýnem. – 5. Cáchy: Vyhnání katolického magistrátu kalvinisty; žádost katolíků o pomoc na císařském dvoře; naléhání na císařské rozhodnutí. – 6. Halberstadt: Zavádění reformace administrátorem, odpor klášterů; stížnost císaři; vyslání komisaře za účelem obnovení předchozího stavu. – 7. Osnabrück: Snahy o konverzi administrátora; zabránění propůjčování regálů bez předchozího papežského schválení. – 8. Lübeck: Katoličtí kanovníci při kapitule; pokusy o odstranění apoštolského práva prezentace; pomoc císaře. – 9. Brémy: Význam pro christianizaci severu; možný spor administrátora s kapitulou; ovlivňování kapituly ve prospěch katolického nástupce.

VI. Závěr: 1. Zřízení jezuitské koleje v Linci. – 2. Jmenování katolického císařského vyslance v Římě. – 3. Vlivní císařští rádci. Závěrečné formule. – 4. Předání pamětního spisu Německé kongregace (*Congregatio Germanica*).

Příloha 2

Kliment VIII. Cesaru Specianovi, Řím, 1592 V 22

Archivio Segreto Vaticano, Segreteria dei Brevi, Reg. 354, f. 69r–76r, kop.

Fakulty pro Cesare Speciana, nuncia na císařském dvoře (regist).

Pozdrav. – Definice úřadu a rozsahu jeho působnosti: Nuncius u Rudolfa II. s pravomocí legáta de latere; císařský dvůr resp. Německo s výjimkou Kolína nad Rýnem, Mohuče, Trevíru, Basileje, Štrasburku, Špýru, Wormsu, Mnichova, Osnabrücku, Paderbornu, Lutychu, Lucemburku, Horního Německa až po Belgii, a Jullišsko-Klévsko. – Visitační pravomoc v diecézích, prelaturách, farách, kláštorech a konventech. – Přijetí vhodných opatření pro zachování církevní disciplíny a církevních zákonů; péče o zveřejnění a dodržování dekretů Tridentského koncilu. – Vyšetřování a trestání provinilců a jejich sympatizantů. – Řešení beneficiálních a manželských záležitostí bez zásahu do pravomocí místních biskupů, rozhodování sporných věcí v 1. instanci. – Postup proti neposlušným a odbojným osobám (zostření trestů, interdikt, zapojení světské moci, delegování vedení procesů). – Rehabilitace osob; zprošťování přísahy; osvobození od trestu. – Rozhřešení v případě zabití, křivé přísahy, cizoložství, incestu a ostatních tělesných hříchů a lichvy. – Osvobození v případě odchylek od daných norem pro kněze a kandidáty kněžství s výjimkou úmyslné vraždy, hereze, urážky majestátu nebo zcizení církevních statků. – Povolení svěcení kněží *extra tempora*. Udílení jednoduchých beneficíí, jejichž roční příjmy nepřesahují 24 komorních dukátů ve zlatě. – Manželské dispensy v případě veřejného porušení počestnosti, smilstva atp., případně plná moc ke zrušení exkomunikace osob po provedeném ukončení manželství, uznání jejich potomků. Pronájem konstituce Pavla II. – Povolení studia civilního práva pro kleriky. – Zmocnění jmenovat písaře listin a notáře. – Odpustky na 7 let a 7 dní za zřizování zbožných děl a za návštěvu kostelů a zřizování modliteb za svornost knížat a šíření víry. – Změna daného slibu s určitými výjimkami. – Povolení slavit mši při interdiktu. – Zabezpečení beztrestnosti pro poutníky do Santiaga di Compostela. – Povolení konzumace vajec, másla, sýrů a jiných mléčných produktů a masa v postní dny. – Odkaz na závazné dokumenty (příkazy Sixta IV. pro nuncie, konstituce Bonifáce VIII., kancelářské předpisy, koncilové texty, řádová privilegia).

Příloha 3

s.d., s.l. [Praha, 1592]

Archivio Segreto Vaticano, Miscellanea, Armario II. 71, fol. 3r-60r, kop.; Řím, Biblioteca Casanatense, rkp. 2672, č. 9, kop. (s.d., nefol., fragment); Edice: Schweizer, J.: Nuntiatuerberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken 1589–1592, 2. Abteilung, 3. Band: Die Nuntien in Prag: Alfonso Visconte 1589–1591, Camillo Caetano 1591–1592. Paderborn 1919, s. 581–586.

Finální relace nuncia Camilla Caetaniho o poměrech v říši, v zemích České koruny, v Uherském království a v rakouských dědičných zemích (regest).

I. Úvod: Obrana a rozkvět katolické víry v křesťanském světě hlavním úkolem Svatého apoštolského stolce; oslabení pověsti a autority církve a císařství; náprava současných poměrů dlouhodobým úkolem.

II. Německo: 1. Současný stav a jeho příčiny; země zmínané herezemi; tři důvody životnosti katolické víry: šlechtici a preláti zůstali věrnými katolíky spolu se svými poddanými a disponují dostatečnou silou na obranu víry, Tridentský koncil a následná církevní reforma, nepřátelství a neshody mezi heretiky; luteráni a kalvinisté, kurfiřt saský a falckrabě Johann Kazimír, jejich zahraniční politika a opozice vůči císaři. – 2. Nutnost přimět císaře k rozhodné obraně katolických zájmů, vhodná politická situace. – 3. Tři překážky pozitivních změn: Císařova povaha, jeho rádci a přízrak války s Turky. Nunciovy úkoly: Ochrana katolické víry, součinnost císaře s papežem, smíření císaře s jezuity. – 4. Tři hlavní úkoly nunciů ve službě církvi: Docílení převahy katolických ministrů, ochrana katolických zájmů na říšských sněmech, sjednocení katolických knížat. Doporučený způsob jednání s císařem; audience. – 5. Preláty, církevní knížata, klérus i laiky vést k úctě a poslušnosti vůči Svatému stolci a k věrnosti víře. Arcibiskupové-kurfiřti: Mohučský, kolínský a trevírský; arcibiskup salcburský; biskupové: würzburský a řezenský; další významní němečtí preláti. – 6. Světská knížata: Arcivévoda Ferdinand Tyrolský, vévoda Vilém V. Bavorský. – 7. Nutnost pravidelné komunikace nuncia s knížaty a preláty. – 8. Potíže při navazování kontaktů v novém prostředí; nutnost korespondence s vévodou bavorským, arcibiskupem salcburským a biskupy würzburským a řezenským. – 9. Hlavní nedostatek německých biskupů: Protože jsou zároveň říšskými knížaty přenášejí své církevní povinnosti kvůli povinnostem světským na své sufragány. – 10. Je třeba věnovat pozornost všem katolíkům, zvláště konvertitům a osobám utlačovaným a ohroženým. – 11. Informovanost o dění v protestantském táboře prostřednictvím katolických přátel v důležitých říšských městech a jezuitů. – 12. Nástupnická otázka v říši: Vhodným kandidátem arcivévoda

Arnošt. – 13. Rakouský a bavorský panovnický dům; Rudolfovo nástupnictví třeba řešit za jeho života; k tomu dvě vhodné příležitosti: nastávající válka s Turky a vnitropolitická situace (saský kurfiřt a vévoda braniborský zaměstnáni Štrasburkem a Klévskem).

III. „Negotii particolari“: 1. Štrasburská otázka: Obrat ve zdejší situaci, bývalý biskup apostata Truchses se svými přívrženci nucen k ústupu, arcivévoda Ferdinand Tyrolský odmítá provést sekvestraci. Smrt štrasburského biskupa, dvojitá volba nového biskupa, otázka třetího kandidáta, podpora kardinála lotrinského nutná. – 2. Jülišsko-klévská otázka: Nebezpečí ztráty obou vévodství pro katolický tábor po smrti vévody Jana Viléma Jülišsko-klévsko-břežského. – 3. Halbertadt: Násilná reformace proti vůli klášterů, nutnost nápravy s pomocí císaře. – 4. Ochrana lübeckých katolických kanovníků.

IV. „Negotii pendenti“: 1. Brémy, Halberstadt, Verdun, Osnabrück, Magdeburk. – 2. Cáchy. – 3. Fulda. – 4. Příznivá politická situace k řešení problémů.

V. Císařský dvůr. Poradní císařovy orgány a jejich personální obsazení: 1. Tajná rada. – 2. Komorní rada. – 3. Dvorská rada. – 4. Doporučený způsob jednání s předními císařskými úředníky. – 5. Další členové císařské komory. – Zahraniční vyslanci na císařském dvoře v Praze a jejich charakteristiky: 6. Španělský vyslanec don Guillén San Clemente. – 7. Vyslanec Velkého baila pro Německo (Malta). – 8. Mantovský vyslanec Enea Gonzaga. – 9. Ferrarský vyslanec Valentino Florio. – 10. Parmský agent Dr. Marcantonio Ricci. – 11. Janovský agent Dr. Lelio Costa. – 12. Mimořádní vyslanci italských knížat. – 13. Francouzský vyslanec Guillaume Ancel. – 14. Další příslušníci dvora: Šlechtici a kavalíři, kontakt s nimi. – 15. Komunikace s heretiky. – 16. Italové. – 17. Nunciatura u císařského dvora vyžaduje zvláštní pozornost a opatrnost.

VI. Dědičná království a země. České království: 1. Vzorem ostatním. – 2. Církevní situace v Čechách. Kumulace sekt: Husité alias podobojí, pikardi alias čeští bratří, kalvinisté; *výnosy zemského soudu proti nim*. – 3. Katolický klérus: Jurisdikce „*in ecclesiasticis et spiritualibus*“ rozdělena mezi pražského arcibiskupa a administrátora podobojí; žalostný stav kléru a far. Způsob nápravy: Volba nového arcibiskupa, požadované vlastnosti; generální vizitace země: její překážky a pozitivní dopad; svolání generální synody: přijetí závěrů Tridentského koncilu a Officia Romana, nepřenositelnost *ius conferendi*, přezkušování kněží arcibiskupem, zabezpečení církevních příjmů, reforma řádů, dohled na tisk; seminář pro výchovu kněžského dorostu: výuka, součinnost jezuitů, finanční zabezpečení, povinnosti žáků; vybudování řádné katolické univerzity, její finanční zabezpečení. – 4. Informace o stavu řeholních řádů v Čechách a v Lužici, nutnost vizitace a reformy: Benediktini, dominikáni, kapitula sv. Víta; potřeba vybudování 3 nových katolických far v Praze. – 5. Nekatolíci: Administrátor podobojí a konsistoř, sekty. Utrakvisté: Nutnost splynutí s katolickou církví, výměny administrátora, reformy konsistoře podobojí a husitského kléru.

Úspěchy katolické restaurace; potřeba obsazení utrakvistických far katolickými kněžími. – 6. Katolíci: Charakteristika stavů Českého království, převaha hezezí; katolická města Budějovice a Plzeň; nejvyšší úředníci Českého království: osobní charakteristiky, majetkové poměry, náboženské vyznání, oddanost katolické církvi; nutnost výměny nekatolických ministrů.

VII. Dědičná království a země. Vedlejší země České koruny (Morava, Slezsko, Lužice). Charakteristika církevních poměrů: 1. Morava: Biskup olomoucký; jezuité v Brně a Olomouci. – 2. Slezsko: Biskup vratislavský; zamýšlené zřízení jezuitské koleje v Nise. – 3. Lužice: Součást míšeňského biskupství okupovaného saským kurfiřtem; funkce budyšínského děkana zřízená císařem pro výkon církevního soudnictví; nutnost zřízení jezuitské koleje. – 4. Šlechtu zemí České koruny je třeba získat prostřednictvím katolické univerzity v Praze a působení jezuitů.

VIII. Uhry: 1. Charakteristika církevních poměrů; z příjmů uprázdněných biskupství císař financuje obranu turecké hranice. Ostřihom: Arcibiskupský stolec neobsazen, pro výkon církevního soudnictví jmenován císařem administrátor. Pécs: Odchod biskupa z funkce administrátora, otázka jeho nástupce, nutný souhlas papeže. Neobsazená biskupství Ráb a Vács. Biskup györský, kancléř Uherského království. Veszprém: Jmenování administrátora. Sv. Štěpán zakladatelem všech uherských biskupství, z toho vyplývající údajná privilegia uherských králů. – 2. Kapituly a klérus zůstávají věrni katolické církvi; význam Collegia Germanica pro východu kněžského dorostu; převaha kalvinismu mezi laiky; církevní soudnictví.

IX. Rakouské arcivévodství. Charakteristika církevních poměrů: 1. Podřízení *in spiritualibus* pasovskému biskupovi zastupovanému generálním vikářem se sídlem ve Vídni; Melchior Klesl, biskup Vídeňského Nového města, a jeho roztržka s jezuity. – 2. Církevní jurisdikce: Usurpována císařovou Klášterní radou, prezidentem opat kláštera v Melku. – 3. Luterství: Povoleno císařem Maxmiliánem, nutnost zabránit jeho šíření. – 4. Problémy v oblasti soudnictví; otázka šlechtických privilegií. – 5. Biskupové ve Vídni a Vídeňském Novém městě.

X. Jezuité: 1. Koleje ve Vídni, Olomouci a Praze; výchova alumnů, finanční podpora z Říma. – 2. Špitály pro chudé v Českém království a v Německu.

XI. Závěr: Předání agendy a pomůcek pro výkon úřadu nuncia (instrukce pro Specianovy spolupracovníky, tituláře).

The background of Speciano nunciature at the Imperial Court in Prague in 1592–1594

The nunciature of Cesare Speciano at the imperial court in Prague took place in 1592–1598 under the pontificate of Clement VIII. It falls to the period when Rome, regenerated by the Council of Trent, became again a natural centre of the Church politics, it reinstated its authority in international relations and was trying to gain influence on all European rulers. Due to complicated ecclesiastical and religious situation in the Empire, undergoing through Reformation from the first half of the 16th century, the imperial nunciature was paid a particular attention. The goal of the study is to detail the background of the Speciano nunciature in the first half of its duration, i. e. in the years 1592–1594. The term background can be understood in a broader and narrower sense. The broader sense includes curial offices and institutions that directed and financed Speciano's mission, i. e. Secretariat of State and papal chamber, but also advisory organs to the Emperor, imperial and court institutions and authorities, mostly privy court council and imperial chancellery which influenced nuncio's activities to various extent and which he depended on. In a narrower sense, it was famiglia, i. e. the office of the nuncio in Prague and nuncio's own household. Based on pertaining literature and nuncio's correspondence the study follows nuncio's cooperation with the above mentioned offices and authorities and Speciano's personal contacts with the leading representatives, it reconstructs and explains not only activities and staff of the Prague nunciature but also structure of the nuncio's famiglia. To depict official activities of the nunciature in the followed period two important cases were expounded: abjuration of Utraquist priests and their conversion to the Catholic faith and selection process of the Prague Archbishop Zbyněk Berka.

Hinterland der Specianos Nuntiatur am kaiserlichen Hof in Prag in den Jahren 1592–1594

Specianos Nuntiatur am kaiserlichen Hof in Prag fand in den Jahren 1592–1598 zur Zeit des Pontifikats von Papst Clemens VIII. statt. Fällt also in Zeitraum, wenn Rom, regeneriert vom Trienter Konzil, wieder ein natürliches Zentrum der Kirchenpolitik wurde, seine Autorität auf internationaler Ebene erneuerte und sich um Erwerb eines Einflusses an alle europäische Herrscher bemühte. Hinsichtlich komplizierten Religionsverhältnisse im Reich, das seit der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts durch Reformation getroffen wurde, wurde der Reichsnuntiatur eine erhöhte Aufmerksamkeit gewidmet. Die Aufgabe dieser Studie ist, das Hinterland der Specianos Nuntiatur in der ersten Hälfte ihrer Dauer, d. h. in den Jahren 1592–1594 näherzubringen. Den Begriff „Hinterland“ kann man in breiterem sowie in engerem Sinne verstehen. Im breiteren Sinne handelt es sich um Kurialbehörden und Institutionen, die die Specianos Tätigkeit geleitet und

finanziert haben, d. h. Staatssekretariat und päpstliche Kammer, aber auch Beratungsgremien von Kaiser und auch die Reichs- und Hofämter und Institutionen, vor allem Geheimer Rat, Reichshofrat und Reichskanzlei. Diese Institutionen beeinflussten mit unterschiedlichem Mass die Tätigkeit des Nuntius, der von denen mit verschiedener Intensität abhängig war. Im engeren Sinne war das s. g. famiglia, d. h. Nuntiaturbehörde in Prag und der eigene Haushalt von Nuntius. Aufgrund der Fachliteratur und Nuntiaturkorrespondenz ist in diesem Artikel die Mitwirkung von Speciano mit erwähnten Behörden und Institutionen, sowie seine personelle Kontakte mit derer führenden Vertretern nähergebracht und nicht nur die Tätigkeit und Personalbesetzung der „Prager“ Nuntiatur als Behörde, sondern auch eine rekonstruierte Struktur der famiglia von Nuntius erleuchtet. Für die Schilderung der Amtstätigkeit der Nuntiatur im Betrachtungszeitraum wurden zwei bedeutende Fälle nähergebracht: Abjurierung der ultraquistischen Priester und ihre Konversion zum katholischen Glaube und Informativprozess des Prager Erzbischofs Zbyněk Berka.

**POSLEDNÍ Z RODU:
JOHANA EUSEBIE BARBORA
ŘÍŠSKÁ HRABĚNKA ZE ŽĎÁRU,
PROVDANÁ MYSLÍKOVÁ Z HYRŠOVA
A NÁSLEDNĚ Z CARETTO-MILLESIMO
(PO 1630–1709)¹**

HYNEK FRIDRICH

Úvod – šlechtična raného novověku

O rodu Žďárských ze Žďáru, který vlastnil širší kladenský region² mezi první polovinou 16. století a samým závěrem 17. století, máme k dispozici dostatečné množství informací. Ty se však týkají zejména mužských představitelů rodu a jejich životních a politických osudů, o ženských příslušnicích jsou k dispozici jen kusé informace a často neznáme ani jejich základní data či konkrétní detaily jejich životních příběhů. Výjimkou je pouze proslulý a zevrubně popsáný osud Marie Maxmiliány Evy Terezie hraběnky ze Žďáru, která byla poslední držitelkou vlastního kladenského panství z rodu Žďárských ze Žďáru mezi lety 1688–1690. Malou splátkou tohoto dluhu vůči ženám Kladenska „v dobách dávno minulých“ je i pasáž o osudu Elišky Žďárské ze Žďáru, kterou jsem publikoval v r. 2010 v článku Ctibor Tiburcí Žďárský, paní Eliška Žďárská a „Stammbuch“ rodu Žďárských ze Žďáru.

---

¹ Tato předkládaná studie je přepracovanou a v některých pasážích značně doplněnou verzí (především o archivní prameny) mé starší práce, kterou pod názvem *Poslední z rodu: Johana Eusebie Barbora hraběnka ze Žďáru* otiskl poprvé *Posel z Budče* 29. Almanach poutníků na staroslavnou Budeč, 28. září 2012, s. 15–31. (Jedná se o ročenku Sládečkova vlastivědného muzea v Kladně). Ve studii píšu jména původem českých šlechtických rodin v moderní české podobě, kterých se dnes běžně používá (např. Valdštejn místo Waldstein). U rodů zahraničního původu jsem dal naopak přednost cizí formě jejich jména, takže neuvádím počestně Lichtenštejn, ale německé Liechtenstein. U křestních jmen jsem se snažil počestovat, pokud jméno necitují. Jsem si vědom, že existují různé formy a názory na psaní jmen a příjmení, musel jsem však zvolit kompromisní variantu. Poznámky připojuji tam, kde to považuji za vhodné. V pasážích, kde by jejich výskyt byl až příliš častý, jsem je umístil souhrnně i za několik odstavců.

² Jedná se o panství Kladno a Červený Újezd.

Další známou šlechtičnou, jejíž osud je poměrně dobře popsán, je Anna Marie Františka velkovévodkyně Toskánská. Její postavu i osudy dalších šlechtičen se ve své publikaci *Urození kraje kladenského* zabýval kladenský historik Jiří Kovařík.³

Životopisy šlechtičen jsou doposud v české historiografii (ve srovnání se studii o šlechticích) všeobecně řídkým počinem, ačkoliv i v tomto směru se situace zlepšuje. Ve 2. polovině 19. století, a poté v první polovině 20. století se tématu šlechtičen raného novověku věnovali např. František Dvorský, Zdeněk Kalista, Teréza Nováková, Karel Stloukal nebo František Tischer. Po r. 1945 došlo k všeobecnému útlumu zájmu o vlastní šlechtickou problematiku. Téma šlechty a šlechtičen nebylo populární, a když, tak jen v negativním slova smyslu, především v souvislosti s „feudálním vykořisťováním“. Látku šlechtičen se však podařilo u veřejnosti i u některých autorů oživit, když v r. 1976 vydal významný historik Josef Janáček své vynikající dílo *Ženy české renesance*. V sedmdesátých letech začínají také vycházet různá genealogicko-heraldická periodika, která na svých stránkách poskytla některým autorům prostor pro tuto tematiku. V devadesátých letech pak nastal vzestup studia a propagace všeobecné šlechtické tematiky. Dnes se osudy šlechtických žen ve svých pracích zabývají kupř. Beatrix Bastlová, Václav Bůžek, Josef Hrdlička, Pavel Král, Milena Lenderová, Pavel Marek, Petr Maťa, Pavla Pospíšilová, Jana Ratajová, Marie Ryantová, Lenka Svobodová, Radka Tibitzlová a další historici a badatelé.⁴

---

³ Naposledy zevrubně k osudům prvně jmenované hraběnky: Fridrich, Hynek: Marie Maxmiliána Eva Terezie hraběnka ze Žďáru – dobrodinná paní městečka Luže, panství košumberského a její rod. In: Voráček, Emil a kol.: Luže v dějinách. Díl 1. Od počátků středověku do 17. století. Luže 2010, s. 99–123. V knize je uveřejněn i podrobný revidovaný a doplněný rodokmen kladenské linie tohoto rodu a najdeme zde k tematice Žďárských i četné odkazy. K dalším jmenovaným: Fridrich, Hynek: Ctibor Tiburci Žďárský, paní Eliška Žďárská a „Stammbuch“ rodu Žďárských ze Žďáru. Posel z Budče 27. Almanach poutníků na staroslavnu Budeč, 25. září 2010, s. 18–22 a Kovařík, Jiří: *Urození kraje kladenského*. Kladno 1996, např. s. 42–50.

⁴ K tématu bádání o šlechtě podrobně: Bůžek, Václav – Hrdlička, Josef – Král, Pavel – Vybíral, Zdeněk: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha-Litomyšl 2002, s. 7–34. Nově shrnuje bádání: Holý, Martin: *Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500–1620)*. Praha 2010, především s. 9–39, pak prameny s. 433–458 a literatura s. 459–548. O šlechticích s. 385–397. Dále o šlechtě z posledních prací např.: Knoz, Tomáš – Dvořák, Jan a kol.: *Šlechta v proměnách věků*. Brno 2011; Valenta, Petr: *Lesk a bída barokní aristokracie. České Budějovice 2011*; Bůžek, Václav a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*. Praha 2010, zejména s. 77–10, 22–298, 488–521 a 583–614; Mašek, Petr: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*. Díl 1. a 2. Praha 2008 a 2010; Bůžek Václav – Král, Pavel (edd.) a kol.: *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, např. s. 79–110; Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.) a kol.: *Paměť urozenosti*. Praha 2007; Županíč, Jan: *Nová šlechta Rakouského císařství*. Praha 2006; Maťa, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004; Koldinská, Marie: *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha-Litomyšl 2001 ad. V minulosti se vlastnímu tématu šlechtičen věnovali svými edicemi např. František Tischer a František Dvorský. Z jejich prací viz edice dopisů příslušnic rodu Černínů. K témuž Dvorský, František (ed.): *Staré písemné památky žen a dcer českých*. Praha 1869. Tematikou se za-

Abych alespoň částečně zaplnil bílá místa v biografii šlechtičen spjatých s kladenským regionem – a nejen s ním – předkládám čtenáři tento medailon o osudech Johany Eusebie Barbory říšské hraběnky ze Žďáru, poprvé provdané svobodné paní Myslíkové z Hyršova a podruhé vdané říšské hraběnce z Caretto-Millesimo. Důvod, proč se na její život zaměřuji, je především ten, že byla více než důstojnou pokračovatelkou svého rodu. Tato dáma prožila zajímavé životní osudy a zvraty, když se jí nakonec dostalo i „nemilé cti“ stát se poslední příslušnicí rodu ze Žďáru v Čechách. Vzhledem k tomu, že se jedná o vůbec první shrnutí života této aristokratky, jejíž význam zdaleka přesahuje kladenský region a zasahuje i do oblasti Pacovska či Havlíčkobrodsko, je tento příspěvek určen též širší (nejenom kladenské) veřejnosti.

V rámci přípravy předkládané studie jsem dohledal či upřesnil data, události a milníky z Johanina života. Velkým novem je např. kapitola o jejich vrvních zasnubách, o hraběncině majetku, o zbožnosti či o závěru života a smrti, čerpající především z fondů Národního archivu v Praze. Dále nově nastiňuji a shrnuji především kariéru a majetkové poměry druhého chotě včetně jeho hospodářského pádu. Na základě nově zjištěných skutečností upřesňuji jeho inkolát i problém rodinného fideikomisu. Důraz kladu též na přehled základních informací o hraběnciných dětech, které dosavadní bádání v podstatě pomíjí. Při sestavování portrétu jsem čerpal z dostupných archivních materiálů,⁵ z edic a z odborné literatury. Informace to jistě nejsou zcela vyčerpávající a je třeba zaplnit mnohá neprobádaná místa Johanina života, v čemž budu i nadále pokračovat. Čtenáři necht' považují tuto studii za uvozující příspěvek na dané téma, který je základní kostrou mnohem košatějších osudů této šlechtičny a její rodiny.

bývala i známá spisovatelka Nováková, Teréza: Slavín žen českých. Praha 1894. Později např. Stloukal, Karel a kol.: Královny, kněžny a velké ženy české. Praha 1941 a Janáček, Josef: *Ženy české renesance*. Praha 1976.

Problematika šlechtičen též: Čadková, Kateřina – Lenderová, Milena – Stráníková, Jana (edd.) a kol.: *Dějiny žen, aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice 2006; téma též v pasáži *Aristokratická rodina* in: Maťa, P.: *Svět české aristokracie*, např. s. 535–564; dále Bastl, Beatrix: *Tugend, Liebe, Ehre: die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*. Wien – Köln – Weimar 2000; Bastl, Beatrix: *Mezi mocí a bezmocí: úvahy o každodenním životě šlechtičen v raném novověku*. *Dějiny a současnost* 3, 1994, s. 24–26; Pospíšilová, Pavla: *Šlechtická manželství a jejich problémy v druhé půli 17. století*. Bakalářská práce FF Univerzity Pardubice. Pardubice 2007; Svobodová, Lenka: *Kateřina Žerotínská z Valdštejna – život šlechtičny v bouřlivé době*. Bakalářská práce FF Univerzity Pardubice. Pardubice 2008; Tibitzanzlová, Radka: *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna, v Třebíči a Červené Lhotě (1568–1637): edice korespondence*. Diplomová práce FF Univerzity Karlovy. Praha 2006; částečně se problematikou také zabývá sborník Lenderová, Milena (ed.) a kol.: *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha 2002 aj.

⁵ Rodinný fond hrabat ze Žďáru či Caretto-Millesimů dnes již neexistuje. Archiv Caretto-Millesimů shořel ve Vilémově 3. července 1877. Viz Pospíšil, Josef (v čl. uveden chybně jako František): *Milostný obraz P. Marie Millesimovské*. *Časopis katolického duchovenstva* 1925, s. 393. Také archivní fond Myslíků, uložený v Pacově, byl zlikvidován po r. 1844. Viz Tischer, František: *Generál Zikmund Myslík z Hyršova. Životopisný obraz z třicetileté války*. Praha 1916, s. 26. Bylo tedy nutné čerpat z jiného archivního materiálu, např. z Desek zemských, Staré manipulace, Fideikomisních spisů a z různých genealogických sbírek. Viz pozn. 10.

Genealogický exkurz do rodin rodičů a Johanini sourozenci

Pro přiblížení hraběnčina života a zázemí musíme nejdříve učinit exkurz do její genealogie. Rodiči Johany Eusebie Barbory říšské hraběnky ze Žďáru,⁶ jak znělo její přesné rodné jméno, byl Florian Jetřich říšský hrabě ze Žďáru (*1598, †1653)⁷ a paní Alžběta Korona Bořitová z Martinic (*1603/4, †1649). Oba rodiče spojovala jak niterná katolická zbožnost, tak i podobně velký majetek, stabilní rodové pozice u dvora, jakož i starobylost jejich rodu.

Matka Alžběta Korona byla nejstarší, a také velmi oblíbenou dcerou proslulého politika první poloviny 17. století Jaroslava Bořity z Martinic (*1582, †1649) a jeho první manželky Marie Eusebie ze Šternberka (*1584, †1634). Ta byla dcerou neméně vlivné osobnosti – katolického politika Adama staršího ze Šternberka (†1623), který byl jakožto nejvyšší purkrabí pražský hlavou zemské vlády. Její

⁶ Florian Jetřich a jeho potomci, tj. kladenská linie, začali po r. 1622 používat se získáním panského titulu pouze formu jména: „ze Žďáru“! Důvodem byla snaha o odlišení od jiných – protestantských linií rytířů Žďárských ze Žďáru, a též snaha potvrdit svůj vzestup mezi vyšší aristokracii. Tohoto jevu, který doposud badatelům unikal, si lze povšimnout v archiváliích. Šlechtické tituly, jež byly součástí šlechtického jména, by se měly uvádět mezi křestním jménem a příjmením. V průběhu staletí však byly tituly ke jménům šlechtý přiřazovány různě. Někdy je v pramenech dokonce ani nemusíme najít, tj. nositel titul vynechával. Jestliže se ovšem titul používal, můžeme jej najít jak před rodovým příjmením (pokud jej rod používal a neoznačoval se pouze přídomkem), tak po rodovém příjmení, tj. před vlastním přídomkem. Kupř. první manžel naší hrdinky se zřejmě oficiálně jmenoval Zikmund Jan Myslík svobodný pán z Hyršova, jak čteme na jeho pacovském náhrobku. V této studii se snažím, tj. tam, kde je to vhodné, psát tituly mezi křestním jménem a příjmením. K titulům např. Buben, Milan: Encyklopedie heraldiky. Světská a církevní titulatura a realie. Praha 1994, s. 358.

⁷ Do 4. srpna 1622 byl otec pouze rytířem, v témže dnu mu byl udělen tzv. starý stav říšských svobodných pánů, český panský stav (baronát) mu byl potvrzen 22. května 1627, 13. listopadu 1628 se stal říšským hrabětem „ze Žďáru“ a 3. července 1631 (dědičným) velkým palatinem. Dle Dobřenského sbírky se ocitl dne 4. srpna 1622 v panském stavu i bratranec Florianova zesnulého otce Jana ml. – Jan Jiří Žďárský ze Žďáru a na Kladně (asi 1581–1626), který byl opatrovníkem a dobrodincem Floriana Jetřicha. Tato informace je ovšem ojedinělá. Povyšovací latinská listina uložená v Archivu národního muzea, fond Sbirka H 78, složka Žďárský ze Žďáru praví, že císař Ferdinand II. povyšuje Floriana Jetřicha a jeho rodinu – dědice, o Janu Jiřím výslovně nehovoří. Také na náhrobku Jana Jiřího není o baronátu ani slovo. Na druhou stranu se na něm tituluje zesnulý již jen jako „Urozený pán pan“ a obecný úzus pro rytíře: „umřel Urozený a Statečný rytíř“ chybí! A poněvadž oslovení „Urozený pán pan“...bylo vyhrazeno v ten čas svobodným pánům, zřejmě i Jan Jiří byl skutečně v panském stavu. To koneckonců potvrzuje i Národní archiv Praha (dále NA), fond Úřad desk zemských-Listiny (dále jen ÚDZ-L), 1626 červen 30. s.l., ze Žďáru Florián Jetřich a Žďárská Alžběta, inv. č. 649. V listině se uvádí, že pí Alžběta Wolfomina je vdovou po „Urozeném pánu, panu Janovi Jiřím Žďárském ze Žďáru...“ Ke stavu obou šlechticů viz NA, fond Sbirka genealogická Dobřenského (dále Dobřenský), složka Žďárský ze Žďáru, inv. č. 1310. K témuž NA, fond Česká dvorská kancelář, Ždiarsky von Ždiar Florian Theodor, 22. May 1627, Freyherrnstandes für Florian Theodor, inv. č. 752, kart. 514 a Reichsgrafenstand 13. November 1628, Graf Ždiarsky von Ždiar..., inv. č. 752, kart. 514; Neumann, Josef: Beschreibung der bisher bekannten Privatmünzen und Medaillen. Herausgegeben von dem Vereine für Numismatik zu Prag. Prag 1852, s. 711. K palatinátu NA, fond Sbirka Doerr, Šlechtictví udělená palatiny, č. 34, Pag. 249–253.

matkou byla Eva Popelová z Lobkovic (†1599), příslušnice asi nejvýznamnějšího „aristokratického klanu“ doby předbělohorské. S tímto význačným rodem byl ovšem vzdáleně spřízněn i mladý Florian Jetřich.⁸

Mariin otec Florian Jetřich se narodil 9. května 1598 v rodině rytíře Jana mladšího Žďárského ze Žďáru a na Červeném Újezdě a Tachlovicích (*zřejmě 1566 až 1572, †na mor 1598) a Kateřiny Škrované ze Škrovan (*před 1580, †1603–4). O rodiče však v raném dětství přišel, proto jej jako sirotka vychovávali jeho příbuzní.

Rodiče Johany Eusebie Barbory se po dlouhých peripetiích vzali v Pasově zřejmě počátkem března 1620 (tj. před 6. dubnem, kdy již manželé bezpečně byli). Podle genealoga hraběte Jana Václava Dobřenského z Dobřenic (*1841, †1919) k tomu došlo 1. března 1620. Námluvy a sňatek (ovlivněný těžkou dobou českého stavovského povstání) jsem podrobně vylíčil v článku: Vzestup barokního kavalíra. Příspěvek k dětství a dozrávání Floriana Jetřicha Žďárského ze Žďáru. Je třeba zmínit, že po sňatku odjeli rodiče dočasně do Itálie a po r. 1621–1622 následoval jejich velký majetkový a společenský vzestup, poženaný i početným přírůstkem v rámci jejich rodiny.

Z uváděných zpráv usuzuji, že se manželé Žďárští hluboce milovali, neboť si manželství doslova vyvzdorovali, a to navzdory počínající třicetileté válce i Mariiným rodičům. Tento cit jim vydržel až do předčasné smrti Alžběty Korony dne 3. července r. 1649. Její manžel ji přežil o bezmála čtyři roky a zemřel 7. května r. 1653. Alžběta Korona vedla se Žďárským podobně harmonické manželství, na jaké byla zvyklá u svých rodičů. Proto není divu, že porodila svému muži minimálně osm dětí.

Pro přehlednost tyto děti uvádím i s jejich pozdějšími tituly a daty, které se mi podařilo nalézt a doplnit. Jednalo se o dva syny – Františka Adama Eusebia (*snad 6. července 1623 či spíše 1624, †zřejmě 5. dubna 1670), druhého říšského hraběte ze Žďáru a zároveň posledního příslušníka rodu v Čechách po meči; dalším synem byl Ferdinand Jaroslav Eusebius, (*9. dubna 1629, †(?) snad po r. 1665 jako maltézský rytíř). Dále se hraběcímu páru narodilo šest dcer. Nejstarší byla Kateřina Marie hraběnka z Nostic, (*asi 1622, †poč. 1658); dále následovaly Polyxena Ludmila baronka Švihovská z Rýzemberka, podruhé provdaná hraběnka ze Šternberka (*kol. 1624, †22. srpna 1691); Marie Maxmiliána Eva Terezie baronka Slavatová z Chlumu a Košumberka, podruhé provdaná baronka Hýzřlová z Chodů (*8. září 1633, †17. října 1690); Johana Eusebie Barbora baronka

⁸ Lobkovicové se od druhé poloviny 15. století rozdělili do mnoha linií, jejichž členové se často objevovali v zemských a dvorských úřadech. Stačí srovnat např. kapitolu o Lobkovicích v knize: Mašek, Petr: Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích. Praha 1999, s. 163–193. Velké vznešenosti a významu Lobkoviců si všímali i tehdejší cizinci, viz kupř. Fučíková, Eliška – Janáček, Josef (edd.): Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze: Jacques Esprinard, Pierre Bergeron, François de Bassompierre. Praha 1989, s. 73 aj.

Myslíková z Hyršova, podruhé provdaná hraběnka z Caretto-Millesimo (*po 1630, †1. března 1709); Anna Kateřina hraběnka z Magnis (*asi po 1635, †4. května 1701); a nakonec se (snad) jako poslední narodila Terezie Eleonora hraběnka z Ugarte, (*kol. 1639, †30. ledna 1705).⁹

Narození a rané mládí hraběnky Johany Eusebie Barbory ze Žďáru

Hraběnka Johana Eusebie Barbora ze Žďáru přišla na svět (podle mých počtů) zřejmě do r. 1636, spíše však již dříve, a to kolem r. 1631 až 34. V určeni můžeme např. vycházet z pravděpodobného věku při jejím prvním sňatku v r. 1651. Co se týče původu hraběčiny jména, je třeba podívat se na její rodinu a předky.¹⁰ Svě první jméno dostala zřejmě v upomínku na prababičku Johanu Dašickou z Barchova, matku děda Jaroslava Bořity z Martinic. Druhé jméno Eusebie bylo zřetelně vyjmutο ze jména její babičky Marie Eusebie Bořitové

---

⁹ Datum sňatku rodičů viz NA, Dobřenský, složka Žďárský ze Žďáru, inv. č. 1310. Hrabě Jan Václav Dobřenský, který při sestavování své genealogické sbírky čerpal z mnoha matrik a četného genealogického materiálu, uvádí, že sňatek byl uzavřen v Pasově 1. března 1620. Toto datum přesně zapadá do časové rekonstrukce osudů Floriana Jetřicha v době stavovského povstání, a proto ho můžeme považovat za poměrně spolehlivé. Sňatek též vyplývá z dobových dopisů, jež uveřejnil ve své studii Bartůněk, Václav: Žďárští ze Žďáru co patronátní páni Kladna. Sborník Historického kroužku XXXIV, 1933, s. 142 a pozn. 124. Souhrnně k první etapě života otce Fridrich, Hynek: Vzestup barokního kavalíra. Příspěvek k dětství a dozrávání Floriana Jetřicha Žďárského ze Žďáru. Posel z Budče 19. Almanach poutníků na staroslavnu Budeč, 28. září 2002, s. 40–53, k tématu svatby rodičů viz s. 47–51. Podrobně k problematice rodiny Johany Eusebie Barbory ze Žďáru Fridrich, H.: Marie Maxmiliána Eva Terezie hraběnka ze Žďáru, s. 99–123. O jejich sourozencích souhrnně např. s. 106–112. Zvláštní porovnání sester na s. 108–110. Data uváděná u sourozenců jsem zrevidoval převážně na podkladě archivních pramenů. U bratra Františka Adama Eusebia se udává narození i k první polovině r. 1623, často pak kolísá rok, proto najdeme roky 1621 až 1624. Nejpravděpodobnějším datem je ale výše uvedené. Také smrt je udávána k 5. či 7. dubna 1670. Pravděpodobnější se mi ale jeví 5. dubna, což udává většina archivních podkladů, vč. svatovítské matriky, jak udává Dobřenský. Na náhrobku srdce hraběte v klášteře v Hájku je sice 7. dubna, ale zde došlo zřejmě k omylu. Náhrobky jsou sice cenným dokladem, ale ze zkušeností svých i kolegů vím, že na nich dochází k omylům. U Marie Maxmiliány Evy Terezie se též objevuje jako rok narození r. 1637, což je pravděpodobně omyl, vyvrácený již lužským historikem Václavem Vladimírem Jeníčkem ad. U hraběnky Polyxeny Ludmily můžeme v některých zdrojích najít i třetí jméno: Febronia.

¹⁰ V této kapitole, stejně jako v některých z následujících pasáží a v předchozích odstavcích o příbuzných a sourozencích vycházím z kritické analýzy údajů o narozeních, sňatcích a z dalších poznatků o jejich osobách. Čerpal jsem z četné literatury, edic pramenů i archivních sbírek věnovaných rodu ze Žďáru, Martinicům, Myslíkům ad. K tomu např. v Národním archivu uložené fondy: Stará manipulace (SM), Desky zemské větší a Úřad Desk zemských-Listiny (DZV a ÚDZ-L), genealogické sbírky Dobřenského, Wunschwitzova, Ubelliho, V. Krále z Dobré Vody či v Archivu Národního muzea: Vratislavova sbírka CH nebo Genealogická sbírka H. Cenné informace k rodině hrabat ze Žďáru též NA, fond Řád františkánů (ŘF), Hájek, kniha č. 31: Pamětní kniha kláštera v Hájku 1670–1673, kupř. Pag. 11, 25–28 a Keller, Katrin – Catalano, Alessandro (ed.): Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667), Bd. 1–7. Wien – Köln – Weimar 2010.

z Martinic a navíc patřilo (společně s mužskou podobou jména Eusebius) k velmi oblíbeným jménům té doby – nosila je mj. i její teta Barbora Eusebie Bořitová z Martinic (†1656). A jméno Barbora? To zřejmě podědila právě po tetě – matčině sestře Barboře Eusebii, poprvé provdané hraběnce z Vrtby, a podruhé vdané markraběnce braniborské. V rodě kladenských Žďárských se navíc jméno Barbora ani nevyskytovalo.

Z analogií s její sestrou Marií Maxmiliánou Evou Terezií, o níž se dochovalo nejvíce zpráv, můžeme usuzovat, že žila s rodiči především ve Vídni a v Praze, tj. ve městech, kde vykonával otec svůj úřad, a která nebyla tolik bezprostředně válkou poničená a ohrožená jako rodová sídla. I proto se rodina jen občas zdržovala na opevněném kladenském zámku, dále snad i v nedalekém zámku Červený Újezd (při němž budovala „rodinné“ poutní místo Hájek) nebo na jiných rodinných sídlech, či u svých početných příbuzných. Místa pobytu byla nepochybně sídla rodů Martiniců, Šternberků, Švihovských z Rýzemberka, Nosticů a zřejmě i majetky správných Vrtbů, Kaplířů ze Sulevic, Hýzrlů z Chodů, Berků z Dubé a Lipé či Kolovratů a dalších sprátených rodin. Dívka znala vedle žďárského domu na Hradčanech např. starý hradčanský Martinický palác či opevněný renesanční zámek ve Smečně, kde sídlil její dědeček Martinic.

Johanina matka byla, jako nejen zbožná, ale i značně přísná žena, velmi hrdá na svůj martinický rod a zároveň tradičně katolický původ. Proto ani nepřekvapí, že tuto hrdost přenášela i na své děti, jak o tom mj. svědčí slova Johanina bratra Františka Adama Eusebia: „*pocházím od materi z domu Martinického, mám k Bohu naději, že pro zásluhy jejích předkův, který tak věrný a stálý byly církve katolický, Bůh se nade mnou rozpomene, hříchy odpustí a věčnou slávu popřeje*“.¹¹ Otec byl, podobně jako matka, hluboce věřící člověk a jako vysoký dvořan a úředník se snažil pobývat s celou svojí rodinou v blízkosti habsburského panovníka. Malou a poté dospívající komtesu tedy formovaly následující faktory: 1. hluboká rodová zbožnost z obou stran rodičů, směřující k (oblíbenému baroknímu) kultu Panny Marie Pasovské, jejíž obraz rodiče uchovávali a převáželi jako vzácnou rodinnou relikvii. Tato okolnost je vyjádřena i v hesle rodu, jež kdysi vévodilo interiéru loret v rodinném klášteře hrabat ze Žďáru v Hájků, a které znělo: „*Žďárský rod, ty Panno Milostivá, ved!*“¹²; 2. přísná

¹¹ Citace dle Schulz, Václav (ed.): *Korrespondence hraběte Václava Jiřího Holického ze Šternberka*. Praha 1898, s. 93. Tato slova pronesl František Adam Eusebius ze Žďáru krátce před svou smrtí, jak si je pečlivě zaznamenal blízký známý hrabat ze Žďáru arcibiskup Matouš Sobek z Bílenberka v listu ze dne 4. dubna 1670. K témuž Bartůněk, V.: *Žďárští ze Žďáru XXXIV*, s. 149.

¹² Citace dle Příbyl, Vladimír: *Pohled do dějin františkánského kláštera v Hájků*. Jako jablko mezi lesními stromy. Slaný 2010, s. 9. V této publikaci další poznatky k náboženství hrabat ze Žďáru, např. s. 7, 10, 15. K náboženství v rodě ze Žďáru podrobně též Fridrich, H.: *Marie Maxmiliána Eva Terezie hraběnka ze Žďáru*, s. 106, 108, 111, 118–119. Podrobné závěry ke žďárskému obrazu P. Marie Pasovské viz s. 118. Ke zbožnosti v rodě ze Žďáru též kapitola níže v této studii: „*Zbožnost a podporovaný kult Panny Marie Millesimovské*“.

výchova matky a za 3. pobyt ve vyšší šlechtické společnosti v Praze a ve Vídni. Malá komtesa tedy od dětství znala dvorské kruhy a tuto zkušenost mohla po celý zbytek svého života zužitkovávat.

Co se týče výchovy – dostalo se jí jistě tradičního vzdělání, které známe ze známějších osudů jiných šlechticů. Snad se již v dětství naučila čtení, psaní a počtům a jak bylo obvyklé pro šlechtickou dívku té doby – musela se naučit chování ve společnosti, tanci, ručním pracím, dostalo se jí hudebního vzdělání, náboženské výchovy a přirozeně se učila jazykům. Vedle češtiny musela ovládat nezbytnou němčinu, italštinu (jazyky dvora) a snad i francouzštinu s latinou. Jazyk jí mohl být později dobrou pomůckou nejen ve spojení s cizinou, ale i s jejím prvním manželem, který si oblíbil a používal italštinu a francouzštinu.¹³

Zásnuby s hrabětem Berkou

V době dospívání se o její ruku začali zajímat příslušníci vyšší šlechty. Je známe, že rodina Florianiana Jetřicha ze Žďáru jednala až do srpna r. 1651 o novém spojení s významným hraběcím rodem Berků z Dubé a Lipé.¹⁴ Tento rod zcela neztratil svoji vysokou předbělohorskou prestiž ani v nových poměrech po r. 1621, proto byl vhodným kandidátem k manželskému spojení. Navíc byla hrabata ze Žďáru s touto rodinou vzdáleně přízněna a případným sňatkem by se obnovilo upadající příbuzenství. Domnívám se, že se tento sňatek snažila (vedle jiných příbuzných) zprostředkovat Alžběta Wolfomina Berková z Dubé a Lipé (*před 1598, †1665), která byla mezi lety 1613–1626 manželkou Jana Jiřího Žďárského ze Žďáru (*asi 1581, †1626), jenž byl Johaniným vzdáleným strýcem. Po jeho smrti si v r. 1633 zvolila za svého nového průvodce životem barona Karla Michala Ignáce Hýzrlého z Chodů (*1606, †1652), byt byl o několik let mladší.

Za vyvoleného snoubence by dle mého názoru mohl nejpravděpodobněji přicházet v úvahu synovec Alžběty Wolfominy – hrabě František Karel Berka z Dubé a Lipé (*kol. 1630, †23. července 1663). V té době bylo mladému hraběti zhruba dvacet let, takže jako vyhlédnutý snoubenec více než dobře zapadá do těchto úvah. Jeho jediný bratr František Antonín Berka (*1635, †1706) byl tehdy ještě příliš mladičkým, a proto nepřipadá v úvahu. Mladý nadějný aristokrat byl také dědicem některých statků po svém otci Jindřichu Wolfovi Berkovi říšském hraběti Hovorovi z Dubé a Lipé (†1650). Ten byl nejen vlastním bratrem někdejší Alžběty Wolfominy ovdovělé ze Žďáru (nyní Hýzrlové), ale i vlivným zemským politikem (byl českým místodržícím, dvorským sudím, presidentem komory atd.). Mladík, jak vidíme, byl tedy více jak dobře zajištěný

---

¹³ Všeobecně k růstu a vzdělávání šlechtických dětí např. Bůžek, V. – Hrdlička, J. – Král, P. – Vybíral, Z.: *Věk urozených*, s. 283–303. Podrobně k problematice Holý, M.: *Zrození renesančního kavalíra. Ke vzdělávání šlechticů* s. 385–397, k vyučováním jazykům s. 92–99 atd.

¹⁴ Dvorský, F. (ed.), *Staré písemné památky žen*, s. 375.

a z velmi dobré rodiny. Na sňatku mohl mít jistý zájem i Johanin švagr Ferdinand Václav baron Švihovský z Rýzemberka (†1658), jenž byl též poměrně blíže spřízněn s mladým hrabětem, neboť František Karel Berka byl synovcem Ferdinandova bratra Petra Voka Švihovského z Rýzemberka (†1642). Dobře rozběhnutá sňatková partie však měla ztroskotat.¹⁵

Na scéně se objevuje nový snoubenec

V létě r. 1651 mladička Johanka Eusebie Barbora pobývala u své starší sestry Polyxeny Ludmily baronky Švihovské z Rýzemberka. U sestry se v ten čas více seznámila s novým mužem, který ji sice již znal, ale až nyní začal usilovat o její ruku. Tímto nenadálým nápadníkem se stal ovdovělý¹⁶ Zikmund Jan svobodný pán Myslík z Hyřšova (*1606, †3. listopadu 1666), pán na lidnatém panství Pacov (u Tábora). Baron byl proslulým a úspěšným generálem třicetileté války a jako takový je i jednou z nejpozoruhodnějších postav českého i evropského válečnictví 17. století. Tento uchazeč o ruku však byl mnohem starší než komtesa Johana Eusebie Barbora, a to zhruba o 25 až 30 let. Narodil se (jak výše řečeno) v r. 1606 a na rozdíl od mladého Berky se tudíž jednalo o zralého a imponujícího muže, navíc s vybudovaným společenským postavením. Po svém ovdovění se sice již od r. 1647 poohlížel po vhodné nevěstě, jak zaznamenala jeho tchýně Zuzana Černínová,¹⁷ ale tu našel až ve slečně ze Žďáru. K Johanině

¹⁵ K těmto generacím Berků např.: Sedláček, August: Hrady, zámky a tvrže Království českého, Díl X., Boleslavsko. Praha 1997, s. 290; Aschenbrenner, Martin: Historie rodu Berků z Dubé. [Citace 1. 8. 2012.] Dostupný z http://sphmjablonne.websnadno.cz/Historie_rodu_Berku_z.doc; Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM. Díl III., s. 815. Tj. Ottův slovník naučný (dále OSN, příslušný díl a strana). O těchto rodových vazbách např.: Kalista, Zdeněk (ed.): Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic. Praha 1941, např. s. 5–31 a v jednotlivých dopisech. Dále OSN XXIV., s. 884 (heslo Švihovský) a další příslušná hesla o zmíněných rodech. Alžběta Wolfomina Berková se píše i jako Eliška Wolfemina. První je ale přesnější, jak lze poznat v dobových dokumentech.

¹⁶ Např. v práci Neumann, J.: Beschreibung der bisher bekannten Privatmünzen, s. 373 se objevuje poměrně ojedinělá zmínka, že pan Myslík byl již dvojnásobným vdovcem. První jeho manželkou měla být paní Anna Ježovská (či též Ježkovská) z Lub, která brzy zemřela a druhou chtějí byla od r. 1640 historikům dobře známá Alžběta Johana neboli jen Eliška Černínová z Chudenic. Ke stejnému závěru o dvou předchozích sňatcích dospěl i internetový článek: Jindra, Jan: Zikmund Myslík z Hyřšova [Citace 20. 8. 2012.] Dostupný z <http://www.ztracenci.cz/zikmund-myslik-z-hyrsova/> a totéž NA, Dobřenský, složka Myslík z Hyřšova, inv. č. 688.

¹⁷ Dvorský, František (ed.): Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století. Praha 1886, s. 138–139. K baronovi (od r. 1639) Zikmundu Janovi Myslíkovi z Hyřšova existují tyto základní studie: Kalista, Zdeněk: Zikmund Myslík z Hyřšova. Praha 1940 a Tischer, F.: Generál Zikmund Myslík z Hyřšova. Další informace např. Kalista, Z. (ed.): Korespondence Zuzany Černínové, např. s. 14–15 a jednotlivé dopisy a Neumann, J.: Beschreibung der bisher bekannten Privatmünzen, s. 372–373. O získání Pacova a o prvním manželství též Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrže Království českého, Díl IV., Vysočina Táborská. Praha 1995, s. 210–211. V poslední době k Myslíkovi podrobně vynikající studie Kleisner, Tomáš: Raně

sestře Polyxeně Ludmile a k jejímu choti Ferdinandu Václavovi Švihovskému z Rýzemberka již nějakou dobu úmyslně zajížděl, aby se mladé komtese Johance Eusebie Barboře dvořil. Místem námluv mohl být snad jejich dům v Praze, neboť metropoli pan Myslík často navštěvoval. Je ale možné, že se mohli setkávat ve válkou těžce poničeném Táboře, kde Švihovští mohli mít svůj dům. Jisté indicie tomu nasvědčují – v tomto královském městě mělo totiž svůj dům vícero českých aristokratických rodin, jako např. vlivní Černínové nebo právě pan baron Myslík. Navíc město leželo zhruba na polovině cesty mezi jejich hlavním sídlem v Nalžovech u Klatov a Prahou. Dalšími místy dvoření však již dříve mohl být i hlavní zámek Švihovských, tj. Nalžovy u Klatov či jiná místa. Nejpravděpodobnější verzí se mi ovšem jeví Praha, případně Tábor.¹⁸

Probíhající námluvy zaznamenala dne 5. srpna 1651 v jednom ze svých dopisů paní Zuzana Černínová z Chudenic, rozená Homutová z Harasova (*1600, †1654). Ta jako bedlivá pozorovatelka a dosavadní tchýně odvoděného barona a generála Myslíka, který měl v letech 1640–1645 za choť její dceru Alžbětu Johanu (po domácku Elišku či Bětku) Černínovou (*asi 1624, †1645), měla o jeho záměrech velmi dobrý přehled. Paní Černínová svému synovi (budoucímu majorátnímu hraběti)¹⁹ Humprechtu Janovi Černínovi z Chudenic (*1628, †1682), který byl švagrem pana Myslíka, píše: „*Náš pan jenerál*²⁰ *před včerejškem jel z Pacova, počel se, že pojedje na Lhotku*²¹ *a potom do Prahy. Ale mně se zdá, že spíše asi ku*

barokní Pacov za posledních světských majitelů. Vlastivědný sborník Pelhřimovska 8, 1997, s. 26–32. Zde je mnoho dalších cenných odkazů. Další informace o Myslíkovi přináší: Tischer, František: Heřman Černín z Chudenic. Obraz ze života a činnosti jeho. Praha 1903. Viz rejstřík na s. 310. O Pacovu a k panu Myslíkovi též nevydaná práce Vondráček, Jan: Dějiny města Pacova a okolí. Díl 6. Pacov za vlády Černínů 1630–1643. b. d. (před 1953), především od s. 98. Tam ke sňatku Myslíka s Černínovou či k jeho koupi Pacova. Autor čerpal převážně z archivních materiálů. Za zpřístupnění rukopisu děkuji pracovnícům Městské knihovny v Pacově.

¹⁸ Tábor pokládám za možný vzhledem k tomu, že Myslík měl u města svůj statek Jeníčkova Lhota (Lhotka), na kterou zajížděl, a která byla snadno dosažitelná – jak píše i Zuzana Černínová. Viz Dvorský, F. (ed.): Staré písemné památky žen, s. 375. Švagr Ferdinand Václav Švihovský vlastnil v ten čas např. panství Nalžovy u Klatov či jihočeské panství Hradčnice. V úvahu připadají vedle Prahy i sídla Švihovských na těchto státcích. O rodě Švihovských obzorně: Kolář, Martin: Rod panů Švihovských z Risenberka. Výroční zpráva cis. král. vyššího gymnasia v Táboře za školní rok 1892. Tábor 1892, s. 3–34. Přímo k Ferdinandovi Václavovi s. 27–31. V r. 1654 bylo v Táboře 29 šlechtických a tzv. šosovních domů (tj. domů podléhajících zvláštní městské dani, které mohl držet jen svobodný měšťan). Viz např. Hejna, Antonín: Tábor. Praha 1964, s. 64. O Myslíkově domě se zmiňuje např. Slavík, František Augustin: Panství Táborské a bývalé poměry jeho poddaných. Tábor 1884, s. 98 nebo Tischer, F.: Generál Zikmund Myslík z Hyršova, s. 24.

¹⁹ Tj. hlavě rodiny a majiteli fideikomisního statku.

²⁰ Tj. Zikmund Jan Myslík z Hyršova, ten byl generálem od r. 1645 a později byl jmenován „*feld-marszállajntantem*“, tj. polním podmaršálkem. Viz např. Dvorský, F. (ed.): Staré písemné památky žen, s. 313 nebo Kalista, Z.: Zikmund Myslík z Hyršova, s. 41.

²¹ Myšlena tehdejší Malá Lhota (později Broučkova Lhota), která se v r. 1651 stala součástí nově vytvořeného statečku Jeníčkova Lhota. Ten je dnes součástí Chotovin u Tábora. Ve Lhotě byla i tvrz. To, že jel pan Myslík na Lhotu, znamená také, že mohl snadno odbočit do Tábora, kde se teoreticky mohl s Johanou setkat.

*panu Švihovskému jak má Žďárskou²²; já tak srozumívám, co mi z Prahy píší: že by slečna²³ radší našeho pána jenerála vzala než pana Berku, a coby na jejím panu bratru²⁴ bylo, též by ji radší přál našemu než druhému. – Nevím co se to bude dále-
ji jak činiti, komu ji pán Bůh soudí, tomu se dostane.“²⁵*

Komtesa si charakteristického pana Myslíka tedy oblíbila. Ten byl podle dochovaných dokumentů, na rozdíl od mladého Berky, již světa znalý a velmi zkušený muž, řízný direktivní voják, ale zároveň i muž velmi vzdělaný, uměnímilovný a inteligentní. Pro všechny tyto vlastnosti a schopnosti jí zřejmě imponoval mnohem více než její vrstevník hrabě Berka. Zároveň jí mohl připomínat i milovaného otce Florianu Jetřicha, který byl jen o osm let starší než Myslík. Otec byl doposud jejím ochráncem a Johana si muže, který by otcovu roli i nadále naplňoval, přála asi mnohem více. Odmítla tedy nabízený sňatek s mladým Berkou a podporována svým bratrem Františkem Adamem Eusebiem ze Žďáru, dala přednost zralé osobnosti barona Zikmunda Jana Myslíka z Hyršova.

Baron Zikmund Jan Myslík z Hyršova a jeho příbuzní

Uchazeč o slečninu ruku baron Zikmund Jan disponoval v podobě svého pacovského statku velmi solidním zázemím, ačkoliv rozhodně nikdy nepatřil ani ke střední majetkové vrstvě království.²⁶ Nicméně jeho majetek, někdejší vojenský plat, dobré hospodaření a jistě i vojenská kořist mu umožňovalo život v přepychu. Pacovské panství bylo r. 1654 dle berní ruly místem, kde žilo nejméně osedlých ve městě Pacov, ke kterému připadalo pouhých sedm vesnic. Celkem tam tehdy žilo téměř 86 osedlých. Dalším Myslíkovým majetkem byl i nedaleký drobný statek Jeníčkova Lhotu u Tábora, sestávající ze tří vesnic, k němuž příslušelo 7 osedlých.²⁷

²² Mínění Ferdinand Václav baron Švihovský z Rýzemberka a jeho choť Polyxena Ludmila říšská hraběnka ze Žďáru.

²³ Míneň Johana Eusebie Barbora říšská hraběnka ze Žďáru.

²⁴ Míneň František Adam Eusebius druhý říšský hrabě ze Žďáru.

²⁵ Citace dle Dvorský, F. (ed.), *Staré písemné památky žen*, s. 375. O Myslíkově tchyni podrobně Kalista, Z. (ed.): *Korespondence Zuzany Černínové, úvodní studie* na s. 5–38 a jednotlivé dopisy. O pozadí námluv dopis Zuzany Černínové z Chudenic z 5. 8. 1651. Viz Dvorský, F. (ed.): *Staré písemné památky žen*, s. 375. Tamtéž podrobné informace o Myslíkovi na s. 17–18, 20, 25 a 42 a v jednotlivých otištěných dopisech.

²⁶ K rozdělení šlechty na malé, střední a velké držitele např. Felcman, Ondřej: *Majetkové poměry feudální třídy v druhé polovině 17. století*. In: Petráň, Josef a kol. *Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu*. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1. Studia historica XIV. Praha 1976, s. 195–228. Podle ruly vlastnil Myslík r. 1654 85 a 3/4 osedlých za Pacov a za Jeníčkovu Lhotu měl dalších 7 osedlých. Tj. dohromady necelých 93 osedlých, což ho řadilo stále k menším vlastníkům, ačkoliv ke střední kategorii majitelů neměl daleko. Viz Doskočil, Karel (ed.): *Berní rula 2 – Popis Čech r. 1654*. Souhrnný index obcí k berní rule. Praha 1953 a 1954 (pro I. a II. díl), s. 57, 77 a 731.

²⁷ Osedlý je slovo znamenající původně usedlý – byl normativní jednotkou a rozhodně nešlo o poddaného, jak lze někdy číst. Tato jednotka značila jednoho, ale někdy i více hospodá-

I přes svůj odchod z armády (v r. 1650) si zachoval vysokou a společensky ceněnou generálskou hodnost a byl dobře zapsán u císařského dvora Ferdinanda III. ve Vídni, kam dosud často zajížděl. Vedle toho se jako oddaný katolík pravidelně setkával i s vlivným knížetem – pražským arcibiskupem Arnoštem Vojtěchem kardinálem z Harrachu (*1598, †1667). Ten měl v Červené Řečici nedaleko Pacova své venkovské sídlo a barona Myslíka si zřetelně oblíbil. Nadále se pan Myslík též scházel s váženou rodinou své zesnulé ženy Alžběty Johany Černínové z Chudenic (†1645), tj. s významnými a tehdy již velmi zámožnými pány Černíny z Chudenic. Byl tedy pro rod Žďárských nanejvýš vhodnou partií jak z hlediska společenského, tak i majetkového či církevního.

Výše zmíněné klady pana Myslíka plně vynahradily i jeho jistý „handicap“, tj. že nepocházel z nijak starobylé šlechty zvané též souhrnně „*Uradel*“, která ve šlechtickém stavu dlela „odpradávná“, tj. od středověku a bez povyšovacího majestátu panovníka. K této šlechtě se, na rozdíl od rodu pana Myslíka, mohli hrdě hlásit Žďárští, Berkové, Martinicové či Černínové.

Rod Myslíků byl původně pouze bohatou patricijskou rodinou z Prahy a erb jí byl udělen teprve za krále Ferdinanda I. v r. 1530. V době pana Zikmunda Jana Myslíka však rod dlel ve šlechtickém stavu již po několik generací, a tak tato skutečnost, Myslíkův titul barona ze 4. října 1639, jeho přiřazení k tzv. starožitnému panskému stavu Českého království v říjnu r. 1643 a jeho společenské konexe Žďárským dostačovaly. Zikmund Jan byl (jak je známo) populární voják, oblíbenec a komorník arcivévody, biskupa a vrchního velitele císařských vojsk (poprvé od r. 1639) Leopolda Viléma Habsburského, mladšího bratra císaře a krále Ferdinanda III. Díky pílí a schopnostem se mu podařilo v době třicetileté války v r. 1645 dosáhnout až hodnosti císařského generála a téhož roku i tzv. „*feld-maršálalajtnanta*“ (tj. polního podmaršálka). V této hodnosti vystupoval jako jeden z nejvyšších velitelů císařských armád. Avšak po nešťastném souboji s francouzským diplomatem Françoisem hrabětem de Bassompierrem (*1579, †1646)²⁸, v době, kdy byl ovlivněn žalem ze smrti milované ženy, se však jeho kariérní postup zpomalil. On sám byl nucen se na sklonku léta r. 1646 stáhnout

---

řů, což se týkalo především chudších hospodářů a vždy několika chalupníků. K těmto lidem přistupovala jejich rodina, a pokud byla, tak i čeleď. Obvykle se udává, že osedlý čítal minimálně 7–10 lidí. Berní rula z r. 1654 byla prvním velkým soupisem poddaných a pozemků k daňovým účelům a zároveň byla i velmi podrobným popsáním vlastního Českého království. Bohužel se dochovala jen částečně. K osedlému podrobně Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, s. 6, k Pacovu a Lhotě s. 55, 57, 77, 81 a 106. K osedlému stručně i Lutonský, Boleslav: Lexikon genealoga. Praha 2003, s. 223; k tématu Rameš, Václav: Slovník pro historiky a návštěvníky archivů. Praha 2005, s. 34, 206–208 ad. O berních povinnostech stručně i Vaněček, Václav: Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945. Praha 1970, s. 251.

²⁸ Jednalo se o známého diplomata a francouzského maršálka, který proslul svými memoáry. Část byla u nás zveřejněna. Viz např. Fučíková, Eliška – Janáček, Josef (edd.): Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze. Praha 1989, s. 92–105. K souboji, při němž de Bassompierre zemřel, došlo 30. dubna 1646.

do ústraní na své české statky, které začal na krátko osobně a po vojensku tvrdě spravovat. Císařský dvůr však potřeboval schopné vojáky, kterých se nedostávalo, proto byl zanedlouho v r. 1647 opět povolán na krátký čas do zbraně, aby se po čase opět vrátil na Pacov, kde úspěšně hospodařil. Z armády definitivně odešel asi r. 1650.²⁹

Se svojí druhou chotí Alžbětou Johanou (Eliškou) Černínovou z Chudenic, která náhle zemřela v prosinci r. 1645, měl hluboký a láskyplný vztah. Z něj vzešly dvě děti – předčasně zesnulý synek Leopold (nar. na jaře r. 1643) a dcera Zuzana Františka (nar. 1. listopadu 1644), v dětství příbuznými něžně přezdívaná jako „Zuzrlička“. Po úmrtí matky se o ní začala, jako o bezmála sedmiletou, dlouhodobě starat také Myslíkova výše zmíněná tchýně Zuzana Černínová rozená z Harasova, dlicí na nedalekém zámku Radeníu v Tábora. Po této dámě se zachovala řada zajímavých a živých rodinných dopisů, které částečně uveřejnil na sklonku 19. století historik František Dvorský či později Zdeněk Kalista. A právě Zuzaně Františce se mladá komtesa ze Žďáru stala novou matkou, když se provdala za svobodného pána Zikmunda Jana Myslíka z Hyršova v neděli 3. září 1651. Svatba se okázale slavila v Praze a Myslíkova tchýně, paní Zuzana Černínová, která sňatek podporovala a s jejíž rodinou nadále baron Myslík udržoval čilé kontakty, si u příležitosti sňatku přála, aby: *Pán Bůh dal „těm novým manželům, aby spolu v víře, lásce manželské přebývali a ta mladá paní aby nás přátely laskava byla, obzvláště na mou milou nejmilejší vnučku a svou poslušnou bohdá dceru.“*³⁰ Brzy po slavnostním aktu dne 7. října 1651 podepsal pan Myslík s Johanou Eusebií Barborou smlouvu, ve které pojistil 20 000 kop míšeňských jejího věna na svém panství Pacov.³¹

²⁹ K posledním odstávcům: o postavení Černínů např. Koblasa, Pavel: Czerninové z Chudenic. Stručné dějiny rodu a schematismus rodových panství. České Budějovice 2000; Kalista, Z.: Zikmund Myslík z Hyršova, o kontaktech s Černíny viz s. 55, o Myslíkových funkcích – generálské a maršálské s. 41–42, o souboji s. 44–45, o dočasném odchodu do ústraní v r. 1646 a dočasném návratu s. 45–54. K souboji a k odchodu do ústraní též Tischer, F.: Generál Zikmund Myslík z Hyršova, s. 23–24. O rodě Myslíků podrobně např. Rybička, Antonín: Pomůcky k místopisu a rodopisu měst Pražských, heslo: U Myslíků. Památky archeologické a místopisné III., 1859, s. 67–68; NA, Dobřenský, složka Myslík z Hyršova, inv. č. 688 nebo OŠN XVII., s. 937–938. Další zmínky v pracích Z. Kalisty, J. Neumanna, F. Dvorského ad. K osobě arcivévodě Leopolda Viléma podrobně např. Čechura, Jaroslav – Hlavačka, Milan – Mikulec, Jiří: Děti a levoboční českých králů. Praha 1995, s. 112–119 nebo Hamannová, Brigitte: Habsburkové. Životopisná encyklopedie. Praha 1996, s. 238–239. K Pacovu a k životu na zámku i v podzámčí v 17. stol. za bar. Myslíka také obšírně Kleisner, T.: Raně barokní Pacov, s. 26–29. V této studii mnoho cenných odkazů. Autor uvádí jako první přesně i místo Myslíkova sňatku – Prahu. Viz v hl. textu níže. Dále k tématu Kolektiv autorů: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Díl V., Jižní Čechy (dále jen Hrady, díl a region). Praha 1986, s. 150 či Poche, Emanuel a kolektiv: Umělecké památky Čech, Díl 3., P–Š. Praha 1980, s. 9–11.

³⁰ Citace dle Dvorský, F. (ed.): Staré písemné památky žen, s. 376.

³¹ K obvěnění Kalista, Z.: Zikmund Myslík z Hyršova, s. 56 (Z. Kalista však mylně píše o datu svatby, umístil ji chybně do října 1651, i o některých příbuzných z rodu Žďárských) a také

První manželství s baronem Myslíkem z Hyršova

Podle historika Zdeňka Kalisty potřeboval baron Zikmund Jan Myslík z Hyršova najít v nové manželce spořádanou a energickou ženu k vedení hospodářství. Choť měla být zároveň mladší, aby byla pokornou a zároveň neodporující ošetřovatelkou v jeho častěji se objevujících neduzích, které vyplývaly jak z postupujícího věku, tak z letitého nepohodlí na válečném poli. Zajímavou charakteristiku mladičké komtesy ze Žďáru, která dokresluje výše zmíněné řádky, zanechala i Zuzana Černínová, jež o novomanželce v dopise z 2. února 1652 praví: „V pravdě tak jak sem již třikrát u sebe³² viděla paní jenerálovou,³³ jest dobrá žena a vpravdě není tak hloupá jak se zdá, než že všechno tak poslušně činí jako by na světě ničemu nerozuměla a tak velký pozor dá, aby tuším ani pohleděním pana nejvyššího³⁴ nerozhněvala.“³⁵ Jak vidno, mladá paní se rychle a chytře podřídila dominujícímu staršímu muži, díky čemuž leckdy mohla dosáhnout, tak trochu oklikou, i svých záměrů. O novém manželství Zdeněk Kalista též soudí, že neměl pro pana Myslíka: „z daleka toho vnitřního významu, jako kdysi sňatek s Eliškou³⁶ Černínovou z Chudenic. Zůstal (prý) sňatkem z vnější nutnosti, diktovaným hmotnými okolnostmi a zvyklostmi doby, a nenabyl nikdy té citové ozvučnosti jako manželství prvé (správně manželství druhé). Ani děti, kterými byl požehnan, nebyly, jak se zdá, s to, aby probudily v Myslíkovi k manželce city té hloubky, jako kdysi k paní Elišce.“³⁷ Proto nepřekvapí, že si pan Zikmund Jan uchovával živé procitěné vztahy s rodinou své předchozí ženy a zvláště s tchýní paní Zuzanou Černínovou z Harasova, u které bez obav ponechal dcerku Zuzričku až do podzimu r. 1652. Teprve poté si ji odvezl a následně dovolil dceři s tím, jak postupně dorůstala, častěji pobývat ve společnosti hrabat Černínů ve Vídni.³⁸

V Myslíkově vztahu s mladičkou hraběnkou ze Žďáru se pak narodili snad jen dva synkové, kteří však záhy zemřeli. I proto nemohli otce Zikmunda Jana

---

Sedláček, A.: Hradý IV. Vysočina Tábořská, s. 211. O svatbě Dvorský, F. (ed.): Staré písemné památky žen, s. 376. K druhé choti Alžbětě Johaně (tj. Elišce) Černínové tamtéž na s. 325, o dceři Zuzance Myslíkové např. s. 304, 307, 310, 316, 330, 334, 340, 344, 348, 363–365, 375–377 aj. O dceři Zuzaně též Neumann, J: Beschreibung der bisher bekannten Privatmünzen, s. 373. Dále k Alžbětě J. (Elišce) Černínové i Kalista, Z.: Zikmund Myslík z Hyršova, s. 21–25. Tamtéž na s. 38 o narození dcerky Zuzanky Myslíkové. O předchozí manželce též Kalista, Z. (ed.): Korespondence Zuzany Černínové, např. s. 15. O svatbě s hraběnkou ze Žďáru též Kleisner, T., Raně barokní Pacov, s. 27.

³² Tj. na černínském zámku Radenín, odkud v té době již málo vyjížděla.

³³ Johanu Eusebii Barboru ze Žďáru, nyní baronku Myslíkovou.

³⁴ Nejvyšší – tj. plukovník, (staroněm. Obrist) byla další vojenská hodnost Myslíka – zde je samozřejmě míněn baron Myslík.

³⁵ Citace dle Dvorský, F.: Zuzana Černínová z Harasova, s. 276. K témuž i Kleisner, T.: Raně barokní Pacov, s. 29.

³⁶ Správně (jak výše zmíněno) by mělo být uvedeno Alžbětou Johanou Černínovou z Chudenic.

³⁷ Citace dle Kalista, Z.: Zikmund Myslík z Hyršova, s. 56–57. K chápání manželství panem Myslíkem též s. 58.

³⁸ Kalista, Z.: Zikmund Myslík z Hyršova, s. 57.

více připoutat k jejich matce Johance Eusebie Barboře. První syn Jan Antonín se předčasně narodil dne 5. září 1652, tedy jen rok po svatbě. Jeho předčasnou smrt (téhož měsíce) jako by už předjímal zpráva paní Zuzany Černínové z 10. září 1652, jež byla (dle všeho) narození osobně přítomna: „*Pán Bůh dal syna minulý čtvrtek paní jenerálové Jana Antonína, byli (mu) chudí lidé ze špitálu kmotři,³⁹ jest velmi mdlé děťátko, ještě měla šest nedělí choditi, nevím čím je tak brzy slehla, zdalíž z toho uděšení jak ten křik byl,⁴⁰ čili z čeho jiného, paní je chvála pánu Bohu zdráva tak jak náleží.*“⁴¹ O dva roky později se 12. října 1654 narodil druhý synek neznámého jména, který žil ještě kratší dobu než jeho starší bratr a zemřel již po týdnu života (zřejmě) dne 19. října 1654. Pohřbeni byli do myslíkovské hrobky po pravé straně chóru ve farním (dnešním děkanském) chrámu sv. Archanděla Michaela v Pacově, kde později spočinul sám generál.⁴²

Nový domov – zámek v Pacově

S baronem Myslíkem pobývala Johana Eusebie Barbora v jihočeském městě Pacov. Tam si pan Myslík vydržoval svůj (poměrně rozsáhlý) šlechtický dvůr a s chotí sídlil na rozlehlém a dobře opevněném renesančním zámku, původně gotickém hradu, který hradní stavbu stále velmi připomínal. Tento zámek stál nad horní severní částí stoupajícího pacovského náměstí a nad farním kostelem, se kterým byl propojen dřevěnou krytou chodbou. K sídlu přiléhala malý francouzský park, který Myslík nechal vybudovat kolem r. 1650. Venkovský Pacov se za barona Myslíka stal středobodem společenského života celého kraje kolem Tábora. Manželé Myslíkovi se stýkali nadále s Černínými, s rodinou bývalého Myslíkova švagra Albrechta Kapouna ze Svojkovic, s arcibiskupem a kardinálem Arnoštem Vojtěchem z Harrachu, který na Pacov často dojížděl z blízké Červené Řečice, a jenž měl proto na jižním konci západního křídla vyčleněno šest pokojů, jejichž okna směřovala do přilehlé zahrady. Kardinála Harracha znala mladá baronka Myslíková již ze svého domova, prelát byl v úzkých kontaktech s její žďárskou rodinou už od počátku dvacátých let 17. století. Do Pacova také často zajížděl Jan Voračický z Paběnic, pán na blízké Proseči. Vedle toho zajížděli manželé i za příbuznými a přáteli do Prahy nebo do nedalekého královského města Tábora, kde měli své domy či k okolní šlechtě (na zmíněný

³⁹ Nebylo výjimkou, že mezi mnoha kmotry byli šlechtickému dítěti i chudí lidé, jako v tomto případě chovanci pacovského špitálu.

⁴⁰ Uděšením myšlena zřejmě obava z Turků a z další války, které by se jistě musel účastnit i baron Myslík. Vyplývá z dopisu Z. Černínové ze 3. září 1652. Viz Dvorský, F. (ed.): Zuzana Černínová z Harasova, s. 293.

⁴¹ Citace dle Dvorský, F. (ed.): Zuzana Černínová z Harasova, s. 294.

⁴² K prvnímu synkovi též Dvorský, F. (ed.): Zuzana Černínová z Harasova, s. 293–294. Souhrnně Kalista, Z.: Zikmund Myslík z Hyršova, s. 57 a Keller, K. – Catalano, A. (edd.): Die Diarien, Bd. 5, s. 633, 636 ad. K pohřbům Myslíků Kleisner, T.: Raně barokní Pacov, s. 28.

černínský Radenín nebo do blízké Proseče k Voračickým). Občas se jistě vypravovali i do Vídně ke dvoru, aby se tam připomněli a udrželi své kontakty. Je třeba ale konstatovat, že Vídeň nebyla po r. 1650 jejich příliš častým cílem.⁴³

Nevlastní dcera Zuzana Františka Myslíková z Hyršova a její rozchod s otcem

S manželzem spojovala Johanu Eusebii Barboru po smrti vlastních synků jen výchova a starost o nevlastní dospívající dceru Zuzanu a dále niterná katolická zbožnost, ke které se oba manželé přikláněli. Je zajímavé, že pan Myslík hluboce uctíval kult Panny Marie Pasovské neboli Pomocné, který vyznával již se svojí předchozí ženou Alžbětou J. Černínovou⁴⁴ a nyní i s hraběnkou ze Žďáru. Ta byla k tomuto uctívání Bohorodičky, jak jsem výše zmínil, od mala vychovávána. Niterná víra byla mezi stárnoucími manželi silným pojítkem. Proto nepřekvapuje, že zbožná paní nebránila svému manželovi, když již neměli vlastní děti, aby jmění z velké části odkázal církvi. Mezi panem Myslíkem a jeho dcerou totiž došlo k rozkolu. Jediná dcera baronesa Zuzana Františka Myslíková se postavila otcí na odpor a proti jeho vůli si našla snoubence v nepřilíh zámožném italském aristokratovi z Mantovska Hectorovi markýzi Ippolitovi hraběti di Gazoldo (ten někdy nesprávně uváděn i jako Girolamo, což snad mohlo být jeho 2. jméno?). Šlechtic byl bratrem Zuzaniny tety Diany Marie markýzy Ippoliti hraběnky di Gazoldo, vdané Černínové (*1636, †1687) a tudíž švagrem vlivného strýce Humprechta Jana hraběte Černína z Chudenic. Tento její strýc byl mj. nejenom jedním z nejbohatších aristokratů v království, ale i jedním z nejkultivovanějších podporovatelů umění své doby. Vedle toho poskytoval cenné služby Leopoldovi I. jako jeho diplomat v Itálii a byl císařovým osobním přítelem.

Baronesa Zuzana Františka Myslíková z Hyršova vyznávala jiné hodnoty než její stárnoucí otec či její zesnulá babička Zuzana Černínová z Harasova, kteří neměli příliš rádi mezinárodní životní styl dvorní aristokracie, který vyznávala rodina Humprechta Jana Černína z Chudenic. I proto dle Zdeňka Kalisty upadalo důvěrné přátelství, které Myslík pěstoval s jeho rodiči, tj. se starší generací Černínů. Baron Myslík i zesnulá babička Černínová byli ještě ze staré generace, která poznala dobu Rudolfa II. a Matyáše, a pro kterou bylo nejdůležitější její

---

⁴³ Nad velikostí dvora pana Myslíka se podívovala i jeho tchyně, neopomenula se zmínit v jednom dopise v r. 1649. K tomu, k životu v Pacově podrobně Kleisner, T.: Raně barokní Pacov, s. 26–27. K návštěvám Pacova s. 27 a 28. O zámku samém s. 27 a 29. Časté kontakty s Harrachem potvrzují i jeho nedávno vydané deníkové záznamy. K tématu též některé dopisy Z. Černínové z Harasova v edicích Z. Kalisty či F. Dvorského. Např.: Kalista, Z.: Zikmund Myslík z Hyršova, s. 54–55. K zámku též Sedláček, A.: Hrady IV. Vysočina Tábořská, s. 204–213, k popisovanému období viz s. 210–211; Kol. autorů: Hrady V. Jižní Čechy, s. 149–150; Soukup, Josef: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém, Díl XVIII., Politický okres Pelhřimovský. Praha 1903, s. 123–126 a Poche, E. a kol.: Umělecké památky Čech 3, s. 9. K neovomitostem též Tischer, F.: Generál Zikmund Myslík z Hyršova, s. 24.

⁴⁴ Ke kultu P. Marie Pasovské u Myslíka např. Kleisner, T.: Raně barokní Pacov, s. 28.

čeství, jež domácí šlechtu vzájemně svazovalo a posilovalo. Tato stará generace proto prosazovala domácí svazky a na vše „cizácké“ hleděla spíše s nedůvěrou a leckdy i s odporem. A přesně proti tomuto otcovu přesvědčení se jeho jediná přeživší dcera a dosavadní dědička Zuzana Františka Myslíková obrátila, když se zcela přimkla k rodině Černínů, přes kterou si našla svého italského snoubence. Baron Myslík z ohledu na švagra a na vlivné přátele nevídaného italského ženicha dal nakonec k sňatku svolení, a tak ve Vídni r. 1664 vstoupila dvacetiletá baronesa Zuzana Františka Myslíková ve vyvzdorovaný sňatek s panem di Gazoldem. Roztrpčený otec se vnitřně se situací nesmířil a s dcerou svůj, doposavad živý a niterný vztah, ukončil. Dceru vyplatil dne 22. října 1664 jen skrovným věnem v částce 24 000 zlatých rýnských,⁴⁵ čímž ji v podstatě vydědil, což oficiálně potvrdil o několik měsíců později, jak uvádím níže. Za zmíněnou sumu 24 000 zlatých se v té době dal zakoupit doslova jen malý stateček s několika vesnicemi. Později ve své poslední vůli z prosince r. 1664 pan Myslík dceři ještě odkázal rodné stříbro a sumu necelých 24 000 zlatých rýnských z věna po její matce, tím však jeho starost o dceřino materiální zázemí skončila. Italský zeť – pan di Gazoldo se s chotí Zuzanou cítil dotčen a proti tchánovi chtěl dokonce vést soudní spor, k tomu však již nedošlo. Zuzana Františka markýza Ippoliti hraběnka di Gazoldo se nakonec s manželem odstěhovala do jeho rodné Itálie do Mantovy, kde však dle historiků Fr. Tischera či Fr. Dvorského v manželství příliš šťastná nebyla. Radost jí dělaly jen děti. Dle pramenů se v rodině Gazoldů narodili tři synové, z nichž jeden dostal na památku českého děda jméno Zikmund.⁴⁶

⁴⁵ Zlatý rýnský se psal i jako floren rýnský. K této měně kupř. Vorel, Petr: Od pražského groše ke koruně české. Průvodce dějinami peněz v českých zemích. Praha 2004, s. 47–48, 133–136, 217, 219, 221; Vorel, Petr: Od českého tolaru ke světovému dolaru. Zrození tolaru a jeho cesta v evropském a světovém peněžním oběhu 16.–20. století. Praha 2003, s. 123; dále Spáčil, Bedřich: Česká měna od dávné minulosti k dnešku. Praha 1974, s. 69, 71 ad.

⁴⁶ Pro názornost: za 4 000 zlatých se dal v r. 1650 koupit dvůr a vesnice Roubovice (transakce Černínů). Za 20 000 zlatých pak v r. 1670 koupil hrabě Karel Leopold Caretto-Millesimo pouze malý statek o několika vsích v Chodově (dnes Praha, viz níže v textu). O Zuzaně Myslíkové, di Gazoldovi a Černínech: Kalista, Z.: Zikmund Myslík z Hyršova, s. 57–60; NA, Dobřenský, složka Myslík z Hyršova, inv. č. 688 – uvádí di Gazolda jako „Hectora“. Tohoto zná i Pekař, Josef: Kniha o Kosti. Kus české historie. Praha 1998, s. 122 či Neumann, J.: Beschreibung der bisher bekannten Privatmünzen, s. 373; dále Dvorský, F. (ed.): Zuzana Černínová z Harasova, např. s. 42; Tischer, F.: Generál Zikmund Myslík z Hyršova, s. 24–25; k této generaci Černínů a di Gazoldům též podrobně Pekař, J.: Kniha o Kosti, např. s. 106–125 a Neumann, J.: Beschreibung der bisher bekannten Privatmünzen, s. 373, kde mnohé o věnu. O kosmopolitním životě Černínů např. Kalista, Z. (ed.): Korespondence Zuzany Černínové, s. 28–30. K témuž tématu i Kalista, Zdeněk: Čechové, kteří tvořili dějiny světa. Praha 1939, kap.: Humprecht Jan Černín z Chudenic, s. 201–211; k cenovým relacím o majetku v té době např. Tischer, F.: Heřman Černín z Chudenic, např. s. 163, 168 či 176. Rod Ippoliti di Gazoldo se psal různě, starší autoři udávají Hippoliti/Hyppoliti da Gazoldo. Já jsem přejal verzi jména Ippoliti di Gazoldo od fundovaného autora Petra Matě. Ten ke jménu a o rodu více ve své práci. Viz Maťa, P.: Svět české aristokracie, např. s. 558, 560, 561, 633, 893 a zejména s. 909 a 917. Členové se dobově psali jako „Marchese de Hippoliti Conte di Gazoldo“. O tom + rodokmen z r. 1709 viz NA, Sběrka genealogicko-heraldická Wunschwitzova (Wunschwitz), složka Černín z Chudenic, inv. č. 187. K Dianě Marii Tischer, F.: Heřman Černín z Chudenic, s. 106 ad.

Hledáme-li pravou příčinu di Gazoldova zájmu o slečnu Myslíkovou, pak dle mého názoru mohla jistou roli sehrát osobnost a půvaby mladičké Zuzany. Avšak mnohem větší vliv mělo zřejmě její zázemí, spojení s Černínou a s dalšími vlivnými rody habsburské říše, přes které se italský nápadník mohl snadněji zařadit do středoevropské aristokratické společnosti. Velkou roli nesporně hrála i vyhlídka na velké dědictví po zámožném baronu Myslíkovi. Bylo jistě „ironií osudu“, že pan Ippoliti di Gazoldo sice dosáhl sňatku, ale kýženého bohatství ani usazení ve střední Evropě nikoliv.

Smrt a závěť barona Myslíka

Dne 24. prosince 1664 se čerstvou rodinnou půtkou znechucený baron Myslík rozhodl učinit závěť. Tu sepsal ve svém domě na Novém Městě pražském a odkázal v ní většinu svého majetku různým církevním institucím, ke kterým osobně tíhnul. Tento odkaz definitivně potvrdil dne 1. listopadu 1666 v doplňku závěti, v tzv. kodicilu, který byl sepsán těsně před jeho smrtí na pacovském zámku. Původní předpokládanou dědičku Zuzanu Františku tímto krokem definitivně opomenul. Hlavním dědicem pacovského a připojeného malého jeničko-lhotského statku se dle jeho přání měl stát řád bosých karmelitánů u Panny Marie Vítězné na pražské Malé Straně, který plánoval z pacovského zámku vybudovat svůj konvent pro minimálně 24 duchovních. Rozhodnutím odkázat své panství právě tomuto klásteru, který založil po svém vítězství na Bílé hoře císař Ferdinand II., chtěl pan Myslík dle historika Tomáše Kleisnera podle králova příkladu „*oslavit vítězství na Bílé hoře, což je u císařského vojáka pochopitelné.*“⁴⁷ Dalším důvodem odkazu církvi byl i fakt, že byl posledním mužským členem rodu. Řád karmelitánů měl hlavní majetek, to jest vlastní panství Pacov, převzít ovšem až po smrti jeho manželky paní Johany Eusebie Barbory ze Žďáru. Ta pacovské panství měla i nadále držet a užívat. Další menší částky dostali též Myslíkovi přátelé a celkem 300 zlatých odkázal i svým dvěma žijícím sestram.

První manžel, který byl o generaci starší, zemřel hraběnce ze Žďáru 3. listopadu 1666 a za velké účasti kléru z mnoha duchovních řádů byl pohřben do rodinné hrobky (při pravé straně chóru) v hlavním pacovském kostele sv. Archanděla Michaela vedle oltáře sv. Kříže. Do rukou mu vložili růženec a do rakve mu též přidali vzácný stříbrný ostatkový kříž s relikviemi světců, uloženými ve dvanácti křišťálových pouzdrech. Nebožtík spočinul na místě, kde již dříve byla pohřbena jeho milovaná choť Alžběta J. (Eliška) Černínová z Chudenic i jeho předčasně zemřelé děti. Dodnes ho nad touto hrobkou upomíná náhrobek s latinským nápisem a s kovovým čtvrceným baronským

---

⁴⁷ Citace dle Kleisner, T.: Raně barokní Pacov, s. 29. Závěť a kodicil viz NA, DZV 263 K 17r–L 2v. Další autoři píší o závěti viz v následující pozn.

erbem Myslíků z Hyršova ve spodní části stély. Nad oratoří v chóru je též zavěšen krásný malovaný dřevěný pohřební štít s myslíkovským erbem. Řezba vznikla údajně v r. 1666 a erb obklopuje tzv. panoplie, tj. válečná dekorace, jež připomíná vojenskou kariéru zesnulého.⁴⁸

Hraběnka ze Žďáru poprvé vdovou a její samostatné hospodaření

V následujících několika letech dlela mladá ovdovělá baronka Myslíková z Hyršova převážně na pacovském zámku či u svých příbuzných a přátel. Městu Pacovu se aktivně věnovala a tím navázala na činnost zesnulého generála. Hned po přechodu panství do jejího vlastnictví – tj. již v r. 1667, obnovila a potvrdila městu jeho výsady, čímž napomohla ke vzpamatování se města z útrap zničující třicetileté války. Na císaři Leopoldovi I. také dosáhla vydání majestátu, kterým habsburský monarcha dne 9. dubna 1683 Pacovu potvrdil a rozšířil jeho výsady. Těmito kroky sledovala nejen hospodářské povznesení svých poddaných, ale v návaznosti na předpokládaný rozvoj, i přirozený vzrůst svého osobního bohatství.

Paní Johana Eusebie Barbora i nadále pokračovala ve stavební činnosti, kterou na pacovském panství zahájil její zesnulý muž. V r. 1681 nechala kupř. výrazně zvětšit původní hřbitovní kapli v Pacově pro ostatky obětí moru z minulého r. 1680 a v r. 1682 této svatyni darovala nový zvon ulitý v Praze. Tímto stavebním počinem se z kaple stal kostelík, který byl zasvěcen sv. Barboře a tak vhodně korespondoval se jménem stavitelky. Také pacovský zámek nechala stavebně upravovat, o těchto úpravách toho ale mnoho nevíme. Snad to mohly být již úpravy spojené s výstavbou budoucího kláštera karmelitánů na místě zámku, jak naznačují i autoři 3. dílu Uměleckých památek Čech či Encyklopedie českých klášterů. Ve městě nechala hraběnka ze Žďáru obnovovat zničené domy, v okolí zbudovala dvě vysoké stavbičky Božích muk, dále v letech 1701–1703 vystavěla nad pověstmi opředenou studánkou Vápenicí osmibokou poutní kapli sv. Anny, kde nechala zbudovat i malé lázničky. Kapli postavila dle starého svědectví jako díkuvzdání za vyléčení z oční choroby. Zbožná paní obdarovávala též církevní stavby na panství: Ceterazi např. věnovala v r. 1679 křtitelnicí a stála za přestavbou zdejšího

⁴⁸ K závěti a pohřbu podrobně Kalista, Z.: Zikmund Myslík z Hyršova, s. 59–60; Kleisner, T.: Rané barokní Pacov, s. 28–29 a Sedláček, A.: Hrad IV. Vysočina Tábořská, s. 211. O přestavbě zámku po r. 1666 Poche, E. a kol.: Umělecké památky Čech 3, s. 9 a o pohřebním štítu p. Myslíka s. 11. Ke štítu též Becková, Zdenka – Staněk, Vladimír – Trnková, Zuzana: Pohřební štít Zikmunda Jana Myslíka z Hyršova v kostele sv. Archanděla Michaela v Pacově. Památková péče na Moravě 13, 2007, s. 63–70 a naposledy ke štítu i k náhrobku Tomek, Vladivoj: Heraldické památky Pacova. Heraldická ročenka 2014, s. 11–14. K přestavbě zámku i Soukup, J.: Soupis památek historických a uměleckých XVIII., např. s. 123 a 126. V kapitole vycházím též z vlastní návštěvy Pacova v srpnu 2012.

kostela. Pacovskému hlavnímu kostelu pak věnovala v r. 1698 oltář sv. Jana, a tak bychom mohli pokračovat.⁴⁹

Na jaře r. 1671 se – již jako znovu vyvdaná „hraběnka z Millesimo“ – stala novou vládkyní malého statku s opevněným zámekem (v ten čas stále nazývaným taktěž hradem) ve Zruči nad Sázavou a nedalekého statečku Krasoňovice. Nevelké panství, zatížené pohledávkami, si ovšem dlouho nepodržela a Zruč s Krasoňovicemi již 5. června 1675 prodala.⁵⁰

V následujícím roce, po nákupu Zruče, dne 3. října 1672, paní „*Johana Eusebie Barbora Caretto hraběnka z Millesimo, rozená hraběnka ze Žďáru, paní na Pacově a Zruči*“⁵¹ (jak byla tehdy psána) zakoupila od Jana Reinharda svobodného pána z Walmerode za 100 000 zlatých rýnských (a 1000 zlatých klíčného)⁵² panství a městečko Habry u Světlé nad Sázavou a odlehlý rytířský stateček Žáky (německy Schack či Ziackh) u Čáslavi. Habry se tehdy nazývaly jen jako „*Habr*“ (německy pak jako „*Haber*“). Městečko bylo nepřilíš vzdáleno od nedávno získané Zruče nad Sázavou (místa dělilo cca 16 km) a zároveň leželo jen cca 6 km od Vilémova, který měl být v blízké budoucnosti (tj. od r. 1676) natrvalo svázán s Johaninou novou rodinou.

Habry byly středně velkým velkostatkem, který měl s Pacovem zajišťovat majitelce velmi slušný životní standard, na který byla zvyklá. Již r. 1654 čítaly

⁴⁹ O podnikání a stavební činnosti odvoděle paní Myslíkové v Pacově a okolí: Sedláček, A.: Hradý IV. Vysočina Tábořská, s. 211; Kleisner, T.: Raně barokní Pacov, s. 29–30; Soukup, J.: Soupis památek historických a uměleckých XVIII., např. s. 145–146 a Poche, E. a kol.: Umělecké památky Čech 3, s. 9, 11, 12. Černý, Jiří: Poutní místa jižních Čech. Milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti. České Budějovice 2006, s. 158–159 uvádí podrobnosti ke kapli sv. Anny v Pacově a k očnímu onemocnění, jež zjistil z farní kroniky. Slabým znakem trpěla hraběnka i později, ve stáří. Tak ho zmiňuje např. ve své závěti. Viz NA, fond Archiv pražského arcibiskupství I (dále APA I), složka L III C 1,2/1, kart. 2055, Millesimo, závět hraběnky z 29. ledna 1709.

⁵⁰ Zruč nad Sázavou odkoupila 24. dubna 1671 od rytíře „*Weita von Nattermann*“. Do desk zemských byla koupě vložena 18. června 1671. Tehdy statek Zruč s Krasoňovicemi (zastarale Krassenice) tvořilo dle desk zemských mj. městečko Zruč, tamní hrad (či chceme-li zámek) a 5 vsí v hodnotě 30 000 zlatých rýnských a 400 zlatých rýnských klíčného. Tato koupě viz NA, DZV 389 C 19v–C 23r. Panství hraběnka z Caretto-Millesimo prodala hraběnce „*Cecilii Eleonoře Anně von Breiner*“ (správně von Breuner), rozené von Weiher za 27 000 zlatých rýnských a 300 zlatých rýnských klíčného. Do desk zemských prodej vložena 27. března 1676. K odprodeji panství viz NA, DZV 392 C 15v–18v. Dále ke Zruči a Krasoňovicím: Sedláček, A.: Hradý, zámky a tvrze Království českého, Díl XII., Čáslavsko. Praha 1997, s. 151; Beneš, František (ed.): Berní rula – svazek 10. Kraj Čáslavský I. Praha 1953, s. 51–52; Beneš, František (ed.): Berní rula – svazek 10. Kraj Čáslavský II. Praha 1955, s. 685–689; Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, s. 161, 200 či OSN XVII., s. 353.

⁵¹ Citace a překlad dle NA, DZV 390 B 29v. V německém originálu je: „*Johanna Barbara Eusebia Caretto Gräfin von Millesimo, gebornen Gräfin von Sohra, frauen auf Patzow und Zrutsch*“. V křestním jménu je omylem jméno Barbora dáno na druhé místo, což jsem v českém přepisu opravil. Koupě byla do desk zemských zanesena dne 10. ledna 1673.

⁵² Klíčné (Schlüsselgeld) byl příplatek ke kupní ceně. Kuce tento poplatek platil manželce či dcerám prodávajícího za to, že se daná žena či ženy dobrovolně vzdávají práva k prodávané nemovitosti. Celková suma by tedy měla vedle vlastní ceny vždy obsahovat i tento příplatek.

Habry dle berní ruly jedno městečko a 19 vesnic s 98 osedlými, tedy s hustotou zalidnění obdobnou jako v Pacově, ovšem s tím rozdílem, že panství Habry bylo pozemkově větší. V době, kdy Habry kupovala, však již do nich nepatřil osamostatněný stateček Tis, takže r. 1672 obsahovalo panství „Haber“ dle desk zemských jen městečko Habry a 15 vesnic. I přesto byl statek pro hraběnku stále solidní majetkovou základnou a paní se dle něj, jakož i po poněkud odlehklých Žácích, několik let i psala. Panství se snažila zvelebit, a tak do r. 1678 obnovila v barokním slohu vyhořelý gotický kostel Nanebevzetí Panny Marie v Habrech. Ten mj. obdržel pěkné barokní průčelí s ozdobným štítem. Kostelu též darovala v r. 1676 dva větší zvony. Ty nesly na svém plášti donační nápis s jejím jménem a se jménem jejího tehdejšího manžela Karla Leopolda hraběte z Caretto-Millesimo (†1689).⁵³ Oba zvony byly bohužel za první světové války v r. 1916 a 1917 zrekvírovány a tudíž tyto památky na hraběnku zanikly. V době pobytů mohla hraběnka využívat panský dům (zámeček) ve městečku Habry. Za její správy též zřejmě narostl počet poddaných, který r. 1684 čítal necelých 83 osedlých. Přes nastíněnou péči však hraběnka v srpnu r. 1678 panství Habry spolu se statečkem Žáky prodala Janu Šebestiánovi hraběti z Pöttingu.⁵⁴ Důvody odprodeje zřejmě souvisely s finančními prostředky, které hraběnka potřebovala pro chystanou koupi statků Čechtice a Křivsoudov.

Čechtice vlastnila od září 1678⁵⁵ a sousední statek Křivsoudov od října 1678.⁵⁶ Obě panství ležela na Vlašimsku, byla tedy nepříliš vzdálena od hraběnkou prodaných Habrů. Na základě těchto nových akvizic se v 70. až v 90. letech 17. století také oficiálně titulovala.⁵⁷ To naznačuje, že tento majetek patřil, vedle Pacova, který je v jejím jménu taktéž trvale zmiňován, k důležitějším, a že

⁵³ O manželství s hrabětem Caretto-Millesimo viz následující kapitoly.

⁵⁴ K Habrům a Žákům NA, DZV 390 B 29v–C4v (zde nabytí, počet vesnic, zámeček, cena, zápis do desk zemských dne 10. ledna 1673 aj.) a NA, DZV 393 Q 7v–Q 11v (zde odprodej panství za 133 000 zlatých rýnských, uskutečněný 25. srpna 1678, do desk zemských vloženy 5. září 1678). K tématu dále Beneš, F. (ed.): Berní rula 10. Kraj Čáslavský I., s. 131–150 (na s. 150 skutečný počet osedlých); Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, s. 167, 206; Birnbaumová, Alžběta: Soupis památek historických a uměleckých v Čechách, Díl XLIV., Politický okres Čáslavský. Praha 1929, s. 163–164, 169; Kol. autorů: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Díl VI., Východní Čechy. Praha 1989, s. 107, 562. V literatuře se někdy omylem uvádí datum koupě Habrů k r. 1666, což vyvracejí desky zemské. V r. 1672 žilo dle mých odhadů na panství do cca 70–75 osedlých (vycházím z edice Berní ruly).

⁵⁵ K zisku Čechtice NA, DZV 393 R 15r–R 18v. Smlouva sepsána 10. září 1678 ve Vídni, prodejcem byl „Johann Sebastian Graff von Halweil“ (v dobových dokumentech jsou členové rodu psáni též jako: „z Halleweil, Hallweil, Holweil“, v moderní podobě je obvykle píšeme jako „z Hallweil“). Do desk zemských smlouva vložena 12. října 1678. Prodejní suma činila 50 000 zlatých rýnských a 500 zlatých rýnských klíčného.

⁵⁶ K zisku Křivsoudova NA, DZV 393 R 23v–R 28r. Smlouva sepsána 15. října 1678 na Čechtích, prodejcem byl „Jacob Leopold Graff von Halweil“, bratr předešlého. Do desk zemských smlouva vložena 24. října 1678. Hraběnka je tehdy označována jako „paní na Pacově a Čechtích“. Prodejní suma činila 65 000 zlatých rýnských a 1500 zlatých rýnských klíčného.

⁵⁷ Např. NA, DZV 396 N 8r, DZV 403 F 18v aj.

s ním zřejmě i dlouhodobě počítala. Na zámcích, ležících na obou statcích jistě i často pobývala.⁵⁸ Vždyť zámek v Čechtích, ležící na dolní straně náměstí, byl rozsáhlou trojkřídlovou raně barokní budovou a jeho výstavba byla ukončena teprve v r. 1658. Dnes slouží tento pěkný svědek života naší paní hraběnky jako luxusní hotel. Také renesanční zámek v Křivsoudově byl výstavným, byť o poznání menším stavením, kam se jeho majitelka mohla uchýlovat.⁵⁹

Oba statky odkoupila od původem švýcarské šlechty – bratřů z Hallweilu a ponechala si je poměrně dlouho – do r. 1694, kdy je opět prodala do rukou říšských hrabat z Hallweilu.⁶⁰ Ti obě panství v r. 1695 konečně propojili v jeden správní celek – panství Křivsoudov.⁶¹

Přesný důvod opětovného přechodu statku do rukou původních majitelů zcela neznáme, majitelka snad potřebovala finance k umožnění vlastních závazků, ale odprodej velkostatku Čechtice-Křivsoudov zřejmě nejvíce souvisel s kritickou finanční situací hraběčiny rodiny, která byla na pokraji bankrotu, s čímž čtenáře podrobně seznámím níže.

V r. 1654 mělo panství Čechtice jedno městečko se zámekem a 10 vesnic se 60 osedlými a statek Křivsoudov též po jednom městečku se zámekem a 10 vesnic se 74 osedlými. Spojený statek tak měl dvě městečka a 20 vesnic. Celek byl tedy poměrně rozsáhlý a díky této skutečnosti i úrodnému místu, mohl být i dostatečně výnosný. Obě panství byla svojí rozlohou počítána ke středním velkostatkům, kam patřila dominia zhruba mezi 100–230 osedlými. Do této kategorie byl v regionu vedle Čechtí a Křivsoudova řazen např. velkostatek Votice, Týnec nad Sázavou, Mrač, Miličín či Lešany.⁶²

⁵⁸ O tom přímo svědčí např. i kupní smlouva na panství Křivsoudov, podepsaná hraběnkou na Čechtích v říjnu r. 1678. Viz NA, DZV 393 R 28v, později pak tržní smlouva z r. 1690, viz NA, DZV 400 Q 6r atp.

⁵⁹ Viz pozn. 62.

⁶⁰ Společný prodej Čechtí a Křivsoudova viz NA, DZV 403 F 18v–F 26v. K prodeji došlo 16. července 1694 v Praze, kupujícím byl „*Franz Anton Graff von Hallweil*“, syn Jakuba Leopolda, který v říjnu 1678 prodal hraběnce Křivsoudov. Cena obou statků stanovena na 140 000 zlatých rýnských a 1300 zlatých rýnských klíčného. Při odprodeji se tržní suma obou statků – oproti koupi v r. 1678 – zvýšila o 24 300 zlatých rýnských. K rodu Hallweilů např. Mašek, P.: Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I., s. 318.

⁶¹ Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, s. 164, pozn. 13a) nebo s. 168, pozn. 29.

⁶² K rozdělení šlechty dle majetku viz Felcman, Ondřej: Majetkové poměry feudální třídy v druhé polovině 17. století, s. 195–228. K Čechtícím, Křivsoudovu vedle výše zmíněných desk zemských též: Vlasák, Antonín Norbert: Městečka Čechtice i Křivsoudov i jejich okolí v Čáslavském kraji. Památky archeologické a místopisné (PAM) 6, 1865, s. 163–168 či Beneš, F. (ed.): Berní rula 10. Kraj Čáslavský I., panství Čechtice na s. 82–90 (na s. 90 skutečný počet osedlých), panství Křivsoudov na s. 170–178 (na s. 178 skutečný počet osedlých); Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, panství Čechtice na s. 164–165, panství Křivsoudov na s. 168–169. K velkostatkům Čechtice, Křivsoudov a velkostatkům v regionu vůbec Petráň, Josef a kol.: Benešovsko – Podblanicko. Praha 1985, s. 119–130. Dále srovnej Vlček, Pavel: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků. Praha 1999, s. 196–197; Sedláček, A.: Hradý XII. Čáslavsko, s. 194; Kol. autorů: Hradý VI. Východní Čechy, s. 71 a s. 230–231; Kuča, Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. díl. A–G. Praha 1996, s. 460–462; III. díl. Kolí–Mi. Praha 1998,

Majetkově byla hraběnka provázána přirozeně i s rodným Kladenskem, kde zdědila část někdejšího rodového kladensko-červenoújezdeckého dominia. Stalo se tak po dlouhých osmnáctiletých soudních tahanicích o tento majetek se saskými příbuznými z rodu Žďárských ze Žďáru. Již v r. 1686 se stala spoluvlastnicí tohoto dominia a v r. 1688 ji po bezdětném bratru Františku Adamovi Eusebiovi ze Žďáru (†1670) připadla pětina rozparcelovaného velkostatku, a to tzv. tachlovický díl, tj. nové panství Tachlovice s Hostivicí,⁶³ po kterých se začala i psát. K tomuto dílu v dubnu 1690 přikoupila i červenoújezdeckou část někdejšího rodového dominia od své sestry Terezie Eleonory odvoděle hraběnky z Ugarte.⁶⁴ Zde se nabízí otázka, zda tehdy nezamýšlela dokoupení i dalších dílů původního kladenského panství hrabat ze Žďáru. Tak by došlo k obnově rodového velkostatku, který byl velmi výhodně položený a jenž byl výnosný již za života jejich předků. Tento statek mohla poté případně odkázat svým čtyřem dětem z caretto-millesimovského rodu. To se však nestalo.

Do původního tachlovického dílu patřila i rozlehlá ves Hostivice, ležící na královské silnici ve směru na Rakovník. A právě zde koupila dva velké dvory, které spojila a vybudovala nový hospodářský panský dvůr, jehož součástí se stal nový patrový zámek, později velkoryse přebudovaný Annou Marií Františkou velkovévodkyní Toskánskou. Stavba povstala ze základů za Johanina panování v letech 1689–1697. Nakonec si ale Hostivici se zbytkem rodového dědictví nepodržela, neboť r. 1697 dostala zajímavou peněžní nabídku na odkup od nechalně známého hraběte Karla Jáchyma z Bredy (*asi 1663, †po 1738), který se rozhodl na místě někdejšího velkostatku jejího rodu vybudovat obdobné

s. 249–251 atd. Často se vyskytují chyby v letech převzetí a prodeji těchto dvou statků. Např. v Berní rule 10 je uvedena koupě omylem k r. 1672. Všeobecně k velkostatkům např. Ledvinka, Václav: Rozmach feudálního velkostatku, jeho strukturální proměny a role v ekonomice českých zemí v předbělohorském období. *Folia Historica Bohemica* 11, 1987, s. 103–126; Josef Petráň a kol.: *Dějiny hmotné kultury II/1*. Praha 1995, s. 361–397 nebo Maur, Eduard: *Český komorní velkostatek v 17. století*. Praha 1975 ad.

⁶³ O porovnání z r. 1686 např. Státní oblastní archiv Praha – Státní okresní archiv Kladno, *Kladensia* 16, Josef Švejda (strojopis): Porovnání sester p. Fr. Ad. Eus. Žďárského ze Žďáru s administrátory panství hrab. z Martinic 1686, Kladno 1951. K panstvím a sídlům na Kladensku Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze Království českého, Díl VIII., Rakovnícko a Slánsko. Praha 1996, s. 279 či 284–285; Kol. autorů: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Díl III., Severní Čechy. Praha 1984, s. 464 a Kol. autorů: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Díl VII., Praha a okolí. Praha 1988, s. 127–128. Obsažně k poměrům na panstvích hrabat ze Žďáru studie Roubíček, Jan: *Panství Kladno a statek Červený Újezd ve druhé polovině 17. století*, strojopis pracovníka někdejšího Státního archivu Praha – pracoviště Buštěhrad. Za poskytnutí této cenné studie velmi děkuji panu PhDr. Vladimíru Příbylovi z Městského úřadu ve Slaném.

⁶⁴ Viz NA, DZV 400 Q 6r–Q 11r. Koupě uzavřena 24. dubna 1690 v hodnotě 72 000 zlatých rýnských. Do desk zemských smlouva vložena 21. října 1690. S panstvím hraběnka koupila mj. někdejší druhé hlavní rodové sídlo hrabat ze Žďáru – zámek Červený Újezd, a také někdejší vdovské sídlo ženských příslušnic svého rodu – tvrz Kyšice.

prosperující dominium a skoupil jak některé části někdejšího žďárského panství, tak i jiné statky v okolí. Jejich spojením vytvořil rozlehlý velkostatek Tachlovice. Hrabě z Bredy proslul špatným zacházením se svými nevolníky a jejich vykořisťováním, což mj. vedlo k výraznému zhoršení životních podmínek někdejších žďárských poddaných. Sedláci si tak na odprodáných částech Kladenska zoufali: „*Koupil nás Breda, bude nám běda*“...⁶⁵

Shrňme-li celkovou majetkovou situaci hraběnky v polovině 90. let 17. století, lze konstatovat, že kromě Pacova ztratila většinu svého značného majetku. A důvod? Dle mého názoru tato redukce jmění souvisela s potřebou financí nutných k vyplacení jejich (právě) dospívajících synů z druhého manželství, kteří v té době zápasili o existenci. Dalším důvodem bylo vyplacení hraběčiny dcery Marie Josefy, jež se shodou okolností – právě v r. 1694 – vdávala.⁶⁶ Rod Caretto-Millesimů totiž za jejich otce Karla Leopolda (a jejího druhého manžela) téměř zbankrotoval, jak ještě podrobně popíšu, a fideikomisní panství Vilémov vlastnil hraběččin vyvdaný syn Václav Ferdinand z Caretto-Millesimo. Od tohoto polovičnického sourozence nemohli hraběčnini potomci ve složité situaci nějaké „velké peníze“ rozhodně očekávat (důvodem byly závazky k jeho vlastním sestřám, rodině či omezení příjmů z důvodu zadlužení). Připomeňme též, že hraběčnini tři synové nedědili fideikomisní statek, takže potřebovali každý zvlášť vlastní majetkové zázemí. A je nábledni, že jim v tom mohla napomoci právě jejich dosud zámožná matka. Ta se v tu dobu (r. 1697) vedle nedávno odprodaného čechticko-křivsoudovského panství vzdává za výhodných podmínek i svých dalších dvou panství na rodném Kladensku. O tom, že již dříve vyplatila dceru a své dva syny, se zmiňuje mj. i ve své pozdější závěti.⁶⁷ I tato pozdní informace nasvědčuje, že k tomuto vyplacení snad mohlo dojít právě kolem poloviny devadesátých let. Tímto způsobem zbylo hraběnce z celého – původně rozsáhlého majetku – jen panství Pacov, které ale měla jen užívat do svého skonu, a které její děti nedědily. S pacovským panstvím zřejmě v době

---

⁶⁵ Bredové se psali původně jako von Bredow nebo von Bredaw či von Bredau, později jako von Breda, počestně z Bredy či Bredova. K tématu poddaných na Kladensku a citace dle Komárek, Pavel a kol.: 700 let obce Hřebeč. 1285–1985. Hřebeč 1985, s. 11. Všeobecně známějším popěvkem je: „*Běda nám, běda, koupil nás Breda. Z bohatejch sedláků nadělá žebráků, běda nám, běda*“. Za upozornění na tento popěvek děkuji PhDr. Milanu Svobodovi, Ph.D. Podobně se říkalo od r. 1713 na Červenopečecku: „*Běda, běda, koupil nás Breda, z pečeckých sedláků nadělá žebráků. Běda Breda*“. Citace dle Volf, Miroslav: Selské nepokoje na Červenopečecku za panství Bredova. Praha 1934, s. 1. Na s. 2 a 33–34 informace k rodu a k jeho osobě. Na s. 2–3 odstavec o jeho transakci z r. 1697 s hraběnkou Johanou Eusebií Barborou. Další verze popěvku a informace o hospodaření hraběte Vávra, Josef: Bývalé panství Pečecké. Historický sborník III., 1885, s. 31–32, 96–97 (s. 32 popěvek); Denis, Ernest (počestně též Arnošt): Čechy po Bílé hoře. Díl I. Kniha II. Absolutism katolický. Praha 1931, s. 96 ad. K rodu Bredů např. von Meraviglia-Crivelli, Rudolf Johann: Der Böhmisches Adel. Siebmachers grosses Wappenbuch, Band IV/9, Nürnberg 1886, s. 107–108.

⁶⁶ O hraběčniny dětech přehledně viz kapitola níže: „*Děti z druhého manželství*“.

⁶⁷ NA, APA I, složka L III C 1,2/1, karton 2055, Millesimo, závět hraběnky z 29. ledna 1709.

před smrtí již v podstatě nenakládala, takže krátce před skonem označila sama své jmění za „*skrowné*“, což se projevilo i v jejich (poněkud skrovných) odkazech, jak ještě blíže přiblížím v závěru studie.⁶⁸

Hrabě Karel Leopold z Caretto-Millesimo a cesta k druhému manželství

Nebylo tomu dlouho po smrti barona Myslíka, když se stále ještě mladá a Pacovem hmotně zajištěná paní Johana Eusebie Barbora přes své příbuzné a přátele seznámila s novým aristokratem, kterého si vyhlédla za svého druhého chotě. Do sňatku nebyla nikým nucena, rodiče už dávno nežili, a jako dobře zajištěná vdova si jistě mohla svobodně vybírat. Jejím snoubencem se stal taktéž ovdovělý Karel Leopold říšský hrabě z Caretto-Millesimo (*13. listopadu 1626, †11. června 1689), tzv. skutečný komorník císaře Leopolda I. a též „*nejvyšší lajtnant*“ (tj. nejvyšší důstojník, dnešní podplukovník) u Špankovského regimentu (tj. pluku).⁶⁹ Jeho rod byl cizího původu – pocházel z Itálie a v Čechách se začal prosazovat na přelomu 16. a 17. století.⁷⁰

V Itálii se rod markrabat či markýzů – překlad italského titulu v češtině kolísá – „*Del Carretto*“ oddělil od starobylých markrabat ze Savony („*di Savona*“).⁷¹ Toto významné přístavní město se nachází na pobřeží Středozemního moře v oblasti tzv. Ligurie, asi 40 km vzdušnou čarou západozápadojižně od Janova. Vlastní Millesimo, vzdálené zhruba 20 km na severozápad od Savony, je pak jejich dalším sídlem. Příslušníci rodu, který byl v Itálii považován za velmi vznešený a z něhož vzešlo mnoho vysokých prelátů, proto v Čechách původně psali své příjmení přibližně v této podobě: „*Vysoce urozený pán pan* (následovalo křestní jméno) *Carretto z markrabích (či markýzů) Savonských, hrabě z Millesimo, pán na...*“ atd. Zkráceně pak *Carretto z Millesimo*. Používáním původního dlouhého jména dávali příslušníci rodu najevo své starobylé postavení.

⁶⁸ Je zajímavé, že v závěti již v titulatuře nenajdeme zmínku, že je paní na Pacově. K tomu a k tématu viz NA, APA I, složka L III C 1,2/1, kart. 2055, Millesimo, závět hraběnky z 29. ledna 1709. Blíže rozbor závěti na konci této studie.

⁶⁹ Titul skutečného panovníka komorníka nebyl jen prázdným čestným titulem, ale znamenal, že takový šlechtic se o panovníka skutečně staral a přicházel s ním tak (po dobu této služby) do častého (denního) kontaktu. Titul skutečného komorníka se objevuje u jeho jména v různých listinách, např. NA, DZV 396 N 8r. K titulatuře v r. 1664 např. Sedláček, A.: Hrad, zámky a tvrze Království českého, Díl XI., Prácheňsko. Praha 1997, s. 262. K významu regimentu či lajtnanta např. stručně Lutonský, B.: Lexikon genealoga, s. 158, 206, 285; k tématu též Procházka, Zdeněk a kol.: Vojenské dějiny Československa, Díl 2. (1526–1918). Praha 1986, s. 76 aj.

⁷⁰ K tématu odstavce viz pozn. 73.

⁷¹ NA, Wunschwitz, složka Caretto-Millesimo, inv. č. 149. Zde se výslovně mluví o italských markrabatech Caretto. O markýzech se zmiňuje v souvislosti s náhrobkem Sylvie Kateřiny z Caretto-Millesimo i Maťa, P.: Svět české aristokracie, s. 909, pozn. 249. Titul markrabat rod nosil již od r. 1345. Viz např. OSN V, s. 148.

Ve střední Evropě ovšem používali tito Italové pouze hraběcí titul (hodnost markýzů v naší šlechtické hierarchii totiž ani právně neexistovala a markraběcí titul používali ve své titulatuře téměř výhradně čeští panovníci). Prestižní titul říšských hrabat z Millesimo získal rod již r. 1440, což dále zvyšovalo rodovou vážnost. V moderním období se v našich zemích pak jejich jméno ustálilo nejčastěji v podobě: hrabě „z Caretto-Millesimo“.⁷²

Hrabě Karel Leopold, jenž mohl být dle mých odhadů jen zhruba o pět až osm let starší než ovdovělá baronka Myslíková, se narodil na podzim r. 1626 jako osmé a poslední dítě Štěpánovi (I.) hraběti z Caretto-Millesimo (řasi mezi 1626–28). Ten našel svůj nový domov v Čechách v doznívající době rudolfínské a jako katolík se dobře uchytil u dvora císaře a krále Rudolfa II., u něhož byl na sklonku jeho vlády komorníkem nad panovnickým stříbrem. Vedle toho se udává, že byl císařským radou a důstojníkem. Mezi českou šlechtu Štěpán vhodně zapadl r. 1601 i svým sňatkem s paní Magdalenou Kostomlatskou z Vřesovic (†1639 jako nekatolička v drážďanském exilu), která pocházela ze starobylého moravsko-českého rodu. S Magdalenou – dcerou Václava Kostomlatského z Vřesovic na Ploskovicích (†1592) a Marie Anny (Maryany) z rytířské rodiny Valkounů z Adlar – měl Štěpán, vedle Karla Leopolda, i další dva syny a pět dcer.⁷³

⁷² K tématu odstavce souhrnně viz následující pozn.

⁷³ Sourozenci Karla Leopolda byli dle rodové kroniky (o ní v pozn. viz níže): Jan César, nar. 1602, †v mládí; Barbora, nar. 1604, †1604; Sylvie Kateřina, nar. 1605 (jinde převažuje 1606), †1664; Olympia Beatrix (v jiných zdrojích je uváděna především jako Olympia Kateřina, výjimečně i jako Olympia Alžběta), nar. 1607, †1653; Barbora Františka, nar. 1619, †v mladém věku; Estera Viktorie (jinde uváděna jako Estera Magdalena), nar. 1620, †1660 a Octavian Hubert, nar. 1621, řasi kol. 1643. K rodu Caretto-Millesimo a k rodině Karla Leopolda obsáhle NA, Wunschwitz, složka Caretto-Millesimo, inv. č. 149. Ke zvláštně formulovanému titulu Karla Leopolda např. NA, DZV 396 N 8r, k témuž NA, ÚDZ-L, 1689, 6. 6., Praha, Testament Karla Leopolda Carretto-Millesimo, inv. č. 1863, kart. 58. K rodu dále NA, Dobřenský, složka Caretto de Millesimo, inv. č. 132 nebo fond Stará manipulace (dále SM), inv. č. 2219, kart. 1479–1481. V kart. 1481 pod sign. M 38/ 26 je rodinná kronika rodu (k jeho starší historii do 17. stol. vč. údajů o nejbližší rodině Štěpána z Caretto-Millesimo) a několik genealogických tabulí. Obsáhle k rodu i Boháčová, Veronika: Život barokní šlechtičny. Sylvie Kateřina hraběnka Černínová, rozená Caretto-Millesimo. Diplomová práce FF Univerzity Karlovy. Praha 2007, např. s. 21–31 ad. (Uloženo např. v Historickém kabinetu FF UK). Z literatury jsem čerpal z děl: von Meraviglia-Crivelli, R. J.: Der Böhmische Adel, s. 149; Rieger, František Ladislav – Malý, Jakub (red.): Slovník naučný. Díl pátý. M–Ožice. Praha 1866, s. 335; von Prochazka, Roman: Genealogisches Handbuch erloschener böhmischer Herrenstandsfamilien. Neustadt an der Aisch 1973, s. 113, 190–193, 366; OSN V., s. 148–149; OSN XVII. díl, s. 353–354, OSN XXVI., s. 1026 nebo Mašek, P.: Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I., s. 642. Zde ovšem jistě omyly – např. v držbě, genealogii. Rozšiřující informace: Fučíková, E. – Janáček, J. (edd.): Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze, s. 96 a na s. 128–129 pozn. 7 (ke Karlovým rodičům); Birnbaumová, A.: Soupis památek historických a uměleckých XLIV., např. s. 346–347 a 349–364, k datům členů rodu obzvlášť s. 358–359; Tischer, F.: Heřman Černín z Chudenic, s. 100, 175, 177; Valenta, A.: Lesk a bída barokní aristokracie, s. 52, 57, 58, 210, 211, 213, 214, 223, 235; Kol. autorů: Hradý VII. Praha a okolí, s. 185, kde je přehledný rodokmen a v přílo-

Snoubenci Karel Leopold a Johana Eusebie Barbora se znali již delší dobu přes spletité příbuzenské svazky, díky nimž se hrabě Karel Leopold z Caretto-Millesimo již po desetiletí pohyboval v Johanině okruhu. Pro pochopení těchto komplikovaných vazeb následně uvádím některé většinou neznámé příklady.

1. Karel Leopold se poprvé oženil s Františkou Eusebií baronesou Hýzrlou z Chodů (*18. srpna 1636, †poč. r. 1669). Stalo se tak roku 1653. Jeho první žena byla dcerou již výše uváděné dvojice – Alžběty Wolfominy Berkové z Dubé a Lipé, ovdovělé ze Žďáru (*před 1598, †1665) a Karla Michala Ignáce barona Hýzrleho z Chodů (*1606, †1652). První choť Karla Leopolda dle mého názoru zřejmě zemřela na následky porodu syna Václava Ferdinanda (*1668, †1740), jenž se v budoucnu měl stát novou hlavou rodu. Pohřbena byla ve svém oblíbeném kraji, tj. ve Vlachově Březi v Pošumaví.

2. Z rodu Hýzrlů z Chodů vzešel navíc též svobodný pán František Kryštof (*kol. 1622, †1666), od r. 1656 druhý choť Johaniny sestry Marie Maxmiliány Evy Terezie ze Žďáru, ovdovělé Slavatové (†1690) a zároveň přímý bratranec zesnulého Karla Michala Ignáce Hýzrleho, tchána Karla Leopolda z Caretto-Millesimo.

3. Také starší sestra Karla Leopolda – hraběnka Olympia (uváděna je též jako Olympia Beatrix, Olympia Kateřina či Olympia Alžběta) z Caretto-Millesimo (*1607, †1653), se pohybovala v blízkosti Johany Eusebie Barbory. Tato dáma se 15. října r. 1635 stala manželkou Filipa (od r. 1635) hraběte z Magnis (*1590, †1656) a jejich synem nebyl nikdo jiný než další Johanin švagr František Štěpán Alexandr hrabě z Magnis (*asi 1637, †1671). Ten se totiž oženil s Johaninou sestrou Annou Kateřinou ze Žďáru (†1701). Tato moravská sestra proslula krutým zacházením s poddanými na strážnickém dominiu, které vedlo až k otevřené rebelii proti této brutální Johančině sestře a k jejímu útěku ze Strážnice.

4. Další starší sestra Karla Leopolda – proslulá Sylvie Kateřina (*1605 či 6, †1664) – sehrála v bratrově životě významnou roli. Tato žena byla nejen proslavená svojí krásou, ale byla i velkým pomocníkem svého bratra. Na toho se upnula, snad i proto, že neměla vlastní děti, a že Karel Leopold byl výrazně mladší než ona (mohla by mu být matkou). Sylvie Kateřina se již r. 1633 provdala za jednoho z nejbohatších mužů a zároveň i nejslavnějších cestovatelů z Čech – hraběte Heřmana Černína z Chudenic (*1576, †1651), jinak prapraprastrýce Zuzany Myslíkové z Hyršova, nevlastní Johaniny dcery. Tomu byl Karel Leopold svědkem při sepsání kodicilu k jeho závěti v srpnu r. 1650. Později Sylvie Kateřina v r. 1659 vstoupila v nový vysoce prestižní sňatek s císařským polním maršálem Leopoldem Vilémem markrabětem z Bádenu a Hochbergu (*1626, †1671).

---

ze erbů (po s. 192) je i pasáž o jejich erbu; Labuť, Jiří a kol.: Třemošnice od Lichtenburků k současnosti. Třemošnice 2004, s. 29–30, 32 a převzatý rodokmen (z Hradů VII. a okolí) na s. 72. K rodu i další jednotlivá hesla rodových panství, sídel a spřízněných rodů v OSN či u A. Sedláčka. O majetku rodu pojednáno ještě níže.

5. Vyvdaný synovec hraběnky Sylvie Kateřiny – tj. nový majorátní pán rodu Černínů z Chudenic – Humprecht Jan hrabě Černín z Chudenic (*1628, †1682) – byl podporovatelem „všeho italského.“ A tak mohl i on sehrát jistou úlohu kolem druhého „italského“ sňatku ovdovělé Johany Eusebie Barbory ze Žďáru s hrabětem Caretto-Millesimo. Navíc nevěsta byla, jak výše nastíněno, i macechou jeho vlastní neteře a zároveň švagrové – baronesy Zuzany Myslíkové provdané markýzy Ippoliti hraběnky di Gazoldo.⁷⁴

Tyto popsané vazby vedly tedy k bližšímu poznání a nakonec i ke druhému sňatku Johany Eusebie Barbory, ovdovělé baronky Myslíkové z Hyršova. Svatební smlouva s Karlem Leopoldem z Caretto-Millesimo byla uzavřena dne 5. srpna 1669,⁷⁵ nedlouho po úmrtí jeho první manželky.

V ten čas, kdy prožívala druhé líbánky, zajížděla Johana Eusebie Barbora častěji na kladenský zámek k bratrovi Františkovi Adamovi Eusebiovi hraběti ze Žďáru. Ten byl již delší dobu nemocný. Jediný bratr se přes veškerou péči nezotavil a jako poslední mužský příslušník rodu ze Žďáru v českých zemích zemřel na kladenském zámku na počátku dubna 1670.⁷⁶

⁷⁴ Pozn. k bodům 1–5: o dobrodružném seznámení ovdovělé paní Alžběty Wolfominy Žďárské ze Žďáru s druhým manželem a o jejich svatbě viz Petráčková, Věra – Vogelntanz, Jan (edd.) a kol.: Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů. Praha 1979, s. 362–363 a pozn. na s. 419. Dále k její osobě, panství a k její dceři Františce Eusebii hraběnce z Caretto-Millesimo: NA, Wunschwitz, složka Hieserle z Chodů, inv. č. 384; NA, Dobřenský, složka Hysler z Chodové, inv. č. 394; Neudertová, Michaela: Peruc a okolí v proměnách času. Ústí nad Labem 1998, s. 58–64; Kol. autorů: Hrady III. Severní Čechy, s. 372; Sedláček, A.: Hrady VIII. Rakovnicko a Slánsko, s. 218 a 228. A. Sedláček či zde citovaný fond Dobřenského k úmrtí pí Hýzrlové udávají r. 1669, což by odpovídalo maximálně počátku tohoto roku, neboť v srpnu se vdovec Karel Leopold opět oženil s hraběnkou ze Žďáru. Výslovně se o počátku r. 1669, jako o době úmrtí, zmiňuje listina z 8. července 1684. Viz NA, SM, inv. č. 2219, sign. M 38/20, kart. 1481, Pag. 255. Toto období skonu nepřímou potvrzuje NA, SM, inv. č. 2219, sign. M 38/20, kart. 1481, Pag. 196. Zde záznam inventáře po nebožce Františce Eusebii z 22. 2. 1669 a Přehledný rodokmen Hýzrlů též Kol. autorů.: Hrady VII. Praha a okolí, s. 188–189. Rodokmen Magnisů a k dalším Carettům např. NA, Wunschwitz, složka Magni, inv. č. 693. Rodokmen Magnisů též Kol. autorů.: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Díl I., Jižní Morava. Praha 1981, s. 316. Tamtéž o hraběnce Anně Kateřině ze Žďáru na s. 219. K prvním generacím rodu z Magnisů studie u Tischer, F.: Heřman Černín z Chudenic, s. 165–166. K Černínovi a Itálii např. Kol. autorů.: Velké dějiny země Koruny české. Svazek VIII. 1618–1683. Praha-Litomyšl 2008, s. 253 či práce Z. Kalisty ad. O Černínech viz výše. K Sylvii K. Černínové, roz. z Caretto-Millesimo řada pasáží ve slavné monografii Pekař, J.: Kniha o Kostí, např. s. 55, 57, 80–87 a především 88–105 a Tischer, F.: Heřman Černín z Chudenic, s. 100, 101 a následujících pasáží této knihy, viz obsah s. 306. Stručně k ní i OSN V., s. 148; OSN VI., s. 626 a OSN XVII., s. 353. Její plné jméno např. NA, fond Fideikomisní spisy Praha (dále Fideikomisní spisy), kniha č. 1, Pag. 344.

⁷⁵ Datum potvrzuje např. NA, Dobřenský, složka Caretto de Millesimo, inv.č. 132, dále dobová Wunschwitzova sbírka (NA, Wunschwitz, složka Caretto-Millesimo, inv. č. 149) či později genealog R. von Procházka. Nepřímou o tom hovoří i desky zemské, ve kterých se při majetkových transakcích objevuje pod novým jménem hraběnky „*Millesimo*“ na jaře 1671. Viz NA, DZV 389 C 19v.

⁷⁶ Datum bratrova úmrtí vyplývá např. z údajů na fotografii z jeho ztraceného posmrtného portrétu. Foto je uchovávané např. ve Sládečkově vlastivědném muzeu v Kladně či ve františkán-

Děti z druhého manželství

Z druhého manželství měla Johana Eusebie Barbora ještě několik dětí,⁷⁷ ačkoliv jí bylo v době druhého svazku jistě již kolem třicet pět let. I přes tento poměrně vyšší věk dala život minimálně čtyřem dětem, z toho třem synům: nejstaršímu Janu Josefovi, později pánu na Měšicích (*snad 1670, †20. září 1716 v Nemyšli, pohřben v Praze u P. Marie Sněžné), Janu Bernardovi, později pánu na Nemyšli (*konec prosince 1671, †2. února 1724, pohřben v blízkých Hošticích) a Janu Ignácovi,⁷⁸ později pánu na Pravoníně a Mladějově (*1674 či 1675, †29. března 1736 v Praze, pohřben byl ve Vilémově) hrabatům z Caretto-Millesimo. Hraběnčinou jedinou známou dcerou je Marie Josefa (*kol. 1675, †26. ledna 1742 v Praze, pohřbena tamtéž), která 18. května 1694 uzavřela satební smlouvu se svobodným pánem Františkem Pavlem, posledním příslušníkem starého rodu Harantů z Polžic a Bezdrůžic (*v lednu 1669, †15. ledna 1728 na Krchlebech, tamtéž i pohřben). Jejich svazek zůstal bezdětný a Marie Josefa zdědila po manželovi menší statek Krchleby na Čáslavsku s pěkným novým zámekem, to vše odkázala baronům Dubským z Třebomyslic.⁷⁹

---

ském klášteře v Hájku. Datum úmrtí jejího bratra je více rozvedeno v pozn. 9. Celkově k tématu např. Bartůněk, V.: Žďárští ze Žďáru XXXIV, s. 150–151 ad.

⁷⁷ O dětech viz obsáhle např. NA, Wunschwitz, složka Caretto-Millesimo, inv. č. 149; dále NA, Dobřenský, složka Caretto de Millesimo, inv. č. 132; NA, SM, inv. č. 2219, sign. M 38/26, kart. 1481 a NA, APA I, složka L III C 1,2/1, kart. 2055, Millesimo, list Jana Ignáce hr.z Caretto-Millesimo z 10. března 1724. Drobnosti např. Schulz, V. (ed.): Korrespondence hraběte Václava Jiřího Holického ze Šternberka, s. 112. Další odkazy k těmto členům rodu Caretto-Millesimo níže.

⁷⁸ Birnbaumová, A.: Soupis památek historických a uměleckých XLIV., s. 358 má v opise uvedeno nesprávné jméno – místo ověřeného Jan Ignác je chybně Matyáš Ignác. Navíc datum odchodu uvádí již k 27. 3. 1736. Buď jde o špatný opis, nebo již dříve byla do náhrobku vytesána chyba, což je více pravděpodobné. Matyáš Ignác byl navíc (např. dle Wunschwitze) teprve synem Jana Ignáce.

⁷⁹ K Marii Josefě a jejímu choti z rodu Harantů NA, Wunschwitz, složka Harant z Polžic a Bezdrůžic, inv. č. 344; NA, Dobřenský, složka Harant z Polžic a Bezdrůžic, inv. č. 316; NA, Dobřenský, složka Caretto de Millesimo, inv. č. 132 (v ní chybně jméno manžela) ad. (viz níže). Wunschwitz ve složce o Caretto-Millesimech, inv. č. 149, i některé jiné zdroje (NA, APA I, složka L III C 1,2/1 Millesimo, kart. 2055, závět její matky z 29. ledna 1709), udávají jen jméno Josefa. Jinde jsem našel i jméno ve formě Josefa Marie (viz např. NA, SM, inv. č. 2219, sign. M 38/26, kart. 1481, vývod předků čtyř dětí Karla Leopolda a Johany Eusebie Barbory). Jiné dobové prameny (např. taktéž Wunschwitz ve složce o Harantech z Polžic a Bezdrůžic, inv. č. 344) nebo v literatuře: A. Sedláček, Martin Kolář (v OSN) aj. udávají jméno Marie Josefa, k němuž jsem se přiklonil. Dle mých poznatků se již v barokní době stávalo, že u nositelůk jmen Marie a dalších jmen bylo jejich první jméno Marie občas vynecháváno. Snad to bylo kvůli velké četnosti jména Marie a tudíž pro jisté odlišení. O Marii Josefě dále z literatury: OSN X., s. 878 nebo Sedláček, A.: Hradý XII. Čáslavsko, s. 216. Literatura uvádí různá data jejího úmrtí, a to k r. 1740, 1748 či 1742. Poslední je pravdivé, neboť tímto rokem dědi majetek její nástupci Dubští. K rodu Harantů NA, Dobřenský, složka Harant z Polžic a Bezdrůžic, inv. č. 344 ad.

Vedle toho Johana Eusebie Barbora ze Žďáru vychovávala i děti (pokud ještě žily) z prvního Karlova manželství s Františkou Eusebií Hýzrlovou, z kterého vzešli čtyři synové: Václav Ferdinand (*konec jara 1668, †24. ledna 1740 ve Vilémově), který se stal po otci druhým majorátním pánem na Vilémově, Štěpán Leopold Augustin Maxmilian (*1655, stal se knězem a †26. dubna 1675 v Itálii), César Jan Bernard (křest 21. února 1659, byl vojákem-rytmistrem a †svobodný, zabit při souboji r. 1681) a Leopold Michal Josef (*1. dubna 1663, †asi brzy v dětství). Dále se v Karlově prvním svazku narodilo pět dcer: neznámá dcera, jež byla dominikánkou v Praze u sv. Anny, Sylvie Regina Eleonora (křest 23. února 1658, †svobodná), Leopoldina Magdalena (křest 16. února 1660, †26. února 1705 jako svobodná v Praze), Alžběta Ludmila (křest 9. července 1664, byla klárisťou ve Znojmě a †ještě mladá v noviciátu) a Antonie (*kol. 1665, †svobodná 17. či 18. prosince 1712 v Praze).⁸⁰

Johanini tři vlastní synové i vyvdaný syn Václav Ferdinand se vhodně stavovsky oženili a měli další potomstvo po několik následujících generací.⁸¹

Majetkové spekulace druhého manžela

Karel Leopold z Caretto-Millesimo měl sice českou matku a díky ní, své manželce i sestřám, jež se spříznily s předními rody království, patřil jeho rod k vysoce ceněným rodinám v rámci celé habsburské monarchie. Na společenskou a majetkovou špičku (chceme-li, tak na první, ale i na druhou „ligu“ nejvyšší šlechty) však hleděl jeho rod stále zpovzdálí. Patřil spíše ke „zlatému průměru“. Na pomyslný vrchol české aristokracie však tehdy patřili četní příbuzní hraběnky Johany Eusebie Barbory, např. hrabata z Martinic, hrabata z Nostic, hrabata ze Šternberka, majetkově do jisté míry i hrabata z Magnis, vzdáleně příbuzná hrabata Slavatové z Chlumu a Košumberka, společensky také její rod nebo příbuzní jejího chotě barona Myslíka – hrabata Černínové z Chudenic. A to nezmiňujeme pomyslný vrchol hierarchie, ke kterému v českém státě tehdy patřila knížata z Liechtensteina, knížata z Eggenberga, knížata z Dietrichsteina, knížata z Lobkovic (se kterými byla hraběnka taktéž spřízněna (např.) skrze svou prababičku) nebo knížata ze Schwarzenbergu. V rámci Evropy pak patřila nejvyšší česká šlechta definitivně od sklonku 17. století k aristokracii vůbec nejbohatší. Toto bohatství a prestiž byly podmíněny mj. vznikem a rozvojem rozsáhlých a vysoce výnosných panství. Počinání těchto velmožských rodů ve skupování a vytváření velkostatků Karel Leopold dlouhodobě pozoroval a v rámci svých schopností a možností se je snažil i napodobovat.

---

⁸⁰ NA, Wunschwitz, složka Caretto-Millesimo, inv. č. 149; NA, Dobřenský, složka Caretto de Millesimo, inv. č. 132 nebo NA, SM, inv. č. 2219, sign. M 38/26, kart. 1481 či Keller, K. – Catalano, A.: Die Diarien, Bd. 7, s. 327 a Bd. 6, s. 425. Dobřenský má místo dc. Sylvie – Julii Sylvií.

⁸¹ Viz např. NA, Dobřenský, složka Caretto de Millesimo, inv. č. 132.

Karlův otec Štěpán byl však vnímán jako Ital, proto byl i Karel Leopold dlouho právně cizincem. Tento problém se mu podařilo vyřešit za pomoci jeho vlivné a zámožné sestry Sylvie Kateřiny hraběnky Černínové z Chudenic (pozdější markraběnky z Bádenu a Hochbergu), když 4. února 1655 získal ve Vídni od císaře a krále Ferdinanda III. inkolát pro České království. Definitivně se ale stal plnohodnotným příslušníkem stavovské obce království až 10. února 1657, kdy složil tzv. „*revers k zemi*“.⁸² Tím byl celý proces přijetí za obyvatele království ukončen a hrabě mohl oficiálně zastávat veřejné úřední funkce, účastnit se zemských sněmů či držet svobodné (deskové) statky⁸³ (v jeho případě však deskový majetek vlastnil již dříve).

Druhý manžel neproslul jako voják, tak jak tomu bylo v případě Johanina prvního manžela Myslíka, ale spíše se zapsal jako dravý podnikatel – spekulant s nemovitostmi. V mnohém tak připomíná proslulého hraběte Karla Jáchyma z Bredy, se kterým se mohl jistě i osobně střídat. Oba se pohybovali ve stejné společenské vrstvě a choť Karla Leopolda po manželově smrti s Bredou jednala o prodeji svého dědictví na Kladensku, jak jsem již výše nastínil. Je zajímavé, že životní osudy obou hrabat si jsou podobné i na sklonku jejich života. Tito podnikaví aristokraté se v tu dobu již natolik zadlužili, že přišli téměř o všechny majetek a museli snášet ponižující sekvestraci.⁸⁴

Je více než zřejmé, že si hrabě Caretto-Millesimo po celá desetiletí na své transakce průběžně půjčoval – dlužil např. své choti Johaně Eusebii Barboře, hraběnce Gallové, hraběnce z Morzinu, generálu Sporckovi, Valdštejnům, Ledeburům, Kolovratům, Černínům, jezuitům a mnoha dalším. Z nabytého

⁸² K zisku inkolátu NA, fond Salbuchy, č. 65, Pag. 342r–344v. Karel Leopold po zisku inkolátu od panovníka musel učinit „*revers k zemi*“, který byl povinný. Revers se předkládal úředníkům místodržitelství a následně býval intabulován do desk zemských. V reversu se přiznal k zemi a králi. Panovníka uznal (za sebe i své dědice) za svého jediného pána (tzv. dědičná poddanost), slíbil, že se bude řídit zemským zřízením atd. Viz NA, Beneš, František: Archiv českých stavů 2. Reversy k zemi (1541–1847). Inventář. Praha 1958, s. I–VII (zde cenná úvodní studie) a s. 75–76; vlastní revers je ve fondu pod inv. č. 599. K nabývání inkolátu obsáhle Brňovják, Jiří: K úřednímu procesu přijetí do zemské stavovské obce v období od vydání Obnověných zřízení zemských do poloviny 19. století a jeho písemnostem. In: Brňovják, Jiří a kol.: Nobilitace ve světle písemných pramenů. Ostrava 2009, s. 121–140, (na s. 130–132 o reversu k zemi) a Klecanda, Vladimír: Přijímání cizozemců na sněmu do Čech za obyvatele. Zvláštní otisk ze Sborníku prací žáků Prof. Dr. G. Friedricha. Praha 1931; dále též von Prochazka, R.: Genealogisches Handbuch, s. 190–191; von Meraviglia-Crivelli, R. J.: Der Böhmisches Adel, s. 149 nebo OSN V., s. 148. V literatuře je rok inkolátu uváděn k r. 1657, což souvisí s reversem a ukončením celého procesu, jak jsem nastínil.

⁸³ Viz např. Brňovják, J.: K úřednímu procesu přijetí do zemské stavovské obce, s. 121–140, k ujmoutí majetku např. s. 122. Dále Vaněček, V.: Dějiny státu a práva v Československu, s. 150, 241 a Malý, Karel – Sivák, Florian: Dějiny státu a práva v Československu (I. díl do r. 1918). Praha 1988, s. 119–120.

⁸⁴ O sekvestraci Caretto-Millesimů viz níže – kapitola „*Těžké časy rodiny Caretto-Millesimo*“. O krachu Bredy např. Volf, M.: Selské nepokoje na Červenopečecku za panství Bredova, s. 31; Vávra, J.: Bývalé panství Pečecké, s. 32 a 97 či Valenta, A.: Lesk a bída barokní aristokracie, s. 182–183, 246. O Bredovi podrobně viz pozn. 65.

kapitálu a případných výnosů se snažil skupovat další a další statky (a samozřejmě splácet i své závazky). Postupně se ocitl v bludném kruhu stálých půjček a obchodů, kdy skupoval většinou malá či střední panství. Ta měla být, pokud možno, co nejlevnější a dobře propojitelná s jinými ve svém okolí. Jeho záměrem byly co nejlepší vyhlídky na rentabilní hospodaření a tím pádem i na co nejvýhodnější zpeněžení v případě prodeje těchto nemovitostí. Statky se snažil zhodnotit, což se mu ale ne vždy dařilo. Někdy panství nešla dál vhodně zcelovat, nebo dobře neodhadl jejich nadměrné zpusnutí a obtížnou obnovu (jako např. u Golčova Jeníkova a Vilémova – jak si osobně stěžoval). Jindy se mu v horších zeměpisných podmínkách nedařilo rentabilně hospodařit, nebo si stýskal na poškození statků přírodními pohromami či morem a někdy mu plánované transakce překazily chystané války (např. s Turky), kvůli kterým si obchodní partneři rozmýšleli a rušili své investice.⁸⁵

K množství statků, které hrabě za svůj život vlastnil, musím po jejich rozboru poznamenat, že to byla často jen malá, původně rytířská panství s přibližně třemi až šesti obcemi, a jen v několika případech hrabě vlastnil důležitější a rozsáhlejší statek. Mezi prvně jmenovaná malá panství patřily např. Hvožďany (na Blatensku), Chodov s připojenými statečky Hrnčíři a Šeberovem (dnešní součást hl. města Prahy), Košetice (na Pacovsku), Olešná (u Rakovníka), Peruc s Telcemi (na Lounsku), Předboř (u Říčan), Vysoká (část panství Kosova Hora u Sedlčan).

Mezi o něco větší panství, která měla šanci přiblížit se za příznivých okolností k hranici 100 osedlých, a být tak přiřazena mezi střední velkostatky,⁸⁶ patřila z jeho majetkového portfolia dvě panství: Čestice-Přečín (u Volyně, již v r. 1654 mělo 21 vsí a necelých 53 osedlých) a Dolní Lukavice (u Plzně, mělo při prodeji na 87 osedlých). Statek Vilémov (na Čáslavsku, s městečkem a 8 vesnicemi, počet je vztažen k r. 1686), byl sice o něco menší, ale i tak solidní majetkovou základnou a nakonec vlastně i jednou z posledních zdařilejších akvizic hraběte Karla Leopolda.⁸⁷

Mezi velká panství, která hrabě vytvořil, patřily dva velkostatky – především Vlachovo Březí (na Prachaticku) mezi lety 1656–1676 a následně Golčův Jeníkov (tehdy ovšem propojený s Vilémovem). Ty se oficiálně počítají mezi střední

---

⁸⁵ Např. NA, SM, inv. č. 2219, M 38/20, kart. 1481, Pag. 2, list Karla Leopolda z 25. února 1683; Valenta, A.: *Lesk a bída barokní aristokracie*, s. 57, 58, 210–211. Jména věřitelů z doby kolem r. 1683 najdeme např. v NA, SM, inv. č. 2219, sign. M 38/20, kart. 1481, např. Pag. 278 v tzv. „*Specijficati vssech dluhúw J. M. Pana Karla Caretto hrabiete Millesimo*“, podobně viz Pag. 253–254. Zde je na Pag. 253 uvedena i Karlova choť – hraběnka ze Žďáru, které dlužil 20 000 zlatých rýnských věna.

⁸⁶ K rozdělení šlechty dle majetku viz pozn. 26.

⁸⁷ NA, DZV 510 E 2v–F 22r. Zde je mj. počet vsí. Podrobně ke statku viz níže kapitola „*Vilémov – tak trochu nový domov?*“.

velkostatky, neboť přesáhly 100 osedlých. U těchto majetků se zastavme, neboť tvořily po řadu let kulisu života paní hraběnky.

Vlachovo Březí (při městečku Husinec v tehdejší Prácheňském kraji) se hrálo v rodě Caretto-Millesimo významnou roli jako jejich původní stálé zázemí. Panství držel Karel Leopold poměrně dlouho – tj. po 20 let – až do r. 1676. Hraběti se podařilo původní menší statek značně rozšířit, takže r. 1676 měl již bezmála 134 osedlých. O několik let později (r. 1680) byla hodnota tohoto panství odhadována na 146 500 zlatých rýnských. Statek se tím přiřadil do kategorie středních velkostatků. Domnívám se tedy, že si jej hrabě vyhlédl za své trvalejší sídlo. To potvrzuje i fakt, že do zdejšího kostela Zvěstování Panny Marie, který společně s první chotí baronkou Hýzrlovou v letech 1659–1669 nákladně přestavěl, uložil hrabě právě svoji první manželku. A dalším nepřímým potvrzením této okolnosti je, že se po statku Karel Leopold dočasně psal jako hrabě Caretto-Millesimo „*pán na Vlachově Březí*“. Poněvadž se však naskytla příležitost přesídlit do úrodnějšího kraje, který se nacházel blíže ku Praze i ke statkům Johany Eusebie Barbory, opustil hrabě svůj původní domov ve Vlachově Březí. R. 1676 pro sebe zakoupil za 60 000 zlatých rýnských mnohem menší panství Vilémov a ve stejný čas získal sousední panství Golčův Jeníkov-Hostačov za 180 000 zlatých rýnských, kam přesídlil.

Toto panství (obojí jihovýchodně od Čáslavi) vlastnil rod Caretto-Millesimo mezi polovinou 70. let 17. století a r. 1692. Hraběte Karla Leopolda v jeho případě jistě lákalo i to, že tehdejší městečko Jeníkov bylo mnohem reprezentativnějším místem, než například sousední městečko Vilémov, o němž podrobnosti viz níže. Proto se domnívám, že v Jeníkově, resp. na sousedním hostačovském zámku, zamýšleli Caretto-Millesimové vybudovat své trvalé sídelní místo. Vždyť nedávno prodali svůj dlouhodobý domov – zámek ve Vlachově Březí v Pošumaví – a dostatečně reprezentativní zámek a město Pacov paní Johany Eusebie Barbory, byly blokovány karmelitány a nepřicházely v budoucnu v úvahu. Městečko Jeníkov k tomu tedy mělo více jak dobře nakročeno. Ve městě byl např. prestižní loretánský areál, jezuitská rezidence, stará renesanční tvrz a nová barokní tvrz – tzv. letohrádek, vystavěný za někdejšího vlastníka, barona a generála Martina Maxmiliána z Goltze. Sousední vsi Hostačov vévodil větší čtyřkřídlý patrový zámek z dob renesance, který jeníkovská vrchnost v polovině 17. století opravila. Ten se zřejmě stal pro hraběcí rodinu trvalejším útočištěm.

Avšak Golčův Jeníkov s Hostačovem (který v roce 1677 čítal plných 104 osedlých) se nepodařilo trvale propojit ani s vedlejším vilémovským panstvím, ani jej udržet pro rod Caretto-Millesimo. Hrabě se příliš zadlužil a věřitelům došla trpělivost (další souvislosti zadlužení viz níže v pasáži o Vilémově). Ti docílili postupného nuceného rozprodeje panství Jeníkov-Hostačov po r. 1686. Ten dle berní ruly měl ještě v r. 1687 plných 76 a půl osedlých a řadil se tak již k větším

panstvím v úrodném Čáslavském kraji. A spolu s propojeným Vilémovem pak tvořil středně velký velkostatek (jenž se počítal od 100 osedlých). Téhož roku bylo jeníkovské panství definitivně rozděleno na tři díly. Rodina přišla i o zámeček v Hostačově a z někdejšího velkostatku zbylo jen torzo s městečkem Jeníkov, které r. 1689 zdědily Karlovy děti. Rodina se pokusila zbytek majetku ještě uchovat při sousedním Vilémovu, ale ani to se nepodařilo a alodiální statek Jeníkov byl nucen nový majitel – tehdejší Karlův nejstarší syn Václav Ferdinand (*1668, †1740) – v r. 1692 taktéž odprodat.⁸⁸

⁸⁸ Ke Karlovým statkům viz např. jednotlivá hesla v Sedláčkových Hradech, Doskočilově Berní rule, OSN či v Hradech, zámčích a tvrzích v Čechách na Moravě a ve Slezsku. Nyní k statkům jednotlivě: **Čestice a Přečín**: Haas, Antonín (ed.): Berní rula – svazek 27. Kraj Prácheňský I. Praha 1954, s. 178–189; Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, s. 522 (tam skutečný počet osedlých) a pozn. 28 pozn. 99 na s. 56; Sedláček, A.: Hrady XI. Prácheňsko, s. 275–276; Kol. autorů: Hrady V. Jižní Čechy, s. 49 a 159, tam i nesprávné datum odprodeje Přečína. Správné je mj. v Berní rule, s. 522. **Dolní Lukavice**: Rožmberský, Petr – Hajšman, Jan – Machová, Veronika: Dolní a Horní Lukavice. Plzeň 2004, s. 38 či Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, s. 456 a pozn. 20. **Golčův Jeníkov a Hostačov**: NA, SM, inv. č. 2219, M 38/20, kart. 1481, Pag. 2–3, list Karla Leopolda k úředníkům desk zemských z 25. února 1683. V listu na Pag. 2 je kupní suma statku; NA, SM, inv. č. 2219, M 38/20, kart. 1481, Pag. 306, list ze 27. července 1676 uvádí, že byl již pánem na Jeníkově i Vilémově! To odporuje poněkud zdvořilým z literatury, kde se obvykle udává rok zápisu Jeníkova k r. 1677; NA, DZV 510 E 2v–F 22r uvádí k 14. lednu 1686 odhad panství spolu s Vilémovem v hodnotě 322 733 zlatých rýnských 47 krejcarů a 1 11/16 denáru. Oproti roku 1676–77, kdy obě panství koupil za 240 000 zlatých, cena obou statků vzrostla o bezmála 83 000 zlatých. Pro srovnání, cena obrovského panství Litomyšl činila v ten čas kolem 334 000 zlatých rýnských. Viz Valenta, A.: Lesk a bída barokní aristokracie, s. 210, ten uvádí odhad obou carettovsko-millesimovských statků na s. 214. Dále Kilián, Jan: Martin Maxmilián z Golče (kolem 1593–1653). Císařský generál ve věru třicetileté války. České Budějovice 2010, s. 195–197; Beneš, F. (ed.): Berní rula 10. Kraj Čáslavský I., s. 91–105; Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, s. 165–166 a 206. V rule je nastíněna přibližná proměna panství v pozn. 18 na s. 166; Sedláček, A.: Hrady XII. Čáslavsko, s. 271–273 a 327–328; Kol. autorů, Hrady VI. Východní Čechy, s. 105–106 a 129–130; OSN X., s. 257; OSN XIII., s. 220 aj. **Hvozdany**: Sedláček, A.: Hrady XI. Prácheňsko, s. 262 a Kol. autorů: Hrady V. Jižní Čechy, s. 81 a 123. **Chodov a okolní statky**: Bartoň, Jiří: Chodovská tvrz. K historii Prahy 11. Praha 1996, s. 44–49; Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze Království Českého, Díl XV., Kouřimsko, Vltavsko a J. Z. Boleslavsko. Praha 1998, s. 236 nebo Kol. autorů: Hrady VII. Praha a okolí, s. 36 aj. **Kosova Hora a Červený Hrádek – část (panství Vysoká)**: Masák, Antonín: Starožitné město Sedčany a jeho okolí v kraji Táborském, Památky archeologické a místopisné, Díl IV., 1860, s. 84; Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, s. 586–587 a pozn. 30–37; Kočka, Václav: Dějiny Rakovnicka. Rakovník 2009, s. 605; Sedláček, A.: Hrady XV. Kouřimsko, Vltavsko a J. Z. Boleslavsko, s. 220, 222, 223 a Kol. autorů: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Díl IV., Západní Čechy. Praha 1985, s. 53–54, 155. **Košetice**: OSN XVII., s. 353; Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, s. 188; Kol. autorů: Hrady VI. Východní Čechy, s. 216–217. **Olešná**: nejvíce Kočka, V.: Dějiny Rakovnicka, s. 598–633, obzvlášť s. 605 a Levý, František: Dějiny královského města Rakovnicka. Rakovník (reprint) 2010, s. 387–388; dále Sedláček, A.: Hrady VIII. Rakovnicko a Slánsko, s. 89–90; Kol. autorů: Hrady III. Severní Čechy, s. 358–359; Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, s. 575–576 a pozn. 16, dále též s. 586, pozn. 30. K tématu i Skalická, Eva: Šlechtické rody na Rakovnicku. Rakovník 1998, s. 79–84. **Peruc a Telce**: Neudertová M.: Peruc a okolí v proměnách času, s. 59–60 a 64; Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, s. 691; Kol. autorů: Hrady III. Severní Čechy, s. 372 a 465; Sedláček, A.: Hrady VIII. Rakovnicko a Slánsko, s. 218, 226–228. **Předboř**: Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, s. 341, 746 a 748; Sedláček, A.: Hrady XV. Kouřimsko, Vltavsko a J. Z. Boleslavsko, s. 209; Kol. autorů: Hrady VII. Praha a okolí, s. 154–155.

Vilémov – tak trochu nový domov?

Vilémov (v těsném sousedství Golčova Jeníkova) si pořídil hrabě Karel Leopold místo Vlachova Březí a tuto akvizici se mu podařilo uchovat. Vilémov získal r. 1676 v době, kdy se mu nabízela též koupě Golčova Jeníkova. Tento statek získal (s Golčovým Jeníkovem), jak sám píše, jako „*welmi spuslý, a zruinyrowaný*“ za 60 000 zlatých rýnských od barona Matyáše Gotfrída z Wunschwitz, který sám přesídlil do Karlova dosavadního sídla ve Vlachově Březí.⁸⁹

O statku Vilémov (tehdy se statečkem Jitkov) se v r. 1654 v berní rule uvádí, že jej tvořilo městečko Vilémov a 12 vesnic s 52 osedlými a asi 161 hospodáři. V r. 1657 však bylo panství zmenšeno pouze na městečko a 9 vsí se 40 osedlými, jejichž počet se ale s odstupem třicetileté války zvětšoval. Podle rozhodnutí hraběcí rodiny se vilémovské panství stalo (zdá se, že k tomu došlo teprve až po r. 1684) fideikomisním neboli majorátním či chceme-li svěřeneckým statkem. Fideikomis, jak je známo, byl rodinnou institucí pro trvalé majetkové a tím i sociální zajištění členů jeho rodu, jejíž zřízení potvrzoval panovník. Toto zřízení rodu Caretto-Millesimo doposud citelně chybělo, ačkoliv na něj myslela již Karlova zámožná sestra Sylvie Kateřina, hraběnka Černínová a následně markraběnka z Bádenu a Hochbergu (†1664), která na něj ve své závěti pamatovala částkou 100 000 zlatých rýnských, za něž mělo být pořízeno některé panství v Čechách. Oficiálně byl tak rodový fideikomis založen již na počátku r. 1660, kdy císař a král Leopold I. vydal své svolení a Sylvie Kateřina sepsala svou poslední vůli.⁹⁰ Reálně vytvořen byl ale až po několika desetiletích od její smrti.

Vilémov viz v následujících poznámkách. **Vlachovo Březí**: Sedláček, A.: Hrad, zámky a tvrze Království českého, Díl VII., Písecko. Praha 1996, s. 230–232 a TÝŽ.: Hrad XI. Prácheňsko, s. 276; Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, s. 561 a 570; Haas, Antonín (ed.): Berní rula – svazek 28. Kraj Prácheňský II. Praha 1954, s. 824–830, 939; Poche, E. a kol.: Umělecké památky Čech, Díl 4. T–Ž. Praha 1982, s. 242–243; Kol. autorů: Hrad V. Jižní Čechy, s. 210 – tam však chybný rok odprodeje Vlachova Březí, dále k témuž statku s. 31, 35, 120, 221.

⁸⁹ Citace dle NA, SM, inv. č. 2219, M 38/20, kart. 1481, Pag. 2, list Karla Leopolda z 25. února 1683. Zde i kupní cena panství. Wunschwitz je často psán německy jako Mathias Gottfried, česky je někdy psán i jako Matyáš Bohumír z Vunšvic. Z ceněné genealogicko-heraldické sbírky jeho syna Gotfrída Daniela z Wunschwitz (*1678, †1741) jsem velmi čerpal, jak již výše naznačeno. K jeho osobě a rozbor jeho sbírky viz novější podrobná práce: Woitschová, Klára: Gottfried Daniel Wunschwitz, sběratel, heraldik a genealog. Praha 2011. Tam i zmínka ke směně statků mezi Wunschwitzy a Caretto-Millesimy na s. 34. K zisku Vilémova též NA, Wunschwitz, složka Caretto-Millesimo, inv. č. 149, (sešit Pag. 4).

⁹⁰ K fideikomisu, jehož oficiální jméno znělo „*Vilémov a Leškovice*“ viz NA, Fideikomisní spisy, kniha č. 1, Pag. 343–387. Leškovice byly blízkým, později připojeným statečkem, který se skládal ze vsí a dvora. Původně Leškovice patřily pod panství Golcův Jeníkov. Viz např. Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, s. 165. Vilémov se změnil na fideikomisní statek až v období po r. 1684, jak vyplývá z vyjádření úředníků z 8. července 1684. Peníze určené na zřízení fideikomisu byly v ten čas vázány na statky hraběte Karla Leopolda. Viz NA, SM, inv. č. 2219, sign. M 38/20, kart. 1481, Pag. 254–259. V r. 1683 se též píše, že hrabě má prodat pro uspokojení věřitelů vedle panství Jeníkov, Hostačov, Čakovice i Vilémov, což by přirozeně nešlo, pokud by již tehdy byl Vilémov statkem svěřeneckým. Viz NA, SM, inv. č. 2219, sign. M 38/20, kart.

Panství Vilémov nebylo, jak jsem již výše uvedl, nijak velké a v době Karla Leopolda čítalo vedle městečka Vilémova (s panským sídlem) jen 8 dalších vesnic, které v r. 1686 udávají desky zemské. Teprve později bylo lehce rozšířeno, a když bylo přeměněno ve svěřenecké panství, řadilo se pouze k menším reálným fideikomisům. Jen pro názornost – k jednomu z největších fideikomisů v zemi patřil velkostatek Jindřichův Hradec. Ten jako součást jednoho ze dvou fideikomisů držel hraběcí rod Slavatů z Chlumu a Košumberka. V r. 1654 patřilo Slavatům v rámci jindřichohradeckého panství dvě města, pět městeček a 96 vesnic spolu s astronomickým počtem 1545 osedlých. Panství vilémovské odpovídalo velikostí zhruba nedaleké Lipnici nad Sázavou či Pacovu hraběnky Johany Eusebie Barbory, která ovšem měla podstatně více osedlých, tj. byla více obydlena. Proto hrabě Karel Leopold původně zamýšlel trvaleji propojit Vilémov se sousedním panstvím Jeníkov-Hostačov, a snad tento sjednocený statek, dle mého názoru, přemýšlel proměnit v rodový fideikomis. To se mu však, jak jsem již výše osvětlil, nezdařilo. Prozatím byl Vilémov alespoň dočasně spravován s jeníkovským panstvím, čímž se mj. ušetřilo na nákladech správy.

Vedle Prahy, Pacova, Vlachova Březí (do 1676), Hostačova, svých Čechtic nebo Vídně bylo městečko Vilémov dalším ze sídel, kde Johana Eusebie Barbora jistě občas pobývala. I když místo z počátku, pro skrovnost tehdy malého zámečku, nepatřilo mezi trvalá sídla rodu. Manželé s dětmi trvaleji sídlili na jiných vhodnějších objektech. Protože vilémovský zámek nebyl výstavný a v polovině 80. let 17. století je popisovaný jako zchátralý, nechal ho nový majitel – Karlův syn, hrabě Václav Ferdinand z Caretto-Millesimo – přestavět a zvětšit. K tomu došlo brzy po r. 1689, tj. po smrti Karla Leopolda. Dosavadní zámeček s devíti sály začlenil majitel do nové větší patrové stavby, které v přízemí dominovaly barokní arkády. Ani tato budova však později nepostačovala, a tak zámek byl opětovně zvětšen a přestavěn, až získal kolem poloviny

---

1481, Pag. 322–323. To, že Vilémov ještě nebyl v ten čas fideikomisem, potvrzuje i Karlova listina jeho dluhů z 23. 3. 1683. Viz NA, SM, inv. č. 2219, sign. M 38/20, kart. 1481, Pag. 353–354. Povolení zříditi fideikomis vystavil císař a král Leopold I. dne 23. ledna 1660, Sylvie Kateřina sepsala testament 12. února 1660 v Praze. Extrakt ze závěti Sylvie Kateřiny, jež se týká fideikomisu viz NA, SM, inv. č. 2219, sign. M 38/20, kart. 1481, Pag. 203; k fideikomisu dále list císaře Leopolda I. ze 4. června r. 1684. Viz NA, SM, inv. č. 2219, sign. M 38/20, kart. 1481, Pag. 240; Dále k panství Vilémov DZV 191 D 12r–D 12v, týkající se r. 1672. Tehdy panství čítalo ještě 1 městečko a 9 vsí. Z literatury ke carettovo-millesimovskému fideikomisu podrobně např. Valenta, A.: Lesk a bída barokní aristokracie, s. 49, 52, 57, 58, 213, 214, 261. Přehled českých fideikomisů je na s. 260–262. A. Valenta uvádí na s. 213, že šlo nakonec o fideikomis smíšený, tj. pozemkový i peněžní, a že na Vilémově vázl kapitál dalších 110 000 zlatých, takže hodnota vilémovského majorátu činila 210 000 zlatých rýnských. Cenné informace k fideikomisu i Pospíšil, J.: Milostný obraz P. Marie Millesimovské, s. 314–315 a 397–398. Dále k panství Beneš, F. (ed.): Berní rula 10. Kraj Čáslavský II., s. 654–663; Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, s. 198; Ke zřizování fideikomisů a o jejich důležitosti atd. např. Maťa, P.: Svět české aristokracie, s. 134–135, 439, 536, 539, 567–570, 588, 733–734, 738. K fideikomisu Slavatů viz s. 568, 895 a Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2, s. 57–59.

18. století svoji přibližnou současnou podobu honosného venkovského sídla na půdorysu T s přilehlým čestným dvorem a přilehlou francouzskou zahradou.⁹¹ Společní potomkové hraběte Caretto-Millesimo a hraběnky ze Žďáru pak udrželi nevelké fideikomisní panství Vilémov až do r. 1852, kdy rod Karla Leopolda vymřel po meči jejich praprapravnukem Josefem (*1788, †1852). Poté přešel r. 1856 po soudním sporu vilémovský fideikomis na příbuzné – rod baronů Rejských z Dubnic, který zámek i s okolím po r. 1990 restituoval a uvedl do řádného stavu.⁹²

Těžké časy rodiny Caretto-Millesimo

Jestliže hraběti po delší dobu jeho majetkové transakce vycházely a částky na životní standard byly relativně vyrovnané, pak na sklonku života se setkal s neúspěchem a nakonec krachem. Životní styl, četné přírodní pohromy a špatně odhadnuté majetkové transakce na splátky vedly k tomu, že se předloužil a na jeho statky byla r. 1683 uvalena vnucená správa – sekvestrace. Pod tu byl obvykle převeden dlužník, který dlouhodobě nesplácel své závazky a jednalo se o mnohem citelnější postih než v případě jednostranné exekuce části majetku. O sekvestraci rozhodoval panovník na základě projednání v České dvorské kanceláři. Hrabě Karel Leopold a následně jeho hlavní dědic – nejstarší syn Václav Ferdinand – byli opatřením omezeni v nakládání s příjmy ze svého majetku. Tento omezující fakt byl pro šlechtice vysloveně ponižující a tehdejší vysoká společnost hleděla na takto postižené jedince s velkým despektem. Rod musel ve snaze zabránit celkovému bankrotu odprodat velkou část svého majetku⁹³ a nechat část svých příjmů vyplácet věřitelům. Rodina byla nucena zůstat v sekvestraci až do r. 1702, tj. po bezmála 20 let.⁹⁴

⁹¹ K Vilémovu viz již předešlá pozn. a NA, DZV 510 E 2v–F 22r. Zde najdeme odhad a popis panství Vilémov k 14. lednu 1686 vč. počtu vsí. Tehdy bylo panství, skládající se z městečka Vilémov, malého zámku, 8 vesnic a 3 panských dvorů atd., odhadováno na 73 469 kop grošů 15 grošů a 1 3/8 denáru (viz F 22r). Dále Sedláček, A.: Hradý XII. Čáslavsko, s. 296; Kol. autorů: Hradý VI. Východní Čechy, s. 526–527; Birnbaumová, A.: Soupis památek historických a uměleckých XLIV., s. 344–364; Vlček, Pavel: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků, s. 496–497; Poche, E. a kol.: Umělecké památky Čech 4, s. 227–229 a drobně OSN XXVI., s. 695.

⁹² NA, Fideikomisní spisy, kniha č. 1, Pag. 344, 346; NA, Dobřenský, složka Caretto de Millesimo, inv. č. 132; Rieger, F. L. – Malý, J. (red.): Slovník naučný. Díl pátý, s. 335 (Někdy je poslední člen rodu omylem psán jako Jan Josef). K novodobým osudům vilémovského zámku a jeho majitelů Votýpka, Vladimír: Návraty české šlechty. Praha-Litomyšl 2000, s. 371–389. K převodu panství na Rejské z Dubnic (jindy se píše jako Rajský z Dubnic, Reisky z Dubnitz či jako Rejský z Dubnic) podrobně Pospíšil, J.: Milostný obraz P. Marie Millesimovské, s. 397–398.

⁹³ Např. výše nastíněný případ Golčova Jeníkova-Hostačova.

⁹⁴ Viz NA, SM, inv. č. 2219, kart. 1479–1481, (majetek a sekvestrace rodu Caretto-Millesimo). Pro srovnání, např. v kart. 1481 pod sign. M 38/20 je na Pag. 63 či 356 uvedena suma veškerého jmění hraběte v r. 1683 v úhrnu 554 876 zlatých rýnských 26 krejcarů. V ten čas v tzv. „*Specificati vssech dluhúw J. M. Pana Karla Caretto hrabiete Millesimo*“ dosahují dluhy bezmála

Caretto-Millesimovi však nebyli jedinou rodinou, které se něco takového přihodilo. Vždyť život v dlužích byl pro šlechtu doby baroka více jak příznačný a velká část aristokracie se s občasnou či dlouhodobou platební neschopností také setkávala. Od sklonku 17. století byly exekuce a sekvestrace velmi časté a ohrožovaly v základech nemalou část aristokratické společnosti. V sekvestraci např. skončila v první polovině 18. století vlivná a nesmírně bohatá hrabata Buquoyové, dále bratři Libštejnští z Kolovrat nebo hrabata Trauttmansdorffové. Dluhům a rozprodeji majetku se r. 1733 dokonce nevyhnula i doposud „pohád-kově“ bohatá hrabata Černínové z Chudenic.⁹⁵

Jak již bylo uvedeno, zřizování fideikomisů bylo úzce svázáno s panovníkovým souhlasem, neboť takový nový svěřenecký majetek se poté nacházel ve zvláštním ochranném režimu, jenž zadržoval přímý útok případných věřitelů na toto jmění. I díky této skutečnosti bylo pro rodinu zachráněno fideikomisní panství, kterým byl nakonec prohlášen Vilémov. Historik August Sedláček o tom zpravuje: „*Když panství Jeníkovské od věřitelů uchráněno, zachráněno pro rodinu Vilémov, protože svěřenství rodinné 100 000 fl. na panství bylo pojištěno a v té sumě Vilémov odhadán.*“⁹⁶

Johana Eusebie Barbora sice vlastnila značný majetek – např. rozlehlé panství Čechtice-Křivsoudov v blízkém Posázaví (do r. 1694) a dále užívala doživotně Pacov. Navíc r. 1688 zdědila konečně i onu (později rozšířenou) pětinu rodového kladenského (kladensko-červenoújezdeckého) dominia, ale tento majetek byl vázán jen na její osobu a manželovi zřejmě více finančně pomoci nemohla či možná ani nechtěla, aby neohrozila vlastní jmění.⁹⁷ Je ale zajímavé, že výše zmiňovaného majetku se zbavuje právě v 90. letech, když byl rodový statek jejich vlastních i nevlastních potomků stále v sekvestraci a její dospívající děti potřebovaly nabýt vlastní majetkové základny.

Úplný krach rodině zcela nehrozil, neboť si rod udržoval dostatečné postavení a vazby, aby získal pomoc u jiných přátel či příbuzných a doposud měl čím ručit. Navíc tu byla i ona hypotetická pojistka v majetku Johany Eusebie Barbory, která mohla pomoci. Rod se díky zeštíhlení majetku a tím i umoření nejhorších dluhů ze sekvestračního režimu dostal sice až v r. 1702, ale již v 90. letech 17. století, po splacení největších pohledávek, si mohl dovolit utrácet více.

---

400 000 zlatých rýnských! Viz NA, SM, inv. č. 2219, sign. M 38/20, kart. 1481, např. Pag. 278 a 254.

⁹⁵ Ke krachu jiných rodin např. Maťa, P.: Svět české aristokracie, s. 131; Valenta, A.: Lesk a bída barokní aristokracie, např. s. 118–126 je o dlužích a sekvestraci šlechty.

⁹⁶ Citace dle Sedláček, A.: Hradý XII. Čáslavsko, s. 296. U částky je zkratka fl. – což znamená floren neboli zlatý. V 17. stol. obvykle zlatý rýnský. Viz pozn. 45.

⁹⁷ Manželovi občas vypomohla se ziskem potřebných financí též např. tím způsobem, že od něj odkupovala menší části jeho osobního majetku. Tak se např. stalo 1. června 1680, kdy za 5 000 zlatých rýnských (což již byla např. hodnota jedné vesnice) koupila od chotě Čížkovskou vinici na panství Lovosice v severních Čechách, kterou před časem zdědil. Viz NA, DZV 396 N 8r–N 10r.

Nevlastní Johanin syn Václav Ferdinand se totiž právě v té době pustil do velkorysé přestavby vilémovského zámku. Zámek měl být náhradou za jiná sídla, kterých se rod musel v nových poměrech sekvestrace vzdát a pro rodinu se tak stal natrvalo hlavním místem pobytu.

Zbožnost a podporovaný kult Panny Marie Millesimovské

Podobně jako její sestry⁹⁸ či bratr František Adam Eusebius druhý říšský hrabě ze Žďáru byla i Johana Eusebie Barbora v rámci rodinné tradice velmi zbožná. V nové rodině pěstovala, vedle původního rodinného kultu P. Marie Pomocné, především kult divotvorné Panny Marie Vladimírské. Hraběcí manželé též podporovali na svém jeníkovském panství kult Panny Marie Jeníkovské neboli Loretánské, který vedle nich šířili v jeníkovském loretánském areálu především tamní jezuité. Vedle toho věnovala pozornost kultu sv. Anny či sv. Barbory. V Pacově hraběnka stála, jak již bylo výše řečeno, za stavbou poutní kaple sv. Anny a též přestavěla pacovský kostelík sv. Barbory. Vedle toho kult sv. Barbory – patronky horníků, architektů či pomocnice ve smrti a nouzi, podpořila r. 1707 založením bratrstva sv. Barbory.⁹⁹

Mnohem více se však do hraběněčina života vepsal kult Panny Marie Vladimírské, proto se u něj na chvíli zastavíme. Rodina Caretto-Millesimo vlastnila po delší čas kopii slavné vladimírské ikony. Její kult vyznávali členové rodu po celé generace, proto bylo plátno zvané též obrazem „*Panny Marie Millesimovské*“. Památky si rodina velmi vážila, neboť ji z Itálie do Čech přinesl Karlův otec hrabě Štěpán z Caretto-Millesimo.¹⁰⁰ Obraz nepředstavoval jen náboženský předmět, ale byl tak trochu i hmotnou upomínkou na původní vlast. Stal se doslova rodinnou „relikvií“, podobně jako tomu bylo v rodině Žďárských v případě dotýkané kopie malby Panny Marie Pomocné neboli Pasovské, kterou Johanini rodiče přivezli do Čech v r. 1622. Tento žďárský rodinný obraz získala nakonec Johanina sestra – baronka Hýzrllová z Chodů, pod jejímž patronátem

⁹⁸ Marie Maximiliána Eva Terezie Slavatová z Chlumu a Košumberka, podruhé provdaná Hýzrllová z Chodů, Terezie Eleonora z Ugarte, Polyxena Ludmila Švihovská z Rýzemberka, podruhé provdaná ze Šternberka.

⁹⁹ K P. Marii Jeníkovské ad. např. Mihola, Jiří (ed.) a kol.: Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu. Brno 2010, s. 103, 108–110. Na s. 103 je rytina s jeníkovskou loretánskou soškou P. Marie a s erbem hraběte Karla Leopolda z Caretto-Millesimo a rodovou orlicí hraběnky Johany E. Barbory, rozené ze Žďáru. K Pacovu Černý, J.: Poutní místa jižních Čech, s. 158–159.

¹⁰⁰ Materiály k obrazu, především k první třetině 18. století např. NA, APA I, složka L III C 1,2/1, kart. 2055, Millesimo. Podrobněji k obrazu za hraběnky a za jejich synů viz tamtéž, list Jana Ignáce hr. z Caretto-Millesimo z 10. března 1724. O obrazu souhrnně Royt, Jan: Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století. Praha 1999, s. 67–69 a Pospíšil, J.: Milostný obraz P. Marie Millesimovské, s. 309–316 a s. 393–398. K původu obrazu s. 309, 310, 312–313. Ve studii J. Pospíšila jsou ovšem jisté omyly (kolem Pravonína).

stál u vzniku jednoho z nejskvostnějších a nejslavnějších poutních míst v království, chrámu na Chlumku u města Luže.¹⁰¹

Také další Johanina sestra, Polyxena Ludmila baronka Švihovská z Rýzmbereka, posléze provdaná hraběnka ze Šternberka, uctívala spodobnění Panny Marie Pomocné. To bylo ikonograficky totožné s rodovým obrazem hrabat ze Žďáru. Pro plátno vystavěla poutní kostel ve Skočicích u Vodňan, který se již za jejího života zařadil mezi značně populární cíle poutníků v jižních Čechách.¹⁰² Nákladnými církevními podniky, jež jsou spjaté s Bohorodičkou, prosluli i další hraběncini sourozenci, což mj. dokládá hlubokou oddanost mariánskému kultu ve žďárském rodě.

Po mnoho desetiletí byla ikona Panny Marie Millesimovské chována přímo při hraběcí rodině, respektive při hlavě rodiny. Rodina však také občas ikonu vystavovala veřejně účtě, aby podpořila katolické směřování obyvatel a jistě i proto, že se jednalo o prestižní počín. Tak se např. stalo při jednom pobytu Johaniny rodiny v Praze, kde byl obraz po jistou dobu vystaven v chrámu Nanebevzetí Panny Marie a sv. Karla Velikého na Karlově, tj. na jednom z církevně nejvýznamnějších míst tehdejší Prahy. Dalším důvodem, proč byl obraz prezentován právě zde, mohl být dle mého názoru i fakt, že rodina měla svůj dům na Novém Městě pražském, tj. blízko Karlova. Zde vydržovala kněze, jenž před obrazem denně sloužil mši, čímž rodina napomáhala šířit slávu svého plátna. Domnívám se, že hraběnka Johana Eusebie Barbora disponovala obrazem nejpozději od smrti svého manžela (tj. od r. 1689),¹⁰³ proto je více než pravděpodobné, že právě ona jej na Karlově ze svého domu zapůjčila. Dle podkladů byl zde umístěn ještě v létě r. 1706.¹⁰⁴ Při skonu hraběnky r. 1709 však byl již opět v jejím novoměstském domě, jak dosvědčuje i její závět.¹⁰⁵

---

¹⁰¹ Naposledy Fridrich, H.: Marie Maxmiliána Eva Terezie hraběnka ze Žďáru, s. 118–121.

¹⁰² Ke Skočicím a hraběncině sestře Polyxeně Ludmile např. Černý, J.: Poutní místa jižních Čech, s. 137, 189–191; Mihola, J. (ed.) a kol.: Na cestě do nebeského Jeruzaléma, s. 143–144 a Gaži, Martin; Schwarzenbergové a „jejich“ svatá místa v předmoderních Čechách. Ke kultovním funkcím šlechty a památkám na ně. In: Gaži, Martin (ed.) a kol: Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii. České Budějovice 2013, s. 153–154.

¹⁰³ Držení hraběnkou vyplývá např. z NA, APA I, složka L III C 1,2/1, kart. 2055, Millesimo, list Jana Ignáce hr.z Caretto-Millesimo z 10. března 1724. Ke kostelu na Karlově např. Ekert, František: Posvátná místa král. hl. města Prahy. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a zbožnosti v hlavním městě království Českého. Svazek II. Praha 1884, s. 152–170. K vystavování obrazu na Karlově Pospíšil, J.: Milostný obraz P. Marie Millesimovské, s. 313–314 a Royt, J.: Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století, s. 68. Oba dva se ale mýlí v tom, že obraz byl již od r. 1706 v Pravoníně. Tomu odporuje zpráva Johanina syna Jana Ignáce, která jasně sděluje, že se obraz v Pravoníně ještě r. 1724 nenacházel. To, že malba nemohla být od r. 1706 (stále) na Pravoníně dosvědčuje i hraběnčina závět, ve které je jasně psáno, že rodinnou památku měla při sobě ještě r. 1709. Do Pravonína mohl být obraz občas hraběnkou maximálně krátkodobě zapůjčován, rozhodně tam nebyl od r. 1706 natrvalo.

¹⁰⁴ Pospíšil, J.: Milostný obraz P. Marie Millesimovské, s. 313.

¹⁰⁵ NA, APA I, složka L III C 1,2/1, kart. 2055, Millesimo, závět hraběnky z 29. ledna 1709.

Upřesňující informace o obrazu a o jeho přesunech přináší listina Johanina syna hraběte Jana Ignáce z r. 1724. Dle ní chovala jeho matka po léta rodinnou relikvii v zámku v Pacově, a poté jej nechala (poněvadž ve stáří trvale přesídlila do Prahy) přenést do svého novoměstského domu. Hrabě o tom doslova píše, že matka: „*Nejprve měla obraz Panny Marie se zvláštní úctou na svém zámku v Pacově, potom tento obraz nechala přenést do své domácí kaple v Praze. Tento obraz totiž měla ve velké úctě kvůli ochraně před ohněm, smilstvem ..., jak hraběcí rodina Millesimo, jakož i jiní. Kvůli četným zázrakům, které se staly, byl následně velebnou konzistoří po pečlivém zkoumání a schválení prohlášen zázračným a divotvorným...*“¹⁰⁶ Hraběnka následně odkázala obraz nejstaršímu synu Janu Josefovi, který jej deponoval ve své domácí kapli. Po jeho brzké smrti v roce 1716 obraz připadl prostřednímu hraběncinu synovi Janu Bernardovi, který jej z Prahy přenesl do prostécké kaple v Nemyšli (na Táborsku) a následně v prosinci 1717 do svatostánku v sousedních Hořticích, kde požíval ještě větší úcty. Po úmrtí Jana Bernarda v únoru r. 1724 zdědil uctívanou památku nejmladší hraběncin syn Jan Ignác. Ten se musel kvůli vydání obrazu přít s duchovní správou Hořtic, neboť se rozhodl umístit rodinnou ikonu na svém statku Pravonín (na Vlašimsku), který vlastnil od r. 1706. Při vyhrál a obraz tak mohl být dopraven do Pravonína, kde jej hrabě nechal umístit v kostele sv. Jana Křtitele, který se rychle stal známým poutním chrámem.¹⁰⁷

Okolo obrazu se již dříve (např. v Hořticích i v Praze) začaly dít stále četnější zázraky, díky čemuž získal pověst zázračné relikvie. Pravonínský chrám se tak stal známým poutním místem a cílem četných procesí,¹⁰⁸ což svatostánku i panství hospodářsky prospívalo. Když se po několika letech v r. 1733 Jan Ignác rozhodl vyměnit pravonínský statek za vzdálený Mladějov na Sobotecku,¹⁰⁹ rodinný obraz si s sebou již nevzal. Poutní místo v Pravoníně, s carettovsko-millesimovským obrazem tak dlouho spojené, se totiž stalo pověstným a všeobecně uctívaným. Proto se zřejmě hrabě rozhodl plátno tam ponechat, i když uvažoval i o přenesení do Mladějova. Tento fakt přivlastňování nemile nesli jeho dva synovci (Jan Václav a František Václav), kteří považovali ikonu za majetek celé hraběcí rodiny a nemínili ji ztratit. Proto navrhli, aby byl obraz přenesen na fideikomisní statek ve Vilémově. Nastal spor, který musela řešit i konzistoř

¹⁰⁶ Informace a citace dle NA, APA I, složka L III C 1,2/1, kart. 2055, Millesimo, list Jana Ignáce hr.z Caretto-Millesimo z 10. března 1724.

¹⁰⁷ NA, APA I, složka L III C 1,2/1, kart. 2055, Millesimo, list Jana Ignáce hr.z Caretto-Millesimo z 10. března 1724. K Pravonínu – statku i kostelu např. Pospíšil, J.: Milostný obraz P. Marie Millesimovské, s. 313 (zde ovšem jistě omyly); Sedláček, A.: Hradý XII. Čáslavsko, s. 204–205 nebo Poche, E. a kol.: Umělecké památky Čech 3, s. 157. K přenesení obrazu z Nemyšle do Hořtic Sedláček, A.: Hradý IV. Vysočina Táborská, s. 362, pozn. 3.

¹⁰⁸ Podrobně Pospíšil, J.: Milostný obraz P. Marie Millesimovské, s. 314; podobně Royt, J.: Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století, s. 68.

¹⁰⁹ Kol. autorů: Hradý VI. Východní Čechy, s. 393. Mladějov držel až do své smrti v r. 1736. Drob- ně k držení Mladějova Bílek, Karol a kol.: Malé dějiny Sobotecka. 1. díl. Sobotka 2008, s. 106.

Arcibiskupství pražského, jež dala za pravdu synovcům a nařídila převoz ikony do Vilémova. Pravonín však obdržel alespoň dotýkanou kopii původního obraza a tím si zachoval jistou poutnickou přitažlivost.

Do Vilémova se spodobně Panny Marie Millesimovské dostalo při slavnostním přenesení dne 28. září r. 1734 a rodina ho umístila ve farním chrámu sv. Václava. Zároveň hraběcí rod podporoval svými kroky Vilémov jako nové poutní místo. Když byl v r. 1773 dohotoven nový hlavní oltář, umístili zázračný obraz na nejvyšší místo menzy mezi honosný rokokový stříbrný rám se svatozáří. Kostel byl významným poutním místem pro celý okolní kraj a nahradil tak někdejší Pravonín, kde poutě upadly. Tento věhlas, zvyšující lesk caretto-millesimovské residence, si uchoval svatostánek až do počátku 19. století.¹¹⁰

Smrt druhého manžela a úmrtí hraběnky Johany Eusebie Barbory

Když hrabě Karel Leopold hrabě z Caretto-Millesimo cítil svůj konec, sepsal dne 6. června 1689 v Praze svůj testament, ve kterém se promítlo jeho značné zadlužení. O pět dnů později tento podnikavý, nyní zruinovaný, Johanin choť odešel na věčnost. Stalo se tak po dvou desetiletích manželství dne 11. června 1689 v Praze na Novém Městě. Hrabě zemřel ve věku 62 let a 7 měsíců a následně byl slavnostně uložen do hrobky v presbytáři vilémovského kostela sv. Václava. Tam doposud stojí hraběcí pomník se jmény a daty jeho příslušníků z let 1689–1746.¹¹¹

Jeho spekulativní podnikání mu trvalý úspěch nepřineslo, jak jsme již měli možnost zaznamenat. Hrabě nakonec zemřel ve velkých dlužích, a jen obratné vyjednávání s věřiteli a pomoc příbuzných a přátel uchránilo jeho rod před bankrotem.

Ovdovělá hraběnka z Caretto-Millesimo, rozená ze Žďáru, sepsala závěť až 29. ledna 1709 ve svém pražském domě a nechala ji spolupodepsat třem šlechtickým svědkům. Testament sepsala, aby (jak se často v testamentech analogicky objevuje) předešla případným sporům mezi svými dětmi, které by mohly propuknout po jejím skonu a rovněž proto, že si byla vědomá svého vyššího stáří. V listině se též projevilo její náboženské citění – aristokratka poručila duši Kristu Vykupiteli a doufala ve věčný život. Za svoji duši přikázala, aby bylo slouženo nejméně 2 000 mší, na něž poručila uvolnit 1 000 zlatých rýnských.

---

¹¹⁰ Pospíšil, J.: Milostný obraz P. Marie Millesimovské, s. 314–316 a 393–398; Royt, J.: Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století, s. 68–69; dále Birnbaumová, A.: Soupis památek historických a uměleckých XLIV., s. 347, 349–350.

¹¹¹ K testamentu a úmrtí hraběte Caretto-Millesimo viz NA, fond ÚDZ-L, 1689, 6. 6., Praha, Testament Karla Leopolda Carretto-Millesimo, inv. č. 1863; NA, Dobřenský, složka Caretto de Millesimo, inv. č. 132. Náhrobek hraběte s jeho údaji uvádí Birnbaumová, A.: Soupis památek historických a uměleckých XLIV., s. 358. K témuž Poche, E. a kol.: Umělecké památky Čech 4, s. 229.

V listině odkázala menší částku jezuitům, pražským žebrákům a zbytek dětem. Jak uvádí, své tři děti již dříve vyplatila, proto jim ze svého skrovného majetku odkazuje jen truhlu s penězi, kterou si měly rozdělit. Dceři Marii Josefě nadto přidala vzácné zrcadlo ze svého pokoje. Nejstaršímu synu Janu Josefovi přikhla (jak výše zmíněno) též zázračný obraz P. Marie Millesimovské, který měla v kapli, a mladšímu synu Janu Bernardovi poručila odevzdat svůj pražský dům s veškerým inventářem, ale též své dluhy. Vykonavatelem vůle ustanovila svého nejstaršího syna Jana Josefa.¹¹²

Z tohoto světa odešla hraběnka v Praze dne 1. března 1709. Tak o tom alespoň hovoří např. upřesňující zpráva barokního genealoga barona Gotfrida Daniela z Wunschwitz (1678–1741) či pozdější údaj hraběte Dobřenského v jeho sbírce.¹¹³ Stalo se tak po necelých 43 letech po úmrtí jejího prvního chotě – barona Zikmunda Jana Myslíka z Hyršova – a necelých 20 let po druhém partnerovi. Staré paní bylo v ten čas minimálně 73 či 74 let.

V genealogických archivních sbírkách nebo v literatuře se sice udává, že hraběnka byla poslední svého rodu, a že zemřela na počátku 18. století. Ovšem jen výjimečně a často spíše nepřímo (jako u A. Sedláčka) se v literatuře vyskytne rok skonu. Většina zdrojů tak naznačuje či uvádí jako datum úmrtí r. 1708, což je omyl, jak mj. dosvědčuje přesvědčivě její závět z ledna 1709 či např. dobová zpráva o její smrti od barona Wunschwitze.

Co se týče místa posledního Johanina odpočinku, byla pohřbena v Praze v tehdejšímu jezuitském chrámu sv. Ignáce z Loyoly na Karlově náměstí. Pohřeb měl – dle instrukcí, jež nebožka stanovila ve své závěti – vést její nejstarší syn Jan Josef.¹¹⁴

¹¹² Závět a citace dle NA, APA I, složka L III C 1,2/1, kart. 2055, Millesimo, závět hraběnky z 29. ledna 1709; k tématu též NA, APA I, složka L III C 1,2/1, kart. 2055, Millesimo, list Jana Ignáce hr.z Caretto-Millesimo z 10. března 1724.

¹¹³ NA, Wunschwitz, složka Caretto-Millesimo, inv. č. 149, (sešit Pag. 4) a NA, Dobřenský, složka Caretto de Millesimo, inv. č. 132. K datu odchodu hraběnky též NA, APA I, složka L III C 1,2/1 kart. 2055, Millesimo, list Jana Ignáce hr. z Caretto-Millesimo z 10. března 1724. Wunschwitz převzal údaj zřejmě přímo od hraběnciných dětí, jak naznačuje větší rozsah složky o rodu Caretto-Millesimo. K tématu jejího odchodu rozšiřující údaje v následujícím textu a poznámkách 114 a 115.

¹¹⁴ Místo odpočinku vyplývá z jejího přání v závěti i z archivních údajů o místě odchodu, kterým byla Praha. Viz např. NA, APA I, složka L III C 1,2/1, kart. 2055, Millesimo, závět hraběnky z 29. ledna 1709. Chrám sv. Ignáce ležel stejně jako hraběncin dům na Novém Městě, takže místo pohřbu je poměrně logické. Navíc zde existovaly vazby na jezuitu, se kterými byl rod Žďárských trvale spjat již od 16. století, a kteří chrám sv. Ignáce tehdy spravovali. V chrámu bylo několik krypt (zřejmě čtyři). Podle informací církevní správy tohoto svatozátku, přichází v úvahu jako nejpravděpodobnější místo odpočinku hraběnky krypta určená pro významné osobnosti, nakloněné chrámu. Toto místo se nachází v kapli Všech věrných zemřelých (dříve sv. Kříže), již se také říká Dušičková kaple, a která je umístěna hned vpravo vedle vstupu. Za tuto informaci, získanou při mé návštěvě chrámu, na jaře r. 2014, pracovníkům správy velmi děkuji. K chrámu např. Horyna, Mojmír – Ouhlíková, Petra: Kostel sv. Ignáce z Loyoly. Praha-Nové Město. Praha 2006 či Ekert, F.: Posvátná místa král. hl. města Prahy II., s. 119–133.

A co se stalo s myslíkovským Pacovem po hraběčině odchodu? Je spolehlivě doloženo, že již 25. října 1708 byli pražští karmelitáni uvedeni na toto panství. To by snad osvětlilo okolnost, proč se v hraběčině závěti neobjevila formulace o hraběnce jako o „*paní na Pacově*“. Faktem je, že v závěti pana Zikmunda Jana Myslíka z Hyršova bylo kdysi převzetí Pacova řádem karmelitánů vázáno na odchod jeho ženy z tohoto světa. Z těchto indicií vyplývá, že hraběnka, snad již jako stará a nemocná (trpěla např. slabším zrakem, což píše i ve své závěti) osoba, mohla ještě za svého života v předtuše blížící se smrti souhlasit s uvedením karmelitánů do Pacova. To nemůžeme vyloučit, tento úmysl je docela možný, měla na něj konec konců přirozené právo, které nikoho nepoškozovalo. Vždyť její carettové děti na Pacov neměly právo. Navíc příchod karmelitánů neznamená automatické převzetí, jak se mnozí autoři zabývající se tímto problémem mylně domnívají. Karmelitáni tedy přišli na Pacov již 25. října 1708, ale panství zřejmě definitivně převzali až po úmrtí hraběnky na sklonku zimy v r. 1709.¹¹⁵

Karmelitáni do r. 1720 dovedli do konce již dříve zahájenou přestavbu dosavadního pacovského zámku na klášter. K areálu přimkli půvabný barokní kostel sv. Václava a stavbu po r. 1740 nadále velkolepě přebudovali pod vedením významného architekta a stavitele Kiliána Ignáce Dientzenhofera. Ten je znám též svými třemi pracemi v historickém centru Kladna, kde postavil Mariánský sloup, krásnou centrální kapli sv. Floriana a kompletně přestavěl i někdejší renesanční zámek Žďárských ze Žďáru z druhé poloviny 16. století. Je zajímavou paralelou, že v tentýž čas, kdy v rámci velké přestavby zbořili původní žďárský zámek v Kladně, zmizely ze zemského povrchu i poslední větší pozůstatky někdejšího panského sídla v Pacově, který byl svědkem života paní Johany Eusebie Barbory a její rodiny.¹¹⁶

Hraběnka zemřela jako poslední příslušnice žďárského rodu po přeslici. A tak se skrze její smrt osudy starobylé rytířské rodiny Žďárských ze Žďáru a následně říšských hrabat ze Žďáru v českých zemích definitivně uzavřely.

---

¹¹⁵ K úmrtí hraběnky viz pozn. 113, dále Kol. autorů: Hrad V. Jižní Čechy, s. 150. Zde autoři píší, že karmelitáni přišli do Pacova v r. 1708, ale rozhodně tento příchod nevztahují přímo k úmrtí hraběnky. K převzetí Pacova v r. 1708 (a nesprávnému datu úmrtí) též Kleisner, T.: Raně barokní Pacov, s. 31. Dále k problematice Sedláček, A.: Hrad IV. Vysočina Tábořská, s. 211. Přípis úmrtí k r. 1709 udává rodokmen Caretto-Millesimů v knize: Kol. autorů: Hrad VII. Praha a okolí, s. 185. Odkaz panství v Pacově si dali karmelitáni pro jistotu znovu potvrdit císařem Karlem VI. ve Vidni dne 8. dubna 1733. Viz NA, fond Archivy zrušených klášterů-Listiny (AZK-L), inv. č. 1271, Listiny kláštera bosých karmelitánů v Pacově.

¹¹⁶ O přestavbě Pacova na klášter nověji Vlček, Pavel – Sommer, Petr – Foltýn, Dušan: Encyklopedie českých klášterů. Praha 2002, s. 408–410. Tamtéž i názorné plány postupné přestavby. K témuž Kol. autorů: Hrad V. Jižní Čechy, s. 150; Kuča, Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. IV. díl. Ml–Pan. Praha 2000, s. 928–929 a Soukup, J.: Soupis památek historických a uměleckých XVIII., např. s. 123–126 aj.

Last of the family: Johana Eusebia Barbara Imperial Countess of Žďár, married Myslíková of Hyršov, and subsequently of Caretto-Millesimo (after 1630–1709)

The study focuses on important life aspects of Baroque noblewoman Johana Eusebia Barbara Imperial Countess of Žďár, first married Baroness Myslík of Hyršov and second married Imperial Countess of Caretto-Millesimo (*after 1630; †1709). In his study, the author follows her family background, property situation and religious devotion expressed by a generous support to the Cult of Virgin Mary, especially to that of Our Lady of Mariahilf (of Passau) and later to the family cult of Our Lady of Millesimo.

The Countess, born after 1630, was raised in a strictly catholic family, which influenced her subsequent life. As well as her siblings, she ardently supported the Cult of Our Lady of Mariahilf (of Passau) and later the family cult of Our Lady of Millesimo.

Johana Eusebia Barbara first married in 1651 to one of generals from the Thirty Years' War Zikmund Jan Baron Myslík of Hyršov (*1606, †1666). The imperial general and Feldmarschallleutnant lived with his wife mostly in a chateau in Pacov. Two sons were born from this marriage, both of them, however died shortly. The second spouse was Karel Leopold Imperial Count of Caretto-Millesimo (*1626; †1689). He held the rank of the chamberlain to Emperor Leopold I and originally came from a once powerful Italian margrave family of Savona. During her second marriage Johana Eusebia Barbara gave birth to several children, of which we know three sons and a daughter. These children survived to adulthood.

Johana Eusebia Barbara of Žďár was a wealthy (and economically independent) woman. She was the owner of various estates, e. g. Pacov, Habry, Čechtice and Křivosudov or a part of the former family estate of Counts of Žďár (dominion in Kladno and Červený Újezd). At the end of 17th century she was forced to sell most of her estates to help her indebted children.

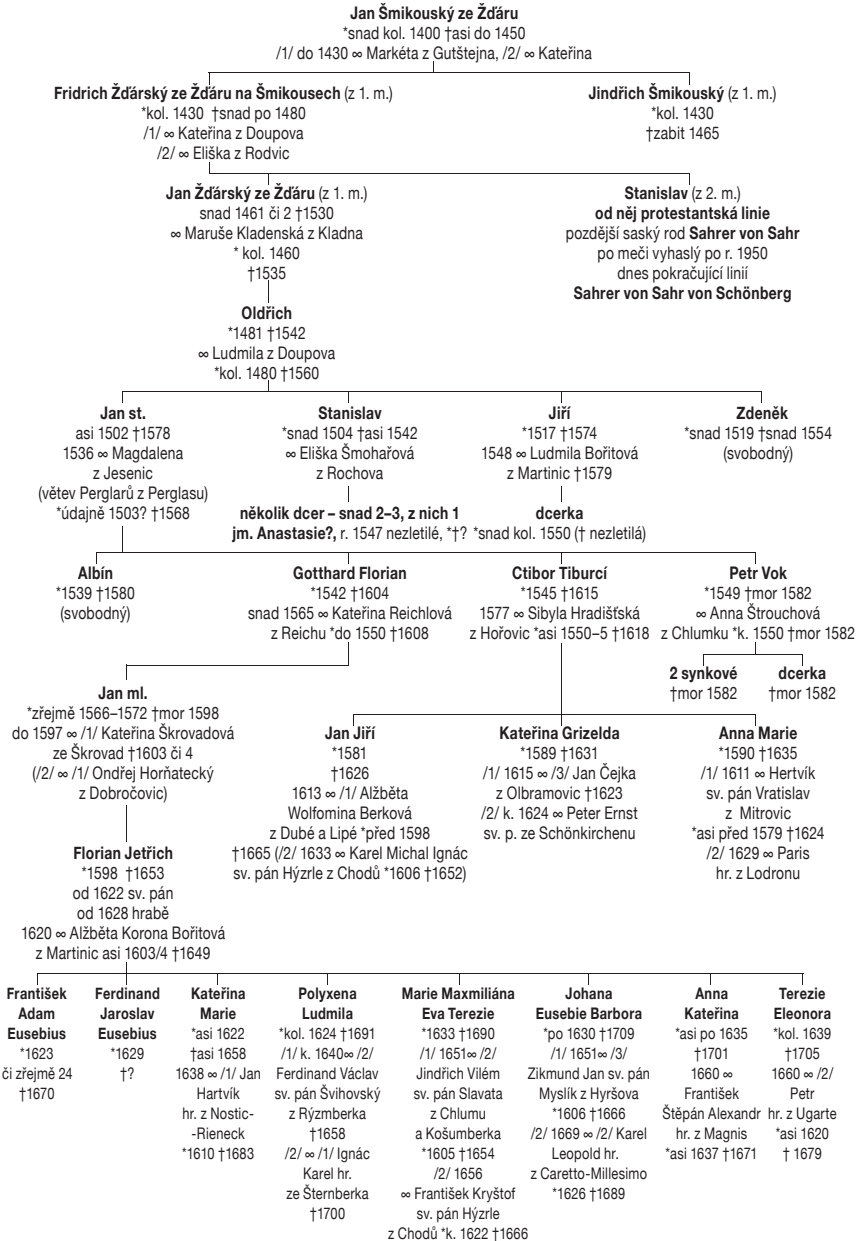
Leztes Familienmitglied: Johanna Eusebia Barbara Reichsgräfin von Sahr, verheiratet Myslík von Hirschau und später von Caretto-Millesimo (*nach 1630, †1709)

Die vorliegende Studie untersucht die wichtigsten Aspekte des Lebens der Barockaristokratin Johanna Eusebia Barbara Reichsgräfin von Sahr, verheiratet als Freiin Myslík von Hirschau (Hirschow) und später als Reichsgräfin von Caretto-Millesimo (*nach 1630, †1709). Der Verfasser widmet seine Aufmerksamkeit ihren Familienumständen, ihren Eigentumsverhältnissen und ihrer Frömmigkeit, die in einer großzügigen Förderung des Maria-Kults Ausdruck fand, vor allem in Bezug auf die (Passauer) Maria-Hilf und später auch die Familienpatronin Maria von Millesimo.

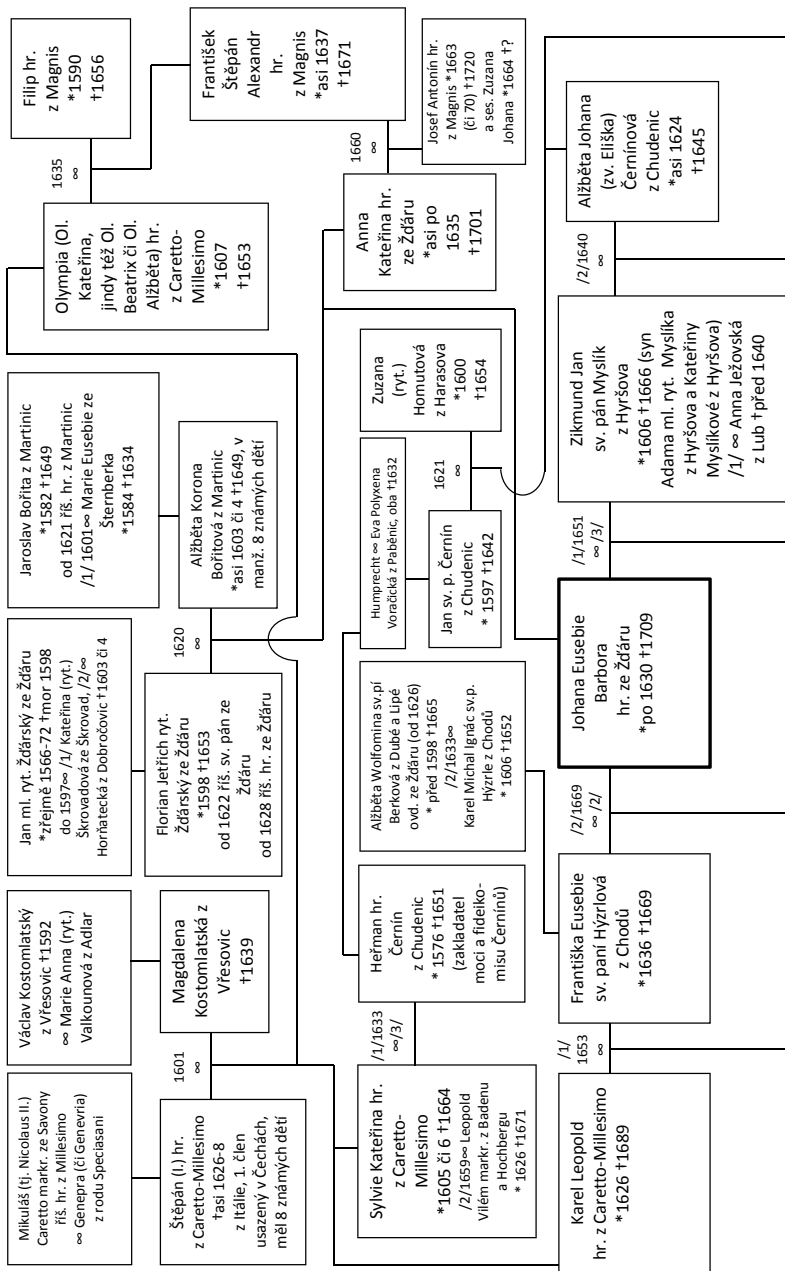
Johanna Eusebia Barbara heiratete zum ersten Mal 1651 einen der Feldherren des Dreißigjährigen Krieges. Der kaiserliche General und Feldmarschall-Leutnant Siegmund Johann Freiherr Myslík von Hirschau (Hirschow) (*1606, †1666) und die Gräfin lebten überwiegend im Schloss Pacov / Patzau. Aus der Ehe entstammten zwei Söhne, die aber als Kinder starben. Der zweite Mann der Gräfin war Karl Leopold Reichsgraf von Caretto-Millesimo (*1626, †1689). Dieser Kammerherr des Kaisers Leopold I. stammte aus einer einst einflussreichen italienischen Familie der Markgrafen von Savona. In der zweiten Ehe brachte Johanna Eusebia Barbara mehrere Kinder zur Welt, drei Söhne und eine Tochter können nachgewiesen werden. Diese Ahnen haben das Erwachsenenalter erreicht.

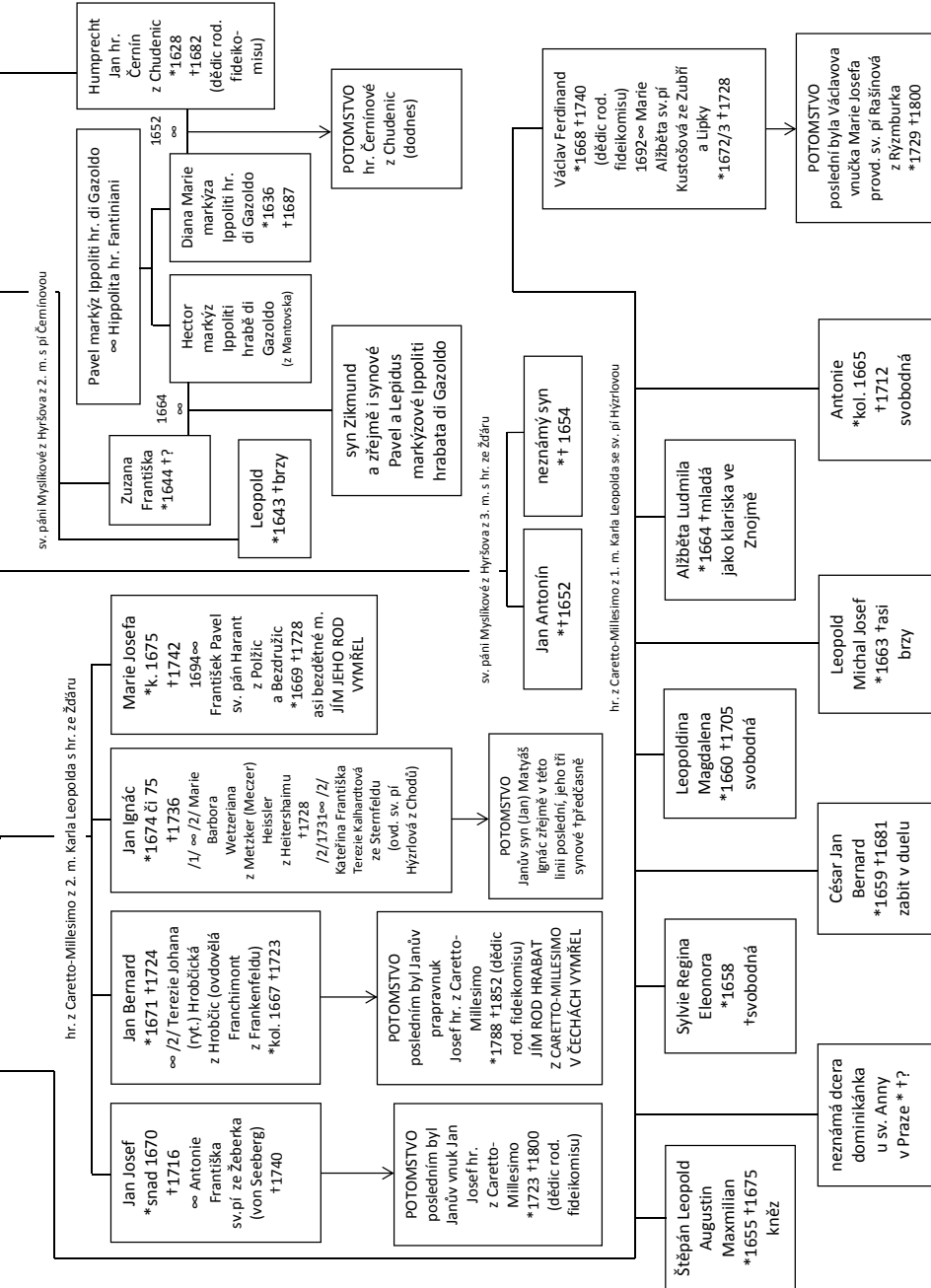
Johanna Eusebia Barbara von Sahr war lange Zeit eine sehr gut gesicherte (selbständig wirtschaftende) Frau. Im Laufe der Zeit besaß sie mehrere Herrschaften, darunter Pacov, Habry, Čechtice und Křivsoudov sowie einen Teil des Familiengroßguts der Grafen von Sahr (Dominium Kladno-Červený Újezd / Kladno-Rotaujest). Am Ende des 17. Jahrhunderts musste sie aber den Großteil ihrer Herrschaften verkaufen, um ihren verschuldeten Kindern finanziell zu helfen.

Zrevidovaný rodokmen rytířů Žďárských ze Žďáru a pozdějších říšských hrabat ze Žďáru (sestavil autor)

Rodové vazby kolem Johany Eusebie Barbory hraběnky ze Žďáru (sestavil autor)

SDRUŽENÝ ZLOČIN ČARODĚJNICTVÍ A ČESKÉ ZEMĚ

ZUZANA KOBRLOVÁ

Hovoří-li se o *čarodějnickém procesu*, předpokládá soudobá historiografie doznání alespoň k jednomu z pěti prvků tzv. *kumulatives Hexereidelikt* (*Cumulative concept of witchcraft*), kumulativnímu zločinu čarodějnictví. Tento překlad je sice odpovídající, avšak z jazykového hlediska poněkud kostrbatý. Pokud budu nadále hovořit o *kumulatives Hexereidelikt*, využiji termínu *sdružený zločin čarodějnictví*. Sdružený zločin čarodějnictví poskytuje záštitu pěti hlavním prvkům: *Teufelspakt*, tedy pakt s ďáblem, ke kterému můžeme zároveň doplnit odpadlictví od církve, *Teufelsbuhlschaft*, obcování s ďáblem,¹ *Hexensabbat*, noční sabat čarodějnic, *Hexenflug*, let povětří, a konečně pátý element *Schadenszauber*, užití škodlivé magie s negativním dopadem na hospodářství včetně domácího zvířectva, dále poté na konkrétní osoby či celé společenství.² Nutno podotknout, že takto nastíněnou charakteristiku

¹ Překlad tohoto termínu je poněkud obtížný. *Buhlschaft* lze přeložit obecně jako milostný vztah v negativním slova smyslu, například ve smyslu zakázané lásky. Nejvhodnější se mi proto jeví užití pojmu *obcování s ďáblem*, neboť tento je již v českém prostředí zaveden a užíván, avšak prozatím nebyl prezentován analogicky k termínu *Teufelsbuhlschaft*.

² „...*kumulative Tatbestandsauffassung des Hexereidelikts, bestehend aus den fünf Hauptelementen Teufelspakt (und damit verbunden Apostasie), Teufelsbuhlschaft, Hexensabbat, Hexenflug und Schadenszauber ...*“, Sauter, Marianne: *Hexenprozess und Folter. Die strafrechtliche Spruchpraxis der Juristenfakultät Tübingen im 17. und beginnenden 18. Jahrhundert*. In: *Hexenforschung* 13, 2010, s. 64. O této problematice analogicky též viz Rummel, Walter – Voltmer, Rita: *Hexen und Hexenverfolgung in der frühen Neuzeit*. Darmstadt 2008, s. 5. A dále Behringer, Wolfgang: *Hexenverfolgung in Bayern. Volksmagie, Glaubenseifer und Staatsräson in der Frühen Neuzeit*. München 1987, s. 15. Rainer Walz naopak ve svém příspěvku *Die Relevanz der Ethnologie für die Erforschung der europäischen Hexenverfolgungen* uvádí jakožto vnitřní náplň „Hexereibegriff“ pouze sabat, styk s ďáblem a pojidání malých dětí „*Hexensabbat, Verkehr mit dem Teufel, Verzehr kleiner Kinder*“. Walz, Rainer: *Die Relevanz der Ethnologie für die Erforschung der europäischen Hexenverfolgungen*. In: *Geschlecht, Magie und Hexenverfolgung*, edd. Ingrid Ahrendt-Schulte, Dieter R. Bauer, Sönke Lorenz, Jürgen Michael Schmidt (*Hexenforschung* 7, 2002, s. 67). Hansjörg Rabanser hovoří o pěti prvcích sdruženého zločinu čarodějnictví, avšak vypočítává pouze čtyři, škodlivé kouzelnictví výslovně neuvádí. Rabanser, Hansjörg: *Hexen- und Zauberverfolgung in Tirol: Neue Forschungsergebnis*. In: *Hexenforschung aus österreichischen Ländern*, ed. Heide Dienst (*Österreichische Hexenforschung*, Bd. 1). Wien 2009, s. 90. Gerhard Schormann pak rozeznává pouze čtyři skladebné elementy tohoto

termínu je možno v českém, respektive přesněji moravském prostředí, pokud je mi v současnosti známo,³ vztáhnout prakticky výhradně k severomoravským událostem z Velkých Losin a Šumperku, které se odehrály mezi lety 1678–1696.

Uvádíme-li tedy historický jev *Hexenprozesse* v plurálu pro české a moravské prostředí, pravděpodobně zkreslujeme realitu. Podle mého názoru je zde nutné užívat nikoli plurálu, nýbrž singulární formy. Správně tedy *Hexenprozess*. Tímto čarodějnickým procesem míním výše uvedené události druhé poloviny 17. století, které se odehrály na severomoravských panstvích žerotínských (Velké Losiny) a lichtenštejnských (Šumperk).⁴ Na tomto místě je také vhodné upozornit, že obě oblasti patřily do německého jazykového okruhu. Z toho učiníme předběžný a zřejmě také poněkud odvážný závěr, že jazykově české prostředí struktury obsažené v termínu *kumulatives Hexereidelikt* nevyužilo vůbec. Zdůrazňuji, nevyužilo, nikoli plně neznalo.

Vraťme se však k nedořešené problematice obsahové odlišnosti procesů s čarodějnicemi a kouzelnicemi. O procesech s čarodějnicemi již bylo řečeno, že musí obsahovat alespoň jeden z výše uvedených pěti prvků sdruženého zločinu čarodějnictví, spojený s asistencí ďábla. Proces s kouzelnicí naopak postrádá onen ďábelský obsah, jedná se veskrze o škodlivé čarodějnictví, *Schadenzauber*,

---

přechinu. Neuvádí let vzduchem, ale pouze Teufelspakt, Teufelsbuhlschaft, Teufelstanz (tj. sabat) a Schadenzauber. Schormann, Gerhard: *Hexenprozesse in Deutschland*. Göttingen 1996, s. 21, 23. Brian Levack podrobně rozebírá jednotlivé prvky cumulative concept of witchcraft s tím, že místo škodlivého čarodějnictví uvádí metamorfózy. Levack, Brian: *The witch-hunt in early modern Europe*. London 1987, s. 27–45. Gerhard Schromann označoval pojmem Hexe pouze takové osoby, které učinily doznání ke všem prvkům kumulatives Hexereidelikt. Sschormann, G.: *Hexenprozesse*, s. 23. V české historiografii k tomuto rozlišení prozatím krátce pouze viz Kreuz, Petr: *Kouzelnictví a jeho pronásledování u v jagellonské Praze, příspěvek k počátkům kouzelnických a čarodějnických procesů v Čechách*. Pražský sborník historický XL, 2012, s. 131–132.

³ Připomínám, že se potýkáme s torzovitým dochováním pramenů. Petr Kreuz v jednom ze svých příspěvků k tematice čarodějnictví hovoří vedle procesů v oblasti severní Moravy o dalších čtyřech velkých čarodějnických procesech na našem území. Jedná se o města Chomutov, Nymburk, Velká Bíteš a Žamberk. Viz Kreuz, Petr: *Der Einfluss des Rechtssystems und der Gerichtsorganisation auf Entwicklung, Dynamik und Formen der Hexenprozesse in den Böhmischen Ländern*. In: *Hexenforschung aus den österreichischen Ländern*, ed. Heide Dienst (Österreichische Hexenforschung, Bd. 1). Wien 2009, s. 231–260. Nicméně k průběhu procesů v Chomutově jsou pouze chabé zprávy, v případě Žamberku se přímo uvádí nedochování se materiálů. Struktura procesů ve městě Nymburk poté neodpovídá struktuře nastíněné výše v pojmu kumulatives Hexereidelikt a smolná kniha velkobítešská uvádí užití magických praktik s částečnou návazností obviněných žen, avšak pakt s ďáblem či lety na sabat, vyjma konkrétního letu na hřeblich pro koření, a který se dále nerozvádí, zcela absentují. Těmto procesům bude věnována náležitá pozornost níže v textu.

⁴ Jsem si vědoma možných terminologických sporů, avšak čarodějnický proces v singulární formě zároveň neznamená proces vedený pouze proti jedné osobě. Rozumím pod tímto označením soudní řízení ohraničené v čase, které zahrnuje vzájemně provázaná obvinění více osob.

avšak bez pomoci démonů.⁵ Rozlišení, byť nikoli zcela pregnantní, přejímám i v této studii.⁶

Konstrukce nebezpečné sekty ďábelských čarodějnů vychází především z prostředí církevního. V době konání Basilejského koncilu se počíná šířit obraz nových nepřátel křesťanstva po Evropě.⁷ České země v této době zažívají finální fázi chaosu husitských válek. Ačkoli čtvrtý artikel sice hovoří o hříchu i ve spojení s čarami, trest smrti nežádá. Dostatečným trestem se utrakvistům v tomto případě jeví vyloučení z eucharistické svátosti.⁸ Ani předchozí nařízení vyšlé z církevního prostředí nehovoří o trestání užívání magie ztrátou hrdla. Postihem se v souladu se zněním provinciálních statut Arnošta z Pardubic z roku 1349 stává exkomunikace.⁹ V této době však delikt čarodějnictví, ve smyslu nového diabolického čarodějnictví, není prozatím dotvořen. Přesto nařízení vypovídá o rozšířeném užívání pověřených úkonů a zařikání, včetně potřeby

---

⁵ Toto rozdělení se jeví poměrně problematickým a někteří autoři sami upozorňují, že v tomto odlišení panuje jistá neuspořádanost. Viz Labouvie, Eva: *Zauberei und Hexenwerk – Ländlichen Hexenglaube in der frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main, 1993, s. 66. Uvedená autorka snaží se o vlastní rozlišení mezi kouzelníci a čarodějnicí s tím, že právě kouzelnice sice může škodit, avšak užívá pozemské magické prostředky. Čarodějnice naopak čerpá sílu od ďábla a jako taková je tedy tato síla nadpozemská. Viz tamtéž, s. 66. Na problematický výklad pojmů upozorňuje taktéž Dieter Harmening, který v příspěvku vymezuje čarodějnice, Hexen, jakožto osoby odpadnuvší od křesťanské víry, provozující škodlivé čarodějnictví a aktivní ďábla. Hamerling, Dieter: *Dämonologie und Anthropologie der christlichen Hexe*. In: *Hexenverfolgung – Beiträge zur Forschung, unter besonderer Berücksichtigung des südwestdeutschen Raumes*, edd. Sönke Lorenz, Dieter R. Bauer. Würzburg, 1995, s. 45. Hansjörg Rabanser hovoří o čarodějnictví v případě, že se dotýká některého z pěti prvků sdruženého zločinu čarodějnictví a figuruje v něm ďábel. Kouzelníci pak připisuje škodlivé čarodějnictví či věšteství, avšak v této souvislosti uvádí i zaklínání ďábla, Teufelsbechwörung. Rabanser, H.: *Hexenverfolgung*, s. 90. Je zde patrné, že rozdíl mezi kouzelnictvím a čarodějnictvím je více tušený, než reálně přesněji definovaný. K tomu také nutno upozornit na skutečnost, kdy v dobových pramenech nalezneme označení Hexe pro osobu, kterou v souvislosti výše uvedenými odlišnosti vnímáme jako Zauberin a naopak.

⁶ Právě uvedených rozdílů si je velmi dobře vědom Petr Kreuz, který je se zahraničním bádáním dostatečně obeznámen. Změnu v jím užívané terminologii, co do jazykové českých prací, lze pozorovat ve studii z roku 2010, kdy v souvislosti s Nymburkem hovoří již o procesech kouzelnických, aniž je však blíže charakterizuje co do vnitřní významové struktury. V předešlých pracích věnovaných tomuto konkrétnímu městu užívá termínu procesy čarodějnické. Srovnej Kreuz, Petr: *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století*. Právněhistorické studie 34, 1997, s. 127–161; týž: *Poznámky k problematice pramenné základny ke studiu dějin kouzelnických a čarodějnických procesů v českých zemích v pozdním středověku a raném novověku*. *Folia historica Bohemica* 25/1, 2010, s. 93–113, konkrétně pak s. 111.

⁷ Behringer, W.: *Hexenverfolgung*, s. 76. O úloze Basilejského koncilu pro šíření nového konstruktů shodně též: Schwerhoff, Gerd: *Vom Alltagsverdacht zur Massenverfolgung, Neuere deutsche Forschungen zum frühneuzeitlichen Hexenwesen*. In: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 46, 1995, s. 362.

⁸ Medek, Václav: *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha 1982, s. 167. A dále: Macek, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích*, díl 3–4. Praha 2002, s. 446.

⁹ Šmahel, František: *Silnější než víra. Magie, pověry a kouzla husitského věku*. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 30/2, 1990, s. 35.

církyve tyto prvky ve společnosti vykořenit. Připomínám, že na podobné aktivity lze usuzovat neméně i mezi klérem samým.

Vraťme se nicméně k závěrečné fázi husitských válek. Koncil sice přinesl kompaktáta, avšak nikoli klid. Následující dlouhodobá koexistence katolíků a kališníků, později nově formovaných i nově tříštěných reformací, zaměstnává elitní vrstvy v dostatečné míře. Právě vlivu husitství a následného soužití vyplývajícího z nutnosti spíše než z tolerance, přisuzují někteří badatelé rozhodující vliv v souvislosti s neprosazením se konstruktů ďábelského čarodějnictví.¹⁰ Uvedené však neznamená půdu zcela neplodnou pro případnou recepci a rozvoj jednotlivých prvků deliktu, především pak sabatu. Potulný žák Johannes Butzbach ve svém zpětně sepsaném vyprávění o pobytu v Čechách¹¹ uvádí k městu Tábor, jakožto baště kacířských sekt, že tamní obyvatelé: „...*shromáždí se totiž ve sklepě a po kázání, když padla ona známá slova: Rosťte a množte se a tak dále, zhasnou svíce a obcují muži se ženami. Já sám jsem tam však o ničem takovém nikdy neslyšel.*“¹² Noční orgie, případně orgie při zhasnutém světle, zahrnuje v sobě konání na sabatu.¹³ Lze se tedy domnívat, že pokud by existovala vůle skutečně tento prvek údajného chování sektářů dále na základě sdruženého zločinu čarodějnictví rozvíjet, nemůžeme si být zcela jisti neúspěchem. Nicméně obdobné aspirace v domácím prostředí absentují. Nedostatečný myšlenkový substrát si v tomto ohledu uvědomoval patrně sám inkvizitor, mimo jiné autor knihy *Malleus Maleficarum*,¹⁴ vyslaný kolem roku 1500 do Čech a na Moravu, Henricus Institoris.¹⁵ S ohledem na uváděné hříšné konání zastává tento

¹⁰ Za nepříznivé pro stíhání deliktů čarodějnictví a rouhání označuje komplikované náboženské poměry Karel Malý. Malý, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 120. Taktéž Bedřich Šindelář upozorňuje na úlohu husitského hnutí a jeho důsledků s ohledem na eliminaci moci inkvizice a tím i následných možných pronásledování. Šindelář, Bedřich: *Čarodějnictví a jeho pronásledování u nás do r. 1526*. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity C 28, XXX, 1981, s. 204.

¹¹ Jedná se o pobyt v Čechách zřejmě mezi lety 1488–1494. Dvořák, Karel (ed.): *Humanistická etnografie Čech – Johannes Butzbach a jeho Hodoporicon*. Praha 1975, s. 11.

¹² Tamtéž, s. 50.

¹³ Zikmund Winter taktéž uvádí o různých sektách v Čechách, především pak o Adamitech, že: „*Při orgiích svlékali se a tančili při ohni.*“ Winter, Zikmund: *Život církevní v Čechách, kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století*, sv. 1. Praha 1895, s. 291.

¹⁴ Ke Kladivu na čarodějnice v současnosti nejlépe viz Behringer, Wolfgang –Jerouschek, Günter – Tschacher, Werner (edd.): *Der Hexenhammer. Malleus Maleficarum. Neu aus dem Lateinischen übertragen*. München, 2000. V českém jazyce poté existuje překlad Jitky Lenkové. *Malleus Maleficarum*, překl. Jitka Lenková z Lyonského vydání Kladiva z roku 1699. Praha 2000. Na značné limity českého překladu upozorňuje správně Petr Kreuz; Kreuz, Petr: *Dva překlady Kladiva na čarodějnice*. Listy filologické 125, č. 1–2, 2002, s. 139–149.

¹⁵ Co do kariéry inkvizitora, nesetkala se Institorisova iniciativní činnost v diecích brixenské či kostnické s obzvláštním úspěchem. Působení v Innsbrucku, již po vydání tzv. čarodějnické buly Innocence VIII., *Summis desiderantes affectibus*, v roce 1484, narazilo na odpor nejen u měšťanstva a šlechty, ale neméně v řadách kléru samého. Brixenský biskup vyhověl vzneseným stížnostem, nařídil propuštění všech uvězněných žen a vyzval Institorise k opuštění území diecéze. Behringer, Wolfgang.: *Hexen – Glaube, Verfolgung, Vermarktung*. München, 2009, s. 41–42.

dominikánský mnich stanovisko následující: „*Takové neřesti, připouští Jindřich (Institoris – Z. K.), nepěstují sice čeští pikardi¹⁶ ve stejné míře, ale jejich seniori, k jejichž přímé informaci dominikán odkazuje, dbají o jakousi kázeň utajenosti a svá tajemství.*“¹⁷ Pokud podmínky a mentální klima na počátku 16. století, včetně znalosti prvků sdruženého deliktu čarodějnictví, dovolovaly rozpoutání pronásledování na této platformě, Institoris mohl po mém soudu potenciál ukrytý v oněch rádcích a tím obecně příznivou konstelaci využít, neboť odpovídala vzorcům, které s velkou pravděpodobností znal.¹⁸ Ovšem, nestalo se tak, patrně s ohledem na dosavadní neznalost konstruktů čarodějnické sekty v domácím prostředí. Zde svou roli konfesijní situace, ať již napjatá, či naopak poměrně rozvolněná, jistě sehrát mohla.

Vraťme se z tohoto důvodu ještě částečně zpět v čase, do období následujícího po husitských válkách. Pozorujeme hospodářský i konfesní rozvrat, demografický pokles i stagnaci spojenou s pustnutím farní sítě. Především s ohledem na praktický kolaps duchovní správy, kde nedostatek kněží doplňuje zoufalý stav vzdělanosti kléru, pozbývá myšlenka čarodějnické sekty své důležité širitele. Právě skrze kázání se mohlo dít působení směrem k přijetí prvků spojených s novou nebezpečnou a ďábelskou sektou, nicméně situace katolického duchovenstva nebyla právě uspokojivou. Církví nestřežený prostor, neboť ani stav utrakvistického kléru nezdá se o mnoho lepším, vytváří též předpoklady pro uchování i případný rozvoj magických rituálů, proti nimž vystupovala kupříkladu ona synodální statuta prvního arcibiskupa pražského. Pověrečné praktiky mohou částečně na této platformě fungovat jakožto substituce rituálů náboženských. Určitý vliv na omezený přísun démonologických myšlenek snad lze přisoudit i počáteční skepsi vůči Římu. K tomu připojuji, že v domácím prostředí, díky absenci instituce inkvizice zaniklé právě v průběhu husitských válek,¹⁹ trestají následně i rouhače a kouzelníky ponejvíce soudy světské.

S reformací se ovšem naskytl příležitost situaci neznalosti deliktu čarodějnictví zvrátit, neboť luteráni i kalvinisté k pronásledování čarodějnictví tíhli

---

¹⁶ Tj. pravděpodobně Čeští bratři.

¹⁷ Molnár, Amedeo: Protivaldenská polemika na úsvitu 16. století. Historická Olomouc a její současné problémy III, 1980, s. 154.

¹⁸ Ačkoli připomínám, že sama kniha *Malleus Maleficarum* věnuje problematice sabatu pouze marginální zmínky.

¹⁹ Papežská inkvizice se u nás objevuje zřejmě k roku 1318. Šindelář, Bedřich: Hon na čarodějnice – západní a střední Evropa v 16.–17. století. Praha, 1986, s. 25 a 170. K tomuto roku byli taktéž jmenováni první inkvizitoři pro Prahu a Olomouc, člen minoritů, Harman z Plzně a osoba z řad dominikánského řádu, Kolda z Koldic. Částečně šlo patrně o reakci papeže na chování Jana IV. z Dražic, který podle soudu kurie neprojevoval vůči heretikům dostatek horlivosti a nedlouho před jmenováním uvedených inkvizitorů byl Jan IV. z Dražic odvolán. Sám Kolda z Koldic musel pro svou horlivost z Prahy podvkrát uprchnout, avšak valných výsledků nedosáhl ani uvalením interdiktů na hlavní město. Podrobněji viz Černušák, Tomáš – Němec, Damián – Prokop, Augustin: Historie dominikánů v českých zemích. Praha 2001, s. 85–89.

neméně. Nicméně rozsáhlý nástup démonologie, nových prvků deliktu proti Bohu ani objevení se procesů diabolického stříhu, ani po roce 1560,²⁰ nepozorujeme. Situace konfesi se stává stále nepřehlednější, také dlouhodobá sedisvakance arcibiskupství zanechá stopy. S ohledem na skutečnost, kdy perzekuce čarodějnic vykazují vztah prakticky ke všem krizovým jevům,²¹ považují neuplatnění se konstrukce čarodějnické sekty právě v 16. století za stejně tak pozoruhodné, jako určující. Určující ve smyslu nutnosti do budoucna částečně odhlédnout při interpretaci důvodů neznalosti, respektive nevyužití modelu západních pronásledování v českém a moravském prostředí, od mocenských a konfesních sporů, neboť tyto faktory nemusíme nutně předpokládat za rozhodující bariéry zamezující vstupu silnějších perzekucí na domácí půdu.²² Přínejmenším je prozatím v zásadě nelze historiograficky doložit.

Je tedy zapotřebí položit si několik otázek, respektive, otázky zcela nově vystavět. Proč české země setrvaly v určité resistenci vůči nově deklarovanému nebezpečí v podobě dábelké čarodějnické sekty, hlásanému v evropském prostředí jak katolickou, tak posléze i stranou protestantskou? Hrály v tomto ohledu mocenské a konfesijní spory na celozemské úrovni skutečně natolik stěžejní úlohu? Existují zde snad latentní předpoklady pro recepci uváděného konstruktů spojené kupříkladu s etnicitou? A můžeme jakožto historici tento problém skutečně uspokojivě vyřešit, nebo ho pouze myslet, uvažovat o něm bez nalezení relevantní pramenné opory? Odpovědět na nyní předložené otázky považují za současného stavu české historiografie v oblasti čarodějnických a kouzelnických procesů za nanejvýš obtížné. Přesto dovolím si však určitý nástin možných směrů budoucího výzkumu, a to takových, u nichž považují do budoucna jejich vlastní rozvinutí, v souvislosti s právě předeslanými otázkami, za možné.

²⁰ Připomínám stručně nejčastější dataci zde studovaného fenoménu: pronásledování čarodějnickví a kouzelnictví, bez ohledu na míru jeho intenzity, pozorujeme nejčastěji mezi roky 1430–1780, s vrcholem perzekucí mezi lety 1560–1630.

²¹ Karen Lambrecht hovoří o procesech s čarodějnicemi jakožto o indikátoru krize. Lambrecht, Karen: *Hexenverfolgung und Zaubereiprozesse in den schlesischen Territorien*. Köln 1995, s. 403. Vztah perzekucí ke krizovým jevům obecně prokázal též Rainer Walz. O tomto viz Behringer, W.: *Hexen*, s. 19.

²² Pouze velmi obecně, bez jakékoli ambice bližšího vysvětlení uváděného stavu, hovoří o nepřipravenosti českého prostředí na pronásledování čarodějnic a kouzelnic Josef Macek a Václav Medek. „*Na počátku 16. století však česká reformace ještě nevytvořila příhodné prostředí a atmosféru pro upalování čarodějnic.*“ Macek, J.: *Jagellonský věk*, s. 446. Co autor rozumí pod příhodným prostředím, není ovšem uvedeno. Stejně tak nenacházíme v textu ani zamyšlení nad příčinami tohoto stavu a jakkoli je interpretace předeslaného problému obtížná, není po mém soudu nemožné určitě příčiny alespoň nastínit. Stejně zmínky nacházíme u Václava Medka, upozorňujícího na pobyt Institorise na domácím území s tím, že sám pověřený inkvizitor pochopil, že vhodné podmínky k procesům v českých zemích nenalezne. Avšak ani zde není blíže rozvedeno předložené stanovisko. Medek, V.: *Cesta*, s. 213. Problém tedy zůstal konstatován, nikoli řešen.

Nápadný je rozsah pronásledování na teritoriích jazykově a převážně také etnicky německých.²³ Nejedná se pouze o říši, v této souvislosti hovořím neméně o pronásledování ve Slezsku či na severní Moravě ve druhé polovině 17. století. Tento jediný skutečně čarodějnický proces na domácím území, pokud je mi v současnosti známo, přímo zahrnující prvky sdruženého zločinu čarodějnictví, se odehrál právě na území jazykově německém. K tomu pozorujeme nedostatečné uplatnění se démonologie i dále na východ od domácího království. V Uhrách sice k perzekucím docházelo ponejvíce ke konci 17. a v prvních desetiletích 18. století, avšak nikoli zvláště silně a nikoli na platformě elementů diabolické sekty služebníků ďábla. Pro oblastí Ukrajiny zaznamenáváme spíše zřídka popravu za čarodějnictví či kouzelnictví. Rusko poté procesy s čarodějnicemi západoevropského diabolického charakteru nezná téměř vůbec. Jistý problém však pozůstává s oblastmi Polska, neboť zde se předpokládají hony značného rozsahu i razance, především poté v druhé polovině 17. století a na počátku století 18.²⁴ Proti možné interpretaci užívání démonologie ve spojení s etnicitou hovoří na straně druhé rozšířenost magických praktik, jež vykazují shodné rysy napříč jednotlivými evropskými zeměmi. Přesto věřím v potenciál nastíněného interpretačního východiska ve smyslu odlišného, latentně mezi slovanským obyvatelstvem skrze generace sdíleného modelu, na jehož základě nelze vzory předkládané západní části evropského kontinentu recipovat zcela.

Stěžejní roli v rámci případného přijetí myšlenkových vzorců sehrává pochopitelně transfer konstruktů čarodějnické sekty z prostředí západní Evropy, včetně zájmu o příčiny jisté blokace tohoto přenosu. Jakožto příznačný, a současně velice zajímavý, hodnotím v tomto kontextu názor již výše citovaného Johannese Butzbacha vyjadřujícího se, k pro něj kacířským husitským článkům: *„Tohle všecko by bylo asi už dávno proniklo i do našich končin, a to přičiněním farářů z Oberwesel, (...) On tam (v Čechách – Z. K.) načichl jejich bludy a vtělil je do řady svých knih, které potom vydal. Byl však donucen v Mohuči je odvolat a veřejně spálit.“*²⁵ Jedná se o cenný doklad s ohledem na šíření i zamezení přístupu nových, často kacířských, myšlenek. Za poněkud zjednodušené sice lze vnímat spojení spálení kacířských spisů a následného absolutního vyhlazení jejich obsahu, neboť v případě zničení konkrétních knih nemůžeme vždy

---

²³ Těto skutečnosti, tedy souvislosti pronásledování čarodějnic a etnicity, povšiml si ve stručnosti i Bedřich Šindelář. „A pokud i u nás toto pronásledování nabylo místy, zejména ke konci 17. století, širších, takřka epidemických rozměrů, pak hlavním dějištěm této zrudnosti byly namnoze pohraniční oblasti, osídlené do značné míry obyvatelstvem německým.“ Šindelář, Bedřich: Konec „hony na čarodějnice“ v tereziánské době u nás, SPFFBU C 17, 1970, s. 89.

²⁴ K jednotlivým oblastem východní Evropy blíže viz hesla Petra Kreuze v Encyclopedia of Witchcraft. Encyclopedia of Witchcraft – The western tradition, ed. Richard M. Golden, volume 1, 3, 4, UK, 2004.

²⁵ Humanistická etnografie, s. 49.

usuzovat na okamžité celkové odmítnutí či plné vymazání jakékoli vzpomínky na ně. Nicméně za zdůraznění po mém soudu stojí sám předkládaný mechanismus perzekuce jakožto bariéry pro recepci nových vzorů. Za zajímavé lze tedy jistě považovat, že v domácím prostředí se nejen nesetkáváme s výraznou znalostí sdruženého zločinu čarodějnictví, povětšinou, ačkoli výjimky existují,²⁶ ale k tomu se ani nesetkáváme s nikým, kdo byl v Čechách i na Moravě ochoten a zároveň schopen tento model rozvíjet v démonologické rovině, o následné aplikaci v praxi nemluvě.

Souhrnně řečeno, pro české a moravské prostředí zaznamenávám ve výsledku nikoli absolutní neznalost modelu západních perzekucí, nýbrž jeho neznalost v komplexní podobě a z toho vyplývající nedůsledné, nekontextuální či prakticky vůbec žádné uplatňování známých prvků deliktu diabolického čarodějnictví v praxi.²⁷ Otázka omezené receptce však není dosud uspokojivě vysvětlena a bude zapotřebí dalšího výzkumu.

V české historiografii se objevuje mimo jiné teze poukazující na souvztažnost perzekucí čarodějnic, respektive taktéž kouzelnic, a rekatolizačního tlaku. Po bitvě na Bílé hoře usilovala habsburská dynastie společně s katolickou církví o náboženskou unifikaci Čech a Moravy. Obyvatelstvo, z větší části nekatolické, bylo přesvědčováno ke konverzi povětšinou mírnou cestou, včetně prostřednictvím kázání členů církevních řádů. Skutečně silný odpor byl postihován dragnádami, tedy ubytováním vojska v domech protestantů. Cesta k opětovnému získání duší ovšem, jak se domnívám, nevedla v žádném případě v domácím prostředí skrze postihování nekatolíků jakožto čarodějníků, čarodějnic a kouzelnic.

Ponejprve stručně připomínám právní základ v období prvních fází rekatolizačního tažení, posilující především postavení panovníka, *Obnovené právo a zřízení zemské*, vydané roku 1627 pro Čechy a roku následujícího pro Moravské markrabství. Toto nové zemské zřízení neobsahuje přímo v textu žádné články dotýkající se čarodějnictví. Ani mezi patenty nenacházíme v 17. století žádný směřovaný proti čarodějníkům či kouzelníkům.²⁸ Nicméně k roku 1641 byl vydán v této souvislosti místodržitelství dekret pro Prahu, především pro Nové Město pražské,²⁹ vztahující se k postihování kouzelnic, hadaček

²⁶ V tomto ohledu připomínám již několikrát zde zmiňovaného Institorise, taktéž poté Jindřicha Františka Bobliga.

²⁷ Opět poukazují na výjimku Velkých Losin a Šumperku.

²⁸ Kulířová, Květa – Sander, Rudolf. Patenty. Katalog sbírek patentů Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1956. Proti čarodějnicím a kouzelnicím směřuje až patent císařovny Marie Terezie z roku 1766, který je poté nezměněn vtělen do Constitutio Criminalis Theresiana.

²⁹ Nesprávně v tomto ohledu hovoří Josef Svátek, který udává, že jmenovaný dekret směřoval především na Staré Město, Altstadt; Svátek, Josef: Hexenprozesse in Böhmen. In: Svátek, Josef (ed.): Culturhistorische Bilder aus Böhmen. Wien 1879, s. 32.

a čarodějnic, včetně doporučení přistupovat k těmto osobám skrze inkviziční výslech.³⁰ Kupříkladu dekrety reformační komise pro Prahu z let 1627–1629³¹ o čarodějnictví a kouzelnictví nejen nehovoří, ale patrně tento problém nebyl v danou dobu reflektován vůbec. Zaneprázdněnost konverzemi k tomu z větší části pravděpodobně ani neposkytovala prostor. Toto však neplatí beze zbytku o korespondenci reformační komise církevní, taktéž z let 1627–1629.³² V červenci roku 1628 napomínají komisaři hradeckého hejtmana, vedle žádosti o zajištění predikantů, aby *ďábelskou prorokyni neb čarodějnou podvodnici* ponechal ve vězení a dále vyslechl, *kdo ji k tomu navedl*.³³ Ačkoli drtivá většina dopisů komise podléhá otázkám spojených s rekatolizací, především s konverzemi, pověrečné praktiky jsou okrajově reflektovány taktéž. Domnívám se, že se zde jedná především o zmínku *mimochodem*, v rámci nařízení jiných, která jsou v danou chvíli přednostní. O jisté skepsi vůči možným magickým schopnostem dotyčné ženy svědčí i spojení *čarodějná podvodnice*. Zadržená však setrvala ve vězení nadále, dokud se, v září téhož roku, neozvala v této věci komise znovu. V případě, kdy prorokyně odmítne přistoupit k víře katolické, má být společně s jedním predikantem odeslána do Prahy.³⁴ Konfese uvězněné, ač tato nebyla zřejmě primárním stimulem jejího umístění do arestu, jak se zdá, nakonec co do důležitosti převládla nad samým podezřením z magických praktik. V druhém z nařízení se totiž již nehovoří o ďábelském umění vězněné ženy, ani o čarodějství, pouze o nutnosti přijetí pravé křesťanské víry. Taktéž není žádným způsobem naznačeno jakékoli využití zadržené jakožto exemplárního případu, včetně směřování k veřejnému potrestání odstrašujícího charakteru, kde skrze obvinění z magie dochází k nebezpečnému řetězení obviněných a následné likvidaci nepohodlných ve víře pevných nekatolíků.

Neméně důležitou otázkou pozůstává mentální klima, neboť procesy pod hlavičkou sdruženého zločinu čarodějnictví, v českém a moravském prostředí do druhé poloviny 17. století, v každodenní soudní praxi patrně zcela absentují. Nepovažují proto ani za reálně možné využít obvinění z magie k eliminaci nepřátelených konfesí, neboť platforma k provedení takových kroků nepatří k užívaným a známým vzorcům při postupu městských rad.

Podívejme se však pro úplnost podrobněji i na již zmiňovaný dekret z 16. března 1641. Tento uvádí: „...obzvláště v Novém Městě pražském, nemálo kouzedlnic, hadaček, čarodějnic a jiných jim podobných býti, a od dávných časův

---

³⁰ Dekret se nachází v Archivu hlavního města Prahy. AHMP, Sbirka rukopisů, rkp. č. 818, kniha dekretů Nového Města pražského, fol. 130v – 130r. (dále jen AHMP, Sbirka rukopisů)

³¹ Mendelová, Jaroslava: Dekrety reformační komise pro Nové město pražské z let 1627–1629. Praha 2009 (Documenta Pragensia Monographia, vol. 24).

³² Podlaha, Antonín: Dopisy reformační komise v Čechách, z rukopisů archivu arcibiskupského v Praze. Praha 1908.

³³ Podlaha, A.: Dopisy, s. 89.

³⁴ Tamtéž, s. 113.

se tu zdržující, dobrým, poctivým a pobožným lidem svými čarami a kouzly, vedle umění jim od diavla daného, (...) nemálo na zdraví i jinak škoditi a ubližovati měly ...³⁵ Nařizení vyšlé z místodržitelství vypovídá především o konstantnosti daného problému v čase. Hadačky a kouzelnice nejsou nově se vyskytujícími problémem novoměstské společnosti, naopak zde pobývají od dávných časů. Hovořila jsem výše též o slabé reflexi či přímo absenci elementů spojených s diabolickým čarodějnictvím, zde se však objevuje nadání moci od ďábla. Přesto se domnívám, že se nejedná o recepci prvků sdružených v deliktu čarodějnictví podle západoevropského vzoru, pouze o běžný úzus dotýkající se povědomí o rozdílu pozitivní moci vycházející od boha a škodlivých silách pod panstvím ďábla. K tomu připojuji skutečnost, kdy v dekretu nenalzáme sebelepší zmínky o sdružování do sekty, rozvedení paktu s ďáblem či letů povětřím. Nicméně i tak nebyly posledně uváděné prvky domácímu prostředí zcela neznámé, jak doložím níže v textu. Dále poté nepřekvapí, že působení kouzelnic a čarodějnic spojují místodržící především s prvky negativními, konkrétně s újmou na zdraví, ovšem, jak si lze povšimnout, zatížení duše hříchů explicitně vyjádřeno není. Ačkoli obava o spásu duší věřících byla zajisté na místě: „...také někteří, jsouce od narození svého katoličtí, netoliko v domácích pověrách svých při hospodářství, ale i když časem od pána Boha, buď sami, manželky a děti, aneb někdo z čeládky jejich nemocí navštívěni bývají, častokráte žehnání, voskuv a volova slévání (...) proti pánu Bohu a nařizení církve katolické římské (...) užívají, ...“³⁶ Pověřecné a magické praktiky nebyly ve společnosti věřících ničím novým, již Petr Chelčický si stěžoval, že lidé hledají útěchu stejnou měrou v magii, pojímané za ďábelskou, jako pod ochranou boží. O značné rozšířené pověřecných úkonů mezi obyvatelstvem, které tyto úkony zvláště nedémonizovalo, svědčí i výpovědi na stránkách smolných knih či radních manuálů.

Místodržitelství nařizuje purkmistrovi a radě Nového Města pražského po podezřelých ve výše uvedeném vymezení pátrat, což dříve podle stížnosti pánů nedělo, následně pak *jej*, *aneb ji* uvěznit a podrobit *tuhému tázání*, a to v zájmu zjištění doprovodných skutečností.³⁷ V celém dekretu se dosud hovořilo o kouzelnících, hadačkách a čarodějnicích jakožto osobách ženského pohlaví, až v jeho druhé půli se dočítáme, s ohledem na spojení *jej*, *aneb ji*, o vztažení těchto přečinů i na muže. Po mém soudu však lze usuzovat o primárním zacílení těchto představ směrem k ženám, jak ostatně nepřímě dosvědčují kupříkladu i *Práva městská* Pavla Kristiána z Koldína z roku 1579. Litera N. XXXVI hovoří o škodách způsobených *kouzly skrze baby*,³⁸ přičemž můžeme usuzovat

³⁵ AHMP, Sbirka rukopisů, fol. 130v.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Tamtéž, fol. 130r.

³⁸ „Mordové rozličnými způsoby aneb prostředkem rozličných příčin se vykonávají, jako trávením, kouzly skrze baby, jenž traňky (tj. prostřednictvím nápojů – Z. K.) z jiných plod

i na jistý stereotyp spojený s představou čarodějnice jakožto staré, v bídě a o samotě žijící žen.³⁹

Tresty za uvedené delikty mají padat v souladu s platným právem, a to včetně žádosti o naučení od práva vrchního, tedy od apelačního soudu.⁴⁰ Dekret končí důrazným upozorněním, spočívajícím v postihu, především finančního charakteru, Nového Města samého, pokud nebude uvedená nařízení plnit. Uváděné materiály, patenty i dekrety se, bez ohledu na reflexi čarodějnictví a kouzelnictví, neboť i sama absence těchto zmínek nese v sobě výpovědní hodnotu, vztahují nejčastěji k pražským městům.

Konkrétní případy postihování kouzelnic a kouzelníků na českém a moravském území

Nejedná se mi zde o další z řady převyprávění jednotlivých procesů proběhnuvších na území Čech a Moravy. Na konkrétních případech se pokusím o postižení shodných vývojových prvků domácího a zahraničního prostředí, včetně odlišné míry jejich recepce, ale nikoli recepce specifické, neboť toto označení nepovažuji za vhodné. Průběh procesů s čarodějnicemi, především však s kouzelnicemi, koresponduje namnoze s průběhem klasických kouzelnických procesů v západních částech evropského kontinentu. Absence některých elementů sdruženého zločinu čarodějnictví, též ve smyslu neužívání těchto prvků v soudním řízení, není v žádném případě záležitostí výjimečnou. Mnozí domácí badatelé však přespříliš nekriticky přejímají mechanismy pronásledování, jež lze vysledovat v některých sousedních zemích. Na tomto základě pozoruji poté snahu autorů převzaté vzory transportovat na prostředí české a moravské, aniž mu

---

vyhánějí, jed skupující lidem ho dovávají, studnice nakažují, rozličnými kauzly lidi suší, dobytky jich moří.“ Pavel Kristián z Koldína: Práva městská království českého a markrabství moravského – spolu s krátkou jich summou, upravitel Josef Jireček. Praha 1896, O veytržnosti, N. XXXVI., s. 326

³⁹ V souvislosti s možnou definicí tzv. typische Hexe jsou nejčastěji připomínány chudší vdovy a neprovdané ženy, zpravidla ve věku čtyřiceti a více let. Tento stav je interpretován skrze přesvědčení o zatřpklosti starých žen, nepřejících mláď, navíc žijících ponejvíce mimo kontrolu společenství, především u ovdovělých poté obecně mimo kontrolu mužů. Konkrétnější údaje co do rodinného stavu a věku představuje například pro prostor Sárška Eva Labouvie, kde 64% podíl z celkového počtu zatčených žen připadl na skupinu ovdovělých. Typická čarodějnice je poté dle uvedené autorky osobou starší padesáti let. Labouvie, E.: Zauberei, s. 173, 176. Naproti tomu australská badatelka Lyndal Roper se domnívá, podle mého názoru správně, že žádný stereotyp čarodějnice není dostatečně vhodný ke generalizaci, čili nelze ho vztáhnout na všechny případy. „*Es fällt schwer, unter denen, die verurteilt wurden, allgemeine Muster zu erkennen, kein Schema erfasst alle Fälle.*“; Roper, Lyndal: Hexenwahn. Geschichte einer Verfolgung. München 2007, s. 20.

⁴⁰ Adamová, Karolina: Apelační soud v českém království v letech 1548–1651. In: Collectanea Oposculorum. Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám. Praha 1975, s. 103–111.

tyto modely plně odpovídají.⁴¹ V opačném případě naopak pocítují domácí historikové potřebu se vůči cizím prvkům zcela vymezit a prohlásit domácí území co do průběhu procesů za neklasické či specifické.⁴² Znovu proto zdůrazňují, že vedení procesů s čarodějnicemi, kouzelnici a uživateli magických praktik v českých zemích není v rámci evropského pronásledování záležitostí jakkoli specifickou, naopak jedná se pouze o jednu z mnoha variant těchto perzekucí. K domácím prvkům nacházíme bez problémů analogické vzory v kupříkladu v Anglii či v oblastech říšských.

Na stranách následujících, které budou věnovány konkrétním příkladům ze smolných knih a pramennému materiálu aktového i literárního charakteru, nepůjdu cestou běžného přepisu nahodile zvolených případů užívání magie. Jednotlivé procesy předložil v minulosti v dostatečně šíři kupříkladu Jindřich Francek ve své práci *Čarodějnické příběhy*.⁴³ Josef Kočí a Bedřich Šindelář pak přistupují k archivním materiálům namnoze chaoticky. Jak již bylo uvedeno výše, české a moravské prostředí sdružený zločin čarodějnictví výrazněji neabsorbovalo, především pak v obzvláštní míře neznalo a z tohoto důvodu ani neužívalo v soudním řízení. Nicméně tato skutečnost není skutečností zcela

⁴¹ Pro příklad cituji Ivana Štarha a jeho příspěvek k procesům ve Velké Bíteši. „*Většina obviněných z čarování byla odsouzena jen proto, že žila v době, v níž byl nejvyššími církevními orgány (a světské soudy to převzaly) vyhlášen nesmiřitelný boj s čarodějnicemi – osobami spolčenými s ďáblem. Všechny ty čarodějnické úkony, k nimž se obviněné osoby přiznaly a nad nimiž se dnes můžeme jen trpce pousmát, mohly být popsány jen za příspěvní útrpného výsledku a s náповědou vyslychajících.*“; Štarha, Ivan: Velkobítešské čarodějnice – K poznání dějin „duchovního moru“ na západním Brněnsku. Vlastivědný věstník moravský LII, sešit 2, 2000, s. 154. Příspěvek vztahený na prostor moravský obsahuje hned několik nepřesných generalizací. Církevní orgány do perzekucí magických praktik v českém prostředí reálně nezasahovaly, snad jen nepřímo docházelo k jejich občasnému pranýřování v traktátech a kázáních. Všechny ty čarodějnické úkony pak nelze v žádném případě, s ohledem na smolnou knihu Velké Bíteše, označit za následek prostě raně novověké imaginace vnucené prostřednictvím mučení. Výpovědi jsou z větší části jistě reálnými událostmi, v žádném případě poté nevynucenými sugestivně kladenými otázkami, které domácí prostředí neuplatňovalo či přímo neznalo. Stejně tak je možno v souvislosti s přejímáním generalizací zahraničních vzorů upozornit na Josefa Svátka. Kupříkladu, pro české prostředí bylo krajně netypické, na rozdíl od prostředí říšského, žádat o dobrozdání právníckou univerzitu. Pokud odhlédneme od skutečnosti, že v tomto konkrétním případě ani autor neuvádí datum předkládané události, nelze tedy doložit, zda v dané době juristická fakulta fungovala. Vedle tohoto měla případná žádost formálně směřovat nikoli k univerzitě, ale k apelačnímu soudu. Ovšem i zde je problematická absence čarového určení procesu. Věřím, že konkrétně v tomto případě Josef Svátek využil vzoru prostředí zahraničního, aniž si byl vědom nevelké relevance pro prostředí české. Žádost o dobrozdání pak viz Svátek, J.: Hexenprozesse, s. 38.

⁴² Za neklasické označuje prostředí českých zemí ve své popularizační práci Josef Kočí; Kočí, Josef.: Čarodějnické procesy – Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16.–18. století. Praha 1973, s. 49. Přímo o specifických rysech českého prostředí hovoří Josef Macek; Macek, J.: Jagellonský věk, s. 444. O odlišné podobě procesů u nás též Jindřich Francek; Francek, Jindřich: Velké dějiny země Koruny české, tematická řada Zločinnost a bezpráví. Praha – Litomyšl 2001, s. 109.

⁴³ Francek, J.: Čarodějnické příběhy. Praha 2005.

analogickou s neznalostí šíře studovaného deliktu v domácím prostředí. Rozhodla jsem se proto pro selekci případů užití magie nikoli na základě domnělých specifik českých a moravských procesů, ale naopak na platformě možné analogie s prvky sdruženého zločinu čarodějnictví v takové podobě, v jaké je definován v úvodu této studie.

Dovolím si však ještě krátkou odbočku. Ve stručnosti jsem nastínila v předchozím textu problematiku recepce elementů spojených v diabolické konstrukci deliktu čarodějnictví, včetně možného transferu těchto do prostředí českého a moravského. Nešlo zde o komplexní neznalost démonologie definovaného přečinu, ale především o jeho nepřijetí za vlastní, a tím i následné neuplatnění jeho obsahu v soudní praxi. Pakt s ďáblem či lety povětřím tedy domácímu prostoru známy byly,⁴⁴ avšak za nanejvýš zajímavé považují spojení těchto prvků v některých případech přímo s prostředím říšským tak, jak ho dokládají či alespoň nepřímo naznačují některé prameny. Jinými slovy, pokud šlo o osobu podléhající v souvislosti s čarodějnickou sektou některým démonologickým kritériím, jednalo se o jednotlivce původně z prostředí zahraničního. Lze tedy předpokládat, připouštím však, že ve velmi omezené míře, spojení diabolického čarodějnictví v myslích některých domácích obyvatel právě s prostorem za hranicemi království. Tento způsob seznámení se s prvky démonologického konstruktu sektářského společenství sloužícího ďáblu označuji za *negativní recepci*.

Čechy staly se již v době pohusitské nejen vítaným útočištěm nejrůznějších sekt, ale taktéž vykonavatelů magického umění, jak o tom hovoří pro dobu Jagellonskou kupříkladu již několikrát zmiňovaný Johannes Butzbach. Dovolím si jeho vzpomínek využít i na tomto místě. Jedna z žen, za níž se Butzbach vypravil se žádostí dostat se zpět domů, přislíbila mu splnění přání za pouhou noc a den. Zamýšlela dopravit žadatele do jeho krajiny na hřbetě černé krávy: „*Byla to totiž zlá, v ďábelském umění zběhlá čarodějnice, jakých je tam přemnoho mezi osobami jejího pohlaví.*“⁴⁵ Butzbach na poslední chvíli od vlastního přání upustil, neboť se obával ďábla. Zároveň se dočítáme, že ona čarodějnice, označovaná za stařenu, nepocházela z Čech, ale z blíže neurčeného švábského města, odkud uprchla do bezpečí české země.

---

⁴⁴ Velmi zajímavý případ uvádí v této souvislosti Jindřich Francek. V Broumově odehrál se k roku 1617 soud s Evou Pecákovou. Uvedená žena doznává, jsouc podrobena právu útrpnému, lety povětřím na březových košťatech, které mazala masť, dále pak tanec s ďáblem v polích a přípisky s jinými čarodějnicemi. Tamtéž, s. 115–116. Pro domácí prostředí tedy nepříliš typické prvky, prakticky dokonale korespondující s elementy sdruženého zločinu čarodějnictví. Svou roli v tomto sehrává snad i blízkost hranic, odkud lze případně předpokládat vliv démonologické konstrukce. Avšak o rozsáhlejším soudním řízení s dalšími údajnými společníci není nic známo. Soud v tomto případě zřejmě nebyl schopen na základě vlastní právní tradice cizí vzorce plně rozvinout.

⁴⁵ Humanistická etnografie Čech, s. 55.

Vedle stereotypu letité ženy nacházející se ve spolku s ďáblem pozorujeme možná prvky Butzbachově mentalitě vlastní již z říšského prostředí. V *dábel-ském umění zběhlá* osoba slibuje mladíkovi přelet na hřbetě černé krávy, přičemž nelze pochopitelně vyloučit vlivy českého prostoru zcela, avšak v tomto případě přikláním se spíše k původu představ vycházejících z jeho rodného prostředí. Sama vyhledaná švábská čarodějnice byla k tomu zřejmě znalá vzorců analogických k Butzbachovým.

Další příklad, téměř o století pozdější, pochází již z prostředí primárně českého. Farní kronika velhartická k roku 1588 uvádí následující žádost faráře vůči úředníku vrchnosti: „...aby babu čarodějnou kterouž byl satan odněkud z Němec přivedl, vyhnal, protože se k ní jako k proklatému prostředníku Bohem zapověděnému znamenitě utíkali a zvláště ženské pohlaví chtějí býti její učednice.“⁴⁶ Podívejme se blíže na tento záznam, neboť ho považují za zajímavý hned z několika důvodů. Poprvé, kněz nežádá o potrestání, tím méně pak hrdelní, ba ani o prosté zadržení ženy, nýbrž o její vyhnání, k němuž podle následujícího sdělení taktéž dojde. Nejen, že není požadován právu odpovídající trest, ale sám kněz nevyžaduje ani pokání, pouze usiluje zbavit se nevídané návštěvnice. Dále pozorujeme vztažení stížnosti k ženskému pohlaví, tedy i zde uvádí duchovní v souvislost provozování magie primárně s protějšky mužů. Bez poznámky není dobré ponechat též označení čarodějnice za *prostředníka*. S ohledem na povolání a stav původce zápisu můžeme usuzovat na pojetí prostředníka styku s ďáblem. A konečně, s ohledem na počátek kapitoly, zdůrazňují geografický původ této osoby, tedy prostředí říšské.

Jsem si plně vědoma skutečnosti, kdy z uvedených stručných úryvků nejeví se žádoucím vyhotovovat jakýkoli celistvější obraz, avšak jisté signifikantní znaky sledovat po mém soudu lze. Ačkoli Butzbach tak učinil pravděpodobně nevědomky, společně s velhartickým farářem upozorňuje na cizozemský původ ženy označované za čarodějnici. Zejména s ohledem na Velhartice považují údaj v tamní kronice za určitou negativní recepci čarodějnictví jakožto deliktu. Zmínka o příchodu dotyčné z *Němec* vypovídá snad o jisté snaze vymezit se vůči jejímu konání jakožto prvku na českém území ne plně známému. Připouštím zároveň, že se může jednat neméně o prostou snahu faráře chránit se a tedy vymezit se vůči uvedenému konání a označit jej za cizozemské, tedy nepůvodní jeho obvodu. Jistým obavám ze svůdnosti nového, neboť nediabolické magické praktiky jako takové byly dobře známy, napovídá nicméně zmínka o utíkání se k nevídané osobě s žádostí o předání vědomostí.

Tento interpretační pokus, jakkoli argumentačně slabý, čehož jsem si dostačtěně vědoma, považují i přes jednoznačně omezený dosah za jednu z možných cest recepcce zločinu diabolického čarodějnictví v domácím prostředí. A to tím

⁴⁶ SOKA Klatovy, Farní úřad Velhartice, sign. 57, Farní kronika Velhartice 1587–1608, fol. 66.

spíše, přihlédneme-li k situaci, kdy příchod osob obdobných magických schopností a uživatelů nebezpečných praktik nebyl záležitostí výjimečnou.⁴⁷ Následně je zapotřebí předestřít otázku, kdy se tedy v Čechách samých a na Moravě počíná trestání magie před světskými soudy? Pro území Čech uvádí se zpravidla, ale nikoli výlučně, první případ pro rok 1540. Přebírá však jeden autor bez ověření údaje od druhého, takže jistou setrvačností zachovalo se datum prvního procesu na území Čech od Josefa Svátka? Morava poté v tomto ohledu české území předstihla, o magických praktikách před soudem se zde dozvídáme již k polovině 14. století.

Pro území Moravy se hovoří o postihování magických praktik již k roku 1350, přičemž uváděný rok nemusí být zcela přesný. Před brněnský městský soud byla položena žaloba na dvě ženy, *duarum mulierum*, které údajně způsobily smrt mladíka, na smrtelné posteli denuncujícího zmíněné ženy za neblahé očarování jeho vlastní osoby. S ohledem na dobrou pověst a dosavadní bezúhonnost byly však po ohledání těla obviněné propuštěny na přísahu.⁴⁸ Jedná se o prozatím první doložitelný případ obvinění z užití magických praktik pro území Moravy, konkrétně zde za účelem usmrcení vybrané osoby. Postup se však nejeví zvláště přísný, postačila očistná přísaha, pravděpodobně bez přísazníků.⁴⁹ Připomínám, že konstrukt čarodějnické sekty v této době nebyl v Evropě znám, nicméně označení *maleficium*, později často užívané v Kladrubě na čarodějnice, v textu již nacházíme.⁵⁰ O náplni přisuzované tomuto pojmu kolem roku 1350 se však můžeme pouze dohadovat. Pravděpodobně jednalo se o jeho vztažení na širokou paletu magických, především škodlivých, úkonů.⁵¹

Na území Čech uvádí jakožto první soudem projednávaný případ užití magických praktik a čarodějnictví, ve skutečnosti však prostého kouzelnictví, proces v Náchodě z roku 1540 Josef Svátek. Za signifikantní pro zde rozebíranou problematiku považuji spíše nekritické přebírání uvedeného od jednoho

---

⁴⁷ Příchod vysokého počtu kacířů i čarodějnů připomíná vedle Butzbacha též Institoris. K tomu: Molnár, A.: Protivaldenská polemika, s. 155.

⁴⁸ „*Mulieres autem quaerunt, cum diebus vitae suae juxta status feminei dignitatem honeste se conservaverint et nunquam de infamia tali inculpatae fuerint, neque in corpore praedicti juvenis vulnus seu plaga mortalis apparuerit, sicut circa occisos de jure fieri debet, ...*“ S výsledkem: „...*quod ad omnem querimoniam actoris reus affirmando vel negando respondeat, sufficit, quod mulieres simpliciter respondent, et juramento simplici se expurgent.*“; Hansen, Joseph: Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgung im Mittelalter. Bonn 1901, s. 518. Tento případ též viz Šindelář, Bedřich: Čarodějnictví, s. 193–194.

⁴⁹ K tomu: Tamtéž, s. 194.

Hansen, J.: Quellen, s. 517.

⁵¹ R. J. W. Evans poté pro dobu habsburské monarchie uvádí, že pod označením čarodějnictví si současník představil každé nekalé či nevysvětlitelné dílo zlých mocností. Evans, R. J. W.: Vznik habsburské monarchie 1550–1700. Praha 2003, s. 454.

autora k druhému, aniž by došlo k problematizování této teze.⁵² Jedná se o skutečně zcela první příklad? Josef Svátek hovoří pro následující rok o dalším případě užití magických prostředků k umoření dvou osob v tomtéž měsíci, avšak tento nedatovaný případ, nacházející se na listu volně vloženém do smolné knihy města Náchoda,⁵³ pozdější historiografie zařadila již před rok 1540.⁵⁴

Původně uváděný nejstarší případ na českém území k roku 1540 přebírají, jak již bylo uvedeno, někteří další autoři. Jedná se o stručně znějící zápis útrpného výslechu Markyty Biříčky spojený především s obviněním předešle vyslychaného Martina Berana z krádeží s tím, že na konci zmiňuje dosti nekonkrétně: „*Item těž vyznanala že udielala a v chlebie jim to dala snisti Martinovi Beranovu a velavčeti že se poznati nemohli.*“⁵⁵ Vedle toho stojí případ, patrně tedy starší, jakési Šmidrikalky. Tato žena podala prostřednictvím nic netušící nožičky Důry jednomu pacholku psí tuk smíchaný s prachem vyzískaným od sedlářky. Dále omořila svého muže a taktéž: „...*poviedela že nebožtíka pasíře Kubu otráвила (...) to svú duši zpečetila a za sve nešlechetne skutky j(es)t smrt vzala.*“⁵⁶ V tomto případě sám Josef Svátek uznává, že jedná se zde spíše o vražedkyni, než o čarodějnicu.⁵⁷ Svědčí o tom jistě i pragmatické znění zápisu dotýkající se toho, že dané osoby prostě *otráвила*, nikoli umořila navýsost magickými prostředky.

Případ Markyty Biříčky tedy nemusí být nutně případem nejstarším, dokonce jím nemusí být, a ve skutečnosti také není, případ Šmidrikalky. Petr Kreuz hovoří o tom, že první doložitelné procesy na území Čech lze vysledovat již ve druhé polovině 15. století.⁵⁸ Jedná se především o případy z roku 1498

⁵² Poměrně nekriticky je jako první případ magie na území Čech přejímán právě rok 1540 v těchto pracích: Kočí, Josef: Čarodějnické procesy, s. 50; Neubauerová, Michaela – Polách, Drahomír: Zpráva o nevíře. Šumperk 2010, s. 8; Šindelář, B.: Hon, s. 174. Tedy ve všech domácích monografiích k tématu procesů existujících. Upozorňuji tímto především na jisté ustrnutí české historiografie v problematice čarodějnictví, kde prakticky absentují jak snahy po předkládání nových otázek, tak snahy po revizi závěrů starých. Případy staršího data uvádí proti tomu Josef Macek a dále taktéž Jindřich Francek a Petr Kreuz.

⁵³ SOKA Náchod, Archiv města Náchod, kn. č. 206, sing. 68A (XIII), Knihy útrpné smolné města Náchoda z let 1513–1598. (dále jen SM Náchod)

⁵⁴ J. K. Hraše ve svých dějinách města Náchoda uvádí tento případ dokonce k roku 1530; Hraše, J. K.: Dějiny Náchoda, díl první – od nejstarších dob až do bitvy na Bílé hoře. Náchod 1895, s. 326. A nověji taktéž Jan Čížek datuje v registru uváděný případ před rok 1534; Čížek, Jan: Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století. Stopami dějin Náchodska 4, 1998, s. 22.

⁵⁵ SM Náchod, fol. 6v.

⁵⁶ Tamtéž, volně vložený list.

⁵⁷ „... *weniger der Hexe als vielmehr der Doppelmörderin galt, ...*“; Svátek, J.: Hexenprozesse, s. 14. Ve skutečnosti však byla Šmidrikalka patrně více násobnou mordýrkou, neboť uvádí, že s další ženou z Mýta trávil i jiné osoby. SM Náchod, volně vložený list.

⁵⁸ „*Die ersten Prozesse, die gegen die Betreiber von (schädlichen) magischen Praktiken angestrengt wurden, lassen sich vereinzelt in Böhmen schon in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts feststellen.*“; Kreuz, P.: Der Einfluss, s. 232.

ve městech Praha a Kutná Hora. Šlo zejména o spojení s travičstvím, přičemž počet obětí není přesně znám.⁵⁹ Dále je v literatuře připomínáno obvinění tří žen z kouzel v Třeboni a to již k roku 1517.⁶⁰ Motivem škodlivého kouzelnictví byla v tomto případě opět pomsta spojená se snahou dané osoby *ostudit* za pomoci kostí vložených pod práh, včetně doprovodu tohoto aktu zaříkáním.⁶¹ Úředník dále v listu uvádí, že jedna z podezřelých, přičemž všechny tři ženy pobývaly v šatlavě, je těhotná, a dotazuje se, zda má být propuštěna. Zda v tomto případě došlo následně k soudnímu procesu, není však zcela jasné.

Zajímavá je dále tendence označovat, nicméně pouze v případě některých autorů, dané případy za čarodějnické procesy, avšak nejen, že neodpovídají diabolické charakteristice čarodějnictví, k tomu jsou tyto vedeny v době, kdy v domácích zákonících a právních knihách delikt čarodějnictví, natož v jeho diabolické vezri, prozatím definován nebyl.⁶² Odsouzení za užívání magických praktik tedy, alespoň do roku 1579, předpokládat podle platného psaného domácího práva nelze. O tomto svědčí do jisté míry případ z východočeského města Solnice. Roku 1572 Zuzka, dcera Duniakova, pozbyla svého plodu, a to na radu Anky, dcery Pavla Hudce, která jí doporučila napít se za deště vody ze tří žlabů, že takto dítě vyžene.⁶³ Ortel poté stanovuje: „*vhledše v prava a zřízení Zemská a bedlivie její vyznani a skutek mordu uvaživše takto o tom vejpo-vied činime a Ortel s prava našeho vynašime že ma zahrabana a kulem proibitím trestana byti.*“⁶⁴ V souladu s psaným právem je tedy souzena primárně za *skutek mordu*, nikoli za magickou praktiku v podobě pití ze tří žlabů. K tomu znovu připomínám skutečnost, kdy na základě domácího práva té doby, jako jsou uváděná zemská zřízení, nelze ve své podstatě ani za delikt čarodějnictví či kouzelnictví odsoudit, neboť se v českém zákonodárství jakožto hrdelní delikt

---

⁵⁹ Petr Kreuz uvádí pro Kutnou Horu jednu ženskou oběť, v případě Prahy pak minimálně čtyři. Tamtéž, s. 232. A dále Kreuz, Petr: Poznámky k problematice pramenné základy ke studiu dějin kouzelnických a čarodějnických procesů v českých zemích v pozdním středověku a raném novověku. *Folia historica Bohemica* 25/1, 2010, s. 103. Josef Macek však hovoří i v případě kutnohorském v plurálu o ženách-travičkách, nicméně v blíže neurčeném počtu; Macek, J.: Věk, díl 3–4, s. 447.

⁶⁰ Přepis informací o vývoji případu zasláných pánu z Rožmberka viz Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích, díl XIV. Praha 1895, s. 306–307.

⁶¹ Tamtéž, s. 307. Shodně o uvedeném případě též viz Macek, J.: Věk, díl 3–4, s. 447.

⁶² Poprvé se v českém zákonodárství objevuje v této souvislosti zcela jasná formulace až v Právech městských království českého Pavla Kristiána z Koldína z roku 1579. Jedná se však o prosté kouzelnictví; Jireček, Josef (ed.): Pavel Kristián z Koldína. Práva městská království českého a markrabství moravského – spolu s krátkou jich summu. Praha 1896. O paktu se zlým duchem se dočítáme až v zákoníku Josefa I. z roku 1708. Jeho Milosti římského císaře uherského a českého krále ... Josefa I. ... Nové právo útrpné a hrdelní pro království České, anno 1708, nákladem kupce z Bielenberka.

⁶³ Tento případ uvádí mimo jiných i Jindřich Francek; Francek, J.: Čarodějnické příběhy, s. 54.

⁶⁴ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv města Solnice, Smolná kniha města Solnice 1569–1638, inv. č. 161, kn. č. 147, kart. č. 35, fol. 11.

prozatím nenachází. Za přečin proti právu musela však na straně druhé kouzelnictví dobová justice do určité míry považovat, o čemž svědčí i výše uvedené případy. Jednalo se snad přesto více než o delikt sám o sobě, po vzoru práv Brickcího z Licska, o jev doprovodný přitěžující, vyvolávající *zlé domněni*⁶⁵ a odporující bezúhonnosti daného obviněného.

Diabolické elementy na stránkách smolných knih

Co se následně rozebíraných případů dotýká, širší skutečnosti či jména obviněných jsou uváděny pouze stručně v kritickém aparátu, neboť, jak již bylo uvedeno, cílem studie není vlastní převyprávění průběhu procesů. Východiskem rozboru je ve své podstatě neznalost. Neznalost konstruktů diabolického čarodějnictví, přičemž kladu pramennému materiálu otázku, zda lze v českém a moravském prostředí nalézt prvky, které můžeme uvést v komparaci s elementy sdruženého zločinu čarodějnictví. Dále se pokusím o vyvrácení chybného, avšak o to soustavnějšího, označování soudních řízení za procesy s čarodějnicemi, ačkoli tyto zjevně neodpovídají terminologii světové historiografie, tím méně poté struktuře zkoumaného diabolického deliktu.

Petr Kreuz hovoří pro české země o čtyřech velkých pronásledováních v období od sedmdesátých let 16. století do druhého desetiletí století následujícího. Mezi tato řadí také procesy v moravské Velké Bíteši.⁶⁶ Označení těchto dějinných událostí obecně za čarodějnické procesy, jak to dosud činila domácí historiografie, není zcela přesné, a to tím spíše, vycházíme-li z komparace s pronásledováním severomoravským, vyznačujícím se zcela odlišnou vnitřní obsahovou strukturou. Toto označení se stává proto i částečně matoucím pro badatele zahraniční.⁶⁷ Procesy velkobítešské k tomu u domácích badatelů vzbudily poměrně značnou pozornost, s ohledem na popis magických praktik.⁶⁸

*Smolná kniha Velké Bíteše*⁶⁹ o užívání magických praktik a kouzelnictví vyovídá, nikoli tak přímo o čarodějnictví. Neobvyklým pro domácí prostředí

⁶⁵ Codex juris bohemicus. Briki z Licska, Kniha práv městských. In: Jireček, Hermenegild – Jireček, Josef (edd.): Codex juris bohemicus, Tomi IV, Pars III. Praha 1880, s. 385

⁶⁶ Zbylá tři pronásledování viz pozn. 3.

⁶⁷ Konkrétně Karen Lambrecht hovoří o událostech ve Velké Bíteši jako o velkém pronásledování v souvislosti s Hexerei; Lambrecht, K.: Hexenverfolgung, s. 16–17.

⁶⁸ V tomto případě zmiňují zejména krátké studie Kamily Rojčíkové a Ivana Štarhy; Rojčíková, Kamila: Magické praktiky velkobítešských čarodějnic. Západní Morava IV., 2000, s. 149–154; Štarha, Ivan: Velkobítešské čarodějnice – K poznání dějin „duchovního moru“ na západním Brněnsku. Vlastivědný věstník moravský LII, sešit 2, 2000, s. 149–155.

⁶⁹ SOKA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, Archiv města Velké Bíteše, sign. Ea5, Smolná kniha – výpovědi při právu útrpném mučených 1556 – 1615. (dále citována jen SM VB) Doplňují též, že inventář k uvedenému fondu prozatím neexistuje. Ediční zpracování pramene poté viz Verbík, Antonín – Štarha, Ivan (edd.): Smolná kniha velkobítešská 1556–1636. Brno, 1973. (Odlišné časové rozmezí vyplývá z pokračování smolné knihy v Knize Ortelní) Pokud následně z uváděného pramene cituji, využívám originál této smolné knihy.

je ovšem vysoký počet popravených, ve všech případech se k tomu jedná o ženy. V souvislosti s magickými praktikami, především škodlivými, jsou totiž vyslýchány, vždy útrpně, právě a pouze ženy. Mezi lety 1571–1576 je jich ve vzájemně provázaných obviněních popraveno dvacet dva.⁷⁰ Užívané úkony, přičemž jednalo se téměř výlučně o vytváření prachů ze slepých kořat či štěnat a jejich následné vspání do vody, kterou je vybráný objekt či místo, kudy oběť prochází, zlit,⁷¹ nacházíme v namnoze analogické podobě téměř ve všech dvaadvaceti examenech. Tento typ praktik sice není geograficky omezen pouze na prostor velkobitešský, avšak jejich koncentrace v této oblasti je zcela markantní. Nicméně ani přes tuto skutečnost nelze hovořit o diabolických prvcích pronásledování. V žádném z výsledků nepadne o ďáblu a démonech žádná zmínka, stejně tak v případě nočních shromáždění pramen mlčí. Co do letů povětrím, jistou výjimku můžeme spatřovat v následujícím examenu Markyty Ťuhykalky, která: „*Vice vyznala že jest ji Koutna a Dobšovi Velkej štvrtek svzkazala jeti na hranice na hřeblich a ony že sou jely (...) a tak že jsou rozlične kořeni trhaly a když sou domu přijely⁷² že jsou to kořeni do peci v hazely a z nieho prach dielaly ...*“⁷³ Povšimněme si jízdý na hřeblich, tedy na pohrabáči. Nejedná se nicméně o let přímo na sabat, ale pro koření, které ženy následně spálí v peci a vzniklým prachem moří dobytek. Za příznačné též považuji, že sama obviněná, případně krevní písař, neuzivá přímo slova *letět*, nýbrž *jet*. Avšak připouštím omezený dosah konkrétně této interpretace, neboť z hlediska určité snahy po racionalizaci, není vždy v silách historika všechny části examenů zcela uspokojivě vysvětlit, dokonce ani toto nemusí být nutně žádoucí.

Ivan Štarha ve své studii k velkobitešským procesům soudí, že: „*Všechny ty čarodějnické úkony, k nimž se obviněné osoby uznaly a nad nimiž se dnes můžeme*

---

⁷⁰ Pět v roce 1571 – Anna Mašálková, Lidmila Klimentka, Dorota Vitoušková, Anna Rouska (u níž není přímo uvedeno, že jest na tom umřela, avšak s ohledem na činnost lidickou s ostatními – moření lidí i dobytka, předpokládám taktéž její popravu) a Dorota z Litomyšle. Další dvě ženy byly trestány na hrdle roku 1575 – Dorota Valova a Markyta Zavadilka. Zbýlých 15 žen poté popravil kat roku následujícího. Smolná kniha však v žádném z uvedených případů nevypráví o přesném způsobu provedení exekuce. Dodávám taktéž, že ne všechny ženy, na něž bylo zadrženými vypovídáno, se dostaly do smolné knihy, tedy nemusely být nutně přímo stíhány, kupříkladu z důvodu, kdy je nebylo možno nalézt a zadržet. Avšak v tomto ohledu jeví se sama krevní kniha pramenem částečně problematickým, neboť výsledky zde zapsané nejsou v žádném případě přesným zachycením, jedná se pouze o přepisy ex post. Dohledání navazujícího materiálu, pokud se vůbec dochovalo, s ohledem na neexistenci inventáře daného fondu, není taktéž záležitostí zcela prostou.

⁷¹ Úmysl učinit něco takového realizoval se nejčastěji prostřednictvím prachů vřazovaných do pití, případně přimíchaných do potravy, a dále pak skrze zlitiny, tedy poléváním prahů domů, křížovatek či prostě cest, po nichž se dotyčná osoba pohybovala, případně po nich chodíval dobytek. Podrobněji k tomuto viz Petráňová, Lydia: Doklady praktik lidové magie ve smolných knihách. In: Tarcalová, Ludmila (ed.): *Magie a náboženství. Uherské Hradiště 1997*, s. 52.

⁷² V edici chybně přepsáno jako „přišly“, ve smolné knize je však „prijely“, Verbík, A. – Štarha, I. (edd.): *Smolná kniha velkobitešská*, s. 116. A SM VB, fol. 24r.

⁷³ SM VB, fol. 24v – r.

jen trpce pousmát, mohly být popsány jen za přispění útrpného výslechu a s náповědou vyslychajících.“⁷⁴ S tímto názorem, silně ovlivněným stereotypním vnímáním průběhu zahraničních procesů s čarodějnicemi, nelze souhlasit. Snad s výjimkou problematického „letu“ nepovažuji výpovědi, vztahující se po nejvíce k výrobě prachů z těl uhynulých a zabitých zvířat či lití těmito složkami zkažené vody před prahy a na cesty, za vnučené a nemožné. Pověřené a magické konání uváděné ženami odpovídá do značné míry úkonům, které lze bez větších potíží provést. K tomu nacházíme analogické konání napříč celými českými zeměmi. Daná osoba či zvíře, proti nimž kouzla směřovala, nemuse-la pochopitelně zemřít na základě *lití vody*, stejně tak to ovšem neznamená, že tato praktika nebyla vykonána. V neposlední řadě poté nelze, na základě zápisů smolné knihy jakoukoli sugesci předpokládanou Ivanem Štarhou věrohodně pramenně doložit.

Stejně tak považuji za ne zcela vhodnou analogii následující: „*Jedněmi v historii z největších na Moravě byly právě procesy ze 70. let 16. století ve Velké Bíteši a v Tasově, připomínající největší procesy ze severní Moravy o sto let později. Již v té době byla vypracována celá nauka o boji s čarodějnicemi, o postupu soudního řízení atd.*“⁷⁵ Z výše uvedeného stručného shrnutí příslušných případů velkobítešské smolné knihy jasně vysvítá nejen nediabolický charakter procesů, na jehož základě po mém soudu nelze vytvářet jakékoli adekvátní analogie s procesy ve Velkých Losinách a v Šumperku, vedených podle zcela odlišného, démonologického modelu. Co do rozpracování učené nauky o boji s čarodějnicemi v 16. století již pochopitelně tato konstrukce plně fungovala, a to ve své komplexní podobě, ovšem nikoli tak v rámci Čech a Moravy, kde nacházíme více či méně nejasné kontury některých složek spojených s tímto deliktem.

O Velké Bíteši hovořila jsem nikoli z důvodu význačného užívání aspektů spojených s diabolickým čarodějnictvím, ale spíše s ohledem na ne zcela přesné pojetí těchto procesů v domácí historiografii jakožto velkého čarodějnického pronásledování srovnatelného s oblastí severomoravskou. S ohledem na spojení s prvky sdruženého zločinu čarodějnictví, nosné informace nacházíme na místě jiném. *Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově z let 1562–1654*⁷⁶ poskytují širší a barvitější obraz zločinu magie, včetně zde sledovaných diabolických prvků.

O dábelském původu čar se dozvídáme již k roku 1587, kdy Kateřina Slaměná, jsouc podrobena v příčině stížnosti Jíry Masaře, který sám čelí obvinění,

⁷⁴ Štarha, Ivan: Velkobítešské čarodějnice, s. 154.

⁷⁵ Verbík, A. – Štarha, I.: Smolná kniha velkobítešská, úvod, s. 31.

⁷⁶ MZA Brno, G 12, Cerronihho sbírka, kniha 101 II., Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově. I v tomto případě připomínám existenci edice: Verbík, Antonín (ed.): Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově. Brno 1976. Pokud smolnou knihu cituji, užívám originálu. (Dále jen Černé knihy)

právu útrpnému, vyznává, že: „...*jest krze (...) ciary původem diabelským že jest jí k vůli býti musil.*“⁷⁷ K tomuto doznala též cizoložství a byla odsouzena k zahrabání zaživa s probitím kůlem.⁷⁸ Bližší informace o oné ďábelské pomoci se ovšem nedozvídáme, pravděpodobně z důvodu stereotypního a v myslích společnosti zakořeněného spojení čar a nečistých sil, patrného zejména u škodlivého čarodějnictví. O primárním spojení negativního magického konání a ďábelského vlivu, aniž dojde k hlubšímu porozumění případné démonické podstatě, vysvědčuje i do jisté míry kontrastní případ užití magických praktik v pozitivním smyslu, který nacházíme taktéž v právě citované smolné knize.

Barboře Drslíče, obviněné: „...*že jest se z kouzelnictvím a čarami obchazela, je provozovala*“⁷⁹ přesto trest uložen nebyl. Nařčená žena skutečně trhala zeliny a prováděla pověřené úkony ve snaze omladit svůj jediný kus dobytka, ale pro mistra popravního posláno nebylo. Nález soudu hovoří k celé věci takto: „...*chtějíc sobě pomlazení hovádka sveho opatřiti lýkařstvím totiž vodami a zelinami spomahala, obavajíc se jako chuda žena, aby tož hovádko neodešlo, nic se tu škodam lidským při ni nenachází, a taky žalobník svědkem bejti nema, jakož jest se ten jistý Vaclav Řehořů (...) na tůž Barboru jest žaloval a ted zase za svědka se postavil ...*“⁸⁰ Nejen, že v soudním rozhodnutí nenacházíme žádné známky zdůrazňovaného bezpráví ve shodě s některými čarodějnickými procesy vedenými pod hlavičkou demologie, ale především pozorujeme dobrovolné přiznání se k užití magických úkonů. Tyto však nikomu neškodí, tedy dokonce nejsou v uváděném konkrétním případě trestány vůbec. Daná skutečnost napovídá nesmírné rozšířenosti pověřených praktik, vnímaných za běžnou, až tolerovatelnou součástí života společenství, nikoli tedy každém případě za ďábelskou hrozbu. Ovšem ani v tomto případě nelze generalizovat v domnění, že uvedený příklad poslouží jako modelová situace všem analogickým situacím. Konkrétně buchlovské právo se vyznačovalo značnou racionalitou ve smyslu vyžadování dostatečné průkazných svědeckých výpovědí i případných důkazů. Stejně tak byli při podezření z kouzelnictví propuštěni, bez podrobení útrpnému právu a s ohledem na nevalnou hodnověrnost obvinění, i další osoby. Anna Vašičková k roku 1592,⁸¹ a to i přes nařčení z moření dobytka, pastýř Martin Trhaný léta páně 1616,⁸² obviněný z praskání bičem proti mračnům, či Anna Mášová za údajné umoření klisny roku 1625.⁸³ Ani na tomto základě nemůžeme ovšem prohlásit černou knihu buchlovskou za téměř prostou přítomnosti ďábla. Případ,

---

⁷⁷ Černé knihy, fol. 35.

⁷⁸ Tamtéž, fol. 35.

⁷⁹ Tamtéž, fol. 56.

⁸⁰ Tamtéž, fol. 57.

⁸¹ Tamtéž, fol. 40–41.

⁸² Tamtéž, fol. 150–151.

⁸³ Tamtéž, fol. 166–167.

respektive případy, z roku 1637 vymykají se co do obsahu výše uvedeným procesům s mírným průběhem.

Pastýř Jan Palač, protože jest: „...*mordoval, kradeže a kouzelnictví provozval*“,⁸⁴ stanul v létě 1637 před loveckým právem hradu Buchlov. Obviněný všem nařčením odpíral, avšak v tomto případě bylo, na základě Janovi nepříznivých svědeckých výpovědí, přistoupeno k povolání mistra popravního.⁸⁵ Při suchém trápení vyznává, že umí dělat myši, což se naučil od svého otce Martina, přičemž i jeho matka je znalá těchto praktik. K *dělání myši* z bláta a chlupů dodává: „...*tři diabli přítomen bejti musí, kterýchž k sobě volá ...*“⁸⁶ Stejně tak doznává, že umí vytvořit a vlky poslat tato zvířata na osobu, s níž vede spory. Zmínkou o své matce, která ho podle vlastních slov všemu tomu naučila, připravil jí samé nelehký osud, neboť i ona je zadržena a následně útrpně vyslýchána. Pod suchým trápením dozná se vedle přivolávání vlků i k dělání mrazů a zbraňování deště.⁸⁷ Kateřina potřebovala pomoc démonů neméně, říkájíc: „...*diable šeredný nedavej deště ...*“⁸⁸ K tomu, aby škodila, ji nabádal taktéž ďábel, avšak sama doznává, že žádného užitku z této činnosti neměla, pouze skrze toto konání upadla do hříchu.⁸⁹ Ortel na matku Jana Palače, zní, po zmírnění ustanovení litery O II.⁹⁰ Koldínových *Práv městských*, stětí.

V tomto případě doprovází škodlivou magii explicitní vyzývání ďábelských sil. Příznačným jeví se též kouzelnictví, až čarodějnictví celé rodiny, ačkoli examen otce není v knize přítomen, lze situace uvést v analogii s představou, v tomto případě však spíše násilně, o dědičnosti čarodějnictví v rodině, o tzv. *Hexerei im Blut*. K tomu přistupuje skutečnost, kdy obvinění čelí rodina pastýřů, obecně tedy osob společenské skupiny podezřelé z užívání magických praktik mezi prvními. O pojetí deliktu za magii svědčí poté ortel na Kateřinu, matku Jana Palače, odsouzenou pod literou O II. z *Práv městských*. Připomínám

⁸⁴ Černé knihy, fol. 192.

⁸⁵ Proces s Janem Palačem je zanesen ve smolné knize poněkud chaoticky. Po svědeckých výpovědích následuje ortel v podobě lámání kolem a vpletení do něj. Až teprve po zaznamenání ortelu objevují se výpovědi tohoto pastýře na trápení. Tamtéž, fol. 196 (ortel), fol. 197–198 (vyznání).

⁸⁶ Tamtéž, fol. 197.

⁸⁷ Tamtéž, fol. 200–201.

⁸⁸ Tamtéž, fol. 201.

⁸⁹ Tamtéž, fol. 202.

⁹⁰ Tento artikl předpokládal pro ženské pohlaví trest za magii v podobě upálení či zahrabání zaživa s probitím kůlem. „Magia sive sortilegium, to jest, čarodějnictví a všelijaká jiná škodná kouzla, kterážto pokoutou meče aneb upálením na pohlaví mužském, a na pohlaví ženském zahrabáním, aneb též upálením ztrestána býti mají.“ Práva městská, O veytržnosti, O. II., s. 335. Upozorňuji taktéž na chybný přepis v edici smolné knihy, kdy je uváděna nikoli litera O II., ale Q II., přičemž případný pokus o uplatnění litery Q II. postrádá s ohledem na charakter provinění smyslu; Srv. Verbík, A. (ed.): Černé knihy práva loveckého, s. 199. K záměně uvedených písmen dochází taktéž v případě z roku 1629, kde je artikl Q 24 přepsán v edici z O 24, což ovšem znovu ani kontextu příliš neodpovídá. Srv. tamtéž, s. 182. V originálu pramene poté viz Černé knihy, fol. 202 a 180.

nicméně, že sama definice tohoto deliktu v Koldínově zákoníku nenese v sobě žádné démonologické prvky, orientuje se na škodlivé kouzelnictví. Samo užití litery O II. nacházíme v pramenech poměrně vzácně.

Soud také, pokud se examenů zachycených buchlovskou smolnou knihou týká, nikterak neusiluje o rozšíření počtu spolupachatelů, respektive vyznaná jména dalších žen, které pastýřku Kateřinu s nadpřirozenými úkony zacházet naučily, mimochodem taktéž pastýřky, se dále ve smolné knize mezi exameny nenachází.⁹¹ Souhrnně tedy pro černou knihu hradu Buchlova lze konstatovat alespoň podobnost s některými prvky diabolického čarodějnictví, přičemž uvedené tvrzení lze vztáhnout i na smolnou knihu následující.

Ve státním okresním archivu v Rokycanech se nachází velice zajímavá a co obsahu pro zde rozebírané téma nosná *Knihla černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573–1630*.⁹² Vedle již několikrát zmiňovaných praktik *ostuzení* osob prostřednictvím vespávání prachů do piva nacházíme zde snad i částečně regionální pověřený úkon *sypaní mravenců* v domech a šencích, aby se místa zaplnila hosty.⁹³

Roku 1589 doznává na mučidlech Anna Chyličková, vedle škodlivého kouzelnictví za návodu Káči Sápě, že: „...s čertem činíti miela, který s ní v způsobu človeka černeho stareho chodíval a poroučel ji aby čarovala v sobotu a v neděli a rady daval, aby sobie za tovaryšku Kozovou [za tovaryšku – přeškrtnuto] vzala, aby ho poslouchaly a nic se nebaly zie se dobře míti budou.“⁹⁴ Kozovou za tovaryšku zřejmě přijala, neboť dále hovoří o tom, že právě u této ženy čert býval a tam se také vespolek scházeli. Sama Chyličková byla *na hranici spálena*. Následují však další doznání od skrze ni jmenovaných žen, přičemž Káča Sápě za své činy došla zahrabání zaživa a Kozová, původně: „...zanechána (zdali by okouzlena byla) do jineho času“⁹⁵ neboť se sama k ničemu znát nechtěla, *pálení nedbajice*,⁹⁶ nesla pochopitelně následky tortury těžce. Mučená žena onemocněla, byla proto na přímluvy dokonce propuštěna, avšak třetího dne zemřela.⁹⁷

---

⁹¹ Přičemž jedna ze dvou uvedených žen již podle pastýřky zemřela. Černé knihy, fol. 201.

⁹² SOkA Rokycany, Archiv města Rokycan, I. oddělení, sign. K 27, *Knihla černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan*. (Dále jen SM Rokycany) Existují taktéž edice této smolné knihy, starší od Jana Pohla, mladší poté od Petrose Cironise; Pohl, Jan (ed.): *Knihla černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573–1630*. Rokycany 1911; Cironis, Petros (ed.): *Knihla černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573–1630*. Rokycany 1994. Cituji-li smolnou knihu, využívám originálu.

⁹³ SM Rokycany, fol. 1 a 8.

⁹⁴ Tamtéž, fol. 7.

⁹⁵ Tamtéž, fol. 9.

⁹⁶ Tamtéž, fol. 9.

⁹⁷ Poněkud matoucím stává se v tomto případě zápis na SM Rokycany fol. 9, kdy nikoli již Kozovou, ale Markytu Plechatou stihl zcela identický osud. Dodávám, že Kozová původně na Plechatou vypovídala, že prováděla magické praktiky kolem krav a tedy i ona byla vyslychána kvůli čarodějnictví, avšak taktéž následně z důvodu podezření na okouzlení zanechána do jiného času, přičemž i v tomto případě následovalo propuštění na přímluvu v příčině nemoci a brzké úmrtí.

Nacházíme zde několik prvků spojených s diabolickým čarodějnictvím. Spojení *mít s někým co činiti* zpravidla vyjadřovalo sexuální styk. V tomto případě přikláním se však spíše k výkladu spojení ve smyslu prostého kontaktu s čertem, který Annu Chyličkou nabádá k čarám a taktéž k tomu mít další tovaryšku, čímž částečně přibývá element sektářský. Pekelný návštěvník s ní chodíval jakožto starý černý muž, respektive *po způsobu* takového muže. Za tímto spojením snad lze spatřovat latentní víru v možnost přeměny do jiné tělesné formy. A konečně, vyslychaná Kozová je v příčině odmítání přiznání a mlčení ponechána na další čas v šatlavě, aby se potvrdila či vyvrátila případná možnost okouzlení. V souladu s učenou démonologií je možné interpretovat její chování jakožto ďáblem podporované přestání bolesti, nicméně z textu smolné knihy není zcela jasné, zda se případné okouzlení připisuje skutečně účinku démonů, či naopak vlivu jiné kouzelnice. Zdůrazňuji k tomu, že sama Kozová je nakonec propuštěna, zřejmě i z důvodu setrvání na tortuře bez přiznání. K tomu opět absentuje tendence vynutit jména dalších podezřelých. Sama existence povědomí o možnosti nevyprávět pod vlivem čar je však velmi zajímavá. Dodávám taktéž, že uvedená interpretace daných folií je pochopitelně interpretací dnešní, zpětnou, do jisté míry formálně stříženou, hledající styčné body s diabolickým deliktem čarodějnictví, tak, jak ho definuje historiografie dnes. Z tohoto důvodu znovu upozorňuji na limity právě uvedeného.

Co se poté dotýká osoby čerta, je zatěžko předkládat jakékoli závěry. Osobně se domnívám, že šlo o skutečnou osobu, nikoli ďábelského charakteru, spíše o osobu prostého potulného letitého starce, který si tímto způsobem hledal obživu. Zápis výslechů totiž mimo jiné dokládá, že uvedené ženy nosily, příznačně na rozcestí,⁹⁸ muži *mlíko k jedení*.⁹⁹ Rokycanská smolná kniha v tomto ohledu dokládá především představu o existenci čertů a jejich temné podobě, zároveň však za slibu přinesení prospěchu, tedy včetně možného osobního kontaktu s lidmi, nikoli pak primárně důkazy o skutečném diabolickém pojmání deliktu magie. Reálné působení temných sil bylo samozřejmě objektivní realitou sdílenou napříč společenskými vrstvami, čemuž odpovídá i víra v možnost kontaktu s démony. Tento stav dokládá i případ Jakuba Kulhavého z roku 1591.¹⁰⁰ Vedle obvyklého škodlivého kouzelnictví na dobytku, liti vody na křížovatkách a tentokrát i znesvěcení hostie za účelem prospívání dobytka nacházíme taktéž krádeže doprovázené zvoláním: „...*pomoz čierte diable odřikam se Pána Boha a ať nás nevidí*.“¹⁰¹ Za své zlé skutky byl Jakub Kulhavý, spoléhající na pomoc ďábla, ortelován velmi tvrdě, vpletením do kola a spálením zaživa na hranici.¹⁰²

⁹⁸ Jakožto místo střetávání se zlých a dobrých sil.

⁹⁹ SM Rokycany, fol. 7.

¹⁰⁰ Tamtéž, fol. 14–15.

¹⁰¹ Tamtéž, fol. 15.

¹⁰² Tamtéž, fol. 15.

Nesmírně zajímavou co do reflexe jednotlivých prvků sdruženého zločinu čarodějnictví jeví se dále *Krevní kniha městečka Bojkovic* z let 1630–1721.¹⁰³ V tomto případě je taktéž potřebí upozornit, v komparaci s dalšími smolnými knihami, na značnou obsahovou bohatost pramene. Vedle výslechů bez i za užití útrpného práva nacházejí se zde zápisy o výkonech kata a opisy dotýkající se žádostí o naučení k vyššímu právu. Nicméně nehovořím o odvolání se k pražskému apelačnímu soudu. Bojkovice se obracejí, jakožto *právní synové*, k *otcovskému právu* Uherského Hradiště.¹⁰⁴

Roku 1635 stanou před soudem bojkovickým čtyři ženy,¹⁰⁵ podezřelé z kouzelnictví. Jednalo se povětšinou o magické praktiky spjaté s *ostuzením*, avšak k neprospěchu žen padla slova i o zneužívání svátosti oltářní a vody z křtitelnice. Spojení užívání hostií i dalších posvěcených předmětů s magickými praktikami domácí prostředí dobře znalo: „...*co se dotýče velebné svátosti oltářní a vody křtitedlní, jsouce to věci veliké a vysoké a mnozí takoví lidé nevážní více tyhož sakramentu k kouzlům a k službě ďáblu nežli k spasení duše své těchto časů užívají ...*“¹⁰⁶ Avšak lze za tímto zápisem skutečně spatřovat rezonanci hanobení zpřítomněného těla Kristova na sabatech, případně jeho následného užívání v mastích? Domnívám se, že nikoli. Propojení magie a nepřátelských temných sil nemusí nutně znamenat znalost konstrukce dábelské sekty, považují toto spojení za více či méně stereotypní záležitost.¹⁰⁷ O rozhodování na platformě

¹⁰³ V tomto případě jsem nucena využít edici připravenou Antonínem Verbíkem. Originál bojkovické smolné knihy mi pracovníci SOkA Uherské Hradiště, s odkazem na existenci uváděné edice, odmítli předložit; Verbík, Antonín (ed.): *Krevní kniha městečka Bojkovic*. Uherské Hradiště 1971.

¹⁰⁴ Označení právní otcové a právní synové viz kupříkladu: Tamtéž, s. 27, 83. Ačkoli rozbor této smolné knihy jako celku není předmětem zájmu této práce, dovoluji si upozornit na relevanci pramene s ohledem na dějiny katovského řemesla. Vedle informací o vyslání náležitého doprovodu, který měl zapůjčovaného kata do Bojkovic bezpečně z Uherského Hradiště dovést, nacházíme i zmínky o nespokojenosti s jeho činností: „*Kateřinu Divokou a Pavla Hetenku skrze mistra popravního mečem jsme ztrestati poručili, při kterýchž exekucích mistr popravní při Kateřině, zlé paměti, Divoké ne tak se zachoval, jakž na mistra popravního náleželo, ...*“ Tamtéž, s. 118. Nespokojenost s chaotickým zasiláním materiálů k případům poté vyjadřuje vůči Bojkovicím nadřazené právo. „*A k tomu jiných takových nepořádností v Vašich spisích se dosti mnoho nachází, takže nevíme, co odtud konkludovati a jaké Vám naučení dáti, ...*“ Tamtéž, s. 117.

¹⁰⁵ Zuzana Ouřednicková, Zuzana Žáčena, Kateřina Mrázka a Kateřina Kukušková.

¹⁰⁶ *Krevní kniha*, s. 24.

¹⁰⁷ Spíše jedná se o dotaz jaksi mimochodem, odvislý od dobového úzu, a to s ohledem na skutečnost, že identické otázky řeší soudy v rámci celých Čech i Moravy. Za příklad uvádím řízení s hadačkou v Praze, a to z období poměrně blízkému právě rozebíranému případu. Roku 1630 útrpně vyslýchají na Starém Městě hadačku Marianu Příhodovou. Obviněna je z pověřenceho slévání vosku, ale též z přivolání zlého ducha na jednoho mládence, který ji, jakožto posedlý, označuje za příčinu svého neštěstí. Mučená žena však prosí, aby ji na stará kolena hanby nečinili, že není ničím vinna a „...*jak živa s prašivcem* (zlým duchem či přímo ďáblem – Z. K.) *nezacházela ...*“ NA, fond Stará manipulace, sign. R 109, nadepsáno: Hadačka Mariana Příhodová, fol. 4. Přesto je tázána dále: „*Zdaliž má ducha zlého v sklenici.*“ Tamtéž, fol. 5. I tomu však odpirá. Konečné slovo pozůstává v tomto případě apelačnímu soudu, kam

odlišné od sektářského vzorce vypovídá po mém soudu i propuštění tří žen, hrdelní trest vynesl soud pouze v případě čtvrté z nich, Zuzany Ouřednickové. Do jisté míry zarážejícím se zdá dodatek k ortelu další ženy, Kateřiny Mrázky. „Mrázka pak, poněvadž se srozumívá, že s takovými kouzly a karaktery čarodějnickými zachází nařídte (...) aby dostatečný zápis při knihách rychtářských v příčině jí, pokudž by co nejmenšího na budoucí časy takovýho na ni se vyhledalo, aby hrdlo tratila, zaopatřen byl.“¹⁰⁸ Mrázka je tedy propuštěna, a to přes zcela jasné konstatování soudu, že se kouzly skutečně zaobírala. I z tohoto důvodu lze usuzovat na nahodilou a nekontextuální recepci diabolických prvků, neméně poté na rozšířenost magického konání, neboť tribunálu nestálo samo užívání pověřených kouzelnických praktik za bezprostřední potrestání.¹⁰⁹

Vedle případů poměrně běžného užití magických úkonů, které nacházíme v právě rozebírané smolné knize zapsány též k letům 1630 a 1675, spojených především s deliktem infanticida, považují za zajímavé, s ohledem na možný výskyt prvků sdruženého zločinu čarodějnictví, podrobněji zmínit obvinění pěti žen a jednoho muže z roku 1667.¹¹⁰ V případě Pavla Hetenky se jedná, jak nasvědčují výpovědi, dokonce o recidivu. Za užívání magických praktik a morění dobytka byl zadržen již dříve, avšak uprchl a po návratu na místo nebyl mu předchozí přečin již soudně připomínán.¹¹¹

Zadržené osoby byly podle všeho již před uvězněním a předvedením k boj-kovickému soudu podrobeny zkoušce vodou, označované za *uherský způsob*.¹¹²

---

se obrací i manžel obviněné. Po prozkoumání a zvážení výsledků rozhoduje vrchní instance následovně: „Ponievadž se z týchž spisův proti dotčené Marianě Příhodové nic takového podstatného nenachází, že na dostatečný zápis z vězení propuštěna býti může, podle práva.“ Tamtéž, fol. 7.

¹⁰⁸ Krevní kniha, s. 26.

¹⁰⁹ Sama Kateřina Mrázka při propuštění z vězení podpisuje hrdelní revers, kde žádá o potrestání jako čarodějnice, v případě, že se zapovězeného konání opět dopustí. Tamtéž, s. 28. Významové překrývání se dobově užívaných pojmů čarodějnictví a kouzelnictví, bez diabolických elementů, považují za více než pravděpodobné.

¹¹⁰ Jedná se o tyto osoby: Pavel Hetenka, Kateřina Divoká a její dcera Dorota Juricová, Alžběta Ledvinková, Kateřina Svašicu, Markéta Talaška. Obvinění byla též vznesena na šestou, soudu neznámou ženu, kterou se však ani prostřednictvím tortury uložené Kateřině Divoké, nepodařilo označit.

¹¹¹ Zdá se taktéž, že Pavel Hetenka je k případu zbylých pěti, respektive šesti žen, přiřčeněn bez souvislosti a proces s ním je veden odděleně. Co se dotýká ženské části procesu, jedná se především o obvinění kumulované kolem neznámé ženy, slibující Kateřině Divoké pomoc při nalezení pokladu, údajně ukrytého na jejím pozemku. Tuto šestou ženu, Annu, nepodaří se vypátrat.

¹¹² „...poddaných svých takové zjímání poručiti a uherským způsobem jakžto domnělé čarodějnice na vodě, svízáce ruce i nohy, prubírovati dáti ráčil, kteříž že po vrchu po vodě polovali, jich za takové držeti a bez prodlení takové osoby, totiž jednoho muže a šest žen na Světlov do vězení dovésti ...“ Krevní kniha, s. 106. Dále je však v psaní z Uherského Brodu uvedeno, že Alžbětu Ledvinkovou není zapotřebí koupat, neříká se nicméně znovu koupat. Na počátku této poznámky pod čarou citovaná pasáž naznačuje již počáteční užití této metody, následně ovšem o případném prvním hození na vodu není žádné zmínky. Tamtéž, s. 115.

V tomto případě se jedná pravděpodobně o pozůstatek *ordálů*, božích soudů, nově spojených s představou, že čistý vodní živel nepřijme nečistou čarodějnici či čarodějníka. Postupem času však docházelo i k pozměnění, tedy nevinný se podle mínění soudců neutopil, viník naopak ano. K tomu dodávám, že ordál jakožto důkazní prostředek zapověděla již církevní pražská synoda z roku 1343.¹¹³

V procesech s čarodějnicemi pod hlavičkou sdruženého deliktu čarodějnictví se pracuje s koncepcí sekty, tedy členů ďábelského společenství, kteří se navzájem znají z nočních setkání. Ne zcela plně odpovídající, avšak do určité míry analogické jeví se doporučení otázek ze strany uherskohradištského soudu bojkovického, v případě útrpného tázání Kateřiny Divoké: „*Více, zdali má jaké tovaryše aneb tovaryšky takových čarů anebo zdali ty osoby, které J. M. pán Vám ku právu spolu s ní odeslal, v témž cechu zůstávají a takové čary provádí anebo jinde na jinších panstvích jestli se jací společníci takových zlých skutkův nacházejí.*“¹¹⁴ Není tu zde primárně cíleno na konkrétní osoby, snad již vyjma osob zadržených, na něž je úmyslem přenést obvinění z užívání čar. Žádná konkrétní jména se nově ve výsleších neobjevují. Není taktéž cíleno primárně na ženy, počítá se i s mužskými pachatelí, s *tovaryši*. Patrně je ovšem povědomí o možném širokém geografickém rozsahu tohoto kouzelnického společenství, jemuž není, což je zapotřebí zdůraznit, nikterak primárně přisuzován ďábelský charakter. Předpoklad existence dalších kouzelníků a kouzelnic na území jiných panství vysloven ovšem nacházíme. Na straně druhé násilím rozšiřovaný okruh podezřelých nejen, že chybí, ale s touto koncepcí nelze ani pracovat, a to z důvodu, kdy z šesti uvězněných byli do rukou kata předáni pouze dva. Kateřina Divoká a Pavel Hetenka, jediní dva podrobení tortuře, zůstanou v tomto případě taktéž jedinými popravenými.¹¹⁵ Ostatní ženy se dočkají propuštění. Zajímavým

---

¹¹³ Malý, K.: České právo, s. 57. I v platnost nakonec nevstoupivší Majestas Carolina stanovovala: „*A zakazujeme i priesně prikazujeme a zapovídamo, aby viac té prísahy pohanske, totiž skrze železo horúcie a na vodu pušťenie, napožievali o žádnú věc, a tudy Boha, svého tvórcu nepokúšeli ...*“ Majestas Carolina, in: Jireček, Hermenegild (ed.): Codex juris bohemicus, tom. II., 1870, s. 139. S ohledem na platnost nařízení synodního, lze konstatovat ne zcela plně dodržování nařízení.

¹¹⁴ Krevní kniha, s. 112.

¹¹⁵ Je těžko zpochybnitelnou skutečností, že právo útrpné hrálo v procesech s čarodějnicemi a kouzelnicemi důležitou roli. Upozorňuji však, že nelze přistoupit k absolutizaci této složky procesů a k jejímu následnému vztahování na jeden každý případ. Vhodná není ani tendence považovat čarodějnictví za určitou formu super-zločinu, který vyžadoval speciální zacházení. Jak zcela správně upozorňuje Marianne Sauter, tortura byla důležitou součástí procesů, avšak nikoli výlučně procesů s čarodějnicemi. Sauter, M.: Hexenprozess. S obdobnou tvrdostí se postupovalo proti vrahům, žhářům či lupičům. Je samozřejmě také zapotřebí reflexe individuálního přístupu jednotlivých soudů co do tvrdosti výslechů a porušování či naopak dodržování norem, ale obecně zde upozorňuji na nevhodnost stanoviska, kdy je rozhodující úloha v procesech přiznávána užití tortury. Obdobně k tomuto též: Zagolla, Robert: Die Folter: Mythos und Realität eines rechtsgeschichtlichen Phänomens. In: Realität und Mythos. Hexenverfolgung und Rezeptionsgeschichte, edd. Katrin Moeller, Burghart Schmidt. Hamburg 2003, s. 122–149.

aspektem bojkovických, přeneseně též uherskohradištských, soudních řízení zůstává právě ono opatrné ukládání tortury, pokud je tato povolena, děje se tak v případech závažného podezření, ale nikoli v případech nejednoznačných.

Protože Kateřina Divoká stále odmítala uvést jméno oné ženy,¹¹⁶ která slibovala pomoc při nalezení pokladu, domnívá se vyšší právo: „...*odtud se poznává, že s pomocí zlého ducha žádné pravdy vynéstí nechce.*“¹¹⁷ V tomto aspektu naučení lze opět spatřovat prvek kopírující stanoviska démonologů. Domnělá čarodějnice, pokud nechce odpovídat na otázky soudců, není to důkazem její nevinny a čistoty svědomí i duše, ale příčinou je ďábel, který ji zbraňuje hovořit, případně předává vyslýchané ženě sílu přestat mučení. I zde tedy nacházíme jisté resonance konstruktů, nicméně za signifikantní v tomto ohledu považují již zmiňovanou skutečnost, kdy jsou pouze dva ze šesti obviněných nuceni zakusit torturu. Jednotlivé elementy spojené se sdruženým zločinem čarodějnictví nacházíme v bojkovické smolné knize ze všech uvedených knih patrně nejsilněji, avšak přesto pouze v útržkovité formě, která neabsorbovala potenciál řetězení procesů. Otázkou dále zůstává, jaký význam těmto nařízením a doporučením přisuzovalo samo vyšší právo v Uherském Hradišti. Nešlo v případě poznámky o působení zlého ducha v této věci pouze o přejatou konstrukci, kupříkladu z nedlouho předtím probíhajících procesů slezských, aniž by došlo k širšímu uchopení vzorce a porozumění neblahému potenciálu, který v sobě uvedený model nese?

Kateřina Divoká, sedíc v zámeckém arestu s dvěma dalšími ženami, počala sbírat po informaci, že jest posláno pro kata, ve věži slámu a podobné věci, které následně svázala do uzlíčku. Tento však později našel kat a nebohá žena po nejprve tvrdila, že váček má kvůli bolesti nohou, poté doznala nošení uzlíčku, aby se nebála. Na to Uherské Hradiště přikazuje Bojkovicím doptat se vězňených žen, především pak Kateřiny samé: „...*nač a proč ten uzlíček měla a zda-li neco ourodám zemským jak na obilí, ovoci, vinohradech, polích, lesích, kde se veliké škody staly, svými čarami neuškodily.*“¹¹⁸ Vedle pověrečných úkonů spojených s domnělou ochranou při předání mistru popravnímu, spatřujeme i další prvek sdruženého zločinu čarodějnictví, tedy škodlivé čarodějnictví. Aniž tomu okolnosti a vznesená obvinění či podezření nasvědčují, uvádění magie a ničení úrody v souvislost se objevuje pravděpodobně opět na základě určitého torzovitého transferu elementů diabolického čarodějnictví. Z obvinění jako takových nedozvídáme se o žádném poškozování polí a plodin, doporučená otázka není tedy kladena přímo na základě vyššímu právu zasílaných examenů¹¹⁹ a vyplývá

¹¹⁶ Ačkoli později vypoví, že se tato žena jmenovala Anna, nic bližšího není schopna uvést. Za pravděpodobnější v tomto případě pokládám skutečnost, kdy požadované údaje skutečně Kateřina Divoká neznala, neboť žena se objevila z ničeho nic a také tak oblast opustila.

¹¹⁷ Krevní kniha, s. 115.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 115.

¹¹⁹ Na straně druhé je zapotřebí upozornit, že právě rozebíraná smolná kniha nezachycuje skutečně všechny exameny, případně je nezachycuje v plnosti.

po mém soudu ze známých, do moravského prostředí proniknuvších zlomků démonology definovaného deliktu magie. Ono částečné až nahodilé přejímání,¹²⁰ patrně bez plného porozumění, zabránilo následnému rozvinutí konstrukce, kdy se zdá, že právě zdůrazněné otázky jsou kladeny za otázky vedlejší, na základě povědomí o spojení škod na plodinách s čarodějnictvím a kouzelnictvím.

Kateřina Divoká, neboť: „...s čarodějnicemi zjevnými (kterýchž ona vyznati a jmenovati nechtěla) tovaryšství své měla, ...“¹²¹ i Pavel Hetenka, který škodil dobytku, byli státi. Ostatní ženy se dočkaly propuštění, pochopitelně v případě opětovného upadnutí do podezření musí již očekávat trest. V bojkovické smolné knize nalézáme tedy některé prvky spojené s deliktem diabolického čarodějnictví, především mlčení při výslechu podporované zlým duchem a sektářský charakter zločinu, zdůrazňují ovšem jejich omezený dosah na reálnou praxi soudů. O tomto zajisté svědčí i propuštění dcery Kateřiny Divoké, Doroty, na níž by v případě širšího porozumění deliktu padalo shodné podezření jako na matku, dané konstrukcí dědičnosti čarodějnictví, zejména v linii ženské.

Upozorňuji taktéž, že na základě v krevní knize zaznamenaných examenů, naučení vyššího práva i žádostí o ně, nenalézáme povětšinou výslechy plně odpovídající struktuře otázek doporučených Bojkovicím z Uherského Hradiště. Doprovodný aktový materiál bohužel není v příslušném uherskohradištském státním okresním archivu, pro smolné knize odpovídající chronologické rozpětí, k dispozici.¹²² Není tedy bezpodmínečně nutné kalkulovat s představou, kdy podřízené právo bojkovické zcela uposlechlo právo otcovské a provádělo exameny plně v souladu s doporučením Uherského Hradiště.

Již jen v závěru upozorňuji na události související s přímým stykem domácího prostředí s diabolickým čarodějnictvím ještě před procesy severomoravskými, kdy nízký zemský hejtman Jiří z Hodic zasílá do Prahy a Hradce Králové spisy dotýkající se obvinění celkem 4 žen, nařčených z čarodějnictví Mariannou Tittlovou, vyslychanou a poté i popravenou v rámci slezského pronásledování v letech 1651–1652.¹²³ Jednalo se o závažná obvinění s prvky sdruženého zločinu čarodějnictví jako pakt s ďáblem, lety na sabat a škodlivé čarodějnictví. Dvě ze čtyř obviněných byly zadrženy, k zadržení zbylých dvou žen nedošlo pravděpodobně z prostého důvodu, tedy tyto nebyly již zaživu.¹²⁴ První zadržena

---

¹²⁰ Z jakého prostředí byly tyto prvky přejímány, není však zcela jasné. V tomto ohledu bude zapotřebí sondy do této konkrétní oblasti. Možný je transfer zpráv z oblastí Slezska.

¹²¹ Krevní kniha, s. 117.

¹²² Podle informací poskytnutých mi archivem je aktový materiál dochován nejdříve k roku 1813.

¹²³ O tomto podrobněji Kočí, J.: Čarodějnické procesy, s. 86–97. Lépe však Lambrecht, K.: Hexenverfolgung, zejména s. 155–158, a dále 166–168. Materiály jsou uloženy z velké části v Národním archivu v Praze, fond Stará manipulace. Podrobnější rozbor otázek, které byly pokládány Uršule Kupferschmidové vězněné v Praze, napomůže do budoucna po mém soudu bližšímu porozumění s ohledem na znalost deliktu diabolického čarodějnictví.

¹²⁴ Tamtéž, s. 157.

Uršula Kupferschmiedová podlehla ve vězení následkům mučení, v případě druhé ženy, vězněné v Hradci Králové, došlo posléze k propuštění. Liknavé vedení procesu z české strany vysvětluje snad o jisté rozpačitosti nad těmito případy, v žádném případě poté nebyla využita příležitost rozhojňovat okruh podezřelých, byť na základě udání pod hlavičkou démonologie z oblasti Nisy tato možnost bezpochyby existovala. Co však neexistovalo, byla pravděpodobně vůle k takovému kroku, včetně osob, jejichž znalosti a horlivost korespondovali s představami nízkého hejtmana Hodice, roztrpčeného průtahy na české straně. Dokud však nebude proveden dostatečně podrobný rozbor pramenného materiálu, nelze předložit zcela věrohodnou interpretaci uvedených událostí. Skutečností ovšem v každém případě zůstává neúspěch snah po rozšíření procesů z území slezského na geografický prostor Čech.

Ve smolných knihách nalézáme jen torzovité analogie vztahující se k prvům sdruženého deliktu čarodějnictví. Jedná se nejčastěji o nejasné zmínky, které lze k tomu interpretovat více způsoby. Pro české a moravské území také začasť platí, že primární důraz byl ze strany světského soudu kladen na skutkovou podstatu činu. Tedy, stanul-li například někdo před soudem s tím, že se pokusil či přímo někoho otrávil, byl zpravidla vnímán jako vrah, a ač při svém konání využil magických praktik, kouzelnictví bylo sekundárním.

The cumulative concept of witchcraft and the Lands of Bohemian Crown

The introduction of the paper points out the need for a clear terminology in terms of witch and sorcerer trials, which the author applies and adapts with the use of the foreign historiography. The terminology represents the necessary basis to analyse whether and how these theoretical models can be adopted in individual cases of witchcraft in Bohemia and Moravia. The study is founded mostly but not entirely on the executioner's books which provide the interpretation platform to define an extent of knowledge about the cumulative concept of witchcraft in the Czech lands as well as to demonstrate a limited reception of such elements. The selection of witchcraft or sorcery cases studied in the paper was carried out using a possible analogy with elements of the cumulative concept of witchcraft, which, I believe, the inland population was to a limited extent acquainted with, although the concept was not followed and used in the judicial practise. I assume that this phenomenon was caused, among others, by absence of erudite demonologists or judges who would have been sufficiently acquainted with elements of witchcraft crime and thus would have been able to enforce the aforementioned concept in their practise.

While studying the proceedings of the trials the author argues that propositions about the specific type of witch trials and witch hunts in Bohemia and Moravia

are often to be found in the Czech historiography, but these cases are mostly the trials of “undiabolic” witchcraft, therefore only one type of a large spectrum of persecutions, yet not a form which would lack any analogies in various parts of continental Europe. According to the archival sources the Czech lands evince a majority proportion of trials based on simple demonological concepts, while the North Moravian trials from the latter half of the 17th century represent an apparent and very interesting exception. They require a systematic research, though, and are not included in this brief study.

The paper has, regarding to its limited scope, its boundaries, however the author hopes that the paper provides not only an introduction in the witchcraft and sorcery field of study, but also relevant hints for possible advancement and an illustration of an immense potential in this area of research.

Kumulatives Hexereidelikt und die böhmischen Länder

In der Studie wird einleitend der Bedarf an der Schaffung eines eindeutigen terminologischen Apparats zu Hexen- und Zauberprozessen unterstrichen, den die Verfasserin anhand der Terminologie in der ausländischen Geschichtsschreibung vorlegt. Auf dieser Grundlage wird die Frage postuliert, ob es möglich ist, die theoretischen Modelle an einzelne Magie-Fälle auf dem Gebiet Böhmens und Mährens anzupassen. Die Studie basiert in diesem Zusammenhang vor allem, aber nicht ausschließlich, auf Achtbüchern. Auf Grund ihrer Interpretation versucht die Verfasserin, die Erkenntnis von Elementen des kumulativen Hexereideliktes darzustellen, wobei sie auf eine beschränkte Rezeption dieser Elemente hinweist: Die Wahl der Hexerei- und Zaubereifälle wurde anhand einer möglichen Analogie mit Elementen des kumulativen Hexereideliktes getroffen, die, wie die Autorin vermutet, hierzulande in beschränktem Maße bekannt waren, obwohl die genannte Konstruktion nicht weiter entwickelt und in der Gerichtspraxis nicht zu viel genutzt wurde. Die Autorin ist der Meinung, dass dies unter anderem auf eine Absenz gebildeter Dämonologen und Richter zurückzuführen ist, die mit den Elementen des Hexereideliktes vertraut wären und Voraussetzungen getragen hätten, diese Konstruktion durchzusetzen und in der Praxis umzusetzen.

Im Zusammenhang mit dem Verlauf einzelner Prozesse macht die Verfasserin auf die Tatsache aufmerksam, dass es in der einheimischen Historiographie zum erforschten Thema viele Thesen über angebliche Einzigartigkeit des Verlaufs der Prozesse und der Verfolgung in Böhmen und Mähren gibt. In diesen Fällen handelt es sich aber meistens um Prozesse im Sinne der nicht-diabolischen Hexerei, das heißt um eine Variante des möglichen breiten Spektrums der Verfolgungen, nicht um eine Form, zu der man analogische Fälle in anderen Teilen Europas finden kann. Wie vorliegende Materialien zeugen, überwiegen in den böhmischen Ländern Prozesse zu einfachen dämonologischen Konstruktionen. Eine

eindeutige und äußerst interessante Ausnahme stellen Prozesse in Nordmähren in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts dar, die künftig eine systematische Forschung erfordern und in diese kurze Studie nicht miteingenommen wurden.

Die Studie weist erhebliche Beschränkungen auf, unter anderem wegen ihres begrenzten Umfangs. Es bleibt zu hoffen, dass sie zumindest teilweise relevante Voraussetzungen für einen Abriss der Problematik der Hexen- und Zauberprozesse bietet sowie auf Möglichkeiten einer weiteren Entwicklung und auf ein großes Potential der Forschung in diesem Bereich hinweist.

VZESTUP STRANICKÉHO FUNKCIONÁŘE. STŘÍPKY Z OSTRAVSKÉHO PŮSOBENÍ RUDOLFA SLÁNSKÉHO VE DVACÁTÝCH LETECH.

JAN CHADIMA

Úvod

Rudolf Slánský patří k nejvýznamnějším osobnostem KSČ a posléze poválečného Československa, která svými činy zasáhla do osudů tehdejší společnosti. O podstatných aspektech jeho života byly již napsány zajímavé texty¹, ale mnoho momentů jeho činnosti stále postrádá svůj rozbor nebo byly popsány jen zčásti. Jedním z nich je Slánského činnost v Moravské Ostravě v letech 1925–1928.

Cílem textu je jednak rekonstrukce Slánského postupu a celkové politické činnosti v tomto regionu, kde se Slánský dostává do nejvyšší krajské stranické funkce – tajemníka, tak i analýza jeho postojů a rozbor jeho strategie při prosazování svých cílů, které jsou nezbytné pro bližší pochopení Slánského aktivit. Slánský byl příslušník levého směru v KSČ (viz níže). V tomto kontextu se článek rovněž zabývá otázkami, zda si Slánský během svého pobytu na Ostravsku zachoval integritu názorů, a zda byl již skutečným příslušníkem levého směru, či se jeho myšlení ještě nadále formovalo nebo naopak, zda tento pobyt vyvolal diskontinuitu v jeho postojích. A dále o jaké vize, myšlenky a hodnotové představy se Slánský pro dosažení svých zájmů opíral. V souvislosti s tím, do jaké míry měl pobyt na Ostravsku vliv na jeho další politickou dráhu. Nutno však na úvod říci, že tato stať pojednává pouze o části Slánského života, dospět k ucelenějším závěrům lze až po důkladnějším výzkumu jeho života v následujících desetiletích, který je však nad rámec této práce.

---

¹ Jedná se především o díla Karla Kaplana, jež pojednávají přímo o Slánském. Jedná se zejména o tyto jeho práce Gottwaldovi muži. Praha 2004; Kronika Komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský. Praha 2009. Pro rekonstrukce Slánského činnosti během let 1945–1948 je důležitá Kaplanova kniha Pět kapitol o Únoru. Brno 1997 a nakonec pro poznání konce generálního tajemníka je zásadní Zpráva o zavraždění generálního tajemníka. Praha 1992.

Práce vychází z dobového tisku, a to především z komunistického periodika *Dělnického deníku*, a z příslušných archivních materiálů Zemského archivu v Opavě. V případě tohoto archivu se jedná zejména o fond *Policejní ředitelství Moravská Ostrava, presidiální spisy 1919–1939*, kde se nacházejí bohaté materiály k činnosti KSČ na Ostravsku a tím i ke Slánskému. Dílčí poznatky ke Slánskému lze dále nalézt ve fondech *Policejní ředitelství v Moravské Ostravě. Relace ze schůzí 1912–1914* dále *Krajský soud v Moravské Ostravě, trestní tiskové spisy 1920–1939* a také *Krajský soud v Moravské Ostravě, trestní spisy 1920–1938*. Dále lze odkázat na Archiv města Ostravy a to konkrétně na fond *Okresní soud v Moravské Ostravě, trestní spisy 1924–1948*.² Z dalších archivů je nutno upozornit na Národní archiv. V tomto archivu má veliký význam fond *Prezidium ministerstva vnitra*, zahrnující dílčí relace z krajských konferencí a stranických schůzí KSČ na Ostravsku a také na fond *Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938* obsahující souhrnné zprávy o stavu KSČ na Ostravsku. Z literatury je třeba uvést zejména práce historika Jana Steinera a to jeho kandidátskou disertační práci *Boj KSČ na Ostravsku za jednotu dělnické třídy v letech 1924–1925*, Praha 1966 (publikováno Steiner, J.: *Za jednotnou frontu proti kapitálu*, Ostrava 1969) a také *Mezikrizi 1926 a komunistické hnutí na Ostravsku*, Ostrava 1970.

Počátky Rudolfa Slánského

Rudolf Slánský se narodil podle vlastních slov do rodiny vesnického obchodníka, a to 31. července roku 1901 v obci Nezvěstice na Plzeňsku. Své vzdělání v životopisu popisuje tak, že nejdříve vystudoval čtyři roky gymnázia, poté obchodní akademii a následně nastoupil na Vysokou školu obchodní v Praze. Před dokončením vysokoškolského studia dal přednost dráze „profesionálního revolucionáře“ a vstoupil do sociálně demokratické strany.³

Po načrtnutí průběhu Slánského studijních let je nutno zmínit, co vedlo mladého Slánského, vzhledem k jeho rodinnému zázemí, k levicovému hnutí.⁴ Na tuto otázku je prakticky nemožné odpovědět a jedinou možností je představit některé dílčí poznatky. Uvedme vzpomínky jeho spolužáka Vondráčka z plzeňského gymnázia. Slánský se nejprve živě zabýval Masarykovými spisy, kdy

² Tímto bych chtěl poděkovat panu Mgr. Ondřeji Kolářovi, Ph.D. kurátorovi Slezského zemského muzea, panu Mgr. Jozefu Šerkovi, vedoucímu oddělení služeb Archivu města Ostravy a Mgr. Haně Miketové za zprostředkování těchto archivních materiálů.

³ Národní archiv (NA), fond Ústřední výbor KSČ (ÚV KSČ), dílčí část Kancelář Rudolfa Slánského (dále jen 100/50), sv. 1, a. j. 1, fol. 15.

⁴ V tomto smyslu se však nelze opřít prakticky o žádné doklady osobní proveniencí (korespondence), neboť svoji korespondenci Slánský v předtuše zatčení sám zničil. Viz Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond Ministerstvo národní bezpečnosti, Praha (MNB), sign. 1, kart. 2, složka B-4-V-19440, podsvazek 5, fol. 186–188. (jedná se o nezpracovaný fond).

se snažil objasnit svůj poměr ke společnosti, vyjasnit si – s ohledem na vlastní židovský původ – postavení židovského obyvatelstva v ní, a celkově se zajímal o sociální otázky. Následně se Slánskému dostaly do rukou první brožury o ruské revoluci a marxistické texty.⁵ Zde patrně sehrál roli Slánského starší bratr Josef, který byl v kontaktu se sociálnědemokratickými funkcionáři, a mohl poskytnout mladšímu bratrovi marxistickou literaturu.⁶

Výrazný vliv na levicové myšlení Slánského (ale i jeho bratrů) mohl mít legionář Josef Cajthaml (nar. 10. března 1891), který se po návratu z Ruska usadil v Nezvěsticích.⁷ Cajthaml vzpomíná: „*Po svém návratu ze Sov. svazu v r. 1919 asi v listopadu mě navštívili bratři Slánští Rudolf, Richard a Josef. Chtěli na mně, abych jim vyprávěl dojmy z ruské revoluce. Od té doby mě navštěvovali. Asi v r. 1921 po založení KSČ přijel ke mně Rudolf s Richardem Slánským a říkali mi, že již též jsou komunisté.*“⁸ Z řady dalších pramenů lze dedukovat, že Josef Cajthaml byl pro Slánského něco jako mentor či starší bratr a byli spolu v písemném i osobním kontaktu až do 50. let.⁹

Jak již bylo řečeno výše, Slánský svůj příklon k levici završuje vstupem do sociálně demokratické strany. Zde se posléze přidává k tzv. marxistické levice a následně se stává zakládajícím členem KSČ. Zajímavou epizodou je jistě i účast Rudolfa a Josefa Slánských na práci Nejedlého Socialistické společnosti, která byla místem setkávání příslušníků různých levicových proudů. V letech 1921–1923 byl Josef Slánský dokonce náhradníkem výboru Společnosti.¹⁰

Proudy v KSČ

Pro pochopení činnosti Slánského v Moravské Ostravě je nezbytné základní shrnutí názorových proudů, které se střetávaly v KSČ, tak i nastínění základních dějinných bodů v historii strany.¹¹

---

⁵ ABS, MNB, sign. 1, kart. 6, Z-vyš.1480-84, fol. 15.

⁶ Kaplan, K.: *Kronika Komunistického Československa*: Klement Gottwald a Rudolf Slánský, s. 208.

⁷ Srov. NA, fond Bartošek Karel, scénář k pořadu České televize *Čestní občané*: Rudolf Slánský (jedná se o nezpracovaný fond).

⁸ ABS, MNB, sign. 1, kart. 6, Z-vyš.1480-84, fol. 41.

⁹ Bohužel se nepodařilo (což je s odstupem doby logické) nalézt u potomků Josefa Cajthamla žádné relevantní prameny. Tímto ale děkuji panu Janu Loudovi, vnukovi Josefa Cajthamla, za snahu případné materiály nalézt a za poskytnutí dílčích dokumentů.

¹⁰ Křestan, Jiří: Zdeněk Nejedlý a spolek Socialistická společnost v Praze. In: *Paginae historiae*, č. 9, 2001, s. 222–252.

¹¹ K dějinám strany v meziválečném období výběrově např. Wheaton, Bernard: *Radical Socialism in Czechoslovakia*: Bohumír Šmeral, the Czech Road to Socialism and the Origins of the Czechoslovak Communist Party (1917–1921). New York 1986 – Zinner, Paul: *Communist strategy and tactics in Czechoslovakia, 1918–48*. New York 1963 – Hájek, Miloš: *Jednotná fronta: k politické orientaci Komunistické internacionály v letech 1921–1935*. Praha 1969 nebo Holá, Věra: *Jan Šverma: 1901–1944*. Praha 1985.; též Kárník, Zdeněk: *Pravé a levé politické*

Významnou roli hrálo seskupení okolo Bohumíra Šmerala, které stálo u vzniku KSČ. Šmeral a jeho lidé pocházeli původně ze sociální demokracie, následkem čehož byl Šmeral kritizován za to, že zatížil stranu „sociáldemokratiismem nebo sociálně demokratickými tradicemi“ či „oportunismem“, na čemž mnohdy stála kritika Šmerala, jeho postojů, pro které se užíval termín šmeralismus.¹² Tato kritika vycházela z tezí, že strana se spíše orientuje na volební boj, spolupráci s ostatními představiteli dělnického hnutí, práci v parlamentu, na snahy o reformy než na revoluci a ve spojení s tím na akceptaci „buržoazního“ zřízení.¹³ V tomto smyslu byla strana vedena i po organizační stránce.¹⁴

První významné seskupení, které se dostalo do střetu se Šmeralem, byli „ultraleví“. Čelními představiteli byli zejména Bohumil Jílek, Václav Bolen, Emanuel Vajtauer a.j., kteří měli ve straně významné postavení.¹⁵

Pro pochopení „ultralevých“ je nezbytné zařadit tuto skupinu do širšího kontextu dějin dělnického hnutí. Po skončení první světové války došlo k ochabnutí revolučního nadšení a stabilizaci poměrů. V důsledku toho Komunistická internacionála (Kominternu/KI) po svém III. kongresu (22. června 1921 – 12. července 1921) vyhlásila taktiku jednotné fronty se základním cílem přizpůsobit komunistické hnutí novým podmínkám. Oficiálně se jednalo o proklamovanou tezi sjednocení dělnické třídy, taktiku společného postupu v každodenních bojích dělnictva bez ohledu na politické rozdíly.¹⁶ Myšlenka jednotné fronty stála dále na přesvědčení, že obranné boje po boku řadových členů socialistických stran zpopularizují komunistické metody a rovněž obnaží pokrytectví reformistických¹⁷ vůdců.

Podstatou „ultralevých“ bylo odmítání taktiky jednotné fronty, kterou považovali za zdržení na cestě k revoluci. Dle jejich mínění se mělo dále postupovat revolučně a radikálně bez ohledu na změněné podmínky. „Ultralevé“ tendence se však netýkají pouze Československa ale i ostatních zemí.¹⁸ Kritika „ultralevých“ v rámci komunistické historiografie stojí na tezi, že jejich radikalnost byla primárně dána tím, že doufali v rychlé a snadné vítězství, a poté,

---

extrémy v českých zemích a Československu především meziválečné doby, zvláště pak fašismus a komunismus. In: Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal (ed.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 3. Praha 2004, s. 12–57.

¹² Galandauer, Jan: *Bohumír Šmeral: 1914–1941*. Praha 1986, s. 392.

¹³ Kučera, Bohumil.: O významu tzv. „šmeralismu“ v době prvních bojů KSČ. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada sociálněvědná* 8, č. G3, 1959, s. 77–78, 83.

¹⁴ Rupnik, Jacques.: *Dějiny komunistické strany Československa*. Praha 2002, s. 65.

¹⁵ Na slučovacím sjezdu byl Jílek zvolen generálním tajemníkem, a stejně tak jeho lidé měli silné pozice ve výkonném výboru. Viz. Mencl, Vojtěch: *Na cestě k jednotě*. Praha 1964, s. 110–111.

¹⁶ Koudelková, Jarmila.: *Rudý den a příčiny krize KSČ v r. 1928*. Kandidátská disertační práce. *Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l.*, s. 24.

¹⁷ Ve smyslu odmítání revoluce a usilování o zlepšení společnosti pomocí drobných a dílčích reforem. Viz. *Příruční slovník k dějinám KSČ, svazek II*. Praha 1964, s. 701.

¹⁸ Galandauer, J.: *Bohumír Šmeral: 1914–1941*, s. 350.

co se nedostavilo, ztratili trpělivost a začali napadat a kritizovat stávající vedení KSČ.¹⁹

Kromě zmíněného odmítání jednotné fronty, byl program „ultralevých“ shrnut Vajtaurem v časopise *Komunista*.²⁰ „Ultraleví“ prosazovali bojkot kapitalistických výrobků s cílem donutit stát, aby zestátnil velké podniky, zřídil družstva a rozděloval výrobky všem občanům.²¹ Z těchto důvodů bývají postoje „ultralevých“ označovány jako anarchosyndikalistické, a to ve smyslu, že důraz je kladen na hospodářský boj.²² Částečnou tečku za vystoupením „ultralevých“ udělal nakonec IV. Kongres Komunistické internacionály (5. listopadu 1922 – 5. prosince 1922), který přinutil představitele této skupiny ustoupit od svých požadavků.²³

Také je třeba zmínit, že na IV. kongresu je završen posun „doprava“ ohledně taktiky jednotné fronty. Tento posun je pak částečně spjat právě s Bohumírem Šmeralem.²⁴ Zjednodušeně šlo o to, že „pravcová“ verze taktiky jednotné fronty mohla vést až k plné koalici se sociální demokracií či reformisty (tj. dělnické vládě²⁵), kdy se mělo jednat o spolupráci „shora“, tedy s vůdci ostatních levicových stran.

Co se týče Kominterny, je nezbytné zmínit její další v pořadí V. kongres, který se konal 17. června 1924 – 18. července 1924 v Moskvě, kde byly vyhlášeny zásady bolševizace, které byly posléze modifikovány na V. rozšířeném plénu Exekutivy Komunistické internacionály,²⁶ které zasedalo během března a dubna 1925.²⁷ Pojmem bolševizace lze označit vývoj směřující k ruskému ovládnutí Kominterny a jejích sekcí, tedy jednotlivých komunistických stran. To se mělo projevit jak v ideologických tak organizačních strukturách komunistických stran, tedy naprostým přijetím leninských zásad stranické jednoty a demokratického centralismu. Podstatou bolševizace byla také otázka vztahu komunistických stran k vedoucím orgánům KI a k sovětské straně. Smyslem bylo vybudovat „homogenní

---

¹⁹ Reiman, Pavel: Dějiny KSČ. Praha 1931, s. 126 – Reiman, P. a kol.: Dějiny Komunistické strany Československa. Praha 1961, s. 186.

²⁰ Akční program KSČ. *Komunista*, týdeník Komunistické strany Československa, 20. října 1922, roč. IV., č. 42, s. 1–8.

²¹ Je však třeba zmínit, že návrh bojkotů zboží vycházel z reálného problému tehdejší doby, kterým byla deflační politika tehdejšího ministra financí Rašína. Viz Suda, Zdeněk: *Zealots and Rebels: a history of the Communist Party of Czechoslovakia*. Stanford 1980, s. 55.

²² Viz Příruční slovník k dějinám KSČ, svazek I. Praha 1964, s. 21.

²³ Reiman, P. a kol.: Dějiny Komunistické strany Československa, s. 191.

²⁴ Galandauer, J.: Bohumír Šmeral: 1914–1941, s. 346–349.

²⁵ Dle dokumentů KI by se mělo jednat o vládu, která by sice ještě nebyla diktaturou proletariátu, ale na druhé straně by to nebyla buržoazně-sociálnědemokratická vládní koalice, která by zastírala nadvládu buržoazních stran. Dělnická vláda by ozbrojila proletariát, zavedla kontrolu nad výrobou apod. Srov. Steiner, Jan: *Boj KSČ na Ostravsku za jednotu dělnické třídy v letech 1924–1925*. Kandidátská disertační práce. Praha 1966, s. 37.

²⁶ Tj. řídicí orgán kominterny mezi dvěma kongresy. Viz Příruční slovník k dějinám KSČ, svazek I. Praha 1964, s. 186.

²⁷ McDermott, Kevin – Agnew, Jeremy: *Kominterny: dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*. Praha 2011, s. 60.

světovou bolševickou stranu prostoupenou myšlenkami leninismu“, což mělo za následek „likvidaci“ pozůstatků „sociáldemokratismu“. Jednalo se o konglomerát marxisticko-leninské ideologie a praktických politických zájmů.²⁸

Po V. kongresu se nadále pokračovalo v taktice jednotné fronty, ovšem nastal posun doleva. „Levicová“ verze jednotné fronty se měla týkat hlavně spolupráce „zdola“, tedy v dílně továrny apod., a to pod vedením představitelů komunistické strany opět s cílem odhalovat zrady reformistických vůdců a získat většinu dělníků pro revoluci.²⁹ Tento posun byl také v částečném rozporu s postoji, které ohledně jednotné fronty v českých zemích nejvíce zastával Šmeral, což poskytl argumenty pro jeho kritiky.³⁰

S úkolem bolševizace byla spjata i přeměna organizační sktruktury komunistických stran, tj. přebudování strany na základě závodních buněk.³¹ Základní myšlenkou zde byla „proletarizace“ komunistických stran a zesílení jejich vlivu na pracující a to v místech jejich výroby.³² Dále se jednalo také o celkovou centralizaci a utužení stranické disciplíny.³³

V rámci KSČ se v polovině roku 1923 objevuje roztržičtější³⁴ levicový proud. V kontextu této statě je pro pochopení „levice“ podstatné to, že hlavní „útoky“ směřovaly vůči Šmeralovi, resp. konceptům, které dle „levice“ Šmeral ztělesňoval. Šmeralovi oponenti vyznávali postup stanovený na V. kongresu Komunistické internacionály.³⁵ Dále je důležité to, že k „levici“ náležel Rudolf Slánský. Pro částečné pochopení levice nám může posloužit jeho vlastní text v rámci diskuze před II. sjezdem strany: *„Nutno přihlédnouti, zkoumati a říci, zda skutečně vývoj šel směrem k bolševické straně či ne. A my odpovídáme záporně a klademe hlavní vinu na vůdčí soudruhy, na ty, kteří měli vésti stranu, určovati směr [...] Centristické a oportunistické sklony v KSČ objevily se okamžitě při tvoření strany u soudr. Šmerala [...] Celý systém musí býti změněn a strana v celé své činnosti proniknuta revolučním duchem [...] Vykládá-li si dělnickou vládu některý bolševicky založený soudruh nesprávně, je to u něho jen úchylnka, kterou možno okamžitě napravití změnou názoru. Ale jinak je u soudr. Šmerala nebo jiných oportunisticky založených soudruhů, kteří vytvoří z takového výkladu*

²⁸ Tamtéž, s. 58,61.

²⁹ Tamtéž, s. 31,61–62.

³⁰ Galandauer, J.: Bohumír Šmeral: 1914–1941, s. 372.

³¹ Šíma, Oldřich.: Počátky bolševizace KSČ a boj proti pravicovému oportunismu v letech 1924–1925. Praha 1983 Disertační práce. Vysoká škola politická ÚV KSČ. Školitel RSDr. Jan Staněk, CSc., s. 59.

³² McDermott, K. – Agnew, J.: Kominternu, s. 80.

³³ Tamtéž, s. 34–35, 61.

³⁴ V literatuře se objevuje rozlišování mezi levicí skutečnou a konjunkturální. Mezi konjunkturální levicí jsou zařazováni lidé, co se připojili ke kritice vedení, ač za jeho činnost mnohdy měli odpovědnost, a až potom, co tato kritika slibovala šanci na úspěch. Viz Galandauer, J.: Bohumír Šmeral: 1914–1941, s. 375.

³⁵ Galandauer, J.: Bohumír Šmeral: 1914–1941, s. 375.

*dělnické vlády celou teorii a základnu, s níž pak určují celou taktiku strany: získání velkého počtu voličů, budování velké strany nikoliv pro revoluční boj, ale pro mocenský význam v měšťáckém parlamentu.*³⁶ Slánského teze tedy stály na kritice Šmerala a to, že se vymezil vůči nedostatečně revolučnímu vedení (z pohledu levice), mu mohlo zajistit vzestup ve straně. Zvláště s přihlédnutím ke změně politiky Kominterny byl toto způsob, jak na sebe mohl Slánský upozornit. Je tudíž otázkou, zda Slánského postoje byly pouze účelové.

Jak bylo řečeno v úvodu, tento text analyzuje pouze části Slánského života, a dojit ke konečným závěrům lze až po důkladnějším výzkumu jeho života v následujících desetiletích. Lze však soudit, že Slánský nepostupoval pouze účelově a řada koncepcí, které zastával, pramenila z jeho vlastního přesvědčení a odrazila se v jeho ostravském pobytu. A radikalita vůči Šmeralovi, která patrně nadále pokračovala, vycházela spíše ze Slánského mládí.

Dále je nutné zmínit, že po II. sjezdu strany, konaném na podzim roku 1924 se podařilo „levici“ získat ve vedení strany většinu.³⁷

Příchod Slánského a ostravský region

Dosavadní literatura³⁸ uvádí, že důvodem přeložení do Ostravy byl stranický trest. „Levice“ sice získala po II. sjezdu většinu, ale ve vedení nadále zůstal Šmeral a jeho lidé. Tyto pak Slánský a další mladí radikálové (Kopecký, Šverma apod.) napadali pro přílišnou pasivitu. Důsledkem této kritiky se vedení strany rozhodlo skupinku mladých rozehnat a Slánský byl v první polovině roku 1925 přesunut z pozice redaktora *Rudého práva* do Ostravy.

Ostravský region byl za První republiky značně různorodou oblastí³⁹, a to jak po národnostní stránce (Češi, Němci, Poláci), tak bylo nesourodé samotné sociální rozvrstvení. V rámci jedné administrativní jednotky totiž existovaly velké ekonomické a sociální rozdíly.⁴⁰ Řada příslušníků proletářské vrstvy měla

---

³⁶ Dnešní diskuze – boj o změnu oportunistického charakteru strany v bolševický. *Rudé právo* 30. října 1924, roč. V., č. 255, s. 2.

³⁷ Galandauer, J.: Bohumír Šmeral, s. 385.

³⁸ Kaplan, K.: *Kronika Komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, s. 208.

³⁹ Z hlediska správní působnosti za První republiky hovoříme o těchto slezských a moravských soudních okresech: Bílovec, Bohumín, Frenštát p. R., Frýdek, Fryštát, Fulnek, Hlučín, Hraniče, Jablunkov, Nový Jičín, Klimkovice, Val. Meziříčí, Místek, Odry, Opava, Moravská Ostrava, Slezská Ostrava, Příbor, Rožnov p. R., Český Těšín, Vítkov a Vsetín. Viz. Hájková, Eva: *Ostravsko za předmnichovské republiky a některé jeho rysy*. In: Dohnal, Miloň – Hájková, Eva – Mariánek, Vladimír (eds.): *Z dějin dělnického hnutí na Ostravsku za předmnichovské republiky*. Ostrava 1964, s. 13. Dále je třeba upozornit, že v rámci KSČ a její organizační struktury se jednalo o XVIII. kraj.

⁴⁰ Hájková, E.: *Ostravsko za předmnichovské republiky a některé jeho rysy*. In: Dohnal, M. – Hájková, E. – Mariánek, V. (eds.): *Z dějin dělnického hnutí na Ostravsku za předmnichovské republiky*, s. 17.

relativně lepší ekonomické postavení, což snižovalo jejich „radikalitu“ a především zde bylo silné postavení sociální demokracie. Podceňovat nešlo ani vliv církve.⁴¹

Mimořádný vliv v rámci tehdejší KSČ měl Josef Pergl.⁴² Lidé náležející k jeho okolí budeme v textu dále nazývat „perglowci“, byť se jedná o nepřesné a zjednodušující označení, ale v kontextu této statě se jedná o termín plnící svůj účel.

„Perglowce“ lze zařadit ke Šmeralově proudu, což dokládají i policejní zprávy.⁴³ Jednalo se o bývalé členy sociální demokracie,⁴⁴ kteří mnohdy uplatňovali „pravivcovou“ verzi taktiky jednotné fronty a často byli nuceni okolnostmi podržít se vůli předáků sociální demokracie, jako např. v průběhu hornické stávký v roce 1923.⁴⁵ V tomto regionu lze také vysledovat střet ohledně organizační přestavby strany na závodní buňky. Josef Pergl se opíral o silné pozice v odborech (Mezinárodní všeodborový svaz – MVS), a tudíž zavedení závodních buněk mohlo snížit jeho vliv.⁴⁶ V tomto smyslu literatura i prameny hovoří celkově o slabé organizační síle KSČ na Ostravsku.⁴⁷

Vůči „perglowcům“ se postupně formovalo stranické seskupení, které mělo obdobné rysy jako „levice“. Tento směr mnohdy tvořili příslušníci mladé generace, ale nejednalo se o ideově kompaktní platformu a klíčový byl pro ně V. kongres Komunistické internacionály. Ve střetu „perglowců“ a „levice“ byla podstatná krajská konference KSČ konaná 16. srpna 1924 – 17. srpna 1924. Výsledkem konference bylo zvolení nového 25členného krajského výkonného výboru, kde „levice“ získala většinu. Z důležitých aktérů „levice“ jmenujme Antonína Košťála, Josefa Kotase, Hynka Kožušníka, Karola Sliwku⁴⁸ a Evžena Valčáka (Walczaka), který se začátkem roku 1925 stal krajským tajemníkem.⁴⁹ Ovšem to, že „levice“ získala vedoucí postavení ve stranických orgánech, neznamená, že by

⁴¹ Steiner, J.: Boj KSČ na Ostravsku za jednotu dělnické třídy v letech 1924–1925, s. 24.

⁴² Josef Pergl (17. ledna 1881 – 27. února 1937), odborový a sociálnědemokratický funkcionář z dob Rakouska-Uherska, zakládající člen KSČ na Ostravsku. Člen městského zastupitelstva v Moravské Ostravě, sekretář Mezinárodního všeodborového svazu, člen KV KSČ. Jeho „sociálnědemokratické názory“ vedly později k odchodu z KSČ ve třicátých letech a k založení opoziční strany „Socialistické sjednocení“. Viz inventář k fondu Jiřík, Karel: Písemná pozůstalost Josefa Pergla. 1980, s. 3–4 a inventář k fondu Kodeš, Jiří: Sbirka Josefa Pergla. 1958, s. 1. Zemský archiv v Opavě (ZAO), fond Policejní ředitelství Moravská Ostrava dále (PŘMO), presidiální spisy 1919–1939, kart. 234, inventární číslo (inv. č.) 1233, signatura (sign.) 2.

⁴³ Steiner, J.: Boj KSČ na Ostravsku za jednotu dělnické třídy v letech 1924–1925, s. 116.

⁴⁴ Steiner, J.: Boj KSČ na Ostravsku za jednotu dělnické třídy v letech 1924–1925, s. 65–90.

⁴⁵ Steiner, J.: Boj KSČ na Ostravsku za jednotu dělnické třídy v letech 1924–1925, s. 93, 95.

⁴⁶ ZAO, PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 234, inv. č. 1233, sign. 2.

⁴⁷ Steiner, J.: KSČ na Ostravsku v období 5. kongresu Komunistické internacionály. In: Dohnal, M. – Hájková, E. – Mariánek, V. (eds.): Z dějin dělnického hnutí na Ostravsku za předmnichovské republiky, s. 104.

⁴⁸ Dohnal, Miloň: Přehled dějin KSČ v Severomoravském kraji do roku 1948. [1. sv.], Ostravsko. Ostrava 1981, s. 49–50.

„perglowci“ byli poraženi. Jednak zůstali ve stranických a odborových orgánech a policejní zprávy hovoří o tom, že si „perglowci“ nadále drželi vliv.⁵⁰

Pro vykreslení situace na Ostravsku je třeba ještě zmínit velkou stávkou na jaře 1925. Stávka byla reakcí na aktuální ekonomické poměry, resp. na mnohdy špatnou mzdovou situaci dělnictva ve spojení s vzestupem cen. V této souvislosti, již před stávkou, KSČ v rámci celé republiky pořádala několik protidrahotních akcí. KSČ na Ostravsku se do stávky nepodařilo zapojit reformistické předáky a ani rozšířit akci mimo region, např. do spřízněného Kladna. Celá stávka se tak stala jen komunistickou akcí a tím pádem byla odsouzena k nezdaru.⁵¹ Stávka znamenala pro KSČ velkou porážku a strana se ocitla v defenzívě.⁵²

Z dostupných pramenů lze soudit, že Slánský se před svým konečným posláním na Ostravsko účastnil stávky jako zpravodaj *Rudého práva*.⁵³ Karel Knoflíček, tehdejší redaktor ostravských novin *Dělnického deníku*, k tomuto později v 50. letech uvedl: „Slánský [...] při svém příchodu dostavil se do redakce *Dělnického deníku* a kategorickým tónem ode mě žádal, abych mu denně psal situacní zprávu o stávce pro Prahu. Požadavek tento byl více nežli odvážná drzost [...] přijede rezatý synek Izraele a nařizuje mi, abych zaň a jeho diety pracoval, zatím co on bude vymetat kanceláře a očichávat lidi. Jeho žádost jsem odmítl a poukázal na závazky jeho dvojnásobně placených povinností. Zrudnul a tvářil se uraženě.“⁵⁴ Toto hodnocení je však nutno brát s rezervou. Knoflíček byl po druhé světové válce odsouzen za členství ve *Vlajce* a svá prohlášení ke Slánskému sepsal po procesu se *Spikleneckým centrem* a v souvislosti se žádostmi na úřady ohledně zlepšení svého postavení. Avšak nelze zpochybnit antisemitský podtext Knoflíčkovy vzpomínky.

Ohledně Slánského aktivit během Ostravské stávky se nepodařilo dohledat bližší informace. Články v *Rudém právu* nenesou žádný podpis či značku. V tomto směru lze pouze odkázat na článek *Stávka na Ostravsku se stále zrožňuje*, kde je v záhlaví uvedeno, že text je od „našeho zvláštního zpravodaje“.⁵⁵

Slánský tak přichází na Ostravsko, kde KSČ byla ve slabším postavení vůči sociální demokracii a celkově sama strana v tomto regionu neměla silné zázemí. Rovněž komunistická strana na Ostravsku netvořila kompaktní celek

---

⁵⁰ ZAO, PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 237, inv. č. 1307, sign. 30.

⁵¹ K bližšímu průběhu stávky viz. Káňa, Otakar: Stávka horníků, kovodělníků a lučebníků na Ostravsku na jaře roku 1925. *Slezský sborník* 56, 1958, s. 26–50.; Koudelková, Jarmila: Význam ostravské stávky z jara 1925 ve vývoji KSČ. In: Dohnal, M. – Hájková, E. – Mariánek, V. (eds.): *Z dějin dělnického hnutí na Ostravsku za předmnichovské republiky*, s. 114–141.

⁵² Steiner, J.: *Mezikrise 1926 a komunistické hnutí na Ostravsku*. Ostrava 1970, s. 9.

⁵³ Archiv města Ostravy (AMO), fond Pergl Josef, a. j. 107, fol. 180.

⁵⁴ AMO, fond Knoflíček Karel, složka „Soud, odvolání, amnestie prezidentovi“ (fol. 1–271), Dohledné poznámky k mému případu, fol. 119 (jedná se o nezpracovaný fond).

⁵⁵ *Rudé právo*, 5. dubna 1925, roč. VI., č. 81, s. 2.

a nacházela se ve střetu dvou platform. Tedy aktivitu Slánského je třeba vnímat v kontextu střetu těchto dvou skupin, kdy Slánský měl pochopitelně blíže k levíci.

Dělnický deník

Slánský po svém příchodu do Ostravy začal působit v *Dělnickém deníku*,⁵⁶ periodiku KSC na Ostravsku.⁵⁷ V rámci novin byla významná funkce odpovědného redaktora, který musel být uváděn v každém čísle a nesl trestní odpovědnost za obsah každého čísla. Tato skutečnost vedla mnohdy k trestnímu stíhání odpovědného redaktora, a proto se na této pozici střídali straniční funkcionáři.⁵⁸

V době příchodu Slánského do *Dělnického deníku* zde měl důležité slovo již zmíněný „perglovec“ a odpovědný redaktor Karel Knoflíček.⁵⁹ Postupem doby však Slánský získal lepší postavení a stal se odpovědným redaktorem. Policejní zprávy uvádějí, že Slánského postup v *Dělnickém deníku* vycházel z pokynu pražského politbyra,⁶⁰ které Knoflíčkovi nedůvěřovalo.⁶¹ V tomto kontextu hovořil i *Duch času* – tiskový orgán sociální demokracie na Ostravsku: „*Ted' zakroutili Knoflíčkovi krkem. Zbavili ho zodpovědného redaktorství a na jeho místo dosazen byl důvěrník karlínského politbyra Slánský, který svými zkušenostmi v dělnickém hnutí nemůže se nikterak pochlubit! Má ale velkou hubu a důvěru. To dnes v komunistické straně platí za bernou minci.*“⁶²

Zajímavá je také výpověď Karla Goliatha-Gorovského:⁶³ „*Nejprve [Kar-*

⁵⁶ ZAO, PŘMO, prezidiální spisy 1919–1939, kart. 298, inv. č. 3276, sign. 2.

⁵⁷ K bližším informacím ohledně tohoto periodika lze odkázat na články: Przybylová, Blažena – Šerka, Jozef: Charakteristika hlavních ostravských deníků 1918–1938. Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 20, 2001, s. 167–169; Kubíček, Jaromír: Bibliografie moravskoslezských komunistických časopisů 1921–1938. Slezský sborník 68, 1968, s. 102; Pokrokový dělnický tisk na Ostravsku v letech 1920–1938. Sborník archivních prací 5, 1955, s. 24–26.

⁵⁸ Kubíček, Jaromír: Komunistický tisk na Moravě a ve Slezsku v letech 1921–1938. Sborník Matice moravské 86, 1967, s. 63. Ohledně postihu za tiskové přečiny lze dále odkázat na: Kreč, Jaroslav [et al.]: Konfiskační praxe 1918–1938. Sborník archivních prací 16, 1966, s. 315–365; Vaš, Karel: Perzekuce revolučního dělnického a komunistického tisku v buržoazním Československu 1918–1938. Sešity novináře 2, 1972, s. 56–121. Ohledně právních norem lze odkázat na Hácha, Emil [et al.]: Slovník veřejného tiskového práva, sv. IV. Brno 1938, s. 901–918 a nebo Peška, Zdeněk: Československá ústava a zákony s ní souvislé, 2. díl. Praha 1935, s. 1558–1577.

⁵⁹ Steiner, J.: KSC na Ostravsku v období 5. kongresu Komunistické internacionály. In: Dohnal, M. – Hájková, E. – Mariánek, V. (eds.): Z dějin dělnického hnutí na Ostravsku za předsednickovské republiky, s. 84.

⁶⁰ Polbyro (užší výkonný výbor, politické oddělení) usměrňovalo politický postup komunistických frakcí, vypracovávalo a určovalo programová hesla. Viz Hrbatová, Anežka: Ústřední výbor 1921–1945. Praha 1965, s. 3, inventář k fondu NA, Ústřední výbor 1921–1945 (19/5).

⁶¹ NA, fond Presidium ministerstva vnitra (PMV), sign. 225-530-X0-10-1.

⁶² Další hluboký komunistický rozvrat komunistické strany na Ostravsku. *Duch času*, 8. srpna 1925, roč. XXVII., č. 183, s. 2.

⁶³ Karl Goliath-Gorovský (10. září 1901 – 5. ledna 1985). V březnu 1939 těsně unikl zatčení gestapem a v Polsku vstoupil do československého legionu, se kterým přešel do Sovětského svazu.

la Knoflíčka] zbavili redaktorství nato vyloučili ze strany [...] Aparátník Rudolf Slánský vystoupil na krajské konferenci a s tváří vážnou víc než funebrácký kůň, tajuplnou důležitostí chvějícím se hlasem prohlásil, že „absolutně spolehlivý“ úředník ministerstva zahraničí mu vyprávěl, jak Knoflíček žádal Beneše o peněžní prostředky na vydávání protikomunistického listu, že však dotyčného úředníka „z pochopitelných důvodů“ nemůže jmenovati [...] Slánský věděl, že na věci není ani zrnka pravdy, což ovšem nebrání použití průhledné nepravdy vůči člověku, na něhož jinak nestačí. Připomínám, že Knoflíček bil se v prvních řadách ruské revoluce v době, kdy pan Slánský ve dne vlastenčil a večer dělal nábožného žida.“⁶⁴ O tomto hovořil i sám Knoflíček, který dále uvedl, že za jeho koncem v redakci je Slánského msta.⁶⁵ Je však nutné znovu připomenout kontext, v jakém Knoflíček sepsal svá prohlášení, stejně tak je třeba říci, že Goliath svůj spisek stvořil během svého „rozchodu“ se stranou.⁶⁶ V tomto směru je také důležité poukázat na Goliathovu antisemitskou narážku, která je v rozporu s jeho jiným pozdějším prohlášením na adresu Slánského (viz níže).

Lze souhlasit s policejními zprávami i *Duchem času*, že Knoflíčkův konec je spíše výsledkem zásahu Prahy a pokračujícího boje „levice“ a „perglorců“, než msta Slánského. Slánský byl na Ostravsku relativně krátce, a přestože byl členem „levice“, pro ostravské straníky byl člověkem zvenčí, a tudíž nedisponoval místními vazbami, aby byl schopen sám „odstranit“ Knoflíčka. Vystoupení Slánského na konferenci byla spíše tečka za akcí Prahy.

Slánský začal každopádně po svém příchodu hrát v *Dělnickém deníku* aktivní roli. V tomto směru lze odkázat na jeho⁶⁷ teze o dělnických dopisovatelích. „*Žádná kom.[unistická] strana nebude se moci nazvat bolševickou stranou, která nebude mít vybudován pevný kádr děln.[nických] dop.[isovatelů], jejíž tisk nebude mít pevného spojení s každou sebemenší továrnou, dílnou, šachtou, velkostatkem [...] A bolševisace strany znamená v prvé řadě zakotvit pevně v širokých vrstvách pracujícího lidu a získat je pro komunistickou stranu [...] Dělničtí dopisovatelé mo-*

Tam byl protizákonně vězněn sedmáct let v gulagu. Teprve v r. 1955 byl Chruščovem rehabilitován. Tři desetiletí po návratu z gulagu se zabýval dějinami a napsal několik vzpomínkových a historických prací, z nichž některé vyšly tiskem a v samizdatu. Viz Karel Gorovský [on-line] [cit. 18. 01. 2014]. Dostupný z <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/gorovs.html>.

⁶⁴ Gorovský, Karel: Dnešní stav komunistické strany Československa. Diktatura aparátníků nebo demokracie dělníků. Praha 1927, s. 39-40.

⁶⁵ AMO, f. Knoflíček Karel, složka „Soud, odvolání, amnestie prezidentovi“ (fol. 1-271), Dokladné poznámky k mému případu, fol. 119.

⁶⁶ Srov. Karel Gorovský [on-line] [cit. 18. 01. 2014]. Dostupný z <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/gorovs.html>

⁶⁷ Část článků z *Dělnického deníku* citovaných v tomto textu byla podepsána pouze iniciálou S. Autorství Slánského lze dedukovat jednak dle příjmení ostatních významných členů KSČ na Ostravsku představených výše a rovněž se lze opřít o články Helešic, František: Pseudonymy, šifry a značky redaktorů a spolupracovníků ústředního tisku KSČ v letech 1920-1938. *Revue dějin socialismu 2*, ročník VIII, 1968, s. 222, kde je iniciála S. uvedena jako jedna ze značek Slánského.

hou a musí pomoci zdolat straně dva nejožehavější úkoly [...] 1. Dosíci pomoci tisku trvalého, úzkého a živého spojení s masami pracujícího lidu. 2. Přiblížití těmto masám tese a usnesení kongresů, jednotlivé důležité úkoly strany [...], učiniti jim je srozumitelnými na konkrétních denních zjevech a příklad.[ech] ze závodů, z jejich bezprostřední blízkosti, získati je, aby za ně bojovali a je uskutečňovali.“⁶⁸ Slánského interpretaci dělnických dopisovatelů lze chápat tak, že na ně mohl nahlížet jako na jeden z vhodných „nástrojů“ k přestavbě strany na Ostravsku. V tomto kontextu Slánský vycházel z levicové taktiky jednotné fronty, akce zdola – působit pomocí dělnických dopisovatelů na řadové straníky.

Působení Slánského v *Dělnickém deníku* se neobešlo bez konfliktů se zákonem ohledně publikovaných textů. Problém je však v tom, že mnohdy byl Slánský stíhán z pozice odpovědného redaktora a ne jako autor příslušných článků, které byly většinou otištěny nepodepsané (byť autorem mohl být Slánský), tudíž ne vždy byl stíhán za své názory. Slánský se tak mnohdy bránil tradiční formulou ve smyslu, že autora článku nelze zjistit, neví se, kdo dal článek do tisku apod.⁶⁹ Většina trestů se odbyla pokutou či několikadenním trestem.⁷⁰

Slánský byl posléze ve funkci odpovědného redaktora nahrazen Václavem Kopeckým. V tomto kontextu je dále třeba zmínit, že ve stejné době na Ostravsku působil v roli redaktora *Pravdy chudoby* Klement Gottwald, který byl se Slánským v častém kontaktu.⁷¹ Kromě *Dělnického deníku* působil Slánský též v redakci týdeníku *Svornost* vydávaného pro venkovské oblasti kraje. Tento týdeník měl však menší význam, byl obsahově mnohem chudší a mnohdy přejímal stanoviska *Dělnického deníku*.⁷²

Slánského vzestup

V ostravské KSČ pokračoval spor mezi „perglowci“ a „levicí“, který byl personifikován Perglem a za „levici“ Evženem Valčákem. Lze však soudit, že se nejednalo o ideový spor, nýbrž o osobní konflikt. Na krajské konferenci konané

⁶⁸ O významu a úkolech dělnických dopisovatelů. *Dělnický deník*, 15. července 1925, roč. VIII., č. 160, s. 2.

⁶⁹ Srov. Drug, Štefan: Laco Novomeský ako novinár v Ostrave v rokoch 1925–1929. Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 11, 1981, s. 136.

⁷⁰ K trestnímu stíhání Slánského existuje řada archivních materiálů, bohužel však s velmi nízkou výpovědní hodnotou. V tomto směru však lze především odkázat na následující materiály: ZAO, fond Státní zastupitelství Ostrava, kart. 392 (původně kart. 12), Tlz., roč. 1925, č. 40, 59, 69, dále kart. 393 (původně kart. 13), Tlz., roč. 1926, č. 5–6, 43 a také kart. 397 (původně kart. 17), Tlz., roč. 1927, č. 131. Také lze uvést materiály uložené v ZAO, fond Krajský soud v Moravské Ostravě (dále KSMO) – trestní tiskové spisy 1920–1939, kart. 23, číslo spisu (č. sp.) 132, katalogizační číslo (kat. č.) 755, č. sp. 138, kat. č. 761, č. sp. 139 kat. č. 762, č. sp. 164, kat. č. 765, dále ka 25, č. sp. 37 kat. č. 791, č. sp. 50 kat. č. 797, č. sp. 61 kat. č. 801.

⁷¹ Gawrecki, D.: Klement Gottwald a bolševizace KSČ na Ostravsku. In: Klement Gottwald. Revolucionář, politik, státník. Ostrava 1973, s. 61.

⁷² Steiner, J.: Boj KSČ na Ostravsku za jednotu dělnické třídy v letech 1924–1925, s. 7.

dne 13. září 1925 byl zaznamenán názor „*jak můžeme mluvit o dělnictvu o solidaritě, když na Ostravsku jsou si odborový a politický tajemník stále ve vlasech a nemohou se ani na nejdůležitějších akcích sjednotit.*“⁷³ Tento spor vedl k další krizi ve straně na Ostravsku.

Roli zde patrně hrály i osobní vlastnosti Evžena Valčáka, o nichž se literatura i řada pramenů vyjadřuje negativně:⁷⁴ „*Evžen Valčák vedl často život alkoholi-ka. Pod podloubím v Ostravě se scházel se spodinou lidské společnosti, v lokále nálevním sám odňal poklop ze syrečků a svými nečistými prsty rozdával polo-pitým osobám toto jídlo a hulákal při tom.*“⁷⁵ O tom, že se jednalo o osobní a ne ideové spory, hovořil i sám Slánský na konferenci závodních buněk konané 5. září 1925. Avšak Slánský, jako člen „levice“, v tomto sporu stál na straně Valčáka a na této konferenci dále uvedl, že „*perglovci*“ úmyslně vnášejí do strany rozkol, a že „*vůči oportunistickým funkcionářům musí vedení strany postupovat radikálně a tyto nespokojené živly ze strany vyloučit.*“⁷⁶

Spor mezi Perglem a Valčákem vyvrcholil při sestavování kandidátní listiny do poslanecké sněmovny za Ostravský kraj. Podle všeho oba dva představitelé usilovali o své zařazení na kandidátku.⁷⁷ Tento spor byl definitivně rozhodnut na krajské konferenci KSČ konané 13. září 1925. Den před konferencí se konala předporada funkcionářů KSČ, kde se jednalo o utvoření tzv. bloku, tedy sjednocení rozhádaných táborů. Slánský zde otevřel otázku kandidátky do poslanecké sněmovny a navrhl, aby na prvním místě byl Josef Petr a na druhém místě Evžen Valčák, a následně požádal o vyjádření Pergla. Pergl uvedl, že nikdy netoužil po poslaneckém mandátu, ale ostře se vymezil vůči kandidatuře Valčáka. Pergl dále prohlásil, že nedoporučuje, aby na kandidátce byli zaměstnanci sekretariátu strany či odborů a navrhl, aby se jednalo o kandidátku ryze dělnickou. S tímto postupem vyjádřil nakonec souhlas i Evžen Valčák.⁷⁸

Na samotné konferenci se většina delegátů vyjadřovala k ochotě uchovat jednotu strany na Ostravsku. V tomto kontextu hovořil i sám Slánský: „*Je*

---

⁷³ ZAO, PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 234, inv. č. 1248, sign. 2, fol. 3.; NA, PMV, sign. 225-531-4, fol. 65.

⁷⁴ Na druhé straně Duch času hovořil o Valčákovi jako o zásadním a revolučním komunistovi, který bojoval na barikádách v Rusku, a za kterým stálo skoro všechno komunisticky organizované dělnictvo, měl to být agilní tajemník, který konal jednu schůzi za druhou. Viz Komunista Valčák je tedy vyřízen. Duch času 19. května 1926, roč. XXVIII., č. 117, s. 3.

⁷⁵ Slezské zemské muzeum (dále SZM). Podsbírka Novodobé dějiny, f. Vzpomínky, IIIV 79, 105 Krhut, Ed.: Vzpomínky zakládajícího člena KSČ v Ostravě, vzpomínky na Dělnický deník (1919–1928), nezpracovaný fond. Tímto chci také poděkovat pracovníci Slezského zemského muzea Mgr. Janě Horákové za zprostředkování a přístup k těmto vzpomínkám.

⁷⁶ ZAO, PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 234, inv. č. 1242, sign. 2; NA, PMV, sign. 225-531-4, fol. 83.

⁷⁷ Viz projev Hynka Kožušníka na krajské konferenci KSČ 13. září 1925. ZAO, PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 234, inv. č. 1248, sign. 2.; NA, PMV, sign. 225-531-4, fol. 69.

⁷⁸ ZAO, f. PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 234, inv. č. 1248, sign. 2.; NA, PMV, sign. 225-531-4, fol. 65–67.

potěšitelným zjevem, že všichni dosavadní řečníci jsou pro utvoření bloku. To je zárukou, že překonali jsme krizi zplna a že všichni jsou jednotného názoru, že spolupráce v bloku je na Ostravsku nutná.⁷⁹ Podle pramenů a literatury bylo jednoty dosaženo především díky zásahu pražského ústředí. Pamětníci udávají, že na Ostravsko přijel Karel Kreibich.⁸⁰ „Direktivní“ nařízení jednoty shora však nezabránilo dalším rozepřím ve straně.⁸¹

Na této konferenci byl Slánský zvolen do krajského výkonného výboru⁸² a následoval další jeho vzestup ve stranických orgánech. Slánský se stal instruktorem pro vítkovickou závodní buňku. Instruktoři tvořili síť organizátorů, kteří měli na starosti důležité závodní buňky či obvodní výbory. Zpráva o krajské konferenci uvádí, že instruktoři byli „nejaktivnější soudruzi [...] schopní funkcionáři.“⁸³

Slánský do května roku 1926 zastával funkci vedoucího agitačně-propagační komise. Komise stanovovala agitační hesla při důležitých akcích, stejně tak se věnovala problematice tisku a vzdělávacím kursům. Samotné hodnocení komise však není příliš kladné, bohužel však nevíme, kdo je autorem této zprávy. Byla kritizována nedostatečná výstavba aparátu a především pasivita agitátorů. Slánský byl od května 1926 vystřídán Václavem Kopeckým. V této změně však nelze vidět trest či nespokojenost se Slánským, neboť Slánský se následně stal předsedou organizační komise, kde vystřídal Evžena Valčáka. Slánský po svém nástupu provedl reformu organizační komise, zajistil její pravidelné schůze každých 14 dní a na jednání komise přibíral ostatní krajské instruktory, obvodní důvěrníky a referenty apod. Komise vydávala instrukce k důležitým stranickým akcím a následně vedla diskuze o jejich průběhu. Činnost komise byla díky tomu hodnocena jako jedna z nejlepších.⁸⁴ Slánský se snažil pomocí stranického aparátu působit na co nejširší stranickou základnu. A mohl se pokusit na jednání ovlivňovat ostatní nižší stranické funkcionáře a pomocí nich pak působit na zbytek stranické základny.

Ve stejné době, kdy se Slánský ujal organizační komise, získal na úkor Evžena Valčáka další funkci. Krajský výkonný výbor na svém zasedání 15. května 1926 zbavil Valčáka funkce krajského tajemníka. Dle policejní zprávy byl Valčák odvolán jednak kvůli svému nezřízenému životu, tak svoji roli sehrál

⁷⁹ Projev Rudolfa Slánského na krajské konferenci KSČ 13. září 1925. ZAO, PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 234, inv. č. 1248, sign. 2.; NA, PMV, sign. 225-531-4, fol. 70.

⁸⁰ SZM. Podsbírka Novodobé dějiny, f. Vzpomínky, IIIV 79, 105 Krhut, Ed.: Vzpomínky zakládajícího člena KSČ v Ostravě, vzpomínky na Dělnický deník (1919–1928).

⁸¹ NA, PMV, sign. 225-530- X0-10-1; NA, fond Předsednictvo ministerské rady (PMR), kart. 23, sign. 9, Zpráva o politické a státně policejní situaci ve Slezsku od 7. do 21. září 1925.

⁸² ZAO, PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 298, inv. č. 3276, sign. 2.

⁸³ Zpráva ku konferenci XVIII. krajské organizace KSČ v Mor. Ostravě konané dne 13. a 14. listopadu. NA, fond Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 21, a. j. 267.

⁸⁴ Zpráva ku konferenci XVIII. krajské organizace KSČ v Mor. Ostravě konané dne 13. a 14. listopadu. NA, Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 21, a. j. 267.

i Josef Pergl, kterému se konečně podařilo zbavit jednoho ze svých soupeřů. Zasedání krajského výkonného výboru se však také účastnil představitel pražského ústředí Josef Haken⁸⁵ (významná osobnost „levice“), a za koncem Valčáka mohla být intervence z Prahy. Nástupcem Valčáka určili Rudolfa Slánského.⁸⁶

Za Slánského stranickým vzestupem stál patrně zákrok pražského vedení. Haken mohl chtít, aby „levice“ měla v Ostravě „svého“ člověka, ale cílem bylo také zajistit kompromis mezi dvěma rozhádanými tábory. Slánský sice náležel k „levici“, ale jako člověk „zvenčí“ mohl být pro „perglovce“ přijatelnější než vyloženě ostravský zástupce z řad levého směru. Lze spekulovat, že Slánský mohl být Perglem akceptován paradoxně kvůli svému věku. Pergl patrně viděl ve Slánském ambiciózního radikála, avšak stále s malými zkušenostmi, a tudíž někoho, kdo mu nebude dělat příliš velké problémy, nemluvě o faktu, že Pergl hrál nadále hlavní úlohu v odborech.

Každopádně Slánský tedy získal jednu nejvyšších funkcí ve stranické hierarchii. V tomto směru je též zajímavé uvést vzpomínku na jeho pracoviště: *„Sekretariát KSČ XVIII. kraje byl ve starém rohovém domě na Nádražní třídě číslo 35 [...] v tomto domě pronajala strana jeden byt, skládající se ze dvou větších místností, maličké kuchyňky a přilehlého pokojíku [...], samozřejmě bez ústředního topení. Přední místnost byla přijímací; byla přepažená pultem, a měli zde své stoly organizační tajemník a písařka. Druhá větší místnost byla určena pro schůze [...] Zde se konaly i schůze krajského výboru, jichž se zúčastňovalo kolem dvaceti lidí. Maličký pokojík pak sloužil za pracovnu vedoucího tajemníka.“*⁸⁷

Tajemník Slánský

Nyní se však zaměříme na aktivity Slánského ve vedoucí funkci. Slánskému se podařilo částečně uklidnit situaci ve straně. Zpráva o krajské konferenci ze dne 13. a 14. listopadu 1926 uvádí, že se ve vedení strany podařilo vymýtit osobní spory a udělat z krajského výboru kolektivní orgán,⁸⁸ stejně tak celková činnost krajského výboru byla většinou řečníků hodnocena kladně.⁸⁹

Slánský sám na konferenci uvedl: *„Veškerá činnost musí být posuzována s hlediska bolševisace strany. To znamená překonávání názorových přebyteků II. internacionály a osvojení si ideologie té strany, která už provedla vítěznou*

---

⁸⁵ ZAO, PŘMO, prezidiální spisy 1919–1939, kart. 243, inv. č. 1551, sign. 3.; NA, PMR, kart. 23, sign. 9. Zpráva o politické a státně policejní situaci ve Slezsku od 17. do 30. května 1926.

⁸⁶ Steiner, J.: Mezikrise 1926 a komunistické hnutí na Ostravsku, s. 76–77, poznámka 217.

⁸⁷ Vzpomínky Vojtěcha Dolejšího. Cit. dle Ploskonka, Josef – Prášil, Roman: 50 let bojů KSČ za socialismus v Severomoravském kraji, 1. část, Ostravsko. Ostrava 1972, s. 190.

⁸⁸ Zpráva ku konferenci XVIII. krajské organizace KSČ v Mor. Ostravě konané dne 13. a 14. listopadu. NA, f Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 21, a. j. 267.

⁸⁹ Nedělní debata na krajské konferenci. Dělnický deník, 18. listopadu 1926, roč. IX., č. 266, s. 3.

revoluci. Výkonný výbor byl veden zásadou dobýt si u členstva strany i mimo stranu autority vedení revolučního proletariátu. Dalším úkolem bylo docílení naprosté bolševické jednoty a bojovné disciplíny, stejně jako zvýšení aktivity všech našich příslušníků. Krajský výbor zvýšil autoritu krajského vedení oproti dobám, kdy strana ocitala se v krizi a také na Ostravsku vyskytli se soudruzi, jejichž názory byly nesprávné. Celá činnost krajského vedení směřovala k tomu, aby strana stala se vůdkyní širokých dělnických mas, dobyla většinu pracujícího lidu v městech i na venkově.⁹⁰

Slánský ve vedení kraje provedl výraznou reorganizaci, resp. zavedl potřebnou dělbu práce. Všechny záležitosti byly předem řešeny v příslušných komisích a výsledek práce těchto komisí byl předložen k definitivnímu rozhodnutí vedení kraje.⁹¹ V tomto kontextu je nezbytné zmínit hlavní Slánského postoje a ideje spojené s organizací strany a celkově její činností.

„Komunistická strana je stranou bojovnou a boj vyžaduje aktivnost, čilost, život v organizacích, [...] musíme se radit, t.j. diskutovat, jak vybudovat a zpevnit závodní buňky, [...] jak přitáhnout k práci dosud jen papírové členy [...] Budeme-li takto diskutovat, pak diskuse bude znamenat, že se nejen ubráníme persekuci, ale zesílíme v ní, že nejen neoslabí nás buržoasie ve volebním boji, ale že docílíme úspěchů, že v ohni persekuce a volebního boje za plodné, účelné diskuse zocelíme, zpevníme, zavedeme železnou disciplínu, naučíme se správně bojovat za zájmy proletariátu, že budeme na správné cestě stát se v pravdě bolševickou stranou.“⁹² V řadě svých prohlášení byl Slánský konzistentní a to i v otázce reorganizace na bázi závodních organizací. Vyzdvihl nezpochybnitelnou úlohu každého jednotlivého člena s tím, že je nezbytné zaměřit se na činnost zdola. V tomto smyslu vycházel z linie V. kongresu a také naplňoval koncepci „levice“. Přestavbu strany vnímal jako zásadní úkol pro boj s nepřitelem.

„Boj vyžaduje jednotu vůle. [...] Bez vytvoření jednoty názorů není možná jednota v akcích, bez jednoty v akcích je nemožný boj [...] chceme mít ve straně jednotný bolševický směr. Ale k tomu je třeba, abychom si vytkli nesprávné názory, které se u jednotlivců objevují a které odporují usnesením světových sjezdů Komunistické internacionály. Diskusi nevedeme tedy proto, aby několik redaktorů, intelektuálů a sekretářů mohlo psát učené články a hádat se mezi sebou o kozí chlup. Vedeme ji v zájmu našeho členstva, v zájmu dělnictva. A bylo by jen třeba, aby to byli právě naši soudruzi-dělníci přímo z továren a dolů, kteří by největší měrou účastnili se diskuse.“⁹³ Úloha názorového sjednocení byla pro boj

⁹⁰ Krajská konference XVIII. kraje. Dělnický deník 14. listopadu 1926, roč. IX., č. 263, s. 1.

⁹¹ Zpráva ku konferenci 18. Krajské organizace KSČ v Mor. Ostravě dne 21. a 22. dubna 1928. NA, Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 21, a. j. 269.

⁹² Za největší semknutost, disciplinovanost a bojeschopnost. Dělnický deník 2. srpna 1925, roč. VIII., č. 176, s. 1.

⁹³ Za největší semknutost, disciplinovanost a bojeschopnost. Dělnický deník 2. srpna 1925, roč. VIII., č. 176, s. 1.

s nepřitelem zásadní. Dosáhnout takového cíle šlo jejich zapojením do diskuze, tedy spoluutváření strany.

Jak bylo uvedeno výše, Slánskému se podařilo zmírnit rozbroje, ale pouze částečně. Z existující literatury lze vysledovat spor mezi vedením KSČ a MVS (odborníky), tedy zejména mezi Slánským a Perglem. Slánský tak např. kritizoval, že se nepodařilo zajistit kooperaci závodní buňky a závodní odborové organizace a volal po tom, že „*napříště musíme pracovat společně*“.⁹⁴ Na druhé straně představitelé odborů odmítali zasahování strany do odborové práce.⁹⁵ Lze soudit, že Perglovi šlo principiálně na jedné straně o zachování autonomie odborů, ale na straně druhé můžeme jeho jednání vnímat jako pokračování střetu dvou proudů v KSČ. Slánského zápolení s „perglowci“ zajisté ovlivnilo jeho postoje vůči odborům. Avšak jeho snaha pracovat společně a zajistit kooperaci na základní úrovni členstva, vychází rovněž z taktiky jednotné fronty „zdola“.⁹⁶

V textu již byla zmíněna teze, že řada Slánského kroků vycházela z taktiky jednotné fronty „zdola“. V tomto kontextu je důležité též shrnout další jeho názory ohledně této strategie a její aplikaci na Ostravsku „*Pan Čepěk⁹⁷ má přímo panický strach z toho, aby komunističtí a sociálně demokratičtí dělníci se nesešli pohromadě [...] Proto prý chceme jednotnou frontu, aby se naši dělníci dostali k sociálně demokratickým dělníkům a mohli je bolševisovat! – Proč, pane Čepku, ten strach? [...] My takových obav nemáme. My se neobáváme, sociálně demokratičtí dělníci získají naše dělníky pro sociálně demokratické myšlenky, že je přesvědčí. My je naopak k sociálně demokratickým dělníkům posíláme. Necht' jen dělníci sami posoudí názory sociálně demokratické a komunistické. Věříme ve zdravý úsudek dělníků.*“⁹⁸

František Čepěk na to reagoval článkem obsahujícím sérii citátů významných zahraničních komunistických představitelů ohledně jednotné fronty, ze kterých

---

⁹⁴ ZAO, PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 259, inv. č. 1887, sign. 2-61, fol. 2.

⁹⁵ Purkyňová, Milada: Význam V. sjezdu KSČ pro vítězství marxisticko-leninského směru v ostravské krajské organizaci. Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 10, 1979, s. 66, poznámka 22.

⁹⁶ V tomto kontextu lze odkázat na dřívější článek Slánského ohledně závodních organizací: „*Největší překážkou uskutečnění jednotné fronty [...] bylo, že se nám do posledních měsíců nepodařilo vniknout úplně mezi onu velkou masu neorganizovaných a indiferentních, [...] Tu nám vysvítá nutnost, proč třeba jít do závodů a podporovat hnutí závodních výborů a rad [...] Přiblížení se závodům, zakotvení v závodech a hnutí záv. rad znamená uvést v pohyb a získati pro společný boj široké vrstvy průmyslového dělnictva. Znamená to počátek budování skutečné jednotné fronty. Umožní nám to vtáhnouti do této jednotné fronty i ty, kteří dosud s námi jen sympatisovali nebo byli vůbec indiferentní nebo dokonce dosud stáli v nepřátelském táboru.*“ Závody, záv. rady a jednotná fronta. Komunismus – revue pro komunistickou teorii a praxi 21, 28. listopadu 1923, roč. II., č. 21, s. 475, 478.

⁹⁷ František Čepěk, redaktor „opozičního“ Ducha času.

⁹⁸ Pan Čepěk zahajuje novou kampaň proti jednotné proletářské frontě. Dělnický deník 23. listopadu 1926, roč. IX., č. 270, s. 3.

plynulý negativní úmysly vůči sociální demokracii. Na závěr článku Čepka na adresu Slánského uvedl: „Považuji vás za poctivého člověka, za mladého nadšence, který se může mýlit, ale který má chuť vniknout do jádra každé věci [...] Táhá se vás: Jsou vám všechny tyto citáty známy? Když ano, nepřišel jste dosud na to, že vaše ‚jednotná fronta‘ je švindlem? Říkáte-li, že nikoliv, pak promiňte, mám pro to jen dvojí vysvětlení: **Bud‘ jste dosud nedospěl dostatečně, abyste to vůbec pochopil, anebo pochopil jste smysl ‚jednotné fronty‘ až příliš dobře a potom takové články, jako je článek v Dělnickém Deníku ze dne 23. listopadu, jsou jen dokladem, že i vy vědomě onen ‚švindl a podvod s jednotnou frontou‘ forsírujete.**“⁹⁹ Slánského postoj vůči sociální demokracii v rámci taktiky jednotné fronty v jistém smyslu stál na principech, které František Čepka kritizoval. Slánský byl příslušník „levice“, která napadala „sociálnědemokratické přežitky“ v KSČ, stejně tak vycházela ze spolupráce „zdola“, což zjednodušeně znamenalo „nepřátelské“ postoje vůči vedoucím představitelům sociální demokracie.

Lze však předpokládat, že Slánský taktiku jednotné fronty nevnímal pouze jako jeden z nástrojů v boji se sociální demokracií, ale skutečně chápal jednotnou frontu jako prostředek k získání a výchově lidí pro komunistické vize. V tomto kontextu lze předpokládat, že Slánského negativní postoje vůči „sociáldemokratismu“ cílily na vedení sociální demokracie a stejně tak k vedoucím představitelům tohoto směru v KSČ reprezentovaným v celostátním měřítku Šmeralem a na Ostravsku Perglem.¹⁰⁰ Byl to směr, který chtěl ve straně jako příslušník „levice“ vymýtit, ale spíše pomocí postupného vzdělávání řadových straníků, tedy lze soudit, že Slánský nezastával dogmatický postoj, alespoň vůči řadovým členům. (viz výše)

Ostatně výše uvedená prohlášení neznamena naprostou „válku“ mezi KSČ a sociální demokracií. Slánský byl dříve účasten deputace vyslané za sociálními demokrati s návrhem na společný postup proti zdražování životních potřeb a fašismu,¹⁰¹ stejně tak vyzýval komunistické dělníky, aby podpořili sociálně demokratické akce.¹⁰² Dále je také zajímavé hodnocení osobních vlastností Slánského ze strany Františka Čepka, jako pomýleného idealisty.

Dostupná historiografie se shoduje v jednom aspektu při analýze stavu KSČ na Ostravsku. Významné postavení sociální demokracie a silný vliv

⁹⁹ Pane kolego R. Slánský: Vaše jednotná fronta je švindl a podvod. Duch času 24. listopadu 1926, roč. XXVIII., č. 275, s. 3. Příslušné pasáže byly zvýrazněny Františkem Čepkem.

¹⁰⁰ Lze předpokládat, že výchova člověka pro komunistické vize byla jedním z cílů Šmerala a tedy i „sociáldemokratismu“ v KSČ. Avšak výchova spíše v linii současného řádu (v rámci parlamentní republiky), nikoliv přípravy na diktaturu proletariátu apod. Což bylo patrně trnem v oku „levic“ a tím i Slánskému. Ke Šmeralově postoji viz Kučera, B.: Podíl Dr. Bohumíra Šmerala na vzniku hesla dělnické vlády v letech 1922–1923. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada sociálněvědná 12, č. G7, 1963, s. 124–125.

¹⁰¹ Deputace ostravského krajského výboru ... Dělnický deník 6. června 1926, roč. IX., č. 130, s. 1.

¹⁰² Před Lidovým domem demonstrují dělníci za jednotnou frontu. Dělnický deník 13. června 1926, roč. IX., č. 136, s. 2.

„oportunistických perglovců“ vedly k oslabení ideologické úrovně ostravských pracujících.¹⁰³ Slánského činnost je poznamenána snahou tento stav zlepšit. Začátkem roku 1926 začal organizovat krajský výbor školu leninismu,¹⁰⁴ stejně tak bylo zavedeno školení v tzv. elementárních školách. Slánský zde měl na starosti školení o organizačních principech, odborové otázce, revoluční strategii¹⁰⁵ a podílel se na organizaci těchto škol.¹⁰⁶ Bohužel se nepodařilo dohledat bližší informace k činnosti Slánského během těchto školení. V této souvislosti lze pouze uvést časopis *Komsomolec*, který byl tištěn pouze jako rukopis pro účastníky kurzu, který se však úřadům podařilo získat v jediném výtisku. Dle *Komsomolce* měl Slánský příspěvek k událostem v Číně.¹⁰⁷

Dle zpráv krajské konference z 13. – 14. listopadu 1926 však strana nadále trpěla nízkou ideologickou úrovní členských mas i funkcionářů.¹⁰⁸ Jistou snahou o zvýšení ideologické úrovně členstva byla rubrika v *Dělnickém deníku* nazvaná *Bolševická teorie a praxe*, která měla pravidelně členstvo informovat o teoretických i praktických otázkách bolševické taktiky. Slánský měl první příspěvek.¹⁰⁹ Tato rubrika však brzy skončila, neboť příspěvků do této rubriky bylo v *Dělnickém deníku* otištěno jen několik. Celkově lze tedy uvést, že za Slánského došlo ke snahám o zlepšení ideové úrovně, ale tyto pokusy byly úspěšné pouze částečně.

Proletářská obrana, konflikty se zákonem a trockismus

Na příkaz pražského ústředí byla budována tzv. proletářská obrana. Toto seskupení mělo patrně sloužit k obraně na závodech, kde došlo k vzestupu fašistických elementů. Slánský k tomu sám uvedl: *„Jelikož v poslední době vyskytlo se mnoho případů brutálního ztýrání našich stoupenců a fašisté zorganizovali si úderné roty proti našim schůzím, aby je mařili, musí také komunistická strana učiniti svá protipatření na ochranu svých členů. Fašisté mají černé košile, jsou ozbrojeni pendrekem a revolvery. Strana komunistická jest nucena [...] utvořiti ve všech místech ‚proletářské obrany‘ [...] Členové proletářské obrany budou nositi modré blůzy s pásem, na hlavě budou mít čepice po ruském vzoru [...] Je to sice pro nás částečně demagogické tvrzení, že tyto proletářské obrany jsou proti fašistickým útokům na republiku, avšak musíme tak tvrdit, aby nám naposled ještě*

---

¹⁰³ Steiner, J.: KSČ na Ostravsku v období 5. kongresu Komunistické internacionály. In: Dohnal, M. – Hájková, E. – Mariánek, V. (eds.): *Z dějin dělnického hnutí na Ostravsku za předmnichovské republiky*, s. 85.

¹⁰⁴ Dohnal, M.: *Přehled dějin KSČ v Severomoravském kraji do roku 1948*. [1. sv.], Ostravsko, s. 56.

¹⁰⁵ NA, Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 21, a. j. 267.

¹⁰⁶ Slánskému byly adresovány přihlášky straníků do tohoto školení. Viz Krajská škola leninismu. *Dělnický deník* 31. ledna 1926, roč. IX., č. 25, s. 2.

¹⁰⁷ NA, PMV, sign. 225-431-3, fol. 76, 93.

¹⁰⁸ Zpráva ku konferenci XVIII. krajské organizace KSČ v Mor. Ostravě konané dne 13. a 14. listopadu. NA, Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 21, a. j. 267.

¹⁰⁹ Viz *Dělnický deník* 8. prosince 1926, roč. IX., č. 283, s. 5.

nechtěli zakázat nošení jednotného kroje.¹¹⁰ Nebo v Dělnickém deníku: „Dělníci musí si připamatovat staré heslo oko za oko, zub za zub. Okamžitě zakládat proletářské obranné sbory, které budou chránit schůze a projevy dělnické [...] Okamžitě je třeba, aby k boji proti fašistům spojili se všichni dělníci bez rozdílu politické příslušnosti [...] Jen roztržitost a nesjednocenost dělnictva může umožnit fašistům úspěch.“¹¹¹

Slánský se taktéž takto oděn spolu s proletářskou obranou objevil dne 25. července 1926 na všelidové slavnosti v Moravské Ostravě. Nedošlo zde k žádnému významnému konfliktu a Slánský byl pouze upozorněn na skutečnost, že nebylo povoleno nošení uniforem.¹¹² Proletářská obrana však nepřinesla pro KSČ nic dobrého. Nošení uniforem vedlo k tomu, že policie a zaměstnavatelé měli snadný přehled o tom, kdo je členem obrany, což mělo mnohdy za následek propuštění.¹¹³

Slánského aktivity v Moravské Ostravě se nevyhnuly konfliktu s úřady či se zákonem. Výše již byly uvedeny prohrěšky Slánského v rámci jeho působení v *Dělnickém deníku*, ovšem rozpory se zákonem se netýkaly pouze tisku.¹¹⁴ Slánský na sebe upozornil úřady již krátce po svém příchodu do Ostravy při provádění exekuce jednoho dělníka: „Rudolf Slánský [...] Byl rovněž vyzván, aby šel jako svědek na strážnici. Šel s nimi, neboť chtěl zároveň zjistit jméno onoho strážníka, který se tak hrubě osočil na ubohého člověka. Na strážnici [...] poznal s. Slánský onoho strážníka, jehož jméno se chtěl dozvědět, požádal ho, aby mu je řekl a předložil svoji žurnalistickou legitimaci. Jaké bylo však jeho překvapení, když jej strážník rázně odbyl a posměšným ‚s pánem bohem‘ ukázal mu dveře. S. Slánský se proti tomu ohradil a žádal, aby s ním bylo jednáno slušně. Na to však strážník chvil jej za kabát a násilně strčil jím ke dveřím s několika hrubými poznámkami.“¹¹⁵

Dále lze poukázat na záznam v trestním rejstříku, kde Slánský uvedl: „Doznávám, že jsem dne 12. 6. 1926 šel v čele průvodu, který se mimovolně po ukončení tábora utvořil z osob, jdoucích směrem k Vítkovicím. Šel jsem v čele průvodu proto, abych mohl dbáti o udržení pořádku, za který jsem se na policejním ředitelství zaručil. Na křižovatce k nádraží, tu pokoušel jsem se o dosažení rozchodu

¹¹⁰ Projev Slánského na konferenci sboru ostravských funkcionářů KSČ dne 17. června 1926. NA, f. PMV, sign. 225-531-4, fol. 55–56.

¹¹¹ Budeme ještě mlčky přihlížet? Dělnický deník 9. července 1926, roč. IX., č. 156, s. 1.

¹¹² NA, PMV, sign. 225-439-5, fol. 92.

¹¹³ ABS, MNB, sign.1, kart. 6, Z-vyš.1480-86, fol 76.

¹¹⁴ Ke Slánského trestné činnosti existuje řada materiálů, ale opět se zde setkáváme s nízkou výpovědní hodnotou. V tomto směru však lze odkázat na ZAO, Krajský soud v Moravské Ostravě – trestní spisy 1920–1938, sign. Čč 150/26, Čč 655/26, Čč 902/26, Čč 964/26, Čč 979/26, Čč 897/26, Čč 1537/26 a dále AMO, f. Okresní soud v Moravské Ostravě 1924–1948, kart. 4, T VIII 1387, kat. č. 220, T VIII 2254, kat. č. 233, kart. 6, T VIII 2265, kat. č. 354, kart. 7, T VIII 2681, kat. č. 368.

¹¹⁵ Ostravská policie se opět jednou vyznamenala. Dělnický deník, 28. června 1925, roč. VIII., č. 148, s. 2.

průvodu, avšak bezvýsledně.¹¹⁶ Slánský byl za vedení nepovoleného průvodu odsouzen na 14 dní vězení.¹¹⁷

V souvislosti s působením Slánského na Ostravsku je nutné uvést ještě jeden aspekt. Policejní zpráva hovoří o jeho příklonu k trockismu.¹¹⁸ Dle výpovědi Jindřicha Juzskewicze, avšak pořizené v 50. letech v rámci přípravy procesu, se Slánský angažoval v letákové akci na podporu Trockého. Nutno ovšem podotknout, že sama Státní bezpečnost, označila Juzskewiczovu výpověď (ovšem celkově ke Slánskému) za patrně smyšlenou. Každopádně Juzskewicz uvedl, že Slánský byl za své názory povolán do Prahy, kde se přiznal ke svému trockistickému stanovisku a následně se do Ostravy vrátil jako přesvědčený antitrockista.¹¹⁹ V tomto směru lze uvést úryvek ze Slánského článku ohledně kritiky Trockého „*Leninská jednota strany, leninská revoluční linie – toť statky, které obhájí a dovede obhájití revoluční proletariát. Toť statky, jež revoluční proletariát obhájí proti všem, i proti těm, kteří dříve stáli na významných, ba nejvýznamnějších místech jeho řad.*“¹²⁰ O letákové akci na podporu Trockého ze strany Slánského (i Kopeckého) však hovořil také Jan Janek, nástupce Slánského ve funkci krajského tajemníka.¹²¹ O Jankově kritice Slánského *Duch času* uvedl „*Panečku, to si dal! Urazit nové božstvo á la Slánský.*“¹²²

Duch času

Částečné dokreslení činnosti Slánského nám může poskytnout již zmíněné „opoziční“ periodikum *Duch času*. Sociálně demokratické noviny psaly o vzestupu Slánského „zajímavě“: „*Knoflíčka už odkráglovali a místo něj poslalo do Mor. Ostravy pražské politbyro Zinověvova epigona Slánského, který tu má krajně levičáckým způsobem srazit všem pravičáckým úchy[!]kám hlavy dolů.*“¹²³ Celkově *Duch času* o Slánském hovořil jako o někom, kdo byl primárně dosažen pražským politbyrem.

Další zajímavou zprávou přinesl *Duch času* ohledně údajně vzpoury proti Slánskému, která se měla odehrát 13. srpna 1926 na konferenci závodních buněk.¹²⁴ Ovšem je zde problém s věrohodností této informace. Policejní zprá-

---

¹¹⁶ ZAO, PŘMO, relace ze schůzí 1912–1914, kart. 1187, inv. č. 6206, sign. 2839.

¹¹⁷ Prügelpatent v demokratickém státě. Dělnický deník 22. června 1926, roč. IX., č. 143, s. 3.

¹¹⁸ ZAO, PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 298, inv. č. 3276, sign. 2.

¹¹⁹ ABS, MNB, sign. 1, kart. 6, Z-vyš.1480-86, fol. 67, 70, 73.

¹²⁰ Jednotni v obraně leninské revol. linie a jednoty Leninovy strany!. Dělnický deník 17. listopadu 1927, roč. X., č. 263, s. 1.

¹²¹ V. sjezd KSČ ve znamení ostrého obratu do leva. Dělnický deník, 28. února 1929, roč. XII., č. 50, s. 3.

¹²² Z komunistického sjezdu. Duch času 27. února 1929, roč. XXXI., č. 49, s. 3.

¹²³ Křížácké tažení Bubníkoviců na Ostravsko. Duch času 28. srpna 1925, roč. XXVII., č. 199, s. 3.

¹²⁴ Rozkol v komunistické straně na Ostravsku vyvrcholuje. Duch času 15. srpna 1926, roč. XXVIII., č. 191, s. 1.

va z této konference totiž konkrétně k tomuto článku uvedla, že se nezakládá na pravdě, neboť zde k žádnému vystoupení opozice nedošlo.¹²⁵ V podobném duchu vyzněla další policejní hlášení o konferenci závodních buněk ze dne 29. srpna 1926, kde Slánský kritizoval pomalou organizační výstavbu strany, ale podle zprávy zde nebyla žádná akce opozice vůči němu.¹²⁶

Přesto Duch času nadále přinášel zprávy o nespokojenosti se Slánského vedením, a to např. článku *Pravda o rozvratu komunistické strany na Ostravsku* ze dne 20. srpna 1926. „*Projevy odporu a nespokojenosti s dosavadním vedením komunistické strany na Ostravsku, které si počíná diktátorsky i proti rozhodnutím dělnických důvěrníků a buněk. Zejména ostří zahroceno jest proti redaktorovi Slánskému, kterému se vytýká, že je poslušným služebníkem politbyra v Praze a že jest příliš mlád na to, aby starým veteránům v hnutí dělnickém na Ostravsku vykládal svoje rozumy, nebo dokonce poroučel. Slánského věrní korteši, když viděli, že mu hoří půda pod nohama a že v jeho nepřítomnosti kují se plány v řadách opozice o jeho odstranění, uvědomili ho o tom a on se včera ranním rychlíkem vrátil do Ostravy, aby opoziční hnutí zlomil a udržel si vládu nad komunistickým dělnictvem na Ostravsku v rukou. Nasvědčuje tomu alespoň jeho nenadálý a nečekaný návrat z dovolené do Ostravy. Podle doslechu veze si sebou Slánský instrukce od politbyra, jak opozičníky naučiti moresům a poslušnosti. [...] je možno se domnívati, že katánská práce Slánského se jen tak nezdaří, neboť opozice, jak to již řekla na páteční konferenci buněk ‚U Slunce‘ nechce se dáti jen tak zakřiknout a chce provéstí svůj co svůj plán i za cenu rozbití strany.*“¹²⁷ Článek Slánský zažaloval pro urážku na cti.¹²⁸ Přestože se policejní zprávy vyjadřují negativně ohledně opozice vůči Slánskému, lze i tak předpokládat, že Duch času vycházel z dobové reality. V rámci ostravské KSC musela zajisté existovat opozice vůči Slánskému jako představiteli „levice“.

Zprávy *Ducha času* však snižují antisemitské náarážky na adresu Slánského. Tak například v souvislosti s výše zmíněnou snahou Slánského o jednotný postup se sociální demokracií během drahotných akcí bylo Slánskému sděleno: „*Strana naše nepůjde nikdy k židovi Slánskému pro rozum*“¹²⁹ či jinde: „*spíše bychom rádi věděli, zdali ostravskému komun. dělnictvu je známo, jak se původně p. Slánský jmenoval a že je čistokrevným Židem, který ještě před nějakým časem dobře se česky nevyjadřoval. Když D.[ělnický] D.[eník] chce mluvit pravdu, pak musí říci, že bývalé jméno p. Slánského nebude se mnoho lišiti od jmen jako*

¹²⁵ ZAO, PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 249, inv. č. 1637, sign. 30.; NA, PMR, kart. 23, sign. 9, Zpráva o politické a státně policejní situaci ve Slezsku od 9. do 22. srpna 1926.

¹²⁶ NA, PMV, sign. 225-531-4, fol. 52.

¹²⁷ *Pravda o rozvratu komunistické strany na Ostravsku. Duch času* 20. srpna 1926, roč. XXVIII., č. 195, s. 3.

¹²⁸ Viz ZAO, KSMO, trestní tiskové spisy 1920–1939, kart. 27, č. sp. 184, rok 1926, kat. č. 880.

¹²⁹ Rub a líc jednotné fronty komunisty hlásané. *Duch času* 19. června 1926, roč. XXVIII., č. 144, s. 3.

např. Steinsilber, Šmecksilber a t. pod.¹³⁰ Článek Slánský zažaloval pro urážku na cti s argumentem, že smyslem bylo „vyjmenováním smyšlených a převrácených skutků uvést ve veřejný posměch a mne snížit“. Z textu žaloby lze však předpokládat, že Slánský spíše reagoval na pasáže hovořící o opozici vůči němu a o skutečnosti, že byl údajně nucen odjet se léčit na jih k moři.¹³¹

Z těchto článků lze bohužel na druhé straně předpokládat, že případné nevole vůči Slánskému pramenily z jeho původu. V tomto směru lze uvést další vzpomínku Karla Goliatha-Gorovského: „S Václavem Kopeckým a Rudolfem Slánským, svými přáteli od studentských dob, bydlel jsem v Ostravě v letech 1925–1926 v jedné komnatě. Jistý [...] nacionalista a později nacista [...], otázal se mě, zda snad Slánský není Žid, pravím upřímně i nyní: nevěděl jsem to, neb mně podobný ‚problém‘ nikdy nepřipadl na mysl. Večer, jsa doma o samotě s Kopeckým, zeptal jsem se ho; ‚Ty, Vašku, jeden muž ode mne chce vědět, zda snad Ruda není Žid?‘ Ještě dnes vidím Kopeckého vytřeštěné oči a ústa otevřená překvapením. Když se vzpamatoval, vrhl se na mě: ‚Ty seš ale idiot! Koho zajímají podobné nesmysly? Ruda Žid nebo Tatar? Co je mně anebo tobě do toho? Na mou duši, něco podobného mě nikdy ani nenapadlo. Seš ty ale vůl, korunovaný osel! Já nevím a vůbec mně je to fuk.‘ Tehdy vyjadřoval Kopecký věrně ducha oněch let.“¹³² Avšak vzhledem ke Kopeckého antisemitským prohlášením na adresu Slánského v 50. letech je otázkou, do jaké míry je tato vzpomínka úplná a pravdivá. Dále je nutno uvést, že ohledně otázky antisemitismu na Ostravsku není dostatek pramenů, de facto lze uvést jen výše uvedené úryvky, což však zneumožňuje důkladnější rozbor této problematiky.

Konec Ostravského pobytu

V lednu roku 1928 skončilo Slánského ostravské angažmá. Bohužel, i zde můžeme vycházet jen z dílčích informací. Policejní zprávy uvádějí, že za odchodem Slánského stály finanční nepořádky v krajském vedení, které sám způsobil.¹³³ Zajímavá je i též skutečnost, že *Dělnický deník* nijak nerefletoval odchod Slánského a ani nástup nového vedení. Poslední zmínku o Slánském jako krajském tajemníkovi lze nalézt v *Dělnickém deníku* 15. ledna 1928¹³⁴ a poslední článek publikoval v tomto periodiku 22. ledna 1928.¹³⁵ Jeho nástupce Jan Janek byl v roli krajského tajemníka poprvé zmíněn až 29. února 1928.¹³⁶

---

¹³⁰ Děkujeme za upozornění. Duch času 12. srpna 1926, roč. XXVIII., č. 188, s. 2.

¹³¹ ZAO, KSMO, trestní tiskové spisy 1920–1939, kart. 27, č. sp. 163, rok 1926, kat. č. 868, fol. 2.

¹³² Gorovský, Karel.: Bohumír Šmeral. Revue dějin socialismu 6, ročník IX, 1969, s. 913.

¹³³ ZAO, PŘMO, presidiální spisy 1919–1939, kart. 298, inv. č. 3276, sign. 2.

¹³⁴ Záležitosti strany. *Dělnický deník* 15. ledna 1928, roč. XI., č. 12, s. 5.

¹³⁵ Chraňme největší Leninovo dílo. *Dělnický deník* 22. ledna 1928, roč. XI., č. 18, s. 1.

¹³⁶ Krajský výbor KSCv v Ostravě proti likvidátorství na Brněnsku. *Dělnický deník* 29. února 1928, roč. XI., č. 50, s. 3.

Lze tak částečně vycházet z *Ducha času*, který již 5. ledna 1928 uvedl informaci o tom, že pražské vedení rozhodlo o odvolání Slánského, Kopeckého a dalšího funkcionáře „na jiná méně významná místa, poněvadž prý všichni tři neprojevíli tolik energie a organizačních schopností, jak se původně od nich očekávalo.“¹³⁷ Každopádně o odvolání Slánského, resp. přesunu na jeho nové působíště Kladno bylo rozhodnuto na zasedání sekretariátu ÚV KSČ¹³⁸ 3. ledna 1928 a na zasedání 10. ledna 1928 bylo rozhodnuto, že na Kladno musí nastoupit nejpozději k 1. únoru roku 1928.¹³⁹ Lze však pochybovat o tom, že Slánského přerázení mělo být trestem. Slánský opět nastupuje do funkce krajského tajemníka a to v důležité oblasti pro komunistické hnutí. Pokud by u Slánského panovalo přesvědčení o jeho nízkých organizačních schopnostech či nekalých finančních machinacích, nedostal by další vedoucí funkci. Za odchodem Slánského tak mohly stát začínající boje uvnitř KSČ týkající se dalšího jejího směřování.

Závěr

Shrnutí Slánského aktivit, resp. jeho úspěchu či neúspěchu v Moravské Ostravě má několik rovin. Nejprve je třeba vrátit se na začátek, resp. k důvodům, proč se Slánský ocitl na Ostravsku a také proč došlo k jeho stranickému vzestupu. V mnoha směrech lze totiž odmítnout výše uvedenou tezi o trestu. Předně Slánský náležel k „levici“, která v dané době měla většinu ve vedení strany, a navíc byl poslán do regionu, kde levicové proudy získaly vedoucí postavení. V přesunu z hlavního města a z pozice redaktora *Rudého práva* do Ostravy a „regionálního“ deníku lze možná vidět jako jistou formu trestu, ale záměrem mohla být spíše snaha zmírnit mladého radikála a zároveň mu dát možnost ukázat své schopnosti, popř. úsilí centra podpořit a zkvalitnit práci v regionech, kde mohou mladé nadějně kádry projít praktickou školou politického boje na nižší úrovni a seznámit se s tamními problémy.

Tímto se dostáváme k vzestupu Slánského (instruktor, předseda komisi), u něž lze předpokládat, že byl dán částečně jeho vlastní aktivitou a schopnostmi. Avšak lze víceméně přijmout názor prezentovaný v periodiku *Duch času* o Slánském jako „vyslanci“ pražského vedení, které mohlo chtít v Ostravě svého člověka, což znamená, že Praha musela důvěřovat jeho organizačnímu talentu. Dále je třeba zopakovat tezi, že Slánský se posléze dostává do vedení patrně jako kompromisní kandidát a to po zásahu Prahy. Tedy jako člověk, který bude

¹³⁷ Změny ve vedení komunistické strany na Ostravsku. *Duch času* 5. ledna 1928, roč. XXX., č. 4, s. 3.

¹³⁸ Stranický orgán, který měl za úkol provádět usnesení dalších stranických orgánů (Polbyro apod.) Viz Hrbatová, A.: Ústřední výbor 1921–1945, Praha 1965, s. 5, inventář k fondu NA, 19/5.

¹³⁹ NA, f. 19/5, kart. 20, a. j. 314, fol. 2, 16.

pokračovat v levicovém směru, ale jako osoba zvenčí může být přijatelný pro „perglovce“, a s tím, že Pergl nemusel ve Slánském spatřovat velkého konkurenta, jednak z hlediska Slánského mladého věku, a také z důvodů silných vazeb, které musel mít Pergl jako mnohaletý „domácí hráč“ vybudované.

Tímto se dostáváme k hlavní linii, která mohla ovlivňovat Slánského strategii a konečný výsledek jeho snažení na Ostravsku. Patrně i „levice“ na Ostravsku v něm viděla někoho zvenčí, člověka pražského vedení. Tudíž postup Slánského a tím i konečný úspěch mohl být limitován prostě tím, že se nemohl opřít o žádné vlastní vazby. Gottwald a Kopecký byli prakticky ve stejné situaci a tudíž nemohli být pro Slánského, v jeho snaze prosadit své záměry, přílišnou oporou.

V tom to směru lze uvést jednu vzpomínku na Slánského: „*V prvních letech existence komunistické strany spočívala její hlavní činnost v agitaci. Proto se schopnost stranického funkcionáře, zejména poslance nebo krajského tajemníka, posuzovala podle jeho řečnického umění, podle toho, jak dovedl strhnout a získat posluchače na veřejné schůzi. To se ostatně týkalo poslanců a tajemníků všech politických stran [...] Za dobré řečníky byli považováni [...] Pergl [...] Evžen Valčík, [...] Naproti tomu Rudolf Slánský, [...] nebyl ve veřejnosti téměř vůbec znám.*“¹⁴⁰ Pro menší známost Slánského svědčí i obsah Dělnického deníku, kde autorství většiny článků patří spíše domácím představitelům KSČ, než Slánskému. Lze také zopakovat tezi, že Slánský mohl na Ostravsku narážet na nevoli ostatních ohledně svého židovského původu.

Lze však soudit, že se Slánský snažil vytvořit nějaké vlastní zázemí, o které by se mohl opřít. Jeho aktivity ve stranických strukturách tomu nasvědčují. Do jednání stranických struktur KSČ zapojoval Slánský další nižší stranické složky, patrně s cílem vybudovat si v ostravské KSČ vlastní oporu. Slánský se zřejmě snažil na těchto jednáních získat nižší stranické funkcionáře, a pomocí nich působit na zbytek stranické struktury směrem nahoru i dolů. Přestože policejní hlášení popřela zprávy *Ducha času* o opozici vůči Slánskému, je třeba připomenout, že ve člancích *Ducha času* se také hovoří o jeho věrných. Slánský by si neudržel funkci tajemníka, pokud by na Ostravsku nezískal spojence. Ale jak bylo uvedeno výše, nepodařilo se mu zcela prosadit v tehdejších strukturách KSČ na Ostravsku. Na druhé straně lze s jistotou předpokládat, že Slánský nesledoval pouze budování své vlastní mocenské základny.

Ze Slánského strategie lze jasně vysledovat jeho příslušnost k „levici“, resp. k taktice jednotné fronty „zdlouha“ – budování závodních organizací apod. Slánský byl ve svých postojích zcela kontinuální. Byť je zřejmé, že vzhledem k silnému postavení sociální demokracie a „perglovců“ na Ostravsku musel Slánský z logiky věci toto brát v potaz a nepostupovat dogmaticky a svoji strategii

---

¹⁴⁰ Ploskonka, J. – Prášil, R.: 50 let bojů KSČ za socialismus v Severomoravském kraji, s. 192; Do-
lejší, Vojtěch: Ze vzpomínek na revoluční hnutí na Ostravsku v letech 1928–1929. Ostrava,
Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 3, 1966, s. 262.

do jisté míry přizpůsobit reálným poměrům. Avšak vždy vystupoval z pozic „levice“. V tomto směru je však významné, že se Slánský musel pohybovat v prostředí, kde se střetávaly různé názorové proudy, a kde je nutné se „soupeřem“ umět spolupracovat. Z této skutečnosti lze do jisté míry soudit, že řada Slánského „levicových“ postojů nebyla pouze účelová, ale tyto ideje vskutku zastával. Navzdory do jisté míry nepříznivému politickému prostředí (Pergl, silné postavení sociální demokracie), bez jakékoliv vlastní mocenské základny či vazeb, postupoval Slánský na Ostravsku nadále v „levicové“ linii, o které nemohl v té době vědět, že bude nakonec vítězná.¹⁴¹ Konec konců po II. sjezdu strany došlo k postupnému oslabování pozic „levice“, ke zlepšení hospodářské situace, která znamenala oslabení revolučních nálad a k také k dočasnému obratu politiky Kominterny „doprava“.¹⁴² Pokud by Slánský postupoval účelově, mohl se přidat na opačnou stranu.

Slánský přišel na Ostravsko jako příslušník „levice“ a ostravské angažmá ho v tomto směru více vyprofilovalo. Ostravské zkušenosti se patrně odrazily v jeho postojích v následujících letech, která budou předmětem autorova dalšího výzkumu.

Při hodnocení Slánského v roli tajemníka, lze vycházet z existující literatury, která popisuje KSČ na Ostravsku v letech 1927–1928 – tedy konec Slánského působení. Hovoří se o nekonceptnosti, nedůslednosti a nahodilosti řady komunistických akcí, což mnohdy znesnadnilo jednotnou frontu zdola, tedy snahu získat na svou stranu nekomunistické dělníky.¹⁴³ Stejně tak se nepodařilo vytvořit na Ostravsku závodní buňky jako organizační základnu KSČ a strana nadále spočívala především na místních organizacích.¹⁴⁴ Přesto nelze zhodnotit Slánského ostravský pobyt jako naprostý neúspěch. Je třeba znovu připomenout, že se Slánský ocitl na Ostravsku, kde KSČ dlouhodobě nebyla v dobré kondici. Tudíž se dá říci, že Slánský z daného stavu vytěžil maximum možného.

Pro další činnost Slánského byl jeho ostravský pobyt důležitý dále v tom, že se (byť patrně ne vlastním přičiněním) poprvé ocitl ve vedoucí funkci. A také to, že jeho ostravský pobyt patrně položil základy jeho přátelství s Klementem Gottwaldem. Stejně tak i blíže poznal Václava Kopeckého, se kterým musel každodenně kooperovat ve stranických orgánech na Ostravsku.¹⁴⁵

¹⁴¹ Viz výše uvedené srovnání mezi levicí skutečnou a konjunkturální.

¹⁴² McDermott, K. – Agnew, J.: Kominterny, s. 57.

¹⁴³ Dohnal, M.: Přehled dějin KSČ v Severomoravském kraji do roku 1948. [I. sv.], Ostravsko, s. 57.; Mariánek, Vladimír.: KSČ na Ostravsku v době V. sjezdu. Ostrava, 1962, s. 13.

¹⁴⁴ Mariánek, V.: KSČ na Ostravsku v době V. sjezdu, s. 14–15.

¹⁴⁵ Srov. Kaplan, K.: Kronika Komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský, s. 208.

The rise of the party official. Fragments from the activities of Rudolf Slánský in Ostrava in the 1920s.

The paper deals with the activities of Rudolf Slánský in Moravská Ostrava in the second half of the 1920s. The study first discusses the ideological mainstreams and historical events in the Communist Party of Czechoslovakia, which are necessary to define Slánský's position within the party. It is argued that he belonged to the party left wing. Furthermore, the paper depicts the role of the Communist Party in the Ostrava region, where two ideological mainstreams clashed, the left and the right wing of the party, the latter represented by Pergler and his followers. The attention is then paid to the Slánský's rise to the highest party office, which was determined by the Prague headquarters intervention, and to his activities as the party secretary. Several examples prove that Slánský's strategies rose from his allegiance to the left wing, continuity in his stand in Ostrava can therefore be argued.

Der Aufstieg eines Parteifunktionärs. Fragmente zur Wirkung von Rudolf Slánský in Mährisch-Ostrau in den 1920er Jahren

Die Arbeit behandelt die Tätigkeit Rudolf Slánskýs in Mährisch-Ostrau in der zweiten Hälfte der 1920er Jahre. Im Artikel werden zunächst die wichtigsten ideologischen Strömungen und historischen Ereignisse in der KPTsch erklärt, die für eine genauere Orientierung Slánskýs erforderlich waren. Es wird erklärt, dass Slánský der so genannten „Linke“ angehörte. Weiter wird die Stellung der KPTsch in der Region von Ostrau dargestellt, in der zwei Strömungen zusammentrafen, das heißt die bereits genannte „Linke“, und die von Pergl und dessen Anhängern repräsentierte „Rechte“. Im Aufsatz wird der Aufstieg Slánskýs zu der obersten Parteifunktion beschrieben, der dank einem Eingriff der Zentrale in Prag erfolgte. Des Weiteren wird Slánskýs Tätigkeit als Parteisekretär beschrieben. An mehreren Beispielen wird nachgewiesen, dass Slánskýs Strategie auf seiner Zugehörigkeit zur „Linke“ basierte. Seine Stellungnahmen in der Ostrauer Zeitperiode weisen daher eine Kontinuität auf.

UROVNÁNÍ ČESKOSLOVENSKO-VATIKÁNSKÝCH VZTAHŮ A JMENOVÁNÍ NOVÉHO NUNCIA V ROCE 1935

ZLATUŠE KUKÁNOVÁ

Úvod

Příspěvek vychází ze studia pramenů Národního archivu v Praze, Archivu ministerstva zahraničních věcí ČR, Archivu Národního muzea a Politického archivu Auswärtiges Amtu v Berlíně. Kombinací pramenů úřední povahy a osobní korespondence mapuje problematiku diplomatických styků Československa se Svatým stolicem v letech 1925–1935 se zaměřením na urovnání druhé diplomatické roztržky v meziválečném období. Zasazuje strategii papežské a československé diplomacie do širšího politického kontextu a přibližuje obtížná oficiální i zákulisní jednání, která předcházela nominaci čtvrtého pražského nuncia. Zároveň přináší charakteristiku vybraných vatikánských diplomatů a kandidátů na tento post.¹

Důsledky a řešení první diplomatické roztržky

Československo-vatikánským vztahům se v prvních patnácti letech nevyhnu-ly dobré i špatné okamžiky, které by se daly přirovnat ke světlým a tmavým mrakům nebo k nesměle vycházejícím slunečním paprskům, vystřídáným postupně sílícím žářem a blesky na nebi. Samostatné Československo za sebou mělo složité období, poznamenané různými konflikty tradiční konzervativní katolické církve s moderním demokratickým státem. Nevyhnu-ly se také nedorozuměním s diplomatickými zástupci Svatého stolce, která se podle jejich příjmení

---

¹ Zvolené téma je mnohem obsáhlejší než se podařilo v příspěvku postihnout. I přes absenci autorčina studia vatikánských fondů se domníváme, že s využitím sekundární literatury obohatí českou historiografii. Cennou pomůckou při sledování osudů a kariéry vyšších vatikánských úředníků a diplomatů jsou internetové zdroje, především webová stránka The Catholic hierarchy (<http://catholic-hierarchy.org>).

zapsala do meziválečné historie jako Marmaggiho a Ciriaciho aféra. Prvním případem byl náhlý návrat nuncia Francesca Marmaggiho do Vatikánu po vyvěšení husitské vlajky nad Hradem a účasti prezidenta a vlády na oficiálních oslavách 510. výročí smrti M. Jana Husa v roce 1925.² Po Marmaggiho odjezdu z Prahy brzy opustil Vatikán jeho československý protějšek Václav Pallier³ a vedení obou úřadů bylo svěřeno jejich dosavadním zástupcům. Pražskou nunciaturu spravoval Antonio Arata⁴ jako chargé d'affaires a za vedení zastupitelského úřadu u Svatého stolce odpovídal dr. Eduard Jelen.⁵

² Na toto téma byla v poslední době napsána řada studií a vydány edice některých pramenů, a proto výběrově uvádíme: Ehrenberger, Tomáš: Husův svátek jako příčina diplomatického konfliktu mezi Československem a Vatikánem. *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue* 24, 2002, s. 23–27; týž: Husovy oslavy v roce 1925 jako příčina diplomatického konfliktu mezi Československem a Vatikánem. *Marginalia historica* 5, 2002, s. 157–200; Večeřa, Pavel: Marmaggiho aféra. Úloha katolicismu optikou dobových tištěných médií levice. In: *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*, ed. P. Marek. Brno 2008, s. 205–225; Kotyk, Jiří: Karel Kramář a Marmaggiho aféra. In: Karel Kramář (1860–1937). *Život a dílo*, eds. J. Bílek – L. Velek. Praha 2009, s. 486–489; Zmátló, Peter: Ohlas Marmaggiho aféry na stránkách dvoch slovenských stranických denníkov. In: *Církev 19. a 20. století v slovenské a české historiografii*, eds. P. Mačala – P. Marek – J. Hanuš. Brno 2010, s. 493–521; Malagyi, Jozef: Vztah I. ČSR a Vatikánu – Marmaggiho aféra. In: *Akademické akcenty. Zborník príspevkov z odborného seminára s medzinárodnou účasťou konaného dňa 9. Septembra 2010*. Bratislava 2011, s. 68–74; Pehr, Michal: Marmaggiho aféra pohľadom Eduarda Jelena. *Časopis Národného muzea. Řada historická* 180, 2011, s. 12–31; Pehr, Michal – Šebek, Jaroslav: Československo a Svatý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918–1928). I. Úvodní studie. Praha 2012, s. 136n; Hrabovec, Emília: Slovensko a Svätá stolica 1918–1927 vo svetle vatikánských prameňov. Bratislava 2012; Helan, Pavel – Šebek, Jaroslav: Československo a Svatý stolec. II/1. Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti 1919–1925. Výběrová edice dokumentů. Praha 2013; Šmíd, Marek: Marmaggiho aféra. Největší diplomatická roztržka mezi ČSR a Svatým stolicem v meziválečném období. *Církevní dějiny* 7, 2014, č. 14, s. 40–49; týž: Marmaggiho československá mise ve 20 letech 20. století. *Paginae historie* 22/2, 2014, s. 401–408.

³ Dejmek, Jindřich a kol.: *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*. Praha 2013, s. 183. Václav Pallier (1880–1947), absolvent právnické fakulty, úředník zemského soudu v Praze a prezidia ministerské rady. V diplomatických službách od října 1920, od listopadu 1920 legační tajemník a později rada vyslanectví v Budapešti, vyslanec u Svatého stolce od ledna 1922 do července 1925 (oficiálně do února 1926), odtud odvolán kvůli Marmaggiho aféře. Krátce v politické sekci MZV, vyslanec v Budapešti 1927–1933 a Řecku 1935–1939. Potom penzionován.

⁴ Antonio Arata (1883–1948), doktor filozofie, teologie a práv, vysvěcen na kněze 9. 6. 1906, potom v diplomatických službách Svatého stolce. V Praze na počátku vzájemných diplomatických styků za nunciu C. Micary a F. Marmaggiho, nejprve od 26. 6. 1921 až do léta 1925 jako auditor (sekretář nunciatury), po Marmaggiho odchodu od 6. 7. 1925 až do 29. 3. 1927 vedl nunciaturu jako chargé d'affaires.

⁵ Dejmek, J. a kol.: *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník*, s. 103. Eduard Jelen (1891–1968), absolvent právnické fakulty, přidělený od července 1925 jako legační tajemník vyslanectví ve Vatikánu, které prakticky brzy od 10. 7. 1925 osobně řídil po odjezdu vyslance V. Palliera po tzv. Marmaggiho aféře až do obnovení diplomatických styků v létě 1928. Aktivně se podílel s K. Kroftou na jeho dvou diplomatických misích do Vatikánu při vyjednávání modu vivendi v roce 1927. Václav Pallier se do Říma nevrátil a stal se roku 1927 vyslanecem v Budapešti.

Brzy se ukázalo, že zastupování zájmu katolicismu v ČSR je a patrně bude obtížným úkolem, protože se pražská nunciatura může lehce dostat do sporu s politickou reprezentací, postupně omezující ideologické i hospodářské postavení římskokatolické církve.⁶ Domácí církevní poměry nebyly v prvních letech existence samostatného státu stabilní, ovlivňovala je řada negativních faktorů, a tak se stalo postavení katolíků v nově formující se společnosti složitějším než v jiných tradičně katolických zemích. Situace byla o to problematičtější, že se Čechy, Morava a Slovensko vyznačovaly díky předchozímu historickému vývoji rozdílnou religiozitou. Animosita většiny politické reprezentace a sekularizující se společnosti ke všemu, co souviselo s konzervativní římskokatolickou církví, donedávna spojovanou s vládnoucím habsburským domem, se pochopitelně promítla i do vztahu ke Svatému stolci.

Především z těchto důvodů nedokázalo Československo v počátečních letech své existence uzavřít řádnou smlouvu se Svatým stolcem. Vatikánská kurie patrně nevěřila ve stálost politických poměrů v Praze, a proto zaujímal k ČSR před uzavřením modu vivendi rezervovanější postoj než k Polsku a Rumunsku. Černínský palác se při rozhodování na rozdíl od Svatého otce a nunciatury nacházel pod tlakem domácích politických stran, případně malodohodových spojenců, a neměl při jednáních u hierarchie takovou oporu, jakou si například zajistilo pro svou vnitřní i zahraniční politiku sousední Polsko.⁷ Pracně a pozvolna budované vztahy narušila v létě 1925 za nemalého příspěvní agrární strany a premiéra Antonína Švehly první vážná diplomatická roztržka, která znamenala tříleté ochlazení diplomatických styků. Ministr zahraničních věcí E. Beneš se už nemohl stejně jako prezident T. G. Masaryk při cestách do Itálie nadále ostentativně vyhýbat návštěvě Vatikánu. Jeho úkolem bylo zažehnat hrozící přerušování vzájemných vztahů. Na podzim 1925 se proto

⁶ K situaci a postavení katolické církve v ČSR po r. 1918 například Bušek, Vratislav: Poměr státu k církvím. Praha 1931; Hrabovec, Emília: Menovanie biskupov v kontexte bilaterálnych vzťahov medzi ČSR a Svätou stolicou 1918–1928. In: Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve Střední Evropě 2, usp. J. Valenta – E. Voráček – J. Harna. Praha 1999, s. 542–555; Kolář, Petr: Myšlenka odluky státu a církve v období vzniku první Československé republiky. In: Omnibus caritas (sborník k počtě 90. narozenin prof. ThDr. Jaroslava Kadlece). Praha 2002, s. 304–335; Marek, Pavel: České schisma. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917–1924. Rosice u Brna 2000; Týž: Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918–1924). Brno 2005; týž: Arcibiskup pražský prof. Dr. František Kordač. Nástin života a díla apogety, pedagoga a politika. Olomouc 2005; Halas, František Xaver: Pražský sjezd československých katolíků v roce 1920 a jeho francouzská podpora. In: Andros probabilis. Sborník prací přátel a spolupracovníků historika prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc., k jeho 70. narozeninám, usp. J. Malíř – P. Marek. Brno – Olomouc 2005, s. 125–155; Marek, Pavel – Šmíd, Marek: Arcibiskup František Kordač. Nástin života a díla apogety, pedagoga a politika. Olomouc 2013.

⁷ Archiv Národního muzea (dále ANM), osobní fond E. Jelen (dále E. Jelen), 1905–1968, kart. 2B – nepublikovaný strojepis textu E. Jelena Československo a Vatikán za první republiky, s. 222.

osobně setkal se státním sekretářem Pietrem Gasparri⁸ a projednával s ním aktuální otázky. Gasparri mu však neudělil další audienci kvůli dosavadnímu přehlížení Svatého otce.⁹ Vážnou krizi se podařilo překonat až po několika měsících díky značnému oboustrannému diplomatickému úsilí, kde československou stranu zastupoval schopný diplomat a bývalý československý vyslanec u Vatikánu Kamil Krofta.¹⁰

Svatý stolec vyslal do Československa v březnu 1927 dvoučlennou diplomatickou misi s úkolem monitorovat církevní poměry a hledat další cestu při řešení dosavadního československo-vatikánského sporu. Dne 29. 3. 1927 přicestovali do Prahy podtajemník kongregace pro mimořádné záležitosti Pietro Ciriaci,¹¹ pověřený jednáním s představiteli MZV E. Benešem a K. Kroftou a později předsedou vlády A. Švehlou, a nový auditor nunciatury Francesco Saverio Ritter.¹² Jejich oficiálním úkolem, kromě Aratovy výměny Ritterem, byla výměna názorů související s problematikou Jana Husa a účasti členů vlády

---

⁸ Pietro Gasparri (1852–1934), apoštolský delegát v Peru, Ekvádoru a Bolívii 1898, sekretář pro církevní záležitosti od roku 1901, podílel se významně na kodifikaci církevního práva a publikací Codexu iuris canonici, kardinál 1907, kardinál-státní sekretář od roku 1914, významně se podílel na formulování zahraniční politiky Svatého stolce za Benedikta XV. a Pia XI., kardinál komoří 1914–1930. Měl zásadní vliv na jednání s fašistickou vládou při řešení tzv. římské otázky od roku 1926, ukončeném podpisem tzv. Lateránských smluv roku 1929. Zasloužil se o uzavření modu vivendi s Československem 1927. Post státního sekretáře opustil v roce 1930.

⁹ Pehr, M.; Šebek, J.: Československo a Svatý stolec, s. 22 – státní sekretář P. Gasparri sdělil rakouskému diplomatovi, že Beneš byl dvakrát v Římě a pokaždé papeže ignoroval.

¹⁰ Dejmek, J. a kol.: Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník, s. 126–128. Kamil Krofta (1876–1945), historik, univerzitní profesor, diplomat a politik. Úředník Zemského archivu v Praze od 1901, docent (1905) a profesor (1912) dějin na filozofické fakultě, po vzniku ČSR na ministerstvu školství s úkolem organizovat archivnictví. Z podnětu T. G. Masaryka vstoupil na začátku r. 1920 do československé diplomacie. Vyslanec ve Vatikánu 1920–1921, Vídni 1921–1925 a Berlíně 1925–1927, dlouholetý spolupracovník E. Beneše, zástupce ministra zahraničních věcí od 1927 a zároveň přednosta politické sekce MZV od 1930, ministr zahraničních věcí 1936–1938. V říjnu 1938 odstoupil z funkce, zatčen v lednu 1944, vyslýchán na Pankráci, vězněn v Terezíně a na Jenerálce. V srpnu 1945 zemřel na následky věznění v sanatoriu ve Vráži u Písku.

¹¹ Dejmek, J.: Československo-vatikánská jednání o Modus vivendi 1927–1928. ČČH 92, 1994, č. 2, s. 268–285; Suchánek, Drahomír: Modus vivendi – diplomatická jednání mezi ČSR a Vatikánem. Revue církevního práva 23, 2002, č. 3, s. 205–224; Halas, František X.: Modus vivendi v kontextu diplomacie Svatého stolce v období mezi dvěma světovými válkami. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Řada společenských věd 179, 2004, s. 89–100; Koníček, Jiří, Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa. Olomouc, 2005, s. 67n; Pehr, M. – Šebek, J.: Československo a Svatý stolec, s. 170n.; Šmíd, Marek: Římské mise Kamila Krofty ve dvacátých letech 20. století. In: Věda, kultura a politika v československo-italských vztazích 1918–1951, eds. J. Rauchová – B. Jiroušek. JSH 81, 2012 – Supplementum 4, s. 102–107. K jednání o modu vivendi srovnej výběrovou edici dokumentů z domácích archivů Dejmek, Jindřich: Korespondence Kamila Krofty s Edvardem Benešem. Sborník archivních prací (SAP) 48, 1998, č. 2, s. 107–208.

¹² Archiv ministerstva zahraničních věcí (AMZV), Diplomatický protokol (DP), 1918–1939, kart. 22a, Diplomatický sbor cizí v ČSR, Vatikán – nota nunciatury č. 13866 z 12. 4. 1927 ohlašuje se pozděním Ciriaciho a Ritterův příchod.

na jeho oslavách. A. Arata, vystřídáný pro údajnou „churavost“ – jak uvedl Ciriaci při první audienci u K. Krofty 1. 4. 1927,¹³ před odjezdem oficiálně poděkoval pracovníkům Kanceláře prezidenta republiky za spolupráci s nunciaturou a opustil Prahu.¹⁴

Bystrý a inteligentní Ciriaci s diplomatickou školou státního sekretariátu byl na rozdíl od A. Araty vybaven silnějším mandátem, a proto měl výhodnější pozici při jednáních. Brzy také pochopil, že bude v Praze těžko obhajovat direktivy Vatikánu. Po dalších rozhovorech s vyšší církevní hierarchií a seznámení s místním prostředím zjistil, do jak svízelné situace se dostal, a začínal se postupně přiklánět ke kompromisnímu řešení. Záhy vyslovil pochybnost o svém poslání a přiznal, že mu Husova otázka připomíná neřešitelnou kvadraturu kruhu, jejíž obětí by se mohl velice snadno stát. A do takové situace se samozřejmě nechtěl dostat, protože na výsledku jeho pražské mise do značné míry závisel jeho kariérní postup. Přemýšlel o tom, jak přesvědčit některé nesmiřitelné vatikánské představitele o nutnosti změny dosavadního náhledu na československo-vatikánskou otázku. Odjel 13. 4. 1927 do Říma s diplomatickým konstatováním, že je třeba na nějaký čas odložit jednání a pokračovat ve studiu problému.

Ke druhému kolu jednání se vrátil na začátku května, aby se po necelém měsíci odebral zpět se stanoviskem vlády, formulovaném zvláštní komisí MZV, které odmítl Svatý stolec akceptovat. Vatikán čekal především na to, jaké stanovisko zaujme vláda k účasti na blížících se Husových oslavách, kterou si zjevně nepřál. Další rokování se ve druhé polovině roku 1927 odehrávala tentokrát na vatikánské půdě. Během srpnové cesty K. Krofty se nepodařilo dosáhnout shody v otázce návratu nuncia F. Marmaggiho. Jednání v Římě byla obnovena začátkem prosince téhož roku a po delších vyjednáváních a oboustranných ústupcích byla podepsána 17. 12. 1927 dohoda mezi ČSR a Svatým stolcem (vláda ČSR ji schválila 20. 1. 1928) jako tzv. *modus vivendi*.¹⁵ Díky ní se podařilo stabilizovat poměry mezi oběma stranami a určit základní směr soužití ČSR s Vatikánem, respektive státu a církve v ČSR, to je zajistit obyvatelům respektování náboženského vyznání.

Bezprostředním důsledkem uzavření *modus vivendi* byla normalizace diplomatických vztahů a nové obsazení míst obou zastupitelských úřadů nunciem P. Ciriacim, což se dalo chápat jako odměna za zásluhy o dojednání dohody a jako vstřícné gesto vůči ČSR, a zkušeným československým diplomatem V. Radimským.¹⁶ Zatímco Mons. P. Ciriaci měl v první polovině roku 1927

¹³ Dejmeck, Jindřich: Československo-vatikánská jednání, s. 269.

¹⁴ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), fond Protokol KPR, 1919–1949, inv. č. 1829 Papežská nunciatura v Praze, sign. D 1885/27 – záznam KPR z 29. 3. 1927 o Aratově návštěvě.

¹⁵ Halas, František X.: *Modus vivendi* v kontextu, s. 93.

¹⁶ P. Ciriaci předal pověřovací listiny 11. 5. 1928 a V. Radimský 9. 6. 1928. Dosavadní nuncius F. Marmaggi zastával v letech 1928–1936 úřad nuncia ve Varšavě, V. Pallier byl v letech 1927–1933 vyslancem v Budapešti.

v Praze speciální pozici vatikánského vyjednavče, začal S. Ritter¹⁷ vykonávat funkci rady pražské apoštolské nunciatury. V případě Ciriaciho neúspěchu při jednáních neměl zmocnění v nich pokračovat, jeho úkolem bylo spravovat nunciaturu místo A. Araty, seznámit se s prostředím a poměry v Československu, a podávat Vatikánu až do příjezdu nového nuncia pravidelné informace.¹⁸ P. Ciriaci¹⁹ byl v souvislosti s nominací na pražský post vysvěcen 18. 3. 1928 arcibiskupem z Tarsu, na začátku května přicestoval do Prahy a ujal se svého úřadu. Hlavním úkolem nového tituláře byl vedle zklidnění náboženských poměrů v zemi dohled na aplikaci modu vivendi.²⁰

Výměna sekretářů nunciatury, Ritterův odchod do Bernu, G. Panico v Praze

Saverio Ritter byl na podzim 1929 po svatováclavských oslavách vyslán jako chargé d'affaires na nunciaturu v Bernu,²¹ aby ji řídil místo nemocného nuncia Pietra di Marii.²² V nótě z listopadu 1929 kromě ohlášení jeho odjezdu vyjádřil Mons. P. Ciriaci naději, že se Ritter po splnění diplomatické mise bude moci vrátit do Československa a dokončit započatou práci, při níž měl u nás značnou podporu. Byl tím míněn především jeho osobní přínos při složitých a obtížných jednáních Vatikánu s Prahou ohledně modu vivendi a jeho schopnost dobrého vyjednavče a prostředníka nunciatury s ministerstvem zahraničních věcí a E. Benešem.²³ Bývalý chargé d'affaires vyslanec tví u Sv. stolce E. Jelen požádal neoficiálně svého kolegu vyslanec Vladimíra

---

¹⁷ Saverio Ritter (1884–1951), po matce Švýcar, vysvěcen 1906, studoval na Lombardské koleji v Římě, na katolické univerzitě ve Freiburgu, získal doktorát na ambrosiánské akademii v Miláně. Pracoval ve stejnojmenné Ambrosiánské knihovně, v ní převzal většinu funkcí po odchodu papeže Pia XI. do Říma, od roku 1924 působil ve státním sekretariátu.

¹⁸ Dejmek, J.: Československo-vatikánská jednání, s. 269.

¹⁹ Hrabovec, Emília: Die Nuntien in der Tschechoslowakei. Clemente Micara, Francesco Marmaggi, Pietro Ciriaci und Saverio Ritter. In: Hubert Wolf (ed.): Eugenio Pacelli als Nuntius in Deutschland. Forschungsperspektiven und Ansätze zu einem internationalen Vergleich. München – Wien 2012, s. 190–193; Šmíd, Marek: Pietro Ciriaci – neúspěch v Československu klíčem k jeho dalšímu vzestupu? *Historica Olomucensia*. Sborník prací historických 44, 2013, s. 55–73.

²⁰ Hrabovec, Emília: Die Nuntien, s. 191.

²¹ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – nota nuncia Ciriaciho MZV č. 15525 z 2. 11. 1929 a AKPR, fond Protokol KPR, 1919–1949, inv. č. 1829 Papežská nunciatura v Praze, sign. D 6625/29 oznámení ministerstva zahraničí KPR čj. 137.402/1929 P z 6. 11. 1929 o Ritterově přeložení do Bernu.

²² Pietro di Maria (1865–1937), vysvěcen na kněze 23. 5. 1891. Měl vazbu na české církevní prostředí, v letech 1893–1904 byl rektorem České bohoslovecké koleje v Římě. Biskup catanzarský 1906, titulární arcibiskup iconijský (Iconium) 11. 6. 1918. Apoštolský delegát v Kanadě 1923, nuncius ve Švýcarsku od prosince 1926 do 10. 8. 1935, kdy rezignoval. Zemřel 3. 9. 1937.

²³ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – koncept odpovědi MZV nunciatuře čj. 137402 z 5. 11. 1929 na notu č. 15525 z 2. 11. 1929.

Radimského²⁴ o zjištění podrobností Ritterova poněkud záhadného a nečekaného odjezdu do Říma.²⁵ Černínský palác totiž hledal za jeho náhlým odchodem do Švýcarska nejruznější důvody.

Na začátku ledna 1930 se podařilo V. Radimskému zjistit od samotného Rittera, že důvodem jeho odjezdu z Prahy bylo náhlé přeložení sekretáře Mons. Testy z Bernu k římské nunciatuře.²⁶ Rozhovor tedy potvrdil obecně známá fakta. Vyslanec k němu ještě doplnil vlastní postřehy. Usoudil, že získáním místa sekretáře bude mít do značné míry samostatnost vzhledem k nunciovu stáří a že by se podle dobře informovaných zdrojů mohl brzy stát jeho nástupcem. Mladistvě vyhlížející šestačtyřicetiletý Mons. Ritter se s tímto výhledem, podle názoru některých členů vatikánského diplomatického sboru, přeložení nebránil. Podobně se o svém sekretáři vyjádřil jeho nadřízený o několik let mladší pražský nunciatus Mons. Ciriaci a zároveň československého vyslance „*ujišťoval, že Msg. Rittera velmi nerad ztratil*“²⁷ a naznačil, že by si chtěl vybrat jako nástupce někoho, koho dobře zná. V. Radimský shrnul informaci konstatováním, že o novém sekretáři na pražskou nunciaturu není nic známo, což dal do souvislosti s všeobecným nedostatkem vyškoleného personálu ve vatikánském státním sekretariátu.

Po Ritterově definitivním odchodu z pražského postu nastoupil v červnu 1931 na jeho místo dosavadní sekretář argentinské nunciatury Mons. Giovanni Panico,²⁸ ovládající kromě italštiny a francouzštiny také španělštinu. První informace o novém auditorovi získalo MZV od vyslance Eduarda Machatého²⁹ z Buenos Aires v březnu 1931.³⁰ Tehdy sděloval Černínskému paláci, že

²⁴ Dejmek, J. a kol.: *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník*, s. 202. Vladimír Radimský (1880–1977), jeden z mála diplomatů z doby monarchie, kde zastával funkci konzulárního ataše v Bombaji 1904–1907, vicekonzula ve Smyrně 1907, Teheránu 1907–1910, Craiově v Rumunsku 1910–1911 a Cařihradě, konzula v Bělehradě 1912–1914. Od ledna 1919 v československé diplomacii, první oficiální diplomatický zástupce v Polsku 1919–1920, první vyslanec ve Švédsku 1920–1927, přednosta osobního oddělení prezidia MZV 1927–1928. Vyslanec ve Vatikánu od 9. 6. 1928 do března 1939, k 30. 4. 1939 penzionován.

²⁵ AMZV, Zastupitelský úřad Vatikán (dále ZÚ Vatikán), 1920–1939, kart. 2 – osobní dopis E. Jelena V. Radimskému z 28. 12. 1929.

²⁶ Tamtéž – informace V. Radimského E. Jelenovi čj. 9/dův/30 z 8. 1. 1930.

²⁷ Tamtéž – informace V. Radimského E. Jelenovi čj. 14/dův/30 z 24. 1. 1930, s. 1.

²⁸ Národní archiv (NA), Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový archiv I. (MZV-VA I.), 1918–1939, kart. 3749 – Pražský večerník, 17. 6. 1931 „Změny na papežské nunciatuře v Praze“; AMZV, Politické zprávy (PZ) Vatikán, 1931 – II. periodická zpráva za duben–červen 1931 čj. 175/dův/31 z 5. 7. 1931, s. 1–2 potvrzuje odjezd Mons. Panica z Říma do Prahy. Giovanni Panico (1895–1962), absolvoval teologii a filozofii na Gregoriánské univerzitě v Římě 1910–1915 a v papežském římském semináři 1915–1919, vysvěcen na kněze 14. 3. 1919 v Lateránské bazilice, získal doktorát kanonického a civilního práva po studiu na Lateránské univerzitě 1919–1922, ve službách vatikánské diplomacie od 1923, na nunciatuře v Kolumbii 1923–1927, v Argentíně (Paraguay a Uruguay) 1927–1931.

²⁹ Dejmek, J. a kol.: *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník*, s. 151. Vyslancem v Argentíně od listopadu 1929 do října 1934.

³⁰ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 2 – kopie politické zprávy č. 16 E. Machatého MZV čj. 239/31 dův. z 21. 3. 1931.

sekretář zdejší nunciatury byl po sedmiletém pobytu v Jižní Americe přeložen do Prahy a odjede 11. 4. 1931 nejprve do Říma a v ČSR se objeví pravděpodobně v červnu 1931. Tuto informaci později upřesnil o časový sled diplomatického působení na kontinentu a doplnil o Panicovo vyjádření, že se má Praha stát přechodem k jeho další kariéře „*ježto jest prý určen pro nunciaturu v Paříži*“.³¹ Jak se ještě v dalších letech ukáže, o post nuncia ve Francii se zajímalo více vatikánských diplomatů, protože patřil mezi nejprestižnější místa. Mons. G. Panico od svého nástupu až do odjezdu v lednu 1933 zastupoval jako chargé d'affaires nuncia Mons. P. Ciriaciho v Praze po dobu nepřítomnosti, tj. během Ciriaciho dovolených a konzultačních cest do Říma.³²

Sympatický a bystrý G. Panico byl po osmnáctiměsíčním působení v Československu přeložen v lednu 1933 k papežské nunciatuře do Mnichova, kde mohl zdokonalit dosavadní politickou průpravu.³³ Tato mise pro něj měla bezesporu velký význam, protože se zde ocitl v době razantního nástupu německého nacismu a byl svědkem uplatňování konkordátní politiky Vatikánu vůči Německu. Veškerým jednáním Svatého stolce s Berlínem a podpisu konkordátu v červenci 1933 předcházely konkordát s Pruskem z roku 1929 a bavorský konkordát, uzavřený tehdejším mnichovským nunciem E. Pacellim³⁴ v roce 1924. Pobyt v centru dění, které bylo již delší dobu předmětem vážného zájmu státního sekretariátu, a práce na bavorské nunciatuře se měly stát bezesporu jedním z klíčových okamžiků další Panicovy diplomatické dráhy. Jeho působení v Bavorsku načas přerušily události v Praze.

Ciriaciho aféra a její řešení

Nuncius Pietro Ciriaci byl v říjnu 1933 povolán zpět ke Svatému stolci na žádost naší vlády po nedorozumění s nitranskými oslavami 1100. výročí prvního křesťanského kostela na Slovensku v polovině srpna 1933,³⁵

---

³¹ Tamtéž – informace MZV vyslanectví u Svatého stolce čj. 62.577/1931/II-7 z 15. 5. 1931, s. 2.

³² AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – příjezd G. Panica do Prahy místo odcházejícího chargé d'affaires S. Rittera oznamuje MZV nota nunciatury č. 16094 ze 4. 6. 1931.

³³ Tamtéž – nota nunciatury oznamující přeložení G. Panica č. 16669 z 18. 1. 1933.

³⁴ Eugenio Pacelli (1876–1958), pocházel z rodiny spojené se Svatým stolcem, absolvent filozofie a teologie, vysvěcen 2. 4. 1899. Minutant kongregace pro mimořádné církevní záležitosti 1901, papežský komoří 1904, spolupodílel se s kardinálem Gasparrim na kodifikaci kanonického práva 1904–1916. Podsekretář 1911, mladší sekretář 1912 a sekretář kongregace pro mimořádné církevní záležitosti 1914. Nuncius v Bavorsku od 1917–1920, nuncius v Německu 1920–1929. Kardinál 16. 12. 1929, státní sekretář 7. 2. 1930, kamerlengem 1935. Zvolen papežem 2. 3. 1939, na důkaz úcty k předchůdci přijal jméno Pius XII. Oslaboval vliv Itálii ve vatikánských úřadech a dovršil nominací neitalských kardinálů 1946. Iniciátor konkordátní politiky a liturgických reforem, autor řady encyklik. Zemřel 9. 10. 1958 v Castel Gandolfo.

³⁵ Událost a její důsledky byly odbornou literaturou mnohokrát popsány – Hruban, Mořic: *Z časů nedlouho zašlých*, ed. Jan Drábek. Řím – Los Angeles 1967, s. 226–227; Klimek, Antonín: *Boj o Hrad*. Sv. II., Praha 1998, s. 365–366; Trapl, Miloš: *Politický katolicismus*

kteří využil k demonstraci ideové koncepce Slovenské ľudové strany její vůdce Andrej Hlinka navzdory úmyslu vlády deklarovat československou národní jednotu. Roznětkou na domácí scéně se stal neobvykle prudký tiskový útok agrárního Venkova na nunciovu neúčast na oslavách. Ciriaciho obvinění, že do Nitry nepřijel, protože věděl, co se tam chystá, spustilo nečekanou mediální smršť. Po výměně dopisů mezi A. Hlinkou a nunciem v první polovině září 1933, vyznívajících z nunciovy strany nepříliš šťastně jako podpora slovenského autonomismu a urážka vlády, se stalo další Ciriaciho setrvání v Praze i přes počáteční Benešovy sympatie neudržitelným. Na mimořádném zasedání vlády 16. 9. 1933, která se touto záležitostí vážně zabývala, bylo rozhodnuto, požádat Svatý stolec o povolání vatikánského diplomata do Říma k podání ústního vysvětlení.

Kdo na Ciriaciho místo? Úvahy o nových kandidátech na pražskou nunciaturu

Ještě před nunciovým odjezdem do Říma se vedení ministerstva zahraničí zabývalo otázkou dalšího vývoje československo-vatikánských vztahů. Svědčí o tom poměrně podrobný výklad na poradě v Černínském paláci 5. 10. 1933, kdy se předpokládalo, že se vedení nunciatury po Ciriaciho odjezdu ujme Mons. S. Ritter, který v Praze již působil a dobře znal zdejší poměry.³⁶ Toto zdánlivě jednoduché řešení nedovolovala napjatá personální situace úřadu v Bernu a navíc se očekávalo, že k Ciriaciho odchodu dojde s menší publicitou a po uklidnění emocí až za několik měsíců. Státní sekretariát po předložení tohoto návrhu československou stranou zpočátku nespěchal na řešení a ani nekontaktoval S. Rittera, pro jistotu však zdržel v Římě Mons. Panica, pobývajícího toho času na dovolené.³⁷

---

a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–1938. Acta UPO, Facultas philosophica, supplementum 30. Praha 1990, s. 118–119; Halas, František X.: Fenomén Vatikán: idea, dejiny a súčasnosť papežské diplomacie Svätého stolce, České země a Vatikán. Brno 2004, s. 566. Hrabovec, Emília: Pribinove slávnosti v Nitre a vypovedanie nuncia Ciriaciho z Česko-Slovenska 1933. Studia Historica Tyrnaviensia V., 2004, s. 73–98; táž: Die Nuntien, s. 190–193; Šmíd, Marek: Pietro Ciriaci – neúspěch v Československu, s. 55–73; Zmátlo, Peter: Pribinove slávnosti v Nitre v auguste 1933. Skúška československého režimu a štátnosti. Historica Olomucensia. Sborník prací historických 44, 2013, s. 133–158.

³⁶ AMZV, Kroftův archiv (KA), 1918–1939, kart. 7 – zápis č. 20/33 o výkladu dr. K. Krofty na poradě přednostů odborů a oddělení MZV (dále jen zápis o výkladu K. Krofty na poradě MZV) dne 5. 10. 1933; ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 2 – V. Radimský MZV o pokračujícím jednání v případě P. Ciriaciho čj. 148/dův/33 z 2. 10. 1933, s. 5–6. O této alternativě uvažovali již 30. 9. 1933 V. Radimský s vatikánskými úředníky G. Pizzardem a A. Ottavianim, s konečným rozhodnutím se čekalo na návrat státního sekretáře z dovolené.

³⁷ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 2 – V. Radimský MZV o pokračujícím jednání v případě Mons. Ciriaciho čj. 151/dův/33 z 6. 10. 1933, s. 2. Státnímu sekretariátu šlo především o to, aby nevznikl dojem, že se podřídil usnesení vlády.

Po změně okolností, souvisejících s přípravou urychleného nunciava odjezdu, k němuž došlo 23. 10. 1933, se nakonec rozhodl vyslat do Prahy místo očekávaného a zdejšími kruhy akceptovatelného S. Rittera jako auditora Mons. G. Panica, který měl po dobu nunciovy nepřítomnosti spravovat úřad jako chargé d'affaires.³⁸ Zpočátku se spekulovalo, že bude jen správcem archivu „custode des archives“, ale tato převzatá tisková zpráva neodpovídala skutečnosti, a proto P. Ciriaci na pokyn státního sekretáře notifikoval poslední den svého pobytu v Praze protokolu MZV G. Panica jasně jako chargé d'affaires.³⁹ Tento diplomat se vydal do Prahy bez zvláštních instrukcí i nadšení a dokonce se před některými vatikánskými úředníky nechal slyšet, že pražský úřad bude stejně řídit dosavadní nunciatus, „*kteřý bude i nadále z Říma kontrolovat, kritizovat a vyřizovat všechny spisy pražské nunciatury*“.⁴⁰

Brzy po Ciriaciho odjezdu z Prahy, který mu osobně doporučil ministr E. Beneš, se začalo uvažovat a jednat o jeho nástupci, přestože se nunciatus naopak v Římě postaral o rozšíření zpráv o brzkém návratu. MZV vycházelo z toho, že je v jeho zájmu uzavřít konflikt, protože údajně aspiruje na prestižní místo nuncia v Paříži.⁴¹ Další vývoj událostí ukázal, že informace o jeho možném přesunu do Francie nebyla správná.

Pracovníci vyslanectví se snažili využít listopadové návštěvy olomouckého arcibiskupa a předsedy biskupské konference Leopolda Prečana⁴² a budějovického biskupa Šimona Bárty⁴³ v Římě k projednání otázky dalšího osudu nunciatury a získání konkrétních jmen případných Ciriaciho nástupců. L. Prečan byl při schůzce s V. Radimským 13. 11. 1933 neklidný a velice opatrný. Snažil se

³⁸ AMZV, KA, 1918–1939, kart. 7 – zápis č. 22/33 o výkladu K. Krofty na poradě MZV dne 19. 10. 1933, s. 3 a zápis č. 24/33 z 2. 11. 1933, s. 2; ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 2 – V. Radimský MZV o rozhovorech v případě Mons. Ciriaciho čj. 171/dův/33 z 21. 10. 1933, s. 1–2.

³⁹ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – nota P. Ciriaciho oznamující G. Panica jako chargé d'affaires č. 16863 z 23. 10. 1933. Zajímavé je, že se nunciatus podepsal na nótě jen jménem a přijmením bez uvedení funkce, zatímco na předchozí korespondenci se podepisoval i jako apoštolský nunciatus.

⁴⁰ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 2 – V. Radimský MZV o rozhovorech v případě Mons. Ciriaciho čj. 177/dův/33 z 26. 10. 1933, s. 3.

⁴¹ AMZV, KA, 1918–1939, kart. 7 – zápis č. 28/33 o výkladu K. Krofty na poradě MZV dne 1. 12. 1933, s. 4.

⁴² Leopold Prečan (1866–1947), teolog a výrazná osobnost moravského politického katolicismu, vysvěcen na kněze 1891, absolvent a pedagog olomoucké Cyrilometodějské teologické fakulty, podílel se na přípravě církevního kodexu, doktor teologie 1914, kancléř 1916–1921, kanovník olomoucké kapituly 1923, kapitulní vikář 1923, nominován olomouckým arcibiskupem 10. 11. 1923, arcibiskup 1923–1947. V roce 1935 podporoval volbu E. Beneše prezidentem. Asistent papežského trůnu 1936. Podporoval unionistické hnutí, zasloužil se o rozvoj Velehradu a udělení titulu basilica minor zdejšímu chrámu. Za okupace pro přátelství s J. Šrámkem pod dohledem gestapa na Svatém Kopečku u Olomouce. Zemřel 2. 3. 1947 na Svatém Kopečku, pochován v hejčínském kostele v Olomouci.

⁴³ Šimon Bárta (1864–1940), vysvěcen na kněze v Římě 16. 3. 1889, prefekt biskupského semináře v Č. Budějovicích 1891–1893, středoškolský profesor, biskup budějovický 1920–1940.

vyhnout jakékoliv narážce na Ciriaciho nebo Rittera, aby na něm neupěl sebe-menší stín podezření, že – jak řekl o dva dny později Radimskému Š. Bárta – „*proti svému nunciiovi, komplotoval?!/...*“⁴⁴ Kordačův přítel biskup Bárta se sám dotkl otázky Ciriaciho nástupce, označil především A. Aratu a zároveň slíbil vyslanci, že se pokusí o věci s L. Prečanem ještě promluvit. K rozhovoru zřejmě za jejich pobytu v Římě nedošlo nebo olomoucký arcibiskup iniciativu odmítl, protože oba biskupové opustili italské hlavní město bez jakéhokoliv vyjádření. Š. Bárta pravděpodobně vystihl Prečanův úmysl nezadat si dřív, než bude v celé záležitosti jasno. Přestože nevíme, o čem mluvili při audienci s Piem XI., a neznáme obsah dalších jeho rozhovorů, bylo by naivní myslet si, že i přes arcibiskupův jazykový handicap (ovládal pouze latinu) nedošlo alespoň k poznámce nebo narážce na nunciiovo postavení.

Role prostředníka při jednání s Ciriacim v Římě a hledání východiska z oboustranně nepřijemné situace se neoficiálně ujal francouzský vyslanec ve Vatikánu François Charles-Roux,⁴⁵ který potřeboval získat potřebné informace o případné změně na pařížské nunciatuře a navíc byl údajně pražskému nunciiovi zavázán za své přidělení u Svatého stolce.⁴⁶ Díky předchozí akreditaci v Praze měl jak bohaté zkušenosti s českým prostředím a politickými špičkami, tak se zde seznámil s nunciem.

Úvodní rozhovory zahájil koncem října 1933 zdánlivě na vlastní pěst⁴⁷ a později pokračoval společně s lidoveckým politikem Janem Jiřím Rücklem,⁴⁸ zajižďícím pravidelně do Vatikánu z titulu tajného papežského komořího a příležitostného Benešova prostředníka. Několik setkání s P. Ciriacim objasnilo postoj

⁴⁴ ANM, E. Jelen, kart. 1, korespondence osobní – dopis V. Radimského K. Kroftovi z 21. 11. 1933, s. 6.

⁴⁵ François J. Charles-Roux (1879–1961), obchodník, historik a diplomat. V diplomatických službách od r. 1902, atašé a tajemník v Petrohradu 1902–1904, Konstantinopoli 1905–1906, Káhiře 1907–1911, Londýně 1912–1915, poradce v Římě 1916–1923, delegát Dunajské komise. Vyslancem v Praze v letech 1927–1932 a ve Vatikánu 1932–1940, kde podle možnosti dále působil ve prospěch ČSR. Generální sekretář francouzského MZV od května 1940 do října 1941. Po válce zastávce zachování francouzské koloniální říše, předseda námořní společnosti Suezského průplavu 1948–1956 a katolické pomocné akce.

⁴⁶ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 2 – V. Radimský MZV o pokračujícím jednání v případě P. Ciriaciho čj. 148/dův/33 z 2. 10. 1933, s. 2.

⁴⁷ Tamtéž – V. Radimský MZV o akci J. J. Rückla v případě Mons. Ciriaciho čj. 208/dův/33 z 20. 12. 1933. Vyslanecovo angažmá a zúčastnění celé „akce“ pomoci spojeneckému Československu bychom mohli objasnit až po důkladném studiu pravidelných diplomatových zpráv do Paříže.

⁴⁸ K osobnosti J. J. Rückla (1900–1938) srovnej: Gajanová, Alena: Dvojí tvář. K historii předmnichovského fašismu. Praha 1962, s. 142n.; Klímeček, Antonín: Papežský komoří Jan Jiří Rückl jako politik. In: Traditio et cultus. Miscelanea Historica Bohemica, sborník k 60. narozeninám arcibiskupa M. Vlka, ed. Z. Hledíková. Praha 1993, s. 219–227; Pehr, Michal: Jan Jiří Rückl-moderní katolický politik. In: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století, eds. P. Marek – J. Hanuš. Brno 2006, s. 323–328; Jančík, Drahomír: Diplomát z hotelu Alcron. Společenské sítě a interakce českých hospodářských elit na příkladu Jana Jiřího Rückla. In: V komnatách paláců – v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám. Praha 2007, s. 205–229.

obou stran a posunulo jednání o krok dopředu. Vyslanec Radimský si však v prosinci 1933 postěžoval neoficiálně K. Kroftovi do Prahy, že nemá informace o podrobnostech jednání s Ciriacim ani dalších Charles-Rouxových zprávách do Paříže, které měly být tlumočeny E. Benešovi. Z nich se prý podle nedávného Rücklova sdělení legačnímu radovi našeho vyslanectví dr. B. Messánymu⁴⁹ dalo soudit přání Svatého stolce, aby vyřešil Ciriaciho záležitost nótou společně s dalšími návrhy k modu vivendi.⁵⁰ Rücklova neoficiální diplomacie přinesla potřebné výsledky, vyslanec ČSR ve Vatikánu se ocitl v nezáviděníhodném postavení. jednání probíhala z větší části mimo něj a tedy bez jakékoli možnosti je ovlivnit. Pocity své bezmoci proto svěřil alespoň dopisnímu papíru, když napsal: „*Přál bych si, aby všechny ty kroky vedly ke kýženému cíli, musím však – nejša au courant – rozhodně odmítnout zodpovědnost za věci, které by se mohly státi a jež by nebyly snad v intencích ministerstva zahraničních věcí, resp. naší vlády!*“⁵¹

Za této situace se mohly dostat lehce do střetu rozdílné pohledy na věc, protože Černínský palác pokládal nunciovu záležitost za uzavřenou. P. Ciriaci naopak stále obhajoval tezi, že je nunciem na řádné dovolené, končící 31. 12. 1933, a může se z ní do Prahy za určitých podmínek vrátit. Zpochybnění této interpretace označil za konflikt mezi ČSR a Vatikánem a pohrozil odmítnutím další spolupráce na modu vivendi, což mohlo mít vzhledem k jeho dosavadnímu angažmá v jednáních a podrobné znalosti problematiky pro ČSR fatální následky. Také chování F. Charles-Rouxé při poslední listopadové rozmluvě hodnotil dr. Radimský jako velice rezervované a doplnil je o důležité podrobnosti z rozhovoru s J. J. Rücklem, jemuž P. Ciriaci svěřil, že od jara nebo léta 1933 „*předvídal resp. pokládal za nevyhnutelný konflikt*“⁵² který chtěl původně vyprovokovat už u příležitosti odmítavého prohlášení arcibiskupa Kašpara k promítání na tehdejší dobu odvážných a z pohledu katolické církve nevhodných filmů.⁵³ Když ale rozpoznal jeho slabou pozici v této cause, došlo dle Ciriaciho

---

⁴⁹ AMZV, Osobní spisy, 1945–1992, kart. 606 – Bohumil Messány (1891–1965) absolvent právnické fakulty, na MZV od 1. 9. 1920, vicekonzul, legační tajemník II. a I. třídy vyslanectví v Londýně 1923–1929, na MZV 1929–1932. Ve Vatikánu od 1. 1. 1933 jako legační tajemník I. třídy, dne 9. 3. 1933 byl po dobu přidělení ke Svatému stolci povýšen na legačního radu II. třídy, z Vatikánu se vrátil do Prahy až 17. 4. 1939, tedy měsíc po odevzdání úřadu Němcům. Od 1. 9. 1939 byl po celou válku přednostou církevního oddělení ministerstva školství a národní osvěty, kde mohl uplatnit svoje zkušenosti a styky jako prospěch perzekuovaných kněží. Po návratu na MZV se v prosinci 1945 stal velvyslaneckým radou v Londýně. K 1. 6. 1948 odvolán do Prahy, koncem června 1948 na svůj post v Londýně rezignoval a do Československa se už nevrátil. Ze služeb MZV byl propuštěn 21. 7. 1948.

⁵⁰ ANM, E. Jelen, kart. 1, korespondence osobní – dopis V. Radimského K. Kroftovi z 22. 12. 1933.

⁵¹ Tamtéž, s. 2.

⁵² Tamtéž, s. 3.

⁵³ Šlo o film režiséra Gustava Machatého „Extase“, vycházející z filmu Eroticon z r. 1931, v němž se objevilo několik záběrů nahé protagonistky rakouské herečky Hedy Kieslerové, později známé americké filmové hvězdy Hedy Lamarr.

„k rozuzlení“⁵⁴ až po oslavách v Nitře. Střet byl podle něj nutný, protože by jinak nedošlo k dokončení modu vivendi, sabotovaného agrární stranou.

Trapné postavení ambiciózního Ciriaciho, který svým jednáním přinutil v létě 1931 k předčasné rezignaci arcibiskupa Františka Kordače,⁵⁵ vyřešil nakonec Vatikán na začátku ledna 1934 urychlenou žádostí o udělení agrémentu na vakantní nunciaturu v Lisabonu, uprázdněnou od začátku prosince 1933 po nečekaném úmrtí čtyřiašedesátiletého nuncia Bedy Giovanniho.⁵⁶ Údajně se při obsazování úřadu rozhodovalo mezi dvěma kandidáty.⁵⁷ Jmenování způsobilo senzaci i v kuriálních kruzích a také zjednodušilo postavení Československa, protože odpadla možnost Ciriaciho návratu do Prahy.⁵⁸ Zbývalo tedy dořešit otázku jisté formy osobní satisfakce, požadované Vatikánem. Náhodně uprázdnění významného místa takzvané nunciatury I. třídy pomohlo Svatému otci vyřešit osobní nunciův problém a také značně urychlit jeho kariérní postup. Po pětiletém působení na tzv. kardinálské nunciatuře by se dala očekávat nominace do kardinálského purpuru.⁵⁹ Za normálních okolností by P. Ciriaci na podobné prestižní místo pravděpodobně čekal deset až patnáct let. Pražský incident mu v tomto směru vlastně pomohl a Mons. Ciriaci byl s tímto řešením spokojen.⁶⁰ Podle důvěrné informace ze státního sekretariátu korespondentu Havasovy francouzské tiskové kanceláře dne 10. 1. 1934 mělo být jeho jmenování samotným Piem XI. satisfakcí „za přikoiř utrpená v Československu“.⁶¹ Vatikán přesto zdůrazňoval povinnost vlády zabránit nepřátelské tiskové kampani proti nunciuovi v nebyvalém měřítku.

Černínský palác, který se tak zbavil v politicky napjaté situaci v Evropě jedné z mnoha starostí, hodnotil celou záležitost a diplomatovu budoucnost strážlivě. Bezprostředně po zveřejnění Ciriaciho nominace bylo několikaměsíční jednání uzavřeno na pravidelné poradě přednostů odborů MZV dne 11. 1. 1934 slovy,

⁵⁴ ANM, E. Jelen, kart. 1, korespondence osobní – dopis V. Radimského K. Kroftovi z 22. 12. 1933, s. 3.

⁵⁵ Marek, Pavel: Arcibiskup pražský prof. Dr. František Kordač, s. 128–140; Šebek, Jaroslav: Kordačova aféra v roce 1931 v církevně-politických souvislostech. In: Posláním historik. Pocta prof. Robertu Kvačkovi k 80. narozeninám, eds. P. Andrš – J. Čechurová – L. Velek, Praha 2012, s. 355–367; Marek, Pavel – Šmíd, Marek: Arcibiskup František Kordač, s. 156–172.

⁵⁶ Beda Giovanni, OSB, (1869–1933), nejprve nunciem v Argentině 1922–1925, v Portugalsku v letech 1928–1933. Zemřel 1. 12. 1933 v Římě.

⁵⁷ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 2 – V. Radimský MZV o případu Mons. Ciriaciho čj. 3/ dův/34 z 5. 1. 1934.

⁵⁸ Tamtéž – V. Radimský MZV o jmenování Mons. Ciriaciho nunciem v Portugalsku čj. 10/ dův/34 z 10. 1. 1934, s. 1. Informaci o nominaci přinesl oficiální vatikánský deník 10. 1. 1934.

⁵⁹ Ve skutečnosti došlo k jeho kreaci kardinálem až v lednu 1953 s titulem sv. Praxedy (St. Prassede), díky níž byl účastníkem dvou papežských konkláve v roce 1958 a 1963, kdy byl zvolen Jan XXIII., resp. Pavel VI. Spojením s římským kostelem St. Prassede se P. Ciriaci po letech vrátil k pražským arcibiskupům, protože je zde pohřben Jan z Jenštejna (†1400).

⁶⁰ ANM, E. Jelen, kart. 1, korespondence osobní – dopisy V. Radimského E. Jelenovi z 15. 1. 1934 a B. Messányho E. Jelenovi z 19. 1. 1934.

⁶¹ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 2 – V. Radimský MZV o jmenování Mons. Ciriaciho nunciem v Portugalsku čj. 13/dův/34 z 11. 1. 1934, s. 1.

s nimiž nelze jednoznačně souhlasit: „*Nuncius Ciriaci byl přeložen do Lisabonu, takže jeho případ jest tím pro nás vyřízen. Vatikán se rozhodl pro střední řešení konfliktu. Nunciatura v Lisabonu není pro Ciriaciho ani povýšením ani degradací.*“⁶² Přesto nebylo zdaleka vyhráno. Francouzský novinář předal zároveň vyslanci Radimskému informaci, že v nejbližší době nedojde ke jmenování do Prahy „*a nunciatura zůstane prý delší dobu vakantní – s pouhým chargé d'affaires a. i.*“⁶³ To také nepřímou potvrzoval dodatek k článku o nominaci P. Ciriaciho v „*L'Avvenire d'Italia*“, pravděpodobně inspirovaný Vatikánem, zpochybňující brzkou nominaci pražského nuncia. Protikladem bylo tvrzení štěstím zářícího Ciriaciho, který snad dokonce řekl portugalskému vyslanci u Svatého stolce,⁶⁴ „*že prý se „nahore přimluví“ (!?!), aby nový nuncius pro Prahu byl co nejdříve jmenován...*“⁶⁵ V. Radimský se po mnoha letech působení ve Vatikánu díval na další vývoj realističtěji. Podle jeho názoru by se mělo dál postupovat takticky, aby se podařilo obměkčit papeže a přimět k co nejrychlejší nominaci Ciriaciho nástupce. Pro absenci instrukcí z MZV navrhoval neoficiálně svému pražskému kolegovi jistou míru diplomatického nátlaku, kterým mohlo být například prodloužení jeho obvyklé letní dovolené v ČSR o několik týdnů.⁶⁶

Při delším rozhovoru V. Radimského se státním sekretářem E. Pacellim 19. 1. 1934 přišla opět na přetřes otázka formulace písemné satisfakce pro Mons. Ciriaciho, resp. pro Vatikán, ze strany Československa.⁶⁷ Přestože Radimský argumentoval, že ochrana nunciů je zaručena mezinárodním právem stejně jako imunita ostatních diplomatů a zvláštní garance by byla novem v mezinárodních vztazích, sdělil mu kardinál mimo jiné, že papež neoblomně trvá na písemných zárukách pro své diplomatické zástupce v ČSR, zatímco on sám se mu pokoušel tento názor bezúspěšně rozmluvit. Ještě 19. 1. ráno zopakoval papež Pacellimu, že by bez dostatečných záruk nemohl jmenovat nového nuncia do Prahy. Ke kompromisu nalaďený státní sekretář slíbil Radimskému, že se pokusí znovu zapůsobit na papeže kvůli změně stanoviska „*a dodal, že věc nyní zvláště nespěchá.*“⁶⁸ Vyslanec tedy uzavřel svou zprávu pro MZV konstatováním, že od 13. 12. 1933 postrádá jakékoli instrukce.⁶⁹ Zopakoval, že bývalý pražský nuncius je uspokojen jmenováním

---

⁶² AMZV, KA, kart. 7 – zápis č. 2/34 o výkladu K. Krofity na poradě MZV dne 11. 1. 1934, s. 2.

⁶³ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 2 – V. Radimský MZV o jmenování Mons. Ciriaciho nunciem v Portugalsku čj. 13/dův/34 z 11. 1. 1934, s. 2.

⁶⁴ Portugalským vyslancem u Svatého stolce byl Henrique Trindade Coelho od 12. 10. 1929.

⁶⁵ ANM, E. Jelen, kart. 1, korespondence osobní – dopis V. Radimského E. Jelenovi z 15. 1. 1934, s. 2.

⁶⁶ Tamtéž. Nelze však vyloučit, že si po dlouholeté službě ve Vatikánu nechtěl jen prodloužit dovolenou v ČSR nebo tímto návrhem nesledoval jiný neznámý osobní cíl.

⁶⁷ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 2 – V. Radimský MZV o rozmluvě s kard. Pacellim čj. 20/dův/34 z 19. 1. 1934.

⁶⁸ Tamtéž, s. 3.

⁶⁹ Zmíněný výnos obsahoval sdělení, že E. Beneš nepožaduje po Ciriacim odvolání dopisu A. Hlinkovi.

do Lisabonu a za „causu Ciriaci“, která byla zpočátku prezentována jako nunciova osobní záležitost, se teď plně postavil Vatikán, především Svátý otec, který je bez písemné satisfakce odhodlán ponechat pražskou nunciaturu bez diplomatického zástupce na nejvyšší úrovni. To bylo jasným signálem přehodnocení celé záležitosti a posunu na vyšší úroveň, vyžadující také jiná řešení.

Lisabonský nuncius opustil po vyřízení nejnutnějších záležitostí 10. 3. 1934 Řím a tím skončila jeho užší spolupráce se státním sekretariátem při řešení otázek modu vivendi.⁷⁰ Naštěstí se nepotvrdily obavy československé diplomacie, že by Ciriaci dokonale ovládající agendu mohl svým negativním přístupem zbrzdit slibně pokračující jednání a opět se spekulovalo o jeho nástupci. Podle posledních informací byli jako kandidáti na pražskou nunciaturu označováni člen kongregace pro mimořádné církevní záležitosti a současný referent modu vivendi ve státním sekretariátu Mons. Domenico Tardini⁷¹ a chargé d'affaires nunciatury v Litvě Antonio Arata,⁷² známý v ČSR z předchozího působení. B. Messány se vyjádřil koncem března 1934 E. Jelenovi v soukromém dopisu z Říma, že největší šance má Mons. Tardini, což by byla pro Prahu dobrá volba. Jako další možní uchazeči se podle jeho informací uváděli bývalí sekretáři pražské nunciatury Mons. A. Arata, případně také S. Ritter.⁷³

Přestože se v kruzích blízkých kurií údajně často hovořilo o termínu nunciovy nominace, očekávané v nejbližších týdnech, byli všichni kuriální úředníci velice zdrženliví až nepřístupní. Dalo by se říci, že na veškeré informace bylo uvaleno embargo. Nejspolehlivějším informačním zdrojem vyslanectví u Svatého stolce se v těchto dnech stal sekretář pro mimořádné církevní záležitosti a bývalý rektor československé bohoslovecké koleje Nepomucenum Mons. Alfredo Ottaviani,⁷⁴ udržující si stále srdečný vztah k ČSR. Právě od něj padla koncem břez-

⁷⁰ AMZV, Politické zprávy (dále PZ) Vatikán, 1934, I. periodická zpráva za 1. čtvrtletí, čj. 71/dův./34 z 3. 4. 1934, s. 1–3.

⁷¹ Domenico Tardini (1888–1961), vysvěcen na kněze 1912, úředník římské kurie 1920, člen kongregace pro mimořádné církevní záležitosti, podsekretář 1935 a sekretář téže kongregace od prosince 1937, podílel se na tvorbě zahraniční politiky Svatého stolce. Státní (pod) sekretář 1952, zde úzce spolupracoval s G. B. Montinim, pozdějším papežem Pavlem VI. Po Montiniho jmenování arcibiskupem milánským na konci r. 1954 vykonával de facto od r. 1944 neobsazenou funkci státního sekretáře (část agendy osobně vykonával papež Pius XII.), formálně se jím stal až 14. 12. 1958 za Jana XXIII., o den později nominován kardinálem. Zemřel 30. 7. 1961 v Římě.

⁷² AMZV, PZ Vatikán, 1934, I. periodická zpráva za 1. čtvrtletí, čj. 71/dův./34 z 3. 4. 1934, s. 3.

⁷³ ANM, E. Jelen, kart. 1, korespondence osobní – dopis B. Messányho E. Jelenovi z 28. 3. 1934, s. 2.

⁷⁴ Alfredo Ottaviani (1890–1979), vysvěcen na kněze 1916, vystudoval filozofii, teologii, církevní a civilní právo. Ve vatikánské kurií od roku 1922 oficiál pro zahraniční záležitosti a osobní sekretář nově zvoleného papeže Pia XI. Rektorem bohoslovecké koleje 1926–1928, po dobu působení v rektorském úřadu nadále zůstal úředníkem státního sekretariátu, zasadil se o dokončení příprav výstavby nové modernější koleje Nepomucena. Podsekretář pro zahraniční církevní věci po P. Ciriacim od února 1928. Připravil podklady pro Lateránské smlouvy, uzavřené s Itálií v roce 1929, která se stala dobrým odrazovým můstkem jeho dlouhé a úspěšné kariéry. Dosáhl řady úřadů a významných úspěchů, kardinál 1953, prosekretář

na při jednáních V. Radimského o nuancích některých formulací vyžadovaného Benešova dopisu v nunciově cause narážka na diplomatické schopnosti „*Státním sekretariátem pro Prahu vyhlédnutého a Mons. Ottavianim zvláště fedrovaného kandidáta.*“⁷⁵ Zatímco E. Pacelli nechal před nějakou dobou padnout poznámku, že formální písemné uzavření záležitosti příliš nespěchá, protože si byl vědom, že ministr E. Beneš bude ochoten akceptovat jen část navržených kroků a nebude ustupovat donekonečna požadavkům státního sekretariátu, stavěl se Ottaviani za rychlejší řešení. Radimský vyslovil pro Černínský palác domněnku, že na něj snad tlačí avizovaný kandidát. Z jiného zdroje mělo vyslanectví již uvedenou informaci o Tardinim a Aratovi, tento pramen však vyloučil osobu biskupa M. d'Herbignyho, dosavadního prezidenta papežské komise „Pro Russia“. Co si tedy měla naše diplomacie z těchto jinotajů a zaručených typů vybrat?

Situace se nevyjasňovala ani v dalších měsících. Na začátku května 1934 sděloval vyslanec Radimský do Černínského paláce jména tří kandidátů, získaná právě od Ottavianiho a potvrzená dalším neznámým zdrojem.⁷⁶ Podle něj Vatikán uvažoval o diplomatech přijatelných pro československou stranu již dříve. K nejčastěji uváděné dvojici D. Tardini a A. Arata se poprvé zařadil tehdy nejméně známý úředník státního sekretariátu Giovanni Battista Montini.⁷⁷ Zajímavé pro nás je Radimského veskrze pozitivní osobní zkušenost a hodnocení výše jmenovaných úředníků. Zatímco nejmladší Montini byl přes svou ochotu poměrně zdrženlivý, pak bodrý, přívětivý, přátelský a oblíbený Tardini se jevil pravým opakem. K A. Aratovi vyslanec poznamenal, že sice přichází v úvalu jeho jmenování nunciem, neboť patří ke služebně nejstarším diplomatům.

---

kongregace Svatého oficia a protektor koleje Nepomucenum 1953, vedl Posvátnou kongregaci Svatého oficia od roku 1959, později Kongregaci pro nauku víry 1965–1968, která ji nahradila. Vůdčí osobnost tzv. konzervativního křídla Druhého vatikánského koncilu, na své funkce rezignoval 1968, zemřel 3. 8. 1979. Účastník několika konkláve.

⁷⁵ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 2 –V. Radimský MZV o případu Mons. Ciriachio čj. 100/dův/34 ze 4. 5. 1934.

⁷⁶ Tamtéž – V. Radimský MZV o jmenování nového nuncia pro Prahu čj. 66/dův/34 z 28. 3. 1934, s. 3.

⁷⁷ Giovanni Battista Montini (1897–1978), vysvěcen 1920, po studiu Gregoriánské univerzity a Papežské diplomatické akademie ve státním sekretariátu, substitut (pomocník sekretáře) kardinála Pacelliho od 1937, po jeho zvolení papežem Piem XII. 1939 státním podsekretářem L. Maglioneho. Pro rostoucí neshody zbaven úřadu a jmenován arcibiskupem milánským 1954–1963, kardinálem od 15. 12. 1958. Zvolen papežem 21. 6. 1963, přijal jméno Pavel VI., korunován jako poslední papež tiárou. Předsedal druhé části druhého vatikánského koncilu a dohlížel na aplikaci přijatých rozhodnutí. Zahájil mezináboženský dialog s východními ortodoxními náboženstvími a starokatolickou církví, jako druhý papež se setkal s představitelem anglikánské církve. Zahájil diplomatická jednání se SSSR a zeměmi tzv. východního bloku s cílem změnit postavení katolické církve a věřících. Odsoudil vpád vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR a následnou okupaci. Vydal se k umírajícímu arcibiskupu J. Beranovi do teologické koleje Nepomucenum 17. 5. 1969, krátce před příjezdem arcibiskup zemřel. Po rekviem v bazilice sv. Petra 22. 5. 1969 vykonal výkrop rakve a rozhodl o umístění ostatků v kapli P. Marie della Boccia v kryptě baziliky. Zasloužil se o nové vydání Codexu iuris canonici.

Avšak zároveň tlumočil stanovisko litevského chargé d'affaires u Svatého stolce, že by se jeho země odvolání bránila, protože se zde osvědčil.⁷⁸ V. Radimský usoudil, že nebude důvod pro Aratovo přeložení do Prahy a potvrdí se jeho setrvání v Pobaltí. Na rozdíl od francouzsky mluvících „protikandidátů“ Tardiniho a Montiniho byl pro danou oblast dobře jazykově vybaven, protože ovládal němčinu. Od A. Ottavianiho se také dověděl, že za Aratovo jmenování na pražskou nunciaturu se nedávno ve Vatikánu velice přimlouval vyšehradský kanovník dr. Otto Stanovský,⁷⁹ takže se dalo předpokládat, že tlumočil vzkaz od pražského arcibiskupa Kašpara.⁸⁰ Československý diplomat ve své zprávě, kterou označil jako tajnou, pro pořádek upozornil ještě na přítomnost S. Rittera v Itálii.⁸¹ V jejím závěru shrnul, že o „jmenování pražského nuncia projeví patrně velký zájem papež sám, což činí veškeré dohady tím nesnadnější“⁸² a připomněl, že jakékoliv úvahy nebo tipy úředníků na obou stranách mohou být předčasné nebo zbytečné.

Dne 27. 5. 1934 řekl mimořádně otevřený Mons. Pizzardo⁸³ V. Radimskému, že velký vinu za náboženské obtíže současného Československa nese nezáměr bývalých vídeňských nunciů o české poměry nebo nekompetentní

⁷⁸ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 102. Podle Diplomatické listiny Vatikánu z r. 1934 byl litevským chargé d'affaires u Svatého stolce Dr. Casimir Grauzinis od 12. 8. 1932.

⁷⁹ Otto Leo Stanovský (1882–1945), kapucín, vysvěcen 15. 7. 1906, v duchovní službě, vicerektor konviktu v Mladé Boleslavi, vychovatel synů Františka Ferdinanda d'Este. Sekretář F. Kordače 1924, ředitel koleje Arnošta z Pardubic, vicerektor a rektor kněžského semináře 1929–1932. Vyšehradský kanovník 1933, svatovítský kanovník 1934. Předseda katolické charity 1938. UVězněn nacisty a odsouzen k trestu smrti v Plötzensee za neprozrazení úkrytu parašutistů v r. 1942, po mnoha intervencích změněn na doživotní uvěznění. Zemřel 5. 12. 1945 na následky věznění.

⁸⁰ Karel Kašpar (1870–1941), absolvent teologie a filozofie v Římě 1893, vysvěcen na kněze 25. 2. 1893, absolvent práva na papežské univerzitě u sv. Apolináře 1896–1898, kaplan u sv. Mikuláše na Malé Straně, spirituál Strakovy akademie v Praze až do r. 1907, kanovník svatovítské metropolitní kapituly 1907–1921, kancléř arcibiskupa L. Skrbenského 1908–1916, generální vikář a světec biskup hradecké diecéze 1920–1921, biskup v Hradci Králové 1921–1931, účastník eucharistického kongresu v Chicagu 1926. Pražským arcibiskupem jmenován 22. 10. 1931, intronizován 15. 11. 1931. Kardinál 1935 s titulem u sv. Vitala v Římě. Zemřel 21. 4. 1941 po delší nemoci, pochován ve svatovítské katedrále v Praze. Autor řady teologických spisů.

⁸¹ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 2 – V. Radimský MZV o jmenování nového nuncia pro Prahu čj. 100/dův/34 ze 4. 5. 1934.

⁸² Tamtéž, s. 3.

⁸³ Dostupné on line na adrese: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bpizzardo.html>, cit. 9. 1. 2015 a http://en.wikipedia.org/wiki/Giuseppe_Pizzardo, cit. 23. 2. 2015. Giuseppe Pizzardo (1877–1970), absolvent Gregoriánské univerzity, Athenea a Papežské diplomatické akademie, vysvěcen 19. 9. 1903 v Římě. Nejprve v duchovní službě v Římě 1908–1909, vatikánský státní úředník, sekretář bavorské nunciatury 1909. Podsekretář 1920, substitut 1921 a sekretář kongregace pro mimořádné církevní záležitosti 1929–1930, titulární arcibiskup nicaejský 1930, prezident papežské komise pro Russia 1934. Angažoval se v Katolické akci od 1923, v jejím čele 1938. Kardinál – kněz 1937, papežský legát na korunovaci krále Jiřího VI. 1937, prefekt kongregace pro semináře a univerzitní studia 1939–1968, kardinál – biskup albánský 1948, sekretář Posvátné kongregace Svatého ofícia 1951–1959. Zemřel 1. 8. 1970 v Římě jako nejstarší kardinál na světě.

nominace ordinářů. Proto podle něj „*není místo apoštolského nuncia v Praze snadné...*“.⁸⁴ Dále zmínil Aratovo jméno, aby vzápětí dodal, že je v Litvě momentálně téměř nenahraditelný. Při narážce na stejné téma prohlásil státní sekretář E. Pacelli francouzskému vyslanci 25. 5. 1934, že má s Ritterem, kterého by si v Praze přáli, jiné záměry.⁸⁵

Přesto se v polovině června 1934 objevily v Černínském paláci neoficiální zprávy, že nunciem bude jmenován S. Ritter.⁸⁶ Brzy se podařilo rozšifrovat vzkaz kardinála Pacelliho, který svěřil 22. 6. 1934 V. Radimskému přísně důvěrnou informaci o předpokládané Ritterově pozorovatelské Sárské misi, kde měl nahradit Mons. Gustava Testu, jmenovaného apoštolským delegátem v Palestině a Egyptě.⁸⁷ Potvrdil také Aratovu nepostradatelnost v Kaunasu⁸⁸ a vyslovil názor, že „*nezbude patrně nic jiného, než „pohlédnout se“ po jiné vhodné osobě pro Prahu /Tardini?/*“.⁸⁹ Zopakoval vyslanci, že neví kdo, ani kdy bude designován, protože rozhodnutí je výhradně v papežově pravomoci. Nepotvrdil tak prohlášení Mons. Ottavianiho, že státní sekretariát objevil nedávno jiného kandidáta, o kterém dosud nebyl zpraven papež, takže o něm také nemůže nic bližšího sdělit. Bez znalosti dalších podrobností nemůžeme s jistotou říci, zda někteří vatikánští úředníci blafovali a udržovali naše diplomaty ve stálém napětí a nejistotě nebo sami horečně přemýšleli o nevhodnější „*combinazione*“.⁹⁰ Jejich počínání tak chvílemi kolísalo mezi hrou kočky s myši a obtížnou šachovou partií.

V souvislosti se svoláním zasedání kongregace pro mimořádné církevní záležitosti, která měla jednat o modu vivendi, informoval vyslanec Radimský na začátku července 1934 K. Kroftu o výsledku sondáže ve státním sekretariátu.⁹¹ Z rozhovoru „*s opatrným Mons. Pizzardem*“⁹² usoudil, že do Prahy bude vyslán některý ze zkušených nunciů například ze Sofie nebo Budapešti,⁹³ čímž by padla dosavadní kandidatura Mons. Tardiniho nebo Montiniho. První část této zprávy nelze s ohledem na další vývoj událostí považovat za relevantní.

---

⁸⁴ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 2 – V. Radimský MZV o vztahu ČSR a Vatikánu čj. 122/dův/34 z 30. 5. 1934, s. 1–2.

⁸⁵ Tamtéž, s. 2.

⁸⁶ AMZV, KA, kart. 7 – zápis č. 18/1934 o výkladu K. Krofty na poradě MZV dne 14. 6. 1934, s. 4. Pozn. aut.: ze zápisu není jasné, kdo byl informačním zdrojem, Radimský?

⁸⁷ Gustavo Testa (1886–1969) byl nominován 4. 6. 1934.

⁸⁸ Kvůli polské okupaci Vilniusu byl hlavním městem Litvy v letech 1919–1939 Kaunas.

⁸⁹ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 2 – V. Radimský MZV o případu nucia Ciriaciho a modu vivendi čj. 141/dův/34 z 22. 6. 1934, s. 1–2.

⁹⁰ Tamtéž, s 1 – tento termín užil A. Ottavian i v rozhovoru s vyslancem V. Radimským v červnu 1934.

⁹¹ ANM, E. Jelen, kart. 1, korespondence osobní – dopis V. Radimského K. Kroftovi z 2. 7. 1934.

⁹² Tamtéž, s. 2.

⁹³ Pozn. aut.: nunciem v Maďarsku byl v letech 1930–1945 Angelo Rotta (1872–1965), který se za 2. světové války angažoval ve prospěch tamního židovského obyvatelstva. Apoštolským delegátem v Bulharsku v letech 1931–1934 Angelo Giuseppe Roncali (1881–1963), pozdější papež Jan XXIII.

Naopak se zdá, že v létě 1934 nabývala Ritterova nominace konkrétnější obrysy, přestože ani Vatikán neměl ve věci úplně jasno. Koncem července 1934 získal B. Messány důvěrnou informaci „od preláta obvykle dobře zpraveného“ /bud' od A. Ottavianiho nebo premonstrátského opata – prokurátora Nootse/,⁹⁴ že jediným kandidátem kongregace pro mimořádné církevní záležitosti, svolané na 25. 7. 1934, je Mons. Ritter, protože jeho dosavadní protivník Mons. Tardini by se mohl stát nunciem v Bruselu místo C. Micary⁹⁵ za předpokladu Micarova přeložení do Paříže. K uvedené výměně mohlo dojít až po očekávaném „kardinálském povýšení“ pařížského nuncia Mons. Luigi Maglione.⁹⁶ Zprávu o Ritterově možné nominaci potvrdil B. Messány soukromě dr. Jelenovi zároveň s informací o postupu jednání o modu vivendi, když jej kardinál /státní sekretář Pacelli – pozn. aut./ označil za jediného kandidáta.⁹⁷ Pro D. Tardiniho nebyla v této chvíli aktuální ani jedna z nunciatur, čekala jej naopak mnohem zajímavější práce v jedné z vatikánských kongregací.

Postupnou změnu poměru Svatého stolce k Československu si vynutily Benešovy zahraničně-politické aktivity, především uznání Sovětského svazu de iure v červnu 1934 a příprava jednání o připojení ČSR k francouzsko-sovětskému paktu, které byly obranným tahem proti stále se zhoršujícímu postavení Československa. Vatikán v obavě z možné změny československé zahraničně-politické orientace, která by mohla vážně oslabit pozici katolické církve, politického katolicismu a věřících ve střední Evropě, raději přehodnotil dosavadní přístup a pokusil se o vstřícnější postoj k Praze.⁹⁸ Na obavy Svatého stolce z „námluv“ ČSR s Moskvou reagoval K. Krofta v září 1934,⁹⁹ když řekl, že styky mohou při-

⁹⁴ AMZV, ZÚ Vatikán 1920–1939, kart. 2 – B. Messány MZV o nastávajícím jmenování nového nuncia pro Prahu z 24. 7. 1934.

⁹⁵ Clémente Micara (1879–1965), vysvěcen na kněze 20. 9. 1902, absolvent několika papežských univerzit, studia ukončil 1904, ve státním sekretariátu od r. 1904, působil v diplomatických službách, sekretář nunciatury v Argentině 1909, auditor nunciatury v Belgii 1915 a ve Vídni 1916–1919. Nunciem v Praze 1920–1923, v Belgii od r. 1923 a internunciem v Lucembursku až do r. 1940, po okupaci Belgie 1940–1944 v Římě, stejný úřad nuncia zastával krátce i po r. 1945. Kardinálem 1946, prefekt kongregace víry 1950, podprefekt kongregace obřadů (ritu) římské kurie 1950–1953, prezident papežské komise pro posvátnou archeologii od 1951, generální vikář v Římě (tj. neoficiální římský biskup 1951–1965), papežský legát na eucharistickém kongresu v Nimes 1951, účastník konkláve 1958 a 1963 a Druhého vatikánského koncilu 1962–1964. Zemřel po dlouhé nemoci v Římě 11. 3. 1965.

⁹⁶ Srv. předchozí pozn.: k Micarovu přeložení nedošlo, protože vykonával úřad nuncia v Belgii až do r. 1940 a na pařížské nunciatuře nadále zůstal L. Maglione (1877–1944), nominovaný společně s pražským arcibiskupem K. Kašparem kardinálem až koncem roku 1935. Kandidatura D. Tardiniho sice padla předčasně, čekala jej další kariéra v kongregaci pro mimořádné církevní záležitosti.

⁹⁷ ANM, E. Jelen, kart. 1, korespondence osobní – dopis B. Messányho E. Jelenovi z 13. 8. 1934, s. 2.

⁹⁸ César, Jaroslav – Černý Bohumil – Gajanová, Alena: Církev v našich dějinách. Praha, Orbis 1960, s. 164; Trapl, Miloš: Český politický katolicismus v letech 1918–1938. In: P. Fiala a kol.: Český politický katolicismus 1848–2005. Brno 2008, s. 283 an

⁹⁹ AMZV, KA, kart. 7 – zápis č. 22/1934 o výkladu K. Krofty na poradě MZV dne 20. 9. 1934, s. 1–2.

nést mnoho pozitivního, pokud se bolševismus nezačne rozpínat dál do světa a s jistou mírou politické naivity očekával jeho proměnu v konfrontaci s kapitalistickým světem. Zároveň zdůraznil, že i katolická církev je založena na filozofii celosvětového rozšiřování a podřizování se papežově vůli „*a přece je možné, aby s touto institucí byly udržovány dobré styky.*“¹⁰⁰ V závěru expozé k dalším jednáním s Vatikánem o církevních statcích vratislavské diecéze a na Slovensku konstatoval, že by se jednání urychlilo příchodem nuncia a pokračoval: „*Volba nuncia je již snad zásadně rozhodnuta: patrně to bude Ritter. Zásadních obtíží se zřetelem k volbě nebylo, šlo jen o obtíže při volbě osob.*“¹⁰¹ Přesto byla nominace pražského nuncia stále v nedohlednu a do jeho příjezdu bylo potřeba urazit ještě dlouhou cestu.

Příjezd nového sekretáře do Prahy, neúspěšná Sárská mise G. Panica

V létě 1934, tedy několik měsíců před plebiscitem v Sársku,¹⁰² byl nakonec místo původně avizovaného S. Rittera jmenován papežským delegátem (pозorovatelem) Svatého stolce v této oblasti a pověřen správou duchovních a církevních záležitostí G. Panico, dosavadní opora pražské nunciatury.¹⁰³ Během jeho nepřítomnosti vedl od srpna 1934 pražský úřad narychlo povoláný sekretář Luigi Punzolo, S. J., v hodnosti chargé d'affaires.¹⁰⁴ Pověření absolventa papežské římské diplomatické akademie s dvouletou praxí ve státním sekretariátu u Mons. Tardiniho, který přicestoval na svou první diplomatickou misi teprve před několika dny, byl i dočasným vedením nunciatury, potvrzuje tlak na státní sekretariát, způsobený politickou situací v západní Evropě, především v Německu, a odkládáním nominace pražského nuncia. Na narážku československého vyslanectví při vystavování potřebných dokladů, „*že by si tedy asi přál Mons. Tardiniho za svého šéfa v Praze, odvětil, že by tím byl nadšen.*“¹⁰⁵ Na do-

---

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 1.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 3.

¹⁰² Pařížská mírová konference rozhodla, že v r. 1920 bude na 15 let odtrženo od Německa průmyslové Sársko a svěřeno do správy komisařů Společnosti národů.

¹⁰³ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – podle poznámky MZV na nótě č. 17109 z 15. 8. 1934 byl G. Panico pověřen dočasně zvláštním posláním s možností návratu do ČSR. Šmíd, Marek: Jednání Jana Šrámka ve Vatikánu a postavení Československé strany lidové v polovině třicátých let 20. století. Časopis Matice moravské 133, 2014, s. 120 datuje nepřesně pobyt G. Panica v Sársku na přelomu roku 1934 a 1935.

¹⁰⁴ Tamtéž – nota G. Panica K. Kroftovi č. 17088 z 27. 7. 1934 oznamuje Punzolovo jmenování sekretářem 2. třídy na nunciaturu a omlouvá se, že ho osobně nepředstavil, protože je na léčení mimo město; nota G. Panica šéfovi protokolu L. Strimplovi č. 17109 z 15. 8. 1934 informuje o Punzolově pověření vést nunciaturu v hodnosti chargé d'affaires po dobu jeho jmenování zástupcem Svatého stolce v Sársku.

¹⁰⁵ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 2 – V. Radimský MZV o Punzolově přidělení nunciatury v Praze čj. 157/dův/34 z 18. 7. 1934.

taz, zda jeho přidělení do Prahy znamená brzký odchod Mons. Panica a jmenování nového nuncia, odpověděl L. Punzolo vyhybavě. Nevyloučil však Panicovo setrvání v Praze jako auditora i po jmenování nuncia. Snaha získat jakékoliv podrobnější informace od začínajícího diplomata byla marná. S odstupem času nemůžeme posoudit, nakolik byl do celé problematiky podrobněji zasvěcen, lze však předpokládat, že před odjezdem z Říma dostal pouze instrukce na úrovni svého pracovního zařazení a zbývající informace mu byly specifikovány až v Československu.

Zatímco se abbé Punzolo potýkal s novou agendou a G. Panico byl pozorovatelem na německo-francouzském pomezí, nedařilo se stále uspokojivě vyřešit otázku obnovení vzájemných vztahů na nejvyšší úrovni a s nimi úzce spojených československo-vatikánských jednání o modu vivendi, která by se urychlila příchodem nuncia.¹⁰⁶ Mohlo by se zdát, že československá diplomacie tápala na přelomu léta a podzimu 1934 v mlhách. Státní administrativa se snažila využít k rychlejšímu prosazení svých plánů ohledně nunciovy nominace a zvýšení nátlaku na Svatý stolec také různých cest zástupců episkopátu i představitelů politického katolicismu. Při listopadovém pobytu v Římě doporučoval pražský arcibiskup Karel Kašpar¹⁰⁷ ve státním sekretariátu vyslání nového tituláře, tedy nuncia, a při tom argumentoval mládím abbé Punzola.¹⁰⁸ „Bylo mu řečeno, že nový nuncius je již designován a že v Praze vědí, o koho jde, avšak s jeho vysláním zatím prý ještě váhají: k čemu by byl nový nuncius v Praze dobrý, když prý zde již všechno vědí, když děláme těžkosti s vydáním statků etc.“¹⁰⁹ Můžeme se domnívat, že toto značně emotivní prohlášení bylo ovlivněno přítomností a negativním přístupem maďarského kardinála Serédiho¹¹⁰ k modu vivendi a nedávnou návštěvou slovenského biskupa Vojaššáka. Svatý stolec naprosto jasně vzkázal do Prahy po K. Kašparovi i francouzském vyslanci, že už nemůže riskovat neúspěch nového diplomata na začátku jeho mise. Pius XI. prý řekl arcibiskupovi, že si přeje ukončení modu vivendi.

Prostředníkem při jednání ČSR se Svatým stolicem se tentokrát stal lidovecký ministr Jan Šrámek, který projednal při své cestě do Říma v prosinci

¹⁰⁶ AMZV, KA, kart. 7 – zápis č. 22/1934 o výkladu K. Krofity na poradě MZV dne 20. 9. 1934, s. 4–5.

¹⁰⁷ Trapl, Miloš: Český politický katolicismus v letech 1918–1938, s. 278 – K. Kašpar se jako jediný postavil před rokem na Ciriaciho obranu.

¹⁰⁸ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 3 – V. Radimský MZV o pobytu dr. Kašpara v Římě čj. 226/dův/34 ze 14. 11. 1934.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 4.

¹¹⁰ Jusztinián György Serédi, O. S. B. (1884–1945), vysvěcen 14. 7. 1908, odborník na kanonické právo, jako blízký Gasparriho spolupracovník se podílel na kodifikaci Codexu iuris canonici, žil dlouhodobě v Římě, před nominací maďarským primasem mu byly výtýkány minimální styky s tamním prostředím. Ostříhoňský arcibiskup 30. 11. 1927, kardinál 19. 12. 1927 (ostříhoňské arcibiskupství bylo tradičně spojeno s kardinálatem), účastník volební konkláve 1939. Zemřel 29. 3. 1945.

1934 otázku obnovení vztahů a základní problémy realizace modu vivendi v intencích dosavadní zahraniční politiky ČSR.¹¹¹ V této souvislosti také došlo k uveřejnění zprávy o pražském mnohonárodnostním katolickém kongresu v L'Osservatore Romano 12. 12. 1934, které vyvolalo značný rozruch zvláště v protikatolických kruzích.¹¹²

Mise G. Panica bohužel skončila nezdarem i díky přístupu samotného Vatikánu, který tuto věc zřejmě podcenil nebo spíš realisticky odhadl vývoj situace a nedal mu dostatečný mandát pro jednání. Přes veškeré prognózy a odhady výsledků mohl počítat s tím, že diplomatická přítomnost zástupce Svatého stolce v oblasti přispěje při hlasování k většímu odporu německých katolíků proti Třetí říši obzvláště, když do Sárska přišlo po nástupu nacismu v Německu v roce 1933 značné množství jeho odpůrců. Díky skvělé spolupráci frakce NSDAP s trevírským biskupem Franzem Rudolfem Bornewasserem,¹¹³ do jehož jurisdikce Sársko spadalo, předčily výsledky hlasování veškerá očekávání. Kromě protifrancouzské publikace z dílny NSDAP, šířené s tichým souhlasem tamní katolické církve, ovlivnilo v poslední chvíli váhající voliče správně načasované biskupovo prohlášení, apelující v prvé řadě na národnostní odpovědnost německých věřících. Vatikán trevírského biskupa včas nedementoval a G. Panico nebyl zmocněn nijak zakročit, natož změnit názor většiny obyvatel, kteří se vyslovili pro připojení teritoria k Německu.¹¹⁴ Mise se tak stala fakticky zbytečnou, a proto byla ukončena.

Francouzská vláda a veřejnost dávaly sice najevo nezájem o výsledek plebiscitu, protože přes varovné zahraničněpolitické prognózy předpokládaly, že se stane manifestací obyvatelstva sárského území proti hitlerovskému režimu. Skutečnost, že pro Hitlera masově hlasovali přívrženci napříč politickým spektrem, vyvolala velké rozčarování mezi demokratickými Francouzi, kteří si konečně uvědomili, že se mezinárodněpolitická otázka stává vnitropolitickou záležitostí. Veřejnost si musela připustit chybu vlády při organizaci hlasování o postavení Sárska a přes zkušenosti z nedávné evakuace Porýní přiznat značné nepochopení německé mentality. Po několika týdnech však realisticky přijala daný stav a politici se začali zabývat otázkou praktické realizace důsledků hlasování, například otázkou uprchlíků ze Sárska.¹¹⁵ Pro Černínský palác byl vý-

---

¹¹¹ Šmíd, Marek: *Jednání Jana Šrámka*, s. 121–127, 131–133; Trapl, Miloš – Konečný, Karel – Marek, Pavel: *Politik dobré vůle. Život a dílo mšgre Jana Šrámka*. Praha 2014, s. 240.

¹¹² AMZV, PZ Vatikán, 1934, 20. běžná zpráva, čj. 254/dův./34 ze 13. 12. 1934 – V. Radimský MZV o vyhlášení katolického sjezdu. Článek pouze reprodukoval pražské informace J. J. Rückla pro zástupce neutrálního tisku.

¹¹³ Franz Rudolf Bornewasser (1866–1951), biskupem trevírským od 27. 7. 1922 až do své smrti 20. 12. 1951.

¹¹⁴ Pro připojení Sárska k Německu, k němuž došlo 1. 3. 1935, se vyslovilo víc než 90% obyvatel.

¹¹⁵ AMZV, PZ Paříž, 1935, 2. běžná zpráva, čj. 50/dův./35 z 22. 1. 1935, s. 1–2 a I. periodická zpráva za leden – březen 1935, čj. 296/dův./35 z 23. 4. 1935, s. 4–5 – Sárskému plebiscitu předcházela poprvé od založení III. republiky návštěva ministra zahraničí P. Lavalu u papeže a kar-

sledek plebiscitu rovněž šokující. Na pravidelné poradě vedení zaznělo Kroftovo hodnocení, že se i přes očekávané šedesátiprocentní vítězství Němců stal jejich jednoznačný triumf obrovským překvapením pro domácí i mezinárodní scénu a představoval naprostou porážku socialismu i katolicismu v této oblasti.¹¹⁶

Čtyřicetiletý vatikánský diplomat G. Panico se tedy vrátil s nepořízenou do Říma a při audienci u papeže po zprávě o neúspěšné misi požádal o krátké volno na zotavenou. Papež si však přál jeho rychlý návrat do Prahy, personální posílení nunciatury a pokračování dalších jednání o sporných bodech modu vivendi. Optimisticky se domníval, že se vzhledem ke konciliantnosti Prahy podaří brzy uzavřít několik drobností a dospět k dohodě během března 1935.¹¹⁷ Tehdy mu doslova řekl, „že Praha má nejlepší vzduch a že se tam jistě brzy zotaví“ a jasně naznačil svou vůli, že se tam má co nejdříve vydat.¹¹⁸ Před odjezdem do metropole nad Vltavou sdělil G. Panico při obědě vyslanci V. Radimskému, že obnoví v Praze diplomatická vyjednávání. Také on předpokládal jejich brzké uzavření a po něm realizaci dlouho očekávaného příjezdu nového nuncia. S ním přirozeně spojoval nárok na vlastní zaslouženou dovolenou. Ritterova volba se mu velice zamlouvala, těšil se na budoucí spolupráci, i když se zároveň netajil nadějí, že si předběžným dojednáním modu vivendi zajistí pro sebe „zlaté ostruhy“.¹¹⁹ Očekával tedy kariérní posun a významnější místo mezi diplomaty Svatého stolce. Na základě znalosti dostupných domácích pramenů však nemůžeme spolehlivě říci, zda mu již během římského pobytu bylo naznačeno, jaké s ním má Svatý stolec do budoucna plány.

V této souvislosti vyslovil nesouhlas s Ciciriaciho jednáním v Praze a s jistou ironií poznamenal, že nuncius motivoval volbu své dovolené v říjnu a listopadu 1933 „nepřívětivým podzimním počasím pražským“ a v narážce na jeho současný pobyt v Římě připomněl, že by se podle dovolené dalo soudit, „že Lisabon má stejné podnebí jako Praha“.¹²⁰ G. Panico se vrátil na začátku února 1935 do Prahy a převzal vedení nunciatury jako chargé d'affaires.¹²¹ Přestože ulehl s chřipkou, začal vyřizovat úřední korespondenci na konci prvního únorového týdne.¹²²

---

dinála Pacceliho, navazující na římská jednání s Mussolinim. Přestože obsah obou rozmluv nebyl zveřejněn, předpokládalo se, že se dotýkal i této otázky.

¹¹⁶ AMZV, KA, 1918–1939, kart. 7 – č. 2/35 zápis o výkladu K. Krofty na poradě MZV dne 17. 1. 1935.

¹¹⁷ Praxe brzy ukázala, že odhad byl velice optimistický.

¹¹⁸ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 9 – V. Radimský MZV o pobytu Mons. Panica v Římě čj. 18/dův/35 z 31. 1. 1935.

¹¹⁹ Tamtéž – V. Radimský MZV o pobytu Mons. Panica v Římě čj. 20/dův/35 z 2. 2. 1935, s. 2.

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ AMZV, Telegramy přijaté, 1935, č. 43/35 z 30. 1. 1935 – Radimský informuje z Vatikánu, že Panico odjíždí nejprve do Mnichova a odtud přijede do Prahy; Tamtéž, DP, kart. 22a – nota nunciatury č. 17311 ze 7. 2. 1935.

¹²² NA, J. J. Rückl, 1900–1938, kart. 38 – Panicova reakce na přivítání po návratu do Prahy s informací o chorobě a návrhem posunutí termínu společného setkání ze 7. 2. 1935.

Během dalších jednání ohledně sporných otázek modu vivendi (církvních statků, diecézních hranic, majetku maďarských klášterů Pannonhalma, Raab, Zircs a Radnay na Slovensku), prodlužujících se především díky odmítavému postoji maďarského kardinála J. Serédiho, bylo našim diplomatům vysláno několik zřetelných signálů, potvrzujících podle nejnovějších dispozic opět Ritterovo jmenování do Prahy.¹²³ Československé straně byla sice opakovaně naznačena jeho nominace, zdálo se však, že tato záležitost není definitivně uzavřena i pro některé úředníky státního sekretariátu, kteří bez aktuálních informací ztráceli postupně přehled. Nelze vyloučit, že záměrně podávali našim diplomatům protichůdné informace, aby je udržovali v nejistotě a napětí a získali tak potřebný manévrovací prostor při závěrečných jednáních o sporných otázkách modu vivendi. Na konci března 1935 se objevilo úplně nové jméno, totiž Alfreda Paciniho,¹²⁴ stávajícího sekretáře varšavského nuncia F. Marmaggiho, který se sem dostal teprve nedávno po desetiletém působení na nunciatuře v Bělehradě. Během dosavadní kariéry se stále pohyboval ve slovanském prostředí a sledoval problematiku modu vivendi, takže by pro něj přeložení do Prahy nepředstavovalo dramatickou změnu, naopak by přesun přivítal.¹²⁵ Při rozhovoru s vyslancem V. Girsou se dost kriticky vyjadřoval o důvodech odjezdu nuncia Ciriaciho. Jeho hvězdička však, jak se zdá, velice rychle pohasla.

Kdo z koho?

Na přelomu března a dubna 1935 prozradil G. Pizzardo československému vyslanci pod rouškou největšího tajemství, že se ve státním sekretariátu uvažuje o tom, zda by neměli papeži navrhnout jako příštího pražského nuncia Mons. A. Aratu, protože Mons. Ritter je ve Švýcarsku nepostradatelným kvůli nunciově vážné nemoci.¹²⁶ K Pizzardovu chování si tehdy vyslanec Radimský poznamenal, že je „*náladový a snadno podléhá vnějším vlivům*“¹²⁷ a velice brzy se to také potvrdilo. Při jedné z dalších schůzek 26. 4. 1935 částečně zpochybnil G. Pizzardo své předchozí tvrzení, když dr. Radimskému sdělil, že po projednání posledních detailů modu vivendi s trnavským administrátorem dr. Pavlem

---

¹²³ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 9 – V. Radimský MZV o Modu vivendi čj. 74/dův/35 z 20. 4. 1935 o jednáních s Mons. Pizzardem 18. a 19. 4. 1935.

¹²⁴ Alfredo Pacini (1888–1967), na kněze vysvěcen 25. 7. 1913, titulární arcibiskup germijský 1946, nuncius na Haiti a v Dominikánské republice 1946, nuncius v Uruguay 1949, nuncius ve Švýcarsku 1960, oficiál římské kurie 1967, kardinál děkan 26. 6. 1967. Zemřel 23. 12. 1967.

¹²⁵ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 9 – informace V. Girsy MZV čj. 3280/35 z 27. 3. 1935.

¹²⁶ Tamtéž – Radimského zpráva o připomínkách k Modu vivendi čj. 60/dův/35 z 8. 4. 1935 o jednáních s Mons. Pizzardem 3. 4. 1935.

¹²⁷ Tamtéž.

Jantauschem¹²⁸ bude nominace nového nuncia formalitou a otázkou času.¹²⁹ Ko-
nečné rozhodnutí, kdo bude spravovat pražskou nunciaturu, záleželo jen na pa-
peži, protože mu jako kandidáti, kteří postoupili do nejužšího výběru, byli navr-
ženi Ritter i Arata.

V obou případech šlo o volbu mezi zkušenými stejně starými diplomaty, vy-
svěcenými ve stejný den. Vatikán mohl využít jejich bohaté znalosti místních
poměrů a prostředí. Zatímco Ritterovy zkušenosti z Československa byly ne-
dávno minulostí, působil Arata v Praze v letech 1921 až 1927 jako sekretář
a chargé d'affaires. Brzy po šestileté vyčerpávající diplomatické práci v ČSR
přesídlil na krátkou dobu na nunciaturu do Vídně,¹³⁰ aniž by ztratil kontakt
se středoevropským prostředím, přestože původně předpokládal, že bude mo-
ci pracovat ve státním sekretariátu. Rozhodnutí Pia XI. ve prospěch S. Ritte-
ra mělo jistě svůj důvod. V němčině zběhlý A. Arata by musel opustit Pobaltí,
s kterým se postupně začal seznamovat a kde měl Svatému stolci v budoucnu
prokázat teprve významné služby.¹³¹ Pizzardovy narážky na vyřešení nunciovy
nominace a jeho přijetí v Československu se opakovaly při jednání s P. Jantau-
schem 13. 5. 1935.¹³²

Koncem dubna 1935 se na scéně zdánlivě nečekaně objevil nový uchazeč
o klíč od vstupních dveří pražské nunciatury. Záměrně volíme slůvko „zdánli-
vě“, protože tento krok pečlivě zvažoval a připravoval. Pretendentem nebyl ni-
kdo jiný než dosavadní chargé d'affaires G. Panico, který se nevzdával naděje, ba
dokonce by se dalo říci, že se přihlásil o kandidaturu na post nuncia. Neváhal se
26. 4. 1935 obrátit v uvedené záležitosti i na Černínský palác, konkrétně na Ka-
mila Kroftu, aby prostřednictvím vyslance V. Radimského působil v jeho pro-
spěch ve státním sekretariátu.¹³³ Svou žádost naprosto logicky zdůvodnil nezane-
dbatelným podílem na úspěšném průběhu jednání Československa s Vatikánem
a dokonalou znalostí veškerých úskalí projednávaných otázek. Předpokládal, že

¹²⁸ Pavel Jantausch (1870–1947), doktorát teologie na vídeňského Pazmaneu, vysvěcen 21. 9. 1893, duchovní na různých slovenských farách, apoštolský administrátor pro bývalou část Ostříhomské arcidiecéze na Slovensku se sídlem v Trnavě od 1922. Zasloužil se o slovakizaci církevní správy, zřízení teologické fakulty v Bratislavě 1936 a otevření biskupského gymnázia v Trnavě. Zemřel 29. 6. 1947 v Trnavě.

¹²⁹ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 9 – V. Radimský MZV o jednání se státním sekretariá-
tem o provádění Modu vivendi čj. 81/dův/35 z 27. 4. 1935.

¹³⁰ Osobní přínos ke zmírnění obtíží ve vztazích ČSR a Vatikánu byl na závěr jeho diplomatické-
ho působení v ČSR oceněn propůjčením řádu Bílého lva III. třídy. Po dvouměsíční dovolené se
A. Arata ujal práce ve Vídni a odtud byl přeložen do Lisabonu a Buenos Aires.

¹³¹ AMZV, PZ Vatikán, 1935, I. periodická zpráva za 1. čtvrtletí, čj. 64/dův/35 z 9. 4. 1935, s. 11 –
v Lotyšsku nahradil zemřelého nuncia Antonia Zecchiniho a III. periodická zpráva za 3. čtvrt-
letí, čj. 229/dův/35 z 12. 10. 1935, s. 3, 6–7.

¹³² AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 9 – V. Radimský MZV o jednání mons. Jantausche se
Státním sekretariátem čj. 95/dův/35 ze 14. 5. 1935.

¹³³ Tamtéž – MZV (podepsán E. Jelen) V. Radimskému o Kroftově jednání s G. Panicem.
čj. 56737/II-7/35 z 30. 4. 1935.

by se závěrečné jednání jeho jmenováním urychlilo, zatímco by nezasvěcený, byť sebeschopnější, kandidát postup zpomalil. Ministerstvo zahraničí žádosti vyhovělo, i když si zároveň uvědomovalo delikátnost situace a možné odmítnutí Svätým stolcem, které by mohla špatně načasovaná intervence vyvolat. Diplomát byl v Praze oblíbený a respektovaný a katolické i politické kruhy v ČSR měly zájem na nunciově nominaci ještě před celostátním katolickým sjezdem, který se konal v hlavním městě na konci června 1935.

To byl pravděpodobně nejdůležitější impuls k intervenci československého vyslance ve prospěch Mons. Panica ve Vatikánu. V. Radimský nadhodil 14. 5. při nejbližším rozhovoru s vysokým úředníkem o brzké nunciově nominaci Panicovo jméno. K tomu „*Mons. Pizzardo s úsměvem odvětil, že tato věc by šla velmi těžko, ježto Panico jest pro pražskou nunciaturu příliš mlád*“.¹³⁴ Jeho argument byl opodstatněný, jednoduchým porovnáním data narození zjistíme, že A. Arata a S. Ritter byli přibližně o deset let starší. Na první pohled se zdá, že Sárská mise měla být prubířským kamenem schopností a na výsledku závisela Panicova budoucnost. Bylo by však zbytečné obviňovat jej z neúspěchu, protože za dané politické situace by takový úkol byl těžkým oříškem i pro zkušenějšího diplomata. Nelze ani vyloučit, že Svätý otec v očekávání nepříznivého výsledku hlasování změnil na poslední chvíli své rozhodnutí, záměrně vyslal G. Panica a uchránil tak čistý štít pro vyrážejšího S. Rittera, kterého potřeboval na vakantní nunciature.

Mons. Panico neponechal svou kandidaturu náhodě a hledal pro ni podporu na různých místech. Naprosto logickými bylo jeho „námluvy“ s představiteli politického katolicismu a v posledních měsících především s organizátory celostátního sjezdu československých katolíků J. J. Rücklem a olomouckým arcibiskupem L. Prečanem a takticky jim za to kromě dosavadní nezištné pomoci před jednáními se Svätým stolcem nabídl protislužbu. G. Panico se často účastnil různých schůzek v Praze, Olomouci a na Svätém Kopečku u Olomouce a měl společně s Mons. Ottavianim pravděpodobně nemalý podíl na vyslání kardinála legáta na katolický sjezd do Prahy. Po uveřejnění jména francouzského kardinála Jeana Verdiera¹³⁵ jako oficiálního zástupce Vatikánu, se J. J. Rücklovi a olomouckému arcibiskupovi¹³⁶ naskytlá příležitost poděkovat za jeho vyslání a zároveň připomenout vysokým

---

¹³⁴ Tamtéž – Messányho záznam z 15. 5. 1935 ke zprávě dr. Jelena z II. sekce MZV V. Radimskému čj. 56737/II-7/35 z 30. 4. 1935.

¹³⁵ Jean Verdier (1864–1940), narozen v Lacroix v jižní Francii, absolvent filozofie a teologie v kněžském semináři v Rodezu, vysvěcen na kněze 1887 v Římě, profesor teologie a později superior semináře v Carmes a Paříži, jmenován generálním superiorem nejvýznamnějšího francouzského semináře sv. Sulpice 1920, apoštolský protonotář od října 1929, pařížský arcibiskup od listopadu 1929, kardinál od prosince 1929. V roce 1931 zahájil projekt Kardinálova stavební díla, díky němu bylo vybudováno a otevřeno několik nových kostelů v Paříži a jejím okolí. Autor řady knih s teologickou tematikou. V roce 1938 vydal společně s dalšími arcibiskupy otevřený dopis, odsuzující následky tzv. Křišťálové noci. Po smrti Pia XI. v roce 1939 neúspěšným kandidátem na uvolněný papežský stolec. Zemřel 9. 4. 1940 a je pochován v Paříži.

¹³⁶ NA, J. J. Rückl, kart. 28 – kopie dopisu J. J. Rückla arcibiskupu Prečanovi z 28. 5. 1935.

vatikánským představitelům zásluhy Mons. Panica.¹³⁷ Agilní J. J. Rückl se okamžitě obrátil na A. Ottavianiho, zda to učinil i v případě G. Pizzarda nemůžeme zatím doložit. Ottavianí a Pizzardo mu téměř unisono po 14 dnech důvěrně odpověděli, že o osobě tituláře do Prahy je již rozhodnuto a verdikt Svatého otce půjde jen velmi obtížně změnit. Dále mu sdělovali, že Mons Panico to nebude, přestože si jej Svatý stolec váží.¹³⁸ Nakolik se v této věci angažoval pražský arcibiskup K. Kašpar nelze bez znalosti vatikánských pramenů s určitostí říci, můžeme se domnívat, že byl o některých krocích informován, přestože nepatřil do Rücklova „tábora“ s užšími vazbami na L. Prečana.

Z obou vatikánských odpovědí můžeme vycítit nefalšovanou lítost pisatelů a značnou míru pochopení pro intervenci za G. Panica, kterou nemohli podpořit, protože již bylo rozhodnuto. Svatý stolec měl několik týdnů jasno a naše iniciativa přišla pozdě, nikoliv poprvé ani naposledy. To také potvrdil B. Messánymu kardinál Pacelli i přes čerstvý raport kardinála Verdiera o celorepublikovém setkání katolíků se žádostí o jmenování Mons. Panica pražským nunciem kromě jiného za zásluhu o klidný nikým nenarušený průběh sjezdu.¹³⁹ Mons. Rittera však osobně seznámil s úmyslem jmenovat jej nunciem již před několika měsíci Pius XI. /pravděpodobně k tomu došlo při Ritterově návštěvě Říma – pozn. aut./ a během krátké doby měl být vysvěcen titulárním arcibiskupem. Dále kardinál státní sekretář exponentům a interventům v „cause Panico“ vzkázal prostřednictvím legačního rady vyslanectví ČSR B. Messányho, že si společně se Svatým otcem Mons. Panica neobyčejně váží, „*ale vzhledem na již daný slib Msgru Ritterovi, že prý nás prosí, abychom se s tím smířili. Msgr Ritter prý dostane také pokyny, v jakém směru má u nás působiti, tak aby našim přáním v tomto směru bylo též vyhověno*“.¹⁴⁰ Několikaměsíční snaha přišla vniveč a s nimi pohasly naděje rady pražské nunciatury, na jehož bedrech ležela závěrečná jednání o modus vivendi a spoluúčast na sjezdových přípravách. J. J. Rückl hodnotil zmařené úsilí a nastalou situaci takto: „*Škoda, že jsme v této věci přišli pozdě. Nu nezbyvá nic jiného než zase s plnou vervou se snažiti Msgra Rittera co nejvíce k nám připoutati. Budu tomu věnovati sám co nejvíce času i práce a doufám, že se nám to podaří*“.¹⁴¹

Katolický politik Rückl doprovodil svůj dopis L. Prečanovi douškou o podrobné rozmluvě s Mons. Panicem, který mu řekl, že zůstane asi delší dobu v Praze jako Ritterův auditor. J. J. Rückl k tomu přidal svůj /?/ názor, že se Mons. Ritter jistě pokusí dostat co nejdříve z Prahy na lepší nunciaturu a nevyloučil především

¹³⁷ Tamtéž – kopie dopisu J. J. Rückla A. Ottavianimu z 28. 5. 1935. Kopii dopisu G. Pizzardovi se zatím nepodařilo objevit.

¹³⁸ NA, J. J. Rückl, kart. 38 – odpověď A. Ottavianiho J. J. Rücklovi č. 145634 z 11. 6. 1935 a G. Pizzarda bez čísla z 15. 6. 1935.

¹³⁹ NA, J. J. Rückl, kart. 28 – kopie dopisu J. J. Rückla arcibiskupu Prečanovi z 30. 6. 1935. Informaci o jednání s kard. Pacellim zatelefonoval J. J. Rücklovi z Říma B. Messány.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 2.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 2.

pokus o návrat na časem uprázdněný úřad v Bernu. Zbytek Rücklova sdělení, že se S. Ritterovi v Praze nikdy nelíbilo a se zdejším prostředím se nesžil, přičítáme také zklamanému G. Panicovi, který se stále nevzdával myšlenky, že by se díky získaným a také dobře připraveným doporučením od kardinála Verdiera a L. Prečana mohl za rok či dva stát novým pražským nunciem. Veškeré kroky sympatického, oblíbeného a bezpochyby i ambiciózního G. Panica svědčí o tom, že dovedl pro svou kandidaturu získat podporu Černínského paláce a představitelů politického katolicismu, motivovanou z jejich strany především snahou obsadit vakantní nunciaturu. Intervence byly však marné, protože už bylo rozhodnuto. Kdo ví, zda by dosáhl opaku, kdyby se podařilo jeho žádost načasovat o několik měsíců dřív?

Výsledek jednání o první etapě modu vivendi, díky němuž se konečně podařilo „sladit“ hranice diecézí a státu především na Slovensku, zatímco pro odpor nacistického Německa nedošlo k převedení části vratislavské diecéze pod jurisdikci československých ordinářů, byl považován za výrazný úspěch československé diplomacie a jejího představitele Edvarda Beneše, uznávaného samotným papežem.¹⁴² Velkou příležitostí, jak zúročit dobrý výsledek jednání se Svatým stolcem a zároveň se pokusit o posílení národnostní soudržnosti a pozice mezi věřícími, byl pro Beneše celostátní katolický sjezd, který byl svolán do Prahy na poslední červnové dny.

Přestože se stát snažil zachovat zdánlivou neutralitu, dokládají dochované prameny pravý opak. Výrazným způsobem zasahoval do přípravy a průběhu samotného sjezdu, ať se jednalo o přijetí legáta a jeho národnost nebo výběr zahraničních dopisovatelů a s tím spojené propagace Československa v zahraničí. Nominace Jeana kardinála Verdiera jako papežova „alter ego“ na pražský katolický kongres nebyla náhodná, československá diplomacie a především naše vyslanectví v Paříži a ve Vatikánu k ní naopak systematicky směřovaly už od konce roku 1934, kdy byl oficiálně zveřejněn úmysl o jeho konání. Dlouhletý důvěrný přítel prezidenta Lebruna pařížský arcibiskup Verdier byl delší dobu znám jako příznivec Čechů a Slováků a velký obdivovatel sv. Cyrila a Metoděje. Při napětí mezi Československou republikou a papežským stolcem v souvislosti s tzv. Ciriaciho aférou neváhal dát najevo osobní sympatie k ČSR a podporu francouzských katolických kruhů při velké mši v Notre Dame pro francouzské katolíky a krajany u příležitosti oslav 15. výročí samostatného Československa a výročí zřízení prvního křesťanského kostela v Nitře 28. 10. 1933.¹⁴³ Verdierovo jmenování oficiálním vatikánským zástupcem na sjezdu signalizovalo uznání dlouholetého československo-francouzského spojení a zároveň ukončilo třicetileté nepřátelství Vatikánu a Francie, jemuž předcházely nedávné

---

¹⁴² Německo poukazovalo na uzavřený konkordát se Svatým stolcem.

¹⁴³ AMZV, PZ Paříž, 1933, zpráva č. 7311/33 z 2. 11. 1933 a NA, MZV-VA I., kart. 4086 – informaci přinesl v předstihu Pražský večerník 27. 10. 1933 v článku „Kardinál Verdier účastní se naší oslavy 28. října v Paříži“.

návštěvy kardinála Pacelliho v Lourdech a účast anglického kardinála jako legáta v Rouenu na slavnostech Johanky z Arcu.

Řada pečlivě připravených oficiálních kroků svědčila o snaze politiků zajistit hladký příjezd a pobyt vzácného hosta a jeho doprovodu, ať už se jednalo o slavnostní rozloučení v Paříži, přijetí na československých hranicích, uvítání a závěrečné rozloučení v Praze, přijetí předsedou vlády a ministrem zahraničí, návštěvu u prezidenta Masaryka v Lánech nebo přistavení salonního vagónu na cestu. Díky jednání vyslance Štefana Osuského¹⁴⁴ se zástupci francouzského ministerstva zahraničních věcí získala Verdierova cesta do Prahy nový rozměr. Kardinál měl být v ČSR přijímán nejprve jako zástupce spojenecké Francie a teprve potom jako vyslanec Svatého stolce. Československá a francouzská diplomacie se snažily dát Vatikánu a katolickým kruhům najevo, že se obě demokratické země i přes vyjednávání se Sovětským svazem nehodlají vydat bolševickým směrem a že za užšími svazky se SSSR je třeba vidět jen snahu o spojenectví proti hitlerovskému Německu. Zároveň signalizovaly samostatnou a nezávislou zahraniční politiku.

Na dobrém výsledku Verdierovy cesty záleželo z mnoha dalších důvodů. Kromě dílčích úspěchů na mezinárodněpolitické scéně se Československo v roce 1935 potýkalo s řadou dlouholetých problémů, například s odmítavým postojem části maďarských a rakouských katolických kruhů. Situaci navíc zkomplikovala nedávná protičeskoslovenská propaganda v Itálii a Polsku, na scéně se objevila možnost restaurace Habsburků a ruku v ruce s ní staronové problémy pro naši republiku. I na vnitropolitické scéně si Beneš od návštěvy a hladkého průběhu katolického sjezdu sliboval potřebné uklidnění napjatých národnostních vztahů, které mohl zmírnit důraz na mnohonárodnostní charakter akce, proklamovaný od začátku jeho svolavatelí. Religiózní setkání se nakonec stalo platformou politické reprezentace, pokoušející se vyřešit dlouhodobé vnitřní národnostní problémy. Naopak se prohloubily nedůvěra a nepřátelství mezi představiteli českého a německého katolicismu.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Dejmek, J. a kol.: *Diplomacie Československa. Díl II.*, s. 178–179. Štefan Osuský (1889–1973), vystudoval teologii, přírodní vědy a práva v USA, potom působil jako evangelický farář a novinář v Chicagu. Zapojoval se do krajanského hnutí, byl vyslán do Londýna a Paříže, zde členem Čsl. národní rady. Od října 1918 prvním diplomatickým zástupcem ve Velké Británii a od července 1919 vyslancem. V lednu 1919 generální sekretář delegace ČSR na mírové konferenci v Paříži, na začátku r. 1921 jmenován I. vyslancem ve Francii. V březnu 1939 odmítl vydat vyslanectví Němcům a postavil se do čela odboje. Člen exilové vlády 1940–1942, pro spory s E. Benešem a dalšími politiky odešel do USA, kde působil na univerzitách a v exilových organizacích.

¹⁴⁵ Nittner, Ernst: *Gesamtstaatlicher Katholikentag Prag 1935. Ein fast unbeachtetes Jubiläum.* In: *Bohemia 26*, München – Wien 1985, s. 333 an.; Šebek, Jaroslav: *I. celostátní katolický sjezd v roce 1935. Neúspěšný pokus o překonání národnostních bariér mezi českými a německými katolíky v meziválečné ČSR.* In: *Fragmenty dějin. Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta.* Eds. J. Hájek – J. Kocián – M. Zítka, Praha 2006, s. 233–242; týž: *Politické a národnostní tenze v rámci celostátního katolického sjezdu v roce 1935. Příklady z českého a sudetoněmec-*

Příprava a průběh katolického sjezdu s politickou podporou státu a účastí celé vlády na slavnostní mši na strahovském stadionu, včetně přijetí kardinála Verdiera v Československu na přelomu června a července 1935 vyvolaly potřebnou odezvu i ve státním sekretariátu. K. Krofta shrnul kardinálovu návštěvu a výsledek sjezdu poměrně optimistickým konstatováním: „*Katolický kongres v Praze měl velký význam jak vnitřně politický, tak zahraničně politický. Na cizině působil mohutně. ... Je beze sporu, že kardinálovův pobyt v Československu velmi působí na naše zlepšení poměru k Vatikánu*“.¹⁴⁶ Také Pius XI. při audienci vyslanec V. Radimského dne 27. 7. 1935 před jeho odjezdem na dovolenou hodnotil s uznáním tuto akci a podotkl, že „*taková věc nezůstane bez dobrých důsledků*“.¹⁴⁷ Papež se pochvalně vyjádřil před třemi dny také francouzskému vyslanci F. Charles-Rouxovi. Navíc se zmínil s respektem o Benešově politice, s níž sice ne vždy souhlasí, ale se zájmem čte jeho projevy a uznává jejich hluboký obsah.

Žádost o agrément pro nového nuncia

Nemůžeme jednoznačně určit, kdy došlo k rozhodnutí Svatého stolce oficiálně zveřejnit československé diplomacii nunciovo jméno. Naprosto přirozeně padlo při rozhovoru kardinála Pacelliho s V. Radimským o odškodnění maďarských nároků, když státní sekretář na jeho konci oznámil: „*Ke jmenování Msgra Rittera nunciem pražským dojde prý teprve po objasnění této otázky*“.¹⁴⁸ Vatikán podmiňoval nunciovu nominaci až po získání dostatečných záruk ze strany ČSR vůči kardinálu Serédimu, jehož se podařilo přimět s velkými obtížemi k odvolání soudních žalob. Po dosažení dohody o všech sporných formulacích došlo 30. 7. 1935 k úplné shodě a odevzdání nóty s konečným zněním dohody E. Pacellimu. Správně načasované sdělení Ritterova jména mohlo být reakcí na Rücklova a Prečanovu písemnou intervenci z konce května nebo mírného nátlaku na československou diplomacii při doladování definitivní podoby závěrečné nóty k dohodě o provedení I. etapy modu vivendi. Teď už padla zdánlivě poslední překážka nunciovy nominace a dlouho očekávané normalizace diplomatických styků Svatého stolce s Prahou. Kardinál Pacelli oznámil 30. 7. 1935

---

kého katolického prostředí. In: Bilá místa v dějinách Československé strany lidové. Sborník prací k 90. výročí založení strany (1919–2009). Olomouc 2009, s. 147–159; Kukánová, Zlatuše: Projevy solidarity při pořádání celostátního katolického sjezdu. In: Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007, ed. P. Marek, Brno 2008, s. 179–182.

¹⁴⁶ AMZV, KA, 1918–1939, kart. 7 – č. 23/35 zápis o výkladu K. Krofta na poradě MZV dne 11. 7. 1935, s. 1.

¹⁴⁷ AMZV, PZ Vatikán, 1935 – čj. 167/dův/35 z 29. 7. 1935 (zařazeno mezi politické zprávy, jde však o informaci V. Radimského ministru Benešovi). Tento dokument nepřesně cituje Gajánová, c.d., s. 204, pozn. 60 a mylně datuje k 22. 7. nikoliv 29. 7. 1935.

¹⁴⁸ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 9 – V. Radimský k námitkám Vatikánu z 11. 6. 1935 ohledně Modu vivendi čj. 133/dův/35 ze 14. 6. 1935, s. 2.

dr. Radimskému, že si ihned vyžádá od papeže zmocnění k Ritterově nominaci na pražskou nunciaturu a po získání souhlasu požádá patrně již následující den o udělení agrément.¹⁴⁹ Pro Svatý stolec znamenalo sdělení o nastávajícím nunciově jmenování faktické zpečetění předchozích jednání a dohody. Vyřešením této otázky došlo k normalizaci diplomatických styků a otevření možnosti zahájit jednání o druhé etapě modu vivendi.

Vyslanec V. Radimský odeslal ještě 30. 7. odpoledne Černínskému paláci depeši o záměru Svatého stolce zažádat patrně 31. 7. 1935 o agrément pro Rittera,¹⁵⁰ tedy o vyslovení souhlasu s přijetím diplomatického zástupce v Praze.¹⁵¹ Obsah jeho sdělení se potvrdil, protože Svatý stolec požádal ústy Mons. Pizzarda o agrément pro nového papežského nuncia v ČSR Mons. Francesca Saveria Rittera, dosavadního radu nunciatury v Bernu.¹⁵² Podle tehdejšího diplomatického úzu bylo totiž možné požádat o udělení agrément ústně nebo písemně.¹⁵³ Při vznesení ústního požadavku povolával ministr zahraničních věcí nebo jeho zástupce (v tomto případě státní sekretář nebo jeho zástupce) vyslance státu, do něhož chtěl poslat diplomatického zástupce (tedy vyslance nebo nuncia), a oznámil mu tuto změnu. Druhá možnost, že by představitel státního sekretariátu nařídil odcházejícímu nunciu požádat u ministra zahraničí v Černínském paláci o udělení agrément pro svého nástupce, nepřicházela v úvahu, protože nunciu P. Ciriaci byl už víc než rok a půl pevně „usazen“ na nunciatuře v Lisabonu. Kromě toho byla forma ukončení jeho diplomatické mise několik měsíců také předmětem československo-vatikánských jednání společně s komplexem otázek, spojených s modem vivendi. Vyslanec V. Radimský nechal ještě odpoledne 31. 7. 1935 telegrafovat žádost státního sekretariátu do Prahy.¹⁵⁴

Připomeňme si curriculum vitae budoucího nuncia. Mons. Ritter, po matce Švýcar, se narodil 24. 1. 1884 v Chiavenně na švýcarsko-italském pomezí, mládí prožil v Miláně. Kněžské svěcení obdržel 9. 9. 1906, studoval na univerzitách

¹⁴⁹ Tamtéž – V. Radimský k odpovědi na nótu Vatikánu ze 14. 5. 1935 ohledně Modu vivendi čj. 168/dův/35 z 30. 7. 1935.

¹⁵⁰ AMZV, Telegramy přijaté, 1935, č. 366/35 – telegram vypraven z Vatikánu 30. 7. 1935 ve 13.50 hodin, v Praze přijat v 16.45 hodin.

¹⁵¹ V předchozích staletích předkládal Svatý stolec při jednáních s katolickými panovníky a vládami například ve Francii, Rakousko-Uhersku, Španělsku nebo Portugalsku o vyslání nového nuncia tzv. terno tří kandidátů a z nich si panovník vybral nejpříjemnějšího. Z tohoto zvyku se postupně stalo nepsané právo, že vysílající strana požaduje osvědčení souhlasu s přijetím velvyslance nebo nuncia, tzv. agrément.

¹⁵² AMZV, DP, Vatikán, 1918–1939, kart. 22a – informace vyslanectví ČSR u Sv. stolce MZV v Praze z 31. 7. 1935 čj. 171/dův/35.

¹⁵³ Nevýhodou ústních jednání je menší počet dochovaných pramenů, který se v některých případech omezuje pouze na písemné předání či odevzdání diplomatova curricula vitae (někdy formou aide – memoiru).

¹⁵⁴ AMZV, Telegramy přijaté, 1935, č. 369/35 – telegram byl vypraven z Vatikánu 31. 7. 1935 v 15.40 hodin, v Praze přijat v 17.13 hodin a přidělen k vyřízení protokolu MZV.

v Římě, ve švýcarském Freiburgu a na ambrosiánské akademii v Miláně. Od roku 1918 pracoval ve věhlasné Ambrosiánské knihovně a převzal většinu funkcí od Achille Rattiho po jeho odchodu do Říma a volbě papežem Piem XI. Od roku 1924 působil ve státním sekretariátu a od r. 1926 ve vatikánské knihovně. Provázel ho pověst jednoho z nejschopnějších kuriálních diplomatů.¹⁵⁵ Díky původu po matce se dobře pohyboval a orientoval v německy mluvícím prostoru. To měla být jeho hlavní deviza při řešení vztahu českých a německých katolíků v ČSR.

Nový nuncius nebyl v Československu nováčkem, ani to nemělo být jeho první setkání se specifickými církevně politickými otázkami, souvisejícími s modem vivendi. Byl poměrně dobře seznámen se zdejším politickým a kulturním prostředím z doby svého předchozího působení na nunciatuře, kde nahradil na konci března 1927 A. Aratu. Někteří domácí novináři se pokoušeli ve spojení s jeho nominací na vyslanecký post vyzvednout, že do ČSR přichází papežský diplomat takzvaně první garnitury z místa, kde sídlila Společnost národů.¹⁵⁶ Tuto skutečnost není třeba přeceňovat, pražská nunciatura zdaleka nepatřila mezi nejprestižnější tzv. nunciatury I. třídy, kam se počítal například úřad v Madridu, Lisabonu nebo Paříži. Přestože nunciatury II. třídy byly teoreticky na stejné úrovni, i mezi nimi byl rozdíl, patrný v přístupu diplomatů i politiků. Význam nunciatury v dané zemi samozřejmě ovlivňovala aktuální politická situace a zájmy Svatého stolce.¹⁵⁷ Papež a státní sekretariát se snažili při pražské nominaci využít největší Ritterovy přednosti, totiž dobrou znalost a orientaci na německy mluvící prostředí. Jeho kandidaturou – přijatelnou pro většinu naší politické reprezentace – chtěla kurie zřejmě naznačit, že považuje veškeré dohody o modu vivendi k otázce hranic státu a diecézi za uzavřené a hodlá proto normalizovat diplomatické vztahy, které byly omezeny po odchodu mons. Ciriaciho z pražské nunciatury v říjnu 1933. Můžeme se také domnívat, že pro Pia XI. byla v tomto případě nunciova volba jednodušší, protože znal S. Rittera z doby spolupráce v milánské Ambrosiáně.¹⁵⁸

Dochovaná korespondence v archivu MZV svědčí o značné nervozitě státního sekretariátu při vyřizování žádosti o udělení agrément, protože se Vatikánu zdálo, že se posuzování nunciovy osoby a příprava odpovědi zbytečně protahují. Ustanovení kanonického práva totiž ukládala Ritterovi před arcibiskupskou

---

¹⁵⁵ AMZV, PZ Vatikán, 1935, III. periodická zpráva za 3. čtvrtletí, čj. 229/dův./1935 ze 12. 10. 1935, s. 3.

¹⁵⁶ NA, MZV-VA I., 1918–1939, kart. 3843.

¹⁵⁷ Nunciatury II. třídy v sousedních hlavních městech Varšavě a Berlíně měly především s ohledem na personální obsazení (A. Ratti, F. Marmaggi, E. Pacelli, C. Orsenigo) významnější postavení než nunciatura v Praze.

¹⁵⁸ AMZV, PZ Vatikán, 1935, III. periodická zpráva za 3. čtvrtletí, čj. 229/dův./1935 ze 12. 10. 1935, s. 3.

ordinací týdenní rozjímání v některém z římských klášterů.¹⁵⁹ Je proto na místě znovu připomenout sled událostí před jeho definitivním jmenováním. Ve středu 31. 7. 1935 informoval vyslanec Radimský Černínský palác o oficiální žádosti Vatikánu udělit agrément novému nunciovi Ritterovi.¹⁶⁰ Ve stejný den o ní telefonicky hovořil K. Krofta s ministrem zahraničí a vzápětí mu nechal zaslat oficiální zprávu o žádosti ohledně agrément. Ve spojení s přijetím čtvrtého nuncia v dějinách samostatného Československa se jednalo o mimořádně citlivou záležitost. Diplomatický protokol čekal na instrukci kabinetu nebo ministra o dalším postupu. K získání potřebného souhlasu prezidenta Masaryka s nunciovou osobou se nabízely dvě možnosti: zdlouhavější jednání prostřednictvím Kanceláře prezidenta republiky nebo osobní Benešův rozhovor s T. G. Masarykem, pobývajícím dlouhodobě na lánském zámku.¹⁶¹

O dva dny později v pátek 2. srpna se Mons. G. Pizzardo ze státního sekretariátu telefonicky dotazoval u chargé d'affaires našeho vyslanectví B. Messányho, zda již přišlo z Prahy nějaké rozhodnutí a zda bylo v telegramu uvedeno výslovně Ritterovo jméno, protože na 11. 8. 1935 byl stanoven termín jeho arcibiskupského svěcení, spojeného s pražským jmenováním. Přípravy slavnostního aktu byly v plném proudu a podle Pizzardova vyjádření se čekalo „*jen s roze-sláním pozvánek a proto prý státní sekretariát musí nyní naléhati na rozhodnutí o agrément*“.¹⁶² Přes kladnou odpověď na obě otázky využil Vatikán obratně ke zvýšení tlaku na naši legaci a pravděpodobně i na politickou reprezentaci francouzského vyslance F. Charles-Roux, jemuž se kardinál Pacelli při dopoledním rozhovoru 2. 8. zdánlivě mimochodem zmínil „*těž o velkolepém úspěchu pražského katolického sjezdu. Při tom též podotkl, že nyní se jedná o agrément pro Msgra Rittersa a projevil určitou starost nad tím, proč Praha již kladně neodpovídá, neboť není již mnoho času k dispozici*“.¹⁶³ Francouzský diplomat po správně načasované narážce navštívil odpoledne československé vyslanectví a tlumočil obsah dopolední schůzky „*s poznámkou, že měl dojem, že kardinál chtěl takto nepřímou upozorniti naše vyslanectví*“.¹⁶⁴ Legační rada Messány, zastupující v jednáních tehdy nepřítomného Radimského, předal tuto informaci do Prahy a ihned se odebral do státního sekretariátu, aby ujistil kardinála Pace-lliho i Mons. Pizzarda o zajištění všech potřebných kroků, zaručujících brzkou reakci z Československa.

Zvláště dosud taktní a umírněný státní sekretář Eugenio Pacelli byl velmi netrpělivý a nepřestával B. Messánymu zdůrazňovat, aby se osobně zasadil

¹⁵⁹ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – zpráva vyslanectví ČSR u Svatého stolce čj. 177/dův./35 ze 3. 8. 1935.

¹⁶⁰ Tamtéž – zpráva vyslanectví MZV čj. 171/dův/35 z 31. 7. 1935.

¹⁶¹ Tamtéž – pro domo diplomatického protokolu k agrément č. 99212 z 1. 8. 1935.

¹⁶² Tamtéž – informace B. Messányho MZV čj. 175/dův/35 z 3. 8. 1935.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Tamtéž.

o nejrychlejší možnou odpověď. Návštěva státního sekretariátu nepostráda-
la na dramatickosti, protože Messányho zde zastihl telefonický vzkaz z Čer-
nínského paláce s informací o záměru ministra zahraničí Beneše podniknout
urychlené kroky u prezidenta republiky. „*Tlumočení tohoto vzkazu přijali kar-
dínál /míněn Pacelli – pozn. aut./ i Msgr Pizzardo se zřejmou radostí a po-
dotkli, že budou nyní se značným ulehčením očekávat definitivní vyřízení*“.¹⁶⁵
Datum předem stanoveného Ritterova vysvěcení, spojeného s konsekrací dal-
ších dvou papežských diplomatů mons. Antonia Araty a Carla Sereny,¹⁶⁶ vy-
mezovalo 3. srpen jako poslední den pro udělení agrément. Pokud by jej Ritter
včas nezískal, nedošlo by patrně ani k jeho vysvěcení, což by jistě jemu
i Svatému stolci nepřijemně vzhledem ke všeobecné známosti faktu. A právě
této blamáži se chtěl státní sekretariát vyhnout. Ritterovo postavení v těchto
dnech bylo nezavidělné a na rozdíl od Mons. A. Araty ani nemohl roze-
sílát pozvánky na slavnostní konsekraci.¹⁶⁷ Z toho, že Mons. Pizzardo žádal
dr. Messányho, „*aby ho, dojde-li nějaká zpráva, zpravil ihned třebas v noci*“,¹⁶⁸
je zřejmé jaká důležitost byla přikládána odpovědi z Prahy. Zdá se, že pro řadu
zúčastněných úředníků to znamenalo nejen období hektické činnosti, ale za-
vedlo je až na pokraj infarktového stavu. Napjatou situaci však způsobil sám
státní sekretariát, když se pošetile domníval, že během tří dnů dosáhne uděle-
ní souhlasu, vázaného na řadu standardních úředních a protokolárních kroků
v Černínském paláci a na Pražském hradě.

Nervozitu vatikánských představitelů lze přičíst jejich nejistotě, neboť se
v dobře informovaných kruzích a na veřejnosti začalo proslýchat, že by ve hře
o post pražského nuncia mohla být i jiná, pro politické kruhy v ČSR přijatelněj-
ší, osoba. Šlo pravděpodobně o narážky na kandidaturu Mons. Panica, kterou
však Svatý stolec před několika týdny rezolutně odmítl. B. Messány se proto
znovu spojil 3. 8. v 9 hodin ráno s Černínským palácem, kde mu bylo sděleno,
že překážkou je Benešova nepřítomnost v Praze a přislíbena zpráva po zjištění
dalších podrobností. Po dvou hodinách, tedy v 11 hodin dopoledne, obdrželo
vyslanectví ministrův vzkaz, „*že byly podniknuty urychlené kroky, aby agrément
pro Msgru Rittera bylo kladně projednáno a aby p. president agrément udělil, byv
zpraven o příznivém stanovisku Zamini*“.¹⁶⁹

Telefonickou informaci o agrément požadoval 3. srpna na ministerstvu zahra-
ničí rada pražské papežské nunciatury Mons. Giovanni Panico. Také jemu bylo

---

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Carlo Serena (1882–1972), vysvěcen na kněze 23. 12. 1905, arcibiskup koadjutor v Sorentu 1935, titulární arcibiskup myrský (v dnešním Turecku), arcibiskup sorentský 1945–1972. Zemřel v Sorentu 30. 7. 1972

¹⁶⁷ NA, J. J. Rückl, kart. 38 – Aratova pozvánka na konsekraci byla odeslána i J. J. Rücklovi.

¹⁶⁸ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – pro domo k č. 99212 k agrément pro nuncia Rittera z 1. 8. 1935.

¹⁶⁹ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 9 – záznam B. Messányho čj. 175/dův/35 z 3. 8. 1935.

oznámeno, že udělení je na dobré cestě. Vše se samozřejmě odehrávalo s vědomím Masarykova osobního tajemníka Antonína Schenka a Augustina Popelky z Kanceláře prezidenta republiky. Jejich úkolem bylo sdělit T. G. Masarykovi, že ministr E. Beneš předpokládá jeho pozdější souhlas, a proto jej dá zatelefonovat přímo do státního sekretariátu. Veškeré pochybnosti rozptýlil telefonát dr. Schenka z Lán do Černínského paláce 3. 8. 1935 ve tři čtvrti na jednu odpoledne o kladné odpovědi pana prezidenta.¹⁷⁰ Ministerstvo vyzoomělo telefonicky o čtvrt hodinu později chargé B. Messányho a ten okamžit  telefonoval Mons. Pizzardovi do státního sekretariátu.¹⁷¹ Masarykovo rozhodnutí a předchozí telefonát potvrdilo MZV ještě telegraficky československému vyslanectví u Sv. stolce ve čtvrt na tři.¹⁷²

I přes v aznou situaci vyžadoval Vatikán dodržení všech protokolárních kroků, takže B. Messány mohl do informace pro Černínský palác k telefonickému hovoru a následnému setkání s Mons. Pizzardem poznamenat: *„Tento trval na tom, aby to bylo potvrzeno ještě notou a p r telsky mne vyzval, abych s touto notou zajel do Státního sekretariátu, nemám-li nic jiného na p aci. Učinil jsem tak v sobotu 13. 8. – pozn. aut./ v 7 hodin večer a ku svému p ekvapen  nalezl jsem u Msgra Pizzarda t e  Msgra Rittera, kterého jsem do té doby neznal. Msgr Pizzardo, sezn miv nás, pronesl del  i  e , v n i  projevoval nesmírnou radost nad dosa en m dohody o I.  asti modu vivendi, dotkl se velkolepého sjezdu p a sk ho a prohlásil, že nejlepším důkazem dobr  vůle Sv. stolce pokračovati v takto zapo at  linii jest nyn    jmenování Msgra Rittera nunciem. „Nep estaneme na tom, co bylo dosaženo – končil Pizzardo – chceme jít ještě dále“. Pak promluvil ještě Msgr Ritter, kter  ujišťoval, jak  je to pro něho vyznamenání, a jak vynalo i vše, aby nezklamal důvěru ani Sv. Stolce ani  s. vlády“.*¹⁷³ Na z v er setkání pozval budoucí p a sk  nunciem dr. Messányho na bl i ici se konsekraci ve svatopetrsk  bazilice, spojenou se získáním titul rn ho aeginsk ho arcibiskupství. Jednalo se o zanikl  – tedy titulární – arcibiskupství, pojmenovan  podle místa na ostrůvku Aegina uprostřed Saronsk ho zálivu asi třicet kilometrů od athénského pob e i.¹⁷⁴ Zdá se, že se z Ritterovy strany jednalo o v c než pouhou zdvoilost. L'Osservatore Romano uveřejnilo 5. srpna  redn  zprávu o jeho jmenování

¹⁷⁰ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – pro domo J.  ejnohy k  j. 99212 z 3. 8. 1935 popisuje v bo-dech kroky k ud len  agrément Ritterovi.

¹⁷¹ Tamt e  – Messányho informace MZV  j. 177/d v/35 z 3. 8. 1935; Z  Vatikán, kart. 9 – podle Messányho záznamu  j. 175/d v/35 z 3. 8. 1935 byla depeše přijata v 18 hodin.

¹⁷² AMZV, Telegramy odeslan , 1935,  . 444/35 z 3. 8. 1935.

¹⁷³ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – B. Messány MZV  j. 178/d v/35 z 5. 8. 1935; ve stejn  složce uloženy opis n ty z 3. 8. 1935  j. 117/d/35 adresovan  státnímu sekret r  Pacellimu s potvrzen m ud len  agrément + opis zdvoilostn  n ty s odpov d  E. Pacelliho B. Messánymu  . 147441 z 6. 8. 1935.

¹⁷⁴ Tamt e  – informace B. Messányho do Prahy č. 179/d v/35 z 6. 8. 1935; NA, MZV-VA I., kart. 3843 – Národní listy 22. 10. 1935 zveřejnily upřesňující informace o poloze ostrova. Pozn. aut.: dnes je díky pravidelnému lodn mu spojen  snadno dostupn  a turisty často nav t evovan , cesta z řeckého hlavního města Athén sem trvá p ibli n e hodinu.

nunciem v Československu¹⁷⁵ a další den přineslo informaci o nadcházející konsekraci. Podle zprávy stejného deníku z 8. 8. 1935¹⁷⁶ poskytl papež Ritterovi audienci ještě před vysvěcením (pravděpodobně 7. 8.) S odstupem tří týdnů zhodnotil B. Messány – zvyklý pracovat často pod tlakem – události kolem udělení agrémentu v soukromém dopisu J. J. Rücklovi, když lakonicky napsal: „*Po odjezdu p. vyslance Radimského na dovolenou měl jsem trochu práce s provedením jmenování Msgra Rittera. Přišlo to přes noc a musilo to být ihned*“.¹⁷⁷ Tentokrát byl na vině, nikoliv poprvé, Svatý stolec, který se dopustil protokolárního pochybení podobně, jak se stalo při nástupu Ciriaciho v roce 1928.

Ritterovo jmenování bylo dokladem urovnání poměru ČSR k Vatikánu po známé Ciriaciho aféře a mohlo být považováno za jistou satisfakci pro Československo. Nezůstalo samozřejmě stranou pozornosti domácích i zahraničních novinářů. Ti na stránkách deníků uveřejnili řadu věcných informací i úvah o významu tohoto kroku a opět se vraceli k nedávnému celostátnímu katolickému sjezdu a Benešovu prohlášení k akreditovaným zahraničním novinářům o základech existence a soudržnosti národů, budovaných na křesťanských zásadách. Asi nejvýstižněji analyzoval situaci Neues Wiener Tageblatt, když u příležitosti jmenování nového zástupce Svatého stolce v Praze napsal, že se Československo zbavilo uzavřením míru s Vatikánem „*těžkých starostí, které se velmi často uplatňovaly v jeho vnitřní politice*“.¹⁷⁸

Vysvěcení v neděli dopoledne 11. srpna, uděleného státním sekretářem Pacellim za přítomnosti dvou spolusvětitelů F. Borgonginiho-Ducy¹⁷⁹ a G. Pizzarda u hlavního oltáře svatopetrské baziliky, se účastnili také diplomaté z Československa – legační radové vyslanectví u Svatého stolce a vyslanectví v Římě B. Messány a V. Brauner¹⁸⁰ a řada dalších oficiálních hostů z diplomatického sboru a vysokých církevních hodnostářů,¹⁸¹ mezi jiným například papežský

---

¹⁷⁵ Tamtéž – informace B. Messányho MZV čj. 181/dův/35 z 8. 8. 1935; NA, MZV-VA I., kart. 3843 – tuto zprávu zveřejnily už 6. 8. 1935 Lidové listy.

¹⁷⁶ AMZV, PZ Vatikán, 1935, periodická zpráva za III. čtvrtletí, čj. 229/dův/35 z 12. 10. 1935, s. 4.

¹⁷⁷ NA, J. J. Rückl, kart. 25 – osobní dopis B. Messányho J. J. Rücklovi z 23. 8. 1935, s. 2.

¹⁷⁸ NA, MZV-VA I., kart. 3843 – Neues Wiener Tageblatt 7. 8. 1935 bez názvu článku, zřejmě převzatá zpráva.

¹⁷⁹ Francesco Borgongini Duca (1884–1954), italský církevní hodnostář a diplomat, doktor teologie, kanonického a civilního práva, vysvěcen 22. 12. 1906, pedagog na papežské univerzitě sv. Urbana a papežském kněžském semináři 1907–1909. Potom oficiál kurie, tajemník (podsekretář) kongregace pro mimořádné církevní záležitosti od r. 1921, sekretář od 1922. V r. 1927 se účastnil československo-vatikánských jednání o modus vivendi, po uzavření Lateránských dohod mezi Itálií a Vatikánem první nuncius v Itálii v letech 1929–1953. Titulární arcibiskup heraclejský 1929, kardinál kněz 1953. Zemřel 4. 10. 1954 v Římě.

¹⁸⁰ Také vyslanec F. Chvalkovský byl na dovolené mimo Řím. Dejmek, Jindřich, Diplomacie Československa. Díl II., s. 39–40. Vladimír Brauner od října 1934 až do března 1939 legační rada a po jmenování F. Chvalkovského ministrem (1938) chargé d'affaires vyslanectví v Římě.

¹⁸¹ Bylo přítomno také několik biskupů, opatů a zástupců církevních úřadů. S ohledem na další dva svěcené diplomaty zastupovali Lotyšsko a Kolumbii také akreditovaní legační radové.

nuncius v Bělehradě, bývalý italský vyslanec v Praze Orazio Pedrazzi¹⁸² a rektor římské bohoslovecké koleje Nepomucenum.¹⁸³ Společně se S. Rittererem byl kromě již zmiňovaného Mons. Antonia Araty,¹⁸⁴ budoucího nuncia v Lotyšsku a Estonsku,¹⁸⁵ vysvěcen ještě Mons. Carlo Serena, dosavadní rada papežské nunciatury u královského dvora v Římě, který se měl stát nunciem v Kolumbii.

Kardinál Pacelli vyjádřil po slavnostním aktu před vyslaneckým radou B. Messánym uspokojení z ohlasu na nunciovo jmenování v Československu. Významným signálem zlepšujících se vzájemných vztahů bylo poskytnutí oficiální informace o Rittererově audienci u Pia XI. dopisovateli ČTK italskému novináři českého původu Carlo Weirichovi. Tento krok státního sekretariátu svědčil o záměru zveřejnit ji rovněž v československém tisku. Budoucí nuncius vzkázal po své konsekraci do Prahy: „*Řekněte, že vždycky měl jsem rád Československo, ale ode dneška mám je ještě raději*“.¹⁸⁶ Tuto větu převzaly od tiskové kanceláře některé deníky.¹⁸⁷ Nový diplomatický zástupce Svatého stolce v Praze ji zopakoval při slavnostním obědě na československém vyslanectví 15. 8. 1935.¹⁸⁸ O Rittererově velké oblibě u papeže Pia XI. svědčil drahocenný kříž jako upomínka na předchozí společné působení v milánské Ambroziáně, předaný při audienci 13. 8. 1935.¹⁸⁹

Vyslanec Radimský bilancoval na konci srpna 1935 události posledních měsíců v klidu luhačovického lázeňského domu, jak o tom svědčí dopis E. Jelenovi. Rittererovo designování spadalo podle jeho názoru do dřívější doby a jeho pražskou nominací údajně splnil Pius XI., u něhož byl „*persona gratissima*“,

¹⁸² Vyslancem v Praze v letech 1930–1932. K jeho literární činnosti, především pobytu v Praze Státník, Dalibor: Itálie v literárním díle Jaroslava Marii a Mariův průvodce po Itálii Aneb Do Siény a Orvieta se musí často. In: Věda, kultura a politika v československo-italských vztazích 1918–1951, eds. J. Rauchová – B. Jiroušek. JSH 81, 2012 – Supplementum 4, s. 403.

¹⁸³ Bezdíček, Josef: 25 leté jubileum papežské koleje Nepomucena v Římě. 70 let od založení České koleje. Řím 1954, s. 34–36. Ferdinando Roveda (1878–1950), italský církevní hodnostář, tajemník diecézního výboru Katolické akce v Miláně, kde jej poznal tamní arcibiskup Achille Ratti, pozdější papež Pius XI. Po zvolení papežem v roce 1922 povolal Rovedu do Říma a světil mu generální sekretariát italského výboru Katolické akce. V r. 1928 jmenován rektorem československé bohoslovecké koleje, jako bývalý profesor matematiky v Miláně využil znalosti při stavbě Nepomucena a při výměně letního sídla v Trevi za větší u moře nedaleko Livorna. V čele koleje až do † 31. 10. 1950.

¹⁸⁴ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 74 – z Prahy odešel jako sekretář do Vídně, později působil jako auditor v Lisabonu a od začátku roku 1935 spravoval nunciaturu v Litvě prozatímně jako chargé d'affaires a nunciaturu v Lotyšsku.

¹⁸⁵ AMZV, PZ Vatikán, 1935, III. periodická zpráva za 3. čtvrtletí, čj. 229/dův/35 z 12. 10. 1935, s. 3, 6–7.

¹⁸⁶ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 9 – B. Messány MZV o Rittererově vysvěcení arcibiskupem čj. 188/dův/35 ze 13. 8. 1935.

¹⁸⁷ NA, MZV-VA I., kart. 3843 – například Lidové listy, 12. 8. 1935.

¹⁸⁸ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 9 – B. Messány MZV o Rittererově jmenování nunciem čj. 191/dův/35 z 16. 8. 1935.

¹⁸⁹ Tamtéž.

dávné přání jmenovaného.¹⁹⁰ Zároveň připomněl Ciriaciho překvapivou reakci na podzim 1933 po zveřejnění jména Mons. Rittera jako pravděpodobného nástupce včetně odmítavého článku v Lidových listech s názvem „Nevěřte jim“. V tom tužil Radimský zárodek opozice vůči Mons. Ritterovi ze strany J. J. Rückla a dalších a označil ji za rozmar, „*který ovšem brzy pomine*“.¹⁹¹ Žertovně podotkl, že by měl být vlastně Mons. Ciriacimu vděčný za několikaměsíční (téměř dvouleté) intenzivní řešení problému, díky němuž se prodloužilo jeho působení u Svatého stolce.¹⁹²

Přes počáteční napětí s udělením agrément, která mohla vyvolat některá nedorozumění, se nakonec vše vyřídlilo k oboustranné spokojenosti. Diplomatičkému zástupci Svatého stolce tedy nebránilo nic v příjezdu do jeho nového působení. Pro svěšený úřad měl ta nejlepší doporučení a hodnocení: podle zpráv z římských církevních kruhů byl S. Ritter považován „*za jednoho z nejschopnějších kuriálních diplomatů*“ a měl plnou důvěru především „*pro znalost věcí československých a ...konciliantní povahu*“, s níž provede „*svoje posláni s plným zdarem*“.¹⁹³ Zároveň se spekulovalo i o tom, že by se jeho jmenováním mohla vyřešit otázka vztahu českých a německých katolíků, protože při soukromých setkáních prý dal najevo porozumění i pro tento problém. Podle jeho názoru tvořili němečtí katolíci v ČSR, Rakousku a Švýcarsku velký kulturní celek, který měl být příkladem katolíkům v Německu a měl směřovat jejich další boj za křesťanství.¹⁹⁴ Československá diplomacie zaujímala ve Střední Evropě stále významnější politickou roli, lze říci, že se Praha stala i pro státní sekretariát významným „*pozorovacím bodem*“ v bezprostředním sousedství sílícího a k totalitě směřujícího Německa, který bylo třeba obsadit obratným a schopným zástupcem.¹⁹⁵ Vatikánu se tak opět podařil jeden z jeho mistrovských tahů, uzavřel další rozepsanou kapitolu v ČSR a Ritterovou pražskou nominací vyvolal v Berlíně negativní – místy až paranoidní – reakci.

Zájem berlínského zahraničního úřadu o obsazení pražské nunciatury, budoucího nuncia a důsledky jeho jmenování pro říšské i sudetské Němce dokládá bohatá korespondence, uložená v Politickém archivu Auswärtigesamt. První seriózní informace o Ritterovi jako kandidátu do čela nunciatury dorazily do Berlína s politickým zpravodajstvím z Bernu a Věčného města už na začátku

¹⁹⁰ ANM, E. Jelen, kart. 1, korespondence osobní – dopis V. Radimského E. Jelenovi z 30. 8. 1935.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 3.

¹⁹² V. Radimský si však dokázal díky své obratnosti prodloužit vyslaneckou misi ve Vatikánu až do března 1939 přesto, že měl být vystřídán a na jeho místo byl již od začátku roku 1936 navržen jiný diplomat.

¹⁹³ AMZV, PZ Vatikán, 1935, III. periodická zpráva za 3. čtvrtletí, čj. 229/dův./1935 ze 12. 10. 1935, s. 3.

¹⁹⁴ NA, MZV-VA I., kart. 3843 – Odpolední národní politika 7. 10. 1935 – „Nový apoštolský nuncius přijede do Prahy již tento měsíc“.

¹⁹⁵ Tamtéž – Lidové listy 6. 8. 1935 – „Svatý otec jmenoval Msgr. Saveria Rittera apoštolským nunciem pro Prahu“.

června 1935. Německý vyslanec u Svatého stolce Carl Ludwig Diego von Bergen¹⁹⁶ informoval už 27. 5. 1935, že se na základě výsledku modu vivendi projevila jako akutní otázka obsazení pražské nunciatury a že nejlepší vyhlídky ve vatikánských kruzích má podle neověřených informací Mons. Ritter z bernské nunciatury.¹⁹⁷ O jeho možném přesunu do Prahy se ve Švýcarsku hovořilo už před několika měsíci a německému vyslanci je osobně potvrdil tamní nuncius Pietro di Maria, akreditovaný od prosince 1926.¹⁹⁸ Po oficiálním agenturním zveřejnění Ritterova jména referoval z Prahy německý diplomat Otto von Stein, že v českých politických kruzích je odkládaná nominace považována za Benešův nový zahraničně-politický úspěch, a protože je vatikánský diplomat také dobře zapsán u italské vlády, věří se na pražském ministerstvu zahraničí v silnou podporu pokusů o pevnější spojení Říma s Prahou.¹⁹⁹ K Ritterovi poznamenalo německé vyslanectví, že je moudrým, vzdělaným, příjemným a umírněným zástupcem kurie. Záležitosti bernské nunciatury řešil samostatně s ohledem na nemoc sedmdesátiletého nuncia, vyslanec zároveň podotkl, že jeho mise nebude jednoduchá, protože bude nasazen tzv. do „první linie“.²⁰⁰

Ritterův příjezd do Prahy a předání pověřovacích listin v Lánech

Po opuštění nunciatury v Bernu,²⁰¹ dovolené v Itálii, konzultací s kardinálem státním sekretářem Pacellim a členy státního sekretariátu, byl S. Ritter 28. 9. 1935 přijat Piem XI. v audienci na rozloučenou.²⁰² Nevíme, zda dostal nějaké přesnější speciální instrukce, jeho úkol v Československu byl však jasný, v prvé řadě měl získat informace od členů episkopátu o naplňování modu vivendi a připravit přechod na jeho další etapu, kterou měla být vnitřní

¹⁹⁶ Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes 1871–1945. Herausgegeben vom Auswärtigen Amt, Red. Maria Keipert, Historischer Dienst. Band 1 A–F (ed. Johannes Hürter), Schöningh, Paderborn u. a. 2000. Carl Ludwig Diego von Bergen (1872–1944), německý právník z rodiny bývalého konzula Wernera von Bergen, v diplomatických službách od roku 1895. Vyslanec Pruského království u Svatého stolce 1906–1911, vedoucí politického oddělení 1917–1919, první vyslanec Německa ve Vatikánu 1920–1943. Zemřel 7. 10. 1944 ve Wiesbadenu.

¹⁹⁷ Auswärtiges Amt Berlin (dále AA Berlin), Politisches Archiv, R 72228, Diplomatische Vertretung des Vatikans in fremden Staaten, Band 6 – zpráva vyslance von Bergena do Berlína čj. 193 z 27. 5. 1935.

¹⁹⁸ Tamtéž – zpráva vyslance von Bergena do Berlína A 768 ze 14. 6. 1935.

¹⁹⁹ Tamtéž – zpráva rady von Steina do Berlína A. III. 1. b. 34 z 6. 6. 1935.

²⁰⁰ Tamtéž – dodatek ke zprávě německého vyslanectví v Bernu ze 14. 6. 1935 A 1026 z 8. 8. 1935.

²⁰¹ NA, MZV-VA I., kart. 3843 – Prager Presse 4. 9. 1935 – na jeho počest uspořádal 2. 9. 1935 vyslanec ČSR R. Künzl-Jizerský s chotí oběd za účasti francouzského, polského a španělského vyslance a dalších členů diplomatického sboru.

²⁰² AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 9 – Messányho zpráva o odjezdu pražského nuncia z Říma čj. 224/dův/35 ze 2. 10. 1935.

delimitace majetku mezi diecézemi. Z Říma odjel 2. 10. 1935 se zastávkou v Livornu a Speziu do Milána k vyřízení soukromých věcí.²⁰³ Z tohoto důvodu nebyla uveřejněna obvyklá informace v *L'Osservatore Romano* a k rozloučení na nádraží se nedostavili oficiální zástupci ze státního sekretariátu ani československý vyslanec. Svatý stolec se tak chtěl vyvarovat případných spekulací a mylných výkladů, spojených s nunciiovými italskými "zastávkami". Legační rada Messány se domníval, že Mons. Ritter přizpůsobil svůj cestovní program a příjezd do Prahy načasoval až po publikaci rozhraničovací buly nebo po úspěšném ukončení jednání o její publikaci.²⁰⁴ Nuncius při svém odjezdu optimisticky prohlásil, „*že odjíždí s plnou důvěrou v budoucnost, neboť mezi Československem a Vatikánem není nyní nejmenšího rozporu*“,²⁰⁵ což svědčilo o jeho podrobných informacích o vývoji jednání mezi československým vyslanectvím a státním sekretariátem.

O čtrnáct dnů později, tedy 16. října, přijížděl nejvyšší diplomatický zástupce Svatého stolce do Československa symbolicky z Paříže, ubíral se tedy stejnou cestou jako před krátkým časem papežský legát Jean kardinál Verdier na celostátní katolický sjezd. Přivítání rovněž probíhalo podle podobného scénáře. Už na prvních zastávkách a slavnostně vyzdobených nádražích v Chebu a v Mariánských Lázních byl srdečně a naprosto nečekaně přijat představiteli politického a veřejného života a katolické církve.²⁰⁶ Diplomata byl takovou pozorností očividně zaskočen a ani se nesnažil skrývat své dojetí. V Plzni byl oficiálně přivítán pražským arcibiskupem dr. Karlem Kašparem, pobývajícím právě na generální vizitaci v západních Čechách, a od člena městské rady převzal několik darů. Odtud už cestoval do Prahy v doprovodu dosavadního správce nunciatury Mons. G. Panica a kancléře pražského arcibiskupství dr. A. Bořka – Dohalského.²⁰⁷ Z výběru řečníků byla patrná snaha jazykově se nunciiovi co nejvíce přiblížit a připomenout realitu mnohonárodnostní ČSR nejen v pohraniční

---

²⁰³ Tamtéž – v letním bytě v Livornu chtěl navštívit vedení a alumný nepomucenské koleje a potom svou sestru ve Spezie.

²⁰⁴ Pro další komplikace došlo ke zveřejnění buly *Ad ecclesiastici regiminis incrementum* až 2. 9. 1937.

²⁰⁵ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 9 – Messányho zpráva o odjezdu pražského nuncia z Říma čj. 224/dův/35 ze 2. 10. 1935.

²⁰⁶ NA, MZV-VA I., kart. 3843 – *Prager Tagblatt* 17. 10. 1935 – na první zastávce v Chebu, vyzdobené vlajkami a portréty papeže a prezidenta Masaryka, byl nuncius přijat s nejvyššími poctami, přivítán květinami a osloven arcibiskupským vikářem J. Grünnerelem a starostou města Prokischem, chlapecký sbor zapěl papežskou a československou hymnu. V Mariánských Lázních se uvítání účastnil dlouholetý opat nedalekého premonstrátského Tepelského kláštera dr. Gilbert Helmer a zástupce starosty města Buxbaum.

²⁰⁷ Hazdra, Zdeněk: Antonín hrabě Bořek – Dohalský z Dohalic (1882–1942). Šlechtic, kněz a vlastenec. In: *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, eds. Pavel Marek – Jiří Hanuš. Brno 2006, s. 374–387. Antonín hr. Dohalský z Dohalic (1889–1942), vysvěcen 1912 v Římě, kanovník svatovítské metropolitní kapituly 1931, kancléř pražského arcibiskupství 1931. Zatčen gestapem 5. 6. 1942 a deportován do Osvětimi, kde 3. 9. 1942 zahynul.

oblasti obsazené z větší míry německy mluvícím obyvatelstvem, ale také v hlavním městě.

Největších poct se S. Ritterovi samozřejmě dostalo po osmnácté hodině po příjezdu pařížského rychlíku na pražské Wilsonovo nádraží, kde byli kromě katolické hierarchie shromáždění zástupci politického a veřejného života.²⁰⁸ Na nádraží přivítal nového nuncia jménem vlády a ministerstva zahraničí dr. Pavel Wellner,²⁰⁹ určený po dohodě Kamila Krofty s tehdejší přednostou protokolu Ludvíkem Strimplem,²¹⁰ za arcibiskupství královéhradecký biskup Mons. Mořic Pícha²¹¹ a za duchovenstvo kanovník pražské kapituly dr. Otakar Švec.²¹² V nádražním salónku pronesl jménem německého obyvatelstva latinskou zdravici probošt svatovítské metropolitní kapituly dr. Anton Franz.²¹³ Nuncius Ritter v odpovědi zdůraznil, že nepřichází do Prahy poprvé a vyslovil naději, že se jeho úkol v Československu setká s pochopením a úspěchem.

²⁰⁸ Srv. NA, MZV-VA I., kart. 3843, Lidové listy 16. 10. 1935; AMZV, PZ Vatikán, 1935 – III. periodická zpráva za 3. čtvrtletí čj. 229/dův/35 z 12. 10. 1935, s. 3, 6–7 a IV. periodická za 4. čtvrtletí čj. 7/dův/1936 z 10. 1. 1936.

²⁰⁹ Dejmeck, Jindřich a kol.: Diplomacie Československa. Díl II., s. 262–263. Pavel Wellner (1878–1959), na MZV přijat 1921, přednosta VI. právní sekce, vyslanec v Řecku 1924–1928, vedoucí oddělení Společnosti národů a zástupce přednosta II. sekce, vyslanec v Jugoslávii 1933–1935, po návratu pověřen 1. 7. 1935 vedením politické sekce MZV a 1. 6. 1936 jmenován oficiálním zástupcem K. Krofty na MZV, v říjnu 1937 penzionován ze zdravotních důvodů.

²¹⁰ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – záznam k příjezdu čj. 131921 ze 17. 10. 1935 – z Černínského paláce byli kromě P. Wellnera přítomni Karel Moser a šéf kabinetu ministra Vladimír Kučera.

²¹¹ Mořic Pícha (1869–1956), absolvent arcibiskupského semináře v Praze a teologie v Římě, vysvěcen na kněze 1893, ceremoniář pražských arcibiskupů 1897–1912, sekretář arcibiskupského ordinariátu 1901–1912, osobní tajemník arcibiskupa Lva Skrbenského, metropolitní kanovník u sv. Víta 1912, kancléř konzistoře 1917, generální vikář arcidiecéze pražské 1917–1919, apoštolský protonotář 1921, zástupce metropolitní kapituly svatovítské pro záležitosti pozemkové reformy, člen státní delimitační komise MZV pro naplňování modu vivendi 1928, po rezignaci arcibiskupa Kordače od 13. 7. 1931 kapitulní vikář pražské arcidiecéze do nástupu K. Kašpara. Biskup královéhradecký od 22. 10. 1931 až do † 12. 11. 1956. Zemřel v Hradci Králové, aniž by posledních 6 let mohl vykonávat úřad. Autor řady článků a studií z církevního práva.

²¹² Vlček, Vojtěch: Dva osudy: ThDr. Josef Čihák a ThDr. Otakar Švec. In: Confluens. Vlastivědný sborník Mělnicka 8, 2013, s. 47–52. O. Švec (1888–1958), vysvěcen na kněze 29. 2. 1912 v Římě, v duchovní správě na různých místech. Od roku 1920 překladačel a referent na pražské nunciatuře, svatovítský kanovník 1929. Zatčen gestapem 31. 5. 1942, vězněn na Pankráci, v Terezíně, Mauthausenu a Dachau 1942–1945. Za chování za okupace a pomoc vězňům získal dvě vyznamenání od E. Beneše, v čele Katolické akce od r. 1947. Zatčen jako blízký spolupracovník arcibiskupa Berana 13. 10. 1949, přes rok držen ve vazbě, odsouzen v monstrprocesu s olomouckým světitím biskupem S. Zelou a spol. na 20 let vězení. Podmínečně propuštěn po mozkové mrtvici 12. 11. 1954. Zemřel 29. 5. 1958 v léčebném ústavu v Mělníku. V roce 1969 plně rehabilitován.

²¹³ Anton Franz (1870–1953), český katolický duchovní německého původu, sídelní kanovník a probošt metropolitní kapituly u sv. Víta, vicekancléř německé teologické fakulty v Praze. V roce 1946 odešel s německými farníky z Československa.

Po nezbytném seznámení s přítomnými zástupci vyššího kléru, úřadů, měst a spolků, pozdravilo vatikánského vyslance před nádražím několik tisíc lidí. Hlavní město přijímalo s úctou a srdečně jemného diplomata, kterého si vysoce cenilo za zásluhy při realizaci modu vivendi. Také většina deníků uvítala vřele nového nuncia v Praze a zdůraznila, „že jeho příjezdem je opět obnovena mezi Čsl. republikou a Sv. Stolicí normální diplomatický poměr...“²¹⁴ Deutsche Presse navíc připomněly, že poslední dva roky po odchodu předchozího zástupce papežského stolce museli vykonávat funkci doyena pražského diplomatického sboru nejprve německý vyslanec Walter Koch a po jeho odchodu z Prahy rakouský titulář dr. Ferdinand Marek.²¹⁵

Podle mezinárodního práva patří nunciové do první kategorie diplomatů, tj. vyslanců a velvyslanců, a podle čl. 4 závěrů Vídeňského kongresu z roku 1815 mají první místo v diplomatickém sboru. Prakticky to znamená, že nuncius je jeho doyenem, vede jej při slavnostních příležitostech a pronáší proslovy při setkáních s hlavou státu. V tehdejší Československu to byla krátká blahopřání jménem diplomatického sboru při novoročním setkání s prezidentem republiky, při březnových narozeninách T. G. Masaryka nebo u příležitosti říjnového státního svátku. Kromě toho projednával nuncius také závažné stížnosti dalších členů diplomatického sboru s ministerstvem zahraničí, respektive protokolem MZV.²¹⁶ V první polovině října 1933, kdy se čekalo na verdikt Svatého stolce v cause dalšího Ciriaciho setrvání v Praze a načasování jeho nepozorovaného odjezdu z ČSR, došlo k poněkud kuriózní situaci. Nuncius pravděpodobně podcenil vývoj situace a vycházel z faktu, že bude moci zůstat v Praze delší dobu, a tak se u E. Beneše zajímal, zda by mohl blahopřát 28. 10. prezidentu republiky jménem diplomatického sboru. „*Ministr Beneš to kategoricky odmítl a radil mu, aby nastoupil svou dovolenou co nejdříve, v každém případě však ještě před sejtím se parlamentu, aby nedošlo k nemilým dotazům a interpelacím, které by mohly situaci zkomplikovati*“.²¹⁷ Toto Benešovo doporučení bylo jedním z nejdůležitějších faktorů, který nakonec uspěl Ciriaciho odjezd do Říma.

Jednou z prvních pracovních povinností každého diplomata v zemi jeho přidělení, vatikánského nevyjímaje, bylo a je oznámení příjezdu ministru nebo

²¹⁴ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – Lidové noviny 17. 10. 1935, článek „Msgr. Saverio Ritter“ od A. Fuchse.

²¹⁵ Po Ciriaciho odchodu z ČSR přešlo toto právo na nejdéle „sloužícího“ diplomata, kterým byl německý vyslanec W. Koch (vyslancem v Praze od října 1921 do 1935), po něm následoval rakouský diplomat F. Marek (působil v ČSR od prosince 1918 nejprve jako zmocněnec rakouské vlády a od ledna 1920 jako chargé d'affaires, vyslancem od dubna 1922 do podzimu 1938).

²¹⁶ Otázka projednávání stížností se stala aktuální pro doyena až po r. 1945, resp. po únoru 1948. Například na podzim 1948, kdy stál v čele pražského diplomatického sboru francouzský velvyslanec Maurice Dejean, se řešila otázka propuštění neprávem zatčeného zřízence internunciatury J. Schwambergra. Srv. Kukanová, Zlatuše: Od tolerance k nepřátelství. Diplomatické vztahy Československa s Vatikánem v letech 1945–1950. Semper paratus 3, 2014, s. 66.

²¹⁷ AMZV, KA, kart. 7 – zápis č. 21/33 o výkladu K. Krofny na poradě MZV dne 12. 10. 1933, s. 4–5.

diplomatickému protokolu ministerstva zahraničí, odevzdání kopií pověřovacích listin, kterým prokazuje svoje úřední poslání, společně se žádostí o sjednání audience u hlavy státu. Nuncius proto navštívil dne 17. října v doprovodu Mons. Panica Černínský palác, představil se šéfovi protokolu MZV a zároveň předal kopii textu proslovu pro nástupní audienci. Poskytnutím popisu nástupní řeči několik dnů před audiencí byla přijímající straně dána možnost vyžádat si případnou změnu nebo doplněk nunciovy řeči a reagovat na některá sdělení přijímaného diplomata.²¹⁸ To se stalo i v tomto případě. Do strojopisného francouzského konceptu původní neutrální odpovědi, připravované v Černínském paláci pravděpodobně ještě před odevzdáním Ritterova textu s kladným hodnocením letního katolického sjezdu a výsledku jednání o modu vivendi ministra zahraničí, je totiž Benešovou rukou připsán a vložen odstavec s díkem za příznivé hodnocení těchto aktivit a v levém rohu nahoře slovo „Souhlasím“ s typickou energicky rozmáchlou parafou „DrEB“, psanou jedním tahem. Ta je evidentním dokladem aktualizace odpovědi a reakce na uznání československých respektive jeho zahraničněpolitických aktivit Svatým stolcem.²¹⁹ Nástupní řeč byla další den odeslána do Kanceláře prezidenta republiky společně s návrhem Masarykovy odpovědi.²²⁰ Termín audience u prezidenta republiky v Lánech byl stanoven na 21. října v 15.30 hodin odpoledne.

Z Prahy doprovázel Mons. Rittera šéf protokolu Ludvík Strimpl,²²¹ který jej uvedl do pracovny k T. G. Masarykovi, očekávajícímu hosta ve společnosti ministra zahraničí Edvarda Beneše a kancléře Přemysla Šámala. V Lánech panovala při odevzdání pověřovacích listin přátelská atmosféra, která signalizovala blýskání na lepší časy ve vzájemných diplomatických stycích Československé republiky a Vatikánu. Nový nuncius připomněl neobyčejný úspěch celostátního setkání československých katolíků a Benešův projev, v němž zdůraznil, že politika naší vlády „*jest a zůstane politikou mírovou*“.²²² Dále deklaroval, že jeho posláním

²¹⁸ Řeč je sestavena podle jasných pravidel a předem stanovené osnovy. Má být v obecné rovině, vyjadřovat uspokojení nad pověřením zastupovat zájmy vysílající strany (země), vyslovit ujištění o přátelství představitele vysílající strany a přání zdaru a blaha představiteli přijímajícího státu i jeho národu. Vyslanec (velvyslanec, nuncius) slibuje vynaložit veškeré síly k prohloubení přátelských styků mezi oběma státy a žádá o přátelskou spolupráci ministrů při plnění účelu svého poslání. Zmíní se o pověřovacích listinách a předá je hlavě státu. V proslovu se nepřipomínají sporné věci nebo aktuálně vyřizované záležitosti. Nastupující diplomat zpravidla nezná před nástupní audiencí odpověď hlavy státu.

²¹⁹ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – nástupní audiencie nuncia č. 132522/35/P z 18. 10. 1935.

²²⁰ Tamtéž – informace protokolu Kanceláři prezidenta republiky k proslovům při nástupní audienci č. 132526/35/P z 18. 10. 1935.

²²¹ Dejmeck, Jindřich a kol.: *Diplomacie Československa*. Díl II., s. 224. Ludvík Strimpl (1880–1937), grafik a malíř, angažoval se v protirakouském odboji, sekretář Československé národní rady, jeden z nejbližších spolupracovníků E. Beneše. Vedoucí kabinetu MZV až do r. 1922, vyslanec v Belgii 1922–1927, potom dlouholetý přednosta diplomatického protokolu MZV i KPR.

²²² AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – český překlad Ritterovy francouzské nástupní řeči.

bude rozvíjet a udržovat dobré a srdečné styky Svatého stolce s ČSR a podporovat oddanost republiky mezi našimi katolíky. To také záhy osvědčil v praxi při proslincové volbě hlavy státu, když doporučil slovenským poslancům lidové strany podpořit kandidujícího dr. Edvarda Beneše.²²³ Prezident Masaryk vyzdvihl v odpovědi dobrý průběh jednání o modus vivendi, poděkoval za kladné hodnocení politiky naší vlády, formulované ministrem zahraničních věcí, a vyslovil plnou podporu a pochopení nunciově činnosti v Československu.²²⁴ L. Strimpl se vrátil s apoštolským nunciem do Prahy a prezident Masaryk si přes nepříznivé počasí pozdního říjnového odpoledne neodpusťil obvyklou vyjížďku kočárem.²²⁵

S nominací nového papežského nuncia do Prahy vyvstal před československou diplomacií „staronový“ problém s písemnou odpovědí na pověřovací listiny. Tato otázka se neobjevila poprvé, protože před ním je předávali už nunciové C. Micara, F. Marmaggi a P. Ciriaci. Ale za patnáct let vzájemných styků se diplomatická praxe zjednodušila natolik, že většina zemí upustila od písemných odpovědí. Černínský palác se obával, aby se v souvislosti s pověřením zástupce Svatého stolce nedopusťil nedopatření a nezavdal příčinu k jakýmkoliv spekulacím. Jednalo se o mimořádně choulostivou záležitost, kterou chtěla Praha zvládnout na výbornou. Rozhodla se – jako již poněkolkráté a nikoliv naposledy – okopírovat správný a fungující model v zahraničí. Proto se tehdejší protokol MZV obrátil už v červenci roku 1935 na zastupitelský úřad ČSR v Paříži a zkušnosti z Francie hodlal aplikovat ve zdejších poměrech.²²⁶

Ministr zahraničních věcí, jak bylo v diplomacii zvykem, obdržel dvě písemnosti k osobě nového nuncia. Nejprve to byl doporučující dopis od kardinála státního sekretáře E. Pacelliho ze 13. 8. 1935 na hlavičkovém papíře Státního sekretariátu.²²⁷ O necelý týden později 20. 8. 1935 byly v papežově letním sídle

²²³ Gajanová, Alena: Dvoji tvář, s. 172–173; Bartlová, Alena: Andrej Hlinka. Bratislava 1991, s. 99; Klimek, Antonín: Papežský komoří, 223–226; týž, Boj o Hrad. Sv. II., kap. 21–23; týž, Velké dějiny země Koruny české. Sv. XIV, Praha 2002, s. 345–384; Kárník, Zdeněk: České země v éře první republiky (1918–1938). 2. díl Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935). Praha 2002, s. 326–328; Pehr, Michal: Jan Jiří Rückl, s. 327–328.

²²⁴ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – český překlad odpovědi prezidenta republiky na prosluv nuncia při nástupní audienci; hodnocení setkání v PZ Vatikán, 1935, IV. periodická zpráva za 4. čtvrtletí, čj. 7/dův./1936 z 10. 1. 1936, s. 4.

²²⁵ NA, MZV-VA I., kart. 3843 – Lidové listy, 22. 10. 1935, článek „Apoštolský nuncius u pana prezidenta“; informaci přejatou z ČTK přinesly všechny české i německé deníky. L'Osservatore Romano podrobně informovalo o nástupní audienci 2. 11. 1935 v článku „La presentazione delle credenziali di S. E. Mons. Ritter al Presidente della Cecoslovacchia“ se zprávou pražského dopisovatele C. Wericha a 8. 11. 1935 uveřejnilo oficiální fotografii S. Rittera při rozhovoru s prezidentem republiky po předání pověřovací listiny.

²²⁶ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – č. 133571/P z 19. 10. 1935 pro domo k návrhu expedice do Paříže z 21. 10. 35, šlo pravděpodobně o odpověď ze ZÚ Paříž čj. 398/dův/35 z 1. 7. 1935 jako odpověď na dotaz MZV čj. 86437/P/35, které se nepodařilo vyhledat.

²²⁷ Tamtéž – originál č. 147532 ze 13. 8. 1935 datován ve Vatikánu. Text je napsán na psacím stroji a opatřen vlastnoručním podpisem E. Pacelliho. Podle razítka s datem přijetí na MZV 18. 10. 1935 usuzujeme, že byl předán při Ritterově a Panicově návštěvě MZV 17. 10. 1935.

Castel Gandolfo vydány dvě latinské pergamenové pověřovací listiny papeže Pia XI. pro Saveria Rittera.²²⁸ Větší s otiskem papežovy osobní pečeti a signovaná kardinálem E. Pacellim, byla určena ministru Benešovi.²²⁹ T. G. Masarykovi byly adresovány stejné písemnosti, ale doporučující list z 13. 8. 1935 byl napsán kaligraficky a opatřen podpisem E. Pacelliho, zatímco originál pověřovací listiny osobně signoval papež Pius XI.²³⁰ Obdobně postupoval Vatikán i při pověření předchozího diplomatického zástupce v ČSR Mons. P. Ciriaciho v roce 1928.²³¹ Pověřovací listiny s obvyklou datací, to je rokem papežova pontifikátu, a podpisem kancelářského úředníka Antonia Bacciho, v tomto případě zřejmě sekretáře knížecích brevií,²³² připomínají běžné písemnosti středověké papežské kanceláře, chybí jim jen informace o výši zaplacené taxy. Složená listina nemá pliku a je uzavřena ještě „slepou“ pečetí s vyraženým papežským znakem Pia XI. pod papírovým ozdobně vystříženým krytem (ve znaku zkřížené klíče s tíarou nad papežovým osobním znakem). Papežská kancelář si i ve 20. století udržela zvyk vystavovat nunciům pergamenové pověřovací listiny, zatímco většina zemí užívá speciálně vyrobený ruční papír.

Legáční rada pařížského vyslanectví Č. Ibl²³³ z pověření MZV zjistil u francouzského protokolu, že se na pověřovací listiny v Paříži neodpovídá ani v nunciiové případě a odeslal telegram s odpovědí do Prahy.²³⁴ Tak objasnil jen část otázky ohledně poděkování hlavy státu, nikoliv dotazu stran doporučujících

²²⁸ Pověřovací listina obsahuje titul odesílatele a po něm příjemce, vyslovuje přání po bližším upevnění vzájemných styků mezi oběma zeměmi a oznamuje vyslání svého zmocněnce, jehož osobní vlastnosti a kvality jsou zárukou rozvoje dalších vztahů. Odesílatel proto prosí o laskavé přijetí v zemi nového diplomata a přidělení a veškerou důvěru jeho vyjádřením a krokům, podniknutým s vědomím (podle instrukcí) vysílající strany, protože mají směřovat k utužení vzájemných styků obou stran (států). V závěru projevuje pisatel blahopřání adresátu (tj. příjemci) listiny i celé zemi.

²²⁹ AMZV, Pověřovací listiny, sign. D 359b – originál listiny o šíři 62,2 cm a výšce 45,1 cm, nemá však pliku.

²³⁰ AMZV, Pověřovací listiny, sign. D 359a – originál menší listiny o rozměrech 54,2 x 41,8 cm je na ostřejším zažloutlejší pergamenu vyhlazeném z obou stran a její text má kaligrafičtější provedení.

²³¹ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – sdělení MZV vyslanectví ČSR u Sv. stolce č. 89.752/1928 P z 9. 7. 1928. Tehdy odpověděl ministr zahraničních věcí kardinálu státnímu sekretáři P. Gasparimu na obě písemnosti a prezident Masaryk papeži na pověřovací listinu a jeho sekretáři na doporučující list.

²³² Jde o jedno z oddělení papežské kanceláře, které se zabývalo otázkami nunciatur (vystavování pasů, pověřovacích listin apod.). Za laskavé sdělení této informace děkuji dr. Aleně Pazderové z Národního archivu.

²³³ Dejmeck, Jindřich a kol.: *Diplomacie Československa. Díl II., s. 101.* Čeněk (Vincenc) Ibl (1889–?), absolvent práv, na MZV od 1920, obchodní atašé v Německu 1921–1925, legační rada v Paříži 1928–1935, vyslanec v Dánsku a na Islandu 1936–1939, vydal úřad Němcům 16. 3. 1939. Do protektorátu se nevrátil a žil nadále ve Švýcarsku, po válce byl stíhán za vydání úřadu v r. 1939. V roce 1949 mu byl v nepřítomnosti zabaven majetek. Jeho osud v emigraci není znám, nezapojil se do žádných aktivit.

²³⁴ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – odesláno 19. 10. 1935 z Paříže v 17.05 hodin, telegram je vložen do spisu protokolu, nikoliv ve vázán v řadě přijatých telegramů z r. 1935, jak by se dalo očekávat.

listů pro ministra zahraničí. Černínský palác tedy znovu pověřil zastupitelský úřad v Paříži zjištěním reakce na listiny, určené ministru zahraničí u protokolu Quai d'Orsay. V případě písemné odpovědi měla být podle možnosti vyžádána její ukázka.²³⁵ Naši diplomaté ve Francii znovu ověřili na tamním MZV, že neodpovídá ani na dopisy adresované ministru zahraničních věcí a předali tuto informaci do Prahy.²³⁶

Protokol v Černínském paláci uzavřel záležitost s Ritterovým pověřením na začátku listopadu 1935. Se znalostí francouzské diplomatické praxe rozhodl ponechat nunciou akreditaci bez písemné odezvy a dne 8. 11. připravil návrh s informací pro vyslanectví ČSR u Svatého stolce. I z dochované korespondence o všech protokolárních krocích je patrná snaha vedení MZV nezanedbat jakýkoliv detail, který by mohl vnést sebemenší stín pochybností do pracně a složitě obnovených vzájemných vztahů. Případné drobné opomenutí by mohlo být některými vatikánskými kruhy chápáno jako záměr a toho se chtěla naše diplomacie za každou cenu vyvarovat. Veškeré kroky se samozřejmě podnikaly s vědomím E. Beneše nebo jeho kabinetu. E. Beneš schválil 11. 11. 1935 před odesláním zprávy její obsah a hned druhý den byla odeslána do Vatikánu.²³⁷ Po administrativní stránce tedy došlo k uzavření nunciou přijetí a definitivnímu zpečetění normalizace československo-vatikánských vztahů.

Další osud Ritterových protikandidátů na post pražského nuncia

Giovanni Panico

Měsíc po Ritterově příjezdu došlo na pražské nunciatuře k výměně sekretářů,²³⁸ když Giovanniho Panica nahradil čtyřiatřicetiletý Ital z turínského okolí Giuseppe Burzio s dosavadní zkušeností sekretáře nunciatury v peruánské Limě.²³⁹ Mons. G. Panico tedy nepřišel zkrátka, za aktivní účast v jednání o modu vivendi byl zanedlouho jmenován apoštolským delegátem pro Austrálii a Nový Zéland, Indonézii a ostrovy Tichého oceánu, kde vystřídal nedávno jmenovaného bernského nuncia Bernardiniho.²⁴⁰ Nemůžeme

---

²³⁵ Tamtéž – čj. 133571/P/35 návrh expedice z 21. 10. 1935, čístopis vyhotoven 22. 10. 1935 – tedy až po nástupní audienci.

²³⁶ Tamtéž – šifrovaný telegram č. 581 od Č. Ibla přijat 25. 10. 1935 ve 22 hodin pod jednacím číslem protokolu MZV 136995/P/35.

²³⁷ Tamtéž – č. 136995/P/35 z 8. 11. 1935.

²³⁸ Tamtéž – oznámení nunciatury MZV č. 17608 z 18. 11. 1935.

²³⁹ Tamtéž – V. Radimský MZV o přidělení Mons. Burzia pražské nunciatuře čj. 270/dův/35 z 26. 11. 1935. Giuseppe Burzio (1901–1966), vysvěcen v Turíně 29. 6. 1924, absolvent teologie v Turíně, papežského Athenea a diplomatické akademie v Římě, doktor teologie a práv. Od 3. 7. 1929 sekretář nunciatury v Limě.

²⁴⁰ AA Berlin, Politisches Archiv, R 72228, Diplomatische Vertretung des Vatikans in fremden

objektivně posoudit, zda považoval tento diplomatický post za „zlaté ostuhy“ ve své kariéře, jak se optimisticky nechal slyšet na začátku roku 1935. Jako vatikánský diplomat musel respektovat rozhodnutí nadřízených. Hudebně nadaný a jazykově dobře disponovaný G. Panico, pocházející z jihoitalských chudých poměrů početné rodiny, byl v ČSR hodnocen jako korektní a sympatický člověk, který uměl spojit diplomatickou činnost s aktivním sportovním odpočinkem. Zapadl vcelku dobře do středoevropského prostředí a měl možnost se s ním neoficiálně seznámit jako turista a vášnivý lyžař. Není proto divu, že se ve zdejším prostředí, zvyklém spíš na konzervativnější církevní představitele, těšil značné oblibě.²⁴¹

V době zažádání o agrément pro Mons. Rittera se znovu objevily signály o možné kandidatuře dosavadního auditora a chargé d'affaires do vedení pražské nunciatury, prezentované vždy dobře informovaným francouzským vyslancem. Za Panicovo jmenování se přimlouval ve své zprávě o pražském katolickém sjezdu sám pařížský arcibiskup kardinál Verdier, který bydlel během návštěvy sjezdu jako papežův zástupce na pražské nunciatuře, a ve stejném duchu prý byla laděna i řada soukromých dopisů z Československa. Přesto nedokázaly změnit papežovo rozhodnutí, energicky a jednoznačně trvajících na Ritterovi.²⁴² I to mohl být jeden z důvodů obav státního sekretariátu z možných komplikací při udělování agrément. Pius XI. dobře věděl, proč chce na pražskou nunciaturu člověka Ritterova rozhledu a formátu.

Za dosavadní práci bylo G. Panicovi přiděleno nové působiště na Australském kontinentu považované v anglosaském světě po USA za nejprestižnější diplomatický post. Neodcházel do zámoří poprvé, protože předtím se uplatnil díky dobré znalosti španělštiny v Kolumbii, Argentíně a Uruguay jako auditor. Pro budoucí úspěšnou diplomatickou dráhu si s sebou odnášel jistě dostatek zkušeností. Přestože jeho kandidatura padla a on se musel smířit s Ritterovým vítězstvím, nesložil ruce do klína, naopak se do posledního okamžiku v Praze nadále věnoval agendě naplňování modu vivendi. V listopadu 1935 přišel okamžik rozloučení se známými a přáteli. Církevní i světské kruhy se s odcházejícím rozloučily důstojně, K. Kašpar uspořádal na jeho počest slavnostní oběd v arcibiskupském paláci na Hradčanském náměstí 20. 11. 1935,²⁴³

Staaten, Band 6 – zpráva německého vyslance von Bergena z Vatikánu čj. 362 z 18. 10. 1935 o jmenování dosavadního apoštolského delegáta v Austrálii Filippa Bernardiniho bernským nunciem.

²⁴¹ AMZV, ZÚ Vatikán, 1920–1939, kart. 9 – k jeho dalším koníčkům patřila jízda na koni a v automobilu, na začátku října 1935 se také zúčastnil vyhlídkového letu vysokého kléru Fokkerovým letadlem nad Prahou, uspořádaného při návštěvě Mons Ruffiniho, generálního sekretáře sv. kongregace pro semináře a univerzitní studium.

²⁴² AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a – zpráva chargé d'affaires ČSR ve Vatikánu Messányho čj. 178/dův/35 z 5. 8. 1935.

²⁴³ NA, J. J. Rückl, kart. 38 – pozvánka K. Kašpara J. J. Rücklovi na slavnostní oběd.

o den později se s ním rozloučil ministr E. Beneš²⁴⁴ a jako poslední uspořádal recepci pražský nunciatus.²⁴⁵ G. Panico opustil Prahu 28. 11. 1935 a vydal se do Říma.²⁴⁶

V Římě byl vysvěcen titulárním biskupem justiniánským 8. 12. 1935 a potom se nikoliv bez komplikací vydal k protinožcům. V lednu 1936 se ujal úřadu apoštolského delegáta v Austrálii²⁴⁷ a svůj příjezd ohlásil písemně J. J. Rücklovi.²⁴⁸ Jeho příchod znamenal velké povzbuzení pro místní klérus. V roce 1937 byl jmenován papežským legátem na shromáždění biskupů z Nového Zélandu a Austrálie v Sydney a o rok později eucharistického kongresu v Newcastle.²⁴⁹ Za druhé světové války se intenzivně angažoval v pomoci italským, německým a japonským válečným zajatcům v Austrálii a australským a novozélandským vězňům v Itálii. Po válce byl nejprve nominován nunciem v Peru (28. 9. 1948), apoštolským delegátem v Kanadě (14. 11. 1953) a naposledy nunciem v Portugalsku (24. 1. 1959), tedy stejně jako před čtvrt stoletím jeho nadřízený P. Ciriaci. V roce 1962 se stal oficiálně římské kurie a 19. 3. 1962 jmenován kardinálem – knězem s titulem Santa Teresa al Corso d'Italia, kardinálskou hodnost si však příliš dlouho neužil, protože 7. 7. 1962 umírá a je pochován ve svém rodišti Triase v provincii Lecce. Zdá se, že Mons. Giovanni Panico vzhledem ke svým „exotickým“ destinacím, do kterých ho vysílal Svatý stolec, poměrně záhy ztratil kontakt se středoevropským prostředím, i když si odtud odnesl řadu zkušeností.

Antonio Arata

Antonio Arata byl bezesporu vhodným kandidátem do čela pražské nunciatury už z toho důvodu, že si Československo velice oblíbil a získal si církevní kruhy svou bezprostředností a srdečností. Byl v té době údajně jediným česky hovořícím zástupcem Svatého stolce u nás. Dochovaná korespondence s J. J. Rücklem toto tvrzení spíše vyvrací, neboť dopisy jsou psány francouzsky.

---

²⁴⁴ NA, MZV-VA I., kart. 3749 – Lidové noviny „Msgre Panico se loučí s Prahou“ 22. 11. 1935 – oběda se zúčastnili H. a E. Benešovi, S. Ritter, P. Šámal, K. Krofta a V. Kučera.

²⁴⁵ Tamtéž – Pragger Presse „Zur Verabschiedung von Monsignore Panico“ 27. 11. 1935 – recepcce se zúčastnili kromě diplomatického sboru E. Beneš, J. Šrámek, K. Krofta, J. Krčmář, A. Masaryková a další.

²⁴⁶ Tamtéž – Národní politika „K odchodu vatikánského diplomata mons. Jana Panico z Prahy“ 28. 11. 1935.

²⁴⁷ Apoštolská delegatura je stálým zastoupením Svatého stolce bez diplomatického charakteru, zřízení tohoto úřadu předchází oficiálnímu navázání diplomatických styků.

²⁴⁸ NA, J. J. Rückl, kart. 38 – dopis G. Panica z 14. 2. 1936 podepsaný tentokrát již „Johnem“ Panicem.

²⁴⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Giovanni_Panico, cit. 13. 2. 2015. Z tohoto zdroje je čerpána většina informací o jeho působení po odchodu z ČSR.

Ve třicátých letech 20. století se mu dokonce podařilo navštívit Československo a setkat se s dlouholetými přáteli.²⁵⁰ Pravděpodobně poprvé od svého odchodu z Prahy užíval blahodárných účinků pobytu ve světoznámých Karlových Varech (ve vile pražských nunciů Pax) na přelomu srpna a září 1934 a nadšeně odtud J. J. Rücklovi sděloval program svého pobytu, do něhož se měla vejít především návštěva Prahy a přátelská setkání s Mons. Punzolem nebo opatem Zavoralem v Jáchymově. Velice se také těšil na shledání s Mons. Píchou, kterého neviděl sedm let, zřejmě od svého odjezdu z Prahy.²⁵¹ Při další návštěvě Karlových Varů v roce 1937 se setkal mimo jiné s dlouholetým překladatelem a spolupracovníkem pražské nunciatury svatovítským kanovníkem O. Švecem, hradeckým biskupem M. Píchou a arcibiskupským kancléřem A. Bořkem Dohalským,²⁵² kteří dokonale ovládali italštinu díky předchozím studiím na římských univerzitách. Pokud by byl A. Arata nominován v roce 1935 do Prahy, nastávala by každoročně kuriózní situace u příležitosti státního svátku 28. října, protože v tento den slavil narozeniny.

Z mnoha důvodů jistě A. Arata nezapomněl na pražskou diplomatickou „štaci“. Během šesti let zde zažil dva nadřizené – C. Micaru a F. Marmaggiho v době velice obtížně budovaných diplomatických vztahů první poloviny dvacátých let 20. století a zároveň ji vedl jednadvačet měsíců jako chargé d'affaires v době první vážné roztržky mezi Prahou a Svatým stolcem. Na počátku třicátých let se mu po předchozím působení ve Vídni, Lisabonu²⁵³ a Buenos Aires stalo jeho osudem Pobaltí. Brzy po vyhoštění litevského nuncia R. Bartoliho v červnu 1931 pro nežádoucí politickou činnost se o A. Aratovi uvažovalo dokonce jako o možném nunciu.²⁵⁴ Litevsko-vatikánské styky však byly až do srpna 1939, kdy byl na krátkou dobu nominován nuncius Giovanni Battista Federico Vallega,²⁵⁵ naplňovány na nižší diplomatické úrovni. Antonio Arata vedl litevskou nunciaturu v Kaunasu jako rada, od listopadu 1933 také estonskou nunciaturu.²⁵⁶ Po smrti lotyšského nuncia Antonia Zecchiniho, S. J., († 18. 3. 1935), působil i v letech 1922–1935 na různých postech v Pobaltí, spravoval vedle nunciatury v Litvě prozatímně jako chargé d'affaires i nunciaturu v Lotyšsku.²⁵⁷

²⁵⁰ Halas, František X.: Fenomén Vatikán, s. 686. K dobrým mravům vatikánské diplomacie patří a patřilo takzvané udržovat přátelský vztah k zemi svého bývalého působiště.

²⁵¹ NA, J. J. Rückl, 1900–1938, kart. 38 – osobní dopis A. Araty J. J. Rücklovi z 24. 8. 1934.

²⁵² NA, J. J. Rückl, 1900–1938, kart. 25 – Aratova pohlednice s fotografií nunciatury v Tallinnu J. J. Rücklovi z 29. 9. 1937.

²⁵³ NA, MZV-VA I., kart. 3006 – Lidové listy „Msgre Arata odchází z Vídne do Lisabonu“ 10. 1. 1929.

²⁵⁴ AMZV, PZ Vatikán, 1932 – IV. periodická zpráva za říjen až prosinec 1931 čj. 6/dův/32 z 15. 1. 1932, s. 22.

²⁵⁵ <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bvallg.html>, cit. 13. 2. 2015.

²⁵⁶ NA, MZV-VA I., kart. 3006 – Prager Tagblatt 10. 11. 1933 o Aratově jmenování.

²⁵⁷ AMZV, PZ Vatikán, 1935 – I. periodická zpráva za 1. čtvrtletí čj. 64/dův/35 z 9. 4. 1935, s. 11 a DP, 1918–1939, kart. 99–100. Diplomatické listiny.

V souvislosti s nominací nunciem byl A. Arata vysvěcen 11. 8. 1935 společně se S. Ritterem titulárním arcibiskupem sardským.²⁵⁸ Po vysvěcení předal pověřovací listiny jako nuncius v lotyšské Rize 14. 11. 1935 a v estonském Tallinnu 5. 12. 1935.²⁵⁹

Po anexi baltských států k Sovětskému svazu v létě 1940 zanikly konkordáty s Vatikánem, nunciatury v Rize a Revalu (dnešním Tallinnu) byly uzavřeny a nuncius vyzván k odjezdu.²⁶⁰ Přestože měl A. Arata podle pokynu L. Maglioneho setrvat na místě co nejdéle, musel se vrátit 27. 8. 1940 do Říma. Do svých zavazadel přibalil estonskou a lotyšskou vlajku a zavázal se, že budou ve Vatikánu uloženy, dokud obě země nezískají opět svou suverenitu (dosud se nacházejí v Aratově pozůstalosti). Poté byl činný v kongregaci pro východní (orientální) církve. Antonio Arata zemřel 25. 8. 1948 v Grottaferratě nedaleko Říma. Smutečních obřadů v římském kostele S. Maria in Traspontina 28. 8. 1948 se také zúčastnil tehdejší československý vyslanec u Svatého stolce Artur Maixner.²⁶¹

Závěr

Nominace posledního v pořadí čtvrtého nuncia meziválečného Československa znamenala po mnoha měsících jednání normalizaci vztahů mezi Prahou a Svatým stolicem. Můžeme se domnívat, že pro Pia XI. byla v tomto případě nunciova volba jednodušší, protože znal S. Rittera z doby spolupráce v milánské Ambroziáně jako spolehlivého a vhodného člověka. Vstřícným krokem Vatikánu bylo ocenění přípravy a průběhu celostátního katolického sjezdu nominací pražského arcibiskupa Karla Kašpara kardinálem.²⁶² ČSR se jako poslední ze zemí bývalé monarchie dočkala kardinálského purpuru, když Pius XI. dodržel i v tomto případě tradici jmenovat prvním kardinálem nového státu ordináře v hlavním městě, aby zdůraznil myšlenku jednoty národa.²⁶³ S. Rittera předcházela pověst jednoho z nejschopnějších kuriálních diplomatů, což více než vrchovatou měrou potvrdil v úvodních týdnech své mise. V prvních dnech volebního boje před prezidentskou volbou dal nuncius Benešovi najevo své sympatie pozváním na večeři²⁶⁴ a díky dobré spolupráci s J. J. Rücklem, úspěšně

---

²⁵⁸ AMZV, PZ Vatikán, 1935 – III. periodická zpráva za 3. čtvrtletí čj. 229/dův/35 z 12. 10. 1935, s. 3, 6–7.

²⁵⁹ AMZV, DP, 1918–1939, kart. 99–100 – Diplomatické listiny z Litvy, Lotyšska a Estonska.

²⁶⁰ http://de.wikipedia.org/wiki/Antonio_Arata, cit. 15. 12. 2014

²⁶¹ AMZV, ZÚ Vatikán, 1945–1949, kart. 1, složka Věci diplomatické a jiné – A. Maixner MZV k úmrtí A. Araty čj. 620/48 z 6. 9. 1948.

²⁶² Kukánová, Zlatoše: Kardinálský klobouk pro Karla Kašpara. In: *Paginae historiae* 15, 2007, s. 165–211; Táž, První kardinálský klobouk pro Československo. In: Pavel Marek a kol., Jan Šrámek a jeho doba. Olomouc 2011, s. 360–371.

²⁶³ AMZV, PZ Vatikán, 1935, IV. periodická zpráva za 4. čtvrtletí, čj. 7/dův./1936 z 10. 1. 1936, s. 3.

²⁶⁴ Gajanová, Alena: *Dvojitá tvář*, s. 172.

vyjednávajícím se slovenskou církevní hierarchií a katolickými politickými stranami, se podařilo sjednotit český a slovenský katolicismus a především získat Slovenskou ľudovou stranu pro odevzdání hlasů E. Benešovi.

Bylo nad slunce jasné, že Vatikán sledoval obsazením pražské nunciatury diplomatem obeznámeným s německy mluvícím prostředím i jiné, a možná důležitější, cíle než jen pouhou normalizaci diplomatických styků se středoevropským Československem nebo doladění definitivní podoby modu vivendi. Není zřejmě vyloučeno, že se Svatý stolec společně s pražským nunciem nevzdávali myšlenky na sjednocení nebo užší spolupráci německy mluvících katolíků, žijících mimo nacistické Německo.

Přestože se po dlouhé měsíce objevovala jména různých kandidátů, zůstali v nejužším výběru diplomaté spjatí nějakým způsobem se zdejším prostředím, tj. „sloužící“ oficiálně na nunciatuře v nižších diplomatických funkcích. Shodou okolností začínali v Praze jako auditoři a díky různým nepředvídatelným okolnostem se přechodně dostali i do čela nunciatury. Po takzvané Ciriaciho aféře sehrála v letech 1933-1935 vedle oficiálních jednání důležitou roli zákulisní diplomacie francouzského vyslance a představitelů lidové strany. Podpora protikandidatury G. Panica Černínským palácem a lidovci byla motivována snahou ukončit co nejdříve nekonečná jednání o modus vivendi. Ze strany politického katolicismu to byla kromě jiného potřeba získat podporu před parlamentními volbami a také vážná obava z nového nuncia.

Československá diplomacie zřejmě neporozuměla signálům Svatého stolce, který už brzy po Ciriaciho odjezdu naznačoval, že by do Prahy mohl být vyslán S. Ritter a dokonce tím podle některých názorů splnil přání naší diplomacie, která si už na podzim 1933 velice přála jeho návrat z bernské nunciatury. Pius XI. stejně jako státní sekretář E. Pacelli nechtěli a ani nemohli vystavit nového zástupce Svatého stolce jakékoliv blamáži, protože v jejich zájmu byl minimálně konsolidovaný vývoj ve středu Evropy na rozhraní mezi dvěma ideově odlišnými světy nacistického Německa a bolševického Ruska. Kromě obsazení nunciatury si „pojistili“ prosincovou prezidentskou volbu, když se jim krátkodobě podařilo sjednotit poslance obou katolických stran a zajistit tak s pomocí J. J. Rückla prosincovou volbu E. Beneše prezidentem, protože nechtěli riskovat, že se hlavou státu stane pro ně neznámá a nečitelná osoba.

Přestože odkládaná nunciova nominace byla podmíněna především úspěšným uzavřením první etapy modu vivendi, je třeba si uvědomit, že důvodů bylo mnohem víc, ať už to byla svízelná personální situace vatikánského diplomatického sboru nebo politický vývoj v Evropě.

Reconciliation of Czechoslovak-Vatican relations and appointment of a new nuncio in 1935

The study deals with the reconciliation of the Czechoslovak-Vatican relations in the half of the 1930s and with the appointment of a new, chronologically fourth Prague nuncio after a diplomatic controversy and departure of the former nuncio Pietro Ciriaci in autumn 1933. The normalisation of the mutual relations was preceded by long and complicated discussions on implementation of the “modus vivendi”, which was agreed upon by both sides in 1927 and which enabled the unification of state and diocesan borders especially in Slovakia. The period from autumn 1933 and summer 1935 was also filled with negotiations pertaining to appointment of a new nuncio, with several names being mentioned as candidates. Among those were Vatican officials such as D. Tardini and G. B. Montini as well as former secretaries of the Prague Nunciature A. Arato, S. Ritter and G. Panico.

Successful negotiations between the Czechoslovak diplomacy, representatives of the Political Catholicism and official catholic circles led to a participation of a papal legate in the State Catholic Convention in Prague in June 1935, which represented another step to improvement of mutual relations. Preparations, program and reception of the Convention, including the evaluation of the journey of French Cardinal Jean Verdier to Czechoslovakia soon contributed to a filling of a vacant Prague nuncio post. Pius XI decided to appoint an experienced diplomat Saverio Ritter (1884–1951), well-acquainted with local Czech and German speaking milieu, which he cooperated with during his stay in Milan. S. Ritter familiarised himself with Czechoslovakia in 1927–1931 when he played a key role as a mediator during complicated negotiations between Czechoslovakia and Vatican to achieve a “modus vivendi”, then he gathered experience in the nunciature in Bern that he administered instead of an incapacitated nuncio.

The most important rival candidate of Ritter was from April 1935 Giovanni Panico, auditor and chargé d'affaires in Prague, who was supported by the Political Catholicism movement and by Czechoslovak diplomacy. At the end of the 1935, Panico, however, had to leave Prague and he became apostolic delegate in Australia and in New Zealand. Antonio Arato was directed to offices in Baltics states where he stayed till 1940. The Holy See filled a strategically important nunciature at the boundary of Nazi and Bolshevik ideology with a personality who managed to unite Czech and Slovak Catholicism (with the help of Catholic intellectual J. J. Rückl) before the presidential election and in this way to ease the election of E. Beneš. A few weeks before the election, Czechoslovakia was given, as the last state from the former Habsburg lands, a cardinal title for the Prague Archbishop K. Kašpar. This step was a symbolic conclusion of the summer convention of Czechoslovak Catholics.

The author specialises in history of Czechoslovak-Vatican diplomatic relations (1920–1950) and role of the Church in inter-war Czechoslovakia. The study is based on archival sources of National Archives in Prague, Archives of Ministry of Foreign Affairs, Archives of National Museum, Presidential Office Archive and Auswärtigesamt in Berlin.

Bereinigung der Beziehungen zwischen der Tschechoslowakei und dem Vatikan und Ernennung eines neuen Nuntius im Jahr 1925

Die Studie befasst sich mit der Bereinigung der Beziehungen zwischen der Tschechoslowakei und dem Vatikan Mitte der 1930er Jahre und mit der Ernennung des vierten Nuntius in der Reihe, nachdem das Amt nach einem diplomatischen Streit und dem Weggang des damaligen Nuntius Pietro Ciriaci im Herbst 1933 unbesetzt blieb. Der Normalisierung der gegenseitigen Kontakte vorausgegangen waren schleppende und schwierige Gespräche über die Realisierung des so genannten Modus vivendi, der 1927 durch die beiden Seiten vereinbart wurde. Dank diesem Modus vivendi konnte Mitte 1935 endlich erreicht werden, dass die Staats- und die Bistumsgrenzen in Übereinstimmung gebracht wurden. In der Zeitspanne vom Herbst 1933 bis zum Sommer 1935 fanden auch Verhandlungen über die Nominierung eines neuen Nuntius statt, bei denen Namen mehrerer Kandidaten erwähnt wurden. Darunter waren einige Beamte Vatikans wie, D. Tardini und G. B. Monini, und frühere Sekretäre der Prager Nuntiatur, wie A. Arat, S. Ritter und schließlich G. Panico.

Die erfolgreichen Verhandlungen tschechoslowakischer Diplomaten, Vertreter des politischen Katholizismus und offizieller katholischer Kreise über die Entsendung eines päpstlichen Legaten zum republikweiten katholischen Tag nach Prag im Juni 1935 waren ein weiterer Schritt zur Verbesserung der Beziehungen. Die Vorbereitung, der Verlauf und das Echo des Tags, einschließlich der Bewertung des Besuchs des französischen Kardinals Jean Verdier in der Tschechoslowakei, führten bald zu einer Änderung in der im Posten des Nuntius. Pius XI. entschloss sich, den erfahrenen Diplomaten Saverio Retter (1884–1951) zu ernennen, der auch mit den deutschsprachigen Kreisen in Prag gut vertraut war, weil er mit ihnen zur Zeit seiner Nuntiatur in Mailand zusammengearbeitet hatte. S. Ritter lernte die Tschechoslowakei bereits in den Jahren 1927–1931 kennen. Damals spielte er die Schlüsselrolle eines Vermittlers bei den komplizierten Verhandlungen zwischen der Tschechoslowakei und dem Vatikan um den Modus vivendi. Später sammelte er weitere Erfahrungen in der Nuntiatur in Bern, die er anstelle eines kranken Nuntius praktisch leitete.

Ritters ernstester Gegenkandidat, der vom politischen Katholizismus und von tschechoslowakischen Diplomaten unterstützt wurde, war seit Ende April 1935 der Auditor und Chargé d'affaires Giovanni Panico, der Ende des Jahres Prag

verließ und zum apostolischen Delegaten in Australien und in Neuseeland wurde. Das Schicksal von Antonio Arata bestimmten bis 1940 mehrere Ämter in den baltischen Staaten. Der Heilige Stuhl besetzte die strategisch wichtige Nuntiatur an der Grenze zwischen der nationalsozialistischen und der bolschewistischen Ideologie mit einer Persönlichkeit, der es mit Hilfe des katholischen Intellektuellen J. J. Rückl gelang, die tschechischen und die slowakischen Katholiken vor der Präsidentenwahl zu vereinigen und dadurch zur einer glatten Wahl von E. Beneš beizutragen. Die Tschechoslowakei erlangte als das letzte Land der ehemaligen Monarchie den Kardinalshut für den Prager Erzbischof K. Kašpar. Mit der Hutsverleihung wurde das Sommertreffen tschechoslowakischer Katholiken symbolisch beendet.

Die Verfasserin beschäftigt sich langfristig mit der Frage der bilateralen diplomatischen Beziehungen (1920–1950) zwischen Prag und Vatikan und mit der Stellung der Kirche in der Tschechoslowakei der Zwischenkriegszeit. Bei ihrer Arbeit an der Studie stützte sie sich auf Archivbestände im Nationalarchiv in Prag, im Archiv des Außenministeriums der Tschechischen Republik, im Archiv des Nationalmuseums, im Archiv der Kanzlei des Staatspräsidenten und im Archiv des Auswärtigen Amtes in Berlin.

PERSONÁLNÍ „OČISTA“ V OBLASTI VEŘEJNÉ SPRÁVY NA PŘÍKLADU ČINNOSTI PRAŽSKÉ OČISTNÉ KOMISE V LETECH 1946–1947

EVA ŠÍMOVÁ

Požadavky poválečné „očisty“

Dojde-li ve společnosti k nějakému radikálnímu zlomu, historické změně, revoluci, automaticky vyvstává problém, jak se postavit k době předešlé. V moderních dějinách byla k řešení tohoto problému používána složitá právní, morální a rovněž personální „očista“ společnosti. Po druhé světové válce se pojem „očista“ v různých podobách objevoval ve všech evropských zemích, které se staly oběťmi nacistické agrese a okupace.

Potrestání lidí, kteří se během války jakýmkoli způsobem provinili proti českému a slovenskému národu a podíleli se na okupaci a útlaku s ní spojeném, bylo důležitou součástí vnitropolitického vývoje Československé republiky v poválečném období. Vedoucí českoslovenští politici v emigraci, stejně jako představitelé domácího odboje se touto záležitostí zabývali již dlouhou dobu před skončením války. Ve všech koncepcích týkajících se poválečného uspořádání se proto nacházela na předním místě.

Hlasitě proklamovaná veřejno-právní „očista“ probíhala od samých květnových dní roku 1945 ve všech sférách veřejného života. Výrazně se dotkla např. oblasti kultury a členů policejních složek. „Očistu“ v různých organizacích prováděly závodní rady, které působily na základě dekretu prezidenta republiky.¹ Závodní rady byly vybaveny širokou kontrolní pravomocí a představovaly novou a důležitou součást poválečné československé společnosti.²

---

¹ Dekret prezidenta republiky č. 104/1945 Sb. ze dne 24. října, o závodních a podnikových radách.

² K závodním radám viz Státník, Dalibor: Závodní rady – iluze a skutečnost. In: Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí druhé světové války. Praha 2005.

V květnu 1945 vyšly v periodikách pokyny Ústřední rady odborů. Závodním radám bylo povoleno zřizovat v úřadech a podnicích vyšetřující komise k provedení „očisty“, jež měly za úkol zjistit a zpracovat průkazní materiál o osobách, které se v době okupace provinily ve věci národa. Tyto materiály měly závodní rady předávat trestním orgánům.³

Takřka všeobecná shoda politických sil v záležitosti uskutečnění důkladné „očisty“ společnosti a podpora veřejnosti umožňovaly v atmosféře nacionálního rozjitrění přistoupit k různým zásahům a k tzv. retribučním. Na podkladě retribučních dekretů a dalších s nimi spojených nařízení stanuli v Československé republice před mimořádnými lidovými soudy nacističtí zločinci a zrádci a byla trestána menší provinění, jež se přičila tzv. národní cti.⁴ Zvláštní formou „očisty“ prošel také aparát veřejné správy.

Požadavek personální „očisty“ veřejných zaměstnanců Československé republiky byl obsažen také v programu poválečné československé vlády. I když pouhé zaměstnání v protektorátní správě nebylo samo o sobě považované za trestné, měla být individuálně zkoumána činnost každého veřejného zaměstnance. Vláda deklarovala, že učiní všechna opatření, aby byl nový státní aparát „očištěn“ od všech, kteří v kritických událostech roku 1938 a v době německé okupace projeví vůči národu nespolehlivost a zbabělost.⁵

„Očista“ v oblasti veřejné správy po roce 1945 zaujímá v rámci vývoje postavení veřejných československých zaměstnanců specifické postavení. V tomto období dostala paradoxního významu jedna z úřednických zásad – povinnost jisté reprezentativnosti. Veřejní zaměstnanci měli mít pro své výlučné postavení ve státě, zastupování státu navenek a bezprostřední styk s občany větší zodpovědnost a povinnost nechovat se zbaběle a být příkladem ostatním občanům. Ve své službě měli podle poválečného úzu vykonávat pouze to nejnnutnější, co po nich okupační správa vyžadovala, a v žádném případě neprojevoval horlivost či dokonce výrazněji spolupracovat s Němci.

Na jedné straně byl od veřejných zaměstnanců vyžadován minimálně pasivní odpor vůči okupantům, na straně druhé Protektorát Čechy a Morava fungoval na normativních podkladech a veřejní zaměstnanci museli dodržovat příkazy a nařízení vydané jeho představiteli. Obyvatelstvo okupované země bylo formálně povinno poslouchat nařízení okupanta. Věrností k okupantovi však povinno nebylo. V období protektorátním byly všechny osoby ustanovené

---

³ Národní archiv (dále NA), fond Ministerstvo vnitra – nová registratura (dále MV-NR), sign. B3400, kart. 2596. Pokyny pro očistu ve veřejných úřadech a podnicích (otištěno např. v Rudém právu dne 23. května 1945).

⁴ Více k tématům retribuce a „národní očisty“ viz např. Frommer, Benjamin: Národní očista. Retribuce v poválečném Československu. Praha 2010.

⁵ Košický vládní program. Program nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků. Praha 1984, s. 24.

ve veřejné službě povinny složit slib věrnosti Adolfu Hitlerovi.⁶ Po válce zase stát a společnost zpětně požadovaly loajalitu k československému exilovému zřízení a k české věci vůbec.

Kritická sebereflexe okupační doby klade nepříjemné otázky, které se dotýkají formy koexistence českých občanů v rámci protektorátního zřízení. Okupací byl do evropské politiky vnášen jev, který se konstituoval v aktivismus, po válce označovaný jako kolaborace. Za jednu z forem kolaborace bylo považováno také působení činitelů české protektorátní reprezentace a správy a různých ústředních protektorátních institucí. Většinou jednali tak, aby zmírňovali tlak, příkazy, rozhodnutí a opatření okupační moci, i když jí zároveň v mnohém museli vyhovovat. Opírali se o protektorátní autonomii, kterou se snažili udržet, ale která byla omezována a problematizována. Nacistům se podřizovali většinou neradi, pod tlakem okolností. Na druhou stranu se do německých služeb dali jedinci, kteří mohli z pozice svého úřadu nebo postavení leccos rozhodnout, ovlivnit a stávali se tak poslušnou součástí nacistického soukolí a vytvářeli Němcům celkem spolehlivé zázemí.⁷

Veřejní zaměstnanci byli vždy pod drobnohledem a jejich chování bylo sledováno. Politické převraty pokaždé znejistily a proměnily byrokracii a měnily také jejího ducha. „Očista“ veřejných zaměstnanců a jiných činitelů veřejného života po druhé světové válce nebyla v průběhu 20. století v českých zemích ojedinělou akcí. Časté změny režimu a s tím spojené prověrky, čistky a následné propouštění a jiné postihy zasáhly v rámci politických perzekucí či vyrovnávání se s vlastní minulostí více generací veřejných zaměstnanců. V menší míře se veřejní zaměstnanci s postihy potkali už při vzniku Československé republiky v roce 1918. Ve větším měřítku je perzekuční opatření dostihla především v období pomnichovském, protektorátním a také v rámci politických transformací let 1948, 1968 i 1989. Akce nebyly vždy spojené jen s ideou „očisty“ veřejného života od „kolaborantů“ s předchozím režimem. Po roce 1945 byly využívány také k pokusu o eliminaci těch, kteří vyjadřovali nesouhlas s komunistickou politikou.

Dekret o očistných komisích

K provedení „národní očisty“ v oblasti veřejné správy byl dne 4. října 1945 vydán dekret prezidenta republiky č. 105 Sb., o očistných komisích pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců (dále dekret).⁸ Daný dekret

⁶ Dekret státního prezidenta č. 83/1940 Sb., ze dne 8. března 1940, o slibu členů vlády, veřejných zaměstnanců a jiných orgánů veřejné správy.

⁷ Maršálek, Pavel: *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939–1945*. Praha 2002, s. 193–202.

⁸ Znění dekretu o očistných komisích a jeho novelizací s komentáři viz *Nové zákony a nařízení Československé republiky*. Praha 1945, roč. VII/1, s. 462–481; 1946, roč. VIII/1, s. 768–769; 1947, roč. VIII/2, s. 1535–1546.

vycházel z předpokladu, že veřejní zaměstnanci mají větší zodpovědnost vůči státu a národu a že velmi záleží na tom, jaké postoje zastávali při výkonu své funkce v době nesvobody.⁹ Dekret byl podobně jako jiné normy vydané v období konce druhé světové války a v době bezprostředně následující ovlivněn okolnostmi svého vzniku. Tvorba dekretů na osvobozeném území i počátek jejich realizace byly uskutečňovány v prostředí všeobecné euforie z ukončení války a nacistické okupace už za aktivní účasti odborníků a politických představitelů domácího odboje, v kontaktu se spontánními projevy vůle nejrozličnějších vrstev společnosti, jakož i diferencovanými zájmy a stanovisky poválečných politických stran. „Očista“ veřejného života hrála velkou roli při realizování záměrů komunistické strany, která od počátku spojovala požadavek „očisty“ s tezí, že nelze projevovat žádnou shovívavost vůči lidem, kteří nedávají plnou záruku toho, že budou zastávat svůj úřad v duchu lidové demokracie. Osnova dekretu č. 105/1945 Sb., byla vypracována ministerstvem vnitra. Tedy rezortem, který připadl komunistické straně. Původní neschválená verze dekretu vyznívala pro obviněné zaměstnance přísněji. Návrh byl upraven především po připomínkách ministerstva spravedlnosti.¹⁰

Dekret o očistných komisích ovšem nebyl pouze produktem revoluční poválečné doby a konstitujičím se lidově-demokratického režimu. Jeho znění stavělo na ustanoveních základního předpisu v oblasti služebního práva veřejných zaměstnanců, kterým byl zákon běžně označovaný jako služební pragmatika.¹¹ Tento zákon vydaný již na začátku minulého století zůstával s úpravami (především tzv. platovým zákonem¹²) v platnosti i po roce 1945. Ustanovení dekretu o očistných komisích vážící se k řízení před očistnými komisemi byla v podstatě obdobou ustanovení služební pragmatiky o řízení disciplinárním, na základě kterých mohly být úředníkům za porušení služebních povinností či vyžadované úrovně chování udělovány různé disciplinární postihy. Nejtěžším disciplinárním trestem bylo propuštění, které s sebou neslo ztrátu všech nároků pro úředníka a jeho rodinné příslušníky.

Na základě dekretu o očistných komisích byly na osvobozeném československém území ustavovány zcela nové mimořádné orgány, které měly působit pouze omezenou dobu a které projednávaly jednotlivé „očistné“ případy. Dekret se vztahoval na všechny veřejné zaměstnance bez rozdílu povahy jejich služebního poměru a bez zřetele na to, zda byli v činné službě nebo ve výslužbě, a na učitele.

---

⁹ Doba nesvobody byla časově vymezena od 30. září 1938 do 4. května 1945.

¹⁰ NA, fond Úřad předsednictva vlády – běžná spisovna 1945–1959 (dále ÚPV-BS), sign. 422/7, kart. 320. Osnova vládního nařízení o očistných komisích pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců, č. j. 5513/421/45.

¹¹ Zákon č. 15/1914 ř. z. ze dne 25. ledna 1914, o služebním poměru státních úředníků a státních sluhů.

¹² Zákon č. 103/1926 Sb. ze dne 24. června 1926, o úpravě platových a některých služebních poměrů státních zaměstnanců.

Dále dekret platil pro příjemce vdovských a sirotčích penzí a částečně se vztahoval také na soudcovské úředníky.

Za stíhatelnou činnost byl označen tzv. služební přečin, kterého se veřejný zaměstnanec dopustil, když v době nesvobody porušil věrnost vůči českému nebo slovenskému národu, případně se prohřešil proti tzv. národní cti.

Při výčtu jednotlivých stíhatelných činností bylo přihlíženo především k praxi dodržované u definování pojmu „státní nespolehlivost“, která se projevila v různých úpravách týkajících se jiných otázek. Činnosti, pro které mohl být veřejný zaměstnanec očištěnou komisí stíhán, se v podstatných rysech kryly se skutkovými podstatami tzv. malého retribučního dekretu¹³ s tím, že přibýlo skládání zkoušek na německých (maďarských) školách, posílání dětí do těchto škol a veškerá spolupráce s okupanty směřující k posílení okupačního režimu.

Dále bylo za stíhatelnou činnost považováno přihlášení se k německé nebo maďarské národnosti (v případě, že přihláška nebyla přijata) nebo politická spolupráce s Němci či Maďary. Takovou spoluprací bylo myšleno zejména členství v organizacích, jejichž účelem bylo šířit nacistickou ideologii a udržovat mocenské postavení Němců a Maďarů (např. Vlajka, Rodobrana, Úderné oddíly Hlinkovy gardy) a dále příčinnivé vykonávání funkce v organizacích jakými byla např. Česká liga proti bolševismu, Kuratorium pro výchovu české mládeže, Hlinkova slovenská ľudová strana apod. Při posuzování členství nebo převzetí funkce v takových organizacích bylo podle důvodové zprávy k dekretu třeba klást důraz na dobrovolnost tohoto členství. Nespadały zde proto případy, kdy byl zaměstnanec nucen převzít určitou funkci v organizaci se zřetelem ke svému postavení (např. okresní hejtman předsednictví v okresním svazu pro spolupráci s Němci nebo vstoupení veřejného zaměstnance do organizace přímo na výzvu úřadu).¹⁴

Rovněž bylo podle dekretu postihováno propagování nacismu, fašismu nebo antisemitismu, schvalování projevů nacistů, odborná spolupráce s Němci nebo Maďary přesahující meze průměrného nařízeného výkonu (iniciativní a mimořádné návrhy, příkazy na zvýšení pracovní výkonnosti apod.), ucházení se o povýšení a jiné výhody u německých nebo maďarských úřadů, zneužívání postavení na vedoucím místě, společenský mimoslužební styk s Němci či Maďary (na honech, společenských večírcích apod.) a také poskytování úplat, naturalíí nebo jiných výhod okupantům k dosažení osobního prospěchu v úřadě.

Tresty za výše zmíněné delikty byly svou povahou tresty kárnými (disciplinárními) a rozdělovaly se na dvě skupiny podle toho, zda byly provinilé osoby v činné službě anebo ve výslužbě. V prvním případě mohli být zaměstnanci

¹³ Směrnice ministra vnitra ze dne 26. listopadu 1945, č. B-2220-23/11-45-I/2, ku provedení dekretu prezidenta republiky č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti (č. 607/1945 Úř. I. I.).

¹⁴ Nové zákony a nařízení Československé republiky. Praha 1945, roč. VII/1, s. 466–467.

potrestání vyloučením z postupu do vyšších stupňů služného¹⁵ nebo snížením služného, to vše nejdéle na dobu tří roků. Zmenšení platu mohlo být učiněno nejvýše o 50 %. Dalším postihem bylo přeložení na jiné služební místo či dočasné nebo trvalé přeložení do výslužby. Tresty mohly být i kombinovány. Nejtěžším potrestáním bylo propuštění z pracovního poměru, s čímž se vázala také ztráta všech odpočivných a zaopatřovacích nároků¹⁶ pro zaměstnance i pro jeho rodinné příslušníky. V druhém případě byly dotčené osoby trestány snížením nebo odnětím odpočivných platů nejvýše o 50 %, popřípadě byly potrestány ztrátou veškerých práv, které plynuly ze služebního poměru, jak pro sebe, tak pro své rodinné příslušníky. Postihem stejným pro obě skupiny bylo udělení důtky.

K provádění „očistného“ řízení zřizoval dekret očistné komise pro veřejné zaměstnance při okresních národních výborech v sídlech krajských soudů.¹⁷ V Praze a v Brně byly zřízeny při zemských národních výborech a v Moravské Ostravě při expozituře moravskoslezského zemského národního výboru. Očistné komise stíhaly veřejné zaměstnance, kteří měli dne 5. května 1945 v obvodu příslušného krajského soudu své úřední působitě, případně své trvalé bydliště. Komise byly příslušné i v případě, že se obviněný zaměstnanec dopustil provinění už v jiném dřívějším služebním poměru nebo ještě před vstupem do služebního poměru. Podle dekretu byla rovněž ustavena vrchní očistná komise při ministerstvu vnitra v Praze (dále VOK) jako odvolací stolice pro očistné komise v obvodu země České a Moravskoslezské.¹⁸

Očistné komise pracovaly v senátech, které byly tříčlenné. Skládaly se z předsedy očistné komise nebo jeho náměstka a dvou přisedících. Předsedové byli výlučně soudci a alespoň jeden přisedící musel mít právnické vzdělání. Jeden člen senátu měl být ze stejného oboru veřejné správy, ke kterému náležel obviněný. U každé očistné komise působil k obhájení veřejných zájmů kárný zástupce s potřebným počtem náměstků. Členství v očistných komisích bylo funkcí čestnou a členové těchto komisí vykonávali svůj úřad nezávisle.

---

¹⁵ Tzv. služné bylo část úřednického platu, který se dále skládal z činovního (jeho výše byla stanovena podle místa bydliště) a výchovného (příplatek na nezaopatřené děti). Zákon č. 103/1926 Sb., ze dne 24. června 1926, o úpravě platových a některých služebních poměrů státních zaměstnanců, § 10-13.

¹⁶ Odpočivné a zaopatřovací platy spadaly do oblasti penzijního práva. Odpočivný plat náležel úředníku ve výslužbě, zaopatřovací platy pak pozůstalým po zemřelém veřejném zaměstnanci. Zákon č. 103/1926 Sb., ze dne 24. června 1926, o úpravě platových a některých služebních poměrů státních zaměstnanců, § 153-165.

¹⁷ Sídla celkem 32 krajských soudů byla v těchto místech: Čechy (celkem 16): Praha, Česká Lípa, České Budějovice, Hradec Králové, Cheb, Chrudim, Jičín, Klatovy, Kutná Hora, Liberec, Litoměřice, Mladá Boleslav, Most, Písek, Plzeň, Tábor; země Moravskoslezská (celkem 8): Brno, Jihlava, Moravská Ostrava, Nový Jičín, Olomouc, Opava, Uherské Hradiště, Znojmo; Slovensko (celkem 8): Bratislava, Košice, Prešov, Trenčín, Banská Bystrica, Levoča, Nitra, Komárno.

¹⁸ Pro obvod Slovenska byla vrchní očistná komise zřízena při pověřenictvu Slovenské národní rady.

Dekret prezidenta republiky č. 105/1945 Sb. nabyl účinnosti dnem 30. října 1945. Očistné komise však byly ustavovány později a prakticky začaly působit až od měsíce ledna následujícího roku. První komisí, která započala se svou činností, byla očistná komise zřízená při Zemském národním výboru v Praze (dále OK).

Zřízení očistné komise v Praze

Jednotlivé státní ústřední úřady zasílaly Zemskému národnímu výboru v Praze návrhy na jmenování členů komise z řad svých zaměstnanců. Předseda ZNV Ladislav Kopřiva poté předložil návrh na jmenování členů OK Praha ministerstvu vnitra. Očistnou komisi pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců v Praze jmenoval ministr vnitra dne 5. ledna 1946. Svou činnost zahájila o šest dnů později. Předsedou očistné komise byl jmenován Josef Kamarád, krajský soudce u krajského civilního soudu v Praze. Jeho náměstky bylo během činnosti komise jmenováno dohromady 29 osob, z toho 27 soudců z povolání a dva bývalí soudci. Dále bylo ustanoveno celkem 514 přísedících ze všech odvětví veřejné správy (ze státních a zemských orgánů, městské samosprávy, veřejných samosprávných korporací atd.). Kárným zástupcem se stal vrchní komisař politické správy Antonín Doucha, který řídil činnost 28 náměstků.

Očistná komise sídlila v Hradební ulici v Praze a soudila v celkem devíti jednacích síních. Personál, který obstarával organizační záležitosti, písařské a manipulační práce, jí byl přidělen zemským národním výborem.¹⁹

Pražské očistné komisi příslušelo prošetřovat a případně stíhat veřejné zaměstnance, kteří měli své služební působíště v obvodu krajského soudu v Praze. Mimo jiné tak před OK v Praze stanuli zaměstnanci ústřednictva vlády, protože se jednalo o úřad nově organizovaný, který nepřijímal veřejné zaměstnance, jejichž národní spolehlivost by byla nezaručená.²⁰

V době ustavování očistné komise při ZNV v Praze se její předseda zamýšlel nad obecnými otázkami a záměry očistného řízení. První příčinou zřízení očistných komisí byla podle něho potřeba propuštění či jiného potrestání těch veřejných zaměstnanců, kteří z důvodu kariérismu neprojevíli dostatek národního uvědomění nebo se přímo provinili vůči českým občanům v době nesvobody. Jako další záměr uvedl odstranění nejistoty zaměstnanců, kteří spolupracovali s kolegy, proti nimž existovaly námitky z hlediska národní cti. V neposlední

¹⁹ NA, fond Zemský úřad – Zemský národní výbor v Praze (dále ZÚ-ZNV), sign. 1-6-32, kart. 67. Zpráva o činnosti Očistné komise pro veřejné zaměstnance při zemském národním výboru v Praze ze dne 31. 7. 1947, č. j. OK-Pres 209/1947.

²⁰ NA, ÚPV-BS, sign. 422/7, kart. 320. Informace pro předsedu vlády, č. j. 7378/V/2285/46.

řadě považoval předseda OK Praha za důležité, aby občané opět získali důvěru k zaměstnancům veřejné správy, kteří se ve své většině neprohřešili vůči myšlence národní soudržnosti, ačkoli byli vlivu nacismu vystaveni nejvíce.²¹

V rámci vnitřního uspořádání očistné komise byly podle jednotlivých resortů veřejné správy ustaveny stálé senáty. V každém senátu zasedal náměstek předsedy OK jako předseda senátu a většinou dva přísedící a jeden kárný zástupce. Předseda OK převzal předsednictví v senátu, který byl příslušný k projednávání kárných oznámení podaných na veřejné zaměstnance z resortu ministerstva vnitra. Očistná komise při Zemském národním výboru v Praze pracovala v celkem 24 senátech označovaných římskými číslicemi.²²

Předsedové jednotlivých senátů nezhájili svou činnost bezprostředně po ustanovení. Někteří ze zdravotních důvodů či pracovního zaneprázdnění rezignovali na své funkce a na jejich místa museli být jmenováni jiní adepti z řad soudců. Tato praxe se děla i přesto, že členství v očistných komisích bylo možné pozbýt pouze v případech změny v rámci služebního zařazení, např. z důvodu přeložení. Jinak nebylo možné členství v očistných komisích odmítnout. Zprostit funkce člena očistné komise mohl pouze ministr vnitra.

Očistná komise v Praze se tedy již od počátku svého působení potýkala s nedostatkem předsedů senátů. Tento stav byl zapříčiněn rovněž skutečností, že soudní agenda všude stoupala a jednotliví soudci byli plně zatíženi jim přidělenými úkoly. Dekret o očistných komisích ukládal služebním úřadům povinnost uvolňovat své zaměstnance pro činnost v očistné komisi, ale často toto nebylo dodržováno. Mnoho soudců mělo navíc povinnosti také u mimořádného lidového soudnictví, v trestních komisích apod.²³

Průběh řízení před očistnou komisí

Soudy, veřejné úřady a orgány měly povinnost oznámit příslušnému služebnímu úřadu²⁴ každou okolnost, která náležela do kompetencí očistné komise

---

²¹ NA, ZÚ-ZNV, sign. 1-6-32, kart. 67.

²² I. Zemský národní výbor v Praze, II. Ministerstvo zemědělství, III. Ministerstvo ochrany práce a sociální péče, IV. Ministerstvo financí, V. Ministerstvo pošt, VI. Ministerstvo vnitřního obchodu, VII. Ministerstvo výživy, VIII. Státní úřad statistický, IX. Ministerstvo školství, X. Ministerstvo dopravy (technika), XI. Ministerstvo dopravy (železnice), XII. Nejvyšší úřad cenový, XIII. Ministerstvo zahraničního obchodu, XIV. Ministerstvo spravedlnosti, XV. Ministerstvo informací, XVI. Ministerstvo národní obrany, XVII. Ministerstvo vnitra, XVIII. Sbor národní bezpečnosti, XIX. Magistrát hlavního města Prahy, XX. Ministerstvo průmyslu, XXI. Nejvyšší účetní a kontrolní úřad, XXII. Ministerstvo zdravotnictví, XXIII. Ministerstvo zahraničí, XXIV. Kancelář prezidenta republiky. NA, ZÚ-ZNV, sign. 1-6-32, kart. 67. Zpráva o činnosti Očistné komise pro veřejné zaměstnance při zemském národním výboru v Praze ze dne 31. 7. 1947, č. j. OK-Pres 209/1947.

²³ NA, MV-NR, sign. P2231, kart. 5573. Zpráva předsedy Vrchní očistné komise v Praze ze dne 26. listopadu 1946, č. j. pres 399/46, 400/46.

²⁴ Služebním úřadem je úřad, u něhož byl daný veřejný zaměstnanec ve služebním poměru.

a která vyšla najevo během řízení u nich zavedeného. Taktéž přednostové úřadů byli povinni učinit oznámení o okolnostech svědčících o služebním přečinu zaměstnance, o nichž se dozvěděli ve službě i mimo službu. Oznamovací povinnost byla tedy uložena přednostům úřadů, nikoli však zaměstnancům. Rovněž disciplinární komise měly stanoveno postoupit příslušné očištné komisi každý případ, během jehož projednávání zjistily, že spadá do oblasti „očisty“ veřejné správy. Každý občan, jemuž byla známa nějaká okolnost, která svědčila o služebním přečinu veřejného zaměstnance podle dekretu o očištných komisích, měl právo to oznámit služebnímu úřadu anebo kárnému zástupci. Oznámení muselo být podepsáno podatelem a mělo obsahovat přesné označení okolností svědčících proti obviněnému zaměstnanci. Anonymní oznámení a oznámení neodůvodněná nebyla podkladem pro jednání podle dekretu. V praxi měla falešná udání zakládat z převážné části skutkovou podstatu zločinů podle trestního zákoníku.

Očištná komise zahajovala řízení na základě kárného oznámení, které podával služební úřad příslušného zaměstnance. Úřad činil předem potřebná šetření, zejména vyslyšel svědky a obviněného. V mnoha případech bylo šetření provedeno již bezprostředně v popřevratovém období vyšetřující komisí závodní rady daného úřadu a výsledky těchto šetření byly služebním úřadem využívány pro potřeby kárného oznámení.²⁵

Podané kárné oznámení muselo být náležitě odůvodněno a musely být k němu připojeny všechny potřebné důkazy a listinné doklady, většinou se tedy jednalo o podrobný a rozsáhlý materiál. Jeho součástí býval rovněž protokol s výslechem obviněného a svědecké výpovědi. Jako svědkové vystupovali zejména kolegové obviněného nebo jeho rodinní příslušníci, případně ošetřující lékař. Přílohou kárného oznámení byly také další listinné doklady, zejména písemnosti dokládající činnost zaměstnance během okupace nebo činnost oddělení úřadu, ve kterém obviněný pracoval či ho vedl, dále např. články obviněného, korespondence, dotazníky, osvědčení a potvrzení o národní spolehlivosti zpracované lidmi, kteří se s obviněným stýkali apod. Oznámení rovněž obsahovala údaje týkající se služebních, osobních a rodinných poměrů obviněného.

Obviněný zaměstnanec měl v řízení před očištnou komisí právo na obhájce a možnost vyjádřit se k výsledkům šetření či navrhnout jeho doplnění. Svědci měli povinnost svědčit a jejich výpověď bylo možno vynutit podle předpisů trestního řádu.

Při očištném řízení byla vyžadována stručnost a rychlost. Bývalo provedeno i proti nepřítomnému obviněnému. Hlasovalo se prostou většinou hlasů, přičemž mladší členové hlasovali před staršími a předseda hlasoval poslední.

²⁵ Nové zákony a nařízení Československé republiky. Praha 1945, roč. VII/1, s. 475.

K uložení trestu propuštění ze služby a trestu ztráty všech práv plynoucích ze služebního poměru bylo třeba jednomyslného usnesení.

Ke kárnému oznámení a spisům o předběžném šetření připojil svůj návrh kárný zástupce. Takto doplněné kárné oznámení i s doklady prozkoumal senát očistné komise, který se bez ústního jednání usnesl na dalším postupu. Tímto postupem byl jeden z následujících úkonů: doplnění šetření, zastavení řízení, přerušování řízení a postoupení spisů veřejnému žalobci u mimořádného lidového soudu nebo státnímu zastupitelství, postoupení věci příslušné očistné komisi anebo odkázání věci k ústnímu jednání.

Jednání bylo řízeno předsedou senátu. Předseda či jím pověřený člen OK podal podrobnou zprávu o případu. Poté následoval výslech obviněného a svědků a přečetly se důkazy. Členové senátu a obviněný (obhájce) i kárný zástupce měli právo klást otázky vyslychaným osobám. Po skončeném průvodním řízení přednesl kárný zástupce své vývody a návrhy a poté také obviněný i jeho případný obhájce, kterým příslušelo závěrečné slovo.

Ústní jednání bylo vždy neveřejné. Porady a hlasování se konaly v tajném zasedání. Rozhodnutí očistné komise bylo obsaženo v písemném vyhotovení nálezu. Jak obviněný, tak kárný zástupce mohli u očistné komise, která nález vydala, podat odvolání, jež mělo odkladný účinek. Očistná komise jej následně předložila vrchní očistné komisi, která o něm rozhodovala s konečnou platností. Vrchní očistná komise mohla odvolání zamítnout, nález zrušit a nařídít očistné komisi nové provedení řízení nebo mohla obviněného osvobodit anebo trest změnit. Právoplatné nálezy očistných komisí prováděly příslušné osobní úřady, které rovněž zařizovaly jejich zápis do osobního (služebního) výkazu.

V případě, že se po pravomoci nálezu vyskytly nové okolnosti nebo důkazy, bylo možno navrhnout obnovu řízení. Očistná komise mohla zaměstnance, proti němuž bylo zahájeno řízení, kdykoli suspendovat, pokud to bylo přiměřené vzhledem k tíži služebního přečinu.

Součástí spisu vedeného v rámci jednoho očistného řízení byl vedle kárného oznámení s přílohami dále protokol o neveřejném zasedání senátu komise, předvolání obviněného k ústnímu jednání, protokoly o výslechu obviněného a svědků během ústního jednání před senátem očistné komise, protokol o ústním jednání, protokol o poradě a hlasování, případně usnesení o suspenzi či záznam o překážce volebního práva z roku 1948²⁶ a konečně také nález očistné komise – zprošťující či odsuzující.²⁷

---

²⁶ Zaměstnanec, který byl podle dekrety prezidenta republiky č. 105/1945 Sb. potrestán jakýmkoli trestem, byl pro parlamentní volby v roce 1948 zbaven volebního práva.

²⁷ Archiv bezpečnostních složek Praha, fond Očistné komise 1945–1848, nezprac. Očistná komise při Zemském národním výboru v Praze.

Činnost předsedy očistné komise, náměstků a kárného zástupce

Předseda OK Praha dohlížel na organizační i administrativní chod očistné komise a předsedal jednomu ze senátů. Dále vyřizoval četné intervence, poskytoval informace v nejrůznějších směrech zástupcům různých úřadů, zaměstnaneckých rad a odborových organizací. Činnost předsedů jednotlivých senátů prakticky spočívala ve vyřízení celého očistného případu. Předseda senátu spis nastudoval, připravil návrh pro jednání, vedl toto jednání, provedl jeho usnesení, řídil ústní jednání, vyhotovil nálezy, zařizoval vyřízení došlých písemností. Kárný zástupce pražské očistné komise vykonával vedle svých dohlížecích a organizačních úkolů také funkci jako kárný zástupce jednoho ze senátů. Dále u očistné komise působili náměstkové kárného zástupce, kterými byli většinou konceptní úředníci ústředních úřadů s právnickým vzděláním. Jejich činnost spočívala v nastudování spisů, aby mohli při ústním jednání hájit veřejné zájmy podle dekretu, připojovali návrhy ke kárnému oznámení, intervenovali při ústním jednání, případně vypracovávali odvolání proti nálezu očistné komise nebo žádosti za obnovu řízení. Vedle práce v očistné komisi vykonával předseda i další členové OK také svou běžnou profesi.²⁸

Formální postup řízení před očistnou komisí byl následující: spisy, které došly od různých úřadů k očistné komisi, byly zapsány do rejstříku a poté byly předsedou OK přiděleny jednotlivým předsedům senátů podle dohodnutého klíče. Předseda senátu určil osoby a instituce, kterým bylo třeba oznámit zahájení řízení, a předal spis kárnému zástupci k vypracování návrhu. Následně nařídil neveřejné jednání a podle jeho výsledku i ústní líčení. U očistných komisí se pro evidenci a manipulaci se spisy užívaly rejstříky a tiskopisy podle vzorů používaných u soudů.²⁹

Očistná komise v Praze představovala rozsáhlý aparát, v němž se sešli zaměstnanci všech odvětví a kategorií veřejné správy. Předseda očistné komise v Praze popisoval, že ovzduší, ve kterém OK pracovala, bylo mnohdy velmi napjaté, protože valná část obviněných a někdy dokonce i svědků přicházela k jednání značně znervózněna, mnohdy až hystericky.³⁰

Projednávání jednotlivých očistných případů vyžadovalo od členů očistných komisí nadhled, zkušenosti s trestním řízením a znalost práva i poměrů veřejné správy. Při posuzování konkrétního jednání veřejného zaměstnance v období okupace bylo třeba přihlížet k mnoha faktorům. Nejen předsedové,

²⁸ NA, MV-NR, sign. P2231, kart. 5571. Odměny členům očistných komisí, č. j. Ok-Pres 115/1946, Ok-Pres 116/1946, KZ-3/1946, KZ-4/1946.

²⁹ NA, ZÚ-ZNV, sign. OK, kart. 367. Záznam o schůzce členů očistné komise při zemském národním výboru v Praze konané dne 14. 1. 1946.

³⁰ NA, ZÚ-ZNV, sign. 1-6-32, kart. 67. Zpráva o činnosti Očistné komise pro veřejné zaměstnance při zemském národním výboru v Praze ze dne 31. 7. 1947, č. j. OK-Pres 209/1947.

ale také členové senátů očistných komisí byli lidé s právnickým vzděláním, ve většině případů soudci. Členové očistných komisí nebyli vybíráni podle stranické příslušnosti, ale především podle toho, zda měli právnícké vzdělání či podle oboru veřejné správy, ve kterém působili. Předsedy i přísedícími senátů očistných komisí byli veřejní zaměstnanci, tedy osoby znalé poměrů, v nichž se obviněný nacházel. Tito lidé nebyli vzdáleni od denního života protektorátní správy, naopak byli jeho součástí, za války pracovali v protektorátních úřadech a mohli tedy udělovat tresty či zprošťovat obvinění obeznámeni s celkovou situací.

Novelizace dekretu o očistných komisích

Uváděním jednotlivých ustanovení dekretu do praxe se objevily různé problémy a nejasnosti v řízení, na které bylo třeba reagovat. Pokyny a doporučení k provádění očistného řízení poskytovalo ministerstvo vnitra prostřednictvím oběžníků, které rozesílalo svým podřízeným úřadům a také ostatním ústředním orgánům. Některé záležitosti ale nebylo možné vyřešit dodatečně instrukcemi, nadto vyvstala potřeba prodloužení lhůty pro působnost očistných komisí a dekret musel být dvakrát doplněn pozměňovacími zákony.³¹ Především bylo požadováno, aby zapisovatelé u očistných komisí nemuseli být pouze úředníci právní služby, což bylo zdůvodňováno zejména velkým nedostatkem právníků i tím, že zapisovatelé museli ovládat psaní na stroji.

Během diskusí k novele dekretu o OK se vyskytla otázka poměru dekretu č. 105/1945 Sb., o očistných komisích k dekretu č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti.³² Tzv. malý retribuční dekret stanovoval tresty do jednoho roku vězení nebo pokutu do výše jednoho milionu korun, případně veřejné pokárání pro každého, kdo „nepřístojným chováním, urážejícím národní citění českého nebo slovenského lidu, vzbudil veřejné pohoršení“. V podstatě se jednalo o provinění politické povahy – méně závažné akty kolaborace s okupační mocí, jejími zástupci a podporovateli. O výši trestu rozhodovaly komise okresních národních výborů.

V květnu roku 1946 bylo okresním národním výborům uloženo, aby všechny případy projednávané podle dekretu č. 138/1945 Sb. týkající se veřejných zaměstnanců oznámily po zahájení řízení příslušným služebním úřadům

---

³¹ Zákon č. 130/1946 Sb. ze dne 16. května 1946, o doplnění a změně dekretu prezidenta republiky ze dne 4. října 1945, č. 105 Sb., o očistných komisích pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců; zákon č. 247/1946 Sb. ze dne 19. prosince 1946, jímž se mění a doplňují předpisy o očistných komisích pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců.

³² NA, ÚPV-BS, sign. 422/7, kart. 320. Osnova zákona o doplnění a změně dekretu prezidenta republiky č. 105/1945 Sb., č. j. 9847/V/2996/46.

k podání kárných oznámení a samy vyčkalý výsledku očistného řízení. Okresní národní výbor měl ve svém rozhodování k výsledkům očistného řízení přihlídnout.

V případě, že služební úřad konal šetření podle dekretu o očistných komisích proti zaměstnanci z vlastního podnětu, měl v každém případě uvážit, zda u něho byly dány též předpoklady pro stíhání podle tzv. malého retribučního dekretu. V takovém případě služební úřad zaslal opis kárného oznámení zároveň příslušnému okresnímu národnímu výboru pro potřeby zahájení řízení podle dekretu č. 138/1945 Sb.³³

Druhá úprava dekretu provedená zákonem ze dne 19. prosince 1946 souvisela s novelami dekretu prezidenta republiky o mimořádném lidovém soudnictví a dekretu o trestání některých provinění proti národní cti. Ve shodě s nimi byla stanovena konečná lhůta pro činnost očistných komisí 4. květnem 1947. Po tomto dni přešlo projednávání neskončených případů na řádné disciplinární komise, které pokračovaly v řízení podle předpisů pro ně platných s tou změnou, že o vymezení osobního rozsahu, stíhatelné činnosti, trestech a suspenzi platila příslušná ustanovení dekretu o očistných komisích. Dalším důvodem novelizace předpisů o očistném řízení bylo zjednodušení organizačních a procesních ustanovení, především snížení počtu členů v senátech VOK z pěti na tří, stejně jako tomu bylo v senátech očistných komisí.

Výsledky činnosti očistné komise v Praze

Očistná komise v Praze v rámci vyřizování své likvidace předala všechny rejstříky a spisy vrchní očistné komisí, případně ministerstvu vnitra. Závěrečnou zprávu o činnosti očistné komise pro veřejné zaměstnance při Zemském národním výboru v Praze přednesl předseda této komise Josef Kamarád dne 30. září 1947 na schůzi předsednictva ZNV.³⁴

Vrchní očistná komise v Praze ve své činnosti pokračovala i po 4. květnu 1946, až do projednání všech opravných prostředků proti nálezům očistných komisí první stolice a poslední případy projednávala ještě na podzim roku 1948. Činnost vrchní očistné komise se prodlužovala také z toho důvodu, že jí příslušelo projednávat záležitosti ve věci očistného řízení zrušené správním soudem.³⁵

³³ Dodatek ke směrnicí ministerstva vnitra ze dne 26. listopadu 1945 ku provedení dekretu prezidenta republiky č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti. Ú. l. ČSR ze dne 15. května 1946.

³⁴ NA, ZÚ-ZNV, sign. 1-6-32, kart. 67. Zpráva o činnosti Očistné komise pro veřejné zaměstnance při zemském národním výboru v Praze ze dne 31. 7. 1947, č. j. OK-Pres 209/1947.

³⁵ NA, MV-NR, sign. P2231, kart. 5572.

Zemský národní výbor v prosinci roku 1945 uvedl předpoklad, že před očistnou komisí v Praze bude projednáno přibližně 8 000 případů.³⁶ Jednalo se o odhad nadsazený, protože toto číslo ve výsledném zhodnocení přibližně odpovídalo počtu všech projednávaných případů v českých zemích. Očistné komisí pro veřejné zaměstnance v Praze bylo za celou dobu její činnosti doručeno celkem 3 365 případů. Pražská komise byla komisí největší, neboť na ní připadlo více případů než na všechny očistné komisí v Čechách dohromady. K očistným komisím v českých zemích bylo doručeno celkem 8 348 kárných oznámení. Z toho připadlo 6 268 případů na Čechy a 2 080 případů na Moravu a Slezsko.

Výsledky činnosti pražské očistné komise a počty jednotlivých udělených trestů podává následující přehled:

Tabulka č. 1: Výsledky činnosti očistné komise pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců při Zemském národním výboru v Praze³⁷

Celkový počet podaných kárných oznámení			3 365			
Způsob vyřízení kárných oznámení	Odmítnutí	519				
	Zastavení řízení	486				
	Postoupení ³⁸	51				
	Jiný způsob	57				
	Nález	2 079	Zprošťující	1 099		
Odsuzující			980	Propuštění		
					Penzionování	136
					Udělení důtky	242
					Ostatní tresty ³⁹	512
Celkem vyřízeno		3 192				
Nevyřízeno zůstalo	173	Přerušeni řízení pro zavedení trestního řízení			104	
		Postoupení disciplinární komisi			69	

³⁶ NA, ÚPV-BS, sign. 132/3, kart. 52, č. j. 14929-I-1992/45.

³⁷ NA, ZÚ-ZNV, sig. 1-6-32, kart. 67. Zpráva o činnosti Očistné komise pro veřejné zaměstnance při zemském národním výboru v Praze ze dne 31. 7. 1947, č. j. OK-Pres 209/1947.

³⁸ Postoupení jiné očistné komisí pro nepříslušnost.

³⁹ Vyloučení z postupu do vyšších stupňů služného, zmenšení služného, přeložení na jiné služební místo, snížení či odnětí odpočívých platů nebo čekatelného.

Očistná komise v Praze vyřídila 95 % z celkového počtu došlých kárných oznámení. Disciplinárním komisím byla předána dvě procenta neprojednaných případů. Očistná komise vydala nález v 62 % případů a v přibližně jedné sedmině všech podaných kárných oznámení bylo řízení zastaveno. Převažujícím důvodem pro zastavení řízení bylo usnesení senátu o tom, že ve věci nevyšlo najevo nic závadného. Dalšími důvody pro zastavení řízení bylo vystoupení zaměstnance ze služebního poměru nebo jeho úmrtí. Přerušené případy (3%) byly ve většině případů postupovány veřejnému žalobci u mimořádného lidového soudu.

Procentuální poměr zprošťujících a odsuzujících nálezů je 53 % ku 47 %. Kárná oznámení s vyznačenými potřebnými důkazy byla na veřejné zaměstnance podávána jejich služebními úřady, které také předem prováděly patřičná šetření. Přesto ve více než polovině vydaných nálezů očistnou komisí byli zaměstnanci obvinění zproštěni. Nejčastěji ukládaným trestem byl trest nejnížší – čtvrtině potrestaných úředníků byla udělena důtka. V případě těžších trestů bylo více úředníků potrestáno penzionováním než propuštěním. Trest propuštění ze služebního poměru byl udělen v devíti procentech vydaných nálezů.

Odmítnutá kárná oznámení nebyla pro svá opožděná podání nebo nedostaččná instruování předmětem vlastního očistného řízení. Případy postoupené jiné očistné komisi pro nepříslušnost jsou v celkovém počtu započítány dvakrát. V případě, že do celkového počtu podaných kárných oznámení nejsou započítány postoupené a odmítnuté případy, činí počet věcně projednaných kárných oznámení před očistnou komisí v Praze 2 795. Z těchto skutečně projednaných případů byla propuštěných úředníků pouhá tři procenta.

Porovnání činnosti pražské OK s ostatními očistnými komisemi v českých zemích

Pražská očistná komise dopomohla svou iniciativou ke zřízení ostatních komisí v Čechách. Okresní národní výbory, při nichž byly očistné komise ustavovány, neměly z počátku k dispozici žádné informace či pokyny k provádění dekretu, proto se zřízení očistných komisí časově zdrželo. Z příkazu Zemského národního výboru v Praze byly ve dnech 5. února až 16. března 1946 provedeny u jednotlivých očistných komisí pro veřejné zaměstnance v české zemi informační schůzky. V mnoha případech daly tyto schůzky popud k ustanovení očistné komise, někde teprve při této příležitosti skládali členové slib předepsaný dekretem. Počet zřízených stálých senátů jednotlivých komisí se pohyboval mezi jedním a šesti. Zástupci ZNV sdělili přítomným činitelům očistných komisí postup prací a praxe, která se vyvinula u OK v Praze, a projednali jednotlivé problémy týkající se jak formálního postupu řízení, tak i určitých otázek

rázu materiálně-právního. Podle vzoru a zavedených tiskopisů pražské komise prováděly evidenci a manipulaci se spisy rovněž ostatní očištné komise v Čechách, čímž se vytvořila jednotná formální praxe.

V zemi České (pražskou očištnou komisi nepočítáno) bylo zřízeno patnáct očištných komisí. První z nich byla ustavena komise v Českých Budějovicích. Územní obvod očištných komisí byl totožný s obvodem krajských soudů. Vzhledem k posouzení počtu kárných oznámení bylo možno rozdělit očištné komise do třech kategorií podle územního uspořádání. První skupinu tvořily očištné komise, jejichž sídla a jejichž územní obvod se celý nebo svou převážnou částí nacházel na území protektorátu. Tato okolnost byla důležitá pro určení příslušnosti očištných komisí. Do této kategorie náležely komise v Českých Budějovicích, Hradci Králové, Chrudimi, Jičíně, Klatovech, Kutné Hoře, Mladé Boleslavi, Písku, Plzni a v Táboře. Do druhé kategorie spadaly očištné komise, jejichž sídla byla v pohraničním území a jejichž územní obvod byl pouze z menší části v protektorátě. To se týkalo komisí v Litoměřicích a Mostě. A třetí skupinu tvořily očištné komise, jejichž sídla i celé území byly zcela připojeny k Německu jako součást říšské župy sudetské. Do této kategorie náležela města Česká Lípa, Cheb a Liberec. K těmto třem očištným komisím mohla být kárná oznámení podávána prakticky pouze na příjemce veřejných odpočivných či zaopatřovacích platů, v případě že byli české nebo jiné slovanské národnosti.

Mimo pražskou očištnou komisi vykazovala největší počet doručených kárných oznámení i nejvíce vyřízených případů OK v Brně. Větší množství podaných kárných oznámení vyřizovaly také očištné komise v městech Plzeň, Olomouc, Hradec Králové, Uherské Hradiště, Chrudim a Jičín. Nejmenší počet případů projednávaly očištné komise v Liberci a Chebu. K očištné komisi v České Lípě nebylo podáno žádné kárné oznámení, a tedy nevyvinula žádnou činnost.⁴⁰

Po ukončení své působnosti zaslaly očištné komise vrchní očištné komisi celkový výkaz o své činnosti. Předseda VOK v Praze poté zpracoval celkový statistický přehled o výsledcích činnosti očištných komisí v Čechách i na Moravě za celou dobu jejich působnosti.

---

⁴⁰ NA, ZÚ-ZNV, sign. OK, kart. 367. Zpráva o očištných komisích pro veřejné zaměstnance při okresních národních výborech (správních komisích) v zemi České, nedat.

Tabulka č. 2: Výsledky činnosti očistných komisí pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců v českých zemích⁴¹

Celkový počet podaných kárných oznámení			8 348			
Způsob vyřízení kárných oznámení	Odmítnutí	1 089				
	Zastavení řízení	1 578				
	Postoupení	324				
	Jiný způsob	447				
	Nález	4 462				
			Zprošťující	2 478		
			Odsuzující	1 984	Propuštění	147
					Penzionování	186
					Udělení důtky	636
					Ostatní tresty	1 015
Celkem vyřízeno		7 900				
Nevyřízeno zůstalo		448	Přerušeno řízení pro zavedení trestního řízení			185
			Postoupení disciplinární komisi			263

Souhrnné výsledky činnosti všech očistných komisí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku jsou velmi podobné číslům, která vzešla z výsledků činnosti OK Praha. Očistné komise vyřídily 95 % případů z celkového počtu podaných kárných oznámení. Tři procenta případů byla po skončení působnosti očistných komisí předána k vyřízení komisím disciplinárním. Většina oznámení, která byla na veřejné zaměstnance podána, byla tedy před očistnými komisemi projednána a vyřízena. Přibližně v jedné třetině případů bylo kárné oznámení odmítnuto anebo řízení zastaveno a věc tudíž nebyla vůbec projednávána.

Nález byl očistnou komisí vydán přibližně v polovině všech došlých případů. Přičemž zprošťujících nálezů bylo oproti odsuzujícím více – padesát šest procent. Nejčastěji udělovaným trestem byla důtka, která tvořila celou jednu třetinu odsuzujících nálezů. Tresty propuštění a pensionování představovaly přibližně 17 % všech udělených trestů. Z celkového počtu podaných kárných oznámení ke všem očistným komisím, o kterých bylo věcně pojednáno (bez započítání postoupených a odmítnutých kárných oznámení), tvořila část propuštěných a pensionovaných úředníků necelých pět procent.

⁴¹ NA, MV-NR, sign. P2231, kart. 5572. Přehled o statistických výsledcích činnosti očistných komisí ze dne 9. 7. 1947, č. j. pres 522/47-1.

Dostupné údaje umožňují porovnat výslednou činnost očistné komise při Zemském národním výboru v Praze s ostatními očistnými komisemi v českých zemích.

Tabulka č. 3: Porovnání počtu odsuzujících a zprošťujících nálezů očistné komise v Praze s ostatními očistnými komisemi v českých zemích⁴²

	Všechny očistné komise mimo Prahu	Očistná komise Praha
Doručená kárná oznámení	4 983	3 365
Odsuzující nálezy	1 004	980
Zprošťující nálezy	1 379	1 099

Z celkového počtu kárných oznámení, která byla doručena všem očistným komisím v českých zemích, připadlo pouze na pražskou očistnou komisi celých 40 %. Mimopražské očistné komise vydaly odsuzující nález ve 20 % a zprošťující nález ve 28 % případů z celkového počtu doručených kárných oznámení. Očistná komise v Praze vyřídila doručená kárná oznámení ve 29 % odsuzujících nálezem a v 33% nálezem zprošťujícím. Procentuálně vyjádřeno bylo odsuzujících nálezů v Praze oproti všem ostatním komisím zhruba o 9 % víc a osvobozujících nálezů o 5 % víc. OK Praha oproti ostatním komisím ve větší míře vyřídila projednávané případy nálezem, přičemž v poměru udělila více trestů.

Tabulka č. 4: Porovnání udělování druhů trestů očistnou komisí v Praze s ostatními očistnými komisemi v českých zemích⁴³

TRESTY	KOMISE			
	Všechny očistné komise mimo Prahu		Očistná komise Praha	
Propuštění	57	6 %	90	9 %
Penzionování	50	5 %	136	14 %
Důtka	394	39 %	242	25 %
Ostatní tresty	503	50 %	512	52 %
Celkem	1 004	100 %	980	100 %

⁴² Tamtéž.

⁴³ Tamtéž.

Porovnáme-li druh a množství udělených trestů všech mimopražských očistných komisí s očistnou komisí v Praze, dojdeme k závěru, že OK v Praze uložila oproti průměru ostatních komisí o 14 % méně trestů důtky, zato o 3 % více trestů propuštění a o 9 % více trestů penzionování. Praxe očistné komise v Praze se tedy jeví o něco málo přísnější než praxe ostatních očistných komisí.

Očistná komise zřízená při Zemském národním výboru v Praze byla komisí největší a pracovně nejvíce vytiženou. U ostatních očistných komisí v Čechách byly ustaveny průměrně tři senáty. Pražská očistná komise jednala ve 24 senátech a vyřizovala více než dvě pětiny všech případů z historických zemí. Velké množství projednávaných případů u OK v Praze bylo dáno tím, že v hlavním městě byla soustředěna sídla úřadů a na jejich zaměstnance byla zaměřena větší pozornost. Proto se oznámení vyskytovala v mnohem větší míře u úřadů v Praze než v ostatních regionech.

Vzhledem ke skutečnosti, že úřady byly povinny podávat na veřejné zaměstnance kárná oznámení k očistné komisí v případě, že jim byla známa nějaká okolnost svědčící o služebním přečinu zaměstnance za doby nesvobody, a vzhledem k tomu, že oznámení na veřejné zaměstnance byla podávána také ze strany občanů, se k očistným komisím dostalo velké množství případů k prověření národní spolehlivosti.

Z očistného řízení vyplývá, že činy úředníků, které se dostaly k projednávání před očistnou komisí v Praze, nebyly ve většině případů shledány natolik závažnými, aby za ně byly uloženy tresty. Propuštěno či penzionováno bylo velmi malé procento obviněných úředníků. Velké množství kárných oznámení nebylo očistnou komisí vůbec projednáno, protože členové senátu se shodli na tom, že činy kladené veřejným zaměstnancům za vinu, nejsou podle dekretu trestné. Větší polovina vydaných nálezů obviněné zaměstnance osvobozovala. Nejčastěji ukládaným trestem byl trest nejnižší, tedy udělení důtky. Z celkového počtu podaných kárných oznámení tvořil poměr propuštěných a penzionovaných zaměstnanců pouhá čtyři procenta. Podobné závěry vyplývají také z činnosti mimopražských očistných komisí. Celkově byly jednotlivé případy očistnými komisemi posuzovány vcelku umírněně.

Přísnější posuzování se jeví v závěrech vyšetřování závodních rad úřadů, u nichž byl veřejný zaměstnanec ve služebním poměru. Závodní rady prováděly šetření často už v prvních revolučních dnech po ukončení druhé světové války a na základech těchto šetření byla později podávána kárná oznámení na veřejné zaměstnance k očistným komisím. Závodní rady nezřídka žádaly prezidia úřadů o suspendování provinivších se zaměstnanců, které označovaly za osoby národně nespolehlivé. Očistné komise v následném projednávání případů ovšem docházely většinou k jiným závěrům než závodní rady a zaměstnance často jejich obvinění zprošťovaly nebo jim ukládaly pouze mírnější tresty. Námětem k dalšímu studiu zůstává otázka politického složení

závodních rad působících po květnu 1945 na jednotlivých úřadech. V postupu závodních rad je totiž již v této době možné spatřovat pokus komunistů či levicových radikálů k eliminaci předchozích elit.

Tresty ukládané očistnými komisemi veřejným zaměstnancům nebyly tak přísné, jako tresty ukládané jinými poválečnými orgány, které prověřovaly chování československých občanů za doby zvýšeného ohrožení republiky. Přesto měla řízení před očistnými komisemi a případné následující tresty na obviněné velký dopad jak z profesního, tak i z osobního hlediska. Tím, že byl zaměstnanec obviněn z prohršení se proti národní cti a porušení věrnosti republiky, byl zařazen do skupiny osob státně nespolehlivých.

Postup a charakteristika projednávání případů očistnými komisemi se velmi lišily od průběhu řízení před mimořádnými lidovými soudy a před trestními nalézacími komisemi probíhajícími podle retribučních dekretů. Očistné komise nepracovaly ve zkráceném řízení a proti jejich rozhodnutí byla možnost podání odvolání. Obviněný zaměstnanec měl právo zajistit si svědky a jiný důkazní materiál a všechny důkazní prostředky kontrolovat. O osudech obviněných veřejných zaměstnanců rozhodovali soudci a právníci – osoby znalé spravedlivého průběhu procesu.

Očistné řízení v oblasti veřejné správy nebylo prováděno v radikální situaci bezprostředně po skončení druhé světové války, protože činnost očistných komisí započala až v roce 1946, i když zkušenosti veřejnosti s nacistickým režimem byly stále velmi silné. Řízení před očistnými komisemi bylo většinou prováděno velice důkladně, důraz byl dbán na to, aby veškeré úkony odpovídaly ustanovením dekretu o očistných komisích. Poválečná „očista“ veřejných zaměstnanců prováděná především v letech 1946 a 1947 se nestala politickou „čistkou“ ve smyslu odstranění osob nesympatizujících s komunistickou politikou z pozic ve veřejné správě.

Personal purge in the public service on the example of the Prague purging committee in 1946–1947

The paper focuses on the proceedings of the Prague purging committee which tried all cases of the personal purge among the public servants in 1946–1947. The purge in the state administration apparatus was considered to be a part of the putting up with the previous regime and German occupation. According to the understanding after the war, the state officials were supposed to have a bigger responsibility towards the state and the nation, therefore their activities during the time of German oppression were subject of the committee's interest. On October 4th 1945 the president of the Republic issued a decree pertaining to the purging committees, established at the level of district and land national

committees, to look into the public servants' behaviour and decide whether they violated their oath of loyalty to the Czechoslovak Republic, or transgressed against the so called national honour.

Based on the analysis of relevant paragraphs of the purging committee decree, the author clarifies procedural steps of the committee which was established at Land National Committee in Prague and explains the activities of the president and of the committee members. The paper brings the final results of the Prague committee and compares them with the results of other purging boards in the Czech lands. The committee proceedings were usually thorough and the cases were adjudicated in a lenient manner. A considerable number of complaints and notifications were not even tried due to their negligible gravity, in more than a half of all decisions, the committee acquitted the accused public servants of all wrongdoing, and those who were found guilty were sentenced mostly to mild punishments.

Personale „Säuberung“ in der öffentlichen Verwaltung am Beispiel der Tätigkeit der Säuberungskommission in Prag 1946–1947

Der Beitrag befasst sich mit der Tätigkeit der Säuberungskommission in Prag, die in den Jahren 1946-1947 einzelne Fälle der personalen „Säuberung“ unter öffentlichen Angestellten behandelte. Ein Bestandteil der Auseinandersetzung der Nachkriegs-tschechoslowakei mit dem früheren Regime und mit der deutschen Besatzung war unter anderem eine „Säuberung“ im Apparat der öffentlichen Verwaltung. Nach dem damaligen Usus trugen öffentliche Angestellte eine größere Verantwortung gegenüber dem Staat und dem Volk, als es heute der Fall ist. Es war daher von großer Bedeutung, welche Stellungnahmen sie während ihrer Amtsausübung zur Zeit der Unfreiheit vertraten. Im Zusammenhang damit wurde am 4. Oktober 1945 ein Dekret des Präsidenten der Republik über Säuberungskommissionen für die Überprüfung der Tätigkeit der öffentlichen Angestellten erlassen. Säuberungskommissionen, die bei Bezirks- beziehungsweise bei Landesnationalausschüssen errichtet wurden, entschieden darüber, ob öffentliche Angestellte gegen die Treuepflicht der Tschechischen Republik beziehungsweise gegen die so genannte nationale Ehre verstoßen haben.

Anhand entsprechender Bestimmungen des Dekrets über Säuberungskommissionen erklärt die Verfasserin die Prozesshandlungen der Säuberungskommission, die beim Landesnationalausschuss in Prag errichtet wurde, und stellt den Arbeitsinhalt des Kommissionsvorsitzenden und der Kommissionsmitglieder dar. In der Studie werden Schlussfolgerungen der Prager Säuberungskommission präsentiert und mit Ergebnissen anderer Kommissionen in den böhmischen Ländern verglichen. Die Verfahren vor den Säuberungskommissionen

wurden meistens sehr sorgfältig durchgeführt, einzelne Fälle wurden ziemlich gemäßigt beurteilt. Zahlreiche Anzeigen wurden wegen geringer Gewichtigkeit überhaupt nicht behandelt, in mehr als einer Hälfte der Entscheidungen wurden die Angestellten ihrer Beschuldigungen freigesprochen. Über die verurteilten Angestellten wurden in höherem Maß niedrigere Strafen verhängt.

MATERIÁLŸ

NOBILITACE TADEÁŠE HÁJKA

JOSEF SMOLKA

Staroměstský rodák Tadeáš Hájek (1526–1600) je v dějinách naší vzdělanosti bezesporu nejvýraznější postavou 16. století. Jako lékař vydal českou verzi Mattioliho herbáře a dostal se až do služeb vídeňského císařského dvora¹, jako astronom pronikl na evropskou scénu hlavně svým spisem o nově roku 1572, ale i svou korespondencí a přátelstvím s tak významnými postavami jako byl Philipp Melanchton, Andreas Dudith či Tycho Brahe. Byl i autorem poměrně velkého počtu tištěných spisů. Tadeáš Hájek se tak řadil mezi tehdejší české elity a bylo jen otázkou času, kdy se začne ucházet o formální potvrzení této skutečnosti, jakou byla např. nobilitace. Hájek byl zřejmě velmi ctižádostivý, takže se o pocty začal ucházet již v době, kdy v učeném světě ještě mnoho neznamenal, přesto však byl v tomto směru aktivní.

V hájkovské literatuře nebylo téma jeho nobilitací dosud systematicky zpracováno. Dosavadní údaje jsou roztržštěné, nejednou si protirečí, nejsou zdokladovány a především jsou neúplné. Následující studie si proto klade za úkol shrnout a utřídit dosavadní známá fakta, kriticky je přehlédnout, doplnit materiálem, který zde bude poprvé uveřejněn, a zařadit je do historických kontextů, které heraldická literatura často přehlíží.

1

Hájkovy první nobilitační snahy jsou spojeny – jak ukazuje následující materiál – již s počátkem roku 1552. „Registra majestatuov najjasnějšiho knížete a pána, pana Ferdinanda římského, uherského českého etc. krále...“, která počínají rokem 1545, obsahují následující zápis:²

---

¹ Bližší údaje o něm nejnověji Smolka, Josef: Postavení T. Hájka jako lékaře na císařském dvoře. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 48, Fasc.2, 2008, s. 11–32, kde je obsažena i další literatura.

² Národní archiv (NA), fond Salbuchy (Sal), kn. 285, fol. 215.

„List erbovní do Čech etc. dán jest Jiříkovi Ursynovi, Janovi Labuškovi, Vítovi Flaviusovi a Tadeusovi Hájkovi, aby se z Vlodaře psali. Totiž štít na dvě napříč rozdělený, spodní polovice žluté neb zlaté barvy a vrchní modré neb lazurové, v kteréž od spodku černá ostrev se třemi suky a na ní papoušek s péry s červeným otcáskem, kteréhož púl až pod křídla do vrchního pole drže prsten zlatý s kamenem rubínem, k pravé straně obráceny jsou. Nad štítem kolčí helm, na kterémžto přikryvadla s rozletitými fejlínky žluté nebo zlaté, a modré neb lazurové barvy s obou stran téhož štítu potažené dolů visí. Nad helmem točenice týchž barev, z kteréžto dva rohy bůvolové napříč na dvě rozdělená, pravého spodní polovice žluté neb zlaté a levá a vrchní polovice modré neb lazurové barvy, tolikož levá polovice od spodku žluté neb zlaté, vrchní pravá modré neb lazurové barvy procházejí, mezi kterýmižto tři péra pstrousová a jedno podle druhého různě totiž z pravé strany modré neb lazurové, a z levé strany žluté neb zlaté, prostřední pak péro týchž dvou barev stojí se vidí. Jakožto všechno s vtípem umění a mistrovství etc. ut supra. Tomu na svědomí etc. dán na hradě našem pražském v úterý po svatě Přišce Léta P. 1552.“

Především upřesněme, že svátek sv. Prisky, což byl staročeský tvar jména panny a mučednice 1. století sv. Priscilly, kterou údajně pokřtil ještě sám sv. Petr, připadl v přestupném roce 1552 na pondělí 18. ledna, takže příslušné nobilitační rozhodnutí bylo provedeno k 19. lednu 1552. Zápis do zmíněných register je standardního typu: obsahuje jména nobilitovaných osob, popis erbu a závěrečnou dataci. Není výslovně uveden stupeň nobilitace, šlo však jen o stupeň nejnižší, o prosté erbovní měšťanství – povýšení do rytířského stavu muselo být spojeno se zvláštním právním aktem, přijetím do tohoto stavu na sněmu a se vznikem tzv. příznání či reverzu k zemi a stavu, což bylo písemné prohlášení loyality nově nobilitovaného.³

Císařským majestátem se tedy staly čtyři výše jmenované osoby držiteli erbu, erbovními měšťany, což je případ, který je v naší literatuře dobře popsán: „...panovník ... nobilitací odměňoval nejrůznější zásluhy, případně povyšoval do šlechtického stavu nebo uděloval erb osobám většinou měšťanského původu... Udělení erbu bylo tedy v 16. století předpokladem pro přijetí do rytířského stavu, avšak většina nobilitovaných o přijetí nežádala. Tak se vytváří v městech skupina obyvatel, která je podřízena měšťanskému právu a zároveň užívá erb a predikát. Kromě měšťanů dochází též k nobilitaci svobodníků, úředníků, duchovních, lékařů, členů universit a vojáků, avšak měšťanstvo má v tomto období značnou převahu“.⁴

³ Detailně analyzoval tento proces Klecanda, Vladimír: Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku. Příspěvek k dějinám nižší šlechty. Časopis archivní školy VI, 1928, s. 1–125.

⁴ Michal Fiala v publikaci Fiala, Michal – Hrdlička, Jakub – Županič, Jan (edd.): Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a nobilitační privilegia studentské legie roku 1648. Praha 1997, s. VIII–IX.

V souvislosti s výše uveřejněnou nobilitací vzniká řada dalších otázek: kdo byly tři osoby, které s Hájkem figurují v erbovním listu; bylo to náhodné seskupení nebo tyto osoby něco vnitřně spojovalo; čím se zasloužily, že je panovník nobilitoval; kde se vzal predikát z Vladoře; kdo byl autorem návrhu erbu a co na něm symbolizovalo hodně neobvyklé vyobrazení papouška, ale i řada dalších. Zodpovědět všechny tyto otázky není snadné, určitý materiál se nám přesto podařilo shromáždit.

Hned v několika pramenech jsme mohli identifikovat prvou osobu, jíž byl Jiřík Ursín. Zikmund Winter uvádí, že byl v r. 1542 správcem školy v Jaroměři, kde měl konflikt. Z jeho textu, který dále otiskujeme,⁵ protože o jeho osobě i o erbu leccos vypovídá, můžeme usuzovat, že pocházel patrně z východních Čech, že byl určitě o něco starší než Hájek a že kdysi studoval na pražské universitě.

V časové posloupnosti je dalším pramenem k Ursínově osobnosti dílo básníka Martina Rakovského (1535–1579).⁶ Rodák ze slovenského Turce studoval v r. 1556 v Praze, kde se brzy dostal do Hodějovského a Kolínova humanistického kruhu. Jemu věnoval z vděčnosti i svou sbírku „Elegiae et epigrammata“. V jejím popředí figuruje báseň věnovaná Jiříkovi z Vladoře, „*veřejnému prokurátorovi v Praze*“, která zní v pěkném časoměrném překladu následovně:

*Žartovný Juraj, sršiaci vtípom a obratný rečník,
ktorého úsmevný život nenechal starcom sa stať,
čo ťa tak významným robí, že básnici slávia ťa v básňach,
že sa o tebe vraví v meste i v miestnostiach škôl?
Sťa by si v celom meste sám bol prokurátorom,
sťa by sa lahodnou rečou v meste ti nerovnal nik.
Pečlivosť tvoja ťa stavia nad iných prokurátorov,
a či, hoc nadanie majú, chýba im pôvab a vtíp?
Čokoľvek je to, čo dvíha ťa hore a pre čo ťa pevci
oslavujú, to, dľa mňa, nemožno za chybu mať.*

⁵ „Roku 1542 v Jaroměři zavřen byl správce školní Jiřík Ursin šatlavou. Při náboženství v kostele činil totiž rouhání a ode mše ucházel; když pak farář vyzval konšely, aby toho způsobu neřády zastavili a trestali, Ursin napsal faráři ceduli pohrůžlivou, začez dán do šatlavy. Seděl tu jen dvě hodiny, ale to ho tolik zamrzelo a pohoršilo, že stav se potom po časech měšťanem v Hradci Králové a zjednav sobě erb a přídomek „z Vladoře“, v r. 1551 bývalé konšely jaroměřské pro ono uvěznění k soudu komornímu pohnal. A propadl (r. 1552) v tom soudě hlavně z té příčiny, že je vinil teprv teď, když erb sobě zjednal, což mu platno být nemůž, neboť když ho zavřeli „toho času služebníkem a náhlebníkem jich jest byl ... Marně dokazoval Ursin svědectvím mistrů Pražského učení, že oudové universitní jsou od jiných služebníků rozdílní a že svobod svých užívají“. Winter, Zikmund: Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století. Praha 1901, s. 201. Autor tedy posunul jeho nobilitaci neprávem o rok vpřed.

⁶ O této osobnosti blíže srv. Okál, Miloslav: Martin Rakovský et ses sources Antibes. Zbornik Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Graecolatina et Orientalia IV, 1972, s. 33–122, nebo později Hudaček, Matúš: Martin Rakovský. Seminárny práce na Inštitutu histórie filozofickej fakulty Prešovskej univerzity 2007/08.

Báseň nebývá v historických studiích jako pramen příliš obvyklá, zde má však velkou vypovídací hodnotu. Dozvídáme se z ní nejen o Ursínově naturelu a schopnostech, jak je viděl jeho mladší kolega, ale i o tom, že od doby svého působení v Jaroměři výrazně společensky postoupil a dosáhl významného postavení v Praze.⁷ Navíc je dokladem toho, že Jiřík Ursín patřil do Hodějovského kruhu,⁸ k němuž patřil i Hájek⁹ – zřejmě se osobně znali a jejich společné úsilí o získání erbů nebylo asi náhodné. Navíc se vtírá myšlenka – ta bude ovšem potřebovat dalšího ověření – zda inspiraci k tomu, aby se ucházeli o nobilitaci, jim nedal sám Hodějovský, který se o své humanisty doslova otcovsky staral: „*Díky svému úřednímu postavení měl Hodějovský přístup i k nejvyššímu kancléři království českého Jindřichu z Plavna, který také spolupůsobil při udělení erbů a titulů Hodějovského chráněncům*“.¹⁰ Z hlediska panovníka, který je uděloval, bylo ještě významnější, že mu Hodějovský osvědčil svou věrnost v kritickém roce 1547¹¹. Navíc se nabízí i otázka, zda Hodějovský ze své vysoké funkce, místosúdího u zemských desek¹² Ursínovi k místu ve svém úřadě nepomohl, podobně jako to udělal v několika dalších případech. Ursínova nobilitace je ale spojena s komplikací – vysvětlit podivnou časovou souslednost ale nedovedeme. Vedle námi výše citovaného zápisu z 19. ledna 1552 se uvádí, že už 4. ledna, tedy předtím, byl na sněmu přijat do rytířského stavu.¹³ S tím harmonuje, že v r. 1556 je zmiňován již jako jeho relator.¹⁴ I v dalším se jeho dynamičnost projevila znovu: už v r. 1562 dochází k polepšení jeho erbů.¹⁵

V případě druhé osoby z nobilitované čtveřice, u Jana Labušky, byla už identifikace složitější. Jeho příjmení se v běžných historických pramenech nevyskytuje,

⁷ Prokuratora Jiříka Ursína a jeden z jeho případů z r. 1567 identifikuje katalog fondu Česká finanční prokuratura 1250–785, sv. III. Praha 1971, sign. 37/57, č. 1.

⁸ Z tohoto hlediska stojí za povšimnutí, že v příslušném, 5. svazku „Rukověti humanistického básnictví“ heslo našeho Ursína chybí – nebyl zřejmě tvůrčí typ a nezáslužný.

⁹ Hájkovi věnuje Rakovský ve své sbírce rovněž báseň, obrací se k němu jako k astronomovi, přeje mu, aby studoval hvězdy a dělal z nich dobré předpovědi, ne jako Šud. To je narážka na pražského universitního profesora Václava Šuda z Domanína, který v této době předpověděl, že Čechy napadnou žaby.

¹⁰ Martínek, Jan: Jan Hodějovský a jeho literární okruh. Praha, s. a. strojopis Knihovny Ústavu pro klasická studia AV ČR, přír. č. 46.224, s. 40.

¹¹ Srv. tamtéž, s. 34–39.

¹² Tuto funkci Jana Hodějovského st. v letech 1537–1555 potvrzuje a náplň jeho funkce přináší Burdová, Pavla: Úřad desek zemských. Sborník archivních prací 36, 1986, s. 330.

¹³ Klecanda, V.: Přijímání do rytířského stavu, s. 92–93.

¹⁴ Edice Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu, II. sv., 1546–1557. Praha 1880, s. 714, uvádí, že Ursín byl na sněmu v r. 1556 mezi „relatory z rytířského stavu“; podobně v r. 1557, tamtéž, s. 811. Stejně tak i později, např. v r. 1561, 1565 a 1567, tamtéž, III. sv., Praha 1884, s. 74, 251 a 388.

¹⁵ NA, Sal, kn. 187, fol. 75v–77v, registruje Ferdinandovo „Polepšení erbů bratřím etc. Ursinům“, v němž se Jiříkovi a Václavovi dostává „erb neboližto obdarování vladycví“ datované v pondělí po neděli postní Oculi, tedy 2. března 1562. Erb se mění, papouška nahrazuje „půl nedvěda sedícího“.

objevuje se však jako přísedící ve dvou divadelních hrách Ladislava Stroupežnického, které čerpají svůj námět z Kutnohorska druhé poloviny 16. století. Je to „Cech panen kutnohorských“ a „Paní mincmistrová“. Na základě toho je ovšem obtížné posoudit, zda se jednalo skutečně o historickou osobnost.¹⁶

Třetí osobu jsme našli opět ve studii o zemských deskách, je tu zmiňován Vít Flavín z Rotenfeldu, který zde pracoval v letech 1558–1586 jako tzv. taxátor,¹⁷ můžeme předpokládat, že se jedná o tutéž osobu. Zdá se tedy, že už nejde o náhodu, vedle Ursína je tedy Flavín další osobou spjatou s úřadem zemských desek (i když doloženu ji máme až pro pozdější léta), o Hodějovského ruce lze v této věci už sotva pochybovat. Vít Flavín byl pak nobilitován spolu s ingrosatorem tzv. menších desek Mathiasem Walwem, s predikátem von Funkenstein – takže asi rovněž podobně.¹⁸ I Flavín byl později, v r. 1561, do rytířského stavu přijat.¹⁹

Z této profesně spjaté skupinky se vymyká poslední z nobilitované čtveřice, Tadeáš Hájek. V době, kdy byl nobilitován, byl ještě velmi mlád, bylo mu přesně 25 let a 3 měsíce,²⁰ a o nějakých zásluhách mohla být těžko řeč, je patrné, že musel mít silnou podporu. Vždyť Hájek zatím ještě ani nedokončil svá studia: v r. 1550 se stal na pražské univerzitě bakalářem a teprve 3 měsíce po nobilitaci, 29. dubna 1552, mu byl udělen tamtéž titul mistra svobodných umění. Není bez zajímavosti, že bakalářskou zkoušku dělal u děkana fakulty Matyáše Dvorského, který mu tuto hodnost také předával, a mistrovskou zkoušku před čtyřčlennou komisí, v níž byl znovu Dvorský,²¹ o němž budeme mluvit ještě v dalším textu. Okolnosti, za nichž mladý Hájek o nobilitaci usiloval, nejsou zcela jasné. Můžeme se ale domnívat, že inspirací mu byla řada osobností, s nimiž se seznámil v Hodějovského kruhu humanistů, z nich byli nobilitováni všichni významnější. Čtveřice, která podala žádost o nobilitaci (ta se bohužel nenašla), nebyla úplně sourodá. Důvod hromadného podání interpretovali někteří z mých konzultantů jako snahu o ušetření peněz na poplatku, nejsem si však jist, že je to vysvětlení zcela výstižné.

Mladý Hájek je v naší čtveřici uváděn na posledním místě, což zřejmě znamená, že to nebyl on, kdo byl iniciátorem žádosti o nobilitaci. Byl k erbů a predikátu

¹⁶ Několikrát zmiňuje toto příjmení na Kutnohorsku ve svých Pamětech Mikuláš Dačický z Heslova, a to k roku 1597, 1604, 1615, 1620, 1622, 1623, 1625.

¹⁷ Burdová, P.: Úřad desek zemských, s. 349. Matoucí jsou přitom však dva různé predikáty. Že by se Flavín toho vladařského vzdal, podobně jako to učinil i Hájek?

¹⁸ Srv. von Doerr, August: Der Adel der Böhmischen Kronländer. Prag 1900, s. 32.

¹⁹ Klecanda, V.: Přijímání do rytířského stavu, s. 97–98.

²⁰ Vycházíme přitom ze zjištění, že se narodil 1. října 1526, srv. Smolka, Josef: K datu narození Tadeáše Hájka. Dějiny věd a techniky XXXIV, 2001, s. 271–278.

²¹ Blíže o tom srv. Svatoší, Michal: Tadeáš Hájek z Hájku a pražská univerzita. In: Tadeáš Hájek z Hájku. K 400. výročí úmrtí, red. Pavel Drábek. Praha 2000, s. 25. Je zde jen jedna drobná nepřesnost: autor označuje Dvorského v souvislosti s Hájkovou bakalářskou zkouškou predikátem, který mu v té době ještě nepatřil.

přiját ostatními nebo dokonce jen prvním ze jmenovaných – bylo to tzv. erbovní strýcovství. Za těchto okolností je možné mít za jisté, že Hájek neměl možnost spolurozhodovat o obsahu uděleného erbu, stejně jako o volbě predikátu, obojí se předkládalo jako součást žádosti – a oním žadatelem byl nepochybně Ursin.

Nejasné je rovněž, proč tato čtveřice dostala predikát „z Vladoře“. Ten se u tohoto typu nobilitací volil poněkud jinak než u držitelů zemskodeskových statků, kteří přijímali přídomek podle nějakého objektu, domu, dvora, tvrze či hradu. U nobilitace, které se účastnil i Hájek, byla volba predikátu mimo tyto možnosti a tak se hledala inspirace ve jménech kopců, řek a potoků, ale také ve jménech měšťanských domů či podle pomístních názvů. Název „Vladoř“ se zdá být zkomoleným „Vladař“ – to je dominantní stolová hora u západočeských Žlutic: údaje o našich nových držitelích erbu ukazují spíše na východní Čechy a tak je to nejasné. Ursin (jehož rodiště však neznáme) užíval tohoto predikátu, jak jsme viděli, důsledně – i později v rytířském stavu. Zato u Hájka nemáme o jeho použití ani jeden doklad. V r. 1553 vydal dva tištěné spisy. V prvním, latinském, který se zabývá příčinami hlavních kalamit minulých let, je podepsán jako „*M. Thaddaeus Nemicus Pragenus*“, tedy jako mistr s příjmením v latinizované formě, jehož užíval za mladých let (spis je věnován Vilémovi z Rožmberka a doplněn Kolínovým epigramem věnovaným Hodějovskému). Druhý spis, minucí a pranostika na rok 1554, je psán česky, byl to překlad latinského textu Petra Proboštského z krakovské univerzity, autor překladu a vydavatel je podepsán rovněž česky, jako „*M. Thadeáš Hájek*“.²² To byly dva případy, kdy měl Hájek možnost podepsat se jako autor s novým predikátem, ale nevyužil jich.²³ Není tedy zcela jasné, zda se s takovýmto přídomkem ztotožnil a zda nezačal usilovat o nový.

Určitým problémem jejich erbu je centrální symbol papouška, který se do této doby na našich erbech příliš často nevyskytoval: jako exotický pták nemohl být v Čechách ani příliš znám. Přesto jej dostal – pokud se nám podařilo zjistit – u nás jako první do erbu už v r. 1509 děd Jakuba Krčina. Byl to zelený papoušek v modrém štítě (a teprve později jej Jakub rozmnožil o štiky a kapra). V listopadu 1549, jej dostal od Ferdinanda I. staroměstský rychtář Pavel Žipanský z Dražice (?–1572).²⁴ Byl to červený papoušek, který sedí na modré ratolesti a v zobáku drží zlatý prsten s rubínem. Nobilitací tehdy v Praze příliš nebylo a tak měla tato událost na Starém Městě určitě širší ohlas. Hájek se někdy koncem r. 1549 či počátkem roku 1550 vrátil ze studií z Vídně a jistě se o této

---

²² Oba spisy figurují ve výstavním katalogu Zdeňka Horského a Emmy Urbánkové s bibliografií Tadeáš Hájek z Hájku. s. 1., s. a. [Praha 1975], s. 22–23.

²³ Na obdobnou skutečnost, tj. nepodepisovat se s přídomkem, „což byla v té době věc dosti neobvyklá“, upozorňuje u mladého Hodějovského, který byl rytířem, Martínek, J.: Jan Hodějovský, s. 126.

²⁴ Toto jméno obsahuje i Epistola nuncupatoria věnovaná arciknížeti Maxmiliánovi, budoucímu císaři Maxmiliánovi II., a otištěná v úvodu Hájkova Herbáře. Je uvedeno za pány a rytíři jako první měšťan a konšel, který přispěl na vydání tohoto spisu.

novince hned dozvěděl.²⁵ Do jaké míry však tento případ ovlivnil volbu erbovního symbolu naší čtveřice, zůstává otázkou.

Nobilitace z roku 1552 byla tedy zřejmě případem, který se někdy nazývá prostým šlechtictvím. To mohl udělovat jak panovník, tak i jím pověřený šlechtic a osobnost, obdařený císařem titulem „comes palatinus“ – palatinové, či pověřené instituce (např. univerzity). Touto cestou dosahovali povýšenci nejnižšího stupně šlechtictví a neměli povinnost činit reverz k zemi. Takto nobilitovaný nebyl z pohledu soudobých právních norem příslušníkem zemských stavů a nemohl se „*podílet na vládě*“, nebyl tedy ani „*zodpovědný*“ a nemusel vykonávat „*přísahu*“.

2

Uplynuly dva roky a osm měsíců a Hájek, aniž bychom měli možnost přeciť si někde jeho jméno s „vladařským“ predikátem, se objevuje v registru Ferdinandových majestátních znovu. Bylo to natolik neobvyklé, ne-li až nemožné, že někteří z našich konzultantů začali o nobilitaci z roku 1552 pochybovat a hledat vysvětlení, proč k ní nedošlo. Prvou otázkou, zda nemohli existovat dva různí Tadeášové Hájkové, jsem musel odmítnout, stejně tak druhou, zda měl na zaplacení poplatku: o finančních problémech není v jeho rodině té doby nikde ani zmínky, naopak. Nemohl jsem ale stoprocentně vyloučit další navrženou možnost, totiž že Hájek od této nobilitace odstoupil: kdyby se tak stalo v době mezi vyhotovením konceptu, kde Hájek ještě figuroval, a mezi vlastním zápisem do register, který prováděl později písař, jenž by o tomto odstoupení nevěděl a koncept staršího data jen přepsal, mohlo by k tomu hypoteticky skutečně dojít. Je to konstrukce ale dosti krkolomná. Navíc si představuji, že akt odstoupení od králem poskytnutého privilegia by musel mít vážné důvody a pokud by nastal, byl by velmi výjimečný – a v příslušných kruzích by o tom jistě věděl kdekdo.

Ponechme tedy tuto otázku zatím dalšímu bádání a pohledme na další zápis v královských registrech.²⁶

„List erbovní do Čech etc. dán jest Tadeusovi Nemikovi jinak Hájkovi a Matyášovi Kuriusovi, strýcům Hájkům, aby se psáti mohli z Hájku. Totiž štít černé barvy na poli napříč rozdělený v spodní polovici štítu sedm štrychů pošikem k pravé straně od spodku obrácené, první, třetí, pátej a sedmý poslední žluté neb

²⁵ Renomovaný autor vyslovil názor, že Hájek měl ve štítě hrábě, srv. Král z Dobré Vody, Vojtěch: Heraldika. Souhrn pravidel a předpisů znakových. [Praha 1900], s. 157. Jde však zřejmě o omyl, ani pro jeden ze tří erbů, o nichž mluví tato studie, to neplatí. Publikace Sedláček, August: Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty, sv. 2. Praha 2001, s. 73, uvádí, že hrábě v erbu patřily Hájkovi z Tismic.

²⁶ NA, Sal, kn. 286, fol. 27v-28r.

zlaté, a druhý, čtvrtý a šestý černé barvy. V horní pak polovici štítu v černém poli koruna zlatá, a okolo kraje té koruny osm hvězd malých stříbrných se vidí. Nad tím štítem kolčí helm, na kterémžto poli přikrývadla neboližto fajrnochy žluté neb zlaté a černé barvy z obou stran potažené dolů visí. Nad tím nade vším dva buvolové rohy na poli rozdělené na první straně spodní polovice černé barvy, na levé pak straně spodní polovice černé, a svrchní polovice žluté neb zlaté barvy zhůru stojí, a mezi těmi rohy hvězdy žluté neb zlaté barvy. Jakožto všecko vtípem umění etc. Tomu na svědomí etc. Dán na zámku našem Poděbradech v pátek den povýšení svatého kříže léta etc. LIIII. Ut in forma comuni etc.“

Svátek „Povýšení sv. Kříže“ připadl v roce 1554 na pátek 14. září, akt proběhl v Poděbradech, Praha byla v této době zachváčena morem, a tak se do ní císařský dvůr neodvážil. Nositelem erbu se stala tentokrát dvojice, Tadeáš Hájek a Matyáš Kurius. Hájekovo jméno, uvedené na prvním místě, znamená, že Tadeáš Hájek byl iniciátorem a žádost podával. Dvorský-Curius (1520–1583) byl jeho examinatorem u bakalářské i magisterské zkoušky, stál tedy společensky mnohem výše, a tak je poněkud překvapivé, že figuruje až na druhém místě. Opět to naznačuje, že Hájek musel mít někde silnou oporu.

Vedle Tadeáše Hájka se tak v téže době objevuje jiná osoba, která se začíná psát s predikátem „z Hájku“. Byl jí profesor pražské university, který používal humanistické přezdívky Curius, odvozené od původního příjmení, jež bylo přeloženo do češtiny jako Dvorský.²⁷ Používal jí asi ochotně a téměř výhradně. Hlavní potíž je však v tom, že biografická informace o této osobě, kterou přináší Rukověť,²⁸ udává, že jeho vlastní jméno bylo Rozsypal, v řecké podobě Dapsilis. Vzniká tak neobyčejný konglomerát Curius – Dvorský – Dapsilis – Rozsypal. Jeho identitu dokazuje to výše zmíněná Rukověť, která cituje tři jeho tištěná universitní oznámení z r. 1576 a 1582 uložená ve Strahovské knihovně, kde je podepsán jako „*M. Mathias Curius ab Hagek*“.²⁹ Výše jsme se o něm zmínili jako o děkanovi artistické fakulty (1549–1550) a Hájkově examinatorovi, v pozdějších letech byl však Curius dokonce třikrát rektorem celé univerzity,³⁰ a to v letech 1559–1561, 1562–1572 a 1573–1582, tedy dlouhých 22 let. V poslední době byl poměrně často citován – zvýšenou pozornost k jeho osobě vyvolalo vydání manuálu,³¹ poznámek, které si vedl v souvislosti s výkonem své rektorské jurisdikce nad městskými latinskými školami. Ty se pak staly pro jejich bližší poznání přímo unikátním

²⁷ Toto příjmení nebylo na pražské univerzitě neznámé, v letech 1542–1545 byl jejím rektorem Jindřich Dvorský-Curius z Helfenburka.

²⁸ Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě 2. Praha 1966, s. 94–95.

²⁹ Tamtéž, s. 95.

³⁰ Srv. Dějiny Univerzity Karlovy I (1347/8 – 1622), red. Michal Svatoš. Praha 1995, s. 294.

³¹ Srv. Beránek, Karel: Manuál rektora se jmény studentů zapsaných ve ztracené matrice Univerzity Karlovy v Praze v letech 1560–1582, 2 svazky. Praha 1981.

pramenem.³² Nositelem erbu dosud Curius ještě nebyl a tak je jeho snaha o dosažení nobilitace celkem pochopitelná.

Naprosto jinak tomu bylo u Hájka, který je tentokráte na prvním místě a tak je nutno předpokládat, že to byl on, kdo byl iniciátorem žádosti. Působil tehdy rovněž na univerzitě, již v r. 1553, tedy brzy po své první nobilitaci, se stal představeným koleje Karla IV. Viděli jsme, že měl erb i predikát z r. 1552 a tak důvody jeho nové nobilitační žádosti (ta ale nebyla nalezena) nejsou zcela zřejmé. Novým predikátem se však Hájek přihlásil ke svému rodnému, dnes už neexistujícímu domu čp. 252 na Betlémském náměstí, který nesl poetický název „*U zelených hájků*“. ³³ Text zápisu označuje „oba Hájky“ jako strýce. I když nemáme k této otázce více dokladů, zdá se, že nešlo o strýcovství pokrevní, ale jen o tzv. erbovní, ³⁴ co však bylo motivem uzavření právě takovéto aliance, nám není známo. V tištěných spisech nepoužil Hájek svého nového predikátu „*z Hájku*“ hned: ve spisku „Vypsání a vyznamenání jedné i druhé komety“ z r. 1556 se podepisuje ještě jen jako „*Mistr Thadeáš Hájek*“. Teprve až v r. 1557 oznamuje titulní list spisku „*Oratio de laudibus geometriae*“ poprvé, že byl sepsán „*a M. Thaddaeo Nemico Haykone ab Hagek*“. Proč trvalo tři roky, než Tadeáš použil nového predikátu, není však také jasné. Zato později figuruje nový predikát u jeho příjmení důsledně ve všech dalších spisech, a to doslova až do jeho smrti.

Nový erb je ve srovnání s předchozím naprosto odlišný. Jeho níže uvedená podoba byla graficky zachycena poprvé asi v r. 1562, kdy byl otištěn v Hájkově překladu Mattioliho herbáře, což je záležitost, k níž se ještě vrátíme, vedle toho existuje i zobrazení novodobé.³⁵ Exotický papoušek ve středu erbu zmizel a nahradila jej zlatá koruna s hvězdami a pruhovaný štít.

3

Dalším stupněm v nobilitačním řízení bylo přijetí mezi rytíře. Jeho dosažení však nebylo automatické: většina zůstala na úrovni prostého držitele erbu, rytířství dosahovalo už jen poměrně málo osob. Všechny naše zdroje se shodují v tom, že pokud k němu vůbec došlo, udělovalo se rytířství zpravidla až třetí následující generaci. Tak o tom mluví také i tehdejší zřízení zemské.³⁶ Zdá se

³² Několik studií k této otázce napsal Jiří Pešek, např. *Manuál rektora Curia-Dvorského: kniha záhadná. Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 26, fasc. 1, 1986, s. 97–121; nebo *Univerzitní správa městských škol latinských v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století, tamtéž* 30, fasc. 2, 1990, s. 41–58.

³³ Historii tohoto domu popsal podrobně Teige, Josef: *Základy starého místopisu Pražského (1437–1620), díl II. Praha 1915, s. 874 a n.*

³⁴ O formě erbovního strýcovství srv. blíže Fiala, M.: *Erbovní listiny, s. IX–X.*

³⁵ O grafické zobrazení erbu Dvorského s textem Jiřího Sirotky se pokusil Josef Strnad v jednom ze sešitů ediční řady „*Jílovská minuci*“, a to *Univerzita Karlova a její erbovní rektori. Jílové 1978.*

³⁶ Příslušnou část jeho verze z r. 1549 a 1564 otiskl Klecanda, V.: *Přijímání do rytířského stavu, s. 12.*

však, že striktní dodržování této normy v praxi brzy zdegenerovalo. U Hájka tomu bylo alespoň daleko dříve, následující zápis pochází z r. 1571. Že k tomu došlo tak brzy, lze však pochopit. Hájek byl v té době na vrcholu své kariéry: těšil se přízni Maxmiliána II., na jehož dvoře pracoval, byl ve výtečných vztazích i s druhým nejlivnějším politikem, Vilémem z Rožmberka. Přijímání do rytířského stavu nebylo sice v jejich kompetenci, nelze ale pochybovat o tom, že jejich stanovisko mělo na rozhodování českého sněmu v této otázce značný vliv. I když vezmeme v úvahu, že titul „rytíř“ nebyl tehdy součástí jména (jak to bylo později), je otázkou, proč Hájek svého nového titulu – pokud víme – ani jednou nepoužil, nenajdeme jej na titulních listech jeho spisů ani na jiných dokumentech. Není nám ale také znám ani jeden případ, kdy by jej takto označil někdo z jeho současníků.

„Páni z rytířstva podle svobod stavu svého na sněmu vobecním, kterýž držen byl na Hradě Pražském léta sedmdesátého prvého v pondělí po Svatosti, doktora Tadeáše z Hájku a dědice jeho, kteréž má nebo ještě jmiti bude, podle relací nato z plného sněmu učiněné, poněvadž jest řádné zplození své i také předkův svých i dobré zachování jich i své před U P M D Z dostatečně provedl a pokázal, do stavu svého přijali, i slíbil jest on Tadeáš z Hájku sám za sebe i za své dědice a budoucí, že v téměř stavu rytířském nejinak než jakž na rytířského člověka náleží i také tak, jakž zřízením zemským vyměřeno jest, poctivě a chvalitebně se chovají, i to všecko, což podle téhož stavu rytířského náležeti bude, činiti chce a od téhož stavu on ani d. j. na potomní a věčné časy nikda neodstupovati ani zase k stavu městskému navracovati se nechce a nemá. Relatorové etc.“³⁷

K danému textu nejprve několik drobných poznámek. Den po Svatosti připadl v roce 1571 na 30. dubna. V textu se vyskytují dvě zkratky: první znamená zřejmě před „úředníky pražskými menších desk zemských“, druhá „dědicové jeho“. Zápis v registru byl zkrácen, takže se nedozvídáme, kdo byli v tomto jedním relatory.

Prvá Hájkova biografie, kterou napsal Fr. M. Pelcl, prvé dvě nobilitace z r. 1552 a 1554 nezná, zato se zmiňuje o jeho povýšení do rytířského stavu.³⁸ Měl je provést český sněm, který se sešel v r. 1571 v Praze, navíc jej měl jmenovat protomedikem českého království. Tato biografie je sice nejstarší, vznikla

---

³⁷ NA, DZV 17, G 30.

³⁸ „Die böhmischen Stände beschlossen endlich die grossen Verdienste unsers Hageks, die er sowohl um die Gelehrsamkeit als um das Vaterland hatte, auf eine vorzügliche Art zu belohnen. Er stammte zwar von einem Geschlechte ab, so Wappen und Predikat führte, welches doch noch zum Burgerstaude (sic) gehörte. Es wurde also in dem allgemeinen Landtage, der im Jahr 1571 auf dem Prager Schlosse gehalten wurde, von den Ständen selbst, die nur auf wesentliche Verdienste zu selten pfliegten, in den Ritterstand erhoben und aufgenommen, und zu gleicher Zeit von denselben zum Protomedicus des Königreichs mit einem namhaften jährlichen Gehalte ernannt“; Pelzel, Franz Martin: Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler, III. Theil, Prag 1777, s. 40.

nicméně až 177 let po Hájkově smrti a nelze ji proto považovat za zcela autentickou. Zprávu o povýšení do rytířského stavu, kterou přináší Pelcl, objev zápisu v registru majestátů potvrzuje, informace o protomedikovi je však mylná. Taková funkce v této době u nás ještě neexistovala, podle našich znalostí byla Hájkovi svěřena až v roce 1595. Proti Pelclově výkladu se postavil už v roce 1887 A. Rybička³⁹ a podtrhoval, že udělování erbu a predikátu bylo výhradním právem panovníka. Zřejmě nevěděl o aktu, k němuž došlo již v roce 1554. Jinou komplikací je následující okolnost: nepaginovaný úvod Hájkova českého překladu Mattioliho herbáře – vyšel v roce 1562 – je vyzdoben erby šlechticů, kteří přispěli na vydání tohoto díla. Ty následují po privilegii polského krále. Je to nejprve 14 panských erbů (první z nich je erb Viléma Rožmberského) a poté 14 erbů rytířských – mezi nimi tu figuruje na posledním místě i erb Hájkův.⁴⁰ Původně jsme se domnívali, že sem Hájek dal vložit svůj erb jako výraz svého dalšího nobilitačního usilování. Ve čtvrté části této studie však uvidíme, že Rudolf II. ve své confirmaci mluví o tom, že Hájka do rytířského stavu uvedl císař a král Ferdinand I. Tato okolnost není zatím nijak zdokumentována a bude si vyžadovat dalšího studia. Na závěr tohoto odstavce ještě drobnost: ve vydaných protokolech českého sněmu 1571 není o Hájkově přijetí za rytíře ani zmínky. Shrňme všechny tyto okolnosti: zápis v registrech majestátů je tedy zatím určující, rytířem se stal Hájek v roce 1571. Těžko pochopitelná je ale, jak řečeno už výše, skutečnost, že Hájek se sám nikde jako rytíř nepodepsal – tehdy, ani později.

4

Po více než dvou desetiletích, dne 22. listopadu 1595, dává císař Rudolf II. souhlas s dalším stupněm Hájkovy nobilitace. Za tuto dlouhou dobu došlo v Hájkově životě k mnoha událostem: alespoň o jedné z nich – o té nejzávažnější – se zde musíme zmínit. V roce 1569 nastupuje Hájek do Vídně, kde se stává lékařem dvorského služebnictva – nikoli však osobním lékařem císaře Maxmiliána II., jak chybně uvádí Pelcl⁴¹ a po něm celá další hájkovská literatura. Koncem roku 1576 však císař umírá. Bezprostředně po jeho smrti – s nástupem Rudolfa II. – nastávají na dvoře dalekosáhlé změny: počet dvořanů se

³⁹ „Že by byli stavové čeští tehdež Hájka povýšili do stavu rytířského, jakož se zde onde píše, jest omylné, ježto majestáty na povýšení do stavu vladyckého nebo panského vycházely pouze z kanceláře královské a stavové pak na základě takového povýšení aneb přimlouvání se královského přijímali pouze osobu majestátem takovým nadanou do obce a spolku svého panského nebo vladyckého“; Rybička, Antonín: Tadeáš Hájek, jinak Nemicus, z Hájku. Časopis Musea království českého 61, 1887, s. 178, pozn. 5.

⁴⁰ Jako zajímavost tu uvedeme, že štít erbu na tomto vyobrazení nemá „sedm štrychů“, jak o tom mluví jeho popis uvedený v druhé části tohoto příspěvku, ale pouze šest.

⁴¹ Pelzel, F. M.: Abbilungen, s. 40.

dramaticky snižuje,⁴² čistka probíhá i na nejvyšších místech, z nichž odchází řada Maxmiliánových osvědčených spolupracovníků, bojuje se bezohledně o uvolněná místa. V této atmosféře je nucen pod záminkou, že není katolíkem, opustit dvůr i Hájek, nic mu nepomohl ani jeho vřelý vztah k otci nastupujícího císaře. Dodnes nejsou známy okolnosti jeho odchodu ze dvora, především pak není jasné, zda se na něm angažoval osobně sám Rudolf či si na něm chtěli získat ostruhu nově nastupující arivisté.⁴³ Hájek ovšem nebyl postižen sám, spolu s ním musely opustit císařský dvůr i další intelektuální špičky, především Clusius⁴⁴ a Crato.⁴⁵ Nemáme bohužel dostatek materiálu, který by nám osvětlil, jak se chladně vztahy mezi Hájkem a dvorem či přímo císařem v následujících letech vyvíjely, znovu vylepšovaly, a jak se stalo, že se z Hájka vypořezaného z císařského dvora postupně opět stala *persona grata*. Jedním z mála momentů, které nám o této věci něco napovídají, je Hájkova korespondence s Tychonem Brahe.⁴⁶ Ten Hájka v listu z 25. srpna 1585 požádal, aby mu opatřil císařské tiskařské privilegium, a to nejen na vydání připravovaného spisu, ale všeobecné privilegium, jež by platilo na 10 let i pro další tisky.⁴⁷ Získat je nebylo asi snadné: bylo totiž obvyklé, že žadatel, který se o ně ucházel, musel do císařské kanceláře předložit rukopis hotového díla. To se v tomto případě samozřejmě nestalo. Hájkovi se to přesto podařilo a tak mu v dopise z 5. května 1586 mohl hrdě sdělit, že má „*privilegium, quale alius habet nemo*“, jaké

---

⁴² Na Rudolfův dvůr přešlo z Maxmiliánova přímo jen 324 lidí – to nebyla ani celá polovina – a počet nejrůznějších služebníků celkově klesl na 551 osob, srv. Hausenblasová, Jaroslava: *Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition der Hofstaasverzeichnisse 1576–1612*. Prag 2002, s. 107 n.

⁴³ Tehdejší situaci na císařském dvoře vylíčil přesvědčivě např. Janáček, Josef: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha – Litomyšl 2003, s. 167–169.

⁴⁴ Carolus Clusius, Charles d'Écluse (1526–1609), vlámský lékař a jeden z významných botaniků 16. století. V r. 1573 byl pozván Maxmiliánem II. ke dvoru do Vídně, kde se stal prefektem císařských zahrad.

⁴⁵ Johannes Crato (1519–1585), vlastním jménem Krafft von Krafftheim, je dodnes nedocenenou osobností: byl nejen významným humanistou, ale především osobním lékařem tří císařů, Ferdinanda I., Maxmiliána II, i Rudolfa II. Ke konci života vytvořil ve své rodné Vratislavi neformální přírodovědecké sdružení, které předchází podobným italským pokusům o vědecké společnosti, natož i oficiálním institucím 17. století. Korespondenčně byl ve styku s celou učenou Evropou. Ač protestant, měl nejužší vztah k císaři Maxmiliánovi a zdá se, že to byl on, kdo měl rozhodující vliv na jeho nábožensky tolerantní politiku.

⁴⁶ O této korespondenci blíže srv. Smolka, Josef: *Tycho Brahe and Thaddaeus Hagecius in their Letters II. Kepler's „Heritage in the Space Age*, edd. A. Hadravová, T. Mahoney, P. Hadrava. Prague 2010, s. 114–125.

⁴⁷ „...*per amicitiam nostram te rogatum velim, ut a Caesarea Maiestate mihi vel per temetipsum vel per alios, privilegium ratum impetres, ut intra decenium libros in astronomia et relinqua mathematica scientia a me elaboratos typisque propriis in hac mea officina Uraniburgica excusos, ... denuo imprimere vel publicare et dividere ... nequaquam liceat. ... Tuum itaque erit, charissime Thaddae, omnem movere lapidem, ut privilegium hoc a Caesarea Maiestate primo quoque tempore obtineam.*“ Tycho Brahe. *Opera omnia*, ed. I. L. E. Dreyer, tom. VII. Haunia 1924, s. 96.

nikdo jiný nemá.⁴⁸ Tento moment je neobyčejně zajímavý. Naznačuje, že v roce 1585 se již Hájek těšil asi plné důvěře dvora, protože byl pro Braha schopen zařizovat velmi nadstandardní záležitosti. Brahe to zřejmě věděl, takže napsal, aby Hájek pohnul balvanem – a neobracel se proto přímo na císařskou kancelář, ale na svého přítele. Stejně tak je asi neobvyklé, že privilegium neexpedovala sama kancelář, ale ponechávala to na Hájkovi. Takže se zdá, že se Hájkovo postavení u dvora proti předchozímu stavu dokonce svým způsobem upevnilo.

Ať tak či onak, je patrné, že vztahy s císařem i jeho okolím se vylepšily natolik, že se Hájek odhodlal podat si po více než 20 letech další nobilitační žádost. Ta se sice nezachovala, podařilo se nám však najít její vyřízení, císařovo *Confirmatio*, nové nobilitační rozhodnutí. Po předchozí kolizi se dvorem je tento dokument velmi významný, a to nejen z hlediska vlastní nobilitace – moderně bychom řekli, že to je vlastně určitá rehabilitace Hájkovy osoby – ale i proto, že obsahuje některé dosud neznámé údaje biografické. Proto jej v dalším uveřejňujeme v našem českém překladu latinského originálu.⁴⁹

„Konfirmace císařského a královského majestátu Tadeáši Hájkovi s predikátem z Hájku, jeho nobilitace a vložení erbu matky do jeho dosavadního znaku, Praha 22. listopadu 1595.

My, Rudolf Druhý z Boží milosti volený římský císař, po všechny časy rozmnožitel říše, král německý, uherský, český, dalmatský, chorvatský a slavonský, arcivévoda rakouský, vévoda burgundský, brabantský, štyrský, korutanský, kraňský, markrabě moravský, vévoda lucemburský, vévoda horno- a dolnoslezský, württemberský a tecký, kníže švábský, hrabě habsburský, tyrolský, pfirský, kyburský a /481v/ gorický, lantkrabě alsaský, markrabě burgavský, horno- a dolnolužický, pán Vindické marky, Pordenone a Salins atd. atd., váženému, ctihodnému, věrnému a našemu milému Tadeáši Hájkovi z Hájku naši císařskou milost a vše dobré.

Protože víme, že císařský majestát musí usilovat o slávu nejlepšího a nejvyššího Boha a poté i ctností, které osvětlují lidi jako zářivé paprsky božského světla a jimi se snaží nastolit na zemi a umístit na její vrchol čest a vznešenost a tyto věci co nejvíce pěstovati a povznášeti, neboť jsme pochopili, že leží v oblasti cti, jsme vedeni s naší strany zvyklostmi a vzory našich předků, císařů římské říše, českých a uherských králů a rakouských arciknížat, jako lidé s neporušeným životem,

⁴⁸ Tamtéž, s. 103. V této souvislosti je možná zajímavé uvést, že za vystavení privilegia musel Hájek zaplatit v císařské kanceláři taxu 12 1/2 florenu. Ta byla hodně vysoká, připomeňme, že to byla téměř polovina odměny, kterou dostával předtím měsíčně jako dvorní lékař.

⁴⁹ NA, Sal, kn. 12, fol. 481r – 489v. Více než před sto lety publikoval tento dokument ve zkrácené a ne zcela přesně přeložené německé verzi Bauer, Alexander: *Die Adelsdocumente österreichischer Alchemisten und die Abbildungen einiger Medaillen alchemistischer Ursprungs*, Heft 3. Wien 1893, s. 87–89 (Monographien des Museums für Geschichte der österreichischen Arbeit). Vedle fondu Salbuchy, z něhož jsme překládali, je text této konfirmace uložen v Národním archivu ještě na jiném místě, a to ve fondu Česká dvorská kancelář, kart. 437. Jde o koncept, v němž došlo jen k minimálním úpravám, velmi podstatně byla však rozšířena Rudolfova titulatura.

čestnými mravy, /482r/ svědomitostí, vzděláním a dalšími vynikajícími ctnostmi ducha i genia, naplnění dobrou vírou a snahou zasloužit se o veřejné záležitosti, o svatou říši římskou, české království i náš slovutný rakouský dům, usilujeme o dosažení vrcholu ctnosti, jímž se podle jejich příkladu, kde očekávanou odměnou je ctnost, podněcují ke vzdělávání i ostatní, a snažíme se vším úsilím a pílí získat skvostné jméno pravého šlechtictví. A tak jsme se zvláště rozhodli a slíbili si jít v chvályhodných stopách našich božských předků, římských císařů a českých králů, a ty, které se Bůh jako nejmoudřejší tvůrce rozhodl ozdobit svými dary, dávat jako božský příklad ostatním, vyznamenávat je přízní, uctívat naším svědectvím, /482v/ schvalovat, potvrzovat a předkládat ostatním, aby jim vzdávali čest, a tak, jak jedni předstihují ctností druhé, tak i těm, kteří osvědčí vynikající snahu, nepochybnou rychlost i čestnou schopnost se o nás zasloužit, prokazovat naši císařskou a královskou přízeň a milost.

Poté, co jsme se dozvěděli z naprosto spolehlivých a autentických svědectví důvěryhodných mužů, že pocházíš z vysoce ctihodné a v žádném případě z neznámé rodiny a že Tvoji starší a předkové bydleli v hlavním městě našeho českého království v Praze dlouhou řadu let nikoli jako bezprávní obyvatelé, ale jako skutečně zde zrození občané a měšťané, a že vždy prokazovali věrné služby a stáli nejen při zemřelém králi Vladislavovi, ale i při dalších vznešených českých kráľích, našich předcích blahé paměti, /483r/ a dále že jsi mnoho let věrně sloužil našemu zemřelému předkovi císaři Ferdinandovi blahé paměti a potom celých deset let našemu milovanému otci a pánovi, císaři Maxmiliánovi v lékařském umění ctihodnými způsoby až do jeho blaženého skonu, a že jsi oběma byl nad jiné milý a drahý, což jsme dostatečně vnímali a seznali, a konečně že jsi ve všem poctivém jednání prokazoval celému našemu rakouskému domu stálou věrnost a vděčnou poslušnost, takže už kdysi tě náš výše zmíněný, milovaný zemřelý předek král Ferdinand uznal pro tvé vynikající vlastnosti tvého ducha i genia i pro tvé ctnosti za hodna pozvednout a povýšit tě do šlechty a rytířského stavu, ozdobit a uctít tě úplným šlechtictvím, /483v/ takže jsi byl už odedávna zapsán do tohoto rytířského stavu našeho českého království.

Nyní pohlížíme nejen na tvé vynikající úsilí o ctnost, na tvůj výtečný talent a znalosti jakož i na tvoji mimořádnou oddanost našemu císařskému a královskému majestátu a zejména i našemu rakouskému domu, což vidíme dostatečně už z toho, že jsi určil do našich služeb už kdysi tři své syny, nyní již zemřelého Jana i ještě živé Šimona a Václava, kteří nám s chutí a věrně sloužili k naší nejvyšší libosti a slouží ještě i nyní. To nás vede po zásluze k tomu, aby tebe i tvé dědice obdařila naše císařská a královská milost štědrostí, jíž postaví jak pro tebe, tak i pro tvé potomky navěky trvající pomník naší laskavé /484r/ přízně a náklonnosti a povzbudí je v úsilí po ctnosti, slávě a krásných činech.

Proto z naší urozené a obvyklé císařské a královské milosti, svobodně i laskavě, po vlastní úvaze i na uvážlivou radu vysoce postavených mužů, našich věrných

a milovaných rádců, podle naší dobré znalosti, z naší plné a autoritativní císařské moci odevzdáváme, potvrzujeme a ratifikujeme jako pravé vše, co tobě i tvým legitimním dědicům propůjčil náš zesnulý milovaný předek Ferdinand. Dále tvrdíš, že už dříve vymřel s tvou matkou rod vycházející z matčiny krve, v obou pohlavích, a s ním jeho znaky na zbraních, a oddané prosíš a zapřísaháš, /484v/ aby byla zachována památka na matčin původ a její znak, totiž paroh jelena sedmearáka protknutý šípem, a abys jej mohl do svého laskavě a vznešeně vložit, věnovat a vložením rozšířit.

My, kteří tě zdobíme, rozšiřujeme, povyšujeme a potvrzujeme z našeho císařského rozhodnutí laskavě tvou žádost, stvrzujeme tvé šlechtictví nejen v této rozsáhlé podobě, ale i tímto naším novým císařským diplomem stanovujeme a výslovně si přejeme, abyste ty i tvé děti obou pohlaví, které z tebe pocházejí nebo pojdou, i jejich potomci až do nekonečna byli po celé svaté říši římské, ve všech královstvích, našich provinciích, /485r/ dědičných zemích i kdekoli jinde, byli uznáváni, drženi a respektováni jako praví šlechtici či urození lidé, pocházející ze šlechtického rodu, domu a příbuzenstva, před soudem i mimo něj, ve věcech duchovních i časových, církevních i světských, krátce ve všech záležitostech, které by zde měly být výslovně zmíněny, v těch i oněch jednáních, privilegiích, vyznamenáních a výsadách, také ve všech lenních beneficiích, které se ve všech provinciích udělují klášterům a panstvím, i ve všech ostatních právech, vyznamenáních, imunitách, výsadách a prerogativách, stejně tak ve věcných jako osobních, žádné nevyjímaje, abyste mohli a dovedli těchto šlechtických výsad užívat, těšit se z nich a radovat, jako naši ostatní a /485v/ skuteční šlechtici svaté říše římské, užívali, těšili a radovali se jako narození ze šlechtického příbuzenstva se čtyřmi předky s otcovy i matčiny strany a nikdo by proti tomu podle zvyku, ani podle práva nemohl namítat.

A aby naše císařská milost vůči tobě i tvým právoplatným dědicům i celému tvému potomstvu byla ještě zřetelnější, souhlasili jsme s tvou žádostí, aby tvůj starý erb byl rozšířen a polepšen včleněním erbu tvé matky; z téže císařské a královské moci a autority na radu knížat, hrabat, baronů, šlechticů, radů a věrných svaté římské říši si přejeme, aby tebe, Tadeáše, jehož osoba je nám milá a drahá, každý nazýval, psal a tituloval podle způsobu skutečných šlechticů se znalostí rodu jako „z Haycku“ nebo „z Hájku“ /486r/. To vážně a přísně nařizujeme a žádáme, a to ti tímto zároveň schvalujeme a potvrzujeme; navíc jako důkaz mimořádné milosti naší i našeho vznešeného rakouského domu povolujeme tobě i tvým oprávněným potomkům používat červeného vosku.

Dále nechť zůstane jako věčné svědectví onoho šlechtictví, které jsme potvrdili, milostivě znovu udělili a které zdobíme ještě větší poctou tobě, Tadeášovi z Hájku, tvým dětem, dědicům i celému potomstvu níže popsany erb, který ti přinášíme a udělujeme. Totiž podélně rozdělený štít, jehož pravá část je rozdělena na dvě části, horní a dolní, horní pole či plocha má černou barvu, v něm je zlatá

koruna /486v/ a nad ní umístěna velká, rovněž zlatá hvězda. Dolní část, pole či plocha žluté nebo zlaté barvy, je vyvedena jako pruhovaná, v níž z pravé části vedou šikmo doleva dolů tři černé pruhy či tři segmenty. Celá levá část štítu je v modré či lazurové barvě, v ní paroží jelena se sedmi rohy v jakési přírodní barvě, šije sklánějící se doprava, uprostřed tohoto paroží našikmo protknutá šípem, takže s ním tvoří podobu řeckého písmene „chí“ či tak zvaného Ondřejova kříže.⁵⁰ Nad štítem je umístěna helmice s mřížkováným otvorem ozdobená zlatou korunou, odkud vycházejí /487r/ dva zatočené býčí rohy, oba rozdělené na stejné polovice se střídavou černou a zlatou barvou. Z konce obou rohů vychází po třech pavích perech, uprostřed oněch rohů nad korunou září zlatá hvězda. S vrcholu helmice splývají přikryvadla či fafrnochy, ... /faciae seu teniae/, z pravé strany zlaté a černé, z levé bílé a nebeské či lazurové barvy. A to vše vyjádřeno a zpracováno umělecky rukou malíře je přesněji vidět uprostřed tohoto diplomu.

Takže tento erb jsme na věčnou památku tvých ctností milostivě znovu tobě a tvým dědicům dali, schválili, věnovali a rozšířili a teď dáváme, schvaluje, věnujeme a rozšiřujeme a /487v/ s naší císařskou a královskou autoritou si výslovně přejeme a rozhodujeme, abyste ty, Hájku, tvé děti, dědici a oprávnění potomci šlechtický erb naší císařskou milostí předepsaný, přisvojený, věnovaný a vyobrazený na paměť a svědectví vašeho šlechtictví nosili na věčné budoucí časy doma i ve válce, na všech místech i zemích, při všech jednotlivých a vznešených akcích, setkáních, výpravách a při všech ostatních šlechtických záležitostech, vojenských i při střetu zbraní, ať už vážném nebo zábavném, při hrách a turnajích s kopím, při rytířském i pěším zápolení, bojích nablízko i nadálku, abyste jej užívali, těšili se z něj a radovali, abyste jej podle vašeho soudu a libosti dávali vytesat, připevnit, vymalovat či vyšíť na štíty, korouhve, praporce, stany, náhrobky, památníky, zdi, vrata, okna, ozdobné stropy, tapety, podušky, prsteny, pečeti, klenoty i /488r/ na jakékoli věci a nikdo nesmí těmto zvyklostem, ustanovením a privilegiím odporovat ani jim jakkoli zbraňovat, teď ani v budoucnu, a nesmí proti těmto šlechtickým výtvorům a proti našemu privilegiu nic dělat, čemuž všemu tímto dopisem otevřeně bráníme a přejeme si, aby bylo zabráněno.

Tak nařizujeme a rozhodně poručíme všem i jednotlivým knížatům svaté říše římské i našim církevním a světským kurfiřtům, arcibiskupům, biskupům, palatinům, knížatům, zemským hrabatům i markrabatům, hrabatům, baronům, prefektům, provinciálům, našim radům /488v/ a především knížatům českého království a moravských, slezských a lužických provincií a konečně všem našim věrným milovaným lidem ustanoveným v ostatních dědičných zemích, ať už v jakémkoli stavu, stupni, pořádku, podmínkách a bohatství, ať vyčnívají nebo září hodnostmi a vysokým postavením, aby jmenovaného Tadeáše Hájka z Hájku, již

⁵⁰ Ondřejův či ondřejský kříž je kříž opírající se o dvě ramena. Tím se podobá řeckému písmenu „ch“, které se píše jako X ze slova Christos. Na kříži tohoto typu byl podle legendy ukřižován sv. Ondřej. Zřídka se dnes užívá jako náboženský, častěji jako heraldický symbol.

dávno zapsaného do rytířského stavu a tímto stavem uznaného za šlechtice, nyní vskutku schváleného naším císařským a královským majestátem, tím více uznávali a aby mu od této hodiny do budoucího věčného času umožnili využívat a těšit se v klidu a pokoji ze všech výše zapsaných i jednotlivých výjimek, svobod, výsad, úlev, povolení, prospěchu a dobrodiní /489r/ a aby se snažili zachovat v nich jeho samotného i jeho děti a snažili se všemi způsoby činit a dělat to i v jiných věcech, jak se to náleží.

Kdyby se někdo odvážil tento náš nejvznešenější císařský a královský diplom zpochybňovat, pohrdat jím, zlehčovat jej, urážet nebo se mu jakýmkoli způsobem ironickými, necitlivými či kousavými výroky vysmívat nebo se proti němu nerozvážně stavět, pozná, že upadl tímto samým faktem do naší nejtěžší císařské a královské nevole a vyměříme mu trest padesáti hřiven čistého zlata⁵¹ tolikrát, kolikrát se neodvolatelně proviní, z čehož polovina bude přisouzena a vyplacena naší královské pokladně, druhá křivdou skutečně postiženým. Jako nejpevnější a nejzřetelnější svědectví této věci /489v/ jsme opatřili přítomný list vlastnoručním podpisem a přivěšením naší velké císařské pečeti, Dáno na našem hradě v Praze 22. listopadu roku 1595.“

Součástí textu je i barevně provedený Hájkův polepšený znak umístěný uprostřed s. 486v. Otiskujeme jej ve formě, kterou přináší specializovaná studie⁵² – za souhlas k tomuto použití patří náš dík její spoluautorce.

Poznámky ke třem předcházejícím nobilitačním dokumentům jsme zahajovali určením jejich datace – ta byla vždy vztažena k některému z předcházejících církevních svátků, zde je tomu jinak. Zavedení gregoriánského kalendáře (1582) přineslo i modernější formu zápisu. Zde se úvodem zastavíme u formy přepisu Hájkova jména. Ta zní tentokrát v originálním latinském textu „*Haiecius*“ a „*von Hajec*“. Tak je tomu v záhlaví, ale stejně tak i dále v celém dokumentu. V průběhu celého života se Hájkovo české jméno přepisovalo různě, tato forma se však dosud nikdy nevyskytla.

V košatém, až mnohomluvném textu nás zaujalo na prvním místě zdůraznění starobylého původu Hájkových předků, jejich staroměstské příslušnosti a věrnosti králi Vladislavovi. To je dosud neznámý moment. Jde zřejmě o Vladislava Jagellonského (1456–1516). Byl-li Hájkův předek v jeho službách, musel to být jeho děd, jeho identitu ale bohužel neznáme. Dejme tuto informaci ale do vztahu s jinou zprávou, s tím, že Hájkova babička, vdova Dorota Vítová, koupila 7. září 1504 pro sebe a pro svého syna Šimona dům U zelených hájků,⁵³ a máme

⁵¹ Podobnou sankci jsme našli i v nobilitačním textu Jakuba Horčického, zde však byla jen poloviční, srv. Národní archiv, Sal 12 b, fol. 934r. Tento celý text je otištěn ve studii Smolka, Josef – Purš, Ivo: Jakub Horčický (Sinapius) und seine Nobilitation. *Studia Rudolphina* 15, 2014, s. 110–111.

⁵² Srv. Sedláčková, Helena – Malinovský, Anton F.: Vyobrazení erbů v archivním fondu Salbuchy. *Paginae historiae* 16, 2008, obrazová příloha.

⁵³ Srv. Teige, J.: Základy starého místopisu, s. 874, odst. 7.

prostor pro vytváření určitých hypotéz. Děd Tadeáše Hájka mohl tedy mít příjmení Vít. Byl ve službách Vladislava II. a zřejmě brzy zemřel. Tuto perspektivu nabízela mladým mužům zejména vojenská služba. Od nástupu na český trůn (1471) vedl mladý král osm let válku proti Matyáši Korvínovi, ale ani potom nebyla situace jednoduchá, navíc stále hrozilo turecké nebezpečí – Vladislav potřeboval silné vojsko. Kdyby byl Vít u vojska, byl by možná důstojníkem, naznačují to dvě okolnosti: věděla o něm císařská kancelář, což by asi nenastalo, kdyby byl kmánem, a zadruhé, zanechal po sobě asi určité jmění, za ně možná pořídila Dorota zmíněný dům. O tom, že byla dobře situovaná, svědčí i skutečnost, že syna Šimona (1485–1551) mohla nechat studovat na univerzitě. To vše je ovšem jen velmi hypotetická konstrukce vyvolaná novým poznatkem, že Tadeášův předek byl ve Vladislavových službách – bude samozřejmě potřebovat ověření dalším studiem.⁵⁴

Další moment, který nás zaujal, je Rudolfovo konstatování, že Hájek „*mnoho let věrně sloužil našemu zemřelému předkovi císaři Ferdinandovi*“. Co je tím míněno, je nejasné. Sotva mohlo jít o služby medicínské: Hájek skládal svůj doktorát až v r. 1560 a žil poté prokazatelně v Praze, Ferdinand zemřel 25. července 1564 a žil předtím ve Vídni – neměli šanci se setkat, navíc by to ani nemohlo být „mnoho let“. Mohlo by se zdát, že toto místo bude možné vyřídit tím, že je připsíme na vrub nadnesené rétoriky a celkové snahy Hájka „odškodnit“ za rok 1576.

Ale text našeho dokumentu naléhá dále: „*král Ferdinand uznal pro tvé vynikající vlastnosti tvého ducha i genia i pro tvé ctnosti za hodna pozvednout a povýšit tě do šlechty a rytířského stavu*“. A to už je závažné – nemáme k této věci bohužel další materiál, zdá se však, že Ferdinand povýšil Hájka do rytířského stavu sám, i když tato záležitost patřila do kompetence českému sněmu. Nevíme, kdy se tak přesně stalo, ani co bylo Ferdinandovi podnětem k tak neobvyklému aktu. Mohla to být však mj. forma poděkování za český překlad Mattioliho herbáře (ten byl ovšem dedikován jeho synovi, tehdy už králi Maxmiliánovi). Zájem o jeho vydání v roce 1562 jej povýšil na skutečně celospolečenskou záležitost, vedle veřejné sbírky se na vydání odborného díla podíleli poprvé – a dlouho platilo, že i naposled – české stavy. V našich dějinách to bylo poprvé, kdy věda vystoupila sama ze sebe a oslovila širší vrstvy. Je-li náš předpoklad správný, je velmi pravděpodobné, že přímluvцем u císaře a krále byl v této věci i jeho syn, místopředseda arcivévoda Ferdinand Tyrolský, jehož byl Mattioli osobním lékařem.

Zmínili jsme se již ve třetí části této studie o tom, že Hájek zařadil svůj erb mezi rytíře, kteří přispěli na vydání překladu Mattioliho herbáře. Z hlediska

---

⁵⁴ Není vyloučeno, že informace o Hájkově dědovi byly uvedeny v jeho žádosti o polepšení erbu, podstatné však je, že se císař a jeho kancelář s nimi ztotožnili a vložili je do konfirmace.

dosavadních znalostí jsme to považovali za podivné. O čtvrt století pozdější dokument však ukazuje, že jisté právo na to Hájek měl a my můžeme pochopit, že rozhodnutí císaře a krále Maxmiliána II. pro něj bylo dostatečně autoritativní, než aby se musel utápět v úvahách o právní kompetenci stavů.

Další místo, u něhož se chceme zastavit, je vyzvednutí Hájkovy oddanosti habsburskému domu, o níž svědčí mj. i to, že Hájek „*určil do našich služeb už kdysi tři své syny, nyní již zemřelého Jana i ještě živé Šimona a Václava, kteří nám s chutí a věrně sloužili k naší nejvyšší libosti a slouží ještě i nyní.*“ I to představuje částečné rozšíření našich znalostí.

Centrálním bodem tohoto dokumentu je Rudolfův souhlas, aby Hájkův „*starý erb byl rozšířen a polepšen včleněním erbu tvé matky*“, na němž byl vyobrazen paroh jelena sedmeráka protknutý šípem. O osobě Hájkovy matky víme poměrně málo. Z registru svatební smlouvy z 13. srpna 1519 se dozvídáme, že se jmenovala Kateřina a za svobodna byla Kaňhová.⁵⁵ Je to kuriózní, ale náš dokument, Rudolfova konfirmace, ji bohužel blíže neidentifikuje. Jediné, co nám sděluje, je to, že v osobě Tadeášovy matky vymřel celý její rod.⁵⁶ To nám bohužel mnoho nepomohlo. Nepodařilo se nám o ní zjistit více ani z jejího erbu, symbol parožítka sedmeráka protknuté šípem naše heraldika zatím nezná.

Z rozsáhlého dokumentu Rudolfovy konfirmace jsme se mohli dotknout jen několika hlavních bodů. Je to ale natolik významný dokument, že si zaslouží, aby byl detailně analyzován i v dalším bádání.

* * *

Heraldika a genealogie nám není úplně nejbližší, proto jsme se při zpracovávání této studie, museli obracet na některé specialisty. Byli to především Stanislav Kasík, Jan Oulík, Pavel Pokorný, Helena a Pavel Sedláčkovi a Martin

⁵⁵ Tento regist otiskl Teige, J.: Základy starého místopisu, s. 874, odst. 8. Otcem Kateřiny byl Mikuláš Kaňha, o němž se uvádí, že byl od září 1514 a znovu od 18. června 1515 staroměstským purkmistrem, srv. Tomek, Wácslaw Wladiwoj: Dějepis města Prahy. Praha 1893, s. 291. Určitý problém přitom ale představuje skutečnost, že Kateřina byla zřejmě nositelkou erbu, Tomek však u jejího otce, od něž jej nepochybně zdědila, žádný nobilitační predikát neuvádí. A tak není jisté, kdy byl Kaňhovi udělen. Kaňhu nezmiňuje ani klasická práce Doerrova (srv. pozn. č. 18), což by mohlo naznačovat, že jeho nobilitace proběhla před r. 1541. Vzhledem k době, kdy svou purkmistrovskou funkci vykonával, je to velmi pravděpodobné. V naději, že by Teigem citovaná svatební smlouva mohla obsahovat další neznámé údaje, jsme se ji pokoušeli v Archivu hl. m. Prahy dohledat. Od jeho dob však došlo k přečíslování spisových signatur a tak se nám to ani za pomoci odborných pracovníků tohoto archivu nepodařilo.

⁵⁶ Znamená to, že Jan Kaňha z Veleslavína (1550–1590), básník a novoměstský písař, s nímž se setkáváme v příští generaci, není jejich přímým potomkem.

Slaboch. Nezištně nám poskytli mnoho konzultací a řadu konkrétních rad a doporučení, za něž jim patří náš přátelský dík. Stejně tak děkujeme vedení Národního archivu za souhlas s otištěním ukázek z jeho fondů.

The ennoblement of Tadeáš Hájek

The renowned biologist of the 16th century in Bohemia, astronomer, botanist and physician Tadeáš Hájek (1526–1600) underwent an ennoblement process for four times in his life. He received his first coat of arms and a nobiliary particle “of Vladoř” in his young years, he was 26 then and still studying. The title apparently did not satisfy him, he never used it and two years later submitted a new ennoblement petition, and, together with professor Curie, he obtained a new coat of arms and a new particle “of Hájek” according to the house in the Old Town of Prague where he was born. This one he used till his death.

His way to knighthood was, however, rather complicated; he was granted the knight title most likely by Emperor and King Ferdinand I to appreciate his merit on publishing the Czech version of the Mattioli herbarium (1562). The Bohemian estates confirmed it first in 1571. In the following years Hájek, favoured by Bohemian elites so far, experienced a failure of his life – he was removed from the office of the court staff physician as Emperor Rudolph II ascended the throne (1576). It is not clear who initiated this change, whether the emperor himself or his new counsellors. In the course of few years Hájek managed to settle down his relation to the emperor, which resulted in Rudolph’s confirmation of Hájek’s knighthood in 1595 that also extended its legal force to all Habsburg lands and augmented his present coat of arms with insertion of the one of his mother.

Nobilitierung von Tadeáš Hájek

Der bedeutendste böhmische Naturforscher des 16. Jahrhunderts, Astronom, Botaniker und Arzt, Thaddaeus Hagecius von Hayek (1526–1600), wurde zu seinen Lebzeiten viermal nobilitiert. Seinen ersten Wappen und das Prädikat „z Vladoře“ erwarb er als junger Mann, er war nur 26 Jahre alt und hatte sein Universitätsstudium noch nicht abgeschlossen. Der Titel reichte ihm aber nicht, er nutzte ihn nie und stellte zwei Jahre später einen neuen Antrag. Zusammen mit seinem Professor Curie erwarb er einen neuen Wappen und auch das neue Prädikat „z Hájku“ (von Hayek) nach seinem Geburtshaus in der Prager Altstadt. Diesen Titel nutzte er bis zu seinem Tod.

Hayeks Weg zu dem Ritterstand war kompliziert: Kaiser und König Ferdinand I. erhob ihn wahrscheinlich, um seinen Verdienst an der Herausgabe der tschechischsprachigen Version von Mattiolis Herbarium (1562) zu schätzen. Die böhmischen Stände bestätigten ihn allerdings erst 1571 im Ritterstand. In den

darauflfolgenden Jahren erlitt der durch böhmische Eliten bisher favorisierte Hayek einen Lebensmiserfolg – beim Thronantritt Rudolfs II. (1576) wurde er seines Postens als Arzt der Hofdienerschaft enthoben. Es ist nicht klar, wer sich an der Entlassung „verdient“ machte, ob der Kaiser selbst oder seine neuen Mitarbeiter. Innerhalb einiger Jahre gelang es aber Hayek, die Beziehungen mit dem Kaiser wieder zu verbessern. Eines der Ergebnisse war Rudolfs Konfirmation von 1595, die Hayeks Ritterstand bestätigte, seine Gültigkeit für den ganzen Habsburger Reich erweiterte und eine Wappenbesserung durch die Eingliederung des Wappens seiner Mutter durchführte.

VIKTOR METTERNICH. STRUČNÝ OBRAZ ŽIVOTA NADĚJNÉHO DIPLOMATA A JEHO RODINY VE SVĚTLE VIKTOROVY KORESPONDENCE OTCI KLEMENSI METTERNICHOVI

TEREZA PLUSKALOVÁ

Úvod

Publikací zabývajících se životem rakouského kancléře Klemense Metternicha je široké spektrum, ať už pojednávají o jeho politické činnosti, či zmiňují jeho mimomanželské aktivity. Kupodivu se však v literatuře jen velmi zřídka setkáváme s podrobnější zmínkou o Metternichově rodinném životě. Tato studie si proto klade za cíl seznámit čtenáře alespoň v základních obrysech se soukromím velkého kancléře, které sdílel se svými dětmi a manželkami. Bude nám to umožněno díky korespondenci s jeho nejstarším synem Viktorem, která se do dnešních dnů dochovala sice v neúplné podobě, ale přesto s vysokou vypovídací hodnotou. Díky ní máme také tu vzácnou možnost přiblížit se k osobě Metternichova nejstaršího syna, se kterým se, byť neoprávněně, v odborné literatuře příliš často nesetkáváme. Díky jeho korespondenci otci z let 1817–1822 (1823), uložené ve fondu Rodinný archiv Metternichů Národního archivu¹, se můžeme alespoň v hrubých obrysech seznámit s touto pozoruhodnou, přitažlivou a neprávem opomíjenou historickou osobností.

---

¹ Národní archiv, fond Rodinný archiv Metternichů – Acta Clementina (RAM-AC) 14, inv. č. 40, 41, 43, 44, kart. 3 a inv. č. 51, kart. 4.

Stručný pohled do rodiny Klemense Metternicha

První sňatek Klemense Metternicha² se uskutečnil za nepříliš příznivé situace. Jako syn neúspěšného porýnského diplomata³, který navíc vinou francouzských vojsk přišel o většinu majetků, nebyl ve Vídni příliš vítán. Velký rozruch proto vzbudil Klemensův sňatek s Eleonorou Kounicovou⁴, vnučkou rakouského státního kancléře Antonína Kounice⁵. Svatba se konala dne 27. září 1795 v kounicovském zámku ve Slavkově⁶. Ze strany nevěsty šlo o bezhlavou zamilovanost, ze strany ženicha spíše o promyšlený tah na šachovnici úspěchů na polích společenského i kariérního postupu. Nejvyšší vídeňská společnost se nemohla s volbou tak nízko postaveného manžela dědičky kounicovských majetků ztotožnit a dávala své rozčarování patřičně najevo, své salony však Metternichovi otevřít musela.

Eleonora svého muže celý život upřímně milovala a její láska neochabla ani tehdy, kdy musela přihlížet manželovým milostným avantýrám. Metternichovou náručí prošly desítky milenek⁷, Eleonora však svému manželovi nikdy neoplatila stejnou mincí a dál se věrně a spolehlivě starala o rodové statky a vídeňský salon⁸. Klemens k ní jistě choval také určité city, nemůžeme však s jistotou říci, jestli nebyly podmíněny spíše Eleonořinou schopností udržovat Klemensovi příjemný domov a klidné zázemí⁹.

Manželům Metternichovým se za dobu jejich soužití narodilo dohromady sedm dětí, nejprve v roce 1797 dcera Marie¹⁰ a v krátkém sledu za sebou v letech 1798 a 1799 dva synové, Franz¹¹ a Klemens¹². Oba chlapci však zemřeli již v roce 1799. V lednu 1803 se narodil Viktor¹³, Metternichův jediný žijící

² Clemens Wenzel (Wenzeslaus) Lothar Nepomuk Metternich-Winneburg (*15. 5. 1773 – †11. 6. 1859), v této podobě je jméno uváděno v dobových pramenech. V českých odborných textech je však zvykem toto jméno převádět do české podoby, proto v textu uvádím počestěnou podobu tohoto i dalších zahraničních jmen. V originální podobě jsou uvedeny v poznámkách pod čarou.

³ Franz Georg Karl Josef Johann Nepomuk Willibald von Metternich-Winneburg-Beilstein (*9. 3. 1746 – †11. 8. 1818), dědičný komoří mohučský, c. k. tajný rada, ředitel katolické části vestfálského hraběcího kolegia. Data života rodinných příslušníků Klemense Metternicha jsou čerpána z díla Kahuda, Jan: Kancléř Metternich a Plasy ve světle soudobých dokumentů. Plasy 2009.

⁴ Maria Eleonora von Kaunitz-Rietberg (*1. 10. 1775 – †19. 3. 1825).

⁵ Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg (*2. 2. 1711 – †27. 6. 1794).

⁶ Corti, Egon Cäsar Conte: Metternich und die Frauen. Nach meist bisher unveröffentlichten Dokumenten. Wien – Zürich, I. Bd., 1948, s. 44.

⁷ Viz např. Corti, E. C.: c. d.; Herre, Franz: Metternich. Praha 1996 či Weissensteiner, Friedrich: Lásky v cizích postelích. Praha 2004.

⁸ Herre, F.: c. d., s. 47.

⁹ Aus Metternich's nachgelassenen Papieren, Bd. 1. Wien 1880, s. 23–24.

¹⁰ Marie Leopoldine von Metternich-Winneburg (*17. 1. 1797 – †20. 7. 1820).

¹¹ Franz Karl Johann Georg von Metternich-Winneburg (*21. 2. 1798 – †3. 12. 1799).

¹² Clemens Eduard von Metternich-Winneburg (*10. 6. 1799 – †15. 6. 1799).

¹³ Viktor Franz Karl von Metternich-Winneburg (*15. 1. 1803 – †30. 11. 1829), o něm podrobněji níže.

syn, a tak i dědic a nástupce, a 30. srpna 1804 přišla na svět druhá dcera Klementina¹⁴.

V roce 1806 nastoupil Metternich na významný post rakouského velvyslance v Paříži, kam se za ním přestěhovala i jeho rodina, která předtím otce následovala kvůli jeho diplomatickým postům i ke dvoru do Drážďan a Berlína. Otec ovšem trávil kvůli politickým jednáním mnoho času ve Vídni a nakonec se sem v říjnu 1809 natrvalo vrátil jako nový rakouský ministr zahraničí. Jeho rodina však za ním z Paříže přesídlila až o rok později¹⁵. Zde se dne 18. června 1811 Metternichovi narodila další dcera, Leontina¹⁶, která později navázala především s bratrem Viktorem velmi těsný a láskyplný vztah¹⁷.

Dne 1. září 1815 se narodilo poslední dítě tohoto manželství, Hermina¹⁸, která měla odmala zmrzačenou nohu, se kterou se musela později zdlouhavě léčit¹⁹. Její matku stál tento poslední porod mnoho sil, jistě i proto, že jí bylo bez měsíce již čtyřicet let. V této době se navíc rozvinula Eleonořina plicní choroba, kterou zdědila po otci Ernstovi²⁰, a ze které se již nikdy úplně nezotavila.

Tuberkulózu však po matce zdědila i většina jejích dětí. V květnu 1820 na ni po vleklé nemoci zemřela patnáctiletá Klementina²¹ a o několik týdnů později náhle a nečekaně i nejstarší dcera Marie, tři roky šťastně vdaná za Jozsefa Esterházyho²². Když ji otec několik dní před její smrtí navštívil, nic jímu rychlému konci ještě nenasvědčovalo²³.

Vzhledem k tomu, že ke stejné nemoci projevovat náchylnost kromě matky i syn Viktor, rozhodli se rodiče, že matka s dětmi přesídli za zdravějším vzduchem do Paříže. Metternich však zůstal kvůli plnění svých povinností ministra zahraničí ve Vídni. Tím započalo pětileté období, kdy kontakt rodiny s otcem zajišťovala téměř výlučně korespondence²⁴. Klemens totiž za rodinou kvůli nekonečnému množství svých povinností ani jednou do Paříže nepřišel a zrazoval od cestování i svou manželku, která se především v posledním období svého života chtěla vrátit do Vídně. Metternich jí to ze zdravotních

---

¹⁴ Clementine Marie Octavie von Metternich-Winneburg (*30. 8. 1804 – †6. 5. 1820).

¹⁵ Corti, E. C.: c. d., s. 240.

¹⁶ Leontine Adelheid Maria Pauline von Metternich-Winneburg (*18. 6. 1811 – †16. 11. 1861).

¹⁷ Metternich, Tatiana (hg.): Léontine. Das intime Tagebuch der Tochter Metternichs von 1826 bis 1829, 14. bis 18. Lebensjahr. Wien – München 1990, průběžně.

¹⁸ Hermine Gabriele Marie Eleonore Leopoldine von Metternich-Winneburg (*1. 9. 1815 – †prosinec 1890).

¹⁹ Viz korespondence, NA, RAM-AC 14, inv. č. 40, kart. č. 3, fol. 11, 24. 7. 1818; fol. 15, 3. 9. 1818.

²⁰ Ernst Kounic, hrabě von Kounic-Rietberg, od roku 1794 kníže (*6. 6. 1737 – †19. 5. 1797).

²¹ Corti, E. C.: c. d., sv. II, s. 125.

²² Jozsef hrabě Esterházy de Galántha (*24. 11. 1791 – †12. 5. 1847).

²³ Corti, E. C.: c. d., s. 134.

²⁴ Do tohoto období spadá též korespondence, o které bude pojednáno na následujících stranách.

důvodů velmi důrazně nedoporučoval, jelikož se její stav od roku 1823 postupně zhoršoval a tuberkulóza se projevovала čím dál výrazněji²⁵.

Když se na začátku roku 1825 zdravotní stav Metternichovy manželky zhoršil natolik, že byla stěží schopna udržet v ruce pero²⁶, rozhodl se Klemens konečně vyslyšet její opakované prosby, odtrhnout se od svých vídeňských povinností a navštívit svou smrtelně nemocnou ženu, která zemřela pouhých pět dní po jeho příjezdu²⁷.

Metternich nosil smutek, jak mu společenské mravy nakazovaly, i když možná více než nad smutným osudem své ženy truchlil nad ztrátou bezpečného zázemí, které mu zajišťovala. Manželčina smrt ho samozřejmě zasáhla, ale bral ji spíše pragmaticky než osudově²⁸. Svě matce ještě téhož dne napsal: „Otec dětem matku nahradit nemůže.“²⁹ Obě dcery, třináctiletá Leontina a devítiletá Hermína, se po matčině smrti přestěhovaly za otcem do Vídně, kdežto dvaadvacetiletý Viktor zůstal v Paříži, kde plnil své diplomatické poslání³⁰.

Zhruba za dva roky po Eleonořině smrti se Metternich rozhodl oženit se podruhé. Když se tato informace roznesla po vídeňských salonech, všechny šlechtičny, které měly dcery v příhodném věku, začaly státnímu kancléři své dcery více či méně nenápadně nabízet. Metternich si toho byl vědom, a proto jedním z jeho kritérií výběru byly nejen krása a mládí jeho budoucí manželky, ale také její nepoččetné příbuzenstvo³¹.

V této době se ukázalo, že situace kolem sňatkové politiky se ve vídeňských kruzích stále opakuje stejně jako v době Metternichova prvního sňatku, tentokrát ovšem paradoxně úplně obrácená. Před dvaceti lety se vídeňská nejvyšší společnost nemohla smířit s tím, že se bohatá kounicovská dědička provdala za nemajetného exulanta Metternicha, nyní se šlechtičny předháněly, aby se Klemensovou druhou ženou stala právě jejich dcera.

Metternichova volba nakonec padla na svobodnou paní Antoinettu Leykamovou³², dceru nevýznamného belgického diplomata³³. Antoinetta byla půvabná a něžná blondýnka, která svého nastávajícího chotě upřímně obdivovala a nechala

²⁵ Corti, E. C.: c. d., průběžně, např. s. 145, 179, 224.

²⁶ Tamtéž, sv. II, s. 257–258.

²⁷ Tamtéž, s. 262.

²⁸ Tamtéž, s. 264–265.

²⁹ Tamtéž, s. 262. „*Ein Vater ist es nicht, der Kindern eine Mutter ersetzen kann.*“

³⁰ Kde přesně a s kým děti pobývaly bezprostředně po smrti jejich matky a kdy se dcery přestěhovaly za otcem do Vídně, se nepodařilo nikde dohledat. O Viktorovi viz níže.

³¹ Corti: c. d., s. 285–286.

³² Maria Antoniette, svobodná paní von Leykam, od 7. 10. 1827 hraběnka von Beilstein (*15. 8. 1806 – †17. 1. 1829). Siemann uvádí tato data (*10. 8. 1806 – †12. 1. 1829), Siemann, Wolfram: Metternich. Staatsmann zwischen Restauration und Moderne. München 2010, s. 123.

³³ Christoph Ambros svobodný pán von Leykam (†1830), nižší diplomat v císařských službách, hudebník a malíř; manželka Antonia Pedrella, palermská operní pěvkyně.

se od něj díky jeho vzdělání a rozhledu učít a vést, což ješitnému Metternichovi nadmíru vyhovovalo³⁴.

Jediným, kdo měl z vídeňské nejvyšší společnosti pro Metternicha pochopení, byl císař František I., sám již počtvrté ženatý, který rychle nechal nevěstu svého kancléře povýšit do hraběcího stavu s přídomkem von Beilstein³⁵, aby tak bylo zabráněno mesalianci, ze které však Metternicha evropská aristokracie našla i přesto.

Metternich však s těmito reakcemi počítal a zcela je ignoroval. Svatba se konala v rodinném kruhu 5. listopadu 1827 na záměčku Hetzendorf³⁶. Státní kancléř tak započal nový život se svou půvabnou jednadvacetiletou manželkou v pravém duchu biedermeierovského rodinného štěstí u domácího krbu³⁷.

Dne 7. 1. 1829 Antoinetta šťastně porodila zdravého syna Richarda³⁸. Vše se ale ve zlé obrátilo v noci z 15. na 16. ledna. Antoinetta dostala vysokou horečku, která trvala celý příští den. Následně se k horečce přidaly silné křeče, po nichž čerstvá matka ztratila vědomí a již ho znovu nenabyla. Zemřela dne 17. ledna 1829 v osm hodin ráno, po pouhých dvou dnech horečky omladnic, zapříčiněné nedostatečnou hygienou ze strany lékařů³⁹. V této době, kdy ještě nebyly známy příčiny přenosu nákazy a nebyly objeveny bakterie, byla situace, kdy lékař nechtěně zanesl do čerstvé rány infekci, poměrně častá.

Metternich odchod své druhé ženy velmi těžce prožíval. Její smrt ho zasáhla úplně jiným způsobem než pozvolný odchod jeho první manželky. Posledních pět let manželství s Eleonorou se s rodinou vůbec nestýkal a svou choť navštívil až na smrtelném loži. Jeho vztah k první manželce nebyl sice úplně lhostejný, ale na druhou stranu ji příliš nepostrádal. V případě Metternichova druhého sňatku v době rodícího se biedermeieru u Klemense převládla touha po klidném a spokojeném rodinném soužití, které mu milující Antoinetta nabízela, a tuto nově nalezenou lásku a domácí štěstí náhle trpce postrádal. Vrhł proto všechnu svou energii do práce, která mu dovolovala zapomenout na hluboký zármutek⁴⁰. Brzy se však jeho žal ještě znásobil po smrti Metternichova milovaného syna Viktora 30. listopadu 1829⁴¹.

---

³⁴ Srbik, Heinrich Ritter von: Metternich. Der Staatsmann und der Mensch. 3 sv. München 1925–1954, s. 243.

³⁵ K nobilitačnímu spisu uloženému v Rakouském státním archivu viz Pokorná, Tereza: Metternichové aneb Klemens Václav Lothar Metternich se žení, bakalářská práce FF UK. Praha 2012, s. 12.

³⁶ Metternich, T.: c. d., s. 169–170.

³⁷ Tamtéž, s. 25–26.

³⁸ Richard Clemens Metternich-Winneburg-Ochsenhausen (*7. 1. 1829 – †1. 3. 1895), c. k. komoří, c. k. tajný rada, velvyslanec na pařížském dvoře (1836–1870).

³⁹ Hlavačka, Milan: O rodinném štěstí velkého kancléře. Metternich a ženy. In: Tajemství slavných. Podivuhodné příběhy světových dějin II. Praha 2001, s. 122.

⁴⁰ Corti, E. C.: c. d., sv. II, s. 295–296.

⁴¹ Viz níže.

Po více než roce od smrti své druhé ženy se Metternich rozhodl oženit se potřetí. Strategické boje vídeňské společnosti o pozici třetí choti státního kancléře se obnovily snad s ještě větší intenzitou než dříve, jelikož se do nich zapojily i rodiny z dalších evropských dvorů⁴². Metternich dlouho a pečlivě vybíral, než se rozhodl pro dceru své dlouholeté přítelkyně Molly Zichy-Ferraris⁴³, pětadvacetiletou Melanii, která o Klemense usilovala už před jeho předchozím sňatkem. Temperamentní a sebevědomá Melanie tvořila naprostý protiklad k Metternichově předchozí půvabné a mírné ženě Antoinettě. Sňatek byl stanoven na 30. ledna 1831⁴⁴, dva dny po nevěstiniých šestadvacátých narozeninách.

Melanie se snažila být Klemensovi dobrou manželkou, vhodně ho reprezentovat ve společnosti a vytvářet mu příjemný a útulný domov. Tato úloha jí však připadala příliš jednoduchá, a proto Klemensovi pomáhala i v politických záležitostech⁴⁵. Celkově bylo jejich soužití spokojené, přičemž ho vesměs strávili po boku toho druhého, na rozdíl od Metternichova prvního manželství.

Melanie Klemensovi porodila pět dětí z jeho celkových třinácti. Jako první se dne 27. února 1832 narodila dcera Melanie⁴⁶, o rok později, 21. dubna 1833, přišel na svět Klemens⁴⁷, který však zemřel po pouhých dvou měsících života. Dne 14. října 1834 se rodičům Metternichovým narodil druhý syn, pojmenovaný po známém světci Paul⁴⁸.

Dne 8. února 1835 se odehrála svatba nyní nejstarší Metternichovy dcery Leontiny s hrabětem Moritzem Sándorem⁴⁹, kterým se rok po svatbě, dne 26. února 1836, narodila dcera Paulina⁵⁰, která byla zároveň i prvním Klemensovým vnoučetem.

Zanedlouho poté, dne 22. března 1836, se Metternichovi narodila další dcera, Marie⁵¹, o měsíc mladší než jeho vnučka Paulina. Její životní dráha však byla završena již 12. června v nedovršených třech měsících života. Za necelý rok a půl po této nešťastné události se Melanii a Klemensovi, kterému bylo v té době již šedesát čtyři let, narodil 12. září 1837 poslední potomek, syn

⁴² Corti, E. C.: c. d., sv. II, s. 308.

⁴³ Maria Wilhelmine von Zichy-Ferraris, roz. von Ferraris (*3. 9. 1780 – †25. 1. 1866).

⁴⁴ Corti, E. C.: c. d., s. 308–309.

⁴⁵ Hlavačka, M.: c. d., s. 125.

⁴⁶ Melanie M. Paulina von Metternich-Winneburg (*27. 2. 1832 – †16. 11. 1919), manžel Joseph Zichi, hrabě Zichy zu Vásonykeö (*09. 7. 1814 – 14. 1. 1897).

⁴⁷ Clemens von Metternich-Winneburg (*21. 4. 1833 – †10. 6. 1833). Kahuda přířkl třetímu Metternichovu manželství čtyři potomky a tohoto syna neuvádí. Kahuda, J.: Kancléř Metternich a Plasy, s. 36–37.

⁴⁸ Paul Clemens Lothar von Metternich-Winneburg (*14. 10. 1834 – †6. 2. 1906), manželka Melanie Zichi, hraběnka Zichy-Ferraris zu Zich und Vásonykeö (*16. 8. 1843 – †3. 8. 1925).

⁴⁹ Moricz von Sándor de Szlawnicza (*23. 5. 1805 – †23. 2. 1878).

⁵⁰ Paulina von Sándor de Szlawnicza, od roku 1897 von Metternich-Sándor (*26. 2. 1836 – †28. 9. 1921).

⁵¹ Maria Emilia Stephanie von Metternich-Winneburg (*22. 3. 1836 – †12. 6. 1836).

Lothar⁵². Dvaatřicetiletou matku Melanii však porod stál mnoho sil a již nikdy se z něj úplně nezotavila⁵³. To byl pravděpodobně důvod, proč už manželé Metternichovi neměli další děti.

Když 13. března 1848 dorazila do Vídně vlna revolucí, Metternich okamžitě odhadl situaci a ještě toho dne sepsal žádost o propuštění z císařských služeb, které bylo rychle vyhověno. V noci ze 14. na 15. března Metternich i s manželkou v utajení opustili Vídeň a vydali se do Londýna, kde jim byl nabídnut azyl. Zůstali zde až do roku 1850, kdy jim byl novým císařem Františkem Josefem I. nabídnut návrat do Rakouska. Metternich se proto oklikou, s dlouhou zastávkou v Bruselu a na svém zámku Johannisberg, na podzim 1851 vrátil zpět do Rakouska, do vyrabované vily na Rennwegu a na panství Kynžvart a Plasy, kde poklidně, daleko od světa, který se o něj přestal zajímat, strávil zbytek stáří. Již nezasahoval do politiky, které nyní vládl mladý energický císař a jeho ministerský předseda Felix Schwarzenberg, přesto ale zůstal jejím bedlivým pozorovatelem⁵⁴.

Po necelých třech letech po návratu, dne 3. března 1854, zemřela ve věku čtyřiceti devíti let matka Melanie, pravděpodobně na rakovinu podbřišku, kterou jí zapříčinil poslední, nevydařený porod syna Lothara⁵⁵. Klemens tak přišel o svou poslední životní družku, třetí ženu, která s ním strávila zlaté časy na vrcholu Evropy, dobu ponížení a vyhnanství i následné smířlivé poslední roky. Pro Metternicha byla tato ztráta velmi bolestná, vždyť jejich odloučení se za řadu posledních let dalo spočítat na jednotlivé dny. Tento životem zkoušený muž, který již pochoval dvě předchozí manželky a sedm svých dětí, sám již nejspíše smířený se smrtí, však již tuto událost bral spíše odevzdaně jako nutnou součást života než jako hluboký žal, který mu odchody jeho blízkých způsobovaly v minulosti. Sám zemřel o pět let později dne 11. června 1859. Dosáhl úctyhodného věku osmdesáti šesti let. Jeho ostatky byly převezeny do rodinné hrobky v kostele sv. Václava v Plasích, kde po boku členů jeho rodiny odpočívají dodnes.

Korespondence Viktora Metternicha otci

Dochovaný konvolut korespondence je zajímavým historickým pramenem. Může prozradit řadu podrobností nejen o Klemensi Metternichovi, je-li muž byla určena, ale především o osobě pisatele, kancléřova nejstaršího syna

---

⁵² Lothar von Metternich-Winneburg (*12. 9. 1837 – †2. 10. 1904); první manželka Karoline Reitter (†21. 9. 1899), jednalo se o morganatický sňatek; druhá manželka hraběnka Franziska Mittrowsky von Mittrowitz (*10. 11. 1846 – †19. 3. 1918).

⁵³ Srbik, H.: c. d., sv. II, s. 428.

⁵⁴ Hlavačka, M.: c. d., s. 128.

⁵⁵ Tamtéž, s. 128–129.

Viktora, který měl s otcem velmi těsný vztah. Tato korespondence umožňuje badateli nahlédnout hlouběji do života kancléřovy rodiny a nastínit do této doby netušené podrobnosti, především co se týče života a osoby autora korespondence. Viktor Metternich je historická osobnost vědci i badateli zatím spíše opomíjená, proto zde bude tento zajímavý mladý diplomat, který kráčel ve šlépějích svého otce, představen pomocí korespondence otci určené. Lze se z ní však kromě informací osobního charakteru dozvědět také nové, neznámé detaily o různých evropských událostech – např. ohledně korunovace anglického krále Jiřího IV. či bombových útoků na královský palác v Paříži roku 1821.

Korespondence samotná je pramenem badatelsky naprosto neprozkoumaným, jednak možná z výše uvedeného důvodu malého povědomí o jejím autorovi, jednak možná i z důvodů jazykových. V literatuře⁵⁶ se objevují citace z dopisů Metternichových, jeho rodiny i přátel, ovšem striktně jazykově francouzských. Metternichova německojazyčná korespondence zůstává zatím dosud badatelsky neprozkoumaná⁵⁷, proto se tato studie orientuje výhradně na německy psanou korespondenci.

Součástí souboru korespondence ve sledovaných složkách fondu Rodinný archiv Metternichů⁵⁸ obsahujících jazykově německou korespondenci je i několik jazykově francouzských dopisů, které z výše uvedených důvodů nejsou v rámci této práce zohledněny. Vzhledem k jen občasné dataci dopisů vesměs není možné určit, jestli tyto dopisy patří do tohoto časového rozsahu korespondence, nebo do pozdější, kompletně francouzskojazyčné korespondence z let 1823–1829, a proto tyto dopisy nebyly předmětem zájmu této studie.

Soubor korespondence obsahuje 44 jazykově německých dopisů v časovém rozmezí června 1817 až dubna 1822, vzhledem k absenci datace některých dopisů s možným přesahem do roku 1823. Konkrétní časové rozložení dopisů je následující: červenec 1817 (1), červenec 1818 (2), září 1818 (1), březen [1818–1819] (1), [březen–květen 1818–1819] (1), červen 1820 (1), říjen [1820] (3), listopad [1820] (3), prosinec [1820] (2), leden [1821] (2), únor [1821] (1), březen [1821–1823] (1), březen [1821] (1), duben [1821] (2), květen [1821] (1), červen [1821] (1), červenec [1821] (3), srpen [1821] (3), září [1821] (3), říjen [1821] (2), listopad [1821] (1), prosinec [1821] (4), leden [1822] (1), únor [1822–1823] (1), duben [1822] (1), březen 1845 (1).

Součástí Viktorovy jazykově německé korespondence je dopis z 26. března 1845⁵⁹, vzniklý patnáct let po pisatelově smrti, ovšem podepsaný jménem

⁵⁶ Především Corti, C. C.: c. d. a Srbik, H.: c. d.

⁵⁷ Pokorná, Tereza: Viktor Metternich. Syn velkého kancléře a rodina Metternichů ve světle Viktorovy korespondence s otcem, diplomová práce FF UK. Praha 2014.

⁵⁸ NA, RAM-AC 14, inv. č. 40, 41, 43, 44, kart. 3 a inv. č. 51, kart. 4.

⁵⁹ Tamtéž, inv. č. 51, kart. 4, fol. 1.

Viktor. Tento dopis je zřejmě od doby utřídění archivu⁶⁰ zařazen do fondu Viktorovy korespondence⁶¹, ovšem zcela evidentně do ní nenáleží⁶². Autorka se záhadným autorstvím tohoto dopisu hodlá zabývat v následujícím výzkumu.

Mezi tento konvolut korespondence jsou také zařazeny dva jazykově německé dopisy adresované Viktorově matce Eleonoře⁶³. Vzhledem k tomu, že v jednom z Viktorových dopisů otci⁶⁴ je výslovně uvedeno, že matku poprosil, aby Klemensovi jeden z dopisů přeposlala, je jejich zařazení do tohoto fondu dostatečně zřejmé.

Viktor ve svých dopisech pojednává o běžných i závažných záležitostech s lehkostí a vtipem, ze kterých prosvitá veselá povaha člověka, který měl smysl pro humor a s oblibou si utahoval ze všeho, co mu poskytlo příležitost. Když se například zotavoval z těžké nemoci⁶⁵, radoval se z toho, že je s ním lékař natolik spokojen, že už ho dva dny nenavštívil: „*Ich bin so glücklich, dass der Herr Doktor nicht mehr zu mir gekommen ist. Ich bin so glücklich, dass der Herr Doktor nicht mehr zu mir gekommen ist.*“⁶⁶ Když se v létě 1821 účastnil cesty anglického dvora do Irska, popsal příjezd krále do Dublinu následovně: „*Příjezd krále 17. [srpna] byla nádherná podáváná. Všechny domy v celé Široké ulici byly až po střechy a komíny pokryté jásajícími lidmi. – Vedle toho proběhla [...] jedna velká audience a slavnostní přijetí. Při této druhé události měl člověk tu nejkrásnější možnost onemocnět a umřít smíchy, protože žádný smrtelník nemá pojem o neuvěřitelných, neslýchaných záležitostech, které jsme tam měli možnost pozorovat. Muži museli před králem kleknout na koleno a políbit mu ruku, dámy byly naopak podle anglických dvorských zvyklostí políbeny na tvář. Co se tu událo za komické scény, je opravdu hodnotné vytištění a prodeje. – Ubohý král, celý jinak tak vážný dvůr, my všichni jsme se málem udusili smíchem, který, navzdory našim snahám ho potlačit, občas obecně hlasitě propukl a kterému se potom nemohl nikdo bránit. – To byla scéna hodná zvětšení.*“⁶⁷

⁶⁰ Viz Kahuda, Jan: Z dějin rodinného archivu Metternichů. In: Budil, Ivo – Šedivý, Miroslav (eds.): Metternich & jeho doba. Sborník příspěvků z konference uskutečněné v Plzni ve dnech 23. a 24. dubna 2009. Plzeň 2009, s. 125–129; Honc, Jaroslav: Metternichové a jejich rodinný archiv. *Paginae historiae*, 11, 2003, s. 193–219.

⁶¹ NA, RAM-AC 14, inv. č. 40, 41, 43, 44, kart. 3, a inv. č. 51, kart. 4.

⁶² Viz Pokorná, T.: Viktor Metternich, s. 125–126.

⁶³ NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 31 a fol. 52.

⁶⁴ Tamtéž, fol. 23.

⁶⁵ Jedná se o jaro 1818 či 1819, nemoci byly pravděpodobně první útoky tuberkulózy. Viz Corti, E. C.: Metternich und die Frauen, s. 90.

⁶⁶ NA, RAM-AC 14, inv. č. 43, kart. 3, fol. 11. „*Ich bin darüber in der größten Verzweiflung und raufe mir die Haare aus.*“

⁶⁷ NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 43: „*Der Einzug des Königs, der den 17ten statt fand, war ein herrliches Schauspiel. Alle Häuser bis auf die Dächer und Rauchfänge, die ganze Breite Straße, waren mit jubelnden Menschen bedeckt. – Nebst diesen waren noch zwei schöne manuevers im Phoenix Park, ein großes lever und ein droing room. Bei diesen zwei letzten Festivitäten hatte man die schönste Gelegenheit sich krank und selbst tot zu lachen, denn kein Sterblicher macht sich einen Begriff von der unglaublichen, unerhörten Figuren, die man dort Gelegenheit hatte zu sehen. Die Männer mussten ein Knie vor dem König beugen und ihm die*

Na základě rozboru stylistiky dopisů je možné usoudit, že si Viktor nepřipravoval koncepty dopisů, ale psal je rovnou „načisto“. Toto tvrzení podporuje i skutečnost, že v dopisech se občas objevuje přehozený slovosled, který dokládá, že Viktor psal tak, jak právě přemýšlel. Stejně tak k tomu odkazují i vsuvky a opravy v textu (<Nach dem Briefe> Nach dem letzten Briefe der Mama {zu schließen} hat sich ihr zerrüttetes Gehirn in etwas gebessert)⁶⁸. Stejně tak pro tuto domněnku hovoří skutečnost, že některé dopisy, psané zjevně v chvatu, například ráno těsně před odjezdem kurýra, vykazují stejné znaky jako dopisy ostatní – neprojevují se na nich stopy spěchu, neobratné formulace, větší počet škrtnů atp., rukopis není méně úhledný ani více zběžný než v jiných případech⁶⁹.

Celkově má předkládaný soubor Viktorovy jazykově německé korespondence vysokou jazykovou i stylistickou úroveň, která byla patrná již od jeho prvního dochovaného německého dopisu z roku 1817, tedy z doby, kdy bylo Viktorovi pouhých čtrnáct let. Zvláště v pozdějších letech můžeme obdivovat Viktorův vypělý styl a zřejmé literární nadání.

Obsahový rozbor korespondence

Jak již bylo řečeno, jde o soubor dopisů syna otci, postihující roky 1817–1822 s možným přesahem do roku 1823. Z narážek v korespondenci a odkazů na další odeslané, ale ve fondu nepřítomné dopisy je však zřejmé, že se jedná o nekompletní řadu – počet chybějících dopisů a jejich osudy je při současném stavu badání bohužel velmi těžké odhadnout. Vzhledem ke kusým informacím, jež jsou o Viktoru Metternichovi k dispozici, není možné ani přesně určit, v kterých měsících Viktor v rámci zmíněných let pobýval po boku otce a kdy mu mohl v době odloučení psát dopisy. Téměř jediný pramen, o který je možno se opřít, je korespondence samotná, která jako taková nemůže poskytnout podrobné svědectví o chybějících dopisech. Často za sebou dopisy následují s několikaměsíčními rozestupy, přičemž z nich není patrné, že by se vždy jednalo o čerstvé odloučení od otce či o blížící se setkání s ním. Tyto dopisy působí spíše dojmem, že šlo o pravidelné zprávy z dlouhé řady korespondence, z nichž se jich dochovalo pouze několik. Můžeme se držet pouze nemnohých zmínek v textu, jako např. v dopise ze 4. září 1821: „*Stále ještě se nevzdávám sladké*

Hand küssen, die Damen hingegen wurden nach d. engl. Hofsitte alle der Reihe nach auf die Backe geküsst. Was da für komische Szenen vorgingen, ist wirklich wert gedruckt, und in einer Prachtausgabe verkauft zu werden. – Der arme König, der ganze sonst so ernsthafte Hofstaat, wir alle erstickten beinahe vor Lachen, doch trotz unsern Bemühungen es zu unterdrücken, geschah manchmal ein allgemeiner lärmender Ausbruch, dem als dann niemand widerstehen konnte. – Es war eine Szene würdig verewigt zu werden.“

⁶⁸ NA, RAM-AC 14, inv. č. 43, kart. 3, fol. 3.

⁶⁹ NA, RAM-AC 14, inv. č. 41, kart. 3, fol. 1.

*naděje znovu tě spatřit ještě v tomto roce.*⁷⁰ Z následující korespondence vyplývá, že se Viktor s otcem již do konce roku nesetkal, přesto máme do konce tohoto roku dochováno pouze osm dopisů. Situaci neulehčuje ani naprostá absence otcových odpovědí na Viktorovy dopisy.

Podle obsahu můžeme Viktorovy dopisy rozdělit podle několika témat, z nichž většina se prolíná v různém pořadí vesměs každým dopisem. Mezi ně patří informace, jak se daří jeho rodině, co hýbe místní (většinou pařížskou) společností, o čem se mluví, jaké jsou společenské události, klepy a historky, jaká divadelní představení a koncerty se konají a jak na ně společnost reaguje, a v neposlední řadě zprávy o politických záležitostech a jejich přijetí ve společnosti.

Mimo jiné Viktor otce informuje o tom, jak tráví čas, kde byl nebo kam se chystá, i když tyto informace představují spíše méně časté téma. Výjimkou je Viktorova cesta po Anglii a Irsku v létě 1821⁷¹, kterou otci podrobně popisoval – program cesty, události, které se přihodily, i osoby, které se jí účastnily. O Viktorových běžných dnech je však možné se z korespondence dozvědět podstatně méně informací. I tak existuje řada výjimek, mezi něž patří například dopis z června 1818: „Objednal jsem si novou bryčku, znamenitou a lehkou jako pírkó. Dasper má také jednu, jež vzhledem připomíná děsivého draka, který hrozí, že pohltí všechny ostatní bryčky.“⁷²

V závěru dopisů se Viktor zmiňuje o přílohách, pokud jsou připojeny – buď se jedná o textové soubory⁷³, dopisy určené dalším členům rodiny či přátelům⁷⁴ nebo o věcné dárky a zásilky⁷⁵. Přílohy v písemné podobě jsou u dopisů často připojeny, není to však pravidlem. V konvolutu korespondence se ovšem dochovaly pouze výjimečně.

V době, kdy Viktor pobýval ve společnosti své matky a sester, obvykle otce zpravoval o tom, jak se jim daří, co dělají, jestli jsou zdravé a co se v rodině událo. Například otce v červnu 1817 informoval, že portrét Viktorovy sestry Klementiny je již hotov a „*je jí velmi podobný, jen mi přijde v obličeji o něco starší a tělo příliš široké*“⁷⁶. V červenci 1818 Viktor píše otci o zdravotním stavu dědečka, Klemensova otce: „*Byl jsem včera v Grünbergu a našel jsem dědečka*

---

⁷⁰ NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 49. „[...] ich gebe noch immer die süße Hoffnung nicht, auf dich dieses Jahr wiederzusehen.“

⁷¹ NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 22–52.

⁷² NA, RAM-AC 14, inv. č. 40, kart. 3, fol. č. 11. „Ich habe mir eine neue Draisine bestellt, die vortrefflich und federleicht sein wird. Auch Dasper hat nun eine, in Gestalt eines furchtbaren Lindwurms, welcher alle Draisinen zu verschlingen droht.“

⁷³ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 41, kart. 3, fol. 47; fol. 1 a fol. 12.

⁷⁴ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 9.

⁷⁵ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 41, kart. 3, fol. 44; fol. 19; inv. č. 44, fol. 15; fol. 68.

⁷⁶ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 40, kart. 3, fol. 7. „[...] sehr ähnlich ist, nur scheint mir das Gesicht etwas älter und der Leib zu breit.“

venku z postele. Zrovna u něj byl Malfatti⁷⁷, podle kterého se dědečkovi daří o něco lépe; tvrdí, že v tomto okamžiku nejeví žádné známky vody na plicích.⁷⁸ Franz Georg však za pouhé dva týdny, dne 11. srpna 1818, zemřel.

Tyto zprávy o rodině se postupně krátí, v pozdějších dopisech se jedná jen o stručnou větu na konci dopisu, například: „Maminka a děti se mají dobře a líbají tě z celého srdce.“⁷⁹ Některé dopisy tuto informaci úplně postrádají, z čehož ovšem není možné odvodit, že Viktor v té době se svou rodinou nepobýval.

I přes přítomnost těchto informací je počet zpráv o rozpoložení a zdravotním stavu Viktorově poměrně nízký, otce o tom informuje jen velmi zřídka. Viktorovo duševní rozpoložení však obvykle vyplývá z vlastního textu dopisu. Můžeme se tak z korespondence dozvědět například i o Viktorově přestálé nemoci: „Píšu ti, milý tatínku, abych tě úplně uklidnil ohledně mého zdraví. Cítím se tak, jako bych nikdy nebyl nemocný...“⁸⁰

Kdo byl Viktor Metternich?

O Viktorovi samotném existuje jen omezené množství informací. Odborná literatura uvádí, že Klemens měl k Viktorovi velmi úzký a vřelý vztah jako ke svému v té době jedinému synovi, kterého miloval, viděl se v něm, podporoval ho na jeho prvních diplomatických pozicích a byl na něj pro jeho úspěchy pyšný. Proto ho ovšem hluboce zdrtilo, když jeho milovaný syn po vlekém léčení zemřel na tuberkulózu. U toho však v literatuře stopy o osobě Metternichova nejstaršího syna končí. Na tomto místě bude tedy přiblížena osoba tohoto mladého diplomata zejména na základě korespondence⁸¹, kterou psal Viktor otci mezi lety 1818 a 1822 (1823), tedy v době svých studií a počátků kariéry. Významné vodítko nám poskytne i deník Viktorovy sestry Leontiny⁸², který si vedla v letech 1826–1829, tedy v době posledních let Viktorova života. Díky němu můžeme nahlédnout na zdlouhavou, vyčerpávací a nakonec neúspěšnou léčbu Viktorovy tuberkulózy. Tento pramen nám

⁷⁷ Johann Baptist Malfatti von Montereio (*12. 6. 1775 – †12. 8. 1859), lékař několika příslušníků rodiny Metternichů, např. Franze Georga a Eleonory, i řady významných vídeňských osobností, např. Ludwiga van Beethovena.

⁷⁸ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 40, kart. 3, fol. 9. „Ich war gestern Nachmittag in Grünberg, und fand den Großpapa außer dem Bette. Malfatti war eben bei ihm, und fand ihn etwas besser; er behauptet, dass für den Augenblick gar kein Anzeichen von Brustwassersucht da wäre [...]“

⁷⁹ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 41, kart. 3, fol. 47. „Mama und die Kinder befinden sich wohl, und küssen dich von ganzen Herzen.“

⁸⁰ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 43, kart. 3, fol. 11. „Ich schreibe dir, lieber Papa, um dich meiner Gesundheit wegen vollkommen zu beruhigen. Ich fühle mich sowohl, als ob ich nie krank gewesen wäre [...]“

⁸¹ Viz Pokorná, T.: Viktor Metternich, Přepisy korespondence Viktora Metternicha otci, s. 154–216.

⁸² Metternich, T. (hg.): Léontine.

poskytuje také dosud neznámé informace o druhé ženě Klemense Metternicha, Antoinettě Leykamové, na které bude zaměřena autorčina následující badatelská pozornost.

Viktor Metternich se narodil 15. ledna 1803 jako třetí syn a čtvrtý potomek tehdejšího císařského vyslance v Drážďanech Klemense Metternicha a Eleonory Metternichové, rozené Kounicové⁸³. Klemens byl na Viktora pyšný a trávil s ním hodně času, vždyť to byl v té době jeho jediný syn a nástupce. Klemens měl děti rád a rozuměl si s nimi. Jak později s oblibou prohlašoval, jeho vysněným povoláním bylo stát se chůvou⁸⁴.

Malému Viktorovi se dařilo dobře, i když zdědil po matce slabé plíce a náchyllost k jejich onemocnění. V srpnu 1804, když bylo Viktorovi rok a půl, se narodila jeho sestra Klementina, která rovněž po matce zdědila již odmala projevovanou dispozici k plicním onemocněním.

Rodina se během Viktorova dětství několikrát přestěhovala do míst, kde Metternich právě působil v diplomatických službách císařství – ještě v roce 1803 z Drážďan do Berlína, odtud v roce 1806 do Paříže a o čtyři roky později do Vídně, kde Metternich působil na postu ministra zahraničí⁸⁵. Vídeň však byla pro děti neznámým městem, jelikož se z ní rodiče do Drážďan přesunuli v roce 1801, kdy byly Marii teprve čtyři roky a ostatní děti ještě nebyly na světě. Zde se 18. června 1811 narodila dcera Leontina, se kterou měl Viktor velice důvěrný a láskyplný vztah.

Dne 1. září 1815 se narodilo poslední dítě tohoto manželství, Hermina, se kterou Viktor nikdy nenavázal tak těsný vztah jako s Leontinou – možná kvůli odlišným povahám obou sourozenců, možná kvůli tomu, že když Hermina vyrůstala, Viktor již netrávil s rodinou tolik času, ale plnil v Paříži své diplomatické poslání.

V květnu 1820 zemřela Viktorova mladší sestra Klementina ve věku pouhých patnácti let na tuberkulózu. O pouhých šest týdnů později na stejnou nemoc zemřela i Viktorova nejstarší třiadvacetiletá sestra Marie. Zdrčená rodina, která nechtěla, aby nyní nejstarší sedmnáctiletý Viktor, jeho dvě mladší sestry, devítiletá Leontina a ani ne pětiletá Hermina, či jejich matka Eleonora Klementinu a Marii následovali, rozhodli se rodiče, že matka i všechny děti odjedou za lepším vzduchem do Paříže, kdežto otec Klemens zůstane ve Vídni, aby mohl plnit své povinnosti ministra zahraničí.

Ihned po příjezdu se rodina začlenila do pařížského společenského života, do něhož Viktor vkročil ve velkém stylu: „*Pozítří [17. října] bude moje*

---

⁸³ Viz výše.

⁸⁴ Metternich, T.: cit. d., s. 17.

⁸⁵ Přesnou dobu stěhování rodiny Metternichů do Vídně za otcem se nepodařilo zjistit, muselo se však jednat o rozmezí léta 1810 až jara 1811. Klemens zde již působil od října 1809.

představení u dvora a mimo to ještě velká večeře u Vincenta.⁸⁶ O několik dní později svého otce informoval o průběhu těchto událostí: „Šťastně jsem přestál své představení u dvora a jen toužebně očekávám ještě jedno u vévodkyně z Angoulême a vévody z Orléans. Král, Monsieur a vévoda z Angoulême se ptali, jak se ti daří. Vévodkyni z Berry nebyl nikdo představen, aby se neunavila; nuncius jí ale přednesl jménem diplomatického sboru celkem špatnou řeč, na kterou stejně dobře odpověděla, jak špatně on mluvil. Ostatně si myslím, že je hodně podobná hubenému a nemocnému Leopoldovi, avšak ne tak hezká. Malý vévoda de Bordeaux jí chrápal na klíně, ale byl opravdu roztomilý. [...] Tohoto úspěšného dne jsem byl také na večeři u Vincenta, které jsem jako atašé musel být samozřejmě přítomen. Včera byla rovněž jedna u Richelieu a v neděli a úterý budou ještě dvě další u Marialvy a u vévody d'Escar.“⁸⁷ Z tohoto dopisu je patrný Viktorův bohatý společenský život v nejvyšších kruzích, do kterého se zapojil okamžitě od začátku svého pobytu v Paříži.

Co se však týče Viktorova působení na pozici atašé, máme k tomuto faktu jen velmi málo podrobností. Víme, že se jednalo o funkci přidělence na rakouském velvyslanectví v Paříži⁸⁸. Viktorovým nadřízeným byl jako rakouský velvyslanec generál Vincent, ovšem Viktorova konkrétní náplň práce, jeho úkoly a povinnosti, či doba, kdy tuto pozici začal zastávat a kdy ji opustil, nejsou známy. Ke střípkům o poznacích k jeho diplomatickému působení můžeme připočítat pouze jednu drobnou zmínku v deníku Viktorovy mladší sestry Leontiny, která si 12. ledna 1828 poznamenala: „Včera jsem dostala dopis od Viktora, ve kterém mi píše, abych vši mocí od tatínka zjistila, jaký post má obdržet.“⁸⁹ Z této nepříliš informativně hodnotné poznámky můžeme alespoň vyvodit, že Viktor již neměl dlouho působit na své stávající pozici, ať již byla jakákoliv, ale že mu měl jeho otec zařadit jiný post – nebo měl Klemens alespoň přístup k informacím dříve než jeho syn. Více však

⁸⁶ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 62. „Übermorgen ist meine Vorstellung bei Hofe und dann noch obendrein ein großes diner bei Vincent.“

⁸⁷ Tamtéž: „Ich habe meine Vorstellung bei Hofe glücklich überstanden, und sehe nur noch jener bei der Herzogin von Angoulême und dem Herzog von Orléans mit Sehnsucht entgegen. Der König, Monsieur und der H. von Angoulême erkundigten sich alle nach deinem Befinden. Der H. von Berry ward niemand vorgestellt, um sie nicht zu ermüden; der Nuntius hielt ihr aber im Namen des diplomatischen corps eine ziemlich schlechte Rede, die sie eben so gut beantwortete, als er schlecht sprach. Übrigens finde ich, sieht sie ganz dem magern und kranken Leopoldo ähnlich, ohne jedoch so schön zu sein. Der kleine duc de Bordeaux schnarchte auf ihrem Schoß, war aber tout a fait aimable. Als ich aus den Tuilleries nach Hause kam, fand ich einen Kurier von Pepi, der uns meldete, sein Herr würde in einer Stunde hier sein. Er machte seine Reise in 5½ Tagen, was hier, besonders unter den alten voltigeurs, große Bewunderung erregt. An eben diesen ereignisreichen Tag war auch ein diner bei Vincent, dem ich natürlich als attaché beiwohnen musste. Gestern war ebenfalls eines bei Richelieu und Sonntag und Dienstag sind noch zwei andern bei Marialva und beim duc d'Escar.“

⁸⁸ Viz Srbik, H.: Metternich, s. 242.

⁸⁹ Viz Metternich, T.: c. d., s. 173–174.

povědomí o konkrétním postupu Viktorovy kariéry v současném stavu bádání nemůžeme rozšířit.

Stejně tak prameny i literatura mlčí o Viktorově dětství a dospívání. Stručnou charakteristiku jeho povahy však máme zachycenou očima jeho otce Klemente, který ji 16. ledna 1820 vylíčil své přítelkyni Dorothee Lievenové: „*Můj syn dosáhl včera sedmnáctého roku. Je tak velký jako já, vzhledem se mi vůbec nepodobá, ale projevuje naprosto úžasným způsobem mou morální povahu. Kdybys ho zítra potkala, měla bys ho za elegána z New Bondstreet. Tady ho mají všichni cizinci za Angličana... Celkově je to vynikající chlapec; člověk nemůže být pilnější. Miluje svá studia se stejnou vášní, jak tomu bylo ve své době u mě. Nadto jeho charakter disponuje bohatstvím nevyčerpitelné veselosti a dobroty a dvacetkrát denně mě donutí se usmát nad jeho uměním posuzovat lidi a věci a nad tím, jak jsou jeho nápady v naprosté shodě s mými. Ale ten ubohý chlapec byl minulou zimu velmi nemocný.*“⁹⁰ Touto těžkou nemocí byl pravděpodobně první útok tuberkulózy⁹¹. Ta Viktora trápila v zimě 1819, kdy ji sice přestál⁹², avšem vzhledem k možnostem tehdejší medicíny již bylo prakticky vyloučené, aby se z ní úplně vyléčil.

Co se týče Viktorových studií, máme o nich jen velmi málo informací, které se všechny zakládají pouze na jeho korespondenci. Víme, že se studii ve Vídni věnoval nejpozději od čtrnácti let⁹³. Jeho pařížská studia začala nejspíše v listopadu 1820, kdy se zmiňuje o jejich začátku a o profesorech, kteří mu byli navrženi: „*Maršál Marmont mi doporučil šikovného profesora matematiky, abbé Nicol další dva na přírodní vědy a na francouzskou literaturu a hrabě Šternberk jednoho anglického mistra.*“⁹⁴ Viktorovým profesorem přírodních věd byl, alespoň v zimě 1821–1822, jakýsi „*Mr. Portes*“⁹⁵. Již v listopadu 1820, měsíc po začátku studií, Viktor tvrdil: „*Moji profesori jsou se mnou stejně tak spokojeni jako já s nimi, a jen si skládáme vzájemné komplimenty. [...] Pokračují ve svých*

---

⁹⁰ Corti, E. C.: c. d., sv. I, s. 114: „*Mein Sohn hat gestern sein siebzehntes Lebensjahr erreicht. Er ist so groß wie ich, sieht mir äußerlich gar nicht ähnlich, zeigt aber in ganz wunderbarer Weise mein moralisches Wesen. Wenn du ihm morgen begegnen würdest, hieltest du ihn für einen Elegant der New Bondstreet. Hier halten ihn alle Fremden für einen Engländer... Im übrigen ist er ein ausgezeichnete Bub; man kann gar nicht fleißiger sein. Er liebt seine Studien mit derselben Leidenschaft, wie ich ihnen zu meiner Zeit oblag. Dazu verfügt er in seinem Charakter über einen Schatz unerschöpflicher Heiterkeit und Gutmütigkeit und lässt mich zwanzigmal im Tag über seine Art, Menschen und Dinge zu beurteilen, und die äußerste Übereinstimmung seiner Ideen mit den meinigen lachen. Aber der arme Bub war vergangenen Winter sehr krank.*“

⁹¹ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 43, kart. 3, fol. 11 a fol. 3, dále viz Corti, E. C.: c. d., sv. I, s. 90, a Srbik, H.: c. d., sv. I, s. 241.

⁹² Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 43, kart. 3, fol. 11 a fol. 3.

⁹³ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 40, kart. 3, fol. 7.

⁹⁴ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 43, kart. 3, fol. 1. „*Der Marschall Marmont hat einen sehr geschickten Professor der Mathematik empfohlen, der abbé Nicol zwei andere für das Naturrecht und für die französische Literatur und der Graf Sternberg einen englischen Meister.*“

⁹⁵ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 1.

hodinách s velkou horlivostí a tak mi zaplňují den, že si večer sotva uvědomím, jak uplynul.⁹⁶ To, že se jistě jednalo o prvotřídní odborníky, dokládá i skutečnost, že řada z nich působila mimo jiné také na univerzitě⁹⁷. Viktor bral hodiny matematiky, přírodních věd, francouzské literatury, angličtiny a plavání a v říjnu 1821 je rozšířil ještě o lekce krajinomalby⁹⁸, o nichž k začátku tohoto nového studijního roku poznamenal: „Vedle svých ostatních profesorů jsem přibral ještě mistra krajinomalby. Říká si Gio a měl by být podle výpovědi znalců umění velmi schopný.“⁹⁹ Pokud k těmto lekcím patřily ještě další, v předkládané korespondenci o nich nejsou žádné zmínky.

Ze složení jazyků objevujících se ve Viktorových dopisech se dá usoudit, jakými jazyky Viktor mluvil či jakým se alespoň učil. Kromě samozřejmé francouzštiny jsou to angličtina, italština, španělština a latina. Naprostá převaha románských jazyků nám dává tušit, jaké bylo Viktorovo celkové studijní zaměření nejen v jazykové oblasti.

Viktor však ani při pilném studiu nezanedbával společenské radovánky. „Byl jsem od mého posledního dopisu¹⁰⁰ na nějakých soirée. Jedno bylo u Stuarta a druhé u vévody d'Orléans, kde nejlepší členové italské opery, jenž je opravdu výborná, pořádali velmi pěkný koncert. Baron Pasquier otevřel včera večer svůj nový dům, který je nádherně zařízen, jen pokoje jsou trochu nízké. Je to ten stejný dům, který císař obýval v roce [18]14.“¹⁰¹ Tato poznámka nám dává tušit, na jak vysoký standard byl Viktor zvyklý, pokud mu připadalo, že i dům, kde se zdržoval sám císař, měl poněkud stísněné pokoje.

Společenské aktivity, které pařížská smetánka pořádala, hodnotil Viktor svou první zimou, kdy se jich účastnil, takto: „Karneval zatím není obzvláště rušný, je jenom málo plesů a ty většinou nepořádá nikdo známý. Naposledy byl velký bál pro odhadem devět set osob u naší sousedky, hraběnky d'Osmond¹⁰². Nechala

⁹⁶ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 41, kart. 3, fol. 44. „Meine Professores sind eben so mit mir zufrieden, wie ich mit ihnen; wir vertragen uns daher vortrefflich und machen uns nur wechselseitige Komplimente. [...] Meine Professoren setzen ihre Lektionen mit gleichem Eifer fort, und füllen mir den Tag so aus, dass ich Abends kaum weiß, wie er vergangen ist.“

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 64.

⁹⁹ Tamtéž. „Ich habe nebst meinen anderen Professores noch einen Zeichenmeister für Landschaft genommen. Er ist Gio benamset, und soll nach der Aussage Kunstverständiger sehr geschickt sein.“

¹⁰⁰ Tento dopis je ale datován do 1. listopadu 1820, tedy více než o měsíc dříve. Vystává tedy otázka, jestli prázdný časový prostor mezi těmito dvěma dopisy nebyl vyplněn jinou, nedochovanou korespondencí. Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 43, kart. 3, fol. 1.

¹⁰¹ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 41, kart. 3, fol. 44. „Ich war, seit meinem letzten Briefe, in einigen Soiréen. Die eine war bei Stuart und die zweite beim duc d'Orléans, wo die besten Mitglieder der italienischen Oper, die wirklich vortrefflich ist, recht ein hübsches Konzert gaben. Der Baron Pasquier hat gestern Abends sein neues Haus eröffnet, es ist prächtig eingerichtet, nur sind die Zimmer zu niedrig. Es ist dasselbe, welches der Kaiser im Jahr 14 bewohnte.“

¹⁰² Adèle Charlotte Louise Éléonore de Boigne, roz. d'Osmond (*10. 2. 1781 – †10. 5. 1866), šlechtička vedoucí vyhlášený salon, spisovatelka.

svůj dům zcela nově vybavit a nyní ho poprvé ukázala lidu. Kdyby mu člověk mohl něco vytknout, pak by to bylo to, že bylo použito příliš mnoho zlata a bronzu, nakonec je to ale zařizeno s takovou asijskou krásou, že člověk musí připustit, že za ten milion, který stálo pouhé zařízení, to nebylo příliš drahé. V jednom z pokojů je přesně taková průhledná a neprůhledná hra jako v našem malém zahradním pavilonu. Sál, kde se tančilo, je vymalovaný od prvního zdejšího mistra téměř jen zlatem s květinami. Dům však musí být k obývání velice nepřijemný, neboť se hledělo více na nádheru než na pohodlí. Po plese byla večeře, která byla také obzvláště krásná, ale já jsem odešel dříve, protože tam bylo kvůli přemíře lidí tak horko, že se to stěží dalo vydržet. Toto byl dosud jediný francouzský ples, kterého jsem se účastnil, a nakonec to vypadá, že jsou tu spíše doma Angličané, protože ti ještě dělají pravé pařížské honéry. Francouzi jsou velmi nevládní, obzvláště vůči nám, ubohým Němcům, které nemají moc v lásce. Maminka ti již jistě psala o večeři s liberály u Rothschilda. Ten musí mít velmi špatné mínění o mých politických názorech, neboť mi den před tím slíbil, že vyhledá společnost zcela podle mého vkusu. Proto jsem nebyl příliš překvapen, když jsem dorazil a neznal jediného člověka. Během jídla jsem zhruba uhádl z jejich rozhovorů, mezi kterými hráli hlavní roli přátelé Girardina a Benjaminina, v jakém vosím hnízdě jsem se to ocitl. Po večeři se nás laskavý Dalberg jako prezident té spanilé společnosti jal oblažovat nesmírným kázáním proti Rakousku, ve kterém naráz vypustil svůj veškerý, dlouho zadržovaný hněv kvůli potlačování svobody. Bylo to opravdu velmi povznášející; dojetí mě málem přemohlo. – Rothschild se mi od té doby mnohokrát omlouval. Musím přiznat, že je to zcela nový způsob, jak ucítit Rakušana.⁴¹⁰³

¹⁰³ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 43, kart. 3, fol. 7. „Der Karneval hingegen ist nicht besonders lebhaft, es sind sehr wenig Bälle, und diese meistens bei Fremden. Letzthin war ein großer Ball von beiläufig 900 Personen bei unserer Nachbarin, der Gräfin d’Osmond. Sie hat ihr Haus ganz neu einrichten lassen, und zeigte es dem Volk zum ersten Mal. Wenn man ihm einen Vorwurf machen kann, so besteht er darin, dass zu viel Gold und Bronze daran verwendet wurde, übrigens ist es aber mit einer solchen asiatischen Pracht meubliert, dass man gestehen muss, die Million, die ihr die bloße Einrichtung gekostet hat, sei nicht zu teuer. In dem einen Zimmer ist eben so ein durchsichtiger und undurchsichtiger Spiel, wie in unsern kleinen Gartenpavillon. Der Grund des Saals, wo man tanzte, ist beinahe nur Gold mit Blumen und Figuren in fresco gemalt von den ersten hiesigen Meistern. Das Haus muss übrigens zum Bewohnen sehr unangenehm sein, indem man mehr für die Pracht als für die Bequemlichkeit bedacht war. Nach dem Ball war ein souper, das auch besonders schön soll gewesen sein, aber ich ging früher fort, denn es war so pressbar heiß, dass man es kaum aushielt. Dies war bis jetzt der einzige französische Ball, dem ich beiwohnte, und dem Anschein nach zu schließen sind die Engländer hier zu Hause, denn sie allem machen noch die eigentlichen honneurs von Paris. Die Franzosen sind sehr maussade, besonders aber gegen uns, armem Deutsche, die ihnen sehr zuwider scheinen. – Die Mama wird dir wohl schon von dem liberalen diner bei Rothschild gesprochen haben. Er muss eine sehr üble Meinung von meinen politischen Gesinnungen haben, denn er versprach mir tags vorher eine Gesellschaft ganz nach meinem Geschmack auszusuchen. Ich war daher nicht wenig verwundert, als ich hinkam und keinen einzigen Menschen kannte. Während des Essens erriet ich jedoch ungefähr aus ihren Gesprächen, in denen l’ami Girardin und Benjamin eine Hauptrolle spielten, in welches Wespennest ich geraten wäre. Nach dem diner regalierte[!] uns der liebenswürdige Dalberg, als Präsident der holden Gesellschaft, mit einer ungeheueren Strafpredigt

Viktorovy politické názory vyrostly z hlubokého přesvědčení, že politika, kterou zastává a prosazuje jeho otec, je ideálním prostředkem, jak dosáhnout optimálního stavu v Rakousku i v celé Evropě. Tyto názory propagoval i při svém pobytu v Paříži a podporoval otce v naplňování této politiky¹⁰⁴.

Obecně se Viktor o politické dění velmi aktivně zajímal. Často například navštěvoval zasedání v poslanecké sněmovně a v komoře pairů: „*[Musím se] dnes nasnídat v největším spěchu a odjet do komory pairů, kde bude vysoce zajímavé zasedání. Maršál Marmont vystoupí jako svědek a má prý učinit důležité výpovědi*¹⁰⁵. *Volný vstup je teprve od dvanácti hodin, přesto tam ale člověk musí být velice brzy, aby získal dobré místo, jelikož ten prostor je velmi malý a množství diváků je ohromné.*“¹⁰⁶

Stejně tak se Viktor zajímal i o další případy a soudní procesy, které v té době hýbaly dobovou společností: „Proces proti Gravierovi a jeho spoluviníkům¹⁰⁷ mě v posledních dnech velmi zaměstnával. Nemohu dostatečně vyjádřit, jak moc mě to zajímá, obzvlášť proto, že případ samotný je velmi podivuhodný, jak jistě zjistíš z francouzských novin, které jsou toho denně plné. Dva hlavní viníci, Gravier a Bouton, byli odsouzeni k trestu smrti, třetí obžalovaný byl ale osvobozen. Bouton po zprávě o smrti své ženy zešle, pohled na něj byl opravdu strašlivý.“¹⁰⁸

V létě 1821 se Viktor spolu s rodinou svého švagra Jozsefa „Pepiho“ Esterházyho a dalšími přáteli vydal na cestu do Anglie, kde měl v Londýně přihlížet korunovaci¹⁰⁹. Dopisy z této Viktorovy cesty představují nejkompaktněji dochovanou část souboru předkládané korespondence. Nacházejí se mezi nimi

auf Österreich, in der er seine ganze, lange verhaltene Galle <über> auf die Unterdrücken der Freiheit mit einem Mal losließ. Es war wirklich recht erbaulich; und die Rührung hätte mich beinahe überwältigt. – Rothschild hat mir seitdem eine Menge Entschuldigungen machen lassen. Ich muss auch gestehen, dass dies eine ganz neue Art ist einen Österreicher zu fetieren[!]!“

¹⁰⁴ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 11.

¹⁰⁵ O jaké jednání se konkrétně jednalo, se nepodařilo dohledat.

¹⁰⁶ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 41, kart. 3, fol. 29. „[...] *in der größten Eile zu frühstücken, und dann in carrière nach der pairs Kammer zu fahren, wo heute eine äußerst interessante Sitzung sein wird. M. Marmont tritt als Zeuge auf, und hat sehr wichtige Aussagen zu machen. Der Anfang ist freilich erst um 12 Uhr, doch muss man sehr früh dort sein um einen guten Platz zu bekommen, indem das Lokale sehr klein ist, und die Menge der Zuschauer ungeheuer.*“

¹⁰⁷ Gravier byl 29. října 1820 odsouzen k smrti za spáchání dvou atentátů na členy královské rodiny, stejně tak Bouton jako jeho spoluviník, kdežto třetí obžalovaný, Legendre, byl zproštěn viny. Viz Oesterreichischer Beobachter, úterý 14. listopadu 1820, Nro. 319.

¹⁰⁸ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 43, kart. 3, fol. 1. „*Der Prozess gegen Gravier und seine Mitschuldigen hat mich die letzten Tage über sehr beschäftigt. Ich kann nicht genug sagen, wie sehr er mich interessierte, besonders da der Fall an sich selbst schon sehr merkwürdig ist, wie du aus den französischen Zeitungen wirst gesehen haben, die täglich damit voll sind. Die zwei Hauptschuldigen, Gravier und Bouton, wurden zum Tode verurteilt, der dritte Angeklagte aber losgesprochen. Bouton war auf die Nachricht vom Tode seiner Frau wahnsinnig geworden, und sein Anblick war wirklich fürchterlich.*“

¹⁰⁹ Jednalo se o korunovaci anglického krále Jiřího IV., jejíž velmi výpravná ceremonie měla zařadit Napoleonovu korunovaci v roce 1804.

také dva dopisy určené matce, týkající se stejných témat jako dopisy odeslané otci. Jde o celkem devět dopisů¹¹⁰ ze 16. července až 19. září 1821, přičemž průměrný rozestup mezi dopisy činí pět až patnáct dní. Můžeme se tedy domnívat, že by tato ucelená část mohla být kompletní. Proto bude této části korespondence věnována větší pozornost.

Do Londýna Viktor dorazil ještě s jedním přítelem 18. července. Viktor se sice pokoušel opatřit si vstupenku na korunovaci, která se konala následujícího dne, ovšem bezúspěšně, a proto musel tohoto významného dne spolu se švagrem Pepim zůstat místo účasti na korunovaci v hotelu. „*Měl jsem to potěšení pozorovat před hotelem hlouček lidí, který nám prokázal úctu tím, že nám rozbil okna. Přesto se korunovační den k úžasu většiny lidí odehrál bez krveprolití. Ceremonie prý byla nádherná [...]. Trvala sedmnáct hodin.*“¹¹¹

To, že již Viktor nesehnal žádnou volnou vstupenku na korunovaci, mu bylo vynahrazeno následným přijetím u krále: „*Budu při příští velké ranní audienci představen králi, kterému už by mělo být od té velké ceremonie opravdu lépe, ačkoli mu během ní bylo dvakrát nebo třikrát špatně. Také téměř všem ostatním hodnostářům i divákům hrozilo, že upadnou do bezvědomí. Jednoho z přihlížejících dokonce ranila mrtvice.*“¹¹²

Za deset dní referoval Viktor otci o svém zdejších společenském životě: „*Od korunovace, kterou jsem tak pěkně propásl, jsme si užili dva plesy u Paula Esterházyho¹¹³ a u Grammonta¹¹⁴, z nichž ten druhý byl sice větší, ale ten první zábavnější. Také jsme se zúčastnili velké ranní audiencie a jednoho setkání v přijímacím pokoji¹¹⁵ u dvora, které bylo navzdory hroznému zmatku, který ho doprovázel, přesto velmi pěkně, a konečně jsme byli přítomni také na jedné diplomatické večeři a na několika večeřích v Carlton House. Kromě těchto několika málo slavností a vyjma některých večeří s sebou korunovace nic nenesla; člověk se nad tím může jen právem podivovat, že se tak velkolepý dvůr při této velké příležitosti choval tak krajně šetrně.*“¹¹⁶

---

¹¹⁰ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 22–55.

¹¹¹ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 23. „*Ich hatte das Vergnügen einen kleinen Volksauflauf vor unserm hôtel zu sehen, der uns die Ehre erzeigte die Fenster einzuwerfen. Doch ist der Krönungstag zum Erstaunen der meisten Leute ohne Blutvergießen zu Ende gegangen. Die Zeremonie soll prächtig gewesen sein [...]. Sie dauerte 17 Stunden.*“

¹¹² Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 23. „*Ich wurde beim nächsten großen lever dem König vorgestellt werden, der sich seit der großen Zeremonie wirklich besser befinden soll, obgleich ihn während derselben zwei oder dreimal übel ward. Auch die übrigen acteurs und spectateurs liefen fast alle Gefahr ohnmächtig zu werden. Einen der letzteren traf sogar der Schlag.*“

¹¹³ Paul Anton Esterházy von Galantha (*11. 3. 1786 – †21. 5. 1866).

¹¹⁴ Antoine IX Héraclius-Agénor de Gramont (*17. 6. 1789 – †3. 3. 1855).

¹¹⁵ K přijímacímu pokoji viz níže.

¹¹⁶ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 27. „*Seit der Krönung, die ich so hübsch verfehlte, genossen wir noch zwei Bälle bei Paul Esterhazy und bei Grammont, wovon der letztere zwar größer, der erste aber unterhaltender war. Dann ein großes lever und einen Droig room bei Hof, der trotz der gräulichen Konfusion, die ihn begleitete, doch recht sehr schön auszusehen war, und endlich auf noch ein diplomatisches diner oder eigentlich souper in Carlton house. Dies we-*

Londýn, kde se Viktor účastnil se svými přáteli bohatého místního společenského života, na něj udělal velký dojem. „*Jsem s Londýnem a Anglií nepopsatelně spokojen, překonaly všechna moje očekávání; naproti tomu ale rauty a ty příšerné večere jsou k smrti nudné. Můj první raut byl předevedčirem u lady Guydir, kde jsem byl představován všemu vysokému a nejvyššímu panstvu. Včera jsem jedl u Castlereagh-Londonderyho a večer jdu se třemi Esterházy¹¹⁷ do opery, která je opravdu dobrá.*“¹¹⁸

Ani zde však Viktor nezanedbával svá studia. „*Mluvím anglicky, jak to jen jde, a nadto si zde najdu nějakého dobrého mistra, abych se naučil mluvit co nejlépe.*“¹¹⁹ Přesto jeho jazykové pokroky pravděpodobně nebyly nijak závratné, jelikož slova, kterým nerozuměl, ale která potřeboval zmínit, zapsal způsobem, který o dobré znalosti angličtiny příliš nevyovídá. Např. slovní spojení „přijímací pokoj“ – *drawing room* – můžeme v korespondenci odhalit jako „*droig room*“ nebo „*droing room*“¹²⁰.

Při poslední audienci se Viktorovi otevřela netušená možnost cestovat se dvorem do Irska. „*Král při poslední, rozlučovací audienci pozval kromě knížete Paula a jeho ženy nejstaršího hraběte Esterházyho¹²¹, aby ho doprovodili do Dublinu. Byl tak dobrotivý, že stejné pozvání učinil i mně. Náš odjezd je stanoven na pozítří [2. srpna].*“¹²²

Po šťastně vykonané cestě psal Viktor své matce¹²³: „Včera [7. srpna] večer v devět hodin jsem šťastně dorazil do tohoto pěkného hlavního města Irska. Cesta z Londýna do Holyhead patří k těm nejkrásnějším, které člověk vůbec může vykonat. Člověk má pocit, že se dostal do pohádkového světa.“¹²⁴ Viktor

---

nigen Festivitäten, und einige diners ausgenommen, brachte die ganze Krönung nichts mit sich; man konnte sich daher mit ref...[n?] Recht verwundern, dass ein sonst so magnifiker Hof, in dieser großen Gelegenheit, so äußerst sparsam gehandelt habe.“

¹¹⁷ Jedná se o Nikolause, Paula a Jozsefa Esterházyho.

¹¹⁸ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 23. „*Ich bin mit London und England über alle Beschreibung zufrieden, es übertrifft alle meine Erwartungen; hingegen finde ich aber die routs und die furchtbaren diners zum Sterben langweilig. Mein erster rout war vorgestern bei Lady Guydir, wo ich allen hohen und höchsten Herrschaften vorgestellt ward. Gestern aß ich bei Castlereagh-Londonbery[!], und ging Abends mit den 3 Esterhazys in die Oper, die recht gut ist.“*

¹¹⁹ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 23. „*Ich spreche Englisch so viel ich kann, und werde mir überdies einen guten Meister hier nehmen, damit ich so viel als möglich gut reden lerne.“*

¹²⁰ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 27 a fol. 43.

¹²¹ Nikolaus II. Esterházy de Galantha (*12. 12. 1765 – †25. 11. 1833).

¹²² Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 27. „*Der König lud bei der Abschiedsaudienc den Fürsten Esterhazy père, nebst Fst. und Fürstin Paul ein, ihn nach Dublin zu beileiten. Er war auch so gütig mir eine gleiche Einladung zu machen. Unsere Abreise ist auf übermorgen festgesetzt.“*

¹²³ Její dopis byl otci na Viktorovu žádost přeposlán, a proto se nachází v tomto konvolutu.

¹²⁴ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 31. „*Gestern Abends um 9 Uhr bin ich in dieser schönen Hauptstadt von Irrland[!] glücklich und vollkommen gesund eingetroffen. Die Reise von London nach Holyhead gehört unter die allerschönsten, die ein Menschenkind nur machen kann. Man glaubt sich in einem wahren Feenland.“*

byl cestou přes celou Anglii, která trvala kvůli velkému množství zastávek pět dní, opravdu nadšený. Pouze z plavby z Holyhead do Irska měl poněkud odlišný zážitek: „Měli jsme vítr přesně proti nám, kvůli čemuž loď dělala tak nepříjemné pohyby, že po dvou hodinách se polovina společnosti nacházela v tom nejbídnějším stavu. Bylo nás tam okolo sta osob. Z nás Rakušanů začal Floret, následoval ho hrabě Nickerl, potom Pepi, pak kněžna Therese a nakonec Tomm a lékař Schnerk. Držel jsem se statečně, jak dlouho jsem jen mohl, ale když jsem byl nakonec zcela obklopen samými nemocnými a zvracejícími, nemohl jsem již déle odporovat a stal jsem se také stejně politováníhodným. Tak jsme po šest hodin leželi v kajutě v tom nejbídnějším stavu. Nakonec jsme přistáli a zdraví se nám s pevnou zemí pod nohama zase vrátilo. Vesele a s lehkostí pířka jsme vystoupili z té zatracené lodi. Protože pro to můj žaludek nenašel žádný prostor a protože nebyl k dispozici žádný jiný dopravní prostředek, museli jsme se Florette¹²⁵ a já usadit na jakémsi druhu sýslího vozu nebo daleko spíš popravčů káry a při nepřítli slavném počasí takto ujet do Dublinu osm anglických mil. Tak jsme vstoupili do tohoto města nejtriumfálnějším možným způsobem, dorazili jsme zcela ucloumaní a s naprosto prázdnými žaludky v devět hodin. Navečeřeli jsme se společně v deset hodin v hotelu Hibernion, kde jsme ubytovaní, a v půl dvanácté jsme šli do postele.“¹²⁶

V Dublinu strávil Viktor s přáteli dva týdny nabitě poznáváním tohoto města i okolí, společenskými setkáními a návštěvami divadel a koncertů. Například anglické opery hodnotil Viktor jako „nejkomičtější na světě“ a k další kultuře se vyjádřil: „Jsou tu i balety, i když bídné.“¹²⁷ Po týdnu otci napsal: „Jsmo v tomto městě již osm dní, ale všichni toužebně doufáme, že za stejně dlouhou dobu zase odcestujeme; neboť ačkoli je Dublin opravdu velmi krásné město, je tu přesto velmi málo pamětihodností.“¹²⁸

¹²⁵ Jedná se o pofrancouzštělou podobu jména Floret.

¹²⁶ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 31. „Wir hatten den Wind ganz gegen uns, was dem Schiff so unangenehme Bewegungen machen ließ, dass nach 2 Stunden die halbe Gesellschaft in dem miserabelsten Zustand sich befand. Wir waren gegen 100 Personen. Von uns Österreichern fing Floret an, ihm folgte der Fst. Nickerl, dann Pepi, dann die Fürstin Therese, und endlich Tomm und der Hausarzt Schnerk. Ich hielt mich tapfer so lange ich konnte, doch zuletzt, ganz vor Kranken und Brechenden umgeben, konnte ich nicht länger widerstehen, und ward auch miserabel. So lagen wir alle in der Cajutte während 6 Stunden in den bedauerungswürdigsten und elendesten Zustand. Endlich landeten wir, und die Gesundheit kehrte uns mit dem festen Land wieder zurück. Wir stiegen lustig und federleicht aus dem verdamnten Schiff. Da mein Magen keinen Platz darauf gefunden hatte, und kein anderes Fuhrwerk aufzutreiben war, so mussten Florette und ich nach einen Art Zeiselwagen, oder vielmehr Henkerskarren Platz nehmen, und beim infamsten Wetter 8 engl. Meilen bis nach Dublin fahren. Wir hielten auf festen Weise unsern triumphalischen Einzug in dieser Stadt, wo wir sehr durchgebeutelnt und mit ganz leeren Magen um 9 Uhr ankamen. Wir soupierten um 10 Uhr alle zusammen im Hibernion hotel, wo wir wohnen, und gingen gegen 11½ Uhr zu Bette.“

¹²⁷ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 31. „Auch ballets sind dort, doch elend.“

¹²⁸ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 38. „Wir befinden uns seit 8 Tagen in dieser Stadt, und hoffen aber alle mit wahrer Sehnsucht in eben so viel Zeit wieder abzureisen; denn obgleich

Návštěva jejich rakouské společnosti však mezi místními vyvolala poprask. „Člověk tu vypadá jako nějaký druh bájného zvířete; když nastoupíme do kočáru nebo z něj vystoupíme, je vždy celá dlouhá Brückestraße, ve které bydlíme, ověšená elegantními a méně elegantními lidmi, kteří na nás civí a pak nás sledují. Berou nás tady v Dublinu tak, jako my ve Vídni perské vyslanectví, a určitě jsou všichni velmi udivení, že jsme se ještě nevysmrkali do ručnicku nebo že nejíme u stolu prsty.“¹²⁹ V příštím dopise otci Viktor k tomuto tématu uvádí historku: „Paul se šel před několika dny pěšky projít, přičemž byl po ulicích doprovázen zhruba dvěma sty lidmi, všemi velmi elegantně oblečenými. Když už to konečně nemohl déle vydržet, zastavil se uprostřed těch zvědavců a vedl k nim výmluvnou řeč, ve které je prosil, aby se ho pustili, že pouze pod touto podmínkou zde zůstane déle. Ti lidé ho velmi pečlivě vyslechli a všichni se vzdálili, aby se mohli znovu umístit před naše dveře a čekat na jeho návrat. – Ze začátku nás to docela bavilo, ale teď se už kvůli tomu začínáme zlobit, protože je to proboha vážně k zlosti.“¹³⁰

Dne 22. srpna se Viktor s ostatními vydal na cestu zpět do Anglie. „Během několika hodin opustím toto město [...], s nejvyšší pravděpodobností navždy. [...] Dublin teď znám skrz naskrz, jako bych se zde narodil, a určitě nezbylo nic, co jsem neviděl.“¹³¹

Viktor a jeho přátelé se rozhodli, že místo přímé cesty do Londýna pojedou oklikou a prohlédnou si i Skotsko. Viktora ze skotských měst nejvíce zaujal Glasgow svými ohromnými manufakturami, ale i Edinburgh, kde byl jmenován čestným občanem města. „Jsem teď tedy Skot a jako Skot se i vrátím, přinejmenším podle oblečení.“¹³² V Anglii navštívili York, zámek Burleigh, doly v Newcastleu a další místa, načež do Londýna dorazili dne 3. září v noci.

V polovině září se Viktor vydal zpět do Paříže. Plavba přes kanál La Manche však byla poměrně dramatická. „Kníže Esterházy, který, jak víš, vždy bez příčiny

Dublin eine ausgezeichnete schöne Stadt ist, so sind doch im Ganzen wenig Merkwürdigkeiten zu sehen.“

¹²⁹ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 31. „Man sieht aus hier wie Wundertiere an; wenn wir ein- oder aussteigen, so ist immer die ganze lange Brückestraße, in der wir wohnen, mit eleganten und nicht eleganten besät, die uns angaffen und nachlaufen. Man betrachtet uns hier in Dublin, wie wir in Wien die Persische Gesandtschaft, und sicher sind sie sehr verwundert, dass wir uns noch nicht in die serviette geschneuzt haben, oder bei Tisch mit den Fingern essen.“

¹³⁰ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 38. „Paul ging vor einigen Tagen zu Fuß aus, und ward die Straße entlang von beiläufig 200 Menschen, alle sehr elegant, begleitet. Er konnte es endlich nicht mehr aushalten, stellte sich in die Mitte der Neugierigen und hielt eine eloquente Rede, worin er sie bat von ihm abzulassen, indem er nur unter dieser Bedingung länger hier bleiben könne. Die Leute hörten ihn sehr aufmerksam zu, und entfernten sich alle, um sich wieder bei unserer Haustüre zu postieren und seine Zurückkunft abzuwarten. – Anfangs unterhielt es uns, jetzt fangen wir aber an uns darüber zu ärgern, indem es bei Gott zu arg wird.“

¹³¹ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 43. „In wenigen Stunden verlasse ich diese Stadt [...] höchst wahrscheinlich auf immer [...]. Dublin selbst kenne ich nun aus und ein, als wie wenn ich ein Eingeborner wäre, und sicher bleibt mir nichts zu sehen übrig.“

¹³² Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. č. 52. „Ich bin also nun ein Schotte, und komme auch als solcher zurück, dem Kostüm nach wenigstens.“

velmi spěchá, se v Doveru nalodil za zuřící bouře. To mu však samo o sobě nabízelo příliš málo nebezpečí, a tak vybral parník, abychom se nemohli jenom utopit, nýbrž abychom mohli mít tu příjemnou perspektivu případně vyletět do povětří anebo tak trochu uhořet. – Skoro už z přístavu jsme byli tak mile kolébáni, že jsme se vši silou drželi v postelích a přepadávaly přes nás stoly a židle. Zanedlouho se k tomu připojily ještě další zaručené radosti, které pro některé osoby činí cesty po moři tak příjemnými. – Floret na tom byl nejhůře, nikdy jsem neviděl žádného dvorního radu tak nemocného. Pepi na tom také nebyl nejlépe, jeho barva byla spíše popelavá. – Náš dobrý kníže Esterházy, v plné uniformě se třemi hvězdami a zlatým rounem, tam ležel jako přibitý, bez pohybu, strnulý a nehybný, jen tu a tam vrhající ztrápený pohled na umyvadlo. Mně samotnému, ležícímu na posteli, také nebylo zrovna dobře, ale to mi nezabránilo se celé té situaci srdečně zasmát. – Náhle nás vyděsil ohromný hřmot, vyrazily se dveře kajuty a do pokoje vtrhlo velké množství vody, největším dílem však ubohému Floretovi do postele, který zrovna nešťastně ležel v úrovni přizemí, a o chlup se neutopil. Jak si můžeš myslet, celá společnost se nemálo vyděsila, obzvláště proto, že se na okamžik zastavil hodinový stroj, pročez jsme se obávali, že kotel vybuchne. Brzy jsme ale zaslechl, že to byla jen jedna velká vlna, která se přelila přes loď. Nechybělo ale málo a strhla s sebou naše lidi a naše kočáry na palubě. Také námořníkům nahnala nemalý strach, kteří od toho okamžiku nevypadali tak jisti si svou prací. – Po sedmi hodinách jsme konečně zahlédli Calais, ale moře bylo stále tak bouřlivé, že kapitán navrhl se již více nepřibližovat k pobřeží. Naproti nám vyrazila malá loď s francouzskými námořníky, na kterou jsme s vynaložením veškeré námahy přeskočili, a tímto příjemným způsobem jsme upluli dvě až tři mořské míle, které nám ještě zbývaly. – Na břehu jsme byli přijati velkým množstvím lidí, kteří se všichni právem podívovali, jak jsme mohli podniknout plavbu při tak bouřlivém počasí na parníku. – Tak končí naše bouřlivá příhoda, která mě teď velmi těší.⁴¹³³

¹³³ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 55. „Fürst Esterhazy, der wie du weißt, immer ohne Ursache pressiert ist, schiffte sich in Douvres bei einem wütenden Sturm ein. Da ihm aber dies allein viel zu wenig Gefahr darbot, so wählte er das Dampfboot, um nicht nur ersaufen zu können, sondern auch die angenehme Perspektive zu haben allenfalls in die Luft zu springen, oder etwas weniges zu verbrennen. – Kaum aus den Hafen so wurden wir so lieblich gewiegt, dass wir uns mit vieler Mühe in unsern Betten festhielten, und Tische und Stühle über uns herfielen. Nicht lange so kamen noch gewisse andere agréments dazu, die die Seereisen für manche Personen so angenehm machen. – Floret war am schlechtesten dran, nie sah ich einen Hofrat so krank. Pepi war auch nicht am besten, sein teint spielte ins Aschgraue. – Unser guter Fürst in voller Uniform mit 3 Sternen und dem goldenen Flies lag da wie hingezogen, ohne Bewegung, starr und steif, nur hin und wieder einen schmach tenden Blick nach dem favor richtend. Ich selbst, auch nicht eben wohl, lag in meinem Bett, ohne mich verhindern zu können über diese ganze Szene herzlich zu lachen. – Plötzlich wurden wir durch ein ungeheueres Gekrach aufgeschreckt, die Thür der cajutte ward aufgesprengt, und eine große Masse Wasser stürzte ins Zimmer, und größtenteils dem armen Floret ins Bett, der unglücklicher Weise gerade au rez de chaussée lag, und auf ein Haar ertrunken wäre. Du kannst dir denken, dass die ganze Gesell-

Navzdory všem útrapám dorazil Viktor 14. září do Paříže a zapojil se opět do zdejšího rušného společenského a politického života. V lednu 1822 vylíčil otci běžný průběh svého dne: „Dopoledne mívám hodiny s různými profesory, píšu rozličná pojednání a kreslím; častěji také chodím do poslanecké sněmovny nebo navštěvuji památky, které ještě neznám. Kromě toho také jezdím na koni na projížďky nebo si zajdu na procházku a ještě před jídlem mám další hodinu. V šest bývá rodinná večeře. Třikrát týdně chodím večer na italskou operu, kde jsem již znám jako „pilíř balkonu“, a k tomu „z velkého světa“. O půlnoci již bývám téměř vždy doma. Summa summarum – velmi příjemný život podle chuti každého člověka.“¹³⁴

Viktorův život v Paříži se z korespondence jeví jako velice příjemný, až idyllický, a dále se nesl ve stejném duchu. V prosinci 1821 se Viktor stal členem významné literární společnosti: „Jsem teď členem ‚Société des bonnes lettres‘, která se skládá ze samých royalistů. Chateaubriand je jejím prvním prezidentem. Moje jméno pro ně bylo dostatečným důkazem, že nejsem žádný jakobín, a já doufám, že nebudou zklamaní. Zítřka je první schůze, kam hodlám jít se Stürmerem“¹³⁵, jenž je také členem díky své příhodě v Lisabonu.¹³⁶

Dne 25. prosince se Viktor jen velice stručně zmínil o Vánocích: „Včera byl Štědrý večer. Velká radost pro děti, jak si jistě umíš představit. Neumann, Lieven

schaft nicht wenig erschreck, besonders da das Räderwerk einen Augenblick still stand, und wir daher fürchten mussten, es sei der Kessel gesprungen. Bald hörten wir jedoch, dass es nur eine große Welle gewesen sei, die über unser Schiff geschlagen habe. Es hatte aber wenig gefehlt, dass sie unsere Leute und unsere Wagen, die sich auf den Verdeck befanden, mit sich weg gerissen hätte, auch setzte sie die Schiffsleute in nicht geringe Angst, die von diesen Augenblick an ihren Sache nicht mehr recht gewiss schienen. – Nach 7 Stunden erblickten wir endlich Calais, doch war das Meer so stürmisch, dass der capitain nicht rechte sich mehr zu nähern; ein kleines Boot mit französischen Schiffsleuten kam uns entgegen, und mit vieler Mühe sprangen wir hierin, und machten die 2 bis 3 Seemeilen, die uns noch übrig blieben, auf diese angenehme Weise. – Wir wurden am Ufer durch eine Menge Leute empfangen, die sich alle mit Recht wunderten, dass wir die Überfahrt bei einem so stürmischen Wetter auf einem Steamboot gemacht hatten. – So endete unsere Sturmgeschichte, die mich nun recht sehr freut.“

¹³⁴ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 41, kart. 3, fol. 1. „Ich für meinen Teil habe Vormittags meine verschiedenen Professoren, mache meine Ausarbeitungen und zeichne; gehe öfters in die Deputierten Kammer, oder sehe Merkwürdigkeiten an, die ich noch nicht kenne. Hierauf mache ich eine Promenade zu Pferd oder zu Fuß, nehme noch manchmal eine Lektion vor dem Essen. Um 6 Uhr ist der diner de famille. Abends gehe ich dreimal die Woche in die italienische Oper, wo ich schon als ein pillier du balcon bekannt bin, und hierauf dans le grand monde. Um 12 Uhr Nachts bin ich jedoch beinahe immer schon zu Hause. Summa summarum ein sehr angenehmes Leben nach dem Geschmack eines jeden.“

¹³⁵ Bartoloměus svobodný pán von Stürmer (*26. 12. 1787 – †8. 7. 1863), od roku 1842 hrabě, rakouský diplomat a státník.

¹³⁶ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 68. „Ich bin nun Mitglied der société des bonnes lettres, welche nur aus den reinsten Royalisten zusammengesetzt ist. Chateaubriand ist ihr erster Präsident. Mein Name war ihnen ein hinlänglicher Beweis, dass ich kein Jacobiner sein könne, und ich hoffe, dass sie sich nicht getäuscht finden werden. Morgen ist die erste Sitzung, wohin ich mit Stürmer zu gehen gedenke, welcher auch Mitglied ist, dank sei es seiner Geschichte in Lissabon.“

a ta pěkná Carneville byli diváky.¹³⁷ To jsou veškeré informace, které otcí o tomto svátku stráveném s rodinou poskytl. Vzhledem k tomu, že celý dopis svůj obsah orientuje na politické dění, se z této zmínky dá poměrně dobře odvodit, jakou důležitost Viktor přikládal jednotlivým oblastem svého života – nebo případně, o jaký typ informací se zajímal jeho otec; čemuž mohl Viktor dopisy přizpůsobovat.

V příštím dopise ze 17. ledna se však dozvídáme více podrobností ze života rodiny: „*Vedeme tady příjemný život; maminka hodně zůstává doma, vidá se jen s některými lidmi, které zná, chodí častěji do divadla na nové kusy a celkově se má moc dobře. Děti ráno berou hodiny, v jednu mají svůj „oběd na vidličku“, hrají si se svými kamarády v Tuileriích a večer si zahrají partii lota nebo domina.*“¹³⁸ Nemůžeme proto Viktorovi ani Klemensovi vyčíst nezájem o jejich rodinu.

Tuto zimu si Viktor bohatě užil plesovou sezonu: „*Masopust je na Paříž opravdu brilantní, na Vídeň by však byl sotva průměrný, neboť počet balů nikdy nepřesahuje tři nebo čtyři v týdnu. Do toho samozřejmě počítám jen plesy vysoké společnosti nebo elegantního světa. Některé byly rozkošné a ještě pěknější budou následovat. Jejich největší chybou je obrovské množství lidí, kteří se ale brzy ztratí a udělají místo tančícím. – Neobávej se, že se příliš unavím, netančím nikdy víc než dvakrát nebo nanejvýš třikrát, což obzvlášť zde v Paříži nic není. – Není nic komičtějšího než pařížský ples. Mladí lidé od dvaceti od pětatřiceti let tančí málo nebo vůbec a tráví celý večer a velkou část noci u některého odlehlého stolu. Padesátiletí muži jsou excelentní tanečníci, a proto jsou jedinou útěchou tancechtivých dam, kterých je ještě nadto třikrát víc než pánů. Plesy zřídka začínají před jedenáctou hodinou večerní, kdy přijdou všichni hosté najednou a vytvoří tak nekonečný zástup. – Zvyklost žádá, aby se všichni lidé nacpali do jednoho pokoje a tahle stlačená krabíčka je místností, kde se tančí. Kruh je tak úzký, že člověk se vši námahou udělá otočku, a přesto se v tom cirkuse točí na padesát párů. Tato skutečná umělecká produkce trvá zhruba do půl jedné v noci, kdy obrovská tanečnice konečně povolí a kruh se začne protahovat. – Dobří tanečníci však většinou vyčkávají do dvou hodin, kdy přichází onen velkolepý okamžik, kdy člověk teprve může s úspěchem odhalit svou eleganci a grácií. Tato pěkná chvíle plesu tak trvá od dvou do tří nebo čtyř hodin. – Elegantní lidé málo tančí čtverylku; zcela je v módě valčík, ačkoli tu není ani jeden dobrý tanečník a dobrých tanečnic je zde*

---

¹³⁷ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 44, kart. 3, fol. 74. „*Gestern war Weihnachtsabend. Große Freude der Kinder, wie du dir vorstellen kannst, Neumann, Lieven und die schöne Carneville waren Zuschauer.*“

¹³⁸ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 41, kart. 3, fol. 1. „*Wir führen hier unser gewöhnliches Leben; Mama bleibt viel zu Hause, sieht nur einige Leute, die sie kennt, geht öfters in ein neues Stück, und befindet sich sehr wohl. Die Kinder nehmen Morgens ihre Lektionen, haben um 1 Uhr ihr dejeuner à la fourchette, spielen in den Tuilleries mit ihren Bekannten, und machen Abends ihre Partie Lotto oder Domino.*“

nanejvýš čtyři nebo pět. Ta obrovská většina tedy ráčí být co nejvíce nemotorná, a tak se stále střídá valčík se čtverylkou. – To je obraz pařížského plesu.“¹³⁹

Z těchto postřehů jasně dýchá atmosféra pařížské plesové sezony, ironicky vykreslená se vtípem a nadhledem. Podobné zprávy dávají tušit, že si Viktor s chutí do pozdních hodin užíval společenské akce, kde se mimo jiné bavil tím, že pozoroval směšné momenty společnosti, působící na něj lehce pitoreskním dojmem. Zábava na plesech a v salonech pro něj však měla ještě jednu rovinu. Viktor se v létě 1822 zamiloval do Claire de Castries¹⁴⁰, o šest let starší vévodkyně, která byla od roku 1816 vdaná za Edmonda de Castries¹⁴¹. Manželství však nebylo příliš šťastné, a proto se Claire ráda uchýlila do Viktorovy náruče. Tento vztah trval po celý zbytek Viktorova života.

Dne 9. října 1822 se Viktor po plných dvou letech odloučení setkal v Innsbrucku se svým otcem, odkud měli společně pokračovat na kongres ve Veroně. Viktor byl právě v hostinci, kde se ubytoval, když slyšel, že se blíží postilion. Rychle seběhl po schodech, a jen co Klemens vystoupil z vozu, vrhl se mu kolem krku¹⁴². Bylo to šťastné shledání, vždyť jejich jediným stykem po celé dva roky byla pouze vzájemná korespondence! Viktorovi bylo nyní devatenáct let a Klemens si dobře všiml, jak jeho syn mezitím vypěl a zmužněl. Otec Viktorovi připadal stále stejný, možná jen o něco bledší a ustaranější¹⁴³. Cestou do Verony

¹³⁹ Viz NA, RAM-AC 14, inv. č. 41, kart. 3, fol. 12. „Der Fasching ist für Paris sehr brilliant, für Wien wäre er kaum mittelmäßig, denn die Anzahl der Bälle übersteigt nie 3 oder 4 in der Woche; natürlich zähle ich darunter nur jene der première société oder der fashionablen Welt. Es waren einige allerliebste, und noch hübschere werden folgen. Ihn größter Fehler ist die ungeheure Menge Menschen, die sich jedoch bald verlieren und den tanzenden Platz machen. Fürchte nicht, dass ich mich zu sehr ermüde, ich tanze nie mehr als 2 oder höchstens 3 Mal, was besonders hier in Paris gar nichts ist. Nichts ist komischer als ein Ball in Paris. Die jungen Leute von 20 bis 35 Jahren tanzen wenig oder gar nicht, und bringen den ganzen Abend, und einen guten Teil der Nacht am ecarté Tisch zu. Die Männer mit 50 Jahren sind die Tänzer par excellence, und daher der einzige Trost der tanzlustigen Damen, die noch obendrein 3 Mal zahlreicher als die Herren sind. Die Bälle fangen selten vor 11 Uhr Abends an, wo dann alle Gäste auf einmal kommen, und daher eine unendliche file zu sein pflegt. Die Gewohnheit will, dass sich alle Leute in ein Zimmer zusammen drücken, und dieser Presskasten ist das Zimmer, wo man tanzt. Der Kreis ist so eng, dass man mit vieler Mühe eine pirouette macht, und nichts desto weniger drehen sich in diesem Zirkus 50 Paare. Diese wahre Kunstproduktion dauert beiläufig bis 12½ Uhr, wo endlich das ungeheuerere Gedränge nachlässt, und der Kreis sich auszudehnen anfängt. Die guten Tänzer erwarten jedoch meistens 2 Uhr, wo der brilliant Augenblick anfängt, und wo man erst seine ganze Grazie mit Vorteil entwickeln kann. Der schöne Augenblick des Balls ist daher von 2 bis 3 oder 4 Uhr. – Die fashionables und die élégantes tanzen wenig Quadrillen, der Walzer ist vollkommen in der Mode, obgleich kein einziger guter Tänzer hier ist, und die Anzahl der guten Tänzerinnen höchstens 4 oder 5 ist. Doch da die ungeheuerere Majorität höchst ungeschickt zu sein beliebt, so wechselt man immer Walzer mit Quadrillen ab. – Von souper ist beinahe nie die Rede, besonders nicht von einem Sitzenden. Voilà le tableau d'un bal parisien.“

¹⁴⁰ Claire Clémence Henriette Claudine de Castries, roz. vévodkyně de Maillé de La Tour-Landry (*9. 12. 1796 – †16. 7. 1861).

¹⁴¹ Edmond Eugène Philippe Hercule de La Croix de Castries (*1787 – †1866).

¹⁴² Corti, E. C.: c. d., sv. II, s. 209.

¹⁴³ Tamtéž.

i v průběhu kongresu si stále měli co povídat, vždyť novinek bylo za dva roky i přes častou korespondenci opravdu mnoho. Přesto se Klemens rozhodl ihned po příjezdu do Verony i se synem vyhledat společnost své dlouholeté milenkky, hraběnky Lievenové, která na kongres také přicestovala. Viktor o tom okamžikě informoval svou matku v Paříži: „V devět hodin večer, hádej, maminko, kam jsme šli! – K paní Lievenové, která také přijela do Verony, doprovázena svým nevzhledným manželem. Tak jsme až do půlnoci seděli kolem čajového stolu a teprve potom jsem mohl trochu mluvit s otcem a vyprávět mu nějaké veselé příhody. Myslím, že tatínka opravdu pobavily, protože si mě, to musím přiznat, měřil s velmi spokojeným výrazem.“¹⁴⁴

Klemens celé dny usilovně pracoval na tom, aby veronská jednání o intervenci ve Španělsku byla úspěšná. Jaké postavení v rámci kongresu měl Viktor, či zda tam byl pouze jako pozorovatel, se nepodařilo dohledat. Jistě však víme, že Metternich svého syna seznámil se všemi významnými osobnostmi, které se kongresu účastnily. Hrdě ho představil svému císaři a zároveň příteli Františku I., který Viktorovi radil, aby následoval příkladu svého otce, jemuž císař může „poděkovat za svůj trůn, monarchie za blažený stav, ve kterém se nachází, a Evropa za svůj klid“¹⁴⁵. Klemens syna představil také sardinskému králi Felixovi, který však na Viktora neudělal tak dobrý dojem: „Jeho sardinský majestát vykazuje všechny špatné znaky rodiny Bourbonů; oteklé nohy a těžký jazyk. Je to smutná osobnost. Královna se nevyznačuje ničím zvláštním, ani v dobrém, ani ve špatném. Není ničím výjimečná kromě obrovské kabelky, kterou stále nosí na rameni a která by mohla pojmout polovinu jejího státu.“¹⁴⁶

V této době se však prudce zhoršilo zdraví matky Eleonory, pročez se Viktor jako vzorný syn po dohodě s otcem vydal ještě před koncem kongresu za matkou do Paříže. Klemens ho nenásledoval, jelikož mu to jeho povinnosti neumožňovaly, jak alespoň tvrdil. Viktor zůstal v Paříži až do matčiny smrti 19. března 1825, kde se o ni pečlivě a láskyplně staral. Matka byla za jeho péči vděčná: „Viktor je anděl..., ani na okamžik neopouští mou postel a už vůbec

---

¹⁴⁴ Tamtéž: „Am Abend um neun Uhr, rate Mama, wohin wir gegangen sind! – Zu Frau von Lieven, die auch nach Verona kommt, von ihrem unscheinbaren Gatten begleitet. So sind wir dann bis Mitternacht um einen Teetisch herumgesessen, dann erst konnte ich ein wenig allein mit Vater sprechen [...] und ihm einige lustige Anekdoten erzählen. Ich glaube, sie haben Papa recht unterhalten, der mich, ich muss es gestehen, mit sehr zufriedener Miene musterte.“

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 210: „[...] seinen Thron, die Monarchie ihr Wohlergehen und Europa seine Ruhe verdanke.“

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 210–211: „Seine Sardinische Majestät zeigen alle schlechten Zeichen der Familie Bourbon; geschwollene Füße und eine schwere Zunge. Das ist eine traurige Persönlichkeit. Die Königin zeichnet sich in nichts aus, weder im Guten noch im Schlechten. Sie hat keine besonderen Eigenheiten, außer einem ungeheuren Reticule, den sie immer am Arme trägt und der die Hälfte ihrer Staaten aufnehmen könnte.“

nechodí ven za zábavou.¹⁴⁷ Klemens za Eleonorou dorazil až pět dní před její smrtí, v době, kdy již nebyla žádná šance na její uzdravení.

Matčinou smrtí byla celá rodina hluboce zdrcená, byť všichni již nějakou dobu tušili, že je neodvratná. Viktorovi v této době bylo již dvaadvacet let, jeho sestřím Leontině a Hermině třináct a devět let. Klemens se rozhodl, že bude nejlepší, když se obě jeho dcery přestěhují za ním do Vídně. Leontině ani Hermině vídeňský nezdravý vzduch neškodil tolik jako jejich matce a Viktorovi, a proto byl jejich návrat možný. Viktor, který již v podstatě žil vlastním životem a mimo jiné udržoval mimomanželský vztah s vévodkyní Claire de Castries¹⁴⁸, zůstal v Paříži, aby mohl plnit své diplomatické poslání. Dcerky, které ještě nebyly uvedeny do společnosti, ovšem měly lepší zázemí v otcovském sídle ve Vídni. Kdy přesně se obě sestry z Paříže přestěhovaly, není zřejmé. Jisté však je, že na jaře roku 1826 již byly ve Vídni dávno usazené¹⁴⁹.

Viktor za svou rodinou jezdil vždy na léto, kdy nemusel vykonávat své pracovní povinnosti na velvyslanectví. Ale například v létě 1826, kdy přijel v polovině července za otcem do Vídně, pobývaly jeho sestry na letním sídle v Bad Ischlu. Především patnáctiletá Leontina těžce nesla, že se s bratrem nemůže setkat, jelikož Viktor s otcem strávili celé léto správou rodinných panství Kynžvart, Plasy, Johannisberg a moravských majetků Kojetín a Víceměřice, které Viktor zdědil po matce. Do Vídně za rodinou dorazili až 17. září, což Hermině a především Leontině udělalo obrovskou radost, jelikož bratra již rok neviděli. Přesto se Viktorovi dařilo udržovat především s Leontinou velice těsný sourozenecký vztah, který se vždy naplno rozvinul, když byli pohromadě. O tom svědčí i zápisy v Leontiných denících: „*Jsem tak šťastná, že je Viktor u nás, nemůžu to dost dobře vyjádřit. Ale také sotva mohu myslet na moment, kdy nás opustí, tak mě to mrzí. Chová se ke mně tak dobře, tak dokonale.*“¹⁵⁰ Za dva týdny si Leontina poznamenala: „*Viktor mě dojal k slzám; když jsem vyslovila přání jít do divadla, hned mi dal peníze na lóži. Jsem mu tak vděčná. Chová se k nám dokonale, kéž nám ho Bůh zachová!*“¹⁵¹

I přes sestřinu lásku však Viktor s rodinou nemohl zůstat příliš dlouho a 9. listopadu odjel zpět do Paříže, z čehož byla Leontina zoufalá: „*Nemohu*

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 257.

¹⁴⁸ Claire Clémence Henriette Claudine de Castries, roz. vévodkyně de Maillé de La Tour-Landry (*9. 12. 1796 – †16. 7. 1861).

¹⁴⁹ Metternich, T.: c. d., s. 35.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 112–113: „*Ich bin so glücklich, dass Victor bei uns ist, ich kann es nicht genug sagen, aber ich kann kaum an den Moment denken, wo er uns verlassen wird, es tut mir so leid. Er ist so gut, so perfekt für mich.*“

¹⁵¹ Tamtéž, s. 116: „*Victor hat mich zu Tränen gerührt, als ich den Wunsch aussprach, ins Theater zu gehen, gab er mir sofort Geld für die Loge. Ich bin ihm so dankbar. Er ist perfekt zu uns, Gott möge ihn uns erhalten!*“

dostatečně vyjádřit, jak moc mi Viktor chybí. Téměř se mi chtělo u jídla plakat, když jsem viděla jeho prázdné místo u stolu, ale člověk musí být rozumný a nermoutit se kvůli něčemu, co nemůže změnit.¹⁵²

Viktor však na svou rodinu také myslel. Když se blížily Vánoce, poslal z Paříže mnoho krásných dárků, například bílé plesové šaty z organtýnu pro Leontinu a růžové pro Herminu, čímž rodině „udělal velmi krásné Vánoce“¹⁵³.

Viktor se ale měl za kým vracet, v Paříži stále trval jeho dlouholetý vztah s vévodkyní Claire. Přesně v době příprav otcova druhého sňatku, dne 21. října 1827, Claire Viktorovi dokonce porodila syna Rogera¹⁵⁴, ke kterému se Viktor otevřeně hlásil. Bylo to její jediné dítě, jelikož s manželem potomky nikdy neměli, a zároveň i jediný potomek Viktorův. Samozřejmě z toho byla nejen v Paříži, ale i ve Vídni velká aféra, ovšem Klemens, byť se na svého syna po právu zlobil, vnuka i přes otevřený skandál přiznal a přijal do rodiny¹⁵⁵.

Když 1. srpna 1828 přijel Viktor opět za svou rodinou na letní sídlo ve Watersdorfu, přivezl s sebou i portrét svého malého syna. V Leontinině deníku můžeme číst: „Dnes dorazil Viktor. Vypadá opravdu dobře a téměř po roce, kdy jsme ho neviděli, nás to opravdu potěšilo. Dům vždy působí živěji, jakmile je tady. Je teď také velmi vtipný. Doufám, že to tak zůstane, ačkoli se obávám, že se tady stejně bude nudit. [...] Vypadá, že je pevně rozhodnut nikdy svou markýzu neopustit, neboť se domnívá, že mu tolik obětovala, že jí to může splácet jen věčnou věrností. Také velmi miluje svého malého Rogera, aby na to jen pomyslel. Jsem zvědavá, jestli to tak bude i nadále. Pro nás je to velké neštěstí, protože pak by byl pro nás ztracen.“¹⁵⁶ O čtrnáct dní později Leontina doplnila: „Viděla jsem portrét jeho malého. Je to opravdu pěkné, silné dítě. Chápu, že ho Viktor horoucně miluje; dala bych všechno, abych ho mohla vidět.“¹⁵⁷

---

¹⁵² Tamtéž, s. 123: „Victor fehlt mir so sehr, ich kann es nicht genug sagen! Ich wollte fast beim Essen weinen, als ich seinen leeren Platz gesehen habe, aber man muss vernünftig sein und nicht sich grämen über etwas, das man nicht ändern kann.“

¹⁵³ Tamtéž, s. 129.

¹⁵⁴ Roger Armand Victor Maurice Freiherr von Aldenburg (*21. 10. 1827 – †14. 10. 1906), rakouský diplomat a tajný rada.

¹⁵⁵ Metternich, T.: c. d., s. 26–27, 173–176.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 182: „Victor ist heute bei uns angekommen. Er sieht recht wohl aus, und nach beinahe einem Jahr, dass wir ihn nicht gesehen haben, hat es uns sehr gefreut, und das Haus wird immer viel belebter, sobald er nur da ist. Er ist auch bis jetzt von sehr gutem Humor. Ich hoffe, es wird so bleiben, obgleich ich fürchte, dass er sich hier doch ennuyieren wird. Er hat von allen seinen Geschichten mit der Antoinette gesprochen, und es scheint, er ist recht entschlossen, seine Marquise nie zu verlassen, denn er findet, sie habe ihm so viel aufgeopfert, dass er es ihr nur durch eine ewige Treue vergelten könnte. Auch liebt er zu sehr den kleinen Roger, um nur daran zu denken. Ich bin neugierig, ob das auch immer so fort dauern wird. Für uns ist es ein großes Unglück, denn für uns ist er verloren.“

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 184: „Ich habe das Porträt von seinem Kleinen gesehen. Es ist ein recht schönes, starkes Kind. Ich begreife, dass der Victor ihn rasend liebt; ich gäbe etwas, um ihn zu sehen.“

Co se týče drobných strastí dobového života, můžeme v deníku najít drobnou zajímavost: „Viktor si včera nechal vytrhnout velkou stoličku.“¹⁵⁸ Na představitosti čtenáře zůstává k posouzení, nakolik se metody dobové medicíny lišily od té současné.

V listopadu 1828 se vydal Viktor na cestu do Itálie, kde pobýval přes celou zimu až do příštího června. Bližší podrobnosti o charakteru či poslání cesty však nejsou známé. Stejně tak víme, že na jaře téhož roku opět strávil nějaký čas v Anglii, ovšem podrobnosti těchto jeho cest se nepodařilo dohledat. Můžeme se však domnívat, že jejich příčina byla diplomatické povahy. V této době se již podstatně rychleji horšila jeho plicní choroba, které příliš nepomohly ani změny vzduchu a prostředí.

Když se Viktor v červnu 1829 vrátil za rodinou z Itálie, konstatovala Leontina: „*Chválabohu nevyvádá tak špatně. Také vzhledem k nemoci, kterou má, myslím, že se mu daří dobře. Měla jsem bláznivou radost, že ho vidím, protože ho oprávněně miluji, tak moc jako nikoho jiného.*“¹⁵⁹

Viktorův zdravotní stav se však stále horšil. „*Včera jsme se hrozně vyděsili; když jsme v zahradě večereli, bylo nám sděleno, že Viktor ve městě [Vídni] plival krev a nemůže za námi přijít. Tatínek a já jsme se okamžitě vrátili domů, kde jsme zjistili, že skutečnost není tak děsivá, jak jsme se obávali. Viktor musí chvíli zůstat v naprostém klidu a s nikým se nevidět.*“¹⁶⁰

V Erlau nedaleko Vídně, kam rodina dorazila 27. července na letní sídlo, se Viktorův stav ještě podstatně zhoršil, navzdory probíhající léčbě. Viktor podstupoval studené koupele, pokud měl horečku, a horké v případech i několika-denní zimnice. Z tohoto důvodu byl jeho pokoj často vytápěn i na 36 °C, aby se Viktor dostatečně zahřál. Kromě toho často seděl zabalený v kabátu, jak psal svému otci¹⁶¹. Tyto stavy střídaly návaly horka a pocení, spojené s trvalým suchým kašlem a častým vykašláním krve. Kromě toho si občas Viktor nechal trochu pustit žilou, což mu přinášelo úlevu, a pravidelně pil, stejně jako před pěti lety jeho matka, oslí mléko, jemuž byly přisuzovány léčivé účinky.

K tomuto nepřilíš utěšenému stavu vůbec nepřispívalo počasí, které se více než létem zdálo být spíše koncem podzimu. Lezavý a vlhký chlad Viktorovi obzvláště škodil. Když se v polovině srpna počasí opět umoudřilo, lehce se zlepšil

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 184: „*Der Victor hat sich gestern einen großen Stockzahn ausreißen lassen.*“

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 203–204: „*Gottlob schaut er nicht zu schlecht aus. Auch für die Krankheit, die er hat, finde ich, dass es ihm gutgeht. Ich hatte eine verrückte Freude, ihn zu sehen, denn ich liebe ihn wirklich und niemanden soviel wie ihn.*“

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 205: „*Wir hatten gestern einen großen Schreck, als wir im Garten dinierten und man uns mitteilte, dass Victor Blut gespuckt habe in der Stadt und nicht zu uns kommen konnte. Papa und ich sind sofort nach Hause zurückgekehrt, wo wir die Sache nicht so erschreckend fanden, wie wir es gefürchtet hatten. Er muss eine Weile ganz ruhig bleiben und niemanden sehen.*“

¹⁶¹ Tamtéž, s. 213. Mezi deníkovými záznamy se objevují i přepisy dopisů týkající se většinou Viktorova zdraví.

i Viktorův stav, který však vůbec nebyl stabilní, jak můžeme vyčíst z Viktorova dopisu otci na Kynžvart z 10. srpna: „Počasí je od včerejška zase pěkné, z čehož mám radost, i kvůli tobě, milý tatínku. Chodím teď dvakrát denně na procházky, přesto však byla ta první včerejší pro mě odporná. Dostal jsem tak silnou zimnici, že jsem se musel při nejkrásnějším slunci zabalit ve vytopeném a zavřeném pokoji až po uši do kabátu.“¹⁶² Po tomto opatření se však Viktor cítil o poznání lépe, jak otce 13. srpna s radostí informoval: „Již tři dny se cítím opravdu lépe a spokojeně odpočívám. Pokud to tak půjde dál, až přijedeš, budu zase naprosto veselý a podnikavý. Ale aby se to mohlo podařit, musí být stejné teplo a takhle nebesky krásné počasí, které léčí, dokonce viditelně, více než všechno ostatní. Po horké koupeli si vždy na půl hodiny lehnu, a později mohu dokonce vyhledat stín, kterému jsem se jinak zcela vyhýbal.“¹⁶³

Již několik dní se období Viktorových horeček pomalu zkracovalo a netrvalo pak ani hodinu. Příštího dne se Viktorův stav ještě zlepšil, podařilo se mu téměř úplně zbavit se zimnice a bylo mu dovoleno uvolnit jídelniček a sníst trochu drůbežního masa. Čím mu bylo lépe, tím více se v Erlau nudil. Alespoň po večerech ho chodili navštěvovat jeho přátelé, mezi jinými například Esterházyovi, i jeho příbuzní, většinou teta Paulina nebo její manžel, württemberský vévoda Ferdinand, a strýček Josef¹⁶⁴.

Viktorovo zdraví se krátkou dobu dařilo udržet v relativně dobrém stavu. Vše však záviselo na počasí, protože jakmile se zhoršilo, dostal Viktor i navzdory vytopenému pokoji zimnici¹⁶⁵. Pokud však bylo krásné, mohl se třeba i dvě hodiny procházet po zahradě¹⁶⁶.

Na konci září 1829 se Viktor se sestrami vrátili zpět do Vídně, kam za nimi za několik dní z Kynžvartu dorazil i jejich otec. Viktorův zdravotní stav byl natolik dobrý, že cestu přestál bez obtíží.

S postupem podzimu se však Viktorův stav prudce zhoršoval. Dne 3. října si Leontina poznamenala do deníku: „Jaký to den, ten dnešní! Viktor je velice nemocný, dokonce žádal o poslední pomazání. Jaký skličující obřad. Všichni jsme se shromáždili v jeho pokoji a na kolenou jsme úpěnlivě prosili Boha, aby nám ho zachoval. Ačkoliv si nemyslím, že by na tom byl tak špatně a mám

---

¹⁶² Tamtéž, s. 217: „Das Wetter ist seit gestern wieder schön, und ich freue mich darüber, auch für Dich, lieber Papa. Ich konnte täglich zwei gute Spaziergänge machen, trotzdem war der erste Morgen ekelhaft für mich. Der Schüttelfrost ist so stark gekommen, dass ich in einem geheizten und geschlossenen Zimmer bei schönster Sonne mich bis zu den Augen in meinen Mantel einwickeln musste.“

¹⁶³ Tamtéž, s. 224: „Seit drei Tagen geht es mir wirklich besser, ich erhole mich in befriedigender Weise. Sollte das so weitergehen, findest Du mich ganz lustig und unternehmend. Aber um dahin zu gelangen, muss ich dieselbe Wärme und dieses himmlische Wetter haben, die mehr als alles und sogar sichtbar heilt.“

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 217.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 233.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 246.

předtuchu, že se uzdraví. Maurice¹⁶⁷ byl obdivuhodný a počínal si tak, jak by se choval nepečlivější syn. [...] Je vidět, že Viktor stojí ve středu jeho citů a je i jejich cílem a že všechno, co se Viktora dotýká, mu je drahé. Bože, zachovej nám tohoto milovaného bratra, všechny mé myšlenky se obrací v modlitbě k tomu, vyžádat tuhle jednu prosbu. Nebyli jsme již dostatečně zkoušeni, není již meč bolesti unaven tím, jak nás bije?¹⁶⁸

Druhého dne však na tom Viktor nebyl o moc lépe: „Viktor se stále ještě trápí. Je velmi slabý a hluboce sklíčený, i když lékaři tvrdí, že se mu daří tak dobře, jak jen to je možné. Chtěla bych tomu věřit, ale v podstatě vidím jen malou naději, že se uzdraví. Můj Bože, jaké strašné neštěstí, jak bychom to měli snést! Nemohu na to myslet a jsem přesvědčená, že on sám se cítí špatně a moc nedoufá v uzdravení.“¹⁶⁹

Poslední deníkový zápis je z 9. října 1829: „Viktorovi se daří o něco lépe, ačkoli stále ještě nejsme klidní ohledně jeho stavu, protože člověk stále může očekávat zlé následky jeho nemoci. Sotva si to chci připustit, ale v podstatě vidím jen slabou naději. Připadá mi, že se jeho plicní onemocnění vyvíjí k horšímu.“¹⁷⁰

Zde Leontininy deníkové záznamy končí.

Viktorův stav se nadále zhoršoval. Nakonec se zřejmě rozhodl, že podstoupí dlouhou cestu do Neapole, kde by mu tamější teplé klima mělo umožnit se z nemoci uzdravit. Nakonec zde ale dne 30. listopadu 1829 zemřel. O tom, kdy či v jakém stavu se Viktor do Neapole vypravil, případně kdo ho tam doprovázel, se můžeme pouze dohadovat, konkrétní okolnosti Viktorovy smrti se nepodařilo nikde dohledat¹⁷¹.

¹⁶⁷ „Maurice D.“ v deníku vystupuje jako Viktorův velmi dobrý přítel. Jeho bližší identita bohužel není známá.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 251–252: „Welcher Tag, der heutige! Victor ist sehr krank und hat sogar gebeten, versehen zu werden! Welche lugubre Zeremonie! Wir haben uns alle in seinem Zimmer versammelt, und auf den Knien flehen wir zu Gott, ihn uns erhalten zu wollen. Obzwar ich ihn nicht so schlecht finde und die Vorahnung habe, dass er sich davon erholen wird. Maurice war bewundernswert und benahm sich so, wie der zärtlichste Sohn es tun konnte. [...] Man sieht, dass Victor der Mittelpunkt und das Ziel seiner Gefühle ist und dass alles, was Victor berührt, ihm teuer ist und von ihm geachtet wird. Gott erhalte uns diesen geliebten Bruder, alle meine Gedanken wenden sich im Gebet, um nur diese eine Bitte erleben. Sind wir nicht schon genug geprüft worden, und ist nicht das Schwert des Schmerzens müde, uns zu schlagen?“

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 252: „Victor ist immer noch leidend. Er ist sehr schwach und zutiefst niedergeschlagen. Obzwar die Doktoren sagen, dass es ihm so gut wie möglich geht. Ich möchte es nur glauben, aber im Grunde habe ich wenig Hoffnung, dass er sich erholt. Mein Gott, welches entsetzliche Unglück, und wie sollten wir es tragen! Ich kann nicht daran denken und bin überzeugt, dass er sich selber schlecht fühlt und wenig auf Genesung hofft.“

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 252: „Victor geht es etwas besser, obgleich wir noch nicht über seinen Zustand beruhigt sind, weil man immer böse Folgen seiner Krankheit erwarten kann. Ich traue es mir selber kaum einzugestehen, aber ich habe im Grunde wenig Hoffnung. Es kommt mir vor, dass seine Brustkrankheit sich zum Bösen entwickelt.“

¹⁷¹ Leontininy deníky končí necelé dva měsíce před Viktorovou smrtí. Metternich, T.: c. d., s. 252.

Viktorova rodina byla zoufale nešťastná. Leontina své deníkové záznamy již nikdy neobnovila. Smrt jejího milovaného bratra ji tak hluboce zasáhla, že již nejspíše neměla sílu zapisovat do deníku své běžné denní strasti i radosti.

Manželka rakouského velvyslance v Petrohradě, hraběnka Ficquelmontová¹⁷², si 6. prosince 1829 poznamenala do svého deníku: „Právě jsme se dozvěděli o smrti Viktora Metternicha 30. listopadu! Tak mladý a tak inteligentní, s tolika možnostmi a s tak slibnou budoucností!“¹⁷³

Viktor Metternich. A brief depiction of a life of a promising diplomat and of his family in the light of the Viktor's correspondence to his father Klemens Metternich.

Study outlines the family life of the Austrian State Chancellor Klemens Metternich, it focuses on his eldest son and successor Viktor Metternich, who, at that time, was making a promising career of a young diplomat, but was prevented from following his father's track by a grave illness. Victor's correspondence with his father casts light not only on the 1820s, when the letters were written, it also shows the Chancellor's family life, social and political events of the time. These facts are perceived through the eyes of a young diplomat, as his father is not typically depicted as a statesman holding the reins of Europe politics, but as a loving father who is genuinely interested in his children and in his family, whose relationship to his son was full of understanding, so that they both could share happy moments of their lives and exchange opinions on a complicated social and political situation.

The correspondence shows a cheerful and witty disposition of the author who did not hesitate to use every situation as a welcome opportunity to make fun and lighten the atmosphere, which made him a popular companion in the society. The correspondence also reveals his good powers of observation, a sharp mind of an educated man who managed to connect facts and represented for his father a valuable source of information about social and political life in Paris. It is the goal of this paper to portray this interesting, yet forgotten young diplomat, if only in a rough sketch.

---

¹⁷² Dorothea „Dolly“ de Ficquelmont, roz. von Tiesenhausen (*14. 10. 1804 – †10. 4. 1863).

¹⁷³ Tamtéž, s. 253: „Wir erfahren soeben von dem Tod von Victor Metternich am 30. November! So jung und mit so viel Geist, so vielen Möglichkeiten und mit einer so vielversprechenden Zukunft!“

Viktor Metternich. Kurze Darstellung des Lebens eines hoffnungsvollen Diplomaten und seiner Familie im Lichte der Korrespondenz zwischen Viktor und seinem Vater Klemens Metternich

Die Studie beschäftigt sich mit der Familie des österreichischen Staatskanzlers Klemens Metternich, insbesondere mit dem in jener Zeit ältesten Sohn und Nachfolger Viktor Metternich. Er war ein hoffnungsvoller junger Diplomat, den eine schicksalhafte Erkrankung daran hinderte, in den Spuren seines Vaters zu gehen und seine Karriere völlig zu entfalten. Dank dem Briefwechsel zwischen Viktor und seinem Vater kann die Zeit der 1820er Jahre, als die Korrespondenz entstanden ist, näher beschrieben werden. Das betrifft nicht nur das Leben der Kanzlerfamilie, sondern auch die gesellschaftlichen und politischen Ereignisse jener Zeit, die aus der Perspektive des jungen Diplomaten geschildert werden. Sein Vater wird nicht als ein Staatsmann und der die Zügel festhaltende „Kutscher Europas“ geschildert, wie es oft der Fall ist, sondern als ein liebender Vater, der sich für seine Kinder und seine ganze Familie aufrichtig interessierte, mit dem sich der Sohn persönlich und politisch gut verstehen, lustige Momente seines Lebens teilen und jede komplizierte gesellschaftliche und politische Situation besprechen konnte. Die Korrespondenz zeigt einen fröhlichen und geistreichen Charakter ihres Verfassers, der jede Situation nutzte, um die Sache von der besseren Seite zu betrachten und darüber vom Herzen zu lachen. Deswegen war er ein in der Gesellschaft immer willkommener Gast und beliebter Gesprächspartner. Aus den Briefen schimmern gleichzeitig die Beobachtungsgabe und der Scharfsinn eines gebildeten Menschen durch, der imstande war, die Dinge im Kontext zu sehen, und für seinen Vater eine unschätzbare Informationsquelle zur gesellschaftlichen und politischen Szene in Paris darstellte. Die Studie setzt sich zum Ziel, den Leser mit der Persönlichkeit dieses interessanten, aber in Vergessenheit geratenen jungen Diplomaten in groben Umrissen bekannt zu machen.

ZPRÁVY

NÁRODNÍ ARCHIV V ROCE 2014

EVA DRAŠAROVÁ

Úvod

Zhodnocení uplynulého roku očima aktéra plně vtaženého do turbulentních událostí budí u hypotetického čtenáře takovýchto opusů oprávněné podezření. Ale uživatelem i zaměstnancem archivů bývá stále ještě z valné většiny školený historik, který ve své práci umí pracovat s rozdílnou výpovědní hodnotou zdrojů poznání. Dle Voltaira umění nudit spočívá v tom, že se musí povědět za každou cenu všechno. Nechtě jsou tedy následující úvodní odstavce chápány ne jako snaha odradit, ale jako vstupní brána k informacím, jež jsou sice rozsáhlé, ale exaktně ověřitelné a ke čtení nabízené jako možnost, ne jako nutnost. Ostatně selektivnímu přístupu se nikdo neubrání, ani tvůrce zpráv o činnosti.

Úkoly, které jsme před sebe kladli v Národním archivu na počátku roku 2014, byly nelehké. Přišlo takové nesmírně upracované období, jež se prokmitlo přelomem roku téměř bez zvolnění a pádí dál rokem 2015. Bohužel, byly zmařeny naše velké naděje s projektem Národní digitální archiv. Neobstáli jsme v tvrdém konkurenčním boji na trhu informačních technologií. Jak bylo naivní domnívat se, že nákup pouhého hardwaru nepovede k opětovnému zablokování soutěže námitkami a následnými podáními až k Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže. Nepomohla ani dvojí, dokonce ani trojí erudovaná právní pomoc. Slibná částka přes sto milionů korun vzbuzovala příliš velký zájem. Přesto se nám podařilo dosáhnout alespoň etapových výsledků, jež dovolily realizovat digitální archiv od 1. listopadu 2014 tak, abychom splnili zákonné povinnosti i faktické potřeby úřadů a ostatních archivářů. Deset let práce a tři roky „totálního nasazení“ týmu v projektu financovaném ze strukturálních fondů se hodnotně nezúročilo, ale nebylo také zahozeno. Obezřetným postupem jsme nevytvořili žádné škody, přesto prvotní šok byl velmi bolestivý. Nesměl být však prožíván dlouho, bylo nutno okamžitě konat. Náš dík patří mnoha pomocným rukám doma v archivu i v rámci našeho ministerstva. Pokračujeme navzdory všemu. Nejde o náš výmysl, ale logickou nutnost.

Národní archiv nežil ovšem jen digitálními dokumenty a digitální skartací v důsledku elektronického úřadování. Práce s veřejnoprávními i soukromoprávními

„producenty cenných papírů – budoucích archiválií“ byla velmi úspěšná. Jsme respektovanými partnery, což se projevuje i na úbytku skladovacích prostor v depozitářích. Nově rekonstruovaný kryt v jižních Čechách pro záložní pracoviště digitálního archivu však nepokryje hlad po prázdných policích. Po přepočítání v rámci řádně ukončené generální inventury jsme docílili téměř 127 běžných km archiválií. Bohužel, jejich velká část není zpracovaná, a to právě ta „mladší“, o níž mají badatelé největší zájem. Náš začarovaný kruh se dále roztáčí – státní správa potřebuje ke svému chodu také novější informace. A nejde pouze o zažité agendy např. státního občanství, které kolegyně a kolegové inovativně zmodernizovali a tudíž i urychlili. Ještě dvacet pět let po změně společenského systému trvá potřeba legislativně se vyrovnávat s minulostí. Nové úkoly tak vyvstaly nejen pro právníky a úředníky, ale i pro archiváře. Bez důkazů to opravdu nejde ani při realizaci zákona o třetím odboji, ani u tzv. církevních restitucí. Nezpracované ovšem neznamená nepůjčované. Pouze to dá větší námahu vyhledat a předložit archivní dokumenty žadateli.

Péče o fyzický stav archiválií je v archivu na velmi dobré úrovni v oblasti preventivní i následné restaurátorské péče. Ve výzkumné oblasti máme čilou spolupráci mezioborovou i mezinárodní. Laťka je nastavena velmi vysoko a je těžké ji udržet. Ale obohacující styk se studenty, stážisty i erudovanými odborníky ze světa to snad dovolí. Výzkumné aktivity jsou ovšem mnohem pestřejší. Odpovídají povinností napříč archivem – v oblasti správy fondů, historiografii i v informačních technologiích. Vědecké výsledky generují pro nás nezanedbatelné mimorozpočtové zdroje, mj. i v investicích, jež se okamžitě vkládají opět do výzkumu. Alespoň v této sféře se potěšitelně rozvíjíme bez otřesů.

V hospodářském zázemí personální změny přispěly k stabilizaci. Přesto důsledky ztráty klíčových kvalitních zaměstnanců v druhé polovině rok 2012 přinesly otřesy v roce 2013 a jejich dozvuky všeho druhu v roce 2014. Snahy získat dobré odborníky jsou brzděny platovými limity. Mzdový objem byl navýšen až ke konci roku, běžné výdaje na provoz pokryly všechny potřeby.

Personální podmínky

Počet systemizovaných míst zůstal nezměněn a další snižování počtu pracovních sil na ministerstvu se nedotklo archivnictví. Změny v roce 2014 souvisely se změnami v projektu Národní digitální archiv. Vynucená nová strategie naplnění cíle směrem k vývoji vlastního informačního systému digitálního archivu si vyžádala dílčí uvolnění prostředků na personál na základě vládního usnesení č. 611 z 9. srpna 2013 k provozu národního digitálního archivu. Ve dvou vlnách bylo přisystemizováno 13 míst technického charakteru a následně došlo ke změnám ve vedení i v jednotlivých pozicích oddělení kontroly

výkonu spisové služby, fondů státní správy po roce 1992 a elektronických dokumentů. Pro předčasné ukončení financování projektu ze strukturálních fondů se z opatrnosti neobsadily všechny nové tabulky, byť digitální archiv od 1. listopadu 2014 vykonává své zákonné povinnosti na dosud pořízených zařízeních a v rekonstruovaných prostorách a je dál budován rozšířeným týmem.

Archiv je strukturován do specializujících se dílčích jednotek, přesto existují činnosti, které jsou vykonávány více odděleními, a odlišení mezi nimi je dáno růzností svěřeného Národního archivního dědictví. Správa fondů a jejich odborné zpracování a zpřístupnění v celé škále vědeckých produktů, se sjednocuje metodikou a rozlišuje specifiky chronologickými, věcnými, jazykovými, paleografickými, diplomatickými aj. Rada archivářů současně vykonává poslání archivního inspektora, poskytuje informace veřejné správě i soukromému sektoru, vyhotovuje rešerše či zabíhá nejen do základního výzkumu v oblasti historie, dějin správy, pomocných věd historických, ale i stále více do informatiky nutné pro další vývoj oboru.

Individuální zvyšování kvalifikace bakalářským, magisterským či doktorským studiem pokračovalo beze změn.

V roce 2014 došlo k několika změnám na vedoucích místech. V I. oddělení byla jmenována zástupkyně vedoucí oddělení od 1. 1. 2015 Mgr. Jitka Křečková. Ve II. oddělení byl ke dni 16. 9. 2014 jmenován vedoucím mgr. Jan Kahuda. V V. oddělení byl ke dni 15. 7. 2014 jmenován vedoucím oddělení PhDr. ing. Milan Vojáček, Ph.D. a v X. oddělení byla vedoucí oddělení jmenována ing. Hana Paulusová, zástupcem ing. Benjamin Bartl.

Celkové množství uložených archiválií

K 31. prosinci 2014 spravoval Národní archiv (dále NA) ve své základní evidenci celkem 1 945 archivních souborů v rozsahu 126 724,15 bm (oproti stavu k 31. prosince 2013 se jedná o nárůst o 21 archivních souborů a 2 459,89 bm). Digitální velikost spravovaných souborů činila 3 424 231,29 MB. Z uvedených 1 945 archivních souborů bylo celkem 1 886 souborů (122 043,83 bm) evidováno jako soubory v přímé péči archivu, 55 souborů (4 640,57 bm) bylo v NA uloženo na základě depozitní smlouvy a 4 archivní soubory NA (39,75 bm) byly na základě smlouvy uloženy mimo archiv. V roce 2014 bylo provedeno celkem 1 603 aktualizací evidenčních listů Národního archivního dědictví (dále též NAD), které se týkaly 899 archivních souborů. 899 aktualizací bylo provedeno prostřednictvím 181 vnějších a 718 vnitřních změn, 707 aktualizací pak přímou editací evidenčních listů.

V základní evidenci NAD archiválií uložených mimo archivy a kulturně vědecké instituce evidoval NA k 31. prosinci 2014 celkem 4 archivní fondy o celkové metráži 9,72 bm.

Do evidence vnějších přírůstků a úbytků bylo zapsáno celkem 181 vnějších změn uskutečněných v roce 2014 (tj. o 10 více než v roce 2013). Celkem bylo evidováno 178 přírůstků (165 přírůstků výběrem a 13 přírůstků delimitací) a 3 úbytky (2 úbytky delimitací a 1 úbytek vydáním celého archivního souboru). Celkem bylo v roce 2014 převzato 948,76 bm archiválií a 10 575 evidenčních jednotek (tj. o 475,2 bm méně a o 155 evidenčních jednotek více než v roce 2013). Celkový úbytek archiválií činil v roce 2014 21,6 bm a 170 evidenčních jednotek.

Ze 178 přírůstků evidovaných v roce 2014 obsahovalo 6 přírůstků rovněž archiválie v elektronické podobě (186 digitálních datasetů a 32 zvukových archiválií), jejichž celková digitální velikost činila 2 002 718,49 MB (v roce 2013 to byly 3 přírůstky a velikost převzatých archiválií činila 4 026 MB).

K 31. prosinci 2014 měl Národní archiv ve své péči celkem 1 národní kulturní památku a 25 archivních kulturních památek.

V oblasti vedení evidence archiválií byla v roce 2014 největší pozornost věnována dokončení generální inventury Národního archivního dědictví 2012–2013. Dalším úkolem, kterému byla v roce 2014 věnována zvýšená pozornost, bylo vymezení a označení vlastnictví archivních souborů v majetku římskokatolické církve, církevních řádů a kongregací v evidenci Národního archivního dědictví podle metodického návodu č. 1/2014 odboru archivní správy a spisové služby ze dne 18. února 2014.

V roce 2014 nebyly provedeny žádné státní kontroly u akreditovaných archivů spadajících do působnosti Národního archivu.

Předarchivní péče a výběr archiválií

Výběr archiválií ve skartačním řízení

V roce 2014 vznikl pouze jeden zcela nový veřejnoprávní původce – Agentura pro zdravotní výzkum. Ve stejném roce došlo k zániku dvou veřejnoprávních původců – Státní rostlinolékařská správa a Národní institut dětí a mládeže MŠMT. Úbytek dalších deseti veřejnoprávních původců souvisí buď s dodatečným zjištěním jejich dřívějšího zániku (Výchovný ústav pro mládež, Nová Role, zrušený v roce 2012) nebo při změně kvalifikace právního charakteru dalších evidovaných původců (např. tři zotavovny Věžeňské služby). Ke konci roku 2014 ubylo tedy z uvedených důvodů v seznamu původců v péči Národního archivu celkem 12 původců. Jejich celkový počet je 308. Tento nejnižší údaj od roku 2006 souvisí jednak s postupným zpřesňováním parametrů určujících samostatnost původců, jednak s vnějším vlivem – redukcí veřejnoprávních institucí ve státní správě v posledním období. Vzhledem k tomu, že část veřejnoprávních původců byla převedena v předchozích letech na základě rozhodnutí odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra do péče jednotlivých

státních oblastních archivů, vykonával Národní archiv předarchivní péči v roce 2014 fakticky u 171 veřejnoprávních původců. Mezi tyto původce náleží i 21 institucí, kde Národní archiv vykonává předarchivní péči pouze u ústředí, zatímco péče u detašovaných a regionálních pracovišť je jen neformálně přenesena na příslušné státní oblastní archivy, prozatím bez formálního rozhodnutí – dokončení této agendy zůstává jako úkol pro rok 2015.

Archiváři oddělení kontroly výkonu spisové služby, fondů státní správy po roce 1992 a elektronických dokumentů provedli v roce 2014 výběr ve skartačním a mimo skartační řízení celkem u 72 veřejnoprávních původců (přibližně stejně jako v letech 2012 a 2013) a sepsali při tom celkem 197 protokolů – to představuje výrazný nárůst oproti posledním čtyřem letům. Výrazný nárůst tohoto ukazatele je zřejmý ze skutečnosti, že se jedná o druhou nejvyšší hodnotu od roku 2004. V předchozích letech se výrazné snižování protokolů mimo skartační řízení ustálilo na počtu 6 protokolů, tedy pouze o jeden více, než v roce 2013.

V roce 2014 byl počet protokolů o výběru mimo skartační řízení pouze o jeden protokol vyšší než v předchozím roce (6 protokolů) a množství vybraných archiválií 34,7 bm je nejvyšší od roku 2009. Naznačuje to, že využívání tohoto způsobu výběru se ustálilo na velmi nízké úrovni ve srovnání se skartačním řízením.

V roce 2014 vybrali archiváři 5. oddělení u celkem 72 veřejnoprávních původců při 191 skartačních řízeních celkem 1 358 bm archiválií, což je absolutně nejvyšší hodnota od roku 2003. Přitom o náročnosti těchto skartačních řízení hovoří 18,4 procentní podíl vybraných archiválií. Toto nápadně zvýšené procento vybraných archiválií napovídá jednak obsahově hodnotnějším navrženým dokumentům, může však také souviset s nižším podílem dokumentů navrhovaných ve skupině „S“ ke zničení.

Positivním jevem je skutečnost, že se opět snížil počet skartačních návrhů, kde se navrhuje pouze dokumenty ke zničení (39 návrhů oproti 54 návrhům v předchozím roce). S tím může souviset další pozitivní jev – nárůst těch případů, kdy původci systematicky využívají trvalé skartační souhlasy a Národnímu archivu hlásí celková množství dokumentů zničených na jejich základě. V roce 2014 zničily touto cestou tři významné instituce 550 bm dokumentů celkem. Naproti tomu se mírně snížil počet návrhů obsahujících pouze dokumenty ve skupině „A“ na počet osmi, tedy opět na průměrnou úroveň, jako v předchozích letech.

Vůbec poprvé od roku 1990 prováděl Národní archiv v roce 2014 skartační řízení u pěti původců, převážně z odvětví dopravy: Drážní inspekce, Správa železniční geodézie Praha, technická ústředna dopravní cesty, Generální finanční ředitelství a Generální inspekce bezpečnostních sborů – u dvou posledně jmenovaných se jedná o nedávno vzniklé instituce.

V roce 2014 neprováděl NA výběr ve skartačním ani mimoskartačním řízení u 102 původců, přičemž u 37 původců z tohoto počtu neprováděl NA výběr od roku 1990. Srovnání s předchozími lety naznačuje, že se tento parametr podařilo stabilizovat na velmi přijatelnou úroveň.

V roce 2014 převzal národní digitální archiv elektronické archiválie na základě předchozího skartačního řízení u 6 původců v péči Národního archivu. Zvláště rozsáhlé a složité konzultace k problematice elektronických spisových služeb se udály především u Ministerstva vnitra, Ministerstva průmyslu a obchodu, Státního fondu životního prostředí, CENIA, Úřadu vlády ČR, Národního institutu pro další vzdělávání, Ministerstva spravedlnosti, Vězeňské služby, Ministerstva financí a dalších institucí. Konzultace zčásti souvisely i s probíhajícími spisovými rozlukami (Národní institut pro další vzdělávání, Ministerstvo vnitra, Ministerstvo dopravy a Úřad pro civilní letectví). V souvislosti s poškozením soudních spisů požádalo Vrchní státní zastupitelství Národní archiv o odbornou konzultaci k napravení vzniklých škod (ve spolupráci s oddělením péče o fyzický stav archiválií).

Kromě individuálních konzultací u jednotlivých původců zorganizovalo 5. oddělení v roce 2014 dva konzultační semináře pro veřejnoprávní původce zaměřené na problematiku elektronické spisové služby a elektronických skartačních řízení a dalších aktuálních otázek spisové služby. Protože původci projevují o tyto konzultace mimořádný zájem, jsou organizovány podle odvětví – v roce 2014 byly určeny pro původce z odvětví zdravotnictví a zemědělství.

V roce 2014 byla zahájena ve čtyřech případech správní řízení u těch původců, u kterých byly zjištěny závažné nedostatky ve výkonu spisové služby (ztráty dokumentů nebo jejich poškození): u Národního památkového ústavu (zahájeno v roce 2013 a dokončeno v roce 2014), Ministerstva vnitra (2 správní řízení – u sekretariátu ministra a odboru legislativy a koordinace předpisů) a Všeobecné fakultní nemocnice.

V roce 2014 zahájili archiváři 5. oddělení kontrolu výkonu elektronické spisové služby u Národního archivu, bude dokončena v roce 2015. Tato kontrola poslouží jako metodické východisko při provádění kontrol výkonu elektronické spisové služby u dalších veřejnoprávních původců, které plánuje Národní archiv na rok 2015.

5. oddělení připravilo několik metodických a informačních materiálů určených pro veřejnoprávní původce zaměřených na problematiku elektronické spisové služby a elektronického skartačního řízení a aktuální otázky archivní legislativy. Tyto materiály byly převážně uveřejněny na webové stránce.

Výběr archiválií mimo skartační řízení

Rok 2014 přinesl Národnímu archivu zásluhou 6. oddělení 47 přírůstků (168,16 bm a 1767 EJ), z toho 27 přírůstků se vztahovalo k osobním fondům

nebo rodinným archivům (k 26 archivním souborům). Náležel tak k rokům relativně úspěšným. Nejčastější formou přejímky zůstal stejně jako v předchozích letech dar České republiky (32 přejímek). Koupě proběhla pouze ve 2 případech prostřednictvím Komise pro ohodnocování a výkup archiválií. Dále se mezi formami přejímky objevuje delimitace (4 přejímky), skartační řízení (3), nález (3), depozitum jiného subjektu (2) a výběr mimo skartační řízení (1). Celkem 37 přírůstků se vztahovalo k již existujícímu archivnímu souboru. V 10 případech byl na základě přírůstku vytvořen nový archivní soubor.

Do evidence vnějších změn se musel bohužel zaevidovat 1 úbytek, konkrétně fond Švehla Antonín (0,6 bm a 8 EJ). Významný fond vynikajícího politika (mj. předsedy vlády a předsedy Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu) byl poté, co byl ošetřen konzervátory, uložen do vhodných obalů, katalogizován a zmikrofilmován, a poté, co jsme iniciovali a napomohli vydání edice korespondence A. Švehly s T. G. Masarykem, vrácen rodině na její žádost. Ta ocenila péči Národního archivu o archiválie, jež v něm byly uschovány od roku 2004.

Pokračovala spolupráce s politickými stranami a hnutími. Začátkem roku proběhla v rámci generální inventury kontrola archiválií uložených u ODS, KDU-ČSL byla poskytnuta konzultace při pořádání jejich nezpracovaných dokumentů, u ČSSD proběhlo jednání ohledně výstavby nového depozitáře v Hradci Králové, kontaktovali jsme politické hnutí ANO, převzali jsme archiválie Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu. Úspěšně se rozvíjela spolupráce s krajskými organizacemi Čechů žijících v zahraničí. Převzali jsme archiválie od Sokolské župy Švýcarské, Sokola Paříž a Sokola New York (archiv Marie Provazníkové). Na základě rozhovorů s představiteli České Besedy v Záhřebu zprostředkovalo 6. oddělení restaurování plánů budovy České Besedy v restaurátorských ateliérech archivu. V druhé polovině roku se realizovala za přispění Ministerstva zahraničních věcí pracovní cesta Zory Machkové ke krajanům v New Yorku, při které byl realizován průzkum a soupis archiválií Sokola New York a Bohemian Benevolent & Literary Association.

Široce se rozvinula spolupráce s profesními komorami zřízenými zákonem, které byly před nedávnem svěřeny do předarchivní péče 6. oddělení, oddělení pro nestátní fondy Národního archivu. Jedná se o Hospodářskou komoru ČR, u které bylo provedeno skartační řízení, konzultován byl nový skartační plán a před podpisem je smlouva o ukládání archiválií v NA, Komoru auditorů ČR, která s námi konzultovala podrobnosti jejich spisové služby a nové interní směrnice, Českou stomatologickou komoru, u které proběhla skartační řízení a byla podepsána vzájemná dohoda o ukládání archiválií v Národním archivu. Konzultace ve věci spisové služby proběhly u Rozhodčího soudu při Hospodářské komoře ČR a Agrární komoře ČR, kde byla domluvena příprava příštího skartačního řízení.

Jedním z klíčových úkolů je získávání osobních archivů významných představitelů politického a společenského života. K nim se v loňském roce vztahovalo celkem 27 přírůstků. Z toho se v deseti případech jednalo o nový archivní fond. K cenným akvizicím uplynulého roku patří například archiv křesťanské političky, jedné ze zakladatelek Křesťanské demokratické strany a významné představitelky katolického disentu, Marie Kaplanové, dále pozůstalost spisovatele, novináře a rozhlasového komentátora Františka (Franty) Kocourka nebo přejímky dalších částí osobních archivů někdejšího ředitele Rádia Svobodná Evropa Pavla Pecháčka a osobního tajemníka T. G. Masaryka Antonína Schenka. Z archivů politiků, které byly získány v loňském roce, je možno upozornit na archiv jedné z hlavních postav normalizačního období KSČ Aloise Indry a pozůstalost národohospodářského odborníka Kurta Rozsypala, tvůrce první ekonomické reformy. Převzali jsme rovněž druhou část pozůstalosti někdejšího ministra financí Leopolda Léra, CSc. a zahájili jsme rozsáhlou přejímku písemné pozůstalosti politika KSČ a ministra vlád ČSSR Karla Hoffmanna. Významné přírůstky představují osobní fondy příslušníků československého odboje – Václava Smutného (ruský legionář), Františka Veitla (příslušník 311. čs. bombardovací perutě RAF) a Josefa Holce (příslušník 1. čs. armádního sboru v SSSR). Naše archivní sbírky obohatily i přejímky dalších částí fondů Oldřicha Stránského (vězeň několika nacistických koncentračních táborů a předseda Svazu osvobozených politických vězňů a pozůstalých), Adolfa Vodičky (československý interbrigadista) a Miroslava, Bohuše a Sylvy Šimsových.

Zpracování archiválií

Mezi jednotlivými zpracovatelskými odděleními existují rozdíly dané podstatou spravovaného Národního archivního dědictví. Sjednocení se děje na metodické bázi spočívající na základních principech a metodách historických věd.

V 1. oddělení se zpracovávala pro končící projekt ENArC metadata z fondu Úřad desk zemských. Nadále se katalogizovala badateli velmi žádané vyobrazení erbů z fondu Česká dvorská kancelář. Bylo započato s hrubým tříděním fondu Řád augustiniánů – Velkostatek Stránka. K fondu Knihy židovských familiantů (194 sv.), zdigitalizovaném a opatřeném metadaty již v roce 2013 z prostředků poskytnutých JewishGen, byly přidány další svazky knih židovských familiantů, náhodně objevené v Zemském archivu v Opavě (2 sv.), Moravském zemském archivu v Brně (13 sv.) a v Archivu Židovského muzea v Praze (13 sv.). V zájmu komplexnosti informací a po dohodě s těmito archivy a muzeem byly tyto svazky v roce 2014 v Národním archivu zdigitalizovány, opatřeny metadatami a vyvěšeny na web. Pokračovala také kontrola metadat matričních listin (tzv. prohlášení za mrtva), které jsou součástí fondu Židovských matrik.

Ve 2. oddělení probíhala třetím rokem inventarizace fondu České místodržitelství – všeobecné (sign. 2: provoz úřadů a rozdělení země; sign. 3: statistika; sign. 9–10: Zemský výbor, šlechtické nadace, stavovský archiv; sign. 12: zemědělství, svěřenectví – fideikomisy, lesní odvodňování, vrchnostenské a poddanské záležitosti; sign. 21–25: vysoké školy a nově sign. 26–29: obecné a střední školy. Dokončen a schválen byl dílčí inventář ke knihám a registraturním pomůckám fondu Stavovská zemská pokladna a účtárna Praha. Dle plánu probíhala podrobná inventarizace fondu Staré montanum.

Ve 3. oddělení značná nahlédací agenda a generální inventura nadále odčerpávala pracovní síly jiným směrem. U fondu Úřad říšského protektora (dř. fond SÚ MV ČR č. 114) jsou v současnosti zpracovány signatury uložené v 58 kartonech. V rámci postupně probíhající reinventarizace fondu Okupační vězeňské spisy bylo zpracováno 30 kartoték, 31 knih a 468 kartonů. Průběžně se třídily drobné fondy (resp. dílčí části), jednalo se o fond Policejní ředitelství Praha – kriminální komisariáty a první část přírůstku do Zemského četnického velitelství Praha – bezpečnostního oddělení. Byla dokončena reinventarizace části fondu Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti obsahující sociální podpory rodinám zatčených nacistickými okupanty. V dlouhodobém projektu katalogizace protokolů schůzí vlád z fondu Prezidium ministerské rady je dokončován poslední Katalog a rejstříky k protokolům schůzí 17. československé vlády (červenec 1937 – září 1938).

4. oddělení je vázáno největším počtem žádostí. Na konci roku 2011 a v letech 2012–2014 se tyto závazky mnohonásobně rozšířily o tzv. agendu třetího odboje a v roce 2013 i 2014 byly ještě znásobeny církevními restitucemi. Navzdory všemu se v roce 2014 podařilo navázat na činnosti související se správou a pozvolným zpřístupňováním fondů. Oddělení bylo v minulých letech pověřeno vedením projektu zpracování části fondu Ministerstvo financí II. – prezidium a sekretariát ministra z let 1945–1969. Pokračovalo pořádání písemností sekretariátu a následné slučování dvou paralelních signaturních řad do jedné. Současný stav zpracování je následující: bylo setříděno a zaneseno v databázi 891 knih, 61 kartonů prezidia zpracováno, přepracováno a zaneseno do databáze. Kmenový fond ÚV KSČ – dílčí fond ÚV KSČ – Gustav Husák byl v základní části přepisu do databáze dokončen. Byl zpracován životopis Gustava Husáka pro úvod inventáře, pokračovalo se na zpracování části úvodu týkající se kanceláře a dále na rejstřících. Byly dokončeny práce na pořádání fondu ÚV KSČ – Kancelář tajemníka Miloše Jakeše (1970–1989). Pokračovalo třídění a rozdělování archiválií do samostatných fondů Ministerstvo zahraničního obchodu 1945–1969 a Federální ministerstvo zahraničního obchodu 1969–1992. Ve fondu Federální ministerstvo paliv a energetiky bylo utříděno a inventarizováno 275 kartonů právního oddělení (celkem 622 kartonů). Ve fondu Ministerstvo spravedlnosti 1948–1992 bylo provedeno hrubé

třídění a krabicování fondu pro léta 1948–1968 v rozsahu 325 kartonů. Dále bylo seřazeno abecedně 120 kartonů osobních spisů soudců a byl vytvořen předběžný soupis k 39 kartonům legislativního odboru z roku 1953. 4. oddělení pokračovalo dále v soupisu k fondu Státní soud Praha (rok 1948 dokončen). Obsahuje podrobné údaje o odsouzených včetně délky trestu, složení senátu, souvisejících prokurátorech apod.

5. oddělení přistoupilo k hrubému třídění, někdy i k vnitřní skartaci, adjustování a kompletaci u těch archivních fondů nebo jejich částí, kde se vyskytovaly problémy s jejich využíváním pro výkon státní správy: Úřad vlády ČR, Státní úřad inspekce práce a Český úřad zeměměřičský a katastrální, Nejvyšší kontrolní úřad, Státní plavební správa – pobočka Děčín, Státní úřad pro jadernou bezpečnost, GFŘ – Vzdělávací zařízení územních finančních orgánů, přehrada Pozlovice. Dále proběhla kompletace přejímek ze správního archivu Ministerstva vnitra – Kancelář ministra z let 1993–2007 a kanceláře náměstků ministra vnitra z let 1993–2007.

V 6. oddělení probíhalo v minimální časové dotaci zpracování fondu Ústřední výbor Československého svazu mládeže. Dalším rokem pokračovaly práce na zpřístupnění složitého fondu Rodinný archiv toskánských Habsburků (části Leopold II., Ferdinand IV., Ludvík Salvátor a Listiny, zahájeno bylo třídění části Fotografie. Průběžně probíhalo zpřístupňování Sbírký map a plánů, zejména části Sbírká montánních map a plánů a v souvislosti s digitalizací souboru speciálních map 1 : 25 000). Pokračovala inventarizace osobních fondů Tigríd Pavel a Machotka Otakar. Předávací seznam k fondu *Provazníková Marie* začal být dopracováván do podoby inventáře. V rámci studentské praxe byl zpracován inventář k fondu Švorcová Jiřina, který nyní prochází revizí a doplněním. Studentskou prací je i zcela dokončený inventář fondu Culková Dagmar. Pokračovalo i zpracování dodatků II k fondu Sudetoněmecká strana, dodatků k fondu Spolek pro chemickou a hutní výrobu – Technický sekretariát. Průběžně probíhalo zpracování přírůstků do otevřených sbírek a třídění a soupis přírůstků.

V 8. oddělení, útvaru pro správu foto-, fono- a kinodokumentů byly v roce 2014 ukládány záznamy a reprodukce do databáze Janus následujících archivních souborů: Chalupníček Miroslav, ak. arch, Fotoarchiv ČTK 1919–1938. V přírůstkové Sbírcé gramofonových desek pokračovaly práce na manipulačním seznamu. Bylo pokračováno v externí digitalizaci filmových pásů archivního souboru Ústřední dopravní institut a některých dalších a v ukládání popisných metadat. Celkem bylo takto zpracováno 74 kinematografických děl. I v roce 2014 byla věnována pozornost konverzi *zvukových archiválií* do digitální podoby, a to především z důvodu nestability původního nosiče. Pozornost byla věnována metodice digitalizace a následné úpravě digitalizátů tak, aby byly dobře „čitelné“ a mohly být předkládány badatelům.

Přehled nových archivních pomůcek

Farní sbor Českobratrské církve evangelické Velká Lhota u Dačic, 1767–1987 (1993), inventář, 2013, 38 s., Jitka Křečková – Kateřina Zenklová

Stavovská zemská pokladna a účtárna, 1751–1949 – knihy, dílčí inventář, 2014, 147 s., Markéta Novotná

Culková Dagmar, PhDr. 1920–2004, inventář, 2014, 12 s., Helena Hanušová

Využívání archiválií

Badatelny

V uplynulém roce studovalo ve studovně 1. oddělení 773 badatelů (704 domácích, 69 cizinců), kteří zde vykonali 3 660 badatelských návštěv (3 325 domácích, 335 cizinců). V centrální badatelně Národního archivu v Praze na Chodovci celkem 2 141 badatelů. Z celkového počtu badatelů bylo 303 cizinců. Badatelé uskutečnili celkem 7 331 badatelských návštěv (více o 388, než v roce 2013). V Informačním systému Badatelna bylo zaevidováno celkem 27 593 objednávek. Nejvíce vytěžovaným archivním souborem bylo Policejní ředitelství – Evidence obyvatel – 2 907 objednávek. Druhým nejvytěžovanějším archivním souborem bylo ÚV KSČ – celkem 5 052 objednávek, následují archivní fondy obsahující železniční tematiku (1 748 objednávek). V rámci neformální meziarchivní výpůjční služby se v roce 2014 uskutečnily 3 zápůjčky a 7 výpůjček.

V centrální badatelně bylo pořízeno celkem 549 skenů, 8 694 čb kopií a 283 barevných kopií, 193 kopií mikrofilmů v rámci badatelských zakázek. Pro služební potřebu bylo zhotoveno 15 208 černobílých a 397 barevných elektrografických kopií většinou pro potřeby tisku publikací včetně inventářů. Pro úřední potřebu bylo zhotoveno 1 746 čb elektrografických kopií, z toho 496 ověřených.

Správní činnosti – opisy, výpisy a kopie pro občany, veřejnou správu, soudy, rešerše

V elektronickém systému spisové služby Ginis bylo v roce 2014 přiděleno celkem 5 116 čísel jednacích. Datovou schránkou bylo přijato 2 276 a odesláno 2 407 datových zpráv. Z celkového počtu bylo 1 991 č.j. spisů vyřízeno v režimu správní nahlédací agendy, 254 č.j. spisů se týkalo agendy třetího odboje (zákon č. 262/2012 Sb.) a 1 446 č.j. – majetkových záležitostí (zákon č. 428/2012 Sb.); 231 spisů bylo vyřízeno v rámci agendy badatelské, 60 č.j. bylo odesláno odboru správních činností MV ČR k dohledání osobních údajů (zjištění adresy, data narození, úmrtí), a 3 125 spisů se týkalo ostatních žádostí veřejnosti. Zpracováno bylo celkem 667 placených rešerší, z toho 361 domácím a 306 zahraničním žadatelům. Tyto činnosti v masivní míře zasahují především dvě oddělení archivu, jež spravují archiválie z období let 1918–1992.

Největší zátěž znamenala agenda spojená se zákonem č. 428/2012 Sb., o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi. Jejich množství začalo klesat až v průběhu léta a do konce roku 2014 stále přicházely nové, a to ze strany různých organizačních složek Lesů ČR, Státního pozemkového úřadu, Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových, ale i církevních institucí (a jejich právních zástupců) a některé byly velmi časově náročné.

Časově náročné jsou také různé další žádosti institucí i soukromých osob o zjištění údajů týkajících se majetku ze zemědělsko-lesnických a hospodářských fondů.

Počet dotazů na zjišťování národnosti a státního občanství se opět zvýšil, patrně s novou legislativou platící od začátku roku 2014. Z hlediska žadatelů se v naprosté většině jednalo o žádosti státních úřadů či orgánů samosprávy. Zvyšoval se i počet osob, které potřebují doložit československé občanství svých předků na základě výsledků sčítání v roce 1930 na Podkarpatské Rusi.

Vyřizování agendy zák. č. 262/2011 Sb. v roce 2014 probíhalo dále již zaběhlým systémem ve shodě s dohodnutými požadavky Ministerstva obrany ČR. Tento postup se osvědčil.

Výstavy

Národní archiv připravil ve dnech 26.–29. září 2014 ve vlastním výstavním sále na Chodovci výstavu originálních archiválií s názvem „Jiří z Poděbrad, husitský král – přítel míru“ u příležitosti pětisetpadesátého výročí tzv. mírového projektu českého krále Jiřího z Poděbrad. Během čtyř dnů, určených pro návštěvy nejširší veřejnosti, navštívilo výstavu cca 2 500 návštěvníků. Poslední den určený pouze profesním kolegům přilákal také nemalé množství osob. Ve dnech 25.–29. dubna 2014 byla dále realizována v prostoru Italského kulturního institutu v Praze výstava „Florence a Toskánsko v Praze. Obrázky a dokumenty z archivu toskánských Habsburků“, tato výstava byla v modifikované podobě přenesena do vstupní haly Národního archivu (zde instalována ve dnech 10. 6. – 29. srpna 2014) a později i na různá místa na Mallorce, kde je instalována dosud. Ve vstupní hale archivu byla dále instalována výstava Archiv Paul (při příležitosti převzetí fotoarchivu Jana Paula jako depozitum Národního archivu (od 140. listopadu 2014 dosud), výstava 230. výročí vzniku stolice pomocných věd historických na pražské univerzitě a 50. výročí ustavení katedry PV-HAS na FF UK (ve dnech 22.–24. října 2014) a putovní výstava Nucená práce pro „bílé zlato“ (od 30. září 2014 dosud).

Probíhaly rovněž přípravné práce související s dalšími plánovanými výstavami (Mistr Jan Hus a jeho svět – 2015, Československo-německé hospodářské vztahy – 2016/2017). Archiválie Národního archivu byly poskytnuty i na řadu dalších výstav.

Oslavy k 550. výročí mírového projektu českého krále Jiřího z Poděbrad 1464–1465, 2. – 4. března 2014 (Polabské muzeum Poděbrady)

Joseph Heintz pinxit: Obrazy rudolfinského malíře pro dvorské bratrstvo Božího těla – originály, repliky, kopie, 2. června – 2. září 2014 (Obrazárna Pražského hradu, Praha)

Otevři zahradou rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800–1300, 7. listopadu 2014 – 15. března 2015 (Národní galerie v Praze, Valdštejnská jízdárna, Praha)

Nové kopie královské koruny, 25. června – 31. srpna 2014 (kaple sv. Prokopa, Praskolesy) Nucená práce.

Němci, nuceně nasazení a válka. Mezinárodní putovní výstava. 2. července – 31. října 2014 (letohrádek královny Anny, Praha)

Spolupráce s médii

Média referovala pravidelně o činnosti Národního archivu, např. nových akvizicích, vědeckých výsledcích nebo správních agendách vykonávaných Národním archivem. Z oblasti akvizic registrovala média získání osobního archivu novináře Františka (Franty) Kocourka (Česká televize, Týdeník Rozhlas), nebo deponování maltézske knihovny v Národním archivu. Velkou mediální pozornost vyvolalo vydání nové knihy Jiřího Křesťana Případ Václava Talicha.

Z obecnějších témat byla sledována otázka církevních restitucí a podílu Národního archivu na jejich vyřizování (Respekt) a zpřístupnění osobních údajů dle ustanovení § 37, odst. 11, zákona č. 499/2004 Sb. (Lidové noviny).

V celostátním, regionálním i krajském tisku byla publikována celá řada zpráv o poděbradské i pražské výstavě o Jiřím z Poděbrad. Totéž téma bylo frekventováno též v Regionálním rozhlasu Poděbrady a v Českém rozhlasu.

Exkurze

V 1. oddělení se v roce 2014 uskutečnilo 24 exkurzí, jichž se zúčastnilo celkem 355 návštěvníků, z toho 33 cizinců. V budově na Chodovci zajistilo 8. oddělení ve spolupráci s ostatními odděleními celkem 20 exkurzí s celkovým počtem více než 356 účastníků a s obdobnou skladbou návštěvníků.

Knihovna

Rok 2014 byl pro knihovnu ve znamení přejímek dvou depozit osobních knihoven a přejímky depozita Maltézske knihovny do správy. Nárůst fondu díky objemově velké přejímce Knihovně Maltézske činil přes půl km (přesně 546 bm/26 351 svazků).

V oblasti vědecké a odborné činnosti byla opět velká pozornost věnována průzkumu bohemik – starým tiskům a tiskům 19. a první poloviny 20. století

(a nově i starým rukopisům i nebohemikálního původu). Knihovníci se věnovali ovšem i dalším typům a druhům dokumentů, především pak seriálům a vzácným monografiím a dokumentům veřejného zájmu – úřednímu tisku a oficiálním a administrativním dokumentům speciálně nebo všeobecně zveřejněným. Jedním z výstupů těchto průzkumů je cílené retrospektivní doplňování fondu knihovny Národního archivu o tyto dokumenty nebo jejich komplety v případě seriálových a edičních řad. Informačně významné jsou i tematické (klasické nebo databázové) soupisy těchto dokumentů napříč všemi fondy.

Výsledky byly opět využity pro přípravu podkladů a vlastní zpracování dokumentace pro podání žádosti o poskytnutí dotací v rámci výběrového řízení v programu VISK vyhlášeného Ministerstvem kultury pro rok 2014 a pro rok 2015. V roce 2014 byl přidělen grant v podprogramu VISK 7 – národní program digitalizace dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru. Mohl tudíž pokračovat dlouhodobý projekt Úřední a oficiální seriálové dokumenty republiky Československé a mohla být úspěšně zakončena další etapa. Knihovně byl rovněž přidělen grant v podprogramu VISK 6 – národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů Memoriae Mundi Series Bohemica. Realizovala se díky tomu poslední etapa tématu Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A 1–74, knihy a tisky o třicetileté válce ze sběratelství rodu Valdštejnů, které bezprostředně a systematicky navazuje na předcházející projekt digitalizace dokumentů z historicky cenného knihovního fondu Knihovna Valdštejská.

Pokračovaly nebo začaly práce ve fondu a s fondem, a to v záběru těchto dílčích fondů knihovny: Sběrka novin Národního archivu, soupisový fond seriálů, Knihovna profesora V. Kybala, Knihovna prof. Novotného, Knihovna Piařistické koleje na Novém Městě, Knihovna Valdštejská, Knihovna Maltéžská, Knihovna Horký, Knihovna Wehrenfennig, Knih. VZS a další.

Odborná činnost knihovny zaměřená na oborovou bibliograficko-dokumentační činnost a vydávání bibliografických soupisů úzce koresponduje i s ediční činností Národního archivu a s publikační činností pracovníků knihovny. V roce 2014 byly elektronicky vydány čtyři další čísla/ročníky ke čtyřem titulům bibliografických soupisů. Velkým bibliografickým a publikačním počinem roku 2014 bylo pokračování vydávání ročních soupisů bibliografického titulu Bibliografie českého archivnictví, za externí pomoci zpracován a vydán soupis za rok 2008 v aktivním formátu html a ve formátu PDF ve formě elektronické knihy. Dále byly zpracovány, sestaveny a elektronickou formou na webu ve formátech html, PDF, RTF vydány další svazky/čísla dalších titulů bibliografických soupisů Publikační činnost Národního archivu a jeho pracovníků za rok 2013 a Informativní přehled – výběrová bibliografie z archivnictví, pomocných věd historických a příbuzných oborů číslo 35 a Seznam docházejících seriálů do knihovny Národního archivu k 1. 1. 2014.

Vědecký výzkum

Národní archiv, v souladu s předmětem činnosti stanoveným zákonem o archivnictví, dlouhodobou koncepcí rozvoje výzkumu a v neposlední řadě i historickou tradicí starou sto padesát let, pokračoval i v roce 2014 ve svých výzkumných aktivitách.

Archiv provádí vědeckou a výzkumnou činnost v oblasti archivnictví, pomocných věd historických a v příbuzných vědních oborech; plní úkoly ústředního vědecko-výzkumného pracoviště na úseku preventivní péče o archiválie, konzervace a restaurování archiválií, uchovávání a zpřístupňování nových forem nosičů informací, včetně dokumentů v digitální podobě; v této oblasti vykonává funkci odborného, metodického a školicího centra.

Základní výzkum realizuje Národní archiv v souladu se svým oborovým zákonem v oblasti historiografie, sociologie, statistiky, dějin správy a pomocných věd historických.

Aplikovaný výzkum se realizuje především na úseku informatiky, zpřístupňování a péče o fyzický stav archiválií. Jedná se o celý komplex vzájemně spojených otázek, které se rozprostírají též do oblasti bezpečnostního výzkumu a souvisí se základními existenciálními otázkami archiválií, s jejich zabezpečením před zničením, pozměněním i degradací vlivem stárnutí či lidskými faktory. Výzkum pak prorůstá na jedné straně směrem k elektronickým archiváliím, elektronickým spisovým službám, elektronickému úřadování a směřuje k tvorbě národní legislativy a standardizaci. Druhým směrem pak pokračuje k poskytování komfortních služeb uživatelům, váže se na konkrétní cíl strategie zefektivnění fungování veřejné správy a veřejných služeb přiblížením veřejné služby občanovi v oblasti archivnictví a zajištění její maximální dostupnosti a kvality s důrazem na bezpečný a jednoduchý přístup prostřednictvím sítě internetu. Zde je snad lépe mluvit o inovativním potenciálu s prvky aplikovaného výzkumu.

Základní výzkum

Základní výzkum v oblasti archivnictví, pomocných věd historických, dějin správy a historie řešil současně řadu témat dle konkrétní specializace jednotlivých vnitřních jednotek Národního archivu a jednotlivých pracovníků. Výzkum byl částečně podporován i externími zdroji. K nejzávažnějším výsledkům patřily následující projekty a oblasti výzkumu.

Grantový projekt *Korespondence papežského nuncia Cesare Speciana na císařském dvoře v Praze v letech 1592–1598* (Alena Pazderová, GA ČR P405/12/2037). Projekt, který bude ukončen v roce 2015, navazuje na tradiční oblast výzkumu realizovanou ještě předchůdci Národního archivu. Ředitelka pokračovala v roce 2014 ve výzkumu v italských a vatikánských archivech

a knihovnách, účastnila se vědeckých konferencí a připravovala k publikaci dílčí studie.

Grantový projekt Databáze obyvatel Prahy 1850–1918. Demografická analýza vznikajícího velkoměsta (Milan Vojáček, GA ČR P410/10/0509) pokračuje optimalizací vytvořené databáze a dále zpracováním případových studií. Řešitel se zúčastnil vědeckých konferencí, kde byl projekt prezentován.

Grantový projekt Šlechtický archiv c. k. ministerstva vnitra a nobilitační listiny Národního archivu. Kritická edice a databáze (spoluřešitel Pavel Koblasa, GA ČR P410/11/0535) byl ukončen a výsledná publikace představena na slavnostní prezentaci v Rakouském kulturním fóru v Praze.

Česko-bavorský archivní průvodce je projektem v rámci operačního programu přeshraniční spolupráce Cíl 3 Česká republika – Svobodný stát Bavorsko 2007–2013 a vznikl na základě spolupráce Státního oblastního archivu v Plzni s Generálním ředitelstvím státních archivů Bavorska. Probíhal v letech 2012–2013 a bude završen konferencí v květnu 2015 ve Státním archivu Amberg.

Grantový projektu GA UK Působení a postavení Ministerstva spravedlnosti v československé justici v letech 1948–1953 probíhá ve spolupráci s Právnickou fakultou Univerzity Karlovy.

Zápisý ze schůzí čs. exilové vlády je grantovým projektem řešeným Masarykovým ústavem a Archivem AV ČR, Historickým ústavem AV ČR a Centrem právně-historických studií. Z Národního archivu se na projektu podílí Helena Nováčková. V roce 2014 byl vydán svazek přinášející edici zápisů ze schůzí vlády v prvním pololetí roku 1944.

Soupis pečeti je dalším dlouhodobým projektem Národního archivu. V uplynulých letech byly práce na něj s ohledem na generální inventuru omezeny, nicméně v dalších letech budou práce opět zintenzivněny, mj. i v návaznosti na zahajovaný mezinárodní projekt Community as Opportunity – Creative archives' and users' network, jehož výsledkem by mělo být propojení nově pořízených digitálních reprodukcí pečeti s listinami digitalizovanými v předchozích projektech

Archiv České koruny – bylo pokračováno na přípravě svazku VI/1–2.

Berní rula je dalším projektem, v němž navazuje Národní archiv na činnost svých předchůdců. V současné době je dokončována edice pro Bechyňsko, připravována pro Chrudimsko. Badatelské úsilí Petra Mareše věnované personálnímu obsazení většiny soudu zemského, kmenovému fondu Národního archivu, bylo v roce 2014 završeno jeho disertační prací. Na tématu bude pracovat dále a jeho výsledkem bude publikace s názvem Personální obsazení většiny zemského soudu v Čechách 1542–1620.

Dlouhodobý úkol výzkumu církevních pečeti (Jitka Křečková, Petra Oulíková) byl poněkud narušen ukončením pracovního poměru kol. Oulíkovou. Cílem výzkumu je odborná analýza výskytu pečeti a jejich vývoje jako

nezastupitelného právního ověřovacího prostředku církevních pečetitelů a institucí. Výzkum je zaměřen zejména na pečeti jednotlivých církevních řádů, v první řadě benediktinů. Na ně by v další fázi navázal výzkum pečeti křižovníků a následně premonstrátů.

Komplementárním odborným počinem k výzkumu Milana Vojáčka v problematice politických a hospodářských dějin 19. století a k fondům Národního archivu bylo vydání Pamětní knihy Malče. Jde o kroniku panství Maleč napsanou v letech 1879–1904 správcem statku Václavem Červinkou, a poté doplněnou jeho nástupcem Josefem Sauerem o léta 1904–1929. Kniha je zajímavým pramenem ukazujícím z jiné perspektivy osobnost F. L. Riegra – předního představitele českého politického a kulturního života 2. poloviny 19. století.

Příprava Slovníku představitelů soudní správy v Čechách 1849–1918 byla zahájena již koncem 60. let 20. století Marií Stupkovou. Slovník byl v roce 2014 dokončen a přináší podrobně strukturované biogramy více než pětiset představitelů justiční správy v Čechách v daném období. V delším časovém horizontu lze uvažovat o navazující slovník představitelů finanční správy, popř. přepracování slovníku představitelů politické správy.

Konkrétnější obrysy má výzkum personálního aparátu císařských panství v Čechách v 19. století (Pavel Koblasa, rakouské a maďarské archivy)

Eva Drašarová bude pokračovat v ediční práci na zveřejnění dalších dvou dílů dokumentů k česko-německým vztahům na sklonku existence habsburské monarchie. Navazuje tak na grantový počín, jehož výsledkem se staly před časem, pro léta 1911–1912, první dva svazky knihy *Promarněná šance*. Z fondů domácích i rakouských archivů se připravují léta 1912–1914.

Jan Krlín bude pokračovat ve výzkumu ve Slovinsku, tentokrát se zaměřením na fondy k období I. světové války.

V rámci reciproční cesty do Itálie bude Jan Kahuda pokračovat ve výzkumu zaměřeném na poznání správy majetku toskánské větve habsburského rodu v Čechách a v Toskánsku.

Na předchozí publikace připravované ve spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy a Národním zemědělským muzeem Praha, které se zaměřily na dílo profilových historiků zemědělství, navazuje výbor z díla prof. Ing. Josefa Šmerhy (1912–1986, editoři Jiřina Junčová, Jiří Šouša). Kniha bude doplněna podrobnou biografií Josefa Šmerhy a jeho úplnou bibliografií.

Nadále se plánuje společný projekt s Rakouským státním archivem k roku 2018 – Sto let republik – uspořádání konference, společná edice dokumentů, webová prezentace, cyklus přednášek. Dalším společným rakousko-českým projektem by mohl být výzkum personálních trendů v orgánech státní správy, ale i např. diplomacie. Šlo by o výzkum uplatnění úředníků pocházejících z českých zemí v Rakousku, jejich osudy po roce 1918.

Od roku 2013 Helena Nováčková připravovala k vydání Katalog protokolů ze schůzí 17. československé vlády (21. 7. 1937 – 22. 9. 1938). Jedná se o poslední nezpracovanou vládu z období první Československé republiky. V roce 2015 by tak měla být zakončena vydáním padesátiletá práce mnoha odborných pracovníků na zmíněném tématu.

V roce 2014 byl zpracován a podán návrh tříletého standardního projektu Působení německého agrárního hnutí v meziválečném Československu. Nezáskal však finanční podporu Grantové agentury České republiky. Předkladatel Miroslav Šepták tudíž bude pracovat mimo dotaci.

Pavel Dufek, David Hubený, František Frůka připravují publikaci k *československo-německým hospodářským vztahům* a výstavu ke stejnému tématu. Zároveň se na podzim roku 2016 předpokládá mezinárodní konference k uvedenému tématu ve spolupráci s katedrou hospodářských dějin FF UK a monometrické číslo časopisu Národního archivu *Paginae historiae*.

Ze zdrojů institucionální podpory vědy bude kryto pokračování výzkumu a tvorba hesel Slovníku představitelů okupační správy v Protektorátu Čechy a Morava (Monika Sedláková, Jaroslav Pažout, Zdeňka Kokošková, s rešerší v poválečných materiálech československé justice pomáhá Alena Šimánková). Projekt Nacistická okupační správa v Protektorátu Čechy a Morava a její představitelé je řešen v Národním archivu od roku 2013. Výsledkem projektu bude slovník představitelů německé okupační správy, a to vedoucích úředníků nejvyšších okupačních úřadů, tedy Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě, od srpna 1943 Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu, a dále všech úředníků, kteří stáli v čele oberlandrátů.

V rámci dřívějšího projektu financovaného Grantovou agenturou České republiky Komunistická strana Československa 1921–1993 vznikla velká monografie. Samostatný svazek Dějiny KSČ 1921–1993. Edice dokumentů připravují Zdeňka Kokošková a Jaroslav Pažout. Je již hotova kolace přepsaných dokumentů, které byly vybrány pro období první republiky, Pražského jara 1968–1969, tzv. normalizace a pro období od pádu komunistického režimu na konci roku 1989 do zániku Komunistické strany Československa v roce 1993 (jde o cca 75 dokumentů, celkem se předpokládá zařazení zhruba 120 dokumentů do edice).

David Hubený s Ivanem Štovičkem dokončují edici dokumentů Písemné zprávy Huberta Ripky Edvardu Benešovi, která bude v létě roku 2015 připravena do tisku.

Dále se budeme věnovat mapování nezpracovaných fondů Ministerstva zemědělství po roce 1945 tak, aby bylo možné následně zahájit zpracování pramenných materiálů. Karolína Šimůnková a Alena Šimánková pokračují v průzkumu fondu Státní soud Praha a souvisejících fondů Státní soud Brno (Moravský zemský archiv v Brně) a Státní soud Bratislava (Státní oblastní archiv

v Bratislavě) a souvisejících státních a generálních prokuratur. Dále byl zahájen průzkum zcela nezmapovaného fondu Ministerstva spravedlnosti (1945–1992).

Odborní pracovníci oddělení správy nestátních fondů pokračují v mapování *vývoje zájmové samosprávy v letech 1948–1990*. Jeho cílem bude postihnouti organizáčního a administrativního vývoje Národní fronty a jednotlivých dobrovolných organizací sdružených v Národní frontě.

Projekt Vytvoření databáze Rodinný archiv toskánských Habsburků (RAT) – fotografie byl zahájen také v roce 2014. Bylo zahájeno zpracování vědeckého katalogu fotografií z fondu RAT s identifikacemi reálií, osob i fotografických technik. Formou vědecké studie bude dále podrobně zpracován historický a obsahový rozbor fotoarchivu.

Miroslav Šepták se ve své odborné a publicistické publikační činnosti věnoval problematice Sudetoněmecké strany a rovněž různým tématům z dějin Rakouska.

Jiří Křesťan publikoval mimo jiné příspěvky týkající se osobnosti Zdeňka Nejedlého. Nejdůležitější výstup roku 2014 představovala jeho monografie *Případ Václava Talicha. K problému národní očisty a českého heroismu*. (Praha, Akropolis 2014, 208 s). Za monografii Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění (Praha – Litomyšl, Nakladatelství Paseka – Národní archiv 2012) obdržel 16. dubna 2014 hlavní cenu Klubu společenských věd (již v předchozím roce za monografii dostal cenu Magnesia Litera v oblasti literatura faktu, získal nominace na udělení Státní ceny za literaturu a Ceny předsedy Grantové agentury ČR, knihu vyhlásila redakce Literárních novin Knihou roku 2013).

V rámci dlouhodobého projektu mapování a záchrany archivního dědictví Čechů v zahraničí a výzkumu bohemik v zahraničních archivech se v roce 2015 uskuteční dvě reciproční cesty – do Švýcarska (Eva Drašarová a Zora Machková) a Chorvatska (Zora Machková). Jestliže v prvním případě půjde o převzetí archiválií Svazu spolků Čechů a Slováků ve Švýcarsku, které budou následně zpřístupněny badatelům a využity k dalším výzkumům, ve druhém případě se jedná o pokračování ve spolupráci s chorvatskou krajanskou komunitou při zpracování archiválií Svazu Čechů v Chorvatsku v Daruvaru a identifikaci a soupisu bohemik ve státních archivech Republiky Chorvatsko. Z prostředků Sokola New York bude hrazena zahraniční cesta Zory Machkové, zaměřená na identifikaci a soupis archiválií tohoto spolku a dalších krajanských spolků v USA.

V roce 2015 bude z prostředků na vědu podpořena zahraniční služební cesta Filipa Pauluse do Slovenského národního archivu v Bratislavě a Státního ústředního báňského archivu v Banské Bystrici. Cílem cesty je výzkum souvislostí mezi Sbírkou map a plánů Národního archivu s mapovými sbírkami obou institucí a identifikace mapových děl delimitovaných na Slovensko.

Roman Štěr přichází se zapojením do projektu multimediálního průvodce Karpatsko-dukelskou operací. Má za cíl seznámit zájemce o tuto problematiku

prostřednictvím internetové stránky s historií Karpatsko-dukelské operace. Vlastní prezentace je pojata interaktivně a to hlavně prostřednictvím vojenských map doprovázených stručným komentářem.

Pracovníci Národního archivu budou pokračovat i v roce 2015 ve vlastní vědecké a publikační činnosti podle své užší specializace. Ediční plán roku 2014 byl dokonce překročen – podařilo se včas předložit k předtiskové přípravě další svazek Berní ruly, edice klíčové pro poznání společenských a hospodářských poměrů v Čechách po třicetileté válce. Úspěšná výstava o mírových návrzích, zahraniční a domácí politice českého krále Jiřího z Poděbrad byla umocněna odbornou publikací a již se připravuje odborná kniha a výstava k šestistému výročí upálení M. Jana Husa. Po úspěšných titulech předchozího roku budou nyní dokončovány více navazující či rozšiřující odborné práce a k tisku budou připravovány publikace i v delším časovém výhledu. Po pozdním odevzdání do tisku se konečně vydá Sborník referátů z 15. semináře restaurátorů a konzervátorů, jež proběhnul před dvěma lety v Olomouci. Obdobný osud sdílel anglicko-český výkladový slovník restaurátorských pojmů Johany Langerové, jenž se konečně dočkal pečlivé lektorace a odborného dopracování. Velmi pozoruhodná se jeví do tisku již odevzdaná biografie zemského historiografa Bedy Dudíka z pera Richarda Mahela. Do neoficiální řady tzv. egodokumentů vydávaných Národním archivem je vhodná editace vzpomínek archiváře a historika Adolfa Ludvíka Krejčíka (1877–1958), zakladatele a prvního ředitele Československého státního archivu zemědělského (Renata Kuprová). Rukopis je uložen v Národním archivu a přináší důležité informace k dějinám naší historiografie a kulturních dějin 2. poloviny 19. století obecně. Souborem Přehled archivních pramenů k problematice vystěhovalectví z českých zemí uložených v Národním archivu se završí důležitá a badatelsky atraktivní oblast výzkumu (Zora Machková, úvod Stanislav Brouček). Unikátní deník Jiřiny Kopoldové (1923–2009), dcery Jana Švermy a Marie Švermové, roz. Švábové, v němž autorka v chronologickém sledu líčí svou účast v čs. armádním sboru v letech 1943–1945, v podobě vědecké edice Aleny Vitákové navazuje též na programové zpřístupňování egodokumentů.

Národní archiv chce nadále udržet vydávání dvou vlastních odborných recenzovaných periodik – pro oblast základního výzkumu *Paginae historiae* (v roce 2012 se realizoval přechod na dvě čísla ročně) a pro aplikovaný výzkum *Sborník Historická fotografie* (ve spolupráci s Technickým muzeem Brno). Jedno z čísel *Paginae* bude v roce 2015 věnováno historickému vývoji Podkarpatské Rusi. Oba časopisy řídí adekvátní redakční rady. Před několika lety se Národní archiv bez jakékoliv personální či finanční pomoci dobrovolně ujal celostátního úkolu vytvořit i retrospektivně oborové dokumentační databáze a vydávat postupně, v elektronické podobě, Bibliografii českého archivnictví a Informativní přehled ze zahraniční oborové literatury. Tento úkol postupuje rychleji díky

dotaci z institucionální podpory. Vydavatelské aktivity jsou organizovány vždy dvouletým edičním plánem archivu.

Aplikovaný výzkum

Aplikovaný výzkum je realizován především v oblasti informatiky a fyzické péče o archiválie. V prvně jmenované oblasti pokračoval konsorciální projekt (Národní knihovna a Národní archiv) Interoperabilita v paměťových institucích (INTERPI) v Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity NAKI řízeného Ministerstvem kultury (kód projektu DF11P01OVV023). Stejně jako v předchozích letech se Národní archiv soustředil na sběr dat pro doplnění datové základny v oblasti geografických entit (historické názvy obcí), korporací (vývoj veřejné správy) a entit dílo/výtvor (liniové stavby). Spolu s Národní knihovnou byly připraveny a k certifikaci předloženy dvě metodiky: Metodika mapování a harmonizace rejstříků, číselníků a řízených slovníků aplikovaných v paměťových institucích a Metodika tvorby znalostního modelu INTERPI. V průběhu roku byly připravovány importy z databáze národních autorit, které vyžadovaly úpravy ve zdrojové datové základně, které prováděla Národní knihovna. Tak bylo zpracováno: 589 764 personálních autorit označujících osoby, 14 635 autorit označujících kombinace jména autora a název jeho díla, 94 782 korporativních záhlaví, 3 489 kombinací korporativních záhlaví a názvů díla, 26 250 geografických autorit, 37 132 autorit akcí, 2 339 autorit unifikovaných názvů.

Pokračovalo pořádání odborných konferencí, seminářů a porad pro původce elektronických dokumentů a v odborných komisích původců (elektronická spisová služba). Zejména jde o domácí pravidelné konference Co po nás zbude a Archivy, knihovny a muzea v digitálním světě.

V uplynulém období jsme spolu s ostatními evropskými národními archivy pracovali na evropském projektu *APEX*, využívajícím a rozvíjejícím evropské archivní standardy. V létě roku 2013 jsme poskytli první data a náš národní manažer (Karel Koucký) připravoval půdu pro zapojení dalších domácích archivů. Projekt již skončil, byla vytvořena jiná právní platforma pro udržitelnost. Financování prozatím není naším úkolem, přesto udržujeme spolupráci a poskytnutá data samozřejmě slouží dál nejširší veřejnosti v globálním měřítku. Tyto aktivity jsou propojeny s dalšími v rámci evropského spolku archivářů ICARUS.

V souvislosti s dlouhodobým ukládáním digitálních archiválií se archiv věnuje aplikovanému výzkumu v této oblasti. K tomu bylo určeno testovací pracoviště národního digitálního archivu a vývoj modulu preservation planing v rámci světových trendů, ale zároveň v souladu s naší legislativou a potřebami našich původců. Realizace projektu Národní digitální archiv (dále též NDA) v Národním archivu představovala sama o sobě, od počátku, zásadní impulz

k metodické a technologické proměně českého archivnictví, jejíž důsledky se konečně projevily a jejíž dosah pro archivní teorii a aplikovaný výzkum bude doznávat ještě dlouho. Uvedení NDA do rutinního provozu ovšem proběhlo jinak, než očekával tým i vedení archivu. Ukončili jsme financování ze strukturálních fondů z důvodu nemožnosti realizovat dle stanoveného harmonogramu výběrové řízení a tudíž hlavní zakázku v podmínkách konkurenčního boje za pomoci zákona o veřejných zakázkách. Využívají se všechny výsledky, včetně rekonstruovaného záložního pracoviště, kapacita je tudíž využitelná na cca dva roky a redundantní řešení se uskutečnilo jen v okleštěném měřítku. Nové, variantní řešení bylo připraveno k rozhodnutí vedení resortu Ministerstva vnitra ČR.

Jsou udržovány úzké kontakty s domácími i zahraničními institucemi, které řeší obdobné otázky. Pracovníci oddělení kontroly výkonu spisové služby, fondů státní správy po roce 1992 a elektronických dokumentů se zúčastnili domácích konferencí CNZ, ISSS, AKM, Seminář západočeských archivářů i podobných odborných akcí v zahraničí (Weimar, Marburg, Hamburg), kde prezentovali výsledky výzkumu a zároveň si vyměňovali zkušenosti. V roce 2015 plánují vystoupení na mezinárodní konferenci Archivierung der Unterlagen aus digitalen Systemen ve Vídni (březen), na ISSS v Hradci Králové (duben) a na CNZ (říjen), kde vystoupí s příspěvky z oblasti auditu a certifikace digitálního archivu.

Dalším problematickým okruhem je efektivní zpřístupnění digitálních archiválií, včetně digitalizovaných, v rámci archivních portálů, ale i dalších specializovaných iniciativ (např. APEX, Monasterium, Bavarica). Zde již spolupracujeme s archivy v německé jazykové oblasti – tj. s německými a rakouskými kolegy. Směřujeme k realizaci platformy pro digitální archivaci a zpřístupnění, která by umožnila pracovní setkávání a výměnu praktických zkušeností v této oblasti.

Na hranice mnoha oborů stojí nově podávaný projekt v Programu bezpečnostního výzkumu České republiky 2015–2020, označený prozatím pracovním názvem Komparace a rizika právní úpravy a bezpečného archivního uložení a využití osobních údajů pro potřeby státu i ve veřejném zájmu. Projekt se zabývá problematikou osobních a citlivých osobních údajů obsažených v archiváliích v rámci sítě českých veřejných archivů, jejich náležitou ochranou, nakládáním s nimi a možnostmi zpřístupňování archiválií obsahujících osobní a citlivé osobní údaje v měnícím se legislativním prostředí. Na podkladě průzkumu archivní praxe v této oblasti v České republice a široce založené srovnávací analýzy legislativních úprav nakládání s archiváliemi obsahujícími osobní a citlivé osobní údaje a jejich zpřístupňování včetně analýzy procesních postupů archivů při naplňování legislativních předpisů v této oblasti ve vybraných zahraničních státech bude realizováno více konkrétních výstupů s dopadem na úpravu praxe českých archivů v této sféře i na adaptování české archivní legislativy.

Prioritou v oblasti výzkumu fyzické péče o archiválie je pětiletý projekt programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity NAKI – Metodika hodnocení vlivu kvality ovzduší na knihovní a archivní fondy (ve spolupráci s Národní knihovnou a Ústavem chemických procesů Akademie věd České republiky). Zabývá se vlivem prachu a aerosolů na archivní dokumenty. V roce 2014 pokračoval dlouhodobý a systematický průzkum znečištění vybraných depozitářů státních okresních archivů korozivními plyny pomocí indikačních Ag/Cu kuponů AAF Technology. Měření probíhalo od prosince 2013 v Lounech a v Trutnově.

V roce 2014 bylo provedeno měření vlivu prachových částic zachycených na celulózové filtry v Knihovně regionálního muzea Teplice a v Národním archivu v Praze – Dejvicích. Jednalo se o vzorky připravené během jarní, letní a podzimní kampaně v roce 2013 a zimní kampaně v roce 2014. Získané výsledky potvrzují závěry předchozích měření ve Zlaté Koruně a Třeboni. V rámci projektu byly také testovány různé typy archivních a knihovních krabic proti vnikání prachu. Odolnost proti vnikání prachu byla zkoušena ve smyslu normy ČSN EN 60529. Krabice byly fixovány v testovací komoře pomocí lanek v poloze odpovídající jejich obvyklému uložení. Prachovou náplní komory byl maspek. Velikost částic je normou definována tak, že musí projít sítím se čtvercovými oky, přičemž jmenovitý průměr drátu síta je 50 μm a jmenovitá velikost oka je 75 μm . Množství mastkového prachu v komoře bylo 2 kg/m^3 . Test byl proveden při teplotě 55 $^{\circ}\text{C}$ a relativní vlhkosti 30 %. Tyto podmínky zabraňují agregaci částic maspeku. Doba trvání zkoušky byla 1 hodina.

Národní archiv získal v roce 2011 podporu ze zdrojů Ministerstva vnitra pro vědu a výzkum v bezpečnostní oblasti na výzkumný projekt Zajištění ochrany archivních dokumentů důležitých pro potřeby státu (reg. č. VG20112014054). Projekt byl ukončen v roce 2014. Řešil technologické a ekonomické aspekty bezpečnostního a ochranného snímkování, a je velkým přínosem pro management archivu a metodicky připravuje obor na situaci, kdy bude nutné z finančních důvodů či naprosté nedostupnosti na trhu ukončit analogové řešení. Pozornost projektového týmu byla věnována několika paralelním výzkumným aktivitám. V prvé řadě byl dokončen rozsáhlý zahraniční průzkum na poli ochranné digitalizace a uchovávání digitálního obsahu. Další výzkumnou aktivitou byl plošný průzkum současných možností archivů v oblasti vytváření bezpečnostních kopií archiválií realizovaný na reprezentativním vzorku českých státních archivů. Klíčový význam pro naplňování plánovaných výsledků projektu měla průběžná práce projektového týmu na certifikované metodice zabývající se vytvářením bezpečnostních kopií archiválií v digitální podobě. Po celý rok kontinuálně pokračovala v rámci činnosti projektového digitalizačního pracoviště digitalizace vybraných fondů Národního archivu a Státního oblastního archivu v Praze s cílem alternativním způsobem zabezpečit

do budoucna uchování informační hodnoty významných archiválií obou institucí.

Nově se budeme ucházet spolu s partnery (Vysoké učení technické v Brně, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Centrum organické chemie, s. r. o., Ústav chemických procesů Akademie věd České republiky) o tematickou výzkumnou podporu z oblasti bezpečnostního výzkumu pro projekt Pokročilý identifikační element pro rozpoznání archiválií.

Dílčí projektové cíle jsou tři: 1) Experimentální vývoj vhodného a rychlého označování velkého počtu archivovaných listin, u kterých je předpokládáno zvýšené riziko odcizení; 2) Je třeba zdůraznit, že způsob byl již vývojově na bázi základního výzkumu dokončen. Používané elementy jsou z běžného pohledu velmi odolné, k papírovému nebo textilnímu podkladu dobře přilnavé. Testy urychleného stárnutí s vlivem na funkčnost elementů je třeba považovat za vedlejší cíl projektu; 3) Třetí dílčí projektový cíl zahrnuje adaptaci současného detekčního zařízení pro běžné používání v kriminalistické nebo archivní praxi.

V roce 2012 byla zprovozněna technologie hromadné odkyselování BCP C500 (Bückerburgský konzervační proces) za pomoci institucionální podpory vědy. Ve stejnou dobu byl Národní archiv požádán kolegy z Německa o podporu a aktivní účast v nově vzniklé pracovní skupině ISO/TC 046 NP TS De-Acidification of Paper, jejímž úkolem je vypracovat mezinárodní standard ISO pro hodnocení metod hromadného odkyselování. V současné době pracuje řada systémů a metod hromadného odkyselování převážně v Evropě a USA. V roce 2014 byly podrobně diskutovány a formulovány jednotlivé paragrafy. Proběhla dvě setkání členů přípravného týmu – ve Washingtonu a Krakově (tohoto setkání se zúčastnil za archiv Michal Ďurovič). Setkání členů pracovní skupiny ISO/TC46/SC10 pro přípravu mezinárodního standardu ISO 18344 Effectiveness of paper deacidification processes se v roce 2015 uskutečnil ve švýcarském Bernu.

Další významnou část institucionální podpory vědy věnujeme otázkám zpětné konverze z digitální do analogové podoby pro případ bezpečnostních rizik. Pokračujeme v činnostech, definovaných předešlým výzkumem, což je především optimalizace provozu. Tato problematika souvisí i s výše zmíněným výzkumným projektem Zajištění ochrany archivních dokumentů důležitých pro potřeby státu. V minulých letech byla na základě řešení grantového projektu bezpečnostního výzkumu zakoupena z institucionální podpory vědy technologie COM, která umožňuje ukládání digitálních dat, jejichž stabilita a dlouhodobá uchovatelnost nebyla dosud prokázána, do 35mm bezpečnostního mikrofilmu.

V oblasti prevence rizik je důležitá i mezinárodní spolupráce čerpající také ze starších výzkumných projektů, jejichž poznatky dále inovuje. V prvním čtvrtletí roku 2015 se uskutečnil v Berlíně pravidelné zasedání European Working Group on Disaster Prevention, kterého se účastní Michal Ďurovič.

Přírodovědný konzervátorský výzkum v letech 2014–2016 kromě zmíněných výzkumných projektů bude zaměřen na následující okruhy problémů, které tradičně vycházejí z konkrétních potřeb restaurátorské praxe státních archivů:

Konzervace rukopisů poškozených železo-gallovými inkousty. Vývoj technologie restaurování poškozených rukopisů železagallovými inkousty. V roce 2014 se pokračovalo v hledání vhodných způsobů zpevňování poškozeného papíru vlivem koroze inkoustů s využitím nevodné technologie. Proběhlo několik zkoušek aplikace filmu s různými typy japonského papíru na archivní materiál. K této aplikaci byl využíván vakuový vyhřívaný stůl, který zajišťoval rovnoměrné zahřívání filmu a vytvoření kvalitního lepeného spoje.

Stabilizace železagalových inkoustů s použitím metoxymagnesiummethylkarbonátu a tetrabutylamonium bromidu. Historické železo-gallové inkousty způsobují hydrolytickou a oxidační destrukci papírové podložky. Tyto inkousty se v současné praxi stabilizují vodnými roztoky fytátu vápenatého a hydrogenuhličitanu vápenatého. Využití nevodných metod zatím nebylo podrobněji studováno.

Příčiny poškození a metody konzervování voskových a šelakových pečeti a olovených bul. Jedním z nedostatků materiálů na bázi včelího vosku, které jsou v současné době používány pro restaurování pečeti, je tendence ke vzniku bílých krystalických výkvětů. Tyto výkvěty jsou tvořeny převážně nenasycenými uhlovodíky, které jsou ve včelím vosku přirozeně obsaženy. V uplynulém roce byla jednak dokončena část práce věnovaná studiu příčin jejich vzniku, jednak bylo dosaženo pokroku při hledání možností omezení tohoto jevu.

Studium vlastností lepidla EVACON-R^{TM}. Toto kopolymerní ethylen-vinylacetátové lepidlo je v současné době nabízeno i pro restaurátorské a knihařské účely, před jeho použitím ve státních archivech České republiky bude nutné laboratorně ověřit jeho vlastnosti a odolnost proti stárnutí. Cílem projektu je nezávislé ověření stability tohoto adheziva a vhodnosti jeho používání při výrobě archivních obalů.

Použití sulfátové buničiny pro doplňování papíru. Práce je zaměřena na použití směsí bělených a nebělených buničin pro doplňování chybějících částí papírových dokumentů. Použitelnost metody bude posouzena na základě výsledků měření změn mechanických, optických a chemických vlastností, ke kterým dochází v průběhu umělého stárnutí.

Konzervace současných i historických fotografických technik. Testování účinnosti dezinfekce a čištění albuminových fotografií. Pro ošetření albuminových fotografií, které jsou napadené živými mikroorganismy, nemohou být použité stejné dezinfekční přípravky jako pro želatinové fotografie. Cílem je najít optimální přípravky a postupy, které by albuminové fotografie nepoškozovaly.

Test fotografické aktivity (PAT). Splnění požadavků testu fotografické aktivity je jedním z kritérií hodnocení kvality obalových materiálů pro dlouhodobou

archivaci fotografických a jiných citlivých dokumentů. Tento test vyhodnocuje chemické interakce materiálů jako je papír, lepenka, plasty, adheziva, inkousty, laky a různé lepicí pásy se stříbroželatinovými fotografiemi, barevnými želatinovými fotografiemi, ink-jetovými tisky, elektrostatickými tisky a podobně. Nebere v úvahu možné fyzikální poškození způsobené slepováním, zapouštěním barviv, migrací adheziv nebo plastifikátorů, ani stabilitu samotných obalových materiálů. Výsledky jsou porovnány se změnami, ke kterým došlo u referenčních vzorků inkubovaných s filtračním papírem. V uplynulém roce byly provedeny nezbytné teoretické i praktické přípravy pro provádění tohoto testu pro stříbroželatinové fotografické materiály ve výzkumné laboratoři Národního archivu.

Vliv nanočástic stříbra a jiných kovů na mikromycety. Mimo plánované úkoly byly testovány přípravky obsahující různé množství nanočástic stříbra a dalších látek (zejména zinku) na mikromycety vyskytující se na archiváliích. Bylo zjištěno, že tento typ přípravků není příliš vhodný pro dezinfekci knih a archiválií, protože způsobuje změnu jejich zabarvení.

Identifikace a analýza fotografického materiálu z fondu Svaz nuceně nasazených byla zahájena v roce 2012 ve spolupráci 6. a 10. oddělení a externího pracovníka. Financován je v rámci institucionální podpory vědy. Cílem projektu je rozbor fondu, reflektující jeho genezi, obsahovou skladbu i analýzu použitých technik při jeho adjustaci s ohledem na budoucí restaurátorské zásahy.

Oddělení péče o fyzický stav archiválií Národního archivu bylo rovněž požádáno kolegy z restaurátorského oddělení Archivu Slovinské republiky v Lublani o pokračování úspěšného workshopu realizovaného v roce 2014, zaměřeného na restaurování fotografií pro restaurátory ze Slovinska. Nový běh by se měl uskutečnit v červnu nebo září roku 2015. Workshop opět povede Blanka Hnulíková. Táž zorganizovala dva workshopy Negativy – historický vývoj, poškození a ukládání pro Státní okresní archiv v Olomouci a pro Státní oblastní archiv v Praze. Workshop s názvem Měkká konzervační vazba jsme pořádali společně s Národní knihovnou.

Inovace

V roce 2014 byl úspěšně splněn projekt Beta Technologické agentury České republiky TB0100MV037 – Agenda státního občanství a možnosti jejího zefektivnění. Celý projekt sestával ze čtyř základních úkolů: digitalizace pilotních zdrojů informací, tvorba specializovaných webových stránek, realizace efektivního poloproduzu a příprava metodického návodu pro zapojené subjekty. Byla vydána certifikovaná metodika týkající se vyřizování státoobčanské agendy ve státních archivech. Metodika a navržené pracovní postupy se již teď běžně využívají ve veřejné správě. Bude publikována ve věstníku Ministerstva vnitra a bude závazná pro všechny subjekty, které se na zmíněné agendě, při níž je třeba dohledávat archivní dokumenty, podílejí.

K technologii koupené před lety z institucionální podpory vědy 3COM se doplňovala navazující zařízení – vyvolávací automat na mikrofilmy, fotoaparát. Investicemi pro budoucnost jsou tiskový stroj s lepičkou, testovací klimatizační komora a dva servery. Průběžně byla doplňována odborná knihovna.

Účast na konferencích a seminářích

Pracovníci archivu se aktivně podílejí na řadě konferencí a seminářů a též je sami organizují. Jejich zaměření kopíruje různé druhy výzkumů v archivu – historiografie, přírodní vědy, informační technologie, aplikační výzkum pro potřeby státní správy.

V únoru 2014 uspořádalo 8. oddělení ve spolupráci s pobočkou ČIS při Národním archivu další z řady seminářů týkajících se problematiky archivace fotografických archiválií a digitalizace. Přednáška Karla Poneše se týkala problematiky digitální obrazové reprodukce a zúčastnilo se jí 185 archivářů, muzejníků a knihovníků (z toho 12 ze Slovenska).

Národní archiv ve svých prostorách každoročně hostí jednodenní konferenci Co po nás zůstane, věnovanou elektronickým agendám ve veřejné správě, elektronickým dokumentům a když z nich něco po čase zůstane, tak i elektronickým archiváliím. Akce bývá bohatě navštívena. Termín se posunul z obvyklého září až na 7. října 2014. Jiří Bernas a Zbyšek Stodůlka podali informace o projektu Národní digitální archiv a o elektronickém skartačním řízení.

Velký informační potenciál má pro paměťové instituce konference Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě. Její 15. ročník se tradičně konal v Národním archivu opět v netradičním, o něco předsunutém termínu 26. – 27. listopadu 2014. Do bohatého programu přispěli M. Šuraba příspěvkem Zpětná vazba uživatelů portálu www.badatelna.eu, a dále řešitelé projektu INTERPI Marie Balíková, Miroslav Kunt, Jana Šubová a Nadežda Andrejčiková. Tito prezentovali svůj výzkum i v tureckém Istanbulu na International congress on management of cultural heritage and cultural memory institutions 16. – 21. září 2014 s vystoupením Interoperability in Memory Institutions in Czechia: INTERMI Project. In URLA 2014 : 2014. Miroslav Kunt se podílel na prezentaci Základních pravidel pro státní oblastní archivy v Zámrsku, Litoměřicích, Plzni a Praze a pro ostatní archivy v Praze a Plzni.

Vše o elektronických dokumentech, elektronických archiváliích a elektronických skartacích je možné se každoročně dozvědět na velkorysém setkávání odborníků v Hradci Králové: Internet v samosprávě a státní správě. Jiří Bernas zde 8. dubna 2014 podal zprávu Aktuální stav projektu NDA, Tomáš Kalina se Zbyškem Stodůlkou pohovořili na téma Vnitřní úřadování v elektronické podobě: chtěné nebo nechtěné dítě? Informace o projektu NDA a elektronickém skartačním řízení sdělila dvojice Jiří Bernas a Zbyšek Stodůlka též na poradě metodiků archivů s Ministerstvem vnitra dne 29. září 2014 v Červené nad

Vltavou. Tíž sdělili svou představu o skartačním řízení dokumentů evidovaných v ESSL na Metodickém dnu Gordic 2014, 11. listopadu 2014 v Praze. Aktuálními otázkami výkonu spisové služby – skartačním řízením se zabýval Zbyšek Stodůlka na Metodické setkání Národního archivu s původci resortu Ministerstva zdravotnictví 25. listopadu 2014, dále na podobném setkání s původci resortu Ministerstva zemědělství 2. prosince 2014. Tíž na poradě ředitelů Státního oblastního archivu v Praze, 11. prosince 2014 referoval o řešení digitálního archivu a provádění skartačních řízení dokumentů evidovaných v eSSL.

Pracovníci oddělení péče o fyzický stav archiválií se v roce 2014 aktivně podíleli na organizování následujících seminářů a workshopů: workshop Měkká konzervační vazba (společně s Národní knihovnou), lektorem byl Karel Křenek; workshop Negativy – historický vývoj, poškození a ukládání (společně se Státním okresním archivem v Olomouci, lektorem byla Blanka Hnulíková; workshop na téže téma a se stejnou lektorkou společně se Státním oblastním archivem v Praze.

Pravidelná jsou setkání národních účastníků evropských projektů. Kolegyně Jitka Křečková a Alena Pazderová podaly přehled o končícím projektu *Aktuel-ler Stand des Projekts ENArC* in ČR, na mezinárodní zasedání ICARUS dne 18. listopadu 2014 v Colmar ve Francii. Zkušenosti Národního archivu České republiky s digitalizací a zpřístupňováním archiválií v rámci mezinárodních projektů sdělila účastníkům tzv. *ENArC Lecture* Jitka Křečková na Generální ředitelství státních archivů ve Varšavě 26. listopadu téhož roku.

Archiváři aktivně vystupovali na odborných setkáních k českým dějinám. Katedra pomocných věd historických a archivního studia filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Národní archiv a Archiv hlavního města Prahy spojily své síly k uspořádání konference na počest padesátého výročí obnovení katedry. Akce *Pomocné vědy historické v současné historiografii a archivnictví* se uskutečnila v Národním archivu ve dnech 22. – 24. října 2014. Hostitelskou instituci zastupovali Jan Kahuda s vystoupením Franz Steinsky, první profesor pomocných věd historických na pražské univerzitě a Eva Gregorovičová s tématem *Využití pomocných věd historických v archivní praxi*.

Dne 4. a 5. listopadu 2014 se v Národním archivu konala s podporou odboru archivní správy a spisové služby MV ČR, u příležitosti 60. výročí vzniku jednotné archivní sítě ČR, konference *Archivy školám, archiváři učitelům*, věnovaná především pedagogickým pracovníkům. Konferenci zaštili ministr vnitra a ministr školství a tělovýchovy. Na přípravě konference spolupracovala většina státních a některé specializované archivy ČR. Kromě obecného bloku probíhalo v rámci konference více než 30 workshopů, zaměřených především na představení různých typů archiválií a možností jejich využití při výuce dějepisu. S velkým ohlasem se setkala prezentace on-line portálu a dva genealogické workshopy. Těto dvoudenní konference se zúčastnilo celkem 320 osob.

Za Národní archiv vystoupili David Hubený a Monika Sedláková s příspěvkem Využitelnost archiválií z let 1918–1945 učители a studenty. Viktor Krásenský a Alena Nosková přednesli společný příspěvek Osud deskových maleb Mistra Vyšebrodského oltáře z cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě ve 20. století, Alena Šimánková spolu s Tomášem Bursíkem (Archiv bezpečnostních složek) vystoupili s příspěvkem Politická perzekuce v archivních souborech Národního archivu a Archivu bezpečnostních složek. Případ Růženy Vackové a případ majora Brykse.

Lenka Matušíková referovala o matrikách židovské náboženské obce v Teplících na mezinárodní konferenci pořádané Židovskou náboženskou obcí v Teplících a Ústavem hospodářských dějin filozofické fakulty Univerzity Karlovy ve Vlastivědném muzeu v Teplících dne 25. dubna 2014. Na mezinárodní vědecké konferenci Dějiny venkova v českých zemích 18. – 20. století. Historiografie, metody, problémy v Muzeu východních Čech Hradec Králové (13. – 14. června 2014) vystoupila Jiřina Juněcová s tématem Agrární historiografie v období I. československé republiky. Jan Kahuda se připravoval na uvažovanou ediční práci příspěvkem Problematika vydávání děl historika Karla Kazbundy se zaměřením na ediční přípravu jeho pamětí (Věda minulosti dnes. Ediční zpřístupňování starších nepublikovaných odborných textů, metoda a praxe, Ústav dějin umění AV ČR a Archiv Národní galerie; Akademické konferenční centrum, 18. listopadu 2014).

Zdeňka Kokošková a Monika Sedláková vybraly bohemikální dokumenty pro velkou mezinárodní putovní výstavu Nucená práce. Němci, nuceně nasazení a válka. Výstava byla vytvořena Nadací pracovníků Buchenwald a Mittelbau-Dora a financována německou nadací EVZ. Byla instalována v letohrádku královny Anny od 2. července do 31. října 2014 a představovala ucelené dějiny nucené práce pro nacistické Německo. Součástí bohatého doprovodného programu byly i tematické přednášky pro školy a veřejnost, na nichž se podílela Zdeňka Kokošková (4. září) s přednáškou Totální nasazení – nucená práce českého obyvatelstva pro německé válečné hospodářství, Monika Sedláková s příspěvkem Pracovně výchovné tábory v Protektorátu Čechy a Morava a Jaroslav Pažout (9. září) s přednáškou Úřady práce v Protektorátu Čechy a Morava a jejich role v procesu nuceného nasazení. Obě účastnice přednesly své téma ještě na závěrečné stejnojmenné konferenci konané 30. října 2014.

Dne 12. března 2014 se konala v Brně mezinárodní konference Období nesvobody 1938–1945, kde vystoupila Monika Sedláková s příspěvkem Arizace židovských protektorátních podniků – dva případy z Brna a David Hubený s referátem Podkarpatské záležitosti v Protektorátu Čechy a Morava. Dále vystoupil David Hubený na následujících konferencích: 16. – 17. září 2014 v Praze na mezinárodní konferenci Podkarpatská Rus v éře První republiky s referátem Budování československého četnictva na Podkarpatské Rusi

v první polovině dvacátých let; 7. – 8. října 2014 v Praze na konferenci Nezměřené ztráty a jejich zvládnání: Obyvatelstvo evropských velkoměst a I. světová válka s referátem Zajištění bezpečnosti v poválečné Praze; 16. – 17. října 2014 v Užhorodě na mezinárodní konferenci Podkarpatská Rus v letech druhé světové války s referátem Podkarpatská Rus na jednáních československé Státní rady v Londýně; 8. listopadu 2014 ve Slaném na konferenci Bílá místa historie – Slaný a Slánsko ve 20. století s referátem Odbojová činnost a věznění československého důstojníka Karla Prášila a 3. – 4. prosince 2014 v Praze na konferenci Výzkumné trendy a prameny k dějinám průmyslového dělnictva v letech 1938–1948 s referátem Prameny k dějinám průmyslového dělnictva v českých zemích 1938–1948.

Jiří Křesťan pohovořil o zkušenostech se získáváním osobních archivů na mezinárodním semináři Archiwa domowe 12. května 2014 ve Státním archivu Wrocław, Kamieniec Żąbkowicki, Polsko. O vztahu krajanů k Národnímu archivu pak promluvil na mezinárodní konferenci Krajané a čeština, jež se konala pod organizačním zastřešením Koordinačním výborem zahraničních Čechů v Národním muzeu v Praze ve dnech 10. – 12. září 2014.

Mezinárodní vědecké konference Jak psát dějiny velkých měst? Brno 19.–21. listopadu 2014 se účastnil Milan Vojáček s konkrétními výstupy ze svého grantu: Lze vytvořit databázi obyvatel Prahy pro léta 1850–1914? Na již tradičním mezinárodním setkání specialistů Symposium Ludvíka Salvátora Toskánského 18. října 2014 v Brandýse nad Labem reprezentovala archiv Eva Gregorovičová: Oltář a relikviář pro Mallorku. Ludvík Salvátor – Wachsmann – Steinle. Lenka Kločková a Roman Štér přednesli referát Volyňští Češi ve světle archivních pramenů uložených v Národním archivu na konferenci Podíl volyňských Čechů na vzniku a obnovení Československa pořádané Sdružením Čechů z Volyně a jejich přátel v Praze v Senátu PČR 21. listopadu 2014. R. Štér měl i samostatný referát Ženy z Volyně v československých vojenských jednotkách na východní frontě. Bohaté aktivity rozvinul i kolega Miroslav Šepták: Politické strany německé menšiny v Československu v meziválečné době. Současný stav bádání a možné perspektivy výzkumu, in: Deutsch ohne Grenzen/Němčina bez hranic, 16. – 18. září 2014, Institut für Tschechisch-Deutsche Areale Studien und Germanistik der Philosophischen Fakultät der Südböhmischen Universität in České Budějovice, Lehrstuhl für Germanistik der Pädagogischen Fakultät der Südböhmischen Universität in České Budějovice, Germanistenverband der Tschechischen Republik; Von der Zollunion bis zu den Römischen Protokollen. Österreichisch-ungarische Beziehungen in den Jahren 1931–1934, in: Von Desintegration zur Integration. Österreich und Ungarn von der Monarchie zur Europäischen Union 1914–2014, 11.–13. November 2014, Fakultät für Mitteleuropäische Studien der Andrassy Universität Budapest, Österreichisches Kulturforum

Budapest, Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Karolína Šimůnková vystoupila s dalšími kolegy z Národního archivu na otevřeném pracovním semináři pořádaném 21. října 2014 Právnickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze na téma Ochrana osobních údajů v archivních fondech podle ustanovení § 37 odst. 11 zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů. Karolína Šimůnková, Alena Šimánková, Alena Nosková, Hana Šimánková vystoupily 25. listopadu 2014 na konferenci pořádané Právnickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze na téma Výsledky základního výzkumu v oblasti činnosti Ministerstva spravedlnosti v letech 1948–1953 se zaměřením na legislativní činnost s příspěvkem Ministerstva spravedlnosti ve fondech Národního archivu a Databáze rozhodnutí Státního soudu v Praze.

V roce 2014 jsme připravili na žádost škol dva workshopy pro dvě skupiny dětí/studentů ze základní a střední školy, kteří v rámci projektu Příběhy bezpráví organizovaného Člověkem v tísní zpracovávali téma politické perzekuce na konkrétním osudu osoby z jím blízkého okolí a zároveň se seznamovali s archivem jako paměťovou institucí a jím spravovanými fondy a konkrétním archivním materiálem v dané kauze a práci s ním (workshop vždy obsahuje propedeutickou, heuristickou, narativní a komparativní část, Alena Šimánková).

Pedagogická činnost

Pokračovala výuka dalšího ročníku studentů bakalářského a magisterského studia archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy na základě smlouvy mezi Národním archivem a katedrou pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (předměty Spisová služba, předarchivní péče a výběr archiválií; Seminář ke zpřístupňování archiválií; Archivní provoz a technika a Archivní legislativa). Paralelně pokračovala výuka v Archivním kurzu organizovaném touto katedrou.

Zahraněční služební cesty

V roce 2014 bylo realizováno celkem 41 zahraničních služebních cest (hrazených na základě mezinárodních dohod, z institucionální podpory vědy, z grantových prostředků, z darů nebo zvacími stranami).

Austrálie

Karel Koucký, Jiří Vichta (účast na mezinárodní odborné konferenci iPRES 2014 v Melbourne)

Bosna a Hercegovina

Benjamin Bartl, Dušan Nováček (účast v projektu zahraniční rozvojové spolupráce České republiky „Podpora kapacit Státního archivu Bosny a Hercegoviny“)

Dánsko

Karel Koucký (účast na setkání národních koordinátorů projektu APEx v Kodani)
Alena Pazderová, Jitka Křečková (pracovní setkání výboru ICARUS)

Francie

Alena Pazderová, Jitka Křečková (účast na zasedání konsorcia spolku ICARUS v Colmaru)

Itálie

Alena Pazderová (práce na grantovém projektu Korespondence Cesare Speciana, papežského nuncia na císařském dvoře v Praze v letech 1592–1598 – výzkum v Biblioteca Ambrosiana Milano)

Alena Pazderová (edice nunciatury Cesare Speciana 1592–1598 ve Vatikánském archivu)

Hana Paulusová, Benjamin Bartl (konzultace možnosti využití nejnovějších instrumentálně-analytických technik pro výzkum v oblasti konzervace a restaurování archivních dokumentů a navázání kontaktů a případné spolupráce v této oblasti na univerzitě v Pise)

Eva Gregorovičová, Jan Kahuda (pokračování v průzkumu fondů Státního archivu ve Florencii)

Maďarsko

Blanka Hnulíková (účast na škole restaurování Advanced-level Workshop in Identification and Conservation Strategies for Color and Digital Prints v Budapešti)

Pavel Koblasa (průzkum archivních fondů a sbírek se vztahem k českým zemím, především se vztahem k české šlechtě v budapeštských archivech)

Miroslav Šepták (účast na konferenci Von Desintegration zu Integration? Österreich und Ungarn von der Monarchie zur Europäischen Union 1914–2014 v Budapešti)

Německo

Milan Vojáček, Miroslav Kunt, Zbyšek Stodůlka, Jiří Bernas (účast na 18. sjezdu pracovní skupiny Archivace dokumentů v digitálních systémech ve Výmaru)

Zdeňka Kokošková (výzkum dokumentů k připravovanému slovníku ústřední okupační správy a k přípravě výstavy Československo-německé hospodářské vztahy v dokumentech v Bavorském hlavním státním archivu v Mnichově)

- Zbyšek Stodůlka (účast na 19. Archivwissenschaftliches Kolloquium „Netz werken. Das Archivportal-D und andere Portale als Chance für Archive und Nutzung“ v Marburku)
- David Hubený, František Frňka (výzkum k připravované výstavě a edici dokumentů Československo-německé hospodářské vztahy v berlínských archivech)
- Miroslav Kunt, Milan Vojáček (výzkum korporativních entit z období 1800–1918 v berlínských archivech)
- Pavel Dufek, František Frňka (výzkum k připravované výstavě a edici dokumentů Československo-německé hospodářské vztahy ve Spolkovém archivu v Koblenci)
- Zdeňka Kokošková, Monika Sedláková (výzkum dokumentů k připravovanému slovníku ústřední okupační správy ve Spolkovém archivu v Koblenci)
- Zbyšek Stodůlka (účast na workshopu Uchování PDF – identifikace, validace, opravy v Hamburku)
- Pavel Dufek, František Frňka (výzkum dokumentů k připravované výstavě a edici dokumentů Československo-německé hospodářské vztahy v Bavorském hlavním státním archivu v Mnichově)
- Zdeňka Kokošková, Monika Sedláková (účast na vernisáži výstavy NS-Zwangsarbeit in der keramischen Industrie v muzeu v Mitterteich)
- Zdeňka Kokošková, Monika Sedláková, Jaroslav Pažout (výzkum k připravovanému slovníku ústřední okupační správy)
- Zdeňka Kokošková (vztah zemské správy v Říši a správy v PČM – výzkum v Hlavním státním archivu v Drážďanech)

Polsko

- Jiří Křesťan (účast na mezinárodním semináři Archiwa domowe v Kamienciu Żąbkowickim)
- Jitka Křečková (přednáška – tzv. ENArC-lecture ve Varšavě)

Rakousko

- Jan Kahuda (příprava slovníku soudní správy 1849–1918)
- Miroslav Kunt, Tomáš Kalina, Milan Vojáček, Jan Kahuda (výzkum korporativních entit z období 1800–1918 ve vídeňských archivech)
- Pavel Koblasa (výzkum týkající se císařských rodinných panství a statků)
- Alena Pazderová, Jitka Křečková (účast na mezinárodní konferenci Auf dem Weg zu einer gemeinsamen Identität, Quellen zur Geschichte Mitteleuropas im digitalen Zeitalter ve Vídni)
- Milan Vojáček, Pavel Koblasa (práce na slovníku představitelů justiční správy 1849–1918)

Jan Kahuda, Martin Klečacký, Lucie Ochodková (práce na slovníku představitelů justiční správy 1849–1918)
Eva Drašarová (výzkum k problematice česko-německým vztahům na sklonku monarchie – pokračování v ediční řadě Promarněná šance)

Slovensko

Karolína Šimůnková, Alena Šimánková (komparace stavu a zpracování srovnatelných justičních fondů z druhé poloviny 20. století ve Slovenské republice)

Slovinsko

Jan Krlín (výzkum korporativních entit z období 1848–1918)
Blanka Hnulíková (vedení kurzu restaurování fotografie v Archivu Slovinské republiky)

Spojené státy americké

Zora Machková (zpracování archivu a knihovny Sokol New York a archivu krajské organizace BBLA)

Španělsko

Eva Gregorovičová (účast na vernisáži výstavy v Palma de Mallorca)

Turecko

Miroslav Kunt (účast na konferenci URLA 2014: Management of Cultural Heritage and Cultural Memory Institutions v Istanbulu)

Ukrajina

David Hubený (účast na mezinárodní konferenci a výzkum ve Státním archivu Zakarpatské oblasti v Užhorodu)

Velká Británie

Karel Koucký, Jiří Vichta, Jiří Škabrada (výzkum k projektu Zajištění ochrany archivních dokumentů důležitých pro potřeby státu)

Preventivní péče o archiválie

V rámci zajišťování preventivní péče o archivní fondy průběžně pokračovaly systematické průzkumy fyzického a mikrobiologického stavu archivních fondů dle požadavků správců fondů.

Pokračovaly systematické průzkumy fyzického stavu Sbírký map a plánů, Desek zemských nebo foto-, fon- a kinodokumentů.

V souvislosti s přípravou výstavy Jan Hus a jeho svět byl proveden průzkum fyzického stavu Litoměřického graduálu.

Z finančních prostředků institucionální podpory vědy Národní archiv koupil v roce 2012 technologii hromadného odkyselování C 500 (tzv. Bückeberg Conservation Process – BCP). V roce 2014 bylo technologií hromadného odkyselení BCP C500 připraveno ke konzervaci (číslování stránek, odstraňování kancelářských sponek, drobné opravy) a odkyseleno 52 935 ks archiválií z fondu Archiv Huberta Ripky.

K 31. prosinci 2014 měl Národní archiv ve své péči celkem 1 národní kulturní památku a 25 archivních kulturních památek. Pravidelná prověrka fyzického stavu archivních kulturních památek se uskutečnila ve dnech 1. a 2. prosince 2014, hloubková kontrola listin fondu Archiv České koruny byla provedena ve dnech 10. až 17. prosince 2014 (viz tabulky v závěru Zprávy o činnosti).

Během roku 2014 bylo v NA dezinfikováno celkem 2 142,3 bm archiválií, z toho 29,6 bm archiválií vlastních a 2 112,7 bm z jiných archivů a institucí.

Konzervování a restaurování archiválií

Konzervátorské a restaurátorské práce probíhaly dle dlouhodobého plánu. Systematicky pokračovala i v roce 2014 komplexní příprava na digitalizaci soudních spisů tzv. Státního soudu Praha dle Dohody o spolupráci při konzervaci a restaurování dokumentů zasažených povodněmi v roce 2002 mezi Ministerstvem spravedlnosti a Národním archivem. Obdobně pokračovala spolupráce Národního archivu s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, díky níž jsou systematicky konzervovány listiny a pečete z fondu Řád premonstrátů. Bylo restaurováno a konzervováno 136 kusů pergamenových listin (práce byly hrazeny z rozpočtu Kanonie Premonstrátů na Strahově).

Další konzervátorské a restaurátorské práce probíhaly u následujících fondů: Policejní ředitelství Praha, Svaz nuceně nasazených, Řád augustiniánů, Řád maltézských rytířů, Řád benediktinů Břevnov, České gubernium – listiny, Archiv České koruny, Kapitulka vyšehradská, Desky zemské větší, Indikační skici, Ředitelství soukromých a rodinných statků Praha, Rodinný archiv Metternichů, Rodinný archiv toskánských Habsburků, dále řada fotografických a knihovních materiálů.

Digitalizace

Digitalizační práce probíhaly dle koncepce připravené v roce 2003 a seznamu archivních souborů určených k digitalizaci z roku 2009. Digitalizační práce probíhaly opět kombinací digitalizace z vlastních prostředků a v rámci projektů. U projektů šlo zejména o projekt Zajištění ochrany archivních

dokumentů důležitých pro potřeby státu, financovaný z prostředků Programu bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2010–2015 (BV II/2–VS, VG20112014054) a grantový projekt Kartografické zdroje jako kulturní dědictví. Výzkum nových metodik a technologií digitalizace, zpřístupnění a využití starých map, atlasů a glóbulů Historického ústavu AV ČR a Výzkumného ústavu geodetického, topografického a kartografického, V.v.i.

Digitalizační práce (včetně kontroly digitalizátů a zpracování metadat) dále probíhaly u fondů Knihy židovských familiantů, Židovské matriky, Úřad desek zemských, Akta Jednoty bratrské, Berní rula, Ministerstvo vnitra – Šlechtický archiv, Státní soud Praha, KSČ – členská evidence, Sběrka staničních kronik, Komitét pro umožnění studia ruským a ukrajinským studentům v ČSR, Ruské a ukrajinské spolky a organizace, Zemský úřad Praha I.

Informatika

Činnost úseku IT lze rozdělit do dvou základních oblastí: správa IT Národního archivu a realizace projektu Národní digitální archiv. Významným mezníkem v průběhu roku bylo personální rozšíření úseku, a s ním související změny v organizaci 5. oddělení, druhým mezníkem ukončení projektu Národní digitální archiv financovaného z evropských strukturálních fondů. Operativně probíhala správa sítě, interních informačních systémů, intranetového portálu a webových stránek.

Projekt Národní digitální archiv

V rámci projektu Národní digitální archiv byl realizován plán schválený řídicím orgánem a zprostředkujícím subjektem na základě změny projektu ze dne 17. prosince 2013. Dne 18. června 2014 byla dokončena rekonstrukce prostor záložního pracoviště a dne 18. července 2014 byl vydán kolaudační souhlas. Další vývoj projektu poznamenaly komplikace při výběrovém řízení na HW vybavení. Obdobně jako v předchozích případech využili někteří z neúspěšných uchazečů všech zákonných možností a podali návrh k Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže. S ohledem na uvedené nebylo možno dodržet fixně stanovený časový a finanční harmonogram projektu, a proto byl projekt k 19. září 2014 ukončen. Bohužel to znamenalo i ukončení veřejných zakázek na dodavatele archivního portálu (před podpisem smlouvy) a dodavatele stavby hlavního pracoviště (otevřeny obálky s nabídkami). V následujících týdnech pak proběhly administrativní kroky související s ukončením projektu a uzavřením jeho účetnictví. Projekt byl administrativně a účetně ukončen.

Zajištění úkolů v oblasti digitální archivace

Navzdory ukončení projektu Národní digitální archiv z evropských strukturálních fondů pokračovala realizace digitálního archivu. Byl nainstalován LTP systém Archivematica a vytvořeny aplikace pro příjem vybraných digitálních archiválií (ePřejímky) a jejich uložení (ePříjem). Zapojením dříve vytvořené aplikace eSkartace tak vznikl informační systém umožňující posouzení dokumentů v digitální podobě a uložení těch, které mají trvalou hodnotu. Dne 1. listopadu 2014 byl zahájen zkušební provoz tohoto systému.

Ukládání digitálních dokumentů

Obdobně jako v předchozích letech probíhalo ukládání digitálních a digitalizovaných archiválií. Uloženy byly 2 TB digitálních archiválií a 2 TB digitalizátů.

Zpřístupňování digitalizovaných dokumentů

Byla uzavřena smlouva s provozovatelem portálu www.badatelna.eu a zahájeny kroky k implementaci tohoto systému v Národním archivu.

Prostorová situace archivu, provozní a ekonomické záležitosti

Národní archiv má příslušnost hospodařit s majetkem státu ve třech objektech a je nucen řešit kromě vlastní prostorové situace i dislokaci odboru archivní správy a spisové služby MV, centrály Státního oblastního archivu v Praze a do budoucna i Archivu bezpečnostních složek, optimálně dostavbou v tzv. archivním areálu Chodovec.

Budova na třídě Milady Horákové 133 je využívána 1. oddělením, oddělením fondů samosprávy a státní správy do roku 1848 a církevních institucí a současně odborem archivní správy a spisové služby MV. Prostorové rezervy v objektu postaveném ve třicátých letech minulého století již nejsou žádné. Důvěra církevních institucí v Národní archiv, projevující se přáním přemístit své archivy právě do této budovy, se bude muset řešit přemístěním zbývajících osobních fondů do chodoveckého depozitáře.

Lokalita v jižních Čechách byla vybrána pro umístění záložního pracoviště digitálního archivu. Rekonstrukce byla zahájena v prosinci roku 2013 a dokončena 18. června 2014.

Areál Chodovec je využíván Národním archivem a Státním oblastním archivem v Praze. Depotní část tvoří třináctipodlažní budova ve třech stavebních depotních blocích (dále DB) se 182 sály (dle kolaudace 137 obhospodařuje NA, 45 SOA v Praze). Depoty jsou vybaveny regály (pevné nebo s pojezdem) či

speciálním vybavením (knihovny, mapové depozitáře, depozitáře listin, „foto-, fono- a kinodokumentů“, nosiče elektronických archiválií). Volná kapacita sálů Národního archivu se za rok 2014 opět zmenšila o 2,5 km. Máme trvalý zájem na výstavbě depotního bloku IV v Praze na Chodovci, který bude sloužit Národnímu archivu, Státnímu oblastnímu archivu v Praze a Archivu bezpečnostních složek. Požadavky byly uplatněny do střednědobých plánů financování státních archivů. Další stavba na Chodovci v předpokládané hodnotě 75 mil. Kč bez DPH byla však připravována pouze v podzemí pro hlavní úložiště digitálního archivu. Příprava výstavby centrálního digitálního úložiště byla i z důvodu hospodárnosti koncipována tak, aby na ni kdykoliv mohla navázat nadzemní podlaží jakéhokoliv určení. Tato naděje ovšem skončila s předčasným ukončením financování projektu Národní digitální archiv ze strukturálních fondů Evropské unie, a to ve fázi otevření obálek s nabídkami uchazečů.

Hospodaření se svěřenými prostředky

Národní archiv je ze zákona č. 320/2002 Sb., podle čl. 6 § 18, odst. 1 zřízen jako samostatná organizační složka státu přímo řízená MV ČR. Přidělené rozpočtové prostředky byly použity na nákup energií, materiálu, služeb a zajištění oprav a údržby ve spravovaných objektech. Zvláštní kapitolou v rozpočtu byly finanční prostředky určené účelově v rámci programového financování na realizaci projektu Národní digitální archiv. Projekt byl k 19. září 2014 ukončen. V oblasti výdajů programového financování byla realizována akce „Rekonstrukce systému chlazení – M. Horákové“, dále v posledním čtvrtletí roku začala realizace akce „Rekonstrukce systému chlazení – AA Chodovec“ (dokončení v lednu 2015).

V rámci vlastní činnosti archivu byly získány finanční prostředky do příjmové části státního rozpočtu ve výši 684 tis. Kč. Jednalo se o prodej publikací, zhotovování kopií archiválií a vypracování rešerší.

Publikační činnost pracovníků Národního archivu za rok 2014

(sestavila Kateřina Paulusová)

BACÍLKOVÁ, Bronislava

Assessment of airborne biocontaminants.

In: 11th International Conference Indoor Air Quality in Heritage and Historic Environments. Prague, April 13–16, 2014. Programme, abstracts. [Praha] 2014, s. 27; http://iaq2014.cz/doc/IAQ-2014-program_A4_web.pdf (spoluautoři J. Smolík, L. Mašková, J. Ondrášek, M. Ďurovič, M. Součková)

BARTL, Benjamin

The effect of dust particles on cellulose degradation.

In: Studies in conservation 59, 2014;

<http://www.maneyonline.com/doi/abs/10.1179/2047058414Y.0000000158>

(spoluautoři Ludmila Mašková, Hana Paulusová, Jiří Smolík,
Lenka Bartlová, Petr Vodička)

BARTLOVÁ, Lenka

The effect of dust particles on cellulose degradation.

In: Studies in conservation 59, 2014;

<http://www.maneyonline.com/doi/abs/10.1179/2047058414Y.0000000158>

(spoluautoři Benjamin Bartl, Ludmila Mašková, Hana Paulusová,
Jiří Smolík, Petr Vodička)

BARTŮŠEK, Václav

Benešovští piaristé, Pachtové z Rájova a cítolibská hudební škola. Jiskra 55,
č. 39, 14. 12. 2014, s. 22.

Neznámé doklady ke kultu ctihodného piaristy Gliceria Landrianiho
v Čechách v 18. století. *Paginae historiae* 22/1, 2014, s. 34–43.

Obraz barokní inteligence v kronice benešovských piaristů.

Středočeský sborník historický 39, 2013, s. 5–37.

[Felcman, Ondřej a kol.: Území východních Čech od středověku po raný
novověk. Kapitoly k územně správním dějinám regionu, Nakladatelství
Lidové noviny – Filozofická fakulta UHK. Praha – Hradec Králové 2011,
213 s.]; *Východočeské listy historické* 30, 2013, s. 217–222.

Osobnosti Podlanicka v Biografickém slovníku českých zemí Ep–Fe. Jiskra 55,
č. 26, 2014, s. 18.

P. Veremundus a S. Eusebio – turnovský piarista Josef Durych. Z Českého ráje
a Podkrkonoší 26, 2013, s. 226–234.

Piarista – provinciál P. Gilbertus Burgraf a S. Leopoldo (* 18. 8. 1720
Budeničky u Slaného – †24. 12. 1778 Litomyšl). *Paginae historiae* 22/2, 2014,
s. 256–266.

Piaristické školy ve Strážnici před reformami Marie Terezie. *Jižní Morava* 53,
roč. 50, 2014, s. 72–94.

Podle koho se jmenuje srpen? Významné světové výročí roku 2014 a Ara Pacis
Augustae v Římě. Jiskra 55, č. 30 (14. 8. 2014), s. 16.

Příběh jedné vánoční mše. Jiskra 55, č. 38 (14. 12. 2014), s. 13.

[Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 50, 2010, č. 1, 192 s.];

Archivní časopis 64, 2014, s. 95–96.

[Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 50, 2010, č. 2, 282 s.];

Archivní časopis 64, 2014, s. 332–333.

Studenti ze Strážnice a okolí na vyšším piaristickém gymnáziu v Litomyšli v 17. a 18. století (do školských reforem Marie Terezie ve školním roce 1777/8). Okolo Strážnice 2014, s. 87–98.

Významný piarista z Vrchotových Janovic. Jiskra 55, č. 28, 14. 7. 2014, s. 23–24.

Osmý div světa. Fenomén gymnázia v Rychnově nad Kněžnou od založení do reformy Marie Terezie s přesahy na začátek 19. století, Oftis. Ústí nad Orlicí 2014, 206 s.

ČADKOVÁ, Iva

Berná rula 6. Kraj Bechyňský II, Národní archiv. Praha 2014, s. 523–872 (spoluautorka Magda Zahradníková).

ČUMLIVSKI, Denko

Do Poděbrad míří skutečný poklad – jedna z nejcennějších listin

České republiky. Poděbrad 23, 14. 2. 2014, s. 5

K připravované výstavě „Jiří z Poděbrad, husitský král, přítel míru“

v Národním archivu v Praze. Vídeňské svobodné listy 69, č. 27–32, s. 9.

Výstava „Jiří z Poděbrad, husitský král, přítel míru“ v Národním archivu

v Praze. Zpravodaj Čechů a Slováků ve Švýcarsku 47, č. 6, 2014, s. 7–9.

Výstava unikátních dokumentů Národního archivu. Král Jiří politikou žil.

Veřejná správa 25, č. 18, 14. 9. 2014, s. 14–17.

Česko-francouzská mírová smlouva z roku 1464 bude na vidění na výstavě

v Národním archivu, elektronický zdroj, ČRo Radiožurnál (24. 9. 2014);

<http://www.rozhlas.cz/zpravy/historie/zprava/ceskofrancouzska-mirova-smlouva-z-roku-1464-bude-k-videni-na-vystave-v-narodnim-archivu--1400336>

Jiří z Poděbrad, husitský král – přítel míru, Národní archiv. Praha 2014, 120 s.

Jiří z Poděbrad, husitský král – přítel míru, v unikátních dokumentech

Národního archivu, 1 kalendář, Národní archiv. Praha 2014.

Vzácná smlouva Jiřího z Poděbrad vystavena – pouze čtyři dny,

audiovizuální soubor, ČT 24 Kultura (26. 9. 2014);

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kultura/287168-vzacna-smlouva-jiriho-z-podebrad-vystavena-pouze-ctyri-dny/>

DRAŠAROVÁ, Eva

Akce Chiméra nebo Sisyfos? Počátky prací na přípravě digitálního archivu.

Paginae historiae 22/2, 2014, s. 60–73.

Československo-rakouská archivní a spisová rozlučka. Archivy ve věčném

pohybu, aneb časy se mění (a problémy s nimi). In: Karel Kazbunda,

kulturní dědictví a mezinárodní právo. Referáty z vědecké konference konané

ve Státním okresním archivu Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově. Semily – Turnov 2013, s. 216–243.

Jiří z Poděbrad, husitský král – přítel míru. Diplomat, který předběhl dobu.

Veřejná správa 25, č. 18, 14. 9. 2014, s. 10–13.

Národní archiv v roce 2013. *Paginae historiae* 22/1, 2014, s. 201–235.

Úvodní zamýšlení. *Paginae historiae* 22/2, 2014, s. 11.

DUFEK, Pavel

Nástin průběhu 1. pozemkové reformy na Slánsku. In: *Město a region v dramatickém století. Slaný a Slánsko ve 20. století. Sborník u historické konference. Slaný 2014*, s. 17–36.

Prameny k infrastrukturním stavbám z 20., 30. a 40. let 20. století v Národním archivu. In: *Průmysl – Archiv – Město. Archivy a dokumentace průmyslového dědictví. Sborník příspěvků z 15. konference archivářů České republiky konané ve dnech 3.–5. června 2013 v Ostravě-Vítkovicích. Praha 2013*, s. 237–244.

Ústřední úřady a příprava znění zákona č. 143/1947 Sb., aneb: když už „Lex Schwarzenberg“, tak jiný. *Paginae historiae* 22/1, 2014, s. 169–175.

ĎUROVIČ, Michal

Monitoring of indoor air quality in libraries and archives.

In: 11th International Conference Indoor Air Quality in Heritage and Historic Environments: Prague, Czech Republic, April 13–16, 2014 : programme, abstracts. – [Prague]: Congress Business Travel, [2014], s. 32 (spolautoři M. Kouřil, R. Straka, J. Smolík, L. Mašková)

Assessment of airborne biocontaminants.

In: 11th International Conference Indoor Air Quality in Heritage and Historic Environments. Prague, April 13–16, 2014. Programme, abstracts. [Praha] 2014, s. 27; http://iaq2014.cz/doc/IAQ-2014-program_A4_web.pdf (spolautoři B. Bacílková, L. Mašková, J. Ondrášek, M. Součková)

GOTTFRIED, Libor

Denár Karla Velikého. Posel z Budče 31, 2014, s. 69–70.

Karel IV., Aachener Krone und Böhmisches Krönungsinsignien.

In: *Aachen und Prag – Krönungsstädte Europas. Beiträge des Kulturvereins Aachen – Prag, Bd. IV, 2010–2012*, s. 14–20.

Středověký a nejnovější poutní odznak z Cách. Posel z Budče 31, 2014, s. 70.

GREGOROVICHOVÁ, Eva

L'Archivio familiare degli Asburgo-Lorena a Praga. Struttura, valore documentario, progetti di digitalizzazione. *Quaderni Stefaniani* 33, 2014, s. 145–178.

- Protnutí vědy. Francouzsko-italská expedice za tajemstvím starověkého Egypta. Příspěvek ke kulturní spolupráci. *Paginae historiae* 22/2, 2014, s. 86–114.
- Zámecké sbírky Ludvíka Salvátora – přírodovědecká expozice a nové objevy. Studie a zprávy 3, 2013, s. 172–174.
- Životní kruh. Rodinné události toskánské linie habsbursko-lotrinského rodu na panství Brandýs nad Labem v letech 1861–1866. Studie a zprávy 3, 2013, s. 87–103.

HNULÍKOVÁ, Blanka

- Průzkum fyzického stavu fotografických fondů v Národním archivu. Časopis Národního muzea – řada historická 182, č. 3–4, 2013, s. 17–24.

HUBENÝ, David

- „Boj proti zbytečným souložím“. Stríčky z dějin boje proti prostituci a obchodu s bílým masem na území Československa zejména v působnosti Policejního ředitelství v Praze ve 20. až 40. letech 20. století. In: Sexuální trestné činy včera a dnes. Ostrava 2014, s. 176–184.
- Armáda a Slaný. Budování slánských kasáren v druhé polovině třicátých let 20. století. In: Město a region v dramatickém století. Slaný a Slánsko ve 20. století. Sborník z historické konference. Slaný 2014, s. 53–93.
- [Benda, Jan: Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939, Karolinum. Praha 2013, 542 s.]; *Paginae historiae* 22/1, 2014, s. 273–274.
- K národnostní otázce v Česko-slovenské armádě v letech 1938–1939 a projednávání některých vojenských otázek v Ministerské radě. In: Češi a Němci v meziválečném Československu. Sborník z kolokvia pořádaného Katedrou dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, The European Society for History of Law a Moravským zemským archivem v Brně. Ostrava 2013, s. 92–101.
- Obecní výkonná policie ve Slaném za druhé světové války. In: Město a region v dramatickém století. Slaný a Slánsko ve 20. století. Sborník z historické konference. Slaný 2014, s. 94–105.
- Odbojová činnost a odsouzení plukovníka Františka Konopáska. Rakovnický historický sborník 10, 2013, s. 163–196.
- Otázka budoucí příslušnosti Podkarpatské Rusi za druhé světové války. In: Arkasivski čitanija : materijali IV mižnarodnoji naukoivo-praktičnoji konferenciji : Mikolajiv, 11-12 kvitnja 2014 r. Mikolajiv 2014, s. 48–51.
- [Černý, René: Bratři ve válce. Nové Strašecí 2011, 205 s.]; Rakovnický sborník historický 10, 2013, s. 259–260.
- Snahy o vybudování německé vysoké školy obchodní. *Paginae historiae* 22/1, 2014, s. 104–120.

- Spolek občanů protektorátu vlastních majetek na Slovensku a bývalé Podkarpatské Rusi a jeho působení v letech druhé světové války. In: *Období nesvobody*. Ostrava 2014, s. 156–164.
- Spolupráce Policejního ředitelství a Rudé armády na zajištění bezpečnosti ve Velké Praze a potlačení kriminality rudoarmějců. *Sborník Archivu bezpečnostních složek* 11, 2013, s. 159–174.
- Vládní delegace na Podkarpatské Rusi jako ukázka (ne)respektování spojenecké smlouvy. In: *Československo-sovětská smlouva 1943*. Praha 2014, s. 105–119.
- Hubert Ripka a jeho vztah k Edvardu Benešovi. In: *Historička československé demokracie. K životnímu jubileu Evy Brokové*. Praha 2014, s. 58–68 (spoluautor Ivan Štoviček)
- JÍLKOVÁ, Stanislava
Udělování bířmování pražskými světicími biskupy Janem Matoušem Schweibererem a Erasmem Divišem Kriegerem v letech 1779–1792. *Paginae historiae* 22/2, 2014, s. 286–298.
- JUNĚCOVÁ, Jiřina
Dvůr císaře Ferdinanda I. a jeho manželky Marie Anny v Praze. *Paginae historiae* 22/1, 2014, s. 149–160.
- KAHUDA, Jan
Dědictví archivní rozluky. Stopou Karla Kazbundy? In: Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní práv. Referáty z vědecké konference konané ve Státním okresním archivu Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově. *Semily – Turnov* 2013, s. 244–263 (spoluautor Milan Vojáček)
- Ediční poznámka. *Genealogické a heraldické listy* 33, č. 4, s. 19. [Vojáček, Milan: František Ladislav Rieger a velkostatek Maleč. *Ekonomické zázemí politické činnosti vůdce národa*, Národní archiv. Praha 2013, 230 s.]; *Genealogické a heraldické listy* 34, č. 1, 2014, s. 103–104.
- Gli Asburgo di Toscana all’Istituto Italiano di Cultura a Praga. *Bolletino dell’Istituto Storico Ceco di Roma* 9, 2014, s. 263–265.
- [Hochedlinger, Michael: *Österreichische Archivgeschichte. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Papierzeitalters*, Böhlau – Oldenbourg Verlag. Wien – München 2013, 522 s.]; *Archivní časopis* 64, 2014, s. 108–110.
- Informace o předcích v archivech velkostatků. In: Hásek, Václav a kol.: *Učebnice pro začínající rodopisce*. Praha 2014, s. 84–97.
- Jeden ze „symbolů předbřeznové reakce“ [Chvojka, Michal: Josef Graf Sedlnitzky als Präsident der Polizei- und Zensurhofstelle in Wien

- 1817–1848. Ein Beitrag zur Geschichte der Staatspolizei in der Habsburgermonarchie, Peter Lang. Frankfurt am Main 2010, 416 s.; *Paginae historiae* 22/1, 2014, s. 263–265.
- Josef Kollmann. *Archivní časopis* 64, 2014, s. 290–297.
- Knihy o slavných poštovních stavbách [Urlich, Petr (ed.): *Slavné pošty Čech, Moravy a Slezska*, Foibos Books. Praha 2013, 287 s.]; *Genealogické a heraldické listy* 33, č. 4, 2013, s. 114–115.
- Knihy o toskánských Habsburcích [Gregorovičová, Eva: *Kapitoly z dějin Rodinného archivu toskánských Habsburků*, Národní archiv. Praha 2013, 432 s.]; *Genealogické a heraldické listy* 34, č. 1, 2014, s. 110–111.
- [*Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 56, 2011, 809 s.: *Archivpflege & Archivalienschutz*]; *Archivní časopis* 64, 2014, s. 432–434.
- Za Květoslavou Kulířovou. *ČAS v roce 2013. Ročenka České archivní společnosti* 2014, s. 192–193.
- [*Západočeské archivy* 2012, 167 s.]; *Archivní časopis* 64, 2014, s. 100–102.
- Zemřela Mgr. Alexandra Špiritová. *ČAS v roce 2013. Ročenka České archivní společnosti*, s. 189–191.
- Zemřela PhDr. Eliška Čáňová. *Historická demografie* 38, č. 2, 2014, s. 251–254.
90. narozeniny PhDr. Karla Beránka. *Archivní časopis* 64, 2014, s. 312–313.
- Lehr, Stefan: *Němečtí a čeští archiváři v první Československé republice. Příspěvek k jejich vzájemným stavům*. *Archivní časopis* 64, 2014, s. 229–259 (překlad Jan Kahuda).
- Využití modelových situací při výuce archivnictví. *Archivní časopis* 64, 2014, supplementum, s. 187–194 (spoluautor Tomáš Kalina)
- Archivquellen zum Weltkrieg 1914–1918 im Nationalarchiv Prag – Übersicht der wichtigsten Bestände und Teilbestände. In: *Papierkrieg. Quellen zur Geschichte des Ersten Weltkrieges in Archiven Österreichs, Deutschlands und Tschechiens*. Wien 2014, s. 33–52 (spoluautor Milan Vojáček).
- Bibliografie Karla Kazbundy. In: In: Karel Kazbunda, *kulturní dědictví a mezinárodní právo. Referáty z vědecké konference konané ve Státním okresním archivu Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově*. Semily – Turnov 2013, s. 463–465 (spoluautorka Jitka Bílková)
- Závěrečné slovo. In: Karel Kazbunda, *kulturní dědictví a mezinárodní právo. Referáty z vědecké konference konané ve Státním okresním archivu Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově*. Semily – Turnov 2013, s. 458–460.

KALINA, Tomáš

Archivní fond Centrum kuponové privatizace jako příklad užití metody vzorkování v Národním archivu. In: *Průmysl – Archiv – Město*.

Archivy a dokumentace průmyslového dědictví. Sborník příspěvků z 15. konference archivářů České republiky konané ve dnech 3.–5. června 2013 v Ostravě-Vítkovicích. Praha 2013, s. 273–279 (spoluautoři Zbyšek Stodůlka, Martin Šisler).

Využití modelových situací při výuce archivnictví. Archivní časopis 64, 2014, supplementum, s. 187–194 (spoluautor Jan Kahuda)

„Náš plán je geniální improvizací“. Formování konceptu československé dvouletky a její rozporné výsledky (1946–1948). Moderní dějiny 22, 2014, s. 189–219 (spoluautor Drahomír Jančík).

Kořistní praxe Rudé armády v Československu v letech 1945–1946. Historický obzor 25, č. 11–12, 2014, s. 265–277 (spoluautor Drahomír Jančík)

KLOČKOVÁ, Lenka

[Hrabica, Zdeněk: Pět válek Ludvíka Svobody, Futura. Praha 2013, 329 s.];
Paginae historiae 22/1, 2014, s. 275–277.

Unikátní materiály novináře Kocourka. Nové informace o životě oblíbeného reportéra, audiovizuální zdroj, Události ČT 1 (23. 8. 2014);

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1097181328-udalosti/214411000100823>

Nově objevené stopy legendárního reportéra. Týdeník Rozhlas 24, č. 43, 2014, s. 16–17 (spoluautor Milan Švihálek)

KOBLASA, Pavel

Česká Olešná a její novodobí majitelé. Rodopisná revue 16, č. 1, 2014, s. 11–12.

České stopy v Banátu. Rodopisná revue 16, č. 3, 2014, s. 18–21.

Dědictví barona Stillfrieda. Rodopisná revue 16, č. 2, 2014, s. 1–3.

Majetkové poměry knížecího rodu Metternich-Winneburg.

Paginae historiae 22/2, 2014, s. 160–173.

Schwarzenbergové v Uhrách. Obnovená Tradice 25, č. 49, 2014, s. 38–39.

Vinořské panství v majetku Černínů z Chudenic. Studie a zprávy 3, 2013, s. 159–162.

Šlechtický archiv c. k. ministerstva vnitra. Erbovní listiny Národního archivu, Státního oblastního archivu v Praze, Archivu hlavního města Prahy (dodatky), Agentura Pankrác. Praha 2014, 1047 s. (spoluautoři Jan Županič, Michal Fiala).

Šedesát let II. oddělení Národního archivu. Stručná historie, přehled archivních fondů 1954–2014, nákl. vl. Praha 2014, 16 s.

KOKOŠKOVÁ, Zdeňka

Zpráva o průběhu 3. etapy programového projektu Beta TA ČR agenda státního občanství a možnosti jejího zefektivnění. Paginae historiae 22/1, 2014, s. 250–252.

Metodický návod k vyřizování státoobčanských žádostí při dohledávání archivních dokumentů v návaznosti na elektronickou spisovou službu. In: Metodický návod k vyřizování žádostí při dohledávání dokumentů v archivech v návaznosti na elektronickou spisovou službu. Praha 2014, s. 21–48 (spoluautoři Lenka Linhartová, Eva Lehečková, Alena Skipalová)

KOUCKÝ, Karel

Mezinárodní konference The Memory of the World in the Digital Age. Digitalization and Preservation. Archivní časopis 64, 2014, s. 45–52 (spoluautor Jiří Vichta).

Zpráva ze služební cesty do Stockholmu. Archivní časopis 64, 2014, s. 38–44 (spoluautoři Tomáš Dvořák, Milan Vojáček)

KRLÍN, Jan

Fond České místopřítelství v Národním archivu v Praze, sg. 2. Zlatá stezka 20, 2013, s. 231–256.

KŘEČKOVÁ, Jitka

Dominikán Benedikt František Hronek, kněz a mučedník 20. století.

Paginae historiae 22/2, 2014, s. 312–320.

Olešná v průběhu dějin, Obec Olešná. Olešná 2014, 239 s.

Das Projekt Monasterium in der Tschechischen Republik.

In: Archive im Verbund. Netzwerke und Kooperationen. Frühjahrstagung der Fachgruppe 8 im Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e. V., 13.–15. März 2013 an der Karls-Universität Prag. Leipzig 2014, s. 54–59 (spoluautorka Alena Pazderová).

KŘEŠŤAN, Jiří

„Duše, srdce? Ty jsou jinde“. Zdeněk Nejedlý a poetika katolictví.

Paginae historiae 22/2, 2014, s. 321–330.

„Rok smrti“ očima Zdeňka Nejedlého. Pokus o pohled zevnitř.

In: Osm let po válce. Rok 1953 v Československu. Praha 2014, s. 207–213.

Dva školské zákony 1948 a 1953. In: Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech. Opava 2014, s. 27–43.

[Kábová, Hana: Josef Vítězslav Šimák. Jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě, Společnost pro kulturní dějiny. České Budějovice 2013, 608 s.]; Časopis Matice moravské 132, č. 2, 2013, s. 494–496.

Hovoří Moskva – Moskva hovoří. Československé rozhlasové vysílání ze Sovětského svazu v letech 1939–1945. Paměť a dějiny 8, č. 1, s. 18–29.

[Kuklík, Jan – Němeček, Jan: Od národnostního státu ke státu národností? Národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu

- v roce 1938, Karolinum. Praha 2013, 450 s.]; Časopis Matice moravské 133, č. 1, 2014, s. 207–209.
- [Suk, Jiří: Politika jako absurdní drama. Václav Havel v letech 1975–1989, Paseka. Praha – Litomyšl 2013, 447 s.]; *Paginae historiae* 22/1, 2014, s. 278–283.
- [Kábová, Hana – Čtvrtník, Mikuláš (eds.): Bylo nebylo. Studie (nejen) k dějinám dějepiscectví, Karolinum. Praha 2012, 339 s.]; *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 26, 2013, s. 293–295.
- [Löbl, Karel: Naděje a omyly. Vzpomínky na onu dobu, Academia. Praha 2012, 748 s.]; Časopis Matice moravské 133, č. 1, 2014, s. 165–167.
- [Bílek, Karol: Malé dějiny Sobotecka. Příroda, osobnosti, data, události. Díl 2. Od roku 1850, Město Sobotka. Sobotka 2013, 199 s.]; Časopis Matice moravské 133, č. 1, 2014, s. 222–223.
- [Málková, Iva: František Hrubín. Z archivních fondů, Host – Ostravská univerzita. Brno – Ostrava 2011, 334 s.]; *Soudobé dějiny* 20, č. 4, 2013, s. 687–688.
- [Boštík, Martin – Vosyka, Stanislav – Zemina, Jaromír: Václav Boštík (1913–2005). K stému výročí malířova narození, Arbor vitae ve spolupráci s Regionálním muzeem v Litomyšli. Řevnice 2013, 319 s.]; Časopis Matice moravské 132, č. 2, 2013, s. 576–577.
- [Polášek, Martin: Revizionisté, progresivisté a tradicionalisté. Programové debaty v Československé sociální demokracii v letech 1924–1938, Fakulta sociálních věd UK – Doplněk. Praha – Brno 2013, 227 s.]; *Politologická revue* 20, 2014, s. 214–218.
- [Rechcíg, Miloslav Jr.: Pro vlast. Padesát let Společnosti pro vědy a umění (SVU), Academia. Praha 2012, 563 s.]; Časopis Matice moravské 132, č. 2, 2013, s. 563–564.
- Muž, jehož tvář nebyla vidět. Josef Schieszl. *Literární noviny* 25, č. 3, 14. 3. 2014, s. 22–23 (spoluautor Pavel Křesťan).
- [Nekola, Martin: Petr Zenkl. Politik a člověk, *Mladá fronta*. Praha 2014, 448 s.]; *Securitas imperii* 25, č. 2, s. 353–357.
- [Polášek, Martin – Novotný, Vilém – Perottino, Michel a kol.: Mezi masovou a kartelovou stranou. Možnosti teorie při výkladu vývoje ČSSD a KSČM v letech 2000–2010, *Sociologické nakladatelství*. Praha 2012, 189 s.]; *Soudobé dějiny* 20, č. 4, 2013, s. 688–690.
- [Hamanová, Růžena – Freisleben, Zdeněk: Památník národního písemnictví 1953–2013. The Museum od Czech literature 1953–2013. Das Museum der tschechischen Literatur 1953–2013, red. Tereza Riedlbauchová, Památník národního písemnictví. Praha 2013, 171 s.]; *Archivní časopis* 64, 2014, s. 334–335.
- [Štrougal, Lubomír: Ještě pár odpovědí, *Epocha*. Praha 2011, 200 s.]; *Soudobé dějiny* 20, č. 3, 2013, s. 483–485.

Talichův případ čili Čtěme archiválie pečlivěji. Lidové noviny 27, č. 282, 14. 12. 2014, s. 8.

Ve věži ze slonové kosti v pevnostní hlídce. Básník v historickém kontextu [Galmiche, Xavier: Vladimír Holan, bibliotékář Boha. Praha 1905–1980, Akropolis. Praha 2012, 225 s.]; Soudobé dějiny 21, č. 1–2, 2014, s. 203–208.

[Doubek, Vratislav: Česká politika a [východní] vystěhovalectví 1848–1922, Akropolis. Praha 2012, 135 s.]; Časopis Matice moravské 132, č. 2, 2013, s. 554–556.

„Zdá se, že Talicha budeme muset pověsit“, rozhovor vedla Milena M. Marešová, zvukový záznam (6:18 min), ČRo Vltava (pořad Mozaika); <http://www.rozhlas.cz/mozaika/literatura/zprava/zda-se-ze-talicha-budeme-muset-povesit--1432459>

Národní archiv a krajané, elektronický zdroj;

http://www.zahranicnicesi.com/docs/2014/prispevek_krestan.pdf

Případ Václava Talicha. K problému národní čistoty a českého heroismu, Acropolis. Praha 2014, 206 s.

KUNT, Miroslav

Archivy, badatelé a osobní údaje v archiváliích. Archivní časopis 64, 2014, s. 360–366.

KUPROVÁ, Renata

Konference Dějiny venkova v českých zemích 18.–20. století. Historická demografie 38, č. 2, 2014, s. 235–238 (spoluautorka Barbora Kuprová).

MAHEL, Richard

Beda Dudík a počátky moravské archeologie.

In: Posledních dvě stě let v historii rajhradského kláštera. Brno 2013, s. 49–67.

Beda Dudík und die Anfänge der mährischen Archäologie.

In: Letzte zweihundert Jahre in der Geschichte des Benediktinerklosters in Rajhrad. Brno 2013, s. 55–76.

K počátkům vědecké činnosti rajhradského benediktina a moravského historika Františka Bedy Dudíka (1815–1890). Ke 120. výročí úmrtí historiografa Moravy. Vlastivědný věstník moravský 53, č. 2, 2011, s. 105–119.

Olomoucké kroniky z období třicetileté války v díle moravského historika Františka Bedy Dudíka (1815–1890). In: Problematika historických a vzácných knižních fondů 2010. Sborník z 19. odborné konference, Olomouc 20.–21. října 2010. Olomouc 2011, s. 105–114.

Přes archivní výzkumy k návrhům archivní sítě v Podunajské monarchii.

K některým aspektům činnosti rajhradského benediktina Františka Bedy Dudíka v letech 1850–1874. *Paginae historiae* 22/2, 2014, s. 105–119.

Stanovené státní hranice ve Slezsku mezi podunajskou monarchií a pruským královstvím v letech 1742–1743, s přihlédnutím k Hlučínsku a Opavsku. *Hlučínsko* 3, č. 2, 2013, s. 17–22.

MACHKOVÁ, Zora

A Czech Archivist at the Sokol New York Library. *Český archivář v Sokolu New York*. Sokol New York Newsletter 1, 2014, s. 6–7.

[Brom, Bohumír: Spisová a archivní služba ve veřejném a soukromém sektoru, Linde. Praha 2013, 319 s.]; *Paginae historiae* 22/1, 2014, s. 259–260.

[Šimsová, Milena: Svět Jaroslava Šimsy, Eman. Benešov 2013, 620 s.]; *Časopis Matice moravské* 133, č. 1, 2014, s. 209–210.

MAREK, Luboš

Četnická stanice Kamenné Žehrovice za první republiky.

In: *Město a region v dramatickém století. Slaný a Slánsko ve 20. století*.

Sborník z historické konference. Slaný 2014, s. 37–52.

MATUŠÍKOVÁ, Lenka

Sňatková turistika v židovských obcích českého pohraničí v letech 1920–1935.

In: *Židé v Čechách. Sborník příspěvků ze semináře konaného v říjnu 2012 v Trutnově*. Praha 2013, s. 239–256.

Židovské rodiny ve Všeradicích. *Paginae historiae* 22/2, 2014, s. 351–357.

NOVÁKOVÁ, Jana

Seznam docházejících seriálů do knihovny Národního archivu k 1. lednu 2014, *Národní archiv*. Praha 2014, 29 s.

NOVOTNÁ, Markéta

Karlštejnská manská soustava (14.–19. století).

In: Semotanová, Eva – Cajthaml, Jiří a kol.: *Akademický atlas českých dějin*. Praha 2014, s. 123.

[Mareš, Petr: *Soupis přísedících komorního soudu Českého království v letech 1526–1620*, *Národní archiv*. Praha 2013, 195 s.]; *Paginae historiae* 22/1, 2014, s. 255–256.

OULÍKOVÁ, Petra

Pečeti benediktinského kláštera sv. Jiří na Pražském hradě ve středověku.

In: *Ora et labora. Vybrané kapitoly z dějin a kultury benediktinského řádu*. Praha 2013, s. 136–146.

Venceslao Lorenzo Reiner – uno dei piu importanti pittori boemi

[Preiss, Pavel: *Václav Vavřinec Reiner. Dílo, život a doba malíře*

českého baroka 2, Národní galerie v Praze. Praha 2013, s. 605–1199];
Bolletino dell'Istituto Storico Ceco di Roma 9, 2014, s. 234–235.

PAULUSOVÁ, Hana

The effect of dust particles on cellulose degradation.

In: Studies in conservation 59, 2014;

<http://www.maneyonline.com/doi/abs/10.1179/2047058414Y.0000000158>

(spoluautoři Benjamin Bartl, Lenka Bartlová, Ludmila Mašková, Jiří Smolík, Petr Vodička)

PAULUSOVÁ, Kateřina

Archivní knihovny a jejich knihovnické systémy. *Paginae historiae* 22/1, 2014, s. 236–249.

Publikační činnost Národního archivu a jeho pracovníků za rok 2013,

Národní archiv. Praha 2014, e-kniha, 34 s.;

<http://www.nacr.cz/D-knih/bibl-publ.aspx>

PAZDEROVÁ, Alena

Das Projekt Monasterium in der Tschechischen Republik.

In: Archive im Verbund. Netzwerke und Kooperationen. Frühjahrstagung der Fachgruppe 8 im Verband deutscher Archivarinnen und Archivare

e. V., 13.–15. März 2013 an der Karls-Universität Prag. Leipzig 2014, s. 54–59 (spoluautorka Jitka Křečková).

[*Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperátorem 1592–*

1628, tomus IV. Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611, pars IV

(September 1608 – Junius 1609), ed. Tomáš Černušák. Praha 2013, 471 s.];

Archivní časopis 64, 2014, s. 89–94.

Jak vypadala nunciova domácnost? Mikrosonda do každodenního života

pražské nunciatury ve 2. polovině 16. století. *Paginae historiae* 22/2, 2014, s. 387–400.

PAŽOUT, Jaroslav

Za psaní dopisů na dva roky do vězení. Případ Jiřího Veselého odsouzeného

v období tzv. normalizace za rozesílání kritických písemností. *Fontes Nissae* 13/1, 2013, s. 82–99.

Dominový efekt. Opoziční hnutí v zemích střední Evropy a pád

komunistických režimů v roce 1989, Ústav pro studium totalitních režimů.

Praha 2013, 423 s. (spoluautor Petr Blažek).

Informační boj o Československo / v Československu (1945–1989),

Ústav pro studium totalitních režimů. Praha 2014, 287 s.

SEDLÁKOVÁ, Monika

Arizace židovských průmyslových a živnostenských podniků v Praze, Brně a Ostravě u pohledu archivních depozitářů. In: Průmysl – Archiv – Město. Archivy a dokumentace průmyslového dědictví. Sborník příspěvků z 15. konference archivářů České republiky konané ve dnech 3.–5. června 2013 v Ostravě-Vítkovicích. Praha 2013, s 245–259.

SKIPALOVÁ, Alena

Metodický návod k vyřizování státoobčanských žádostí při dohledávání archivních dokumentů v návaznosti na elektronickou spisovou službu. In: Metodický návod k vyřizování žádostí při dohledávání dokumentů v archivech v návaznosti na elektronickou spisovou službu. Praha 2014, s. 21–48 (spoluautoři Zdeňka Kokošková, Lenka Linhartová, Eva Lehečková)

STODŮLKA, Zbyšek

Archivní fond Centrum kuponové privatizace jako příklad užití metody vzorkování v Národním archivu. In: Průmysl – Archiv – Město. Archivy a dokumentace průmyslového dědictví. Sborník příspěvků z 15. konference archivářů České republiky konané ve dnech 3.–5. června 2013 v Ostravě-Vítkovicích. Praha 2013, s. 273–279 (spoluautoři Tomáš Kalina, Martin Šisler).

ŠATOCHINOVÁ, Marie

Bibliografie českého archivnictví za rok 2008. Výběrová bibliografie z archivnictví, pomocných věd historických a příbuzných oborů, e-kniha, Národní archiv. Praha 2014, 281 s. (spoluautorka Anna Vindušková); <http://www.nacr.cz/D-knih/bibl-list.aspx>

Informativní přehled. Výběrová bibliografie z archivnictví, pomocných věd historických a příbuzných oborů 35. Praha 2014; <http://www.nacr.cz/D-knih/bibl-inf.aspx>, (spoluautorka Anna Vindušková)

ŠEPTÁK, Miroslav

Bruno Kreisky. Charismatický kancléř Rakouska. Literární noviny 25, č. 5, 2014, s. 23.

Eurovolby mohou dostat rakouské Svobodné na vítěznou vlnu. MF Dnes 25, č. 117, 14. 5. 2014, s. 11.

Komplikovaná hra rakouských lidovců. Demokratický střed 3, č. 4, 2014, s. 18–19.

Německo a Rakousko po eurovolbách. Demokratický střed 3, č. 3, 2014, s. 11–12.

Rakousko před volbami do Evropského parlamentu. Demokratický střed 3, č. 2, 2014, s. 20–21.

Sudetoněmecká strana a parlamentní volby v květnu 1935.

In: Češi a Němci v meziválečném Československu. Sborník z kolokvia požádaného Katedrou dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, The European Society for History of Law a Moravským zemským archivem v Brně. Ostrava 2013, s. 261–270.

The Austrian Welfare State in the interwar era with an emphasis put on the period following the great depression. In: Theory and practice of the welfare state : in Europe in 20th century. Praha 2014, s. 313–329.

Věcná kniha o slovenské otázce v meziválečném období [Vašš, Martin: Slovenská otázka v 1. ČSR (1918–1938). Martin 2011]; *Paginae historiae* 22/1, 2014, s. 268–270.

ŠISLER, Martin

Archivní fond Centrum kuponové privatizace jako příklad užití metody vzorkování v Národním archivu. In: Průmysl – Archiv – Město. Archivy a dokumentace průmyslového dědictví. Sborník příspěvků z 15. konference archivářů České republiky konané ve dnech 3.–5. června 2013 v Ostravě-Vítkovicích. Praha 2013, s. 273–279 (spoluautoři Tomáš Kalina, Zbyšek Stodůlka).

VAŠKO, Pavel

Vzájemná korespondence Václava Vojtíška a Zdeňka Fialy.

Paginae historiae 22/1, 2014, s. 176–197.

Profesor Václav Vojtíšek. Archivářem od monarchie po socialismus, *Academia*. Praha 2014, 261 s.

VINDUŠKOVÁ, Anna

Bibliografie českého archivnictví za rok 2008. Výběrová bibliografie z archivnictví, pomocných věd historických a příbuzných oborů, e-kniha, Národní archiv. Praha 2014, 281 s. (spoluautorka Marie Šatochinová);

<http://www.nacr.cz/D-knih/bibl-list.aspx>

Informativní přehled. Výběrová bibliografie z archivnictví, pomocných věd historických a příbuzných oborů 35. Praha 2014;

<http://www.nacr.cz/D-knih/bibl-inf.aspx>, (spoluautorka Marie Šatochinová)

VOJÁČEK, Milan

„Hledám práci, jakoukoli, zn. Archivář“. Potřebujeme archivnictví jako zvláštní obor studia? Budeme ho potřebovat v budoucnu? *Archivní časopis* 64, 2014, supplementum, s. 169–177.

Archivquellen zum Weltkrieg 1914–1918 im Nationalarchiv Prag – Übersicht der wichtigsten Bestände und Teilbestände.

- In: *Papierkrieg. Quellen zur Geschichte des Ersten Weltkrieges in Archiven Österreichs, Deutschlands und Tschechiens*. Wien 2014, s. 33–52 (spoluautor Jan Kahuda).
- [Pfaff, Ivan: *Francie a Čechy v Evropě národních států. Francouzská politika F. L. Riegra 1867–1878, Euroslavica*. Praha 2013, 260 s.]; *Paginae historiae* 22/1, 2014, s. 266–267.
- Na velkostatku F. L. Riegra, vůdce národa, Národní archiv. Praha 2014, 302 s. Zpráva ze služební cesty do Stockholmu. *Archivní časopis* 64, 2014, s. 38–44 (spoluautoři Tomáš Dvořák, Karel Koucký)
- Nizozemský záchranný program Metamorfoze a řízení kvality při digitální konverzi dokumentů historické a kulturní hodnoty. *Archivní časopis* 64, 2014, s. 117–144 (spoluautor Jaroslav Šulc)
- Dědictví archivní rozluky. Stopou Karla Kazbundy? In: Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo. Referáty z vědecké konference konané ve Státním okresním archivu Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově. Semily – Turnov 2013, s. 244–263 (spoluautor Jan Kahuda)

WAAGE, Vladimír

Z historie kamenných cest v Broumovských stěnách. *Stopami dějiny*
Náchodská 15, s. 281–300.

ZAHRADNÍKOVÁ, Magda

Berná rula 6. Kraj Bechyňský II, Národní archiv. Praha 2014, s. 523–872 (spoluautorka Iva Čadková).

OHLÉDNUTÍ ZA 6. SETKÁNÍM PŘÁTEL NÁRODNÍHO ARCHIVU

Již po šesté se z iniciativy oddělení archivních fondů a sbírek nestátní provenience (6. oddělení), které získává k trvalému uložení osobní archivy předních osobností politického a společenského života, politických stran, spolků a dalších soukromoprávních původců, uskutečnilo setkání příznivců Národního archivu.

Podobné akce mají svůj neopomenutelný význam – pomáhají formovat vztahy veřejnosti k Národnímu archivu, nám pak umožňují upevňovat a rozvíjet vztahy s veřejností založené na vzájemné důvěře a spolupráci. Zpětně se toto naše úsilí projevuje v některých našich úspěších v oblasti akvizic. Chtěli jsme touto formou, jako již několikrát v minulosti, našim spolupracovníkům, příznivcům, dárcům významných archiválií a kolegům archivářům a historikům alespoň symbolicky poděkovat za spolupráci i za pomoc při záchraně a uchování národního archivního dědictví.

Zatím poslední setkání jsme se rozhodli uspořádat u příležitosti výstavy „**Jiří z Poděbrad, husitský král – přítel míru**“, kterou Národní archiv připravil ve spolupráci s Historickým ústavem AV ČR k 550. výročí unikátního diplomatického projektu českého krále Jiřího z Poděbrad na vytvoření mírové organizace evropských křesťanských států. Vzácné listiny z Archivu České koruny návštěvníkům přiblížily politickou a diplomatickou aktivitu krále Jiřího z Poděbrad.

Setkání se konalo 30. září 2014 v přednáškovém sále Národního archivu. Po zahájení, při kterém hosty přivítala ředitelka Národního archivu Eva Drašarová, se slova ujal Denko Čumlivský, odborný správce řady významných archivních souborů Národního archivu, mj. také Archivu České koruny, Kapituly vyšehradské či Archivu pražského arcibiskupství, který nás seznámil s přípravou výstavy, s její koncepcí a se samotným výběrem listin. Poutavě pohovořil o historických souvislostech vzniku přátelské a spojenecké smlouvy mezi králem Jiřím a francouzským králem Ludvíkem XI. z 18. července 1464, která patřila k největším magnetům výstavy. Neméně zajímavé bylo vylíčení úlohy, kterou sehráli v jednání o mírovém projektu krále Jiřího z Poděbrad jeho zahraniční poradci – např. Antonio Marini nebo diplomat Albrecht Kostka z Postupic. Výklad dr. Čumlivského zaujal natolik, že na zvědavé otázky našich hostů musel odpovídat i ve výstavních prostorách.

V rámci setkání jsme přivítali bezmála 90 hostů, mezi nimiž byli mimo jiné mimo jiné někdejší místopředseda České národní rady a místopředseda

Federálního shromáždění Zdeněk Jičínský, bývalý místopředseda Senátu Parlamentu ČR Edvard Outrata, místopředseda YMCA Pavel Hlaváč, bývalý generální tajemník ÚV KSČ Miloš Jakeš, dále historici Václav Průcha a Vojtěch Čelko, Eva Jourová z Klubu dr. Milady Horákové, představitel Polského klubu v Praze Michal Chrzaszowski, účastník protinacistického a protikomunistického odboje pětadevadesátiletý pplk. Josef Holec, dále Josef Řepík, jeden z přeživších vyhlazení obce Český Malín na ukrajinské Volyni 13. července 1943, Miloslava Žáková ze Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, vnučka Jana Švermy Bedřiška Kopoldová, vdova po známém rozhlasovém komentátorovi a novináři Jiřím Ješovi Jana Krčmová či publicista Karel Pacner.

Dodejme pro úplnost, že o možnost shlédnout vzácné listiny nebyli připraveni ani účastníci konference „**Krajané a čeština**“¹, která se konala ve dnech 10.–12. září 2014 v nové budově Národního muzea v Praze, a to navzdory tomu, že výstava vzácných listin z doby krále Jiřího z Poděbrad se konala až o dva týdny později. Pro zástupce zahraničních Čechů a představitele krajaňských organizací jsme však díky vstřícnosti ředitelky Národního archivu Evy Drašarové připravili návštěvu v 1. oddělení Národního archivu. Uskutečnila se 12. září 2014 a zahraniční hosté se tak seznámili s listinami, které byly 26.–29. září 2014 vystaveny v rámci výstavy „Jiří z Poděbrad, husitský král – přítel míru“. Hosté nebyli ochuzeni ani o odborný výklad Denka Čumlivského. Možnost shlédnout originální listiny se pro ně jistě stala výjimečným a neopakovatelným zážitkem. Akce se konala ve spolupráci s Mezinárodním koordinačním výborem zahraničních Čechů.

Lenka Kločková

¹ Zabývala se tématem zachování českého jazyka v zahraničí, zaměřila se na různé podoby češtiny a její výuky v krajaňských komunitách v zahraničí. Zúčastnila se jí stovka krajanů z 18 zemí světa. Na konferenci zazněl také příspěvek Jiřího Křestana „Národní archiv a krajané“, v němž autor seznámil účastníky konference s nejdůležitějšími přejímkami archivů krajaňských spolků a osobních archivů významných představitelů zahraničních Čechů i s možnostmi další spolupráce. Referát je uveřejněn in: http://www.zahranicnicesi.com/docs/2014/prispevek_krestan.pdf

**„ARCHIVAL COOPERATION
AND COMMUNITY BUILDING
IN THE DIGITAL AGE“
– ZÁVĚREČNÁ MEZINÁRODNÍ KONFERENCE
PROJEKTU EUROPEAN NETWORK
ON ARCHIVAL COOPERATION**

Národní archiv ve spolupráci s mezinárodním spolkem International Centre for Archival Research (ICARUS) a s Benediktinským arcidiákonem sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze – Břevnově uspořádal mezinárodní konferenci nazvanou „Archival Cooperation and Community Building in the Digital Age“. Konference se konala ve dnech 27. – 29. dubna 2015 v Tereziánském sále Břevnovského kláštera jako vyvrcholení čtyřletého projektu European Network on Archival Cooperation (ENArC), který byl zahájen 1. listopadu 2010 a ukončen 30. dubna 2015. Projekt proběhl díky dotaci z programu EU Culture 2007–2013. Národní archiv byl jedním ze 14 hlavních partnerů projektu a v jeho rámci zastřešoval i další archivy České republiky, konkrétně státní oblastní archivy v Praze, Litoměřicích, Plzni, Třeboni a v Zámrsku, Zemský archiv v Opavě, Archiv Univerzity Karlovy, Archiv Národního muzea a Moravský zemský archiv v Brně, který byl zároveň asociovaným partnerem projektu.

Hlavním cílem projektu ENArC byla digitalizace listin a dalších dokumentů a jejich zpřístupňování především ve virtuálním archivu Monasterium ve spolupráci s týmem spolku ICARUS, což konkrétně pro Národní archiv obnášelo koordinaci postupu a průběhu digitalizačních prací ve zmíněných českých archivech, spolupráci na vytváření metadat a na jejich vkládání na webové stránky Monasteria. K dalším úkolům patřilo také pořádání workshopů, přednášek zahraničních lektorů (tzv. ENArC lecture), výměny zahraničních expertů a navazování spolupráce s dalšími institucemi (tzv. Linking the neighbourhood). Každý hlavní partner účastníci se projektu měl za úkol navazovat spolupráci v určených zemích, konkrétně Národní archiv s českými a polskými archivy.

Na závěrečné mezinárodní konferenci byly prezentovány výsledky činnosti všech zúčastněných partnerů (Diecézní archiv v St. Pölten, ICARUS, Národní archiv v Budapešti, Městský archiv v Budapešti, Slovenský národný archív v Bratislavě, Národní archiv v Praze, Archiv Slovinské republiky, Chorvatský národní archiv, Institut pro balkánská studia Srbské akademie věd, Generální

správa bavorských státních archivů, Neapolská univerzita, Scuola Normale Superiore di Pisa, Ministerstvo kultury Španělsko – Archivní správa, Univerzita v Kolíně n. Rýnem).

Konferenci slavnostně zahájili v pondělí 27. dubna Eva Drašarová, ředitelka Národního archivu, P. Alexius Vandrovec, podpřevor Benediktinského arcipatství v Břevnově, Eva Žáková, vedoucí České kanceláře programu EU Kultura a Thomas Aigner, prezident spolku ICARUS. Poté následovala úvodní přednáška čestného hosta profesora Frédéric Kaplana z École polytechnique fédérale de Lausanne ve Švýcarsku o mezinárodním projektu „The Venice Time Machine Project“. Spolupartnery projektu jsou univerzita Ca’Foscari v Benátkách a benátský státní archiv. Cílem tohoto projektu je vytvoření vícerozměrného modelu historického vývoje Benátek, pokrývajícího více než 1000 let. Díky spolupráci s benátským státním archivem bude vytvořena dosud nejrozsáhlejší databáze benátských archiválií, které budou digitalizovány, editovány, a budou k nim vytvořena rejstříková hesla. Informace, čerpané z těchto zdrojů, budou vzájemně propojeny a uspořádány do sémantického grafu s využitím historico-geografického informačního systému.

Po úvodní přednášce Frédéric Kaplana následovala sekce „The Czech Archival Landscape“, v níž byly představeny digitalizační projekty probíhající v České republice. Sekce byla zahájena přednáškou Evy Drašarové o Národním digitálním archivu v kontextu vývoje digitálního archivnictví a e-Governmentu a jeho reflektování v archivní legislativě. Rovněž bylo představeno schéma, technické zázemí a kapacita digitálního archivu České republiky. Eva Gregorovičová z Národního archivu promluvila o rodinném archivu Toskánských Habsburků, který byl vzhledem ke svému mezinárodnímu významu digitalizován v rámci projektu ENArC. S týmem spolupracovníků Eva Gregorovičová připravila pro účely konference také malou výstavu týkající se rodinného archivu a jeho digitalizace. Následující příspěvek Lenky Matusíkové z Národního archivu představil projekt digitalizace židovských matrik z let 1748–1949, uložených v Národním archivu a zpřístupněných prostřednictvím portálu Badatelna.eu. Autorka příspěvku se zmínila také o digitalizačním projektu Institutu Tereziánské iniciativy, www.holocaust.cz, v jehož rámci jsou zpřístupňovány úmrtní listy z Tereziánského ghetta z let 1941–1943. Národní archiv v současné době za finančního přispění organizace JewishGen realizuje projekt digitalizace matričních listin – prohlášení za mrtva z let 1949–1948/1950. Na portálu Badatelna.eu jsou také zpřístupňovány knihy židovských familiantů z roku 1811. Kateřina Zenklová, archivářka Národního archivu a doktorandka na katedře archivnictví a PVH na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, ve svém příspěvku představila projekt Libri Civitatis (GAČR No. 13 –09 254 S), jehož hlavním koordinátorem je Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a spolupracujícími institucemi Karlova univerzita v Praze, Archiv hl. m. Prahy

a Archiv města Brna. Projekt se zaměřuje na vydávání ediční řady českých středověkých městských knih a jejich evidenci v online přístupné databázi. Laděna Plucarová ze Státního oblastního archivu v Třeboni přednesla příspěvek pojednávající o digitálním archivu Státního oblastního archivu Třeboň z hlediska jeho vzniku, vývoje, realizace po technické stránce, fungování a perspektiv v rámci mezinárodní spolupráce. V příspěvku byl rovněž poskytnut přehled o počtu a rozsahu archiválií, které byly dosud v digitálním archivu SOA Třeboň zpřístupněny. Příspěvek Tomáše Černušáka z Moravského zemského archivu v Brně pojednával o rozsáhlých digitalizačních aktivitách, které v současné době probíhají v Moravském zemském archivu nebo jsou plánovány do budoucna. Tyto aktivity jsou realizovány jednak v podobě vlastních projektů, a jednak v rámci spolupráce na projektech mnoha mezinárodních institucí. Sekci „The Czech Archival Landscape“ uzavřel příspěvek Karla Hally a Milana Augustina, kteří na konferenci reprezentovali Státní oblastní archiv v Plzni. Představili mezinárodní projekt tohoto archivu a Generálního ředitelství bavorských státních archivů v Mnichově Porta Fontium – Česko-bavorský archivní průvodce. Cílem projektu je digitalizace a zpřístupnění archivních fondů, které byly v průběhu dějin násilně rozděleny a které jsou v současné době deponovány v českých a bavorských státních archivech. Díky projektu došlo k jejich opětovnému spojení v jeden virtuální celek.

Důležitým pramenem z hlediska genealogických průzkumů jsou matriky, které představují unikátní zdroj informací pro studium dějin raného novověku a 19. století. První úterní sekce „Genealogical resources: the rooting and branching“ byla z tohoto hlediska jednou z nejdůležitějších sekcí konference nejen pro odborné archiváře, ale hlavně pro genealogické badatele z řad veřejnosti. Herbert Wurster z Diecézního archivu v Pasově, Georg Gaugusch z Heraldiko-genealogické společnosti Adler ve Vídni, Peer Boselie z Euroregionálního historického centra a městského archivu v Sittard-Geleen v Holandsku, Boris Blažinić z Institutu pro rozvoj lidského potenciálu v Chorvatsku a Günter Junkers ze Spolku pro počítačovou genealogii představili významné evropské projekty zpřístupňování matrik. Sekce byla výrazně podpořena odborníky ze Spojených států amerických. Pamela Weisberger, prezidentka a odborná koordinátorka společnosti Geshel Galicia, pohovořila o digitalizaci a tvorbě databáze matrik náboženských společností z oblasti Haliče a přilehlých území.

Téma následující sekce „Public Private Partnerships: beneficial all around?“ je pro budoucnost zpřístupňování archivního materiálu badatelské veřejnosti zcela zásadní. Termín „Public Private Partnership“ nabývá na významu pro veřejné archivy a knihovny, které v současnosti ztrácejí schopnost efektivně zvládat výzvy spojené s vývojem digitalizace. Jednu z možností spolupráce veřejných institucí a podnikatelské sféry v oblasti digitalizace a zlepšení přístupu k archivnímu materiálu představila Sofie Quidenus z Quidenus technologies

ve Vídni. Kolegové T. Csaba Reisz z Maďarského národního archivu v Budapešti, Vlatka Lemić z Chorvatského státního archivu v Záhřebu, Caroline Kimbell z Národního archivu UK a Max Kaiser z Rakouské národní knihovny ve Vídni pohovořili o svých zkušenostech v oblasti spolupráce s komerčními firmami.

Úterní odpolední sekce „Geospatial Genealogy, Cadastral Maps and Digital Archives: Partnerships and Collaborations“ byla věnována webovým stránkám zpřístupňujícím evropské správní, vojenské a katastrální mapy a zabývala se otázkou jejich praktické využitelnosti pro odbornou i laickou veřejnost. Problematice zpřístupňování starých katastrálních map z evropského regionu se věnovali ve svých příspěvcích Előd Biszak ze společnosti Arcanum Ltd. v Budapešti, Peer Boselie z Holandska, Pamela Weisberger a Jay Osborne ze společnosti Geshher Galicia z USA.

Sekce „Let the crowd work!“ byla věnována projektům s významným podílem široké veřejnosti na sběru historických dat (tzv. crowdsourcing). O své zkušenosti se podělili Sarah Lund Peterson a August Eriksen z Dánského národního archivu, Gunilla Nordström a Maria Larsson Östergren ze Švédského národního archivu a Milena Dobrevá z Univerzity na Maltě. Projekt Topotéka, jehož podstatou je shromažďování fotografií k dějinám obcí a jejich propojení s katastrální mapou příslušné obce, byl představen jeho zakladatelem Alexandrem Schatkem z Rakouska. Konkrétní příklad topotéky obce Neufelden v Rakousku prezentovala Kathrin Sammer.

Ve středu dopoledne proběhla sekce „Learning the past to build the future: education in the Digital Age“. Panel byl věnován aktivitám spojeným s výukou na univerzitách v rámci didaktické sekce projektu ENArC. Zkušenosti s využitím webové stránky www.monasterium.net a online systému MOM-CA při výuce prezentovaly Antonella Ambrosio a Vera Isabell Schwarz-Ricci z Neapolské univerzity a Adelheid Kraus z Vídeňské univerzity. S dalšími konkrétními příklady využití elektronických dokumentů při výuce studentů obecenstvo seznámili Marie Ryantová z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Ludmila Sulitková z Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Manuel Salamanca z Univerzity v Madridu a Lucyna Harz a Przemyslaw Wiszewski z Univerzity ve Vratislavi.

Závěrečná sekce byla věnována oficiálnímu ukončení projektu ENArC, podporovaného Evropskou unií. O zkušenostech s digitalizací v rámci projektu promluvili Gerhard Immler z Bavorského státního archivu, Belén de Alfonso Alonso-Munoyerro z Národního historického archivu v Madridu, Anton Avar z Národního archivu v Budapešti a Žarko Vujošević ze Srbské akademie věd, který zároveň připravil příjemné zpestření pro účastníky konference – veselé fotografie z akcí probíhajících v rámci projektu se zvláštním zřetelem na fotbalový tým a „fanclub“ spolku ICARUS. K tomu poznamenáváme, že i v rámci doprovodného programu této konference proběhl fotbalový zápas mezi týmem

sestaveným Národním archivem v Praze a spolkem ICARUS. Nutno podotknout, že Národní archiv vyhrál 4 : 1.

Didaktickou sekci probíhající v rámci projektu reprezentovali Maria Rosaria Falcone a Francesco Lerra z Neapolské univerzity. Maďarští kolegové Enikő Török a András Sipos pohovořili o projektu katastrálních map a o workshopu ke katastrálním mapám, který se konal v říjnu roku 2013 v Pise. Celkové výsledky projektu z retrospektivního i perspektivního hlediska shrnul Thomas Aigner, prezident spolku ICARUS a ředitel Diecézního archivu v St. Pölten.

Organizace mezinárodního setkání byla velmi náročná, protože zároveň se závěrečnou konferencí projektu ENArC probíhala i zahajovací schůze dalšího projektu podporovaného Evropskou unií s názvem „Community as Opportunity. The Creative Archives' and users' network“ (CO:OP), který začal probíhat 1. prosince 2014 a bude ukončen 30. listopadu 2018. Zahajovací schůze proběhla v pondělí 27. dubna v dopoledních hodinách. Jednání jednotlivých pracovních skupin probíhala paralelně po celou dobu konference v opatském refektáři.

Díky dlouholeté nadstandartní spolupráci mezi Národním archivem a Benediktinským arcipátským v Břevnově mohlo mezinárodní setkání proběhnout v duchovním a kulturním prostředí prvního mužského kláštera, který byl v českých zemích založen. To jistě přispělo i k celkovému úspěchu setkání a k velmi přátelské atmosféře mezi účastníky obou paralelně probíhajících akcí. Břevnovští benediktini měli také velkou zásluhu na bezproblémovém průběhu celé konference. Poskytli nejen zázemí pro její konání, ale také se jí aktivně zúčastnili a zajistili většinu doprovodných akcí.

Celkově můžeme říci, že jedním z nejdůležitějších výsledků mezinárodní konference „Archival cooperation and Community Building in the Digital Age“ byla výměna poznatků a zkušeností na poli zpřístupňování archivních dokumentů v rámci celosvětové archivní komunity. Virtuální archivní bohatství může být využito nejen v rámci vědecké práce a univerzitního vzdělávání na významných světových univerzitách, ale může probudit zájem o dějiny i u laických badatelů. Mezinárodní konference úspěšně završila zmíněný projekt ENArC a prohloubila mezinárodní spolupráci a vztahy mezi zúčastněnými evropskými a americkými institucemi. Byla nejen pracovním setkáním, ale vyvrcholením a oslavou dosavadních výsledků spolupráce.

Jitka Křečková – Kateřina Zenklová

PROJEKTY DISERTAČNÍCH PRACÍ

V roce 2014 zahájili čtyři pracovníci Národního archivu doktorské studium na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (v oborech Pomocné vědy historické, České dějiny a Hospodářské a sociální dějiny). Na katedře pomocných věd historických a archivního studia FF UK zahájily své doktorské studium Kateřina Zenklová (Rejstříky berně a královského úroku města Rakovníka 1436–1449, vedoucí práce prof. PhDr. Hana Pátková, Ph.D.) a Tereza Pokorná (Strakova akademie jako příklad šlechtické nadace, vedoucí práce doc. PhDr. Ivana Ebelová, CSc.), na Ústavu českých dějin FF UK Matěj Trepěš (Myšlenkový svět normalizační politické elity KSČ– charakteristika, analýza jeho proměn a jejich limitů. Příspěvek ke studiu dějin mentalit, ideologie, mocenských struktur tuzemského tzv. reálného socialismu, vedoucí práce prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.) a na Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK Pavel Vaško (Kontinuita a diskontinuita akademické obce aneb „Buržoazní“ vědci v 50. letech, vedoucí práce Mgr. Matěj Spurný, Ph.D.). Tyto projekty na tomto místě představujeme.

Rejstříky berně a královského úroku města Rakovníka 1436–1449

Kateřina Zenklová

Knihy finanční patří do kategorie knih městské správy. Tyto knihy se nejprve objevují ve větších a velkých královských městech v Čechách a na Moravě. Do skupiny finančních knih patří knihy berní, rejstříky berní, radní (purkmistrovské) počty, rejstříky královského úroku a účetní knihy městských hospodářských úřadů nebo komisí. Specializovanost těchto knih se v jednotlivých městech liší a je závislá na stupni hospodářského rozvoje každého města. Nejstarším typem finančních knih jsou knihy berní. Objevují se od první poloviny 14. století. Mezi nejstarší dochované knihy tohoto typu patří berní rejstříky brněnské z let 1343–1365, dále jsou dochovány například knihy znojemské ze 14. století a plzeňské z 15. století. V rámci městské berní správy sloužily jako knihy hlavní, které obsahovaly zápisy o odhadech nemovitého, později ve 14. století i movitého majetku držitelů domů ve městech. Z diplomatického hlediska jsou berní rejstříky pomocnými písemnostmi, které vznikaly přímo při výběru městské berně. Vybrané částky zapisoval berní písař nebo městský notář přímo při výběru. Berní rejstříky

obsahovaly na závěr každého výběrčího termínu rubriky výdajů, tj. seznamy peněžních částek vydávaných městskou radou.¹

Rejstříky berně a královského úroku, které byly vedeny v Rakovníku v letech 1436–1449, jsou nejstarší dochovanou rakovnickou účetní knihou. Tato kniha je významná zejména z toho důvodu, že byla vedena v Rakovníku ještě před jeho povýšením na královské město, a dokládá tak existenci výběru berní a královského úroku i v poddanském městě. Dochování berního rejstříku, vedeného ve středověku v poddanském městě, je v rámci českých zemí neobvyklé, neboť většina dochovaných berních rejstříků pochází z měst královských. V kontextu městského bernictví a finančních městských knih je proto výjimečným pramenem.

Kniha je uložena v SOA Praha – SOKA Rakovník ve fondu Archiv města Rakovník pod číslem 720 a inventárním číslem 1461. Stará signatura knihy byla č. 2, a v katalogu Rostislava Nového má pořadové číslo 1035. Rozměry knihy jsou 15 x 43 cm. Kniha je tvořena 226 folii, na nichž byla provedena nová foliace. Stav dochování knihy je dobrý, došlo jen k mírnému mechanickému poškození okrajů stránek. Tyto stránky byly restaurovány. Vazba knihy je polokožená, a pochází z roku 1931. Do knihy byly vevázány původní pergamenové desky.²

Do knihy byly zapisovány dávky, které bylo město povinno platit panovníkovi. Jednalo se o zvláštní plat zvaný královský úrok (census, šos, pomocné), který byl stanoven již v privilegiu Jana Lucemburského z roku 1319. Pravděpodobně roku 1436 začal být kromě této dávky vybírán ještě další poplatek, a to berně.³

Kromě toho byly do knihy zapisovány i výdaje, které městská rada platila z vybraných peněz. V první řadě se platilo za práci berníkům, kterými byli purkmistr a jeden z konšelů. Mezi další pravidelné výdaje patřily částky, které

---

¹ Finančním knihám byly dosud věnovány například studie Beer, Karl: *Über Losungsbücher und Losungswesen böhmischer Städte im Mittelalter. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 36, č. 1, 1915, s. 31–95; z novějších teoretických prací poté například Nový, Rostislav: *Městské finanční knihy doby předhusitské a husitské. Zápisky Katedry čs. dějin a archivního studia* 4, 1960, s. 29–41. Pokud jde o ediční zpracování finančních městských knih, jsou významné například edice Polesný, Karel (ed.): *Dědické knihy (registra hereditatum) města Znojma z r. 1363 a z r. 1397. Znojmo 1928; Bělohlávek, Miloslav (ed.): Kniha počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst. Plzeň 1957; Chaloupka, Gracián (ed.): *Dva seznamy městské dávky Uherského Hradiště z druhé poloviny 14. století. Časopis Matice moravské* 78, 1959, s. 139–160; Hejnic, Josef – Fialová, Anděla: *Český Krumlov v době husitské. Sborník Národního muzea, řada A, sv. 29, č. 1, 1975; Vaniš, Jaroslav (ed.): Kniha počtů královského města Loun z let 1450–1472 a 1490–1491. Praha 1979; Hoffmann, František (ed.): *Rejstříky městské sbírky jihlavské z let 1425–1442. Praha – Jihlava 2004; Mendl, Bedřich (ed.): Kniha počtů města Brna z let 1343–1365. Brno 1935; nebo Urbánková, Kateřina – Wihodová, Veronika (ed.): *Brněnské berní rejstříky z přelomu 14. a 15. století. Brno 2008.****

² Stručnou informaci o vnější a vnitřní podobě knihy uvádí Rostislav Nový v publikaci *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310–1526. Katalog (AUC – Philosophica et historica 4). Praha 1963, s. 167.*

³ Černý, Jan – Zilynskyj, Bohdan: *Studie Rostislava Nového o nejstarších rakovnických městských knihách. Rakovnický historický sborník* 6, 2005, s. 128.

dostávali za práci purkmistr a konšelé, mzda pro písaře, plat pro křivoklátské úředníky, zvaný *delentiales*, apod. Část vybraných peněz sloužila rovněž na úhradu různých dluhů, platy pro jednotlivé osoby, například kováře nebo lazebníka, nebo nákup jídla a pití pro členy rady.

V knize jsou pro každý časový úsek, kdy se dávky vybíraly, uváděny seznamy obyvatel, kteří berně a úrok platili. Obyvatelé jsou rozděleni nejprve podle místa bydliště, poté podle povolání. Každá část seznamu je opatřena příslušným nadpisem. Na prvním místě je uvedeno náměstí (*circulus*), odkud se pravděpodobně začínalo s výběrem dávek. Po něm následují ostatní části města, a to předměstí Bezděkov, Blatno (*Blatensis vicus*), ulice Lubenská (*Lubnensis vicus*), Svatojiřská (*Sancti Egidii vicus*), Lišanská (*Lissanensis vicus*) a Hrnčířská (*Lutifigulorum vicus*). Následuje soupis obyvatel podle jednotlivých zaměstnání, a to dědiční hospodáři (*hereditarii*), mlýny (*molendina*), řezníci (*carnifices*), pekaři (*pistoris*), a ostatní řemeslníci (*artifices*). Někteří obyvatelé jsou v seznamu uvedeni na více místech, například jednou podle místa bydliště, podruhé podle povolání.

Vedle jmen jsou vždy uváděny částky, které dotyčný člověk zaplatil. Před těmito jmény je pak značka „dt“, která by mohla znamenat latinské *edit*, a označovat obyvatele, kteří zaplatili příslušnou částku peněz. Zajímavé je, že ne u všech jmen jsou značky a zaplacené částky uvedeny. Jedná se tedy patrně o osoby, které z nějakého důvodu nezaplatily. Buď jim byla dávka odpuštěna, jak se to dělalo například v případech, kdy někoho postihla nějaká přírodní katastrofa, nebo to byli lidé od dávek z nějakého důvodu osvobozeni. U jmen těchto osob není žádná částka zaznamenána i několikrát po sobě.

Pod každým oddílem je uvedena celková suma vybraných peněz z dané městské části nebo zaměstnání, a na konci každého časového úseku je výsledný součet peněz vybraných z celého města.

Někdy je za seznamem uveden i tzv. *census civilis*, poplatek, který platil rychtář a měšťané, kteří byli ve službách Křivoklátu⁴.

Za seznamem vybraných částek pak následuje ještě další rubrika, a to jsou výdaje (*distributa*), které městská rada z vybraných peněz zaplatila. Zahrnují platy pro berníky, faráře apod. Výdajů z berně je přitom mnohem víc, než výdajů z cenzu, protože census byl dále odváděn králi, zatímco peníze vybrané z berně zůstávaly městu.

Na závěr celého berního období je vždy uveden seznam konšelů, kteří zodpovídali za správnost provedených počtů.

Každé období, v němž se vybíralo, je nadepsáno. Nadpis obsahuje dataci, a to letopočet i svátek, o kterém se vybíralo. Často se vybíralo na svatého Jiří nebo Havla, ale i v jiných termínech, například po svatém Františku.⁵ Poté je

⁴ Černý, J. – Zilynskyj, B.: Studie Rostislava Nového, s. 128.

⁵ SOKA Rakovník, fond Archiv města Rakovník, inv. č. 1461, kniha č. 720, Rejstříky berně a královského úroku 1463–1499, fol. 21v.

uvedeno, zda se v daném období jednalo o vybírání censu nebo berně. Následuje jméno purkmistra, který byl výběru přítomen, a nakonec jméno koňšela, který purkmistrovi s výběrem pomáhal.

Jazykem zápisů je latina, až na ojedinělé výjimky, kdy bylo užito českého výrazu.⁶ Osobní jména jsou uváděna několika způsoby. Užíváno je latinských podob jmen. Pokud neexistoval latinský ekvivalent českého jména nebo přízviska, bývá pravopis upraven tak, aby se blížil latině. V mnoha případech jsou však jména ponechána v české podobě. Tyto způsoby se střídají bez zjevné pravidelnosti, a někdy je jedno jméno v různých zápisech psáno různými způsoby.

Z paleografického hlediska není tato kniha příliš rozmanitá. V zápisech lze rozlišit 3 – 5 písařských rukou. Do knihy bylo zapisováno tím způsobem, že nejprve byl pořízen seznam osob, od nichž měly být vybírány poplatky, a poté, patrně až při samotném výběru, dopisovány vybrané částky. Za tímto seznamem je uváděna ještě evidence výdajů (*distributa*) z vybraných peněz.

Seznam osob bývá psán jinou písařskou rukou než vybrané částky a *distributa*. Z toho lze usuzovat, že knihu vedli dva písaři, kteří měli úkoly takto rozděleny, ačkoli dělení není vždy důsledně dodržováno a v některých případech je celý zápis psán jednou rukou. Seznamy poplatníků bývají psány pečlivou lámanou bastardou, zatímco vybrané částky, *distributa*, a evidence vybraného censu zběžnou, poměrně spojitou gotickou kurzívou.

Cílem disertační práce je zpracovat berní knihu a finanční správu Rakovníka, a zařadit ji do širšího kontextu berních a finančních knih českých měst ve středověku.

Součástí práce bude ediční zpracování Rejstříků berně a úroku města Rakovníka z let 1436–1449, které dosud nebyly edičně zpřístupněny. Kniha je vzhledem ke svému obsahu a struktuře významným pramenem nejen pro studium finanční správy středověkého města i celkové městské správy a diplomatiky a působení jejích představitelů, ale i pro poznání topografie Rakovníka ve středověku a jeho sociální struktury. V knize je díky záznamům výběru a další distribuce dávek rovněž zachycen podřízený vztah Rakovníka ke Křivoklátu, a rovněž jeho postavení v rámci celkové správy země. Z tohoto hlediska je kniha významným pramenem pro studium finanční správy poddanského města a tvoří výjimku oproti většině dochovaných pramenů tohoto typu, které poskytují informace převážně o městech královských. Edici této knihy proto v rámci práce uvedu do kontextu středověké finanční správy a městských knih českých zemí.

---

⁶ SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1461, kniha č. 720, např. fol. 12v – užití výrazu „Sestrzenicze“.

Strakova akademie jako příklad šlechtické nadace

Tereza Pluskalová

Předmětem doktorské práce je vzdělávací instituce Akademie hraběte Straky, jejíž základ byl položen v roce 1710 testamentem hraběte Petra Straky z Nedabylic. Tento institut byl kompletně činný mezi lety 1896 a 1914, i když v omezené formě fungoval prakticky po celé 19. století. Akademie měla za úkol vychovávat a vzdělávat představitel mladé generace především nemajetných českých šlechtických rodů.

Jedním z cílů doktorské práce je představit odborné veřejnosti Strakovu akademii nejen jako historickou budovu, ve které v současnosti sídlí Úřad vlády ČR, ale především jako vzdělávací instituci, akademii, která zajišťovala vzdělání urozených studentů z převážně nemajetných českých šlechtických rodů.

Hlavním úkolem práce je ale především poskytnutí hlubokého a soustředěného pohledu do historie ústavu, podrobný rozbor jeho komplikovaného vzniku, a zejména důkladné zhodnocení správy instituce a jejího diplomatického materiálu, stejně jako vyčerpávající podání informací o praktickém působení akademie na studenty na poli vzdělávacím i morálním, vše ve srovnání s dalšími šlechtickými nadacemi a v kontextu české i rakousko-uherské šlechtické a občanské společnosti v 19. a 20. století.

Práce si klade za cíl přinést nové poznatky k dějinám šlechtických nadací jako celku na příkladu tohoto nadání v porovnání s dalšími podobnými vzdělávacími instituty u nás i v zahraničí. Neméně důležitým úkolem je prohloubení poznání diplomatických pramenů a publikační činnosti tohoto typu ústavu. Dále je cílem práce nastínit roli šlechtické akademie jako takové ve společnosti rušné doby přelomu 19. a 20. století a dopady společnosti na akademii i naopak, stejně jako nastínit osudy osobností s akademií spojených, ať už z řad prefektů – v této funkci zde působili např. Antonín Podlaha či Josef Pekař –, nebo z řad studentů, mezi kterými v pozdějších dobách nalezneme např. Theodora Pištěka či syna Antonína Švehly. Opomenuty nebudou ani dějiny vyučování a vzdělávání jako celek se zvláštním zřetelem na šlechtická nadání.

Akademie hraběte Straky působila jako vzdělávací institut pro nemajetné šlechtice šířící klasické hodnoty rytířství. Tato myšlenka vznikla v době vrcholného baroka, ovšem mohla být zrealizována až o téměř dvě století později. Tím byl dán značný rozpor mezi přáními a podmínkami hraběte Straky, zadanými v testamentu, a reálnou situací v době neklidného 19. století, kdy se přistoupilo k realizaci myšlenky. Snahy o uskutečnění tohoto ušlechtilého záměru probíhaly už od poslední čtvrtiny 18. století, ovšem ke konečnému otevření akademie došlo až na sklonku 19. století, tedy v podmínkách již značně se lišících od okolností doby zrodu nadání.

V roce 1776, kdy došlo k naplnění podmínek vzniku instituce, tedy uplynutí lhůty pěti let od vymření rodu Straků po meči, byla vytvořena komise, jejímž úkolem bylo vypracovat směrnice a zajistit schválení nadačního listu. O tom, že jednání s vídeňskými úřady byla více než složitá, vypovídá dlouhé období oněch více než sto let, které uplynulo, než došlo ke vzniku akademie jako takové.

V roce 1780 bylo započato s vyplácením stipendií mladým českým nemajetným šlechticům, na což se však nadace omezila až do roku 1889, kdy byl císařem Františkem Josefem I. schválen organizační statut akademie. V letech 1891–1896 probíhala stavba budovy akademie na místě bývalé jezuitské zahrady na levém břehu Vltavy, jejíž celkové náklady přesáhly milion korun.

V roce 1896 mohla konečně započít etapa řádného fungování akademie, po dvou letech bylo v jejím rámci zřízeno i gymnázium. Toto příznivé období však trvalo pouze do roku 1914, kdy byla budova akademie poskytnuta krátce po začátku války Červenému kříži jako náhradní nemocnice. Samotná instituce akademie se přestěhovala do provizorních prostor ve Valdštejnském paláci. V roce 1918 byl na příkaz soudu internát vystěhován, ale vlastní prostory zpět nezískal. Nezbyvalo tedy nic jiného, než opět začít pouze vyplácet stipendia. Společenské změny po vzniku republiky však šlechtickému nadání příliš nepřály, a tak akademie, která neměla vlastní zázemí, po nástupu republiky v podstatě zanikla – i když formálně fungovala až do roku 1938, kdy byla zrušena výměrem Zemského úřadu. Poslední ředitel akademie, Jan Mrkos, se však až do poslední chvíle neúnavně, i když neúspěšně pokoušel o obnovení instituce.

Budova Strakovy akademie byla po zrušení nemocnice Červeného kříže obsazena ministerstvem pro zásobování lidu a ministerstvem národní obrany, krátkodobě zde sídlila také hospodářská sekce ministerstva zahraničních věcí a od roku 1934 se zde nacházel statistický úřad. Po této etapě, kdy budova sloužila státním institucím, se do ní nastěhoval Ústřední svaz československého studentstva společně s akademickou knihovnou a všestudentským archivem. Tak byla budova alespoň vzdáleně vrácena svému původnímu účelu. Za okupace se budova stala sídlem protektorátní vlády, ovšem v roce 1942 byly prostory akademie uvolněny říšskému soudu. Téměř okamžitě po skončení války, 15. května 1945, byla budova Strakovy akademie vyhrazena potřebám československé vlády a následně od roku 1993 české vlády, kterouž funkci plní dodnes.

Úvodní část práce se zaměří na prozkoumání a zhodnocení stavu bádání a vzniklé literatury na dané téma, stejně jako na přiblížení všech pramenů dostupných k tomuto tématu. V následující části práce bude sledovat podrobnou historii ústavu, včetně historie budovy Strakovy akademie. V další části bude proveden podrobný rozbor správního řízení instituce včetně detailního představení produkce diplomatického materiálu ústavu se zaměřením na konkrétní prameny. Zvláštní pozornost bude věnována vývoji a proměnám

akademie v průběhu doby, od původní idey rytířské akademie z roku 1710 přes rozkvět instituce na přelomu 19. a 20. století po konečnou úpadkovou podobu v roce 1938.

Zasloužená pozornost bude věnována také hospodářským a finančním záležitostem Akademie hraběte Straky a jejího Nadačního fondu, zejména výši, typu a počtu stipendií a jejich proměně v čase, dále výstavbě a správě budovy Strakovy akademie a celkovému hospodaření celé instituce.

Ve středu zájmu budou stát dějiny vyučování na Strakově akademii, v dalších srovnatelných ústavech i v dobových gymnáziích, s přihlédnutím k vychovatelské praxi a konkrétním poměrům na akademii i v dalších institucích u nás i v zahraničí. Odpovídající místo bude věnováno i dějinám každodennosti akademie (např. problematika předpisů a pravidel chování, míra jejich dodržování a řešení vybočení z těchto zásad, účast studentů i pedagogů akademie na veřejném životě atp.). Práce se pokusí zachytit vývoj Akademie hraběte Straky v celém období její existence, její prezentaci navenek i postupný zánik po nástupu první republiky.

Představeny budou rovněž některé osobnosti spjaté s akademií, ať už jako studenti, či jako pedagogové, jako např. budoucí pražský arcibiskup Karel Kašpar či přední český historik Josef Pekař. Na základě kariéry některých těchto osobností se práce pokusí rekonstruovat a doložit vliv instituce na jedince i na společnost, učinit srovnání s obdobnými ústavami a provést obecné zhodnocení významu dopadu šlechtických vzdělávacích ústavů na studenty i na společnost.

Kontinuita a diskontinuita akademické obce aneb „buržoazní“ vědci v 50. letech

Pavel Vaško

Projekt je zacílený na transfer prvorepublikových vědeckých elit v období po únoru 1948. Stěžejním motivem projektu by měla být kontinuita versus diskontinuita vědecké obce a zjištění, do jaké míry byl režim ochoten akceptovat odborníky „jiného“ smýšlení. Na počátku bude nutné stanovit definici „buržoazního“ vědce. Existovala vůbec v objektivním slova smyslu tato kategorie jako sociální skupina? Nešlo pouze o nálepku? V jaké podobě byla uplatňována? V bouřlivých dobách po únorovém převratu spolu soupeřily různé představy o budoucí podobě československé vědy a vysokého školství. Stejně tak bylo jistě více pohledů na otázku kontinuity s předcházející vědou.

S tím souvisejí i otázky týkající se faktorů ovlivňujících úspěšnou integraci do nového prostředí. Co bylo určujícím faktorem pro přežití? Šlo o sociální síť zkoumaných osob? Nebo nuance v jejich politické orientaci např. nacionalismus, který mohl být polehčující okolností? Na druhou stranu vzhledem

k ambivalenci režimního postoje k nacionalismu mohl v jiných případech uškodit.

Co určovalo to, zda bude dotýčný pro nový režim perspektivní či neperspektivní? To jsou otázky, na které bych rád našel odpovědi.

Práce bude chronologicky strukturovaná s občasnými exkursy v podobě průřezových témat. Zpracování bude analyticko-syntetické, hlavním cílem bude rozšířit stávající pohled na transfer elit a jejich přežití v novém, nepřátelském prostředí, které ovšem rozhodně nepokládám za všemocné. Situace byla mnohem komplexnější, než zjednodušený pohled na vědce drcené totalitou, bez možnosti jakékoliv vlastní iniciativy. Různé vědecké obory představovaly různá mikroklimata, ve kterých rostly plody osobních vztahů z dřívějších let. Ty pak měly značný vliv na podobu probíhajících změn.

Z metodického hlediska se jeví jako nejvhodnější kombinace prosopografického přístupu, konstrukce kolektivní biografie zaměřené na elitu- tzv. Kvalitativní přístup podle Lawrence Stona, s mikrohistorií konfliktu. Prosopografie akcentuje poznání celku ve funkci jednotliviny. Projekt se zaměří na analýzu konkrétního prostředí a s tím spojené sítě sociálních vazeb, které byly ovšem tvořené, jak vtahy utvářenými v průběhu let předcházející změně režimu, tak různými strategiemi pro přežití v novém prostředí totalitního režimu. Mikrohistorický prvek bude akcentován zejména u osob, jejichž pozůstalost poskytuje dostatek pramenů. Pro komplexní zpracování je nutné jít ad fontes, proto bude využita široká škála archivních pramenů. K jejich doplnění poslouží kromě sekundární literatury i dobová periodika.

Časový rozsah práce bude od první republiky po padesátá léta. Přičemž těžiště bude logicky v období po roce 1948. Nástup komunistického režimu se bezprostředně po něm projevil i na vysokých školách. V první vlně byli Akčními výbory odstraněni pro režim nepohodlní lidé, například k rezignaci donucený rektor Univerzity Karlovy Karel Engliš, dále pak profesori Jan Matějka a Josef Hutter. Někteří z nich, jako profesorka archeologie Růžena Vacková, byli za protesty vůči režimním praktikám navíc potrestáni i dlouholetým žalářem.

Čistky pokračovaly dále a je příznačné, že největší dopad měly na vědy společenské. Nejvíce postiženy byly právnické fakulty, z nichž brněnská právnická fakulta byla jako nereformovatelná dokonce zrušena. O něco méně byly postiženy filozofické fakulty, na nichž byly zrušeny „buržoazní pavědy“, jako sociologie a části filozofie. Zde je nutné připomenout marný boj rektora Vysoké školy sociální Arnošta Inocence Bláhy za její zachování a etablování v novém prostředí.

Čistky postihly i nově založené pedagogické fakulty, kupříkladu na brněnské fakultě prováděl čistky František Trávníček. Ovšem i v exaktních vědách byli členové akademické obce postiženi a perzekuce nebyly ušetřeny ani lékařské fakulty.

Nový režim si však vzdor masivním čistkám a perzekuci nemohl dovolit celkovou výměnu původního vědeckého kádru. Nová věda, postavená na marxistickém paradigmatu, neměla dostatečnou personální základnu. Stará elita tak ještě měla posloužit k výchově elity nové, více kompatibilní s režimem. Některým „buržoazním“ vědcům se tak s větší či menší úspěšností podařilo přežít.

Příkladem těch méně úspěšných je, kromě výše zmíněného Arnošta Inocence Bláhy, profesor římského práva na Právnické fakultě Univerzity Karlovy Miroslav Boháček. Ten sice unikl první vlně čistek a na fakultě zůstal ještě dva roky, nicméně byl poté, jakožto nečlen KSČ, donucen odejít. Později našel práci v kodikologické Komisi pro soupis rukopisů. Bylo však mnoho jiných, kteří byli mnohem úspěšnější.

Projekt byl inspirován předcházející diplomovou prací s názvem: „Profesor Václav Vojtíšek: archivářem od monarchie po socialismus,“ která monograficky zpracovávala osudy tohoto vysokoškolského pedagoga a archiváře. Václav Vojtíšek je jedním z příkladů „bezproblémového“ začlenění do nových společenských podmínek.

Za první republiky byl jednou z hlavních osobností Insigniády, stálým přispěvatelem do Národních listů, který za druhé republiky militantně odsuzoval předcházející národnostní politiku vlády, aby se nakonec dokázal bez změny přesvědčení, konverze k marxismu nebo vstupu do KSČ, začlenit do nového společenského řádu. Podařilo se mu to na rozdíl od jeho soupeřů z Insigniády rektora Domina a prof. Huttera, jejichž kariéry byly naopak únorem přerušeny a oni sami byli vystaveni perzekuci. Není bez zajímavosti, že ač se Vojtíšek během Insigniády angažoval na opačné straně barikády než Nejedlý, na přízni ministra školství se to však neprojevalo.

Paradoxem je, že právě toto období nastartovalo jeho další kariéru, která byla oslnivější než ta meziválečná. Jako nestraník byl, krátce po jejím vzniku, jmenován do ČSAV, kde rozvinul vědecká pracoviště zabývající se archivnictvím a kodikologií.

Jeho případ nebyl ojedinělý, protože žádný, ať už sebe radikálnější režim si nemůže dovolit začít „na zelené louce“.

Jako další příklad můžeme uvést osobnost meziválečného děkana Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, etnologa a profesora slavistiky Jiřího Horáka. Jeho kariéra započala na brněnské Masarykově Univerzitě, ze které později přešel na Karlovu univerzitu, jejímž byl, stejně jako v případě pražské Německé univerzity, alumnem.

Po okupaci však jeho životní osud nabral poněkud jiný směr. Válečná zkušenost a uvěznění za protektorátu ho více „posunuly“ k ochotě zapojit se po válce do nových společenských podmínek. Jeho příklon k novému prostředí, odstartovaný jeho diplomatickou misí v Moskvě, mu zajistil ještě oslnivější kariéru, která vyvrcholila ředitelským místem v Ústavu pro etnografii a folkloristiku

v ČSAV. Tato strategie mu dala možnost uplatnit široký vědecký záběr, který krom etnografie zahrnoval i slovanskou literaturu a její historii. Navzdory tomu všemu, ani on s největší pravděpodobností nebyl členem KSČ.

Pro další ilustraci poměrů můžeme uvést příklad Historického ústav ČSAV, kde bylo z 34 členů pouze 15 straníků.

Markantnější byla tato situace samozřejmě v exaktních vědách. Ty se nedaly, až na pokusy o implementaci Lysenkismu, příliš ideologizovat. Ovšem i zde se vyskytly tragické osudy a naopak případy „hladkého vplutí“ do nových poměrů.

Příkladem toho druhého je Bohumil Němec, jeden z největších českých botaniků, který se jako děkan Filozofické fakulty zasadil o vznik Přírodovědecké fakulty a později se stal rektorem Univerzity Karlovy. Angažoval se rovněž v politice jako senátor za Československou národní demokracii. Vrcholem jeho politické kariéry pak byla kandidatura na prezidenta v roce 1935. Kandidaturu proti Eduardu Benešovi sice nakonec stáhnul, nicméně se díky ní zapsal do povědomí komunistů. Jeho poválečné etablování tudíž nebylo až tak hladké, ale nakonec se do ČSAV rovněž dostal, čímž potvrdil svou pozici v novém prostředí.

Pro práci bude nutné pečlivě vybrat vzorek osob z humanitních i přírodovědných oborů. Hlavním spojícím kritériem by měla být určitá společenská angažovanost před únorem 1948 a působení ve vědecké sféře.

Práce by neměla být jen odosobněnou studií celého procesu, ze které by se „ztratil člověk“. Z tohoto důvodu budou v práci cíleně využity osobní fondy Památníku národního písemnictví, AUK a Archivu AV.

Dalším, na toto navazujícím cílem je otázka týkající se délky životnosti soužití nového režimu s těmito odborníky. Primárním zdrojem archivních pramenů pro tuto část práce budou fondy Archivu univerzity Karlovy. Zejména pak fond Akademického senátu, Akčních výborů, fond Komise příprav oslav Univerzity jubilea v roce 1948, Protokoly schůzí profesorského sboru. Najdeme zde rovněž i osobní fondy zkoumaných osob např. Otakara Pertolda.

Práce bude zasazena jak do širšího kontextu kontinuity vědy a vysokého školství, tak do problému postupného „rudnutí“ vědy. Součástí práce bude též nástin implementace sovětského modelu do československého školství a vědy, projevující se ve vysokém školství velmi dynamickým a turbulentním vznikáním a zanikáním fakult.

Ve vědě pak scelením dosavadních vědeckých společností do, podle sovětského vzoru ustanovené, ČSAV. Její archivní fondy pak budou jedním z hlavních pramenů poznání, zejména pak fondy jejich předchůdců ČAVU a KČSN. Velmi vydatným pramenem je zde rovněž fond komise pro zřízení ČSAV. Nesmíme pak zapomenout osobní fondy a složky, které budou pro dotváření celkového obsahu klíčové.

Pro dokreslení úplného obrazu jednotlivých proudů této bouřlivé transformace je rovněž nutné dodat některá průřezová témata, jako například zázemí aktérů či myšlenkové klima dané doby. Dalším tématem dotvářejícím mozaiku pak bude střet různých názorů na utváření dalšího vývoje vědy a vysokého školství po únoru.

Se svým projektem bych rád navázal na projekty týkající se dějin vědy, které v současné době probíhají v Archivu AV.

Práce bude členěna do následujících sedmi okruhů, kdy sedmý bod by měl být reflektován v celé práci.

Vysoké školství a věda za první republiky: Krátký nástin kariéry zkoumaných osob a prostředí, ze kterého vzešli. Náčrt struktury, koncepce, problémů, politických vlivů.

Léta 1945–1948: Krátký nádech svobody a euforie, poválečné reaktivování a obnova vysokého školství, nové požadavky na vysoké školy – Kdo je „použitelný“ a kdo ne? Kontinuita nebo diskontinuita s prvorepublikovým vysokým školstvím?

Počáteční východiska vědců: Byla jejich politická a občanská angažovanost přítěží nebo naopak odrazovým můstkem k dalšímu růstu?

Rok 1948: Oslavy 600. výročí Univerzity Karlovy na pozadí boje o její demokratický charakter, nerovný zápas, čistky, nástup akčních výborů– Cena za přežití? „Pštrosí“ strategie přeživších?

1948–1952: Vědecká koncepce, budování ČSAV, Stalinismus ve vědě, boj o místo s dogmatikou. Úlitby bohům, nebo příklon k novému světonázoru?

50. léta: Postupné uvolnění a nové možnosti, reformy na obzoru. Změny v mezinárodním kontextu. Jak moc dogmatismus zakořenil?

Průřezová témata: Osobní život aktérů, myšlenkové klima jejich okolí, pohled dějinami vědy.

Myšlenkový svět normalizační politické elity KSČ– charakteristika, analýza jeho proměn a jejich limitů. Příspěvek ke studiu dějin mentalit, ideologie, mocenských struktur tuzemského tzv. reálného socialismu

Matěj Třepeš

Období československé tzv. normalizace (1969–1989) charakterizovali Milan Šimečka a historik Lubomír Lipták jako „*období nehybnosti/neměnnosti*“, a to proto, že ve společnosti nebyl patrný žádný výraznější pohyb. Po překonání „*krizového období*“ ve straně a společnosti a „*obnovení pořádku*“ XIV. (řád-ným) sjezdem KSČ a všeobecnými volbami do zastupitelských sborů v roce 1971 se po dlouhá léta zdánlivě, alespoň vnějškově, nedělo nic významného, a to až do sklonku 80. let.

Historiografický výzkum normalizačního období mohl z pochopitelných důvodů obsáhleji začít až po změnách roku 1989. Sledujeme-li narůstající produkci k tomuto období, nelze nicméně přehlédnout řadu přetrvávajících „bílých míst“.⁷ V bádání je dosud patrná tematická i časová disproporcnost – důraz z triády „*opozice, moc, společnost*“ byl v 90. letech kladen na mapování činnosti opozice a jejích aktivit, později pak (např. v orálněhistorických projektech) na zkoumání širších společenských struktur tohoto období. Z časového hlediska pak byl akcent položen na výzkum „osmičkového“ roku 1968 a počátků normalizace a pak na konec tohoto období, „přestavbu“ a samozřejmě rok 1989 v rozmanitých souvislostech. „Vnitřek“ této etapy českých dějin dlouho stál mimo větší badatelskou pozornost a teprve poslední léta přinášejí zásadnější příspěvky, zkoumající nejen časové „okraje“ tohoto období, ale jej samé jako určitý koherentní celek.⁸ Rovněž z obecnějšího hlediska frekvence různých témat celého období komunismu (1948–1989) je jasně patrná převaha badatelského zájmu o jeho první dvě decennia, což konečně platí i o aktuálně rozpracovaných disertačních projektech na FF UK.⁹

Práce zabývající se komplexně mentalitou vedoucích funkcionářů KSČ, identitami špičky mocenské hierarchie KSČ v tomto období, doposud nevznikla a předkládaný disertační projekt má ambici toto „bílé místo“ zaplnit. Disertační projekt navazuje (v podstatně rozšířené a upravené podobě) na problematiku, které jsem se věnoval během magisterského studia v semináři prof. Jana Rychlíka.

V centru pozornosti disertační práce stane mocenská elita, nejužší vedení KSČ v období normalizace. Rozumím jí jako kolektiv členů a kandidátů předsednictva ÚV KSČ (v některých aspektech bude přihlédnuto i k sekretariátu). Zajímavé je, že tento kolektiv, v jádru zformovaný mezi dubnovým plénem (17. 4. 1969) a XIV. sjezdem KSČ (1971) vykazoval až do pokročilých 80. let

---

⁷ Ke stavu výzkumu viz (pro první decennium) Otáhal, Milan: *Normalizace 1969–1989. Příspěvek ke stavu bádání*. Praha 2002, pro další období pak retrospektivní bibliografie, zpracovávané ÚSD AV ČR či databáze HiÚ AV ČR. Ke KSČ viz Rohlíková, Slavěna: *Výběrová bibliografie k dějinám KSČ*. Praha 2012.

⁸ Pro FF UK lze upozornit na monografii Jareš, Jakub – Spurný, Matěj – Volná, Katka a kol.: *Náměstí Krasnoarmějců 2. Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*. Praha 2012, z kulturněhistorické perspektivy na práci Pauliny Bren: *Zelinář a jeho televize. Kultura komunismu po Pražském jaru 1968*. Praha 2013 či (z dějin mentalit) na monografii Suk, Jiří: *Politika jako absurdní drama. Václav Havel v letech 1975–1989*. Praha – Litomyšl 2013.

⁹ Podle databáze, dostupné ve Studijním informačním systému, momentálně není řešeno žádné disertační téma, zaměřené na období normalizace, pouze některé se jej zčásti dotýkají (Gustáv Husák; Poválečné Lidice v politických proměnách 20. století; Utváření a proměny historických narativů v Československu a v České republice v průběhu let 1984–1993; Vzpomínání na tzv. normalizaci v popkultuře a způsoby jeho didaktického využití; Jozef Lenárt a jeho doba), převažují však témata ze „zakladatelského“ období komunistického režimu v Československu a výzkum opozičního hnutí.

pozoruhodnou personální stabilitu, která se začínala zvolna drolit až v „perestrojovém“ období, kdy přibýlo dočasně jak členů, tak kandidátů tohoto orgánu.¹⁰ Jádrem však bylo zformováno za sovětské asistence v cca dvouletém posrpnovém období. Jedním z předpokladů pro výzkum mentalit takto vymezené mocenské špičky je i základní přehled o jejich původu, vzdělání, předchozí kariéře apod., který až nyní konečně vykřívá projekt *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ*; v rámci tohoto projektu jsem zpracoval i některé medailony osob, které zastávaly v normalizačním období nejvyšší stranické funkce.¹¹

Klíčovým námětem disertační práce bude pokus o rozbor způsobu myšlení, uvažování stranické mocenské elity, nastínění jeho východisek (sovětská intervence a půdorys dokumentu *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*) a limitů jeho proměn v rámci celého normalizačního období, přičemž doplňkem bude rovněž retrospektivní reflexe dějinného účinkování těchto aktérů, pokud sepsali memoáry či poskytli biografické rozhovory (oral-history).

Obvyklý konvenční pohled pokládá členy normalizačního vedení KSČ dílem za nebezpečné dogmatiky, dílem za bezskrupulózní kariéristy; na rozdíl od „zakladatelského“ období komunistického režimu je pak oficiální ideologie normalizačního období nazírána zpravidla jako pouhý balast, mlýn, meloucí naprázdno, soubor klišé a frází, jimž ani jejich hlasatelé samotní nevěřili. Disertační práce bude zkoumat, zda (a do jaké míry) tomu bylo skutečně takto, jaké byly limity autoreflexe a změn v myšlení vedoucích činitelů KSČ i jimi formulované proměny oficiální ideologie KSČ v normalizačním období. Při bližším pohledu se zdá, že věc není zcela černobílá, k určitým posunům (byť dílem vynuceným třeba změnami vnějších faktorů, ležících mimo mocenskou sféru předsednictva ÚV KSČ) zde docházelo a i letití straničtí matadoři procházeli jistým názorovým vývojem; pro stručnost a jednoduchost lze poukázat na složitý vývoj Antonína Kapka, hned dvojnásobného „zvatele“ z roku 1968,¹² posléze ortodoxního „konsolidačního“ činitele, v 80. letech ovšem partajního „enfant terrible“ a velmi blízkého spojence Štrougala,¹³ podporovatele komplexnější reformy

¹⁰ Přehled o složení předsednictva ÚV KSČ a jeho změnách přináší Štverák, František: Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa. Základní informace o ústředních orgánech a biografické informace o vedoucích představitelích strany. Praha 2010, s. 247–250.

¹¹ Zpracoval jsem pro tento projekt hesla L. Štrougala, A. Indry, F. Pitry, J. Kempného či M. Němcové.

¹² Janáček, František – Michálková, Marie: Příběh zvacího dopisu. Soudobé dějiny 1, 1993, č. 1, s. 87–101.

¹³ Srov. např. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Sběrka komise vlády ČSFR, sign. R 1, rozhovory s L. Štrougalem, 21. 2. 1990 a 23. 5. 1990. Ke Kapkovým postojům za perestrojky viz Štefek, Martin: Komunistická strana Československa a proces přestavby v letech 1985–1989. In: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu 7. Praha 2010, s. 110, 115–117 a 125. Z vedení KSČ Kapek vypadl v dubnu 1988.

(a konečně i jeho tragický konec v roce 1990), podobně určitým vývojem prošel i Alois Indra (nejen antinovitovec na podzim 1967 a umírněný „technokratický“ reformista na počátku Pražského jara, posléze hlava zvatelů, „revolučního tribunálu“, a ortodoxní normalizátor, ale během pozdějších 70. a na prahu 80. let prý dočasný sympatizant některých reform...) ¹⁴ Uvedené rozmanité a dynamicky proměnlivé faktory je třeba brát v potaz.

Při úvahách, z jakých pramenů při zpracování nastíněné problematiky vyjít, jsem dospěl k závěru, že opřít se je třeba primárně o rozbor dobových materiálů stranické proveniencce – tzn. využít vybrané segmenty někdejšího Archivu ÚV KSČ (dnes uložen v Národním archivu v Praze). Archivní prameny jsou nezbytným a klíčovým východiskem, neboť v reálném čase relativně věrně odrážejí *tehdejší* názory a postoje zkoumaných aktérů a umožňují tak lépe se přiblížit k rekonstrukci historické skutečnosti. Orgány ÚV KSČ věnovaly nejruznějším ideologickým materiálům soustavnou a dosti rozsáhlou pozornost, pro ilustraci zde lze připomenout informaci z podkladového materiálu pro účastníky jednoho z plenárních zasedání ÚV KSČ, dle něhož se jen od XIV. sjezdu KSČ v květnu 1971 do podzimu 1972 „nejvyšší stranické orgány trvale zabývaly problematikou ideologické práce. Projednávano bylo více než 100 různých materiálů (z toho 80 v SÚV a 20 v PÚV KSČ)“ ¹⁵ Je zřejmé, že stovky a tisíce materiálů nejsou reálně prozkoumatelné a zvolit je tedy třeba metodu sondy do archivního materiálu.

Za ideální východisko tak lze pro shora vymezený výzkum pokládat rozsáhlou materii, vztahující se k takzvaným ideologickým plenárním zasedáním ÚV KSČ. Pléna ÚV KSČ, formálně (podle stanov KSČ) nejvyšší stranický orgán mezi sjezdy, se scházela zpravidla několikrát do roka, a to k projednání určitého tématu (např. zemědělství, průmyslová výroba, školství atd.). Právě třikrát se sešla během normalizačního období speciálně k otázkám tzv. ideologické činnosti KSČ – bylo to v letech 1972, 1980 a konečně 1988. Takřka ideálně tak jsou pokryta jednotlivá dílčí období, etapy normalizace.

---

¹⁴ Zajímavá svědectví v tomto směru nově přináší edice dokumentů komisi k vyšetřování 17. listopadu 1989: Žáček, Pavel (ed.): Vypovídat pravdu a nic nezamlčet, 2. díl. Praha 2013, např. dok. č. A/2a, výpověď Jaromíra Sedláka, s. 87 a 92, kde připomíná, že až do projevu Miloše Kopeckého na IV. sjezdu Svazu čs. dramatických umělců, kdy „se zřejmě lekl“, byl „Indrův sekretariát se mnou ve spojení a na některé ty samizdaty byl velice vnitřní“, či mění se Indrův postoj k roku 1968: „Indra do léta 1988 byl ochoten něco udělat a dělat si vykřičníky, když dostával nějaké věci, to vím od jeho pomocníků. Ale pak se Indra nějak zhrounul, zřejmě Jakeš také a dostali strach a zřejmě také hrály roli ty Ligačovské chýry, že Gorbačov padne a že to nemá cenu dělat bůhvíjakou sebekritiku, když to v Sovětském svazu stejně se nějak otočí.“ L. Štrougal v citovaném rozhovoru (pozn. 7) uvádí, že před rozběhnutím perestrojky bylo období, kdy jej Indra „budto toleroval, nebo tzv. i podporoval, ale v etapě Gorbioho začal i on kritizovat, takže já v podstatě jsem tam byl jak kůl v plotě [sic!] už od toho roku 1985–86“.

¹⁵ Národní archiv, Archiv ÚV KSČ, f. 01 – zasedání pléna ÚV KSČ, sv. 242, arch. j. 144, Písemný podkladový materiál pro zasedání ÚV KSČ k ideologickým otázkám, cit. s. 4.

Svolání pléna ÚV KSČ předcházely rozsáhlé přípravy, organizované předsednictvem ÚV KSČ (podílel se na nich stranický aparát, ideologická komise ÚV KSČ aj.). Velmi zajímavé materiály lze dohledat ve fondu předsednictva ÚV KSČ; to vždy projednávalo chystanou zprávu, určenou k přednesení na plénu ÚV KSČ – nejprve v podobě tzv. „tezí“, posléze 2–3× pracovní verze těchto zpráv. Předsednictvo k nim vedlo rozsáhlé diskuse, dílem zaznamenávané, podle nichž byl text dále upravován a přepracováván až k finálnímu tvaru, přednesenému na plénu ÚV KSČ. Se zprávami tak lze pracovat synchronně i diachronně, podrobit je obsahové analýze (sledovat měnící se akcenty, úpravy dle připomínek vedení KSČ...), a to jak v rámci přípravy jednoho pléna, tak zvláště i vzájemně, mezi jednotlivými ideologickými plény. Rozdílů a posunů jsou markantní. Podobně se předsednictvo zabývalo řadou dílčích materiálů, souvisejících se svoláním pléna ÚV KSČ, např. podkladovými materiály pro členy a kandidáty pléna, návrhy publicity, „politicko-organizačním zabezpečením“ chystaného jednání atd., jejichž analýza přináší rovněž relevantní poznatky.

Z fondu zasedání ÚV KSČ se lze zevrubně seznámit s finální podobou přednesené zprávy předsednictva ÚV KSČ, dále se stenogramy jednotlivých diskusních vystoupení k projednávané problematice (zpravidla diskutovalo 20–30 osob), podkladovými materiály, určenými plénu ÚV KSČ. Zmíněná diskusní vystoupení rovněž stojí za bližší analýzu, pro svůj obsah, rostoucí kritičnost (zejména 1988). Konečně, ve třetím kroku, lze sledovat úhrn informací, poskytnutých veřejnosti: ty předem v zásadě vymezilo předsednictvo, posléze procházely tiskovou komisí ÚV KSČ. Zde lze sledovat zužování informačního toku směrem k občanstvu – zpráva předsednictva byla zveřejňována v redukované podobě, s vypuštěním vybraných pasáží, podobně parafrázována a zkracována o „nežádoucí“ úseky byla i jednotlivá vystoupení členů ÚV KSČ v diskusi na plénu. Tento fenomén utajování obsahově i v tehdejší kontextu vesměs nevýznamných informací je rovněž třeba zmínit. Obecně je zde příležitost k analýze a popisu role ÚV KSČ v systému komunistického vládnutí, čemuž rovněž doposud nebyla věnována obsáhlejší pozornost (vyjma plén ve specifickém období let 1968–1969).¹⁶

Výměr „ideologických otázek“ řešených na dotčených plénech ÚV KSČ, byl přitom značně široký a klasickou marxisticko-leninskou terminologií řečeno všeobsáhle zahrnoval jak témata „nadstavby“, tak „základny“ – nejen tedy otázky kultury, školství, vědy apod., ale třeba i ekonomickou problematiku. Analýza obsahu, proporcí zpráv věnovaných jednotlivým dílčím otázkám, změn akcentů umožňuje plasticky vykreslit kolísání normalizační ideologie

¹⁶ Srov. sociologicky pojatou sondu Kabele, Jiří – Hájek, Martin: *Jak vládl? Průvodce hierarchiemi reálného socialismu*. Brno 2008.

mezi neměnností na platformě *Poučení* a nezbytnou reflexi změn, vynucovaných vnitřními i vnějšími faktory. Z archivního materiálu budou dále využity i vybrané další části fondů Archivu ÚV KSČ.

Druhým pramenným okruhem, na němž lze proponovaný výzkum založit, jsou memoáry a biografické rozhovory, vydané/poskytnuté některými příslušníky mocenské elity KSČ. Uvedené materiály je ovšem třeba využít s opatrností, rezervou a doplňkově: v případě paměti nutno zohlednit období vydání¹⁷ a účel těchto publikací, určitou idealizaci vlastní historické úlohy v dějinách a různé závěry činěné „ex post“ či na základě pozdějšího názorového vývoje pisatelů/respondentů. Obdobně lze využít orálně-historické prameny, zejména z projektu COH ÚSD *Vítězové? Poražení?*, zkoumajícího předlistopadový disens a mocenské elity; problematika je ediční úprava vybraných interview, a na úskalí využívání pouze tohoto typu historického pramene pak dosti zřetelně upozorňuje sborník interpretačních studií těchto rozhovorů.¹⁸

Uvažuji konečně o možnosti (a účelnosti) navázat s žijícími aktéry kontakt a požádat je o rozhovor, jenž by se mohl cíleně věnovat některým aspektům zkoumané problematiky a přinést některé faktografické nové poznatky.

Při zpracovávání zvoleného tématu samozřejmě rovněž bude reflektována stávající literatura, využitelná pro takto zaměřený výzkum, různé (zpravidla dílčí) ediční počiny, rovněž tak dobová (normalizační) teoretická literatura.

Shrme-li výše uvedené úvahy a náčrt disertačního projektu v jeden celek, lze říci zhruba toto: Disertační práce bude zaměřena na výzkum (neměnnosti či proměnlivosti?) identit příslušníků normalizační politické elity KSČ a průzkum povahy, „filozofické podstaty“, a proměn oficiální ideologie KSČ v období tzv. normalizace. Pozornost přitom bude věnována i širšímu porovnání období normalizace se „zakladatelským“ obdobím komunistického režimu v Československu, tedy zodpovězení otázky, zda a nakolik byla, řečeno s Jánem Mlynárikem, normalizace „*Stalinovým návratem*“. Východiskem pro tento výzkum bude analytický rozbor tzv. „ideologických“ plén ÚV KSČ, s využitím memoárů, rozhovorů (oral-history), dobového tisku a dokumentů, edic a stávající odborné literatury.

---

¹⁷ Srov. např. dvojí memoáry Štěpán, Miroslav: *Zpověď vězně sametové revoluce*. Praha 1991 (k těmto dílčím pamětem srov. rozbor Mayer, Françoise: *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*. Praha 2009, kap. 4 – „Paměť normalizátorů“, s. 109nn.), nově pak Štěpán, Miroslav – Holec, Petr: *Můj život v sametu aneb Zrada přichází z Kremlu [sic!]*. Praha 2013.

¹⁸ Urbášek, Pavel – Vaněk, Miroslav: a kol.: *Vítězové? Poražení? Životopisní interview*; 2. díl, *Politické elity v období tzv. normalizace*. Praha 2005 (pozoruhodné je, že tento díl vyšel / na rozdíl od 1., „disidentského“/ posléze i v masovém nákladu v nakladatelství Levné knihy KMA); Vaněk, Miroslav a kol.: *Mocní? a Bezmocní? Politické elity a disens v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview*. Praha 2006.

LITERATURA

**LUCIE B. PETRUSOVÁ – ALEXANDR PUTÍK:
FASE PRAŽSKÝCH ŽIDOVSKÝCH RODIN
Z LET 1748–1749 (1751).
EDICE PRAMENE K NÁVRATU
Z TEREZIÁNSKÉHO VYPOVĚZENÍ**

Edice dokumentů obecně a v posledních desetiletích zvláště edice pramenů statistické povahy vzniklých v 17. a 18. století jsou badatelskou veřejností přijímány vždy s velkým očekáváním. Odborníci se obvykle těší na snadnější využití množství často obtížně čitelných údajů a genealogové doufají v nalezení nových dat pro svá rodopisná studia. Oběma kategoriím uživatelů vychází vstříc i zpřístupnění fasí (příznání) pražských Židů z let 1748–1749 (1751), tj. z doby, kdy bylo odvoláno císařské rozhodnutí o jejich vypovězení ze země.

V první části úvodní studie, nazvané „Vyhnání a návrat pražských Židů“ (s. 7–10), její autor, Alexandr Putík, nejprve věčně a s odkazy na příslušné prameny a literaturu přibližuje čtenářům okolnosti, které vedly k vydání dekretu císařovny Marie Terezie (z 16. prosince 1744), podle kterého museli pražští Židé do 31. ledna 1745 opustit město a do poloviny téhož roku spolu s Židy usazenými na venkově i zemi. Podle tehdejších odhadů se vyhnání mělo týkat 10 000 až 14 000 osob. Autor popisuje rovněž průběh jejich odchodu a především podmínky, za kterých většina pražských židovských rodin přebývala na panstvích v okolí Prahy v očekávání, že vyhnání bude zmírněno nebo dokonce odvoláno. Stalo se tak až o tři roky později, kdy na základě působení nejvyšších úředníků, kteří poukazovali na hospodářské ztráty i neochotu sousedních zemí takové množství vyhnanců přijmout, dala panovnice 23. srpna 1748 souhlas k návratu Židů mimo jiné pod podmínkou výrazného zvýšení daní. Královská deputace v Praze se na příchod židovských rodin připravovala již od jara roku 1748, kdy ve spolupráci s předními reprezentanty židovské obce provedla výběr prvních rodin, kterým bude uděleno povolení vrátit se zpět do téměř zničeného Židovského města. Jednou z podmínek návratu byl i příkaz vypracovat příznání (fasi), ve kterém hlava rodiny musela do předtištěného formuláře uvést mimo jiné všechny příslušníky domácnosti včetně sloužících. Hlavním důvodem tohoto nařízení byla snaha rozlišit pražské a venkovské Židy a tím, že za pobyt pouze ve městě hlášených osob ručila

svým podpisem a pečetí právě hlava rodiny, zamezit příchodu přistěhovačů. Závěr první části úvodní studie věnuje autor procesu obnovy Židovského města v letech a jeho správě v letech 1748 a 1749.

Druhá část Úvodní studie nese název „Forma a obsah pražských židovských fasí z doby návratu“ (s. 10–14). Příznání podávaly dospělé osoby, které měly pražský inkolát a byly schopné plnit daňové povinnosti. Pro lepší orientaci při práci s pramenem přibližuje A. Putík čtenáři strukturu formuláře prohlášení přednosti domácnosti (zpravidla muže, případně vdovy po předchozím „hospodáři“), které každý musel vlastnoručně (nebo zastoupen jinou osobou) podepsat a stvrdit pečetí. Podrobně se věnuje výkladu označení a obsahu jednotlivých rubrik formuláře, aby badatelům ukázal, jaké genealogické informace přinášejí a jak je správně využít. Vedle příjmení a rodného jména hlavy rodiny a způsobu obživy budou uživatele edice nepochybně zajímat rodní příslušníci (manželky, synové a dcery, rodiče) a ostatní členové domácnosti uvádění v kolonce „služebníci“. Rozboru posledně zmiňované rubriky/tabulky autor právem věnuje největší pozornost, aby čtenáři vysvětlil rozdílné sociální postavení zde uváděných osob, charakterizoval „profesní“ skupiny, do kterých byly zařazeny, a upozornil na skutečnost, že jsou tu, v rozporu s původním záměrem, uváděni pražští i venkovští Židé. O další části formuláře by bylo možné pouze stručně konstatovat, že byla vyhrazena údajům o budoucím bydlišti rodiny, které byl návrat povolen. A. Putík však podrobněji popisuje rozdělení Židovského města do 10 čtvrtí a uvádí jejich označení v české i německé verzi podle seznamu ze září 1748. V poznámkách pak jednotlivé čtvrti lokalizuje podle současné topografie města, i když přiznává, že jednotlivé domy z fasí identifikovat a následně lokalizovat nelze. Text pak uzavírá vysvětlením výpovědní hodnoty a jednotlivých forem podpisu, který byl ke každému příznání připojen.

Vlastní edici fasí z hlavní fáze reemigrace do Židovského města z let 1748–1749 (1429 příznání, s. 20–238) a dodatečných příznání z let 1750 a 1751 (v počtu 42, s. 238–245) předchází ediční poznámka z pera Lucie B. Petrusové (s. 15–17). Formuláře fasí, které jsou součástí archivního fondu Židovská náboženská obec Praha (uložen v Archivu Židovského muzea v Praze), tematicky i časově náleží do souboru označeného jako Soupisy pražských Židů. Původně samostatné formuláře byly dodatečně svázány a dnes tvoří celkem 22 svazky, z nichž bylo do edice zahrnuto sedm kompletních a část osmého svazku. Autorka podrobila formální i obsahovou stránku formulářů důkladnému rozboru a s odkazy na konkrétní fáze upozorňuje na odlišnosti v písmu, jazyce i formě a obsahu jednotlivých zápisů. Ve snaze navázat na edice soupisů židovských rodin vydané v Národním archivu se proto snaží dodržovat stejné ediční zásady s ohledem na zachování autentičnosti pramene. Edice neobsahuje kompletní textový přepis každého formuláře, jehož podobu najde

čtenář v obrazové příloze na konci svazku. Při tak velkém počtu písemností s opakujícím se předtištěným textem by to ani nebylo účelné. Autorka pro zjednodušení zpracovala tabulku, v níž pro každé příznání (tj. pro každou rodinu) je určen jeden řádek a pro jednotlivé rubriky formuláře jeden sloupec. V záhlaví sloupců je přepsán předtištěný text určující obsah rubriky, údaje vpisované rukou pak editorka vložila u každé rodiny do příslušných sloupců v rámci jednoho řádku. Při přepisu textů postupovala v souladu s pravidly přijatými v již publikovaných edicích. Osobní jména a místní názvy byly důsledně transliterovány, označení živností, profesí a další údaje byly transkribovány. Badatelé jistě ocení, že střídáním různých tónů šedi při grafické úpravě vlastní edice se podařilo opticky oddělit jednotlivé řádky a také usnadnit orientaci v textu vepsaném do rubrik.

Součástí edice je také obsáhlý osobní rejstřík (s. 247–331) a rejstřík míst (s. 333–334), který obsahuje názvy všech lokalit, které se v textu objevují. Osobní rejstřík pak zahrnuje v abecedním pořadí všechna jména zapsaná v jednotlivých příznáních, to znamená jméno hlavy rodiny, manželky, dětí svobodných i ženatých/provdaných a také jména služebnictva i majitelů domů, kteří byli ve formulářích rovněž uváděni. Nechybí ani seznam použitých pramenů a literatury, doplněný o odkazy na již publikované edice podobných soupisů (s. 335–336), a resumé v anglickém jazyce (s. 337). Obrazová příloha s ukázkami několika fasí publikaci uzavírá (s. 339–342).

Je na místě zdůraznit, že ediční práce je časově i odborně velmi náročná a často nedostatečně oceňovaná. Edice archivních pramenů není bestseller, na knižních pultech se obvykle udrží delší dobu, útěchou může být snad jen to, že se k ní badatelé vrací a v knihovnách patří mezi stálice. Od editorka však vyžaduje vedle odborných znalostí i schopnost najít pro zpřístupnění vybraných písemností takovou formu, která umožní dalším badatelům práci s textem a snadnější využití všech poskytovaných informací, a také odvalu se do složité ediční práce pustit. Autor úvodní studie i editorka si určitě všechna úskalí uvědomovali a své texty připravovali s přesvědčením o významu editovaného pramene a s ohledem na uživatele – především zájemce o židovskou genealogii. Text A. Putíka je věcný, nezabíhá do zbytečných detailů, ale objasňuje v souvislostech okolnosti vzniku zpřístupňovaných fasí. Pro uživatele edice budou užitečné i vysvětlující informace k jednotlivým rubrikám formuláře a lokalizace židovských čtvrtí na současné „mapě“ Starého Města. Lucie B. Petrusová se jako editorka úspěšně vyrovnala s přepisem textů jednotlivých příznání z let 1748–1749 a údaje v nich zapsané dokázala přehledně zpracovat formou, která je uživatelsky příjemná nejen pro soukromé genealogy. Informace, které o pražských židovských rodinách edice poskytuje, mohou být využity i odborníky při studiu demografické struktury a sociálních a hospodářských poměrů Židovského Města.

Obě skupiny uživatelů jistě ocení i snahu obou autorů zachovat obdobné ediční zpracování i formát již vydaných soupisů židovských rodin usazených v druhé polovině 18. století na českém venkově.

Lenka Matušíková

Petrusová, Lucie B. – Putík, Alexandr: Fase pražských židovských rodin z let 1748–1749 (1751). Edice pramene k návratu z tereziánského vypovězení, Židovské muzeum v Praze. Praha 2012, 342 s.

BROUMOVSKÝ URBÁŘ

Odborné vydání Hesseliova urbáře broumovského panství z let 1676–1677 v jazyce této památky, tedy německy, vyšlo v letech 1976–1977.¹ Spolu s urbářem vyšla i část mapových příloh. Autorem publikace byl Vratislav Šmelhaus. O vydání knihy se významně zasloužilo dnešní Národní zemědělské muzeum v Praze.² Veřejnost se nyní konečně dočkala i českého překladu tohoto ve střední Evropě unikátního písemného pramene.

K zdárnému dokončení tohoto odborně i finančně náročného projektu byla nutná spolupráce několika institucí. Jsou to Národní zemědělské muzeum v Praze, Státní oblastní archiv v Zámrsku a Agentura pro rozvoj Broumova.

Národní zemědělské muzeum v Praze chce touto novou edicí představit široké veřejnosti český překlad textu urbáře i s jeho nádhernou obrazovou přílohou. Hesseliův urbář je významnou kulturní památkou. Svou důležitostí daleko přesahuje význam regionu Broumova a Náchodska, kde vznikla. Urbář je rukopis významné úřední knihy s naprosto unikátní mapovou přílohou. Nevšední mapová příloha zcela po právu doplňuje Hesselia do skupiny slavných kartografů z českých zemí.

Text i obrazová část urbáře tvoří společný celek. Jejich společným publikováním chtějí autoři umožnit čtenáři maximálně využít informace, které urbář obsahuje. Naproti původnímu zpracování urbáře jsou obrazové přílohy zařazeny vždy za popis jednotlivých vsí.

Edice Hesseliova urbáře tedy v jednom celku zpřístupňuje široké veřejnosti tuto archivní kulturní památku. Urbář je uložen ve Státním oblastním archivu v Zámrsku.³ Je ho však možno studovat jen v digitálních kopiích. Editoři předpokládají po vydání publikace velký zájem o ni na Broumovsku. Rovněž tak mezi historiky, genealogy, kartografy, etnografy, kteří se zajímají o vývoj zemědělství, osídlení krajiny a lesnictví na Broumovsku. Urbář možná zaujme svým zpracováním také broumovské rodáky a jejich potomky žijící v Německu i potomky vystěhovalců z Broumova, kteří v 19. století směřovali až do dalekého Chile. Urbář je nadčasovým dílem a je určen všem Broumovákům i příznivcům Broumova.

---

¹ Šmelhaus, Vratislav: *Prameny k dějinám Broumova*. Vědecké práce zemědělského muzea 15, příloha. Praha 1975.

² Šmelhaus, Vratislav: *K dějinám osídlení I. Broumovský urbář 1676/1677. Text a textové přílohy* (Prameny a studie 14). Praha 1976.

³ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Broumov, inv. č. 359, Urbář panství Broumov 1676/1677.

Překlad urbáře je výsledkem dlouholeté „mravenci“ práce výborného znalce a zájemce o historii Broumova a broumovského regionu Vladimíra Waageho. Vydání urbáře je důležitým úspěchem celého autorského kolektivu, kterým se zapsal do dějin Broumova i Náchodska. Významným dílem k úspěchu edice přispěl i překladatel, vystudovaný germanista Jaroslav Koláčný. Důležitou členkou autorského kolektivu byla Šárka Steinová, která velice kvalitně zpracovala jmenný rejstřík k urbáři.

Vlastní publikace je rozdělena následovně: na s. 7–9 je předmluva vydavatelů, na s. 10–12 můžeme číst úvod k edici. Na s. 13–16 je definice pojmu urbář a pojednání o vývoji urbářů na Broumovsku a Policku. Na s. 17–19 následuje kodikologicko-paleografický rozbor Hesseliova urbáře. O jazykové stránce urbáře pojednávají s. 20–22. První podrobné mapování Broumova je vysvětleno na s. 23. Obraz broumovských vsí na mapách Hesseliova urbáře je vyložen na s. 25. Obraz broumovské krajiny a komunikací na mapách Hesseliova urbáře a pomístní jména jsou vsvětlena na s. 27. Názvy obcí na Broumovsku v historickém vývoji jsou popsány na s. 33. Pojednání k rodině a osobnosti autora urbáře z let 1676/1677 (Hesseliova urbáře) můžeme vidět na s. 36. Význam Hesseliova urbáře je vyložen na s. 40. Vlastní kritická edice urbáře spolu s barevnými přílohami čtyř jednotlivých horizontů je na s. 42–200. Uvedené horizonty popisují zemské hranice, hranice klášterního panství včetně poddaných pozemků, důležité orientační body, názvy obcí. Podle autorů edice tvoří právě tyto čtyři spojené horizonty kruhové panorama celého Broumova. V tom je unikátní význam Hesseliova urbáře. Prameny a literatura k urbáři jsou na s. 201–203 publikace.

Jmenné rejstříky jsou na s. 204–225. Anglické resumé ke knize je na s. 226.

Jan Krlín

Koláčný, Jaroslav – Steinová, Šárka – Waage, Vladimír: Urbarium neoscriptum cum explicatione brevi čili Nově sepsaný řád všech trvalých povinností a rent, které plní a odvádějí dědiční poddaní slavného kláštera Broumova ve městě a okolí. Praha 2014.

JAROSLAV ČECHURA: NEKLIDNÝ ŽIVOT OBYČEJNÉ ŽENY. JOHANA PEŘKOVÁ (1703–1745)

Pražský historik Jaroslav Čechura se ve své ambiciózní knize pokusil zachytit jedinečný životní příběh jihočeské tulačky a zlodějky Johany Peřkové v první polovině 18. století, který poměrně podrobně dokumentují prameny hojně dochované v jihočeských archivech. Vylíčení takového příběhu je pochopitelně záležitostí velmi obtížnou, přičemž první úskalí se objevuje již v souvislosti s metodologií, kterou autor podobně laděné monografie zvolí. Práce s prameny trestně právní provenience si totiž vyžaduje nesmírně opatrný přístup k jejich jedinečné vypovídací hodnotě. Ty mohou lehce zavést historika na slepou cestu, která ústí v tvorbě fiktivních příběhů, jež mají se skutečností jen velmi málo společného.

Jaroslav Čechura se v úvodu své knihy velmi kriticky vypořádal s dosavadním českým bádáním o jihočeském venkově, kterému vytýká až příliš velký odstup od reality a užívání i konstruování odosobněných pojmů, jež nemají žádnou náplň – struktury, rituály (s. 7–10). Sám se proto hlásí k mikrohistorii, přičemž jako inspiraci udává dnes již legendární studii Otto Ulbrichta Svět jednoho žebráka okolo roku 1775.¹ Zcela zásadní prací s ohledem na mikrohistorii je pak každému milovníkovi dějin známá klasická práce italského historika Carla Ginzburga o furlánském mlynáři řečeném Menocchio s názvem Sýr a červi.² Již při velmi zevrubném srovnání těchto dvou prací s recenzovanou publikací však čtenář zjistí, že Čechurův přístup má se zmiňovanou mikrohistorií jen velmi málo společného. Tyto studie totiž mimo jiné pracují s pojmy, které mají obecně uznávaný obsah. Čechura má však svůj svébytný styl vyjadřování a různé zavedené termíny nabývají v jeho pojetí obsah zcela nezvyklý (konflikty, s. 22, strategie, s. 116), pro jiné autor přichází se svými vlastními ekvivalenty („venkovské oči“ mu nahrazují sociální kontrolu, s. 107), případně vymýšlí pojmy zcela nové (septický prefabrikát dějin, s. 12, „mozkový trust“ mladého knížete Schwarzenberka, s. 188).

Zcela zásadním problémem je ale především autorův velmi specifický způsob

---

¹ Ulbricht, Otto: Die Welt eines Bettlers um 1775. Johann Gottfried Kästner. Historische Anthropologie 2, 1994, s. 371–398.

² Ginzburg, Carlo: Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600. Praha 2000.

práce s prameny. Zatímco výše zmínění autoři je podrobili důkladné kritice a poté na základě jejich výpovědí konstruovali jedinečné příběhy svých hrdinů, autor prameny, které jsou z velké části trestně právní proveniencie, žádné kritice nepodrobil. Je to škoda, protože literatura, která se zabývá jejich dekonstrukcí, je již v dnešní době velmi obsáhlá a autorovi by umožnila, pokud by se s ní seznámil, vyhnout se celé řadě mylných závěrů.³ Důsledkem nedostatečné kritiky pramenů je výsledný stav, kdy se Johana Peřková pohybuje na pomyslné historické šachovnici zcela podle intencí autora, který sám rozhoduje podle svého vlastního uvážení, která výpověď hlavní hrdinky je pravdivá a která nikoli. To pochopitelně končí konstrukci fiktivního příběhu, jenž má se skutečným životem této tulačky, jak bude následně demonstrováno, jen velmi málo společného.

Autor práce zvolil zajímavou a pro mikrohistorické pojetí nezvyklou koncepci své knihy, když nejprve její značnou část věnoval podrobné genealogii rodu, z něhož pocházela Johana Peřková, aby následně přiblížil život jejích rodičů, sourozenců a poté se zaměřil na vlastní život a kriminální činnost této tulačky. Úvodních zhruba devadesát stran textu tak nabývá podoby jakési komentované genealogie, kdy na scénu dějin vystupují postavy, které s životním příběhem samotné tulačky kromě toho, že byly jejími vzdálenými příbuznými, nijak nesouvisí. Čtenář knihy by patrně ocenil spíše hlubší ponor do každodenního života Suchdola nad Lužnicí v době, kdy v něm vyrůstala a pobývala samotná Peřková. Jaké byly osudy lidí, s nimiž vstupovala do každodenního kontaktu, u kterých sloužila a které později okradla? Nejde přitom o úkol nijak nespílitelný, protože mimořádné jihočeské prameny nabízejí k životům těchto lidí celou řadu velmi zajímavých a pozoruhodných informací, které by jistě výraznou měrou přispěly i k postižení životního příběhu Johany Peřkové.⁴

Již samotná část knihy, která se bezprostředně nezabývá životem této tulačky, je bohužel zatížena celou řadou závažných pochybení, které pramení z absolutního nepochopení soudobého historického kontextu v souvislosti s dějiny jihočeského venkova. Právě nekvalitní kritika pramenů a absence práce s další dostupnou literaturou k tématu má zřejmě za následek, že autor hovoří o Čechách první poloviny 18. století v souvislosti s některými stylizovanými

---

³ Srov. například Gleixner, Ulrike: *Geschlechterdifferenzen und die Faktizität des Fiktionalen. Zur Dekonstruktion frühneuzeitlicher Verhörprotokolle. Werkstatt Geschichte* 11, 1995, s. 65–70; Schwerhoff, Gerd: *Aktenkundig und gerichtsnotorisch. Einführung in die Historische Kriminalitätsforschung. Tübingen* 1999, s. 61–68.

⁴ Osudy nejen suchdolské rodiny Peřků, ale i Zlamkolů, Mládků, Kalátů, Janů a dalších v tomto období je možné částečně rekonstruovat za využití pramenů, které se týkají třeba krádeží (Státní oblastní archiv (SOA) Třeboň, fond Velkostatek (Vs) Třeboň, sign. IB BP 3-23), cizoložství (SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB BP 27-30) a smilstva (SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB BP 31-47).

výpověďmi pramenů jako o „zaslíbené zemi“ pro cikány⁵ (s. 11). Podobně nešťastný z důvodu toho, že šlo o zcela běžnou praxi, je autorův údiv nad tím, že třeboňská schwarzenberská vrchnost během druhé poloviny 17. století nezasa- hovala do hospodaření jednotlivých gruntů na třeboňském panství a v přípa- dě, že neprosperovaly, nesahala k výměně hospodáře (kupříkladu s. 30–31).⁶ Kouzlem nechtěného pak působí obrat, že mlýny byly v 17. století místy, kde se provozovala „občas třeba také lichva, obchodování s kradeným zbožím a po- dobně.“ To hned v další větě vede autora k závěru, že „mlynáři byli proto vyhle- dávanými a váženými osobami.“ (s. 63)

Čechurova práce má však být především, podle textu uveřejněného na obál- ce, „příběhem prostého člověka, jenž nebyl dosud v české historiografii pre- zentován.“ V tomto ohledu je v rozporu s tímto tvrzením již samotný fakt, že o tulačce Johaně Peřkové byla publikována roku 2007 studie Příběh Johany Peřkové. Každodenní život tulačky a zlodějky v první polovině 18. století.⁷ Autor se sice vůči ní velmi kriticky vymezuje, to mu však nebrání v tom, aby bez proměny jejího obsahového vyznění poněkud nepřesně převyprávěl ve své práci její původní obsah, což zabere téměř padesát stran textu. Tuto původní studii přitom již vůbec necituje (s. 100–129, 138–141, s. 147–155).⁸ Jeho vlastní přínos s ohledem na životní příběh Johany Peřkové se týká vlastně jen poslední etapy jejího v pramenech zatím doložitelného života (1736–1744). Tak se stalo, že na mnoha místech Čechura „objevuje“ již dávno objevené, přičemž text bu- dí dojem, jakoby s těmito již dávno zveřejněnými poznatky přicházel nově sám autor (kupříkladu nutnost, že postižení museli často sami honit zloděje svých věcí, užívání různých krycích pseudonymů na cestě apod. – s. 99, s. 109). Tento způsob Čechurovy práce však na druhou stranu umožňuje odkrýt celou řadu jeho mylných zjištění a chyb spjatých s životními osudy Johany Peřkové.

⁵ S tímto zjištěním se zásadně rozchází práce Himl, Pavel: Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století. Praha 2007. Srov. i Dibelka, Jaroslav: „Kde my se máme podít, když nemáme naši zem?“ Migrace Cikánů v raném novověku a jejich reflexe v očích okolí. In: Maur, Eduard – Grulich, Josef (red.): Dějiny migrací v českých zemích v novověku. Historická demografie 30, 2006 – suplement., s. 189–204.

⁶ Tento jev je lehce vysvětlitelný existencí celé řady pustých hospodářství po třicetileté válce, kdy vrchnost nemohla při nejlepší vůli měnit sebehorší hospodáře na obsazených gruntech. Srov. Grulich, Josef: Selský grunt a jeho obyvatelé mezi normou a skutečností. Sonda do českých poddanských poměrů v 17. a 18. století. In: Bůžek, Václav – Král, Pavel (red.): Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740). České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 555–568.

⁷ Dibelka, Jaroslav: Příběh Johany Peřkové. Každodenní život tulačky a zlodějky v první polovině 18. století. In: Bůžek, Václav – Dibelka, Jaroslav (red.): Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku. České Budějovice 2007, s. 315–332. Jaroslav Čechura její publikování mylně upřesňuje a datuje rokem 2009 (s. 201).

⁸ Na identický způsob Čechurovy „práce“ poukázala ostatně již Ryantová, Marie: Nad knihou Jaroslava Čechury a Jany Čechurové o Pekařově Příběhu o Kostí. Český časopis historický 104, 2006, s. 910–914, zde s. 911.

Autor se často ve své práci odvolává na relativní torzovitost pramenů, které značně stěžují identifikaci konkrétních aktérů podobných příběhů, jež je navíc velmi pracná. Leckdy k ní navíc dochází náhodně v souvislosti s využitím jiného typu písemnosti. Z tohoto úhlu pohledu je jistě možné vnímat jako drobnost, že se mu nepodařilo kupříkladu v kmotře Johanina nejmladšího sourozence Jana (tulačka měla čtyři sourozence) rozeznat členku původem suchdolské mlynářské rodiny Kateřinu Kučerovou (s. 67).⁹ Další jemu neznámé prameny však jasně ukazují největší slabinu Čechurovy práce, kterou je sklon k volné fabulaci, kdy autor konstruuje svoje vlastní dějiny, které se přitom ve skutečnosti ubíraly úplně jiným směrem. Jaroslav Čechura tak o druhém bratru Johany Bartolomějovi soudí, že se ve druhé polovině dvacátých let 18. století z neznámých příčin „ztratil ve světě“, aniž by se předtím na svém rodném panství pokusil oženit, případně vstoupil do armády (s. 65–66). Dochované archiválie však ukazují, že Bartoloměj měl ke svému zmizení roku 1728 velmi dobrý důvod, když „zmrhal“ děvečku Magdalenu Čáповou, která s ním byla ve službě. Ostatně dívka později požadovala, aby rychtář prodal jeho krávu, kterou měl ustájenou u Bartolomějovy matky Lidmilky.¹⁰ Odchod Antonína Drnka do Vitorazska, příbuzného Johaniny matky, pak autor zdůvodňuje tím, že dotyčný usoudil, že grunt, na němž sídlil a jež by mu pravděpodobně připadl, mu neskýtá dobrou budoucnost (s. 91). Dochované prameny však svědčí o tom, že Antonín odešel do Vitorazska kvůli svému obvinění z krvesmilstva, když obtěžkal sestru své matky a odstěhoval se později za ní.¹¹

Značné trhliny nabývá v porovnání s dalšími prameny také samotný příběh Johany Peřkové. Čechurův výklad jejího chování se totiž v jejich světle stává ahistorickým a nesmyslným. Autor kupříkladu klade za hlavní příčinu zhoršení vztahů mezi matkou a dcerou (Lidmilou a Johanou) okolo roku 1727 matčinu nespokojenost s jejím chováním, když se jí do konce měla vydat padesát kilometrů domlouvat (s. 88). Skutečnost je však mnohem prozaičtější. Johana neváhala okrást o šaty ani vlastní matku a její cesta byla tudíž motivována prostou snahou po jejich navrácení, nikoli nějakými domluvami. Zhoršení vztahů lze tudíž jednoduše vysvětlit, v knize však o této pro samotný příběh tak důležité krádeži nic nenajdeme.¹² V důsledku toho, že Johana neváhala okrádat i vlastní příbuzné přišla i o potřebnou sociální síť, tento pojem však Jaroslav Čechura nezná. Podobně na jedné ze svých poutí nebyla Johana Peřková okradena o kradené šaty a přepadena, jak soudí autor (s. 112–113), ale ty jí jen zabavil příbrazský chalupník Vondra Sokolík, který osudný den mluvil s jindřichohradeckým poslem Vácalem, jež se mu zmínil o existenci podezřelé osoby. To pro změnu odkazuje k existenci

---

⁹ Srv. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5 BP 38.

¹⁰ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5 BP 40.

¹¹ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5 BP 33.

¹² Dibelka, J.: Příběh Johany Peřkové, s. 324. Srov. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5 BC 14 (14. 1. 1736).

rozsáhlé sociální kontroly, s tímto termínem však autor rovněž nepracuje.¹³ Johana Peřková přitom na svých cestách putovala pod pseudonymem Kateřina, což vede Čechuru k odkazu na její nedostatečnou rafinovanost a nenápaditost při volbě přezdívky (s. 99). Vůbec si přitom nevšímá, z důvodu neznalosti pramenů, skutečnosti, že v dané době skutečně jistá Kateřina Peřková v Suchdole žila a ženy se musely dobře znát.¹⁴ Mohla tato skutečnost hrát při volbě jejího alter ega, kdy se vydávala na cestách za skutečně existující ženu, nějakou roli?¹⁵

Snaha předložit čtenáři co nejucelenější příběh bohužel zavedla autora až do situace, kdy se v dochovaných pramenech zcela ztratil, vláčen často si protirečícími výpověďmi obviněné, které by měly být chápány především jako mimořádné svědectví o jejím myšlenkovém světě. Ten však autor v práci nepostihuje. Starou Lidmilu Peřkovou tak mylně obviňuje ze lži („stará paní nemluvila pravdu“ – s. 97), když roku 1736 u výslechu uvedla, že má dvě dcery a syna vojáka (v této době to však již byla pravda, protože ostatní její děti byly mrtvé). Posledního přítele Josefa Kaňku označuje jako „muže poněkud prostšího“ (s. 146) zcela pod vlivem Johany, aby jej o několik stran později líčil jako iniciátora krádeží, kdy Johana „musela být zamilovaná, protože poslechla“ (s. 160).

V podstatě celou knihu se autor přiklání k Johaniným výpovědím, které hodnotí jako veskrze hodnověrné a na jejich základě konstruuje celý příběh, aby následně došel v jejím závěru k úsudku, že zřejmě i na konci svého zdokumentovaného života hlavní hrdinka „pokračovala v tom, co se jí jakoby dostalo do krve: ve výmyslech, polopravdách, ba otevřených lžích. Proto nelze Johaniným slovům věřit.“ (s. 162). Tím ovšem sám svůj výklad celého příběhu značně zpochybňuje. Johana Peřková tak úspěšně mátlá nejen soudobé vyslychající, ale podařilo se jí dokonale zmást i historika počátku 21. století. Je velká škoda, že autor nikde nepracuje třeba s pojmem subjektivní pravdy, který moderní historiografie v souvislosti s podobnými lidmi již mnoho let používá a jenž by mu k rozluštění Johaniných výpovědí v mnoha bodech napomohl.¹⁶

Závěrem je nutné si položit otázku, do jaké míry je předložený příběh v kontextu české soudobé historické produkce opravdu výjimečný. Komparativní složka totiž v recenzované práci zcela chybí. Lze jen litovat, že se autor vyhnul srovnání s podobnými, již publikovanými, pracemi o jihočeských lidech na cestách, které by mohlo přinést velmi zajímavé poznatky o jejich strategiích jednání

¹³ Dibelka, J.: Příběh Johany Peřkové, s. 320-321. Srov. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5 BC 14, (9. 1. 1727).

¹⁴ Kateřina Peřková, dcera Šimona Peřky, byla roku 1728 obviněna z cizoložství. Srov. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5 B 29.

¹⁵ Podobných pochybení by bylo možné nalézt celou řadu. Kupříkladu Matěj Čenek nebyl rodákem ze Světlé nad Sázavou (s. 138), ale ze Světlé u Vožice. Srov. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5 BC 14, (12. 1. 1736) atd.

¹⁶ Rheinheimer, Martin: Chudáci, žebráci a vaganti. Praha 2003, s. 147.

i o prožívání každodennosti.¹⁷ Ostatně posláním mikrohistorie by přece mělo být ukazovat na výjimečných konkrétních případech určité obecnější vlastnosti společné daným skupinám ve společnosti.¹⁸ Takto zůstala recenzovaná práce bohužel jen zcela nezdařilým pokusem o životopis jedné tulačky, která směřuje ve svém důsledku spíše k jakýmsi fiktivním, uměle konstruovaným dějinám. Se seriózní historickou vědou má však jen pramálo společného. To je s ohledem na mimořádně dochovanou pramennou základnu vážící se k celému případu nezpochybitelná škoda.

Jaroslav Dibelka

Čechura, Jaroslav: Neklidný život obyčejné ženy. Johana Peřková (1703–1745), Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2015, 230 s.

---

¹⁷ Celá řada příběhů potulných lidí pro jihočeské prostředí v autorem zkoumaném období je zachycena v: Himl, Pavel: Zrození vagabunda. Srov. dále i Koutná, Jana: Ženy na scestí. Příspěvek k životu tulaček, zlodějek a taškářek v první polovině 18. století. Vodňany a Vodňansko 5, 2002, s. 59–74.

¹⁸ Srov. Levi, Giovanni: On Microhistory. In: Burke, Peter (red.): New Perspectives of Historical Writing. Oxford 1991, s. 93–113.

DĚJINY MĚSTA PLZNĚ 1

(DO ROKU 1788)

Dějiny měst tvoří mimořádně významnou složku, ne-li jednu ze zásadních, poznávání minulosti. Obecně tomu odpovídá pozornost, které se toto historiografické odvětví těší ať u institucí, které se obecně historickému studiu věnují, kdy jde o doslova desítky konferencí, kongresů, zasedání, publikačních řad edičních či zpracovatelské povahy, či o síť archivů a muzeí, které chrání jejich písemná svědectví. Nejnověji o tom svědčí zatím poslední svazek sborníku Archivu hlavního města Prahy¹. Zatímco v novověké historii se dějiny měst výrazně integrují do obecného toku dějin, ve středověku vzniká v důsledku specifického právního postavení měst oprávněný dojem, že vedle něho vystupují tyto organizace jako solitéry výrazněji. Stačí tu upozornit jen na dvě základní publikace z poslední doby: obecně střední Evropou se zabývající německá kniha Eberharda Isenmanna² a její český pendant Františka Hoffmanna³.

Velkou předností většiny městských monografií obecně je, že vedle zisku vědeckého mají nezanedbatelný význam osvětový v tom nejlepší smyslu, který překračuje rámec historiografie. Obracejí se totiž současně více či méně zřetelně i na širší obec čtenářskou, kterou oslovují právě v konkrétním zřetelně vymezeném regionu a utužují vnitřní vazbu čtenářů k jejich rodišti či jen k místu, kde tito zakotvili svůj život. Není proto divu, že se takové knihy stávají i vítaným obohacením ediční činnosti některých našich nakladatelských domů. Vzpomeňme tu příkladem alespoň pražských Lidových novin či brněnské Matice moravské. Zcela svébytné místo patří ovšem naší historické centrální badatelské instituci, totiž Historickému ústavu AV ČR, jenž vyvolal v život (různě podporován příslušnými samosprávnými orgány) v našem prostředí ojedinelou edici Historický atlas českých měst, který už dosáhl úctyhodného počtu 27 svazků velmi různorodých městských subjektů.

Ale nepominutelnou složku tvoří i iniciativa lokální, ať tu hraje roli případné jubileum či „jen“ osvícenost místních či politických správních orgánů ve spolupráci s příslušnými institucemi, zejména ovšem archivy které, nemá-li vzniknout

---

¹ Viz protokol této konference in: Documenta Pragensia 32/1, 2013, v němž přicházejí mj. i přehledové historiografické texty. Ostatně i jednotlivé předchozí svazky tohoto sborníku obsahují rovněž různé bibliografické v úvahu přicházející stati.

² Die deutsche Stadt im Mittelalter 1150–1550. Stadtgestalt, Recht, Verfassung, Stadtreform, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft. Wien – Köln – Weimar 2012, přes 1100 stran! Viz i ČČH 112, 2014, s. 112–115.

³ Hoffmann, František: České město ve středověku. Praha 2012².

pouhá kompilace, musí při jakémkoliv počínu tohoto druhu hrát klíčovou roli. Ta klíčová role je ovšem dvoudomá. Jednak jde u archivů (nejen ovšem příslušných subjektů) o využití nevyhnutelně nutných v nich uchovávaných pramenných východisek, jednak ale také o to, že správci příslušných pokladů i podkladů, tedy archiváři sami, jsou už z podstaty věci těmi, bez nichž se žádná vážnější práce v tomto směru neobejde. A nadto: každá městská monografie je menším či větším příspěvkem i k poznání funkce jednoho každého města v rámci širšího fenoménu dějin příslušného státu, současně ale i složkou dějin měst jako specifické politické, kulturní i hospodářské entity toho či onoho vyššího správního útvaru.

Snaha vypočítávat konkrétní pokusy, byť jen z poslední doby, by byla nad síly jednotlivcovy, nehledě k tomu, že jsou k dispozici různé bibliografické pomůcky. Nicméně pominout nelze alespoň některé klíčové podniky. Mezi ně patří v prvé řadě doslova mimořádná knihovna vydaných pramenů k středověkým dějinám města Brna zejména prací Miroslava Flodra, kterou zatím korunuje imponantní už druhý, středověký svazek plánovaných věcesvazkových dějin tohoto města. Tento ambiciózní projekt je doprovázen kvalitní historickou ročenkou Brno v minulosti a dnes, která má za sebou už 26 svazků. V podobné situaci je i historie města Olomouce, kde edice pramenných východisek jsou spojeny zejména s osobou tamního archiváře Vladimíra Spáčila⁴.

Z dalších, výše citovaným řadám se vymykajících městských monografií, je třeba zmínit po starším už dvousvazkovém středověkém Táboru prací zejména Františka Šmahela (na novověké pokračování, které by na něj navázalo, zatím marně čekáme) zejména severočeské Litoměřice či Ústí nad Labem. Svěbytnou encyklopedií (ve dvou vydáních) se také ohlásily České Budějovice. Přípravné edice pramenů (zejména městsko knihového charakteru – *Liber vetustissimus* či některé svazky řady *Libri civitatis!*) jakož i další publikační řady (Pražský sborník historický resp. zmiňovaná již *Documenta Pragensia* a jejich paralelní monografická řada) svědčí i o vážných přípravách k moderním detailním dějinám města Prahy. A tak, díváme-li se s odstupem na českomoravskou mapu měst a poměrujeme-li tato z hlediska jejich celozemského historického významu, vystávají (resp. spíš vystávaly) dva otazníky, oba cílící na západ Čech. Na Cheb a Plzeň. Ten první se týká vzhledem k jeho mimořádnému významu v minulosti Chebu, kde sice máme německou monografii Heriberta Sturma (1952–1960), leč zatím bez odpovídajícího českého protějšku, ten druhý byl mentem u Plzně. Ta má sice své třísvazkové dějiny od dlouholetého městského archiváře Miloslava Bělohávků (1923–2006) a jeho nástupců; ceněn je ale pouze první, Bělohávkův svazek, zatím co oba následující byly příliš poplatné době svého vzniku, jak správně konstatuje ředitel Městského plzeňského archivu

---

⁴ Tak zcela nedávno (2014) vyšla prací Hany Jordánkové a Ludmily Sulitkové *Bibliografie k moravským královským městům ve středověku a raném novověku 1990–2010* jako *Supplementum 27.* svazku zmíněné brněnské ročenky.

a současně koordinátor projektu, jehož první svazek máme před sebou, Adam Skála⁵ ve svém úvodním slově.

Současně konstatuje, že důstojným, leč jinak koncipovaným předchůdcem těchto dějin je Plzeňská historie v datech z roku 2004, která zůstane zejména pomníkem zcela nedávno zesnulého plzeňského městského archiváře Ivana Martinovského (†11. 3. 2015).

Plzeňská historie má rozsáhlou historiografii, přesto ale nenalzáme žádný její soustavný výklad. Ovšem v jednotlivých úvodních partiích příslušných větších kapitol přicházejí velmi stručné skici, podávající v podstatě toliko na to které období úzce zaměřené charakteristiky toho, čemu se i česky říká „Gang der Forschung“. Takže celkový přehled záběru osob, jako byli či jsou již zmíněný M. Bělohlávek, ale i Martin Hruška, Fridolín Macháček, Václav Vojtíšek, Eduard Maur či zmíněný již Ivan Martinovský si čtenář musí poskládat sám.

Než se pokusím charakterizovat strukturu svazku, třeba ještě zmínit uvozující pozdrav plzeňského primátora Martina Baxy, který svědčí o podpoře vlády města a je, doufejme, zárukou, že se na tři svazky plánované dílo podaří dovést k zdárnému konci. A ještě jedno je třeba s velkým zadostiučiněním konstatovat, že se autoři resp. redaktoři správně rozhodli (či prosadili) doprovodit jednotlivé texty poznámkovým aparátem. Sice poměrně velmi střídým až lakonickým, nicméně pro hlubší studium dostačujícím způsobem. Tím ovšem práce nabývá doslova na svém trvalém významu a udržuje si důležitost i pro vzdálenější budoucnost, neboť bude na ni možno, ba nutno vždy navazovat resp. její závěry přezkoumávat a prohlubovat. Že by odborný čtenář raději viděl poznámky zalomené na příslušné stránky, není ani třeba připomínat. To je ovšem daleko obecněji rozšířený nešvar, i když jistě z technického hlediska jednodušší, vlastního studiu ale neprosívá.

Jak je v podtitulku uvedeno, kniha končí rokem 1788. Je to datum z hlediska správních a i politických dějin přelomové, neboť v tomto roce se ustavuje (lépe řečeno je ustavován) regulovaný magistrát a město se včleňuje (resp. spíše je včleňováno) – tak jako jiná města v přelomové době Josefa II. – bezprostředně do státních struktur. Této době budou dle zmíněných už úvodních slov plzeňského primátora, vyhrazeny další dva svazky. O stavu jejich rozpracovanosti se ale nic bližšího nedozvídáme, takže můžeme jen čekat.

Předkládaný svazek je kolektivním dílem celkem devatenácti autorů a dvou spolupracovníků „exkurzů“, jejich charakter není blíže specifikován (Jitka Jančková a Robert Šimůnek). Vedle toho se setkáváme s poděkováním velkému

⁵ Ten také představil celý projekt na mezinárodní konferenci, která se konala v listopadu 2014 v Brně a měla úkolem uvažovat o tom, „Jak psát dějiny velkých měst“, kde byly mj. jmenovitě představeny plánované (Praha) či již částečně výstupy prezentující běžící projekty (Brno, Bratislava). Doufejme, že se tištěné formy tohoto jednání dočkáme v brzké době, aby se příslušné impulzy daly co nejlépe využít.

počtu osob a institucí, které pomohly radou, případně daly k dispozici mimořádně bohatý sortiment vyobrazení širokého spektra s citem vybraného a náhorného dokumentačního materiálu. Z celkem 378 vyobrazení jich je závěrečných 51 na křídě, zbytek je vřazen do textu.

Redakce se ujali dva pracovníci městského archivu, Marie Wasková Malivánková a jeho bývalý ředitel Jaroslav Douša. Mezi spolupracovníky se objevují nejen vědečtí a odborní pracovníci místních plzeňských odborných a vědecko-pedagogických institucí, ale i odborníci pražští (z Karlovy univerzity Eduard Maur a Jiří Kuthan, z ústavů Akademie věd Hana Hlaváčková či Robert Šimůnek).

Je potřeba stručně nastínit strukturu knihy, která se rozpadá do několika velkých chronologických oddílů. Detailně rozepsaný obsah (zdaleka to není běžné) umožňuje spolu s třemi rejstříky (geografický, osobní a věcný) velmi snadnou orientaci v díle, pokud někdo se nedá do skoro beznadějného zápasu s rozsáhlým textem. A jestli už je řeč o technickém vybavení, lze ještě pochválit čtyřicetistránkovou bibliografickou přílohu. Hledat v ní mezery by ovšem bylo zpozdilé, neboť nikdy v takových případech nelze postihnout vše, zejména v speciálních disciplínách či v otázkách srovnávacích městských dějin. V ní figuruje 11 archivů a knihoven, z kterých byl čerpán nevydaný pramenný materiál. Dominuje sice pochopitelně tamní městský archiv, ale hojně jsou vytěžovány i další místní instituce (SOA, Západočeské muzeum a Studijní a vědecká knihovna). Ale vedle centrálních českých institucí se – byť s jednotlivinami – objevují i tři zahraniční: Rakouský státní archiv ve Vídni, Bavorská státní knihovna v Mnichově⁶ a Národní knihovna v Paříži. Impozantní soupis tištěných pramenů a literatury (hrubým odhadem zřetelně více než tisíc titulů!)⁷ spolu se seznamem vyobrazení, seznamem zkratk a třemi rejstříky (místní, osobní a věcný), celou knihu impozantního formátu uzavírají.

U každého tak široce komponovaného díla je problém, zda látku podávat v plynulém jednom toku a tak prolnout jednotlivé, často navzájem více či méně heterogenní složky městského života (či života ve městě, neboť to jsou dvě sice blízké, nicméně rozdílné složky tohoto dění). Tu ovšem vzniká jistě nebezpečí případné atomizace nebo naopak se děj může více či méně stát nepřehledným. Ale třeba už tu říci, že toto nebezpečí v referované knize ani v jednom

---

⁶ Týká se to skvěle iluminované tzv. Plzeňské bible z r. 1446 (s. 354nn.). Ta je nově zcela digitálně zpřístupněna v barvě na stránkách Bavorské státní knihovny v Mnichově. Tu upozorňuji na mou miscelu pro sborník J. Kuthanovi (třeba zejména opravit uváděný klášter Beuron za Benediktbeuern).

⁷ Nicméně si tuto zpozdilost nemohu alespoň částečně odpustit. Chybí mi tu přece jen Knihopis českých a slovenských tisků od r. 1500 Zdeňka Tobolky, Rukověť humanistického básnictví J. Hejnice – J. Martínka, P. Voitova gigantická Encyklopedie knihy z r. 2006 a trochu bolestně práce o dějinách osídlení od Vladimíra Šmilauera a Ernsta Schwarze; zejména v druhém případě s řadou velmi relevantních informací o Plzni (Volkstumsgeschichte der Sudetenländer 1, s. 144 nn.).

směru (snad s výjimkou statí o hudbě) nehrozí, protože jsou voleny poměrně široké výkladové soubory jak z hlediska chronologického, tak i věcného. Není ovšem možno parafrázovat celou strukturu knihy a už vůbec ne se vyslovovat k jednotlivostem, jistě v některých případech diskusním. Nicméně pokusím se strukturu zřetelněji prezentovat alespoň na starších partiích. Výslovně neříkám na středověké, protože značná pozornost je věnována i době prehistorické počínaje paleolitem. Vlastní středověk tak počíná až na s. 73. Karel Nováček otvírá svůj výklad oprávněným odmítnutím starších názorů o tom, že vážnější osídlení regionu začíná až 10. stoletím, aby se zaměřil na staropluženské hradiště a pak na návaznou tamní aglomeraci, která přecházela do osídlení městského charakteru. Důležité je, že Nováček interpretuje toto osídlení nejen v kontextu s okolními církevními institucemi resp. šlechtou (jen bych označení listiny z r. 1361 jako *pauperes oppidani* nepřekládal jako *ubozí* ale jako *chudí*), ale i v zevrubné vazbě na přírodní podmínky, jak to ostatně bylo patrné i v předchozí kapitole. Spolu s Radkem Širokým je pak sleduje až hluboko do 14. století a oba správně ukazují důležitost Staré Plzně ještě v Karlově Maiestatis Carolinae, i když právě tu se pramenů více než žalostně nedostává. Pro výklad o Nové Plzni se k oběma citovaným přidávají Jiří Stočes a M. Malivánková. Vzhledem k relativní omezenosti pramenů bylo možno všechny přiměřené informace spojit do jediné rozsáhlé kapitoly, která postihuje všechny formy veřejného života od vztahu k širšímu regionu a urbanistiky přes politické a správní dějiny až k církevní a vzdělanostní problematice. Více pozornosti se snad mohlo dostat vztahu k panovníkovi resp. panovníka k městu a to nejen v příslušné privilegiální politice. Vždyť Karel IV. je v Plzni doložen dvakrát, byť jen na průchodu, Václav IV. třikrát z čehož jednou přes dva týdny (naopak u dob mladších, je tomu věnována výraznější pozornost). Pozoruhodná je tu bohužel jen lakonická zpráva o plánovaném, leč neuskutečněném přesídlení Václavova dvora do Plzně, které už nabíralo konkrétní formy a jež vzbuzuje různé úvahy.

Že období husitských válek s příslušnou prehistorií byla vyhrazena samostatná kapitola, považuji za samozřejmé a stejně samozřejmým se mi jeví to, že ji napsal Vladimír Bystrický, autor velké knihy o husitství v západních Čechách (2013). Na něj navázal Eduard Maur přehledem politického vývoje města v pohusitském století a jeho stanovisek k celozemským otázkám. Tím však nebyl konec výkladům o středověkých časech, naopak. Pro specifické stránky středověkého vývoje byly vyhrazeny další kapitoly, jež je nutno alespoň vyjmenovat, neboť mohou naznačit šíři zpracování a promyšlenou koncepci celé knihy, snažící se postihnout pokud možno všechny stránky tehdejšího života. Zatím co redaktorka svazku v rozsáhlé kapitole podala plastický výklad hospodářského a urbanistického vývoje pohusitské doby, další velká kapitola, která byla věnována výtvarnému umění, byla rozdělena na několik samostatných okruhů a pokrývá všechna jejich odvětví: architekturu (Jiří Kuthan),

sochařství a malířství mimo knižního (Petr Jindra), kterému věnuje samostatnou pozornost Hana Hlaváčková, umělecká řemesla (Jan Mergl) a poněkud překvapivě i mincování (Miroslav Hus), které by čtenář hledal spíše v blízkosti hospodářského vývoje. Tuto část uzavírá stručná kapitola o hudbě (z pera Víta Aschenbrennera).

Partii věnovanou době předbělohorské uvozuje politický přehled J. Douši, v němž je upozorněno na krátkodobé, ale důležité pobyty dvorů dvou panovníků: místodržícího Ferdinanda II. v r. 1554–5 a Rudolfa II. o 40 let později. Zatím co ten druhý pobyt byl průchozího charakteru, Ferdinandův naopak měl celozemský význam. S panovníkem (tedy tehdy ještě jen místodržitelem), se sem při útěku před morem z Prahy přestěhoval nejen dvůr, ale i české zemské úřady. Následuje charakteristika hospodářského vývoje (M. Malivánková Wasková), renesanční výtvarné umění (architektura a sochařství s malířstvím – Irena Bukačová a umělecké řemeslo – J. Mergl). Vzhledem k tomu, že vlastní předhusitská a husitská literatura byly marginální povahy (aspoň tak se to na základě dochovaného materiálu jeví), platí skica Viktora Viktorovy celému středověkému období a to včetně knihtisku, jehož význam nabyl zejména v rámci dvou plzeňských pobytů pražské kapituly celozemské důležitosti. Poněkud disharmonicky působí „Hudba renesanční Plzně“ (V. Aschenbrenner), neboť se v retrospektivě kříží s autorovou statí o středověku.

Podobně jako husitství je i třicetiletá válka vyčleněna jako samostatná epocha. Politický vývoj sleduje Oldřich Kortus, hospodářský a architektonický vývoj (skoro by bylo lépe říci destrukci) charakterizuje M. Malivánková Wasková. Dostáváme se tak k posledním 150. letům probíraného plzeňského vývoje. Kniha jej sleduje v podstatě stejným způsobem. E. Maur přehlíží vývoj politický, M. Malivánková Wasková hospodářský a správní, opět s příbráním architektonických, tj. i fortifikačních proměn. Ty se ovšem prolínají s první statí velké kapitoly o výtvarném umění, která je věnována architektuře (Jakub Bachtík). Sochařství měla na starosti Terezie Šiková a malířství opět I. Bukačová, umělecké řemeslo, J. Mergl a medailérství M. Hus. Protireformační literaturu prezentuje opět V. Viktora a hudbu a její pěstování V. Aschenbrenner. V rámci barevných příloh přichází závěrem celkem 10 orientačních schematických mapek Václava Čady, které sledují vývoj městského půdorysu v průběhu staletí a na jejichž podkladech se podíleli Jakub Krček, M. Metlička a R. Široký.

Co říci závěrem? Plzeň, která patřila vlastně od dob svého začátku po Praze mezi tři nejpřednější města, nicméně až ten následující vývoj ji katapultoval na bezkonkurenční dvojku v Českém království. Tím chci říci, že návazné svazky budou – udrželi si úroveň, na níž shledáváme svazek první – snad ještě důležitějším příspěvkem k českým dějinám než tomu bylo v zde stručně představeném svazku, i když bude muset dojít k jinému strukturování. Lze-li

v jednotlivinách mít připomínky či „nepříjemné“ dotazy, jsou to skutečně záležitosti okrajové, i když by mohly být pobídkami pro prohloubení studia. Ale dovolím si na ně resignovat a ovšem vzdát dík nejen autorům, ale také (skoro bych řekl, že především) oběma redaktorům za jejich práci. A s výjimkou poznámek k „Plzeňské bibli“ nenalézám ani žádné tiskařské šotky v dobře se čtoucím textu.

Ivan Hlaváček

Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788, vedoucí autorského kolektivu Marie Malivánková-Wasková a Jaroslav Douša, Statutární město Plzeň. Plzeň 2014, 884 s.

BARBORA ŠTOLLEOVÁ: POD KURATELOU NĚMECKÉ ŘÍŠE

S velkým očekáváním jsem otevřela knihu Barbory Štolleové o protektorátním zemědělství. Této problematice se autorka intenzivně věnovala několik let v rámci svého doktorského studia na FF UK, Ústavu hospodářských a sociálních dějin, kde v současné době také pracuje.¹

Monografii zabývající nacistickou zemědělskou politikou v Protektorátu Čechy a Morava rozdělila B. Štolleová do pěti kapitol členěných na další menší oddíly. Úvod věnovala rozboru dosavadní české i zahraniční odborné literatury a samotnému ohodnocení tématu, a to i v širším záběru na systém válečného řízeného hospodářství. Výzkum se podle autorky zatím opíral o původní prameny jen velmi skromně a většinou se omezil pouze na problematiku pozemkové a osídlovací politiky. Tento nedostatek se B. Štolleová rozhodla odstranit rozsáhlým a podrobným studiem archivních fondů uložených zejména v Národním archivu v Praze a ve Spolkovém archivu v Berlíně. Vycházela z písemností nejvyšších úřadů protektorátní okupační správy v protektorátu, tedy Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě a Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu, přičemž ale nezapomněla na materiály Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu, spisy protektorátního ministerstva zemědělství a ani na torzovitě dochované písemnosti českomoravských trhových svazů. Plány na zavedení systému řízeného hospodářství v protektorátním zemědělství a dovozu a vývozu zemědělských produktů odhalily spisy Říšského ministerstva zemědělství a výživy v Berlíně. Zásadní význam pro studium zemědělské politiky měla také tištěná nařízení a vyhlášky publikované ve Věstníku nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě, ve Sbírce zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava a v Úředním listu Protektorátu Čechy

---

¹ Disertační práci dokončenou v roce 2011 vedl Prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc. Autorka publikovala k tématu zejména následující studie: Správa a řízení českého zemědělství v době nacistické okupace (analýzy manažerských elit). In: *Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání*, ed. J. Štaif. Praha, 2007, s. 281–293; Reorganizace protektorátního trhu se zemědělskými produkty – prostředek germanizace českého zemědělství. In: *O hospodářskou národní državu. Úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích*, ed. J. Hájek, D. Jančík, E. Kubů. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1, 2005, Studia historica LIX. Praha 2009, s. 195–206; Die Manager-Elite in der Landwirtschaft des Protektorats Böhmen und Mähren. Die Rolle der deutschen Besatzungsverwaltung in der Leitung der Landwirtschafts- und Ernährungspolitik des Protektorats. In: *Agrarismus und Agrarreliten in Ostmitteleuropa*, ed. U. Müller – E. Kubů – T. Lorenz. Berlin – Praha 2013, s. 561–587.

a Morava. Svou roli sehrály i statistické materiály úřední povahy vydané ve Statistickém zpravodaji a Statistické ročenice.

Blížkost, ba přímo totožnost, pojmů „zemědělství“ a „výživa“ v nacistické terminologii je patrná již z názvu druhé kapitoly, která pojednává o systému a představitelích okupační zemědělské správy v protektorátu, reprezentované zejména speciální skupinou pro výživu a zemědělství (Ernährung und Landwirtschaft) v oddělení hospodářství a finance Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě (později jako samostatné oddělení VI). V rámci této skupiny pracovalo také několik zvláštních pověřenců dohlížejících na trh se zemědělskými produkty. Specifická byla v protektorátu správa pozemkových a osídlovacích záležitostí, kde se projevovala iniciativa SS. Z tohoto důvodu se kompetentní odbor IX protektorátního ministerstva zemědělství s agendou československé pozemkové reformy dostal pod komisařskou správu, z pravomoci ministerstva tak pod pravomoc úřadu říšského protektora. V jeho čele stanul v květnu 1939 Curt von Gottberg, vedoucí Hlavního úřadu SS pro rasové a osídlovací záležitosti. Kompetenční spory mezi úřadem říšského protektora a IX. (později i VIII.) odborem řízeným SS dočasně potlačilo jmenování vedoucího skupiny pro výživu a zemědělství ÚŘP Theodora Grosse na místo C. von Gottberga v listopadu 1939. Definitivní změnu v řízení obou hlavních větví zemědělské politiky přinesl nástup Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora na podzim 1941. Na přímý návrh K. H. Franka byl komisařským vedoucím IX. odboru ministerstva zemědělství jmenován významný příslušník SS Ing. Ferdinand Fischer. V rámci Heydrichovy správních reformy došlo mj. ke zřízení ministerstva hospodářství a práce vedeného říšským Němcem Walterem Bertschem. Do přejmenovaného ministerstva zemědělství a lesnictví byl v dubnu 1942 dosazen jako všeobecný zástupce ministra dr. Axel Staehly ze skupiny pro výživu a zemědělství ÚŘP, vedoucí této skupiny byl pověřen funkcí generálního zástupce při všech zemědělských sekcích ministerstva a v neposlední řadě došlo k převedení patnácti pracovníků skupiny na ministerstvo zemědělství a lesnictví. Autonomní úřad tak prakticky získal charakter okupačního orgánu. Poslední správní změna se týkala znovuzřízení Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu pod vedením F. Fischera, který převzal agendu odborů ministerstva zemědělství a lesnictví nacházejících se pod komisařskou správou. Podporovat zemědělskou výrobu a hájit zájmy zemědělského a lesnického stavu v protektorátu měl za úkol Svaz zemědělství a lesnictví pro Čechy a Moravu založený v listopadu 1942.

Třetí kapitolu věnuje autorka systému válečného řízeného hospodářství v zemědělství, který porovnává s říšskoněmeckým modelem. Jejich pojitko představuje pojem „Marktordnung“ (úprava, řízení trhu). Vrcholným orgánem řízeného hospodářství v zemědělství se stalo protektorátní ministerstvo zemědělství, jemuž patřil dozor nad zemědělskými produkty od samotné výroby až

po zpracování nebo prodej spotřebiteli. Předpoklad fungování celého systému vidí B. Štolleová v důkladné evidenci a kontrole stavu protektorátní zemědělské výroby, zemědělských zásob i poptávky. Ruku v ruce tak šly evidenční soupisy kultur a ploch osevu, povinná hlášení plánovaného osevu, v živočišné výrobě tzv. porážkové listy či pravidelná čtvrtletní sčítání a hlášení změn ve stavu dobytka se zavedením listkového odběrního systému. Nesměla chybět kontrola nad dodržováním pravidel a účinný represivní aparát jako nástroje v boji proti černému obchodu a hospodářské sabotáži. Řízení trhu s jednotlivými zemědělskými produkty přebíraly tzv. trhové svazy, mezi něž patřil např. Českomoravský svaz pro dobytek, maso a ryby, Českomoravský svaz pro chmel, slad a pivo nebo Českomoravský svaz pro drůbež, vejce a med. Samotným obchodem se zemědělskými výrobky se zabývaly monopolní obchodní společnosti, jakými byla např. Společnost pro obchod mlékem, tuky a vejci či Výsadní obilní společnost. Postupná germanizace trhových svazů dosazováním pověřenců říšského protektora pro daný okruh zemědělských produktů i obchodních společností je zřejmá.

Ve čtvrté kapitole se autorka zabývá opatřeními nacistické zemědělské politiky k zajištění optimální produkce v protektorátu. Jako strategické cíle německé okupační moci jmenuje dosažení soběstačnosti protektorátu v zásobování potravinami a jí podmíněné využití zemědělského potenciálu ve prospěch Německé říše. Mezi jeden z předpokladů úspěšné zemědělské výroby patřilo zajištění pracovních sil, kterých bylo od samého počátku vzniku protektorátu nedostatek. Dobrovolný odchod zemědělských dělníků do průmyslových podniků s vidinou lepších mzdových i sociálních podmínek vystřídalo příkazování k práci v zemědělství provázené snahou protektorátních úřadů zlepšit sociální situaci zemědělských pracovníků. Nedostatek pracovních sil byl od roku 1940 vyvažován také zvýšeným náborem sezonních dělníků, nejen z protektorátu, ale i ze Slovenska. V období žni pomáhali i příslušníci vládního vojska a rovněž školní mládež. Významným opatřením nacistické zemědělské politiky se stalo zavedení tzv. povinné dodávky již v září 1939, která znamenala nucený výkup zemědělské produkce za úřední ceny ve prospěch protektorátu. Do systému povinných dodávek byla zemědělská odvětví vtahována postupně podle zhoršující se zásobovací situace. Jako první postihla tato opatření živočišnou výrobu, zejména chov vepřů. V rostlinné výrobě se jednalo o tzv. povinný osev, který byl poprvé stanoven na počátku roku 1940 pro len a olejninu. Trend povinné dodávky začal ustupovat až v hospodářském roce 1943/1944, kdy ji částečně nahradila tzv. smluvní dodávka. Důležitý nástroj systému řízeného hospodářství představovala cenová politika, jejímž výsledkem bylo úřední stanovení veškerých cen zboží a služeb. Svou úlohu zde hrál Nejvyšší cenový úřad založený v květnu 1939. Snahou okupační moci bylo zvýšit nebo alespoň udržet intenzitu zemědělské produkce. Podíl na ní měla mj. i přestavba traktorů na alternativní

pohon, snaha o rozšíření ploch zemědělské půdy či zvýšené hnojení. Také v oblasti šlechtitelství a plemenářství byla přijata řada opatření.

Poslední kapitola hodnotí výsledky protektorátní zemědělské výroby a její využití ve prospěch Třetí říše. Navzdory mnohým intenzifikačním opatřením došlo podle statistik v letech 1939 až 1945 v protektorátu k jistému poklesu objemu i intenzity zemědělské produkce. Hlavní příčinu tohoto poklesu vidí B. Štolleová v systému povinných dodávek, které nebyly nastaveny tak, aby reflektovaly individuální potřeby zemědělců. Snížení živočišné výroby ovlivnil rovněž nedostatek krmiv, do popředí zájmu se dostávalo zajištění lidské výživy. Funkční alternativu ke klesající produkci představovalo organizované stlačování protektorátní spotřeby v podobě snižování potravinových přídělů. Vývoj autorka názorně demonstruje na obchodním styku mezi protektorátem a říší. Zatímco do roku 1942 vzájemný dovoz a vývoz potravin narůstal (v tomto roce dokonce dovoz do protektorátu, zejména živých zvířat, masa, rostlinných tuků a margarínu, převyšoval vývoz), od roku 1943 dochází ke snižování dovozu, ale je udržován významný vývoz, a to zejména hovězího dobytka, obilovin a cukru. Protektorát byl postupně začleňován do německého velkoprostorového hospodářství.

Monografie Barbory Štolleové o protektorátním zemědělství je podle mého názoru průlomovou prací, a to jak šíří výzkumu primárních pramenů, tak svou koncepcí. Přestože většina výše uvedených archivních fondů je léta přístupná badatelské veřejnosti, autorka je prvním badatelem, který dokázal jejich materiály prostudovat a úspěšně využít. B. Štolleová překvapí čtenáře přehlednou koncepcí, a to od definování cílů nacistické zemědělské politiky v protektorátu, určení metod a prostředků k jejich naplnění až po vyhodnocení výsledků, tedy účinnosti přijatých opatření v praxi. Naprosto dokonalý je autorčin závěr celé práce, v němž výstižně shrnuje nejdůležitější momenty, ale zároveň odpovídá i na otázku, proč nedošlo ze strany okupační moci k jednostrannému masivnímu využití protektorátního zemědělství. Málo diskutovaným tématem zůstala snad jen problematika černého trhu a hospodářské sabotáže. V knize nechybí seznam pramenů a literatury, podrobný poznámkový aparát a navíc je doplněna i přehlednými tabulkami. Drobná výtka patří absenci obrazové přílohy, která by oživila čtenářsky náročný text monografie. Ten je navíc zbytečně zatížen častým používáním cizích slov nemajících opodstatnění. Pro výrazy jako je autarkie nebo exploatace má přece český jazyk vhodné protějšky.

Monika Sedláková

Štolleová, Barbora: Pod kuratelou Německé říše. Zemědělství Protektorátu Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum. Praha 2014, 338 s.

ČESKÁ FILHARMONIE POD TLAKEM STALINSKÉ KULTURNÍ POLITIKY V PADESÁTÝCH LETECH

Právem se v úvodu a v předmluvě zdůrazňuje, že studie přistupuje k dějinám České filharmonie v období nejužší totality z netradičně mezioborového pohledu kulturních, politických a sociálních dějin Československa, nechybí ani analýza z hlediska správních dějin. Tomu odpovídá rozvržení titulního tématu do tří kapitol: 4. se věnuje dramaturgii koncertní činnosti orchestru, 5. kapitola organizaci a formám řízení filharmonie jako specifické instituce a v nejdůležitější kap. 6. se analyzují různé formy a postupy, jakými státní a stranická moc pod rouškou tzv. bezpečnostní a kulturní politiky u ČF prosazovala svou ideologii a praktické cíle. V ostatním, rozsahem mírně polovinu knihy přesahujícím textu zasazuje autorka hlavní téma obsahově i časově do širších souvislostí

Nejrozsáhlejší 1. kapitola zasazuje téma do vývoje vážné hudby v podmínkách tzv. kulturní politiky státu od konce čtyřicátých let do poloviny 50. let. Nejedná se pouze o zdařilou kompilaci s využitím veškeré relevantní literatury – zvláště při nástinu funkcí Svazu československých skladatelů nebo Hudební a artistické ústředny jakožto nejdůležitějších institucionálních vykonavatelů státní a stranické ideologické linie doplnila autorka již publikované skutečnosti o nové poznatky, které získala studiem archivních pramenů především z fondů ÚV KSČ 1945–1989 a Ministerstva školství a kultury 1952–1959 v Národním archivu. Pouze v této kapitole se autorka opatrně pouští na pole ryze muzikologických postřehů a hypotéz, jakou je např. myšlenka o postupném přerůstání provozovatelů tzv. masové písně do profesionálních hudebně-divadelních malých scén (s. 31, pozn. 88). Obsahové uměření této kapitoly nelze nic podstatného vytknout, jen výkladu o socialistickém realismu v hudbě by prospělo mírné rozšíření na projevy tohoto směru i v jiných uměleckých oborech, hlavně v literatuře a ve výtvarném umění. Domnívám se, že by plynulosti výkladu napomohlo spojení podkapitol *Tvorba „pokrokových“ autorů* (s. 45–47) a *Pro režimní skladatelské osobnosti na počátku padesátých let* (s. 47–49). Stejně tak by bylo vhodnější poslední podkapitolu *Osobnost Dmitrije Šostakoviče* (s. 51–53) po mírné redukci začlenit do předchozího výkladu o vlivu sovětské hudební kultury na vývoj v Československu (s. 50–51).

V nejkratší 2. kapitole se oproti názvu *Česká filharmonie první poloviny dvacátého století* (s. 54–66) povedlo soustředit stručný a přitom pro pochopení

hlavního tématu nezbytný výklad pouze na proměny právního postavení tělesa od jeho postupného vzniku na spolkovém základě až po jeho zestátnění v roce 1945. Druhou linií výkladu pak tvoří charakteristiky působení všech významných stálých dirigentů a to nejen po ryze umělecké stránce. I když tak nečiní výslovně, autorka velmi správně zdůrazňuje zásadní vliv takových osobností na umělecké těleso, jako byli Václav Talich, Karel Ančerl a Václav Neumann, kteří nesporně určovali nejen momentální ale i do budoucna uměleckou úroveň tělesa jako celku ale i kvalitu mezilidských vztahů mezi jednotlivými zaměstnanci. Na osudech orchestru i jednotlivých hráčů se setrvačnost působení těchto osobností pozitivně projevila nejmarkantněji právě v období nejužšího politického a ideologického tlaku. Logicky se proto autorka věnuje nejpodrobněji Janu Kubelíkovi, Václavu Talichovi a Karlu Ančerlovi.¹

Popis životních osudů a samotné umělecké kariery posledního z těchto dirigentů od předválečných let až po jeho emigraci v roce 1968 vložila autorka do samostatné 3. kapitoly, nazvané *Osobnost Karla Ančerla*. Za vysloveně objevnou považuji závěrečnou podkapitolu *Karel Ančerl a jeho obraz očima StB* (s. 81–91). Z poměrně bohatých pramenů, které vznikly z činnosti Státní bezpečnosti (pozorovací svazek zavedený StB na dirigenta až v roce 1958 a především agenturní svazky překvapivě mnoha informátorů z řad hráčů orchestru, kteří o Ančerlovi doložitelně podávali informace) vyplývá, že na skvělého dirigenta pohlížely profesionální orgány MV již od počátku 50. let s nedůvěrou a že mezi členy orchestru měl několik různě (zřejmě i rasově!) motivovaných nepřátel, z nichž nejbliže mu stál koncertní mistr Břetislav Ludvík. Kromě někdy až bizarních a pro skutečné hodnocení osobnosti Karla Ančerla málo využitelných informací z agenturních svazků spočívá hlavní hodnota výkladu v plastickém vyličení organizace udavačského mechanismu, který Státní bezpečnost vůči osobě dirigenta uváděla do „provozu“ jen díky spolupráci s jeho vlastními kolegy. Pozitivní hodnocení právě tohoto textu nemění nic na pochybách, zda by z důvodů přehlednosti nebylo výhodnější z výkladu o K. Ančerlovi nevytvářet samostatnou kapitolu a naopak její první část přiřadit do předchozí kapitoly k popisu působení ostatních dirigentů. Samotný popis Ančerlova sledování ze strany StB se zase v mnohém překrývá s tématem závěrečné části 6. kapitoly, kde se probírá činnost informátorů a jejich řídicích orgánů z řad StB v rámci celého orchestru. Nabízí se proto otázka, zda by výkladu neprospělo propojení obou těchto pasáží do jednoho textu v 6. kapitole.

¹ Ve výčtu použité literatury postrádám pouze poslední zásadní monografii Kuna, Milan: Václav Talich 1883–1961. Šťastný a hořký úděl dirigenta. Praha 2009, cenné studie i k dějinám České filharmonie obsahuje také sborník Masaryková, Herberta (ed.): Václav Talich – dokument života a díla. Praha 1967.

Jak výše uvedeno, je vlastní téma práce soustředěno v kapitolách 4 až 6 První z nich se věnuje dramaturgii a koncertní činnosti filharmonie. Autorka k tomu využila veškerou přínosnou odbornou literaturu a oprávněně se z dobové hudební a muzikologické literatury systematicky opírala o příspěvky v Hudebních rozhledech z 50. a 60. let. 20. století. Nebylo by možná na škodu zmínit také příklady hudební kritiky vystoupení orchestru, které se tehdy poměrně často objevovaly v běžném denním tisku. Velkou předností této kapitoly je množství dosud nepublikovaných údajů získaných studiem archivních pramenů. Nejčastěji vychází z dokumentů uložených v tzv. „Hudebním archivu České filharmonie“ a to hlavně ze souboru koncertních programů, z korespondence ČF s ministerstvy a z „Pozůstalosti Karla Ančerla“. K dramaturgii a k zahraničním zájezdům čerpala autorka všechny zásadní informace z archivního fondu Národního archivu Ministerstvo školství a kultury. Z důvodů, jež objasníme v závěru této recenze, se právě v této části práce cituje jako pramen archivní fond Česká filharmonie uložený v Národním archivu překvapivě pouze na dvou místech (s. 94, pozn. 9 a s. 112, pozn. 64) a to vždy ze spisové skupiny Korespondence provozní. Přitom ten k tématu 4. kapitoly nabízí hodnotné primární prameny z fondu Národního archivu Česká filharmonie – především je kompletní řada programů všech koncertů z let 1894–2001, dokumentace k většinou zahraničních zájezdů z let 1945–1995, rozsáhlá výstřižková dokumentace z periodického tisku od r. 1894, zápisy umělecké rady ČF (ale pouze z let 1948–1949) a všechny dramaturgické plány a seznamy koncertů od roku 1945. Skutečnost, že tyto archiválie autorka ani v dalších částech práce nevyžila, ji ale negativně nepoznamenalo – k uchopení tématu byly výhodnější použité prameny, které sledované jevy spíše sumarizují a hodnotí.

Druhým velkým kladem této kapitoly je její vnitřní členění – jednotlivé části postihují všechny formy koncertní činnosti orchestru v úplnosti, s jakou se v ostatních pracích k dějinám České filharmonie i jiných orchestrů nesetkáme. Kromě tradičních abonentních a mimořádných koncertů se popisují až po válce se postupně prosazující přehlídky nové tvorby československých skladatelů, koncerty pro děti a mládež a účast orchestru na festivalu Pražské jaro. Z dnešního pohledu působí někdy až kuriózně dramaturgie a samotná realizace koncertů k různým politicky motivovaným výročím, koncertů pro pracující a tzv. uměleckých brigád, které se zpočátku odehrávaly dokonce i v továrních halách. Jedinou připomínku k této kapitole mám s tím, že fenomén zahraničních zájezdů filharmonie by si zasluhoval větší pozornost (pouze na stranách 118 a 121), protože právě tato atraktivní forma činnosti sehrála v podmínkách nejtuzšího totalitního režimu (platilo to ostatně i pro pozdější období) neobyčejně specifickou úlohu v měřítku celospolečenském i s mimořádnými dopady na celý orchestr a na jeho jednotlivé členy. Autorka přesvědčivě ukazuje doposud jen nesystematicky prozkoumanou skutečnost, že právě zahraniční styky České

filharmonie nepředstavovaly v této době pro státní moc režim pouze ekonomické zisky a domnělá pozitiva v rovině ideologické a zahraničně-politické, ale že sloužily jako nejčastější nástupní prostor strany bezpečnostních složek k prosazování jejich cílů v orchestru a u jednotlivých jeho členů.

„Kronikářský“ popis sezóny 1952/1953 (s. 113–118) postihuje plasticky všechny uvedené podoby hudebního dění orchestru v omezeném časovém úseku najednou a ve vzájemných interakcích a navíc dobře vystihuje mechanismus mocenských tlaků a kompromisů, v jehož rámci vedení orchestru mohlo realizovat vlastní dramaturgické záměry.

Následující 5. kapitola tematicky dalece přesahuje pouhý popis instituce v pojetí tradičních dějin správy, jak by naznačoval strohý název „*Organizační struktura České filharmonie*“ (s. 136–148). Kromě kompetencí ředitele orchestru a vývoji jeho pravomocí se popisují role jeho poradních orgánů, jakými byly gremiální porady a umělecká rada. Domnívám se, že mohly být na tomto místě více reflektovány různé podoby a vývoj spolupráce ředitele a šéfdirigenta v průběhu 50. let jakožto vztahu pro každý orchestr mimořádně významného. Více údajů mohlo být zde také věnováno postupnému organizačnímu přičleňování dalších uměleckých složek, jako byla různá komorní a pěvecká tělesa a od roku 1958 Mezinárodního festivalu Pražské jaro a potom i Hudební mládeže. Pro nedostatečný badatelský potenciál archivního fondu ČF v Národním archivu je příznačné, že i v této části recenzované práce, která má metodologicky k archivnictví nejbližší, se mohla autorka opřít téměř výhradně o prameny uložené buď v tzv. Hudebním archivu ČF, ale především z fondů nadřízených ministerstev uložených v NA. Důvodem je absence všech základních dokumentů k vývoji právního postavení a k organizaci České filharmonie v jejím archivním fondu uloženém v Národním archivu – z celé kapitoly se jen v jednom případě (v poznámce 48 na s. 143) v části nazvané nepřesně „*Správní orgány*“ věnované hospodářskému a administrativnímu provozu, citují v tomto fondu torzovitě dochované velmi cenné zápisy ze schůzí správního sboru ČF z let 1949–1951.

Jak jsme konstatovali výše, korespondence ČF s různými ministerstvy z 50. a 60. let se ve fondu ČF v Národním archivu vůbec nevyskytuje a autorka ji mohla studovat pouze v tzv. Historickém archivu ČF nebo v archivních fondech Národního archivu MŠK 1952–1959 a MK 1953–1956. Na této pramenné základně jsou zcela postaveny mimořádně zajímavé části nazvané „*Komunikace se státní správou*“ a „*Koncertní jednání*“ (s. 143–148), kde se pěkně analyzují modalities jednání vedení filharmonie s nadřízenými ministerstvy a s organizacemi, které zprostředkovávaly uměleckou činnost orchestru. Přesvědčivě se zde ukazuje, jak se vedení České filharmonie rychle naučilo obratně a většinou úspěšně využívat nedostatku odbornosti a nepřesných kompetencí těchto úřadů a mnohdy i úředníků při rozhodování v uměleckých otázkách.

Nejrozsáhlejší 6. kapitola s názvem „*Politická a státněbezpečnostní kontrola a řízení*“ (s. 149–205) je pro historii orchestru nejobjevnější a čtenářsky nejzajímavější. Jak jsme již uvedli výše v připomínce k významu zahraničních zájezdů, probíhala veškerá umělecká činnost ČF pod systematickou ideologickou a bezpečnostní kontrolou ze strany státních a stranických institucí. Z tohoto úhlu pohledu se vnitřní členění kapitoly jeví jako správné, protože soustředilo popis těchto kontrolních a řídicích mechanismů do jednoho celku. Domnívám se, že výhody toho převýšily nad jistou mírou tematické duplicity – ta se projevuje zvláště u samostatné podkapitoly, která popisuje, jakými formami vykonávalo své řídicí a ideologické funkce různě se reorganizující ministerstvo školství a kultury (s. 151–156). To se pochopitelně tematicky silně prolíná s výše hodnocenou pasáží o komunikaci se státní správou v předchozí kapitole.

Obsahově i interpretačně přínosné jsou další podkapitoly, věnované činností a vlivu závodních organizací KSČ a ROH (s. 156–175) a kádrové politice prováděné v ČF (s. 175–180). V těchto částech se text – kromě fondu ÚV KSČ – opírá nejvíce z celé práce o archiválie z fondu ČF v Národním archivu.

Výhradně na základě fondů Archivu bezpečnostních složek a informací získaných při rozhovorech s někdejšími členy orchestru Rudolfem Beránkem a Lutoborem Hlavsou se podařilo velmi plasticky a v některých detailech až zábavně (např. kompromitující materiál na později naverbovaného Vladimíra Černého, týkající se jeho fines při nákupech oděvů v kapitalistické cizině – pozn. 175 na s. 185) vylíčit postupy Státní bezpečnosti, jimiž získávala mezi členy orchestru své informátory. Neradostný obraz doplňuje již zmiňovaná závěrečná část 3. kapitoly o Karlu Ančerlovi („Karel Ančerl a jeho obraz očima StB“) a místy také poslední, 7. kapitola, „*Několik vzpomínek na Karla Ančerla a na léta padesátá*“ sepsaná na základě rozhovorů autorky s výše uvedenými pamětníky. I když nemáme v tomto ohledu srovnání s obdobnými institucemi, zdá se být počet spolupracovníků StB mezi členy orchestru v 50. letech mimořádně vysoký. Je také hodnotné zjištění, že se většinou nejednalo o členy KSČ, kterých byl zase naopak v orchestru překvapivě nízký podíl (v roce 1953 se uvádí pouze 9–10 osob, z nich ale minimálně dvě nebyli hráči orchestru). StB odváděla u ČF zjevně kvalitní práci, protože měla soustavný přísun informací o určitých osobách i o poměrech v orchestru jako celku. Dařilo se jí také kontrolovat práci svých spolupracovníků vytvářením zdvojených i vícenásobných na sobě nezávislých a navzájem se sledujících informátorů a o to snáze získávala kompromitující materiály. Atmosféru vzájemné nedůvěry až strachu mezi zaměstnanci zvyšovalo povědomí, že mezi sebou mají informátory a udavače, podle pamětníků však ty skutečné nikdy s jistotou neodhalili. Pěkně to charakterizují rozporné názory pamětníků na údajné udavačství vynikajícího violoncellisty Františka Slámy (na s. 168) – přestože je autorka koriguje konstatováním

absence důkazů v dokumentech, obávám se přesto, zda se právě v tomto případě nevydala příliš daleko na pole dohadů.

Jinak ale interpretuje obdobně stále citlivé dokumenty s oprávněnou obezřetností. Autorka v závěru varuje před paušálním odsuzováním všech, kteří se na ideologické a politické šikaně ať už v roli členů KSČ nebo jako informátoři StB podíleli: u informátorů je třeba přihlížet ke způsobu naverbování, k závažnosti a intenzitě podávaných informací, k motivaci a způsobu odměňování. O členech KSČ se konstatuje, že kromě jejich malé četnosti u většiny z nich převažovala pasivita a ideologická vlačnost. V jednání těch, kteří zaujímali významnější pozice, např. Karla Ančerla, Václava Neumanna nebo administrativního ředitele Karla Kanna, nenaznačují dostupné prameny, že by vůči ostatním nestraníkům zneužívali nějak svého postavení a naopak se snažili odstínit nebo aspoň omezovat neustálý ideologický a politický tlak, který na orchestr vyvíjeli zmíněné mocenské a kontrolní orgány. Velmi zajímavé jsou dokumenty závodní rady ROH (jsou částečně dochovány pouze ve fondu ČF v Národním archivu), které sice také prokazují spoluúčast na politickém nátlaku, na druhé straně ukazují případy překvapivě energických vystoupení odborových zástupců orchestru při obhajobě jeho materiálních a sociálních zájmů. K ovzduší doby patřila spoluúčast odborových orgánů v ryze uměleckých otázkách ať už na půdě odborových schůzí nebo umělecké rady ČF (s. 170–175).

Z práce vyplývá, že kromě nejznámějších případů Rafaela Kubelíka a později koncertního mistra Karla Šroubka docházelo k emigraci mezi členy orchestru nejen v 50. letech ale i později jen zcela výjimečně. Domnívám se, že tato problematika by si zasloužila ještě podrobnějšího zkoumání. Podobně se jako námět k dalšímu bádání jeví srovnání výskytu spolupracovníků StB a členů KSČ s jinými významnými českými orchestry nebo operními scénami. Zatím se můžeme jen dohadovat, že vysoká intenzita zájmu tajné policie nevyplývala z mimořádného postavení ČF vzhledem k jejím zahraničním zájezdům a umělecké spolupráci se zahraničními umělci.

Práci doprovází obsahově hodnotný soubor 87 obrazových příloh, umístěných buď na jedné stránce spolu s textem, nebo dvě fotografie zaujímají celou stránku. Popisky jsou hodně podrobné (čtenář to ocení zvláště u identifikací osob zobrazených ve větších skupinách) a dobře navazují a doplňují hlavní text. Citace pramene obrazové přílohy se uvádí v jejich soupisu na s. 233–237. Archiváře potěší, že kromě fotografií osob tvoří více než třetinu obrazových příloh reprodukce koncertních programů a několika v práci použitých historických dokumentů. Ještě nápadnější než v poznámkách k textu je v citacích pramenů obrazových příloh naprostá převaha tzv. Historického archivu ČF – především díky jeho rozsáhlé fotosbírce. Text dokresluje svým čitelným obsahem i zajímavou podobou pouze několik reprodukcí dokumentů z Archivu bezpečnostních

složek a tři z fondů Národního archivu. Domnívám se, že by práci prospělo i několik reprodukcí plakátů z jejich rozsáhlého souboru z let 1951–1990 ve fondu ČF v Národním archivu.

Seznam „*Prameny a literatura*“ (s. 231–232) doplňuje „*Bibliografická poznámka*“ na s. 223–226 s mimořádně výstižnou charakteristikou historické a muzikologické literatury a především použitých archiválií a dalších pramenů. Kromě formální připomínky k nepřesnému názvu „*Tištěné materiály*“ pro literaturu v druhé části seznamu je třeba kriticky upozornit na matoucí pojem „Hudební archiv ČF“, který se běžně vyskytuje v celé práci a v seznamu „*Archivních pramenů*“ se uvádí jako místo uložení tří souborů historicky cenných dokumentů (jedná se o korespondenci se státní správou, programy ČF a pozůstalost Karla Ančerla). I když se již v odborné literatuře vžil, jeho problematičnost si zaslouží obecnější objasnění:

V této recenzi jsme si všímali více než je zvykem, jakých historických pramenů práce využívá a kde jsou uloženy. Chtěli jsme tak akcentovat v českém archivnictví a zvláště v praxi Národního archivu přetrvávající problém s výkonem předarchivní péče² u poměrně úzkého okruhu historicky významných institucí se specifickými vlastnostmi, mezi něž patří i Česká filharmonie Z pohledu soudobé archivní legislativy se jedná o veřejnoprávní původce,³ kteří většinou náležejí do předarchivní péče příslušných státních archivů již od poloviny 50. let 20. století. Ti z nich, jejichž zřizovatelem je ministerstvo nebo jiný ústřední úřad ČR a kteří mají celostátní působnost, jsou často již od uvedené doby v působnosti Národního archivu – s výjimkou těch, kteří si zřídili specializovaný, dříve zvláštní archiv opět ve smyslu platných norem. Pouze v těchto řídkých případech provádí tyto instituce výběr archiválií z vlastních dokumentů samostatně a samy také zabezpečují jejich uložení a zpřístupnění veřejnosti.

Tito původci se vyznačují několika společnými rysy:

1. Dlouhodobou historickou tradicí a s tím související relativně stabilní základní odbornou činností, která se často opírá o speciální zákonné normy. Kořeny mají tyto instituce někdy až ve 2. polovině 19. století nebo v 1. polovině století 20. a často vznikaly původně na spolkovém resp. soukromém základě (typické pro Českou filharmonii, Národní divadlo nebo Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, V. V. I.),

2. Z hlediska aministrativní vědy se nejedná o ryze byrokratické úřady, ale i tehdy, kdy je výkon státní správy podstatnou částí jejich agendy, je tato vždy spojena nebo spíše podmíněna vlastními činnostmi vědecko-výzkumnými.

---

² Tento pojem sice z české archivní legislativy vymizel zákonem č. 343/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon ČNR č. 97/1974 Sb. o archivnictví, má však nadále své opodstatnění v archivní literatuře jako odborný výraz pro souhrn činností archivů vůči původcům, jejichž cílem je výběr a akvizice archiválií.

³ Ve smyslu §3 odst 1. zák. č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě v platném znění.

Tyto instituce obvykle představují významnou vědeckou kapacitu ve svém vědním oboru (to platí např. o České geologické službě a nedávno s ní spojeného Geofondu, o Národním památkovém ústavu nebo o Českém báňském úřadu), přičemž u všech, které náleží do odvětví kultury, naprosto převažuje činnost umělecká.

3. S charakterem těchto původů souvisí, že se vyskytují téměř výhradně v odvětví kultury a životního prostředí, v oboru školství k nim náleží patrně jen Pedagogické muzeum.

4. Z převahy vysoce odborných vědecko-výzkumných, metodických nebo uměleckých činnosti vyplývá, že se tyto instituce vyznačují protikladným „institucionálním chováním“: Na jedné straně mívají neobyčejně silně vyvinutou tzv. institucionální paměť, vyznačující se organizační stabilitou, přezívacími pracovními stereotypy a lpěním na dlouhodobém držení dokladů z jejich minulosti, neobvyklém u běžných úřadů. Pro příslušné státní archivy je ale problematický protikladný rys této zdánlivě pozitivní tendence – vedení těchto institucí i odborní pracovníci uznávají sice hodnotu dokumentů se speciálním odborným obsahem, ale dokumentům, které se týkají pouze administrativních, organizačních nebo ekonomických záležitostí, nevěnují patřičnou pozornost. V důsledku toho si např. Česká geologická služba, Český hydrometeorologický ústav nebo Národní památkový ústav ponechávají u sebe celé soubory z odborného hlediska nejceněnějších a přitom často velmi starých dokumentů, i když je ve skutečnosti k vlastní agendě potřebují jen zcela výjimečně (typicky to platí např. o originálech meteorologických záznamů od konce 18. stol., jejichž údaje jsou přitom převedeny do digitální podoby a z ní mohou být běžně využívány). Ačkoliv si tyto instituce nezřídily Ministerstvem vnitra akreditované specializované archivy, přesto je fakticky do jisté míry provozují – dlouhodobě u sebe ukládají rozsáhlé soubory dokumentů, umožňují jejich studium široké badatelské veřejnosti a běžně tato úložiště ve svých interních normách nazývají „archivy“. Do Národního archivu přitom navrhují k výběru – obvykle velmi nepravidelně – dokumenty jen provozně-organizačního charakteru. Varovným příkladem rizika spojeného s takovým postojem je Výzkumný ústav vodohospodářský TGM v Praze, který přišel při povodni 2002 téměř o všechny v jeho budově uložené potenciální archiválie.⁴

Uvedená charakteristika platí do jisté míry i pro Českou filharmonii. Archivní fond ČF vznikl v Národním archivu až v roce 2006, přičemž za předchozích 30 let provedl tento archiv (dříve Státní ústřední archiv v Praze) u tohoto původce pouze čtyři skartační řízení, aniž přitom byly navrženy nebo vybrány

⁴ K těmto původcům z pohledu archivářů srv. Kalina, Tomáš: Veřejnoprávní původci se sloni paměti – existuje řešení? Zpravodaj ČIS 50, s. 27–47 a Šimůnková, Karolina: Neakreditované tzv. archivy v kulturních institucích. Tamtéž, s. 49–54.

nějaké archiválie. Po průzkumu dokumentů uložených u ČF v roce 1997 a až jako následek státní kontroly v roce 2006 začala ČF po velkém úsilí archivářů poměrně pravidelně navrhovat dokumenty k výběru a vybrané archiválie předávat do Národního archivu. Neuzavřený a nezpracovaný archivní fond ČF ovšem nese všechny problematické znaky svého vzniku: sestává ze sedmi přejímek uložených přírůstkovým způsobem. Pro badatele nepředstavuje problém různá úroveň předávacích soupisů ale zcela zásadně skutečnost, že celé soubory historicky důležitých dokumentů zůstávají nadále v tzv. Historickém archivu nebo u jiných organizačních útvarů České filharmonie – především v samostatném archivu notových záznamů. Nesoustavně a ne vždy odborně uspokojivá příprava skartačních řízení způsobuje navíc jev typický pro archivní fondy většiny původců tohoto typu: jednotlivé přejímky nepokrývají ani většinu hlavních činností filharmonie v určitém časovém úseku – ten by měly teoreticky určovat uplynulé skartační lhůty jednotlivých typů dokumentů. U fondu ČF v Národním archivu je tomu naopak: tři z prvních pěti přejímek obsahují vždy dokumenty pouze jednoho typu (soubor 1450 plakátů z let 1951–1990, stavební dokumentace k rekonstrukci Rudolfiny nebo databáze koncertů ČF vytvořená správcem notového archivu PhDr. J. Holečkem) a naopak ve dvou velkých přejímky (22 a 29 bm) předávala filharmonie archiválie vzniklé v mimořádně širokém rozpětí let 1894–2006, přitom ale s nerovnoměrným a neúplným zastoupením všech agend a typů dokumentů (např. výroční zprávy o činnosti ČF jsou ve fondu až od r. 1980, korespondence ředitelů a vedení ČF se zahraničím až od roku 1960, s ministerstvy až od roku 1970)

Zatímco archivní fond ČF je řádně evidován v systému Národního archivního dědictví (střední velikost 67 bm ale s velkým časovým rozsahem lety 1894–2007), nemá Národní archiv od zmíněné kontroly ani badatelská veřejnost přesné a snadno dostupné informace o aktuálním obsahu tzv. Historického archivu ČF. Kromě toho z právního hlediska nejsou u ČF uloženy historické prameny až do jejich výběru a evidence skutečnými archiváliemi.

V důsledku takto vzniklé pramenné dvojkolejnosti nenalezala autorka ke svému tématu ve fondu ČF uloženém v Národním archivu většinu zásadních archiválií z 50. a 60. let, které bychom v něm vzhledem k celkovému časovému rozsahu fondu očekávali: organizační řády, statuty a další základní normy instituce, výroční zprávy nebo hodnocení umělecké a hospodářské činnosti filharmonie; kromě toho zůstává podle citací v recenzované knize v tzv. Historickém archivu ČF veškerá pro téma klíčová korespondence ředitelů s ministerstvy a jinými ústředními orgány státní správy z 50. a 60. let 20. století. Důsledkem uvedených okolností je archivní fond ČF Národního archivu přes snahu jeho archivářů v znevýhodněném postavení u badatelské veřejnosti vůči tzv. Historickému archivu ČF. Příznačně to ukazují Programy koncertů ČF, které recenzovaná práce cituje výhradně jako soubor uložený u ČF, i když jeho druhá kompletní řada

se nalézá také ve fondu v Národním archivu. Je zřejmé, že ke zlepšení přístupu a využívání obou „konkurenčních“ souborů historických pramenů k dějinám ČF by nepochybně přispěl výběr a předání alespoň těch archiválií do Národního archivu, které by umožnily částečnou kompletaci archivního fondu ČF k určitému časovému mezníku – zde se nabízí např. konec 60. let 20. století. Bylo by pak možné přistoupit alespoň hrubému uspořádání určité části zatím do jednotlivých přírůstků roztržitého fondu.⁵ Než se tak stane, jeví se jako přechodné opatření, aby Národní archiv měl k dispozici soupisy všech potenciálních archiválií, které se stále nalézají v tzv. Historickém archivu ČF. Ty by pak měly být dostupné i badatelské veřejnosti v Národním archivu.

Závěrečné hodnocení práce nemůže být než veskrze pochvalné. Autorka dostala svému úvodnímu příslibu a díky objevenému obsahu a především metodologickému pojetí předložila dílo, které je průkopnické nejen mezi dosavadními pracemi z dějin České filharmonie a obdobných kulturních institucí, ale i v rámci soudobé české historiografie. Nejnápadnějším přínosem práce je mezioborově koncipovaný výklad umělecké úlohy České filharmonie v přesně a účelně vymezeném kontextu obecnějšího kulturního, společenského a politického vývoje; autorka k tomu úspěšně kombinovala metody strukturní analýzy a případových studií. Ty použila i v kapitole, zabývající se organizačním vývojem České filharmonie a právě v našem časopise je na místě tuto pasáž vyzdvihnout jako metodologicky inspirativní příspěvek k modernímu pojetí dějin správy.

Čtenáře z řad archivářů bude zvláště zajímat i druhá kladná stránka recenzované práce – systematické a pečlivé využívání primárních, především archivních pramenů na základě zjevně pečlivé heuristiky. Nehledě na výše uvedené dílčí a převážně jen formální připomínky k této problematice je nutné ocenit, že autorka za dané situace optimálně zkombinovala studium obou „mateřských“ fondů ČF uložených v Národním archivu a v tzv. Historickém archivu ČF s dalšími archivními fondy. Stojí za zmínku i uvážlivé využití informací získaných při rozhovorech s pamětníky.

Čtivě napsaný text prozrazuje, že autorka má k tématu osobní vztah, který překračuje intenzitu běžného zájmu historika o aktuálně zkoumaný fenomén.

⁵ Zásadním řešením u ČF a dalších takovýchto původců by bylo zřízení akreditovaných specializovaných archivů se všemi jejich zákonem určenými vlastnostmi. S nesouhlasem archivní obce se kdysi setkala recenzentova teoretická úvaha o akreditaci specializovaných archivů, které by měly působnost omezenou pouze na určité druhy nebo soubory historických dokumentů např. u Agentury ochrany přírody a krajiny by se to mohlo týkat Ústředního seznamu ochrany přírody, u České filharmonie vedle samotných hudebnin i některých provozně častěji používaných dokumentárních souborů jako např. fotosbírkou nebo tzv. pozůstalostí dirigentů nebo hráčů, pokud obsahují pouze dokumenty soukromé povahy – srv. Kalina, Tomáš: Veřejnoprávní původci se sloní paměti – existuje řešení? Zpravodaj ČIS 50, s. 46–47.

Vypovídá o tom v celé práci se projevující obdiv k uměleckému a společenskému působení orchestru jakožto „významného nositele interpretační paměti ve vztahu k české hudební tvorbě“ (s. 11). Není proto překvapivé, že již úvodem se zadostiučiněním předesílá nejdůležitější poznatek, že „orchestr obstál v době, kdy kultura i mezilidské vztahy byly deformovány politickým režimem“ (s. 12).

Tomáš Kalina

Iblová Michaela: Česká filharmonie pod tlakem stalinské kulturní politiky v padesátých letech, Nakladatelství Karolinum. Praha 2014, 247 s.

JIŘÍ KŘEŠŤAN: PŘÍPAD VÁCLAVA TALICHA

Nevelká knížka Jiřího Křesťana, věnovaná světově proslulému českému dirigentu Václavu Talichovi, skrývá uvnitř mnohem více, než by se na první zběžný pohled mohlo zdát. Autor totiž neusiloval o prostý chronologický výčet peripetií Talichova života, ale použil pohnutý umělcův osud k hlubší meditaci nad obecnějšími, věčně palčivými otázkami kolaborace a následného stíhání „zrádců národa“. Tedy nad problémy, které se ve 20. století periodicky derou do centra pozornosti české společnosti i její historiografie – nejprve po vzniku samostatného státu v říjnu 1918, nebývale silně po pádu nacistického okupačního režimu v květnu 1945 a naposledy pak (doposud aktuálně) po sametové revoluci v listopadu 1989. Výjimečná poctivost, s jakou se Křesťan ponořil do zkoumání konkrétního Talichova případu, může být přitom v obecnější rovině skvělou inspirací pro analýzu podobných kauz.

Autor především střízlivě zachytil a kontextualizoval jednotlivá protektorátní provinění, pro která byl šéf opery Národního divadla v květnu 1945 trestně stíhán. Patřil mezi ně například zájezd českých kulturních pracovníků do říše v roce 1940 (povinně doprovázený obdivnými reportážemi v tisku), veřejný projev v červenci 1942 v Obecním domě (propagující v atmosféře doznívajícího teroru heydrichiády význam německé hudební kultury), členství v České lize proti bolševismu či údajné osobní styky s neblaze známým ministrem Emanuelem Moravcem (ve skutečnosti profesním nadřízeným obviněného). Kniha se přitom úspěšně distancuje od poválečného polarizovaného černo-bílého vidění světa a dokáže rozlišit jednotlivé etapy Talichova vývoje. Z mlhy pozdějších dezinterpretací tak vystupuje působivý obraz člověka, který se pod tlakem vnějších okolností i v důsledku předchozích vlastních ústupků postupně měnil z levicově smýšlejícího umělce, pronásledovaného ještě v roce 1939 fašistickým tiskem za přemíru českého vlastenectví, v neochotnou, ale nakonec přece jen povolnou loutku protektorátní kultury.

Zároveň s odmítnutím povrchní obžaloby se však Křesťan vyvaroval i opačného extrému, totiž přehnaného patosu, který protitalichovská kampaň z roku 1945 vyvolala u některých dnešních autorů.¹ Nepodlehli totiž lacinému vábení, aby poválečnou štvanci na skutečné i domnělé kolaboranty vysvětlil zjednodušeně jako pouhý nástroj mocenského boje produkovaný komunistickou stranou. Zdůraznil sice, že řada nejdravějších kritiků Václava Talicha pocházela z okruhu stoupců muzikologa a komunistického ministra Zdeňka Nejedlého. (Který měl s Talichem

---

¹ Srov. např. Kuna, Milan: Václav Talich 1883–1961. Šťastný i hořký úděl dirigenta. Praha 2009; Motl, Stanislav: Mraky nad Barrandovem. Praha 2006.

nevyřízené účty již z doby konkurzu na post šéfa opery Národního divadla v roce 1935.) Na druhou stranu ale též rozpoznal, že mezi největší Talichovy zastánce patřili vedle Alice Masarykové též čelní komunističtí umělci a veřejní činitelé Emil František Burian a Vítězslav Nezval, později dokonce ministr Václav Kopecký. Politický kontext celého případu byl tedy až druhotný. Proto Jiří Křestan, aniž by jakýmkoli způsobem omlouval skutečná Talichova protektorátní selhání, určil jako hlavní příčiny poválečné protitalichovské kampaně obecnou nacionálně vyhrcovanou společenskou atmosféru a četné starší křivdy osobní povahy.

Nešlo mu totiž o prvoplánové odsouzení či obhajobu zkoumaného subjektu, ale o hlubší analýzu lidských osudů, prostou všech apriorních predsudků. Sám to v závěru vysvětlil „Spíše než historiografie pyšně a suverénně rekonstruující minulé světy, či dokonce historiografie zatracující a nemilosrdně pranýřující je mi blízká historiografie soucivící a váhající, pokorná a pochybující, nehlučně hledající a nahlížející děje z různých úhlů a perspektiv, dodávající k pravdám tesaným do kamene slůvko, 'ale'.“ (s. 163) A dodal, že motivem k takovému druhu zkoumání, je historikův neodbytný zájem o vlastní duši. „Nepíšeme svá díla jen proto, abychom soudili jiné či pouze zjistili, 'jak to tenkrát bylo'. Píšeme také proto, abychom se v mučivých tazáních a pochybách pokusili stát se lepšími.“ (s. 164) Jiří Křestan proto příznačně nepopírá právo Zdeňka Nejedlého, pohoršovat se nad protektorátním jednáním Václava Talicha. Doplňuje však celkový obraz o vlastní otázku, zda sám Nejedlý obstál v 50. letech během jiné diktatury lépe. Text tak přestává být pouze biografií Václava Talicha, protože nabízí hned dva osudově propletené životopisy (Talicha a Nejedlého). Dva srostlé příběhy dvou významných osobností, z nichž každá v jiné epoše a každá svým zcela osobitým způsobem ztroskotala, aniž by nutně některá z nich musela být od počátku do konce výhradně černá, nebo naopak bílá.

Na závěr uvedme, že kniha je velmi vyzrálým dílem, opírajícím se o mnohaleté autorovo studium tématu.² Křestan je navíc virtuózní vypravěč, jenž se při popisu sledu událostí pohybuje s mistrnou lehkostí. Vedle promyšlené argumentace dokáže čtenáře zaujmout i velice barvitým slohem. Zdařilé grafické provedení knihy, které kombinuje stylovou uměřenost s moderními trendy užívajícími více barev textu, atypickým formátem (15 x 15 cm) a množstvím obrazových příloh, vytváří z knihy komplexní umělecký artefakt.

Jakub Šlouf

Křestan, Jiří: *Případ Václava Talicha. K problému národní čistoty a českého heroismu, Akropolis. Praha 2014, 206 s.*

---

² Autor se dlouhodobě zajímá o vztah Zdeňka Nejedlého a Václava Talicha. Srov. Křestan, Jiří: Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění. Praha – Litomyšl 2012; Vlastní text knihy vychází z předchozích publikovaných studií. Srov. Křestan, Jiří: Srdce Václava Talicha se ztratilo. K problému národní čistoty. Soudobé dějiny 16, č. 1, 2009 a č. 2–3, 2009, s. 69–111 a 243–275.

ANTI-PITHART

ČILI OPATRNÁ CHVÁLA VZPURNOSTI

Agilní nakladatelství Scriptorium prokázalo znovu dobrý odhad pro vydání atraktivního titulu.¹ Odhodlat se ke knižnímu uveřejnění diplomové práce je vždy odvážné – většina vysokoškolských učitelů přece pravidelně lamentuje, jak upadá úroveň tohoto typu kvalifikačních prací (nenařikají tím vlastně tak trochu i sami na sebe?). Přestože recenzovaná studie má své diskutabilní momenty, její vydání je potřeba jednoznačně uvítat. Lze ji číst různými způsoby: jako historickou analýzu, inovativní a odvážnou, ale – „nedotaženou a nedomyšlenou“² či přímo obsahující „nedostatky takřka „proseminárního“ charakteru“³ jako „pozoruhodnou lekci z historického optimismu“⁴ ale dokonce i jako „předvolební četbu (i povolební)“ či jako „dobrou příručku k úvahám, jak ze současného marasmu“.⁵ Tím vším vlastně recenzovaná práce svým způsobem opravdu je, a asi ještě něčím navíc... Je dílem vícerozměrným, vystřelujícím nápady k různým tématům, dílem kladoucím otázky a formulujícím neotřelé odpovědi.

Jméno novináře a politika PhDr. Matěje Stropnického (*1983) je obecně dosti známé, zejména pro jeho mediálně vděčný odpor proti Bursíkovu vedení Strany zelených. Obyvatelé Prahy 3 asi ale v současnosti oceňují více, že se Stropnický kromě jiného zasadil například o zastavení sporného developerského projektu na využití nákladového nádraží na Žižkově. Podíl na praktické politice (od června 2012 je Stropnický místostarostou Městské části Praha 3, členem zastupitelstva se stal již v roce 2006), dotýkající se životů obyčejných lidí, dává jeho názorům zajímavý rozměr a jistou „nad-váhu“. Přejdeme ke knize samotné. „Cílem práce... je zprostředkovat pět základních úhlů pohledu na fakt svobody slova v *osmašedesátém* a kriticky je analyzovat. Jsou jimi pro mne: svoboda

---

¹ Připomeňme mimořádný veřejný a odborný zájem, s nímž se setkal nedávný počín nakladatelství v podobě publikace Pullmann, Michal: Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu. Praha 2011. O knize jsem referoval in: *Paginae historiae*, roč. 20/1, 2012, s. 421–422.

² Nečasová, Denisa: Matěj Stropnický: Myslet socialismus bez tanků. Svoboda slova ve střed/tužímě československého roku 1968. In: *Časopis Matic moravské* 132, č. 2, 2013, s. 549.

³ Mervart, Jan: Matěj Stropnický. Myslet socialismus bez tanků. Svoboda slova ve střed/tužímě československého roku 1968. In: *Dějiny a současnost* 35, 2013, č. 3, s. 48.

⁴ Kanda, Roman: Matěj Stropnický: Myslet socialismus bez tanků. In: *Tvar* 25, č. 2, 2014, s. 20.

⁵ Šícha, Jan: „Myslet socialismus bez tanků“ Matěje Stropnického, četba předvolební. In: *Deník Referendum*, 19. 10. 2013. <http://denikreferendum.cz/clanek/16636-myslet-socialismus-bez-tanku-mateje-stropnickeho-cetba-predvolebni> [citace 21. 7. 2014].

slova jako zdroj kontrarevoluce, nástroj reformy, projev neodpovědnosti, ohnis-ko subverze a prostor artikulace.“ (s. 22 recenzované práce) Je trochu úsměvné, a pro autora asi typické, že nedočkavě hned při vymezení cílů prozradí či výrazně naznačí závěry a řešení.

Pět různých pohledů na problém svobody slova, jak je rozpoznává v dramatickém roce 1968, dalo autorovi vykristalizovat pěti skupinám aktérů tzv. Pražského jara – nazývá je dogmatiky, reformátory, realisty (pragmatiky), tzv. nepojmenovanými (jde o nestraníky, nekomunisty, angažované občany) a radikální demokraty. Nyní ať padnou na hlavu autora námitky historiků a pramenoználců, ať je bit hned na začátku – výběr pramenů k jednotlivým skupinám není zdůvodněn a nelze jej označit za vyčerpávající, některé citace jsou neúplné (Denisa Nečasová si dala práci, aby vypočetla konkrétní stránky knihy, na nichž nalezla tento prohřešek⁶), autor někdy nekriticky „míchá“ dobové písemnosti s dokumenty, které vznikly až s odstupem doby (např. dodatečně psané vzpomínky), na některých místech podléhá jazyku dokumentů, jinde zase odbíhá od tématu a nechává se strhnout vedlejšími problémy, v jednotlivých skupinách svádí dohromady lidi, kteří kráčeli cestami různorodými.

Autor nepsal a neobhajoval svou práci na některé historické katedře či ve vědeckém ústavu, ale to jistě nemůže být výmluvou pro formální a metodologická pochybení. Ostatně obor mediálních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, který Matěj Stropnický absolvoval, má dobrou pověst a jeho učitelé dlouhodobě a záslužně přispívají k pěstování historického povědomí u budoucích novinářů. Je možná škoda, že „hvězdné“ lektorsko-recenzní trio Václav Bělohradský – Jan Keller – Jiří Kraus nebylo doplněno někým z historiků, který by posoudil postupy a výsledky Stropnického práce z hlediska čistě „řemeslného“. Na druhou stranu, přiznejme autorovi právo volby témat, přístupů k nim i k výběru pramenů. Jako archiváře mě pochopitelně mrzí, že nevyužil jediného archivního fondu či sbírky, lituji, že téměř nereflakuje dosavadní odborný výzkum, ale současně musím ocenit, že v některých pasážích se napájel ze zdrojů dosud málo vytěžených. To platí třeba o dokumentech tzv. dogmatiků („ultralevých“), sledujících v letech 1968–1969 linii Moskvy.

Autorovi je vytýkána po právu jistá tematická rozbíhavost, kdy podle Romana Kandy „souvislý výklad se začíná třepit do množství exkurzů“.⁷ Právě v těchto exkurzech však často najdeme originální interpretace textů. Zmíním alespoň pasáží o textech Jana Patočky z doby Pražského jara⁸ a o jeho

---

⁶ Nečasová, D.: Matěj Stropnický: Myslet socialismus bez tanků. Svoboda slova ve střed/tu zájmu československého roku 1968, s. 551.

⁷ Kanda, R.: Matěj Stropnický: Myslet socialismus bez tanků, s. 20.

⁸ Patočkovo dílo jistě nabízí řadu nových možností interpretace, jak jsem si naposledy uvědomil nad knihou Kohák, Erazim: Domov a dálava. Kulturní totožnost a obecné lidství v čes-

polemice s texty Karla Kosíka (s. 100 n). Stropnický výklad uzavírá postřehem: „Patočka a česká fenomenologická nebo prostě jen nemarxistická filosofie nebude už nikdy Kosíkovi a filosofii marxistické tak blízko jako v osmašedesátém roce.“ (s. 102) Upozornění na jistou „konvergenci“ kritických textů, vycházejících z marxistických i „nemarxistických“ inspirací, na konci šedesátých let doplňuje Stropnický postřehem, že současně docházelo k posilování soutěživosti a vyhraňování stanovisek, zejména tam, kde se texty svým charakterem blížily politickým programům. V této souvislosti rozebírá u nás dlouho opomíjené texty Ivana Svitáka, k nimž se někteří badatelé vrací teprve v poslední době. Podobným Stropnického úvahám lze vytknout jen jediné – že se zvoleným tématem souvisí někdy jen volně.

Pokusit se o třídění aktérů historických dějů, konstruovat uměle skupiny, které se ve své době samy jako kolektivní entity nedeclarovaly, to je postup legitimní a plodný,⁹ ale také odvážný. Vždy musí dojít ke zjednodušením a autor se stává snadným terčem kritiky recenzentů. V našem případě například Jan Mervart shledal nepřipadným, že do stejné skupiny dogmatiků zařadil autor vedle sebe Vasila Biláka a Jiřího Hájka. Připomíná Hájkovo působení v časopise *Plamen*,¹⁰ v němž se podle jeho názoru v šedesátých letech „formovalo radikálně demokratické podhoubí českého reformismu“.¹¹ Stropnický si ovšem všímá především Hájkových názorů z posrpnového období,¹² kdy lze nesporně nalézt zřetelné styčné body jeho myšlení s názory politiků Bilákovy typu. Jednotlivé skupiny ostatně Matěj Stropnický vnímá tam, kde je to potřeba, i jako „velmi heterogenní“ (srv. příklad reformátorů, s. 54) a pokouší se mezi jednotlivými aktéry diferencovat.

Vrcholným bodem umění „konstruktivistického“ (které přísný Jan Mervart odkazuje spíše do „hospodské debaty“) je vymezení skupiny realistů. Autor formuluje vizi dvou pólů realismu konce šedesátých let. „Ten první, *socialistický*, zakládá svůj *realismus* na předpokladu, že *socialismus*, i pod dozorem tanků, je třeba uchovat jako žádoucí společenský systém a ostatní přizpůsobit. Ten druhý se ořísesem tanků se *socialismem* rozchází. Oba však za *realistickou* výchozí skutečnost pokládají fakt omezené suverenity a oba jsou ochotny jí v této situaci obětovat svobodu slova. První typ *realismu* je Husákův, druhý Pithartův.

kém myšlení. Praha 2009, srv. zejm. s. 263 n. Recenzi na knihu jsem uveřejnil in: Soudobé dějiny 16, č. 4, 2009, s. 755–756.

⁹ Souběžně s recenzovanou knihou uplatnil velmi produktivně identický postup při analýze prvorepublikové sociálně demokratické strany Polášek, Martin: Revizionisté, progresivisté a tradicionalisté. Programové debaty v československé sociální demokracii v letech 1924–1938. Praha – Brno 2013. Knihu jsem recenzoval in: Politologická revue 20, č. 1 (červen 2014) s. 214–218.

¹⁰ Časopis Československého svazu spisovatelů *Plamen* vycházel v letech 1959–1969.

¹¹ Mervart, J.: Matěj Stropnický. Myslet socialismus bez tanků. Svoboda slova ve střed/tu zájmu československého roku 1968, s. 48.

¹² Srv.: Hájek, Jiří: Mýtus a realita ledna 1968. Praha 1970.

Jakkoli to vypadá kacířsky, oba prameny v týchž zdrojích, za skutečně uznávají tytéž předpoklady a vidí v *obrodném procesu* tytéž zásadní vady – jen jejich závěry se liší, ovšem podstatně.“ (s. 72). Jan Šícha nazývá přílehlavě Stropnického spojení Husáka a Pitharta „pozoruhodnou provokací“.¹³ Tvoří ovšem, dodejme, jeden z úhelných kamenů publikace.

Hned v úvodu práce Matěj Stropnický upřímně vyznává, že původně chtěl ve své práci jen doložit teze, které na konci sedmdesátých let při hodnocení Pražského jara formuloval Petr Pithart.¹⁴ Pithartova kritika neodpovědnosti novinářů i reformních politiků a jejich nedostatku realismu v hodnocení situace, ústící v závěr o nereformovatelnosti komunismu, narazily ovšem na Stropnického zpočátku „ne zcela přiznané“ úsilí „obhájit možnost reformovaného komunismu“ (s. 19). Pithartovo „vykoupení se zřeknutím“ (s. 79) se stává objektem polemické kritiky, která je nejvlastnější náplní recenzované práce, jež se v důsledku toho jeví více než něčím jiným – „Anti-Pithartem“.

Rok 1968 čeká na své nové hodnocení a to nebude možné bez reflexe Pithartova cenného díla. Toho však nedosáhneme bez porozumění jeho osobnímu vývoji, bez vcítění do jeho vnitřních dilemat. Neexistovaly příznaky Pithartova „obratu“ již před srpnem 1968? Lze interpretovat jeho *Osmašedesátý* bez analýzy kontextu doby, kdy vznikal, a bez pochopení souvislostí s jeho dalšími díly, například s esejem *Pokus o vlast*, uveřejněným v časopise *Svědectví* v roce 1979, či s pokusem o „podivenovské“ vyrovnání se s českými dějinami?¹⁵ Lze při analýze Pithartových postojů v šedesátých a sedmdesátých letech nebrat do úvahy jeho roli po roce 1989, kdy se třeba postavil proti tehdy náhle povstalému „zběsilému“ antikomunismu? Pithartovo hledání nám nemusí svým směrem vyhovovat, musíme však přiznat, že se opírá o hlubokou sebereflexi a nespornou vnitřní konzistentnost, doplněnou o mimořádný duševní rozhled. V našich krajích jde o bylinky velmi vzácné. Jan Šícha ve své recenzi soudí, že Matěji Stropnickému se Pitharta podařilo „překonat“, ale současně dodá, že Pithartova kniha „zůstane zdrojem vážných podnětů“.¹⁶ Petr Pithart, kterého Matěj Stropnický nakonec zanechává pod palbou svých argumentů „zmoženého [...] vlastními protimluvami“ (s. 94), vychází v recenzované práci poněkud ploše, byť nové čtení jeho textů má svou hloubku i své kouzlo.

Kritický osten Matěj Stropnický posléze zamířil i proti mladému historikovi Jiřímu Hoppemu, jehož považuje za hlasatele Pithartovy koncepce.

---

¹³ Šícha, J.: „Myslet socialismus bez tanků“ Matěje Stropnického, četba předvolební.

¹⁴ Poprvé byla pozoruhodná Pithartova práce *Osmašedesátý* publikována pod pseudonymem J. Sládeček v roce 1980 v nakladatelství Index v Kolíně nad Rýnem (Köln). Epilog knihy je datován: „červen 1977 – srpen 1978“.

¹⁵ Podiven (společný pseud. Petra Pitharta, Petra Příhody a Milana Otáhalo): *Češi v dějinách nové doby 1848–1939*. Praha 2003².

¹⁶ Šícha, J.: „Myslet socialismus bez tanků“ Matěje Stropnického, četba předvolební.

Jeho výklad označuje za „zcela tendenční a účelový“ (s. 59, pozn. 124). Hlavní námitka zní: „Hoppeho sympatie stojí *nepřiznaně*, ale o to vlezleji předem na straně liberální demokracie a tržního hospodářství.“ (s. 109) Svým sympatiím prý podřizuje i výběr pramenů (jazykem poněkud „hurónským“ to Stropnický nazývá „neudržitelně jednostranným zdrojováním“) a „svým podáním, stylistikou a výrazivem *reformisty* systematicky difamuje“ (s. 109). Hoppe prý neúnosně přeceňuje roli politických hnutí KAN a K 231 i obnovující se sociální demokracie,¹⁷ jimž Stropnický naopak přiznává význam jen „symbolický“. Považuje za sporné, zda reálnou politickou opozici vůbec představovaly (s. 110). Hoppe se prý pokouší dění roku 1968 přiblížit co nejvíce struktuře liberální demokracie. Stropnický nepokládá Hoppeho závěry za zcela bludné, připouští, že v jeho interpretaci je „jistě i část pravdy“. Žádá po něm však, aby své preference otevřeně „přiznal“.

Každý historik nesporně přistupuje k výběru pramenů a jejich interpretaci pod vlivem vlastních znalostí, názorů a zkušeností. Musí ale nutně předem deklarovat své politické a světonázorové přesvědčení? Neotevírají se tím trochu vrátka k aroganci majitelů „jediné správné“ pravdy, kterým ti druzí nemohou rozumět? Nehrozí nebezpečí, že se diskuse změní v monology hluchých? A není historikova práce procesem poznání, v němž se on sám mění? Nezůstane přece celý život vězet v jedné „škatulce“... A co když bude chtít hrát historik se čtenářem trochu zábavnější a rafinovanější hru a nebude mu chtít hned ukázat závěry, ke kterým jej povede? A co když vidí pravdu jako složitou a vnitřně rozpornou? Předkládá-li Stropnický Hoppemu, že přistupuje k hodnocení osmašedesátého „s pýchou pravdy roku 2009“, pak je přece jasné, že také Stropnického pravda nemůže být ničím jiným, než pravdou konkrétního okamžiku.

Nepodezírám Stropnického, že by směřoval k jednoduchým ideologickým floskulím. Prokazuje přece schopnost vnímat historické jevy v jejich vnitřní rozpornosti a komplikovanosti. Připomenu jen brilantní výklad vztahu reformátorů ke svobodě slova: „Svoboda slova [...] pro *reformátory* v *osmašedesátém* znamenala několik protichůdně působících faktorů: byla jedním z jimi zamýšlených důsledků *reformy*, měla působit jako nástroj a stala se mimoděk kontrolou této *reformy* i politiky samé; v pojetí *reformátorů* představovala pro *reformu* postupem času zároveň také nebezpečí, obava z veřejného mínění při jejím možném omezení znamenala ovšem později nejen případné ohrožení *reformy*, ale i *reformátorů* samotných a nakonec jim pravděpodobně zachránila život, aby se, již omezovaná, stala nástrojem posrpnové *normalizační* podoby *reformem*,

¹⁷ Objektom Stropnického kritiky se stává především kniha: Hoppe, Jiří: *Opozice '68. Sociální demokracie, KAN a K 231 v období Pražského jara*. Praha 2009. Je přitom pikantní, že například v článkové produkci se redukuje heuristická základna Stropnického práce výhradně na edici: Hoppe, J.: *Pražské jaro v médiích*. Praha – Brno 2004.

zvolna se měnicích v restauraci, obnovení pořádku.“ (s. 66–67) Důkazem jeho odborné připravenosti je i to, že „svůj“ ústřední problém svobody slova nevidí izolovaně a pokouší se vymezit skutečnou roli médií. S odvoláním na Zdeňka Mlynáře uvádí: „Kontrolu demokratického fungování státu, dohled nad politikou nemůže trvale vykonávat svobodný tisk. Je třeba institucionalizovat i jiné mechanismy kontroly, zejména svobodné volby ve státě i ve straně a z nich plynoucí odpovědnost volených funkcionářů a politiků těm, kteří je volili.“ (s. 58) Taková teze má i své aktuální aspekty...

Jan Mervart i Denisa Nečasová mají právo hodnotit knihu Matěje Stropnického jako vědeckou práci a vytýkat jí nemilosrdně formální a metodologické nedostatky.¹⁸ Podle mého názoru je třeba ji ale především vnímat jako strhující reportáž, do níž vstupuje sám autor, a především jako výraz generačního hledání, které se, jak se zdá, už nemůže obejít bez návratů do minulosti. Ve „slavném“ roce 1968 nalézá Matěj Stropnický své „blížence“ ve skupině tzv. nepojmenovaných (zde se mi jeví jako vysloveně objevené upozornění na osobnost Alexandra Klimenta, nalezneme tu rovněž Václava Havla, Jana Patočku, Ivana Svitáka, Egona Bondyho či Emanuela Mandlera), ale především mezi těmi, které nazývá radikálními demokraty. Zde oceňuje především dílo Karla Kosíka, A. J. Liehma, Milana Kundery a vrací se i k textu *Dva tisíce slov*. Knihu pak připsal památce Jaroslava Šabaty. Rozsah knihy pochopitelně neumožnil detailní rozbor jednotlivých děl, autor navíc preferoval polemický ráz svého textu na úkor postupů analytických.

Petr Pithart myslím musí být knihou i jejími ohlasy nadšen – po téměř čtyřech desetiletích po napsání jeho *Osmádesátého* se dohadujeme, zda (či v jakých směrech) už byl konečně překonán. Připomeňme ještě Jiřímu Hoppemu – každé dílo se hned po vydání má stát objektem kritiky – nejsmutnější je přece úděl prací, o něž se nikdo nezajímá. Každé kvalitní dílo se stává objektem zájmu „termitů“, kteří se z něho pokoušejí odnést něco potřebné. Budova nebo její části se možná časem zhroutí. Buďme vděční za to, že žijeme v době, kdy lze pěstovat svobodnou kritiku. Važme si inteligentních buřičů, jak nás k tomu nabádá Václav Bělohradský. „Věřme vzbouřencům! Ne revoluce, ale neustálé rebelie, vzpoury skupin, jednotlivců, někdy i celých národů, náhlé a nepředvídané, inspirované ne znalostí zákonů dějin, ale urážkou, ponižením, zrazenou pamětí! Nebo obranou přirozené řeči proti různým odborným hantýrkám mocných. Nepotlačitelná lidská vzpurnost vybuchující nepředvídaně „zde a nyní“

---

¹⁸ Musím na tomto místě zdůraznit, že recenze Denisy Nečasové nevyznívá pouze negativně. Autorka přiznává Stropnickému „originální inovativní přístup“, oceňuje jeho „znalost fenoménu kolektivní paměti“ i schopnost „brilantní analýzy pojednávaných děl“ i umění „vystihnout podstatné jevy, adekvátně je zasazovat do kontextu, komparovat atd.“ Nečasová, D.: Matěj Stropnický: Myslet socialismus bez tanků. Svoboda slova ve střed/tu zájmů československého roku 1968, s. 549–551.

proměňuje svět v místo, v němž lze žít.¹⁹ Z ocelového pole paušalizujícího antikomunismu devadesátých let, z věčné „obranu přirozené řeči“ se nyní rodí nový diskurs, kritický vůči realitě i vůči minulosti. Přihlížíme s nervózním napětím. Kniha Matěje Stropnického má problematická místa, poskytuje ale naději, že hledání a samostatný úsudek v demokratické diskusi mají smysl.

Jiří Křesťan

Stropnický, Matěj: Myslet socialismus bez tanků. Svoboda slova ve střed/tu zájmů československého roku 1968, Scriptorium. Praha 2013, 164 s.

---

¹⁹ Bělohradský, Václav: Společnost nevolnosti. Eseje z pozdější doby. Praha 2007, s. 129.

PAVEL KOSATÍK: TIGRID, POPRVÉ. PRŮVODCE OSUDEM INTELIGENTNÍHO MUŽE VE DVACÁTÉM STOLETÍ

Již sám název knihy Pavla Kosatíka „Tigrid, poprvé. Průvodce osudem inteligentního muže ve dvacátém století“, kterou vydala koncem roku 2013 Mladá Fronta, napovídá, že zájemci o osobnost Pavla Tigrida zatím neměli příliš z čeho čerpat. Je sice pravdou, že vydání této knihy předcházela kniha Petra Kotyky „Mně se nestýskalo“¹, ale ucelený životopis Pavla Tigrida doposud chyběl. Pozice Pavla Kosatíka byla o to těžší, že sám Pavel Tigrid zájemcům o svůj život situaci příliš neulehčoval, vlastní autobiografii nenapsal a případné životopisce odkazoval na rozhovory již poskytnuté. Autor se však s danou situací vypořádal solidně, s erudicí sobě vlastní. V osmatřiceti kapitolách, které svojí formou jakoby odkazují na Tigridova „Kapesního průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu“ (ostatně odkazuje na něj již samotný titul Kosatíkovy knihy), autor systematicky zpracovává jednotlivé úseky Tigridova života.

Svoji knihu Kosatík počíná původem rodu Schönfeldů, ze kterého Pavel Tigrid (vlastním jménem Schönfeld) pocházel, pokračuje rodinou a prostředím, ve kterém mladý Pavel vyrůstal, přes studentská léta a jeho divadelní a žurnalistické začátky až k Mnichovu a okupaci, po které následoval Tigridův odvážný útek do Londýna. Líčí jeho život a práci v první emigraci ve Velké Británii, návrat domů, práci na ministerstvu zahraničních věcí, spolupráci s lidovci, práci na postu šéfredaktora Obzorů a Vývoje. Nevynechává ani Tigridův soukromý život, vztahy se ženami a manželství s Ivanou Tigridovou (rozenou Myškovou). Kniha pokračuje Tigridovým druhým útekem po Únoru 1948, životem v Německu, kde se k němu připojila manželka Ivana, péčí o uprchlíky a zakládáním československé redakce Rádia Svobodná Evropa v Mnichově, ze které po neshodách s Ferdinandem Peroutkou odešel do USA.

Kosatík plasticky líčí Tigridovy tvrdé začátky v New Yorku, zakládání Svědectví i koncepci gradualismu, jíž byl Tigrid zastáncem, i jeho pozdější přesídlení v roce 1960 s rodinou a redakcí Svědectví do Francie. Nevyhýbá se ani otázce

---

¹ Kotyk, Petr: *Mně se nestýskalo*. Praha 2010. Základem této knihy se stal záznam rozhovorů, které natočil Petr Kotyk s Pavlem Tigridem a Ivanou Tigridovou v roce 1992 v jejich domě v Héricy ve Francii. Kotykova kniha přináší Tigridovy nezvykle otevřené vzpomínky na jeho vlastní život.

financování Svědectví. Popisuje Tigridův život ve Francii, práci ve Svědectví, jeho poměr k francouzské intelektuální společnosti a kontakty s Čechy a Slováky přijíždějícími sem přes železnou oponu. Rozebírá Tigridův postoj k událostem roku 1968, se kterými se vyrovnal v několika knihách² a také jeho postoj k „posrpnové“ emigraci, jež Kosatík demonstruje především na osobě Jiřího Pelikána. Zmiňuje Tigridovu spolupráci s exulanty z ostatních zemí východního bloku (především z Polska a Sovětského svazu), s níž souviselo založení mezinárodní organizace na podporu ochrany lidských práv Help and Action³, Tigridovu reakci na vznik Charty 77 a organizování mezinárodní konference, na níž byl založen Mezinárodní výbor na podporu Charty 77.

Samostatné kapitoly jsou věnovány Tigridovu vztahu s Václavem Havlem, zapojení do sdružení Opus Bonum a tzv. „Afěře Danubius“⁴. Kosatík neopomíjí ani dlouholeté sledování Pavla Tigrida a redakce Svědectví ze strany StB, zabývá se i způsobem, jakým bylo Svědectví distribuováno do Československa, podrobněji se věnuje životu redakce v osmdesátých letech a vzniku Tigridovy nejznámější a nejprodávanější knihy „Kapesního průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu“⁵. Poměrně málo prostoru je v knize věnováno období po roce 1989, kdy Tigrid působil na pozici poradce prezidenta Václava Havla, stal se členem koordinační rady Česko-německého fondu budoucnosti a později v letech 1994–1996 i ministrem kultury.

Autorovi se podle mého názoru podařilo vcelku udržet vyváženost jednotlivých kapitol, byť k některým úsekům Tigridova života je obtížné dohledat prameny. Přes nedostatek pramenů se mu například zdařilo poměrně citlivě zpracovat často diskutované téma Tigridovy spolupráce se západními tajnými službami a financování časopisu Svědectví⁶. Některá témata by bylo asi možné rozvíjet šířeji a při podrobném zkoumání se také najdou určité chybné či

² Tigrid, Pavel: *Le Printemps de Prague*. Paris 1968. Kniha se dočkala značného úspěchu a byla přeložena do řady světových jazyků včetně japonštiny; Tigrid, Pavel: *La chute irrésistible d'Alexander Dubcek*. Paris 1969; Tigrid, Pavel: *Kvadratura kruhu. Dokumenty a poznámky k československé krizi 1968–1970*. Paříž 1970

³ Organizaci Help and Action založila v roce 1974 Tigridova manželka Ivana. Ve spolupráci s Pavlem Tigridem ji vedla až do roku 1989. V čele organizace stál desetičlenný mezinárodní výbor. Cílem organizace bylo koordinovat obranu lidských práv v Sovětském svazu a ostatních zemí východního bloku. Help and Action vydávala dva oběžníky v angličtině a francouzštině.

⁴ V roce 1978 zveřejnilo Svědectví text Teze o vysídlení československých Němců z pera slovenského historika pišícího pod pseudonymem Danubius. Text vyvolal bouřlivou diskusi jak v řadách exilu, tak v Československu. Celá aféra vyústila do zjištění totožnosti autora, jímž byl Ján Mlynárik, a jeho zatčení v roce 1981.

⁵ Tigrid, Pavel: *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*. Toronto 1988, 569 s.; Praha 1990¹, Praha 1992²; Praha 2000³; Praha 2013⁴.

⁶ Osobní archiv Pavla Tigrida, uložený v Národním archivu, je v současnosti zpracováván a v budoucnosti se předpokládá jeho zpřístupnění veřejnosti. Archiv však obsahuje velmi málo písemností z některých etap Tigridova života, např. z jeho pobytu v USA. Z určitých indicií se také dá předpokládat, že dochovaný archiv Svědectví, který je součástí fondu, je jen torzem původního redakčního archivu.

nepřesné údaje, někdy by bylo možné polemizovat s autorovým výkladem událostí. Osobně považuji za nejproblematictější pasáže, ve kterých se autor snaží vciťovat do Tigridových pocitů a motivace jeho chování a jednání, a to zvláště v případě, kdy je popisuje tak, jako by mu byly zcela známy. Zdá se mi však, že u tak těžkého úkolu, jakým první životopis Pavla Tigrida beze sporu byl, jde o slušně napsanou knihu, která vybízí k dalšímu zkoumání Tigridovy výrazné osobnosti.

Knihu uzavírá doslov Pavla Kosatíka, v němž objasňuje okolnosti napsání Tigridova životopisu, jenž vznikl s přestávkami skoro patnáct let. Kosatík k tomu sám říká, že kniha se rodila „jaksi sama ze sebe, víc ze své vnitřní než z autorovy vůle“⁷. Je otázkou, zda to bylo dobře či nikoliv. V doslovu autor také vyjadřuje svůj osobní vztah k Pavlu Tigridovi, popisuje jejich vzájemné setkání a komunikaci i obraz, který si o osobnosti Pavla Tigrida vytvořil. Konstatuje, že se při psaní knihy nedozvěděl všechno, co se dozvědět chtěl, a vyzývá své následovníky k pokračování.

Knihu doplňuje stručné curriculum vitae Pavla Tigrida, seznam jeho nejdůležitějších knih, seznam použitých archivů, periodik a literatury, včetně autora poděkování osobám, které mu pomáhaly. Nechybí poznámkový aparát, jmenný rejstřík a ilustrační fotografie.

Zora Machková

Kosatík, Pavel: Tigrid, poprvé. Průvodce osudem inteligentního muže ve dvacátém století, Mladá fronta. Praha 2013, 346 s.

---

⁷ Kosatík, Pavel: Tigrid, poprvé. Průvodce osudem inteligentního muže ve dvacátém století. Praha 2013, s. 320.

Seznam autorů

Mgr. Jaroslav Dibelka, Ph.D., Historický ústav Filozofické fakulty JU v Českých Budějovicích
PhDr. Eva Drašarová, CSc., Národní archiv
Mgr. Hynek Fridrich, Kladno
Prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., Katedra pomocných věd historických
a archivního studia Filozofické fakulty UK v Praze
Mgr. Jan Chadima, Filozofická fakulta UK v Praze
PhDr. Tomáš Kalina, Národní archiv
PhDr. Lenka Kločková, Národní archiv
Mgr. Zuzana Koblrová, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové
PhDr. Jan Krlín, Ph.D., Národní archiv
Mgr. Jitka Křečková, Národní archiv
PhDr. Jiří Křestan, CSc., Národní archiv
PhDr. Zlataše Kukánová, Policie ČR – Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu
Mgr. Zora Machková, Národní archiv
PhDr. Lenka Matušíková, Národní archiv
PhDr. Alena Pazderová, Národní archiv
PhDr. Tereza Pluskalová, Národní archiv
Mgr. Monika Sedláková, Národní archiv
RNDr. Josef Smolka, CSc., Praha
Mgr. Eva Šímová, Ostravská univerzita v Ostravě
PhDr. Jakub Šlouf, Ph.D., Státní oblastní archiv v Praze
Mgr. Matěj Třepeš, Národní archiv
Mgr. Pavel Vaško, Národní archiv
Mgr. Kateřina Zenklová, Národní archiv

Polepšený erb hrabat ze Žďáru,
barokní rytina z 20. let 17. století (do 1628).
NA, Wunschwitz, složka Žďárský ze Žďáru,
inv. č. 1421, pag. 13, výřez ze svatého obrázku s vyobrazením
přenesení loretánského domku.
Foto autor.

Pečeť a autograf říšského hraběte Floriana Jetřicha ze Žďáru.
NA, ÚDZ-L, inv. č. 1230 – smlouva trhová, 1. únor 1630.
Florian Jetřich ze Žďáru a Heřman Černín z Chudenic.
Foto autor.

Baronský erb Zikmunda Jana Myslíka z Hyršova z jeho náhrobku v kostele sv. Archanděla Michaela v Pacově.
Foto autor.

Portrét barona Zikmunda Jana Myslíka z Hyršova z poloviny 17. století. Městské muzeum Antonína Sovy v Pacově. Oficiální podobizna prvního chotě hraběnky Johany Eusebie Barbory ze Žďáru ho zpodobňuje jako císařského generála a polního podmaršálka v triumfální pozici s průhledem na bitevní pole. Podle nadprůměrného provedení se soudí, že obraz vznikl v zahraniční dílně.

Foto autor.

Pohled na Pacov v r. 1839 od J. L. Štětky, akvarel na papíře, výřez.
Městské muzeum Antonína Sovy v Pacově.

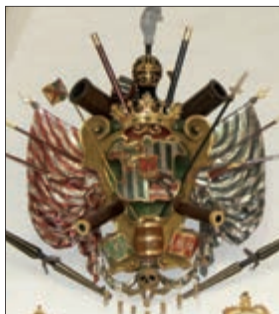
Pohled na město před příchodem industrializace se příliš neliší od pohledu, který mohla znát hraběnka Johana Eusebie Barbora. Vlevo nad městem je dobře rozpoznatelný stavební počín hraběnky – hřbitovní kostelík sv. Barbory.

Foto autor.

Náhrobek Zikmunda Jana Myslíka z Hyršova v Pacově v pravé části chóru před hlavním oltářem chrámu sv. Archanděla Michaela. Vpravo od něj je v podlaze ukrytý vstup do myslíkovské hrobky.

Foto autor.

Pohřební štít barona Zikmunda Jana Myslíka z Hyršova s válečnou dekorací, jež upomíná na jeho úspěšnou vojenskou kariéru. Umělecké dílo vzniklo údajně r. 1666 a je zavěšeno v závěru chrámu sv. Archanděla Michaela v Pacově na stěně s bývalou panskou oratoří.

Foto autor.

Pohled na jižní frontu bývalého kláštera karmelitánů, dnes zámku v Pacově. Někdejší dlouhodobé místo pobytu hraběnky ze Zdáru. Vlevo je bývalý klášterní kostel sv. Václava. Foto autor.

Pohled do čestného dvora zámku ve Vilémově, od 90. let 17. století až do vymření rodu v r. 1852
hlavního sídla hrabat z Caretto-Millesimo. Foto autor.

Erb nevlastní hraběčny
dcery Zuzany Františky
prov. markýzy Ippoliti
hraběny di Gazoldo.

NA, Wunschwitz,
složka Černín z Chudenic,
inv. č. 187. Foto autor.

Vývod nevlastního hraběčnina
syna – Václava Ferdinanda
z Caretto-Millesimo,
2. polovina 18. století.
Z archivu autora.

Erb rodu Caretto-Millesimo.
Dobové zjednodušené zpodobnění
erbu z první poloviny 18. století.

Italsky se řekne kára
či chceme-li vozík carretto.
Jde tedy o mluvící znak, kde část
erbu naráží na jméno nositele.

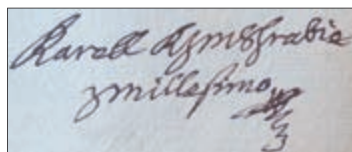
NA, Wunschwitz,
složka Caretto-Millesimo,
inv. č. 149, Pag. 6.

Foto autor.

Zpodobnění zázračné Panny Marie Millesimovské na svatém obrázku z doby okolo poloviny 18. století. Originál grafiky zhotovil páter Sebastianus Grassold, františkán a mariánský kaplan ve Vilémově. Dole se členové rodiny Caretto-Millesimo spolu s františkánskými mnichy modlí za členku rodu, která byla zachráněna při těžkém porodu. Ležící hraběnka drží obraz Panny Marie Millesimovské.

Vpravo drží andlěk rodový erb.
[Rytinu rozebral ve svém příspěvku Pospíšil, Josef (v čl. uveden chybně jako František): Míloštný obraz P. Marie Millesimovské. Casopis katolického duchovenstva 1925, s. 396.]
Z archivu autora.

Podpis hraběte Karla Leopolda z Caretto-Millesimo ze 14. března r. 1684. NA, SM, inv. č. 2219, sign. M 38/20, kart. 1481, Pag. 88. Foto autor.

Barokní grafika ze 17. století, v níž si smrt na káře (tedy na carretto) odváží příslušníka rodu Caretto-Millesimo, jehož zbytek erbu je nad károu. NA, fond Sbirka grafických listů, kreseb a maleb. 16.–20. století, inv. č. 104, sign. I A 107, Štěpán Caretto. Foto autor.

*Čechtice, pohled z náměstí na hlavní průčelí zámku a na jeho pravé boční křídlo.
Místo občasného pobytu hraběnky ze Žďáru.
Foto autor.*

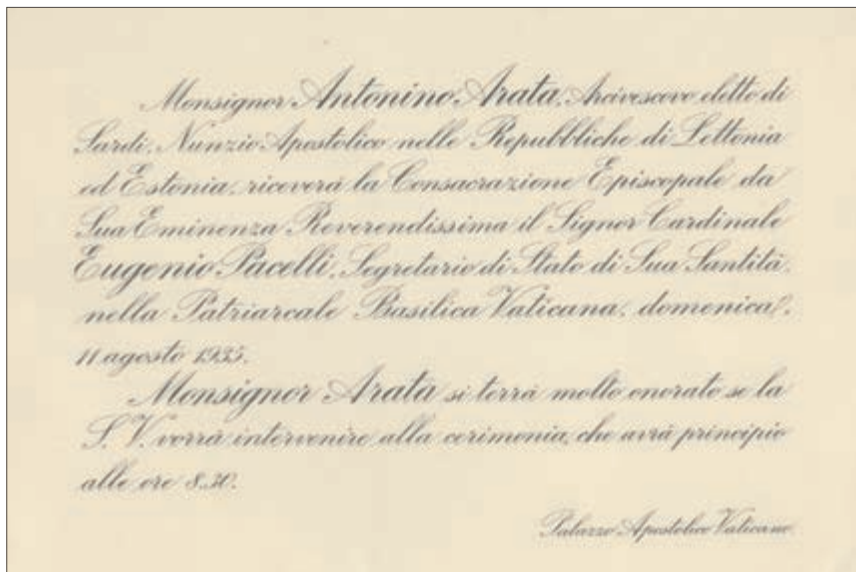
*Čechtice, levé boční křídlo s hlavním průčelím zámku. Pohled z náměstí.
Foto autor.*

Nástupní audience nuncia P. Ciriaciho na Pražském hradě. Na snímku zleva gen. S. Čeček, kancléř P. Šámal, prezident T. G. Masaryk, nuncius P. Ciriaci, zástupce ministra zahraničí K. Krofta, auditor nunciatury S. Ritter, 11. 5. 1928 (NA, J. J. Rückl, 1900–1938, kart. 1)

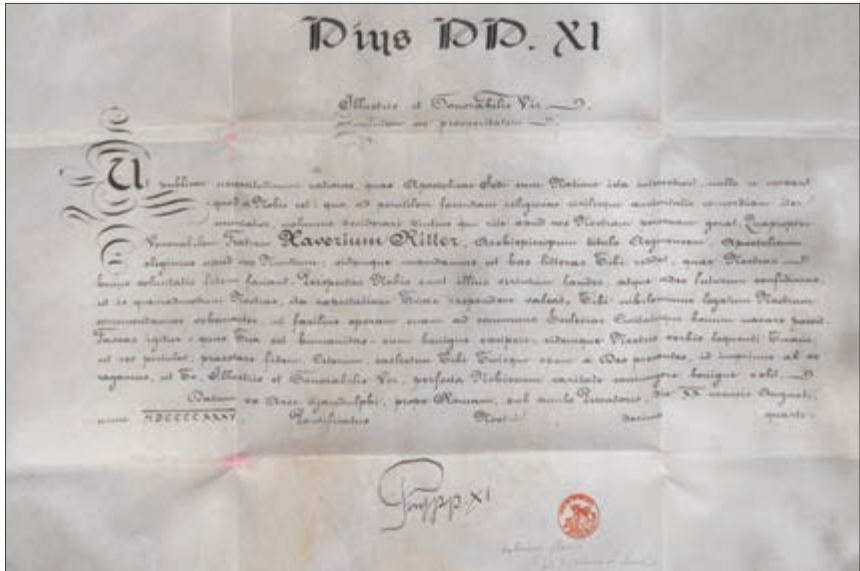
Odjezd kardinála Verdiera z celostátního katolického sjezdu v Praze. Zleva: R. Zháněl, E. Beneš, J. Malypetr, L. Strimpl, J. Verdier, K. Kašpar a L. Prečan; G. Panico uprostřed mezi J. Verdierem a K. Kašparem, 2. 7. 1935 (NA, Foto ČTK 1930–1939 č. 110029-1-069)

Pozvánka na slavnostní konsekraci A. Araty 11. 8. 1935 adresovaná J. J. Rücklovi
(NA, J. J. Rückl, 1900–1938, kart. 38)

Nově vysvěcení nunciové – zleva doprava – S. Ritter (II), C. Serena (III), F. Borgongini-Duca,
E. Pacelli (I), G. Pizzardo a A. Arata (IV), 11. 8. 1935
(NA, J. J. Rückl, 1900–1938, k. 38, převzato z Prager Presse 15. 8. 1935)

Pověřovací listina S. Rittera pro T. G. Masaryka, 20. 8. 1935
(AMZV, PL, sign. 359a).

Pověřovací listina S. Rittera pro E. Beneše, 20. 8. 1935
(AMZV, PL, sign. 359b)

Papež Pius XI. (NA, J. J. Rückl, 1900–1938, kart. 38)

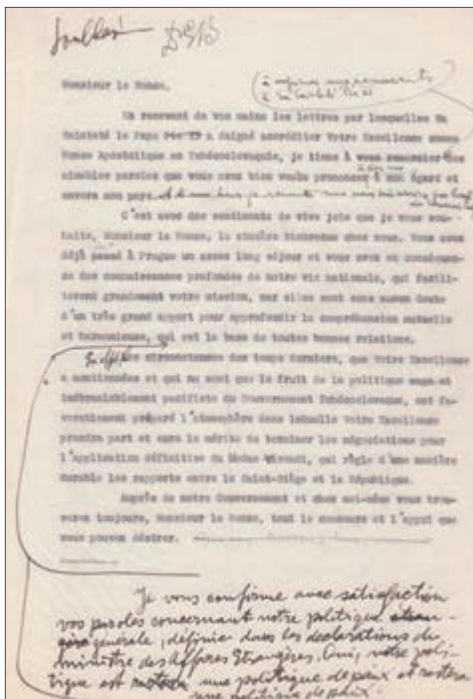
Přivítání nuncia Rittera po příjezdu do Prahy.
Zleva: O. Švec, S. Ritter, opat A. Vykoukal a světící biskup J. Stavěl, 16. 10. 1935
(NA, Foto ČTK 1920–1936, č. 36579)

*Nástupní audience nuncia S. Rittera na zámku v Lánech 21. 10. 1935
(NA, Foto ČTK 1918–1938, č. 386-001-143)*

*Setkání nuncia s prezidentem republiky na zámku v Lánech. Zleva: šéf diplomatického protokolu
L. Strimpl, nuncius S. Ritter, prezident T. G. Masaryk a kancléř P. Šámal, 28. 10. 1935
(NA, Foto ČTK 1918–1938, č. 403-001-199)*

Odpověď na nunciovu nástupní řeč s doplňky E. Beneše, říjen 1935 (AMZV, DP, 1918–1939, kart. 22a)

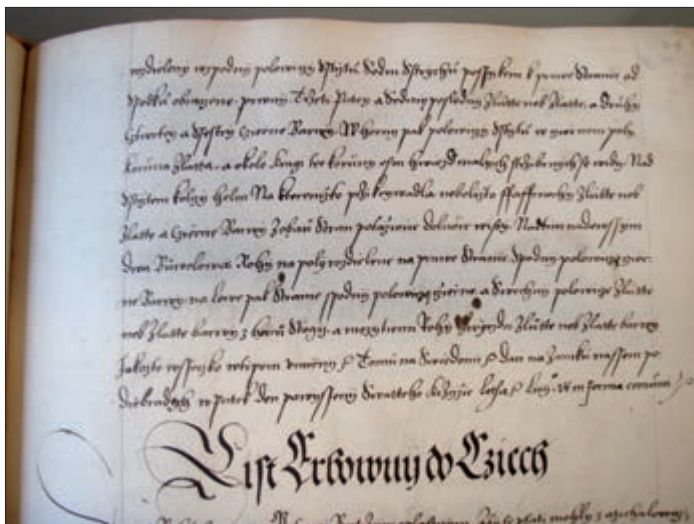
Ritterův protikandidát G. Panico, 25. 11. 1935 (NA, Foto ČTK 1920–1936, č. 37372)

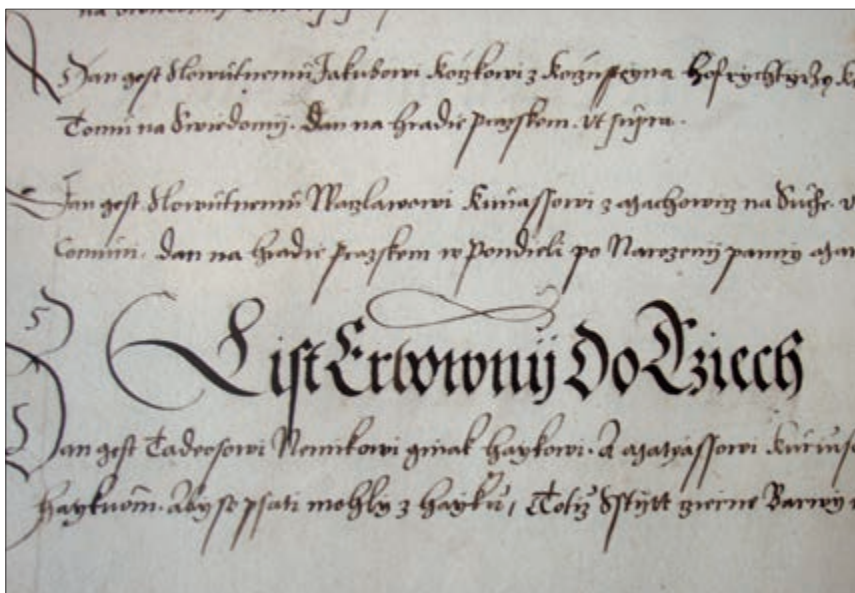
*Rozloučení s G. Panicem na Wilsonově nádraží před odjezdem do Říma a Austrálie.
Zleva: vyslanci R. Gomes a de Belfort, R. Rücklová, G. Burzio, S. Ritter, J. J. Rückl, G. Panico
a K. Kašpar (za nimi B. Opatrný a O. Švec), K. Krofta, opat A. Vykoukal a M. Zavoral, 28. 11. 1935.
(NA, Foto ČTK 1918–1938, č. 453-03)*

*Ministr zahraničí K. Krofta a nuncius S. Ritter v rozhovoru s brazilským vyslancem S. Sampaio
při setkání diplomatického sboru na Pražském hradě, 28. 10. 1937
(NA, Foto ČTK 1918–1938, č. 138-14)*

Zápis z královského registru o nobilitaci z r. 1554.

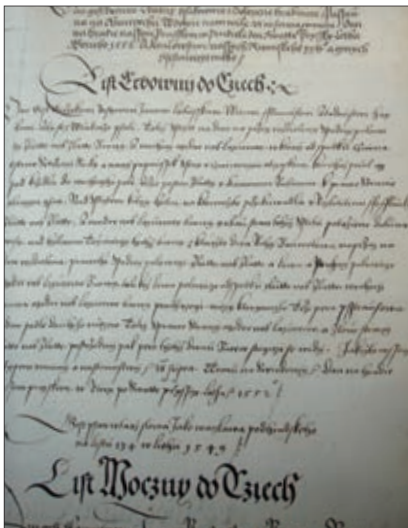

Erb otištěný v Hájkově překladu
Mattioliho Herbáře.

Hájkův polepšený erb z r. 1595.

Zápis z královského registru
o nobilitaci z r. 1552.

Zápis o povýšení do rytířského stavu.

Válečný veterán pplk. Josef Holec v rozhovoru s Miloslavou Žákovou ze Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.

6. setkání přátel Národního archivu přilákalo asi 90 hostů.

Paginae historiae
Sborník Národního archivu
23/2015, č. 1

Vedoucí redaktorka:

Eva Drašarová

Redakční rada:

Emilie Benešová, Jan Kahuda, Vlasta Měšťánková

Redakční kruh:

Marie Bláhová, Waclaw Gojniczek, Tomáš Kalina, Jana Konvičná,
Jiří Křesťan, Zlataše Kukánová, Lenka Matušíková, Sheilagh C. Ogilvie,
Jaroslav Pažout, Zdislava Röhsner, Vladimír Růžek, Helena Sedláčková,
Monika Sedláková, Vlasta Valeš

Lektorace jednotlivých příspěvků:

Jaroslav Čechura, Tomáš Černušák, Jan Dobeš,
Ivana Ebelová, Hana Hrachová, Jiří Křesťan, Pavel Marek, Petr Mareš,
Jaroslav Pažout, Helena Sedláčková, Milan Svoboda

Překlad anglických resumé:

Martin Klečacký

Překlad německých resumé:

Markéta Kachlíková

Grafická úprava, sazba a návrh obálky:

H 33 Design, s. r. o., Hřbitovní 33, 411 72 Hoštka, www.h33d.cz

Sborník *Paginae historiae* je zapsán do evidence periodického tisku
vedené u Ministerstva kultury pod číslem MK ČR E 20580.

Sborník *Paginae historiae* je zařazen do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných
periodik vydávaných v ČR vedeného Radou pro výzkum, vývoj a inovace.

Publikace neprošla jazykovou úpravou.

Vydal Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4 v roce 2015.

<http://www.nacr.cz/E-publ/paginae.aspx>

Vytiskl Exa Print-Design s.r.o.

www.exaprint.cz

Vydání první

Počet stran 424 + 16 stran obrazových příloh

ISSN 1211-9768